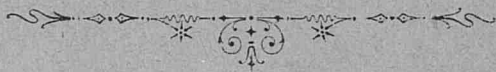

ISTORIA
BISERICEI CREȘTINE
DE LA ÎNCEPUTUL EI
ȘI
PÂNĂ ÎN ZILELE NOSTRE

DE
DIMITRIE G. BOROIANU

LICENȚIAT ÎN TEOLOGIE.

BUCURESCI

TIPO-LITOGRAFIA ED. WIEGAND & C. C. SĂVOIU, STRADA COVACI, 14.

1893.

Domniei- Sale

Domnului

Take Ionescu

Ministru al Instrucțiunei Publice și Cultelor

dedică această lucrare

autorul.

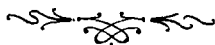
PREFAȚA

Lucrarea de față, un început al activității mele literare-teologice, este rezultatul unei dorințe, ce de mai mult timp am căutat a realiza, spre a contribui cu ceva la deșteptarea și cultivarea științei teologice în limba română, a cărei literatură nu numai că este săracă, dar chiar lipsită aproape cu totul de lucrări în această ramură și are nevoie de începuturi, pe cari vremea și experiența să le potă mai bine îmbunătăți.

Cetitorii vor putea constata dacă prin această lucrare am conrespuns unei necesități în literatura teologică; iar eu voi priimi cu plăcere observațiile ce 'mi vor face și mă voi folosi de ele—dacă drepte și utile vor fi—pentru o nouă edițiune.

Am dedicat lucrarea mea Domnului Take Ionescu, Ministru de Culte și Instrucțiune Publică, căci sunt convins că Domnia sa are sincere dorințe pentru progresul bisericeii române.

ISTORIA BISERICĂSCĂ

— — —

INTRODUCERE

— — —

BISERICA, DEFINIȚIUNEA ȘI OBIECTUL ISTORIEI BISERICESCI

Mântuitorul lumii, Domnul nostru Iisus Christos, este întemeetorul bisericii creștine¹⁾. Prin întruparea și lucrarea sa dumnezeiască, el a înființat această instituție, al cărei scop este de a continua învățătura dată de El și de a aduce ast-fel împărăția lui Dumnezeu pe pământ, tinzând la mântuirea fie-căruia creștin în special și la a tuturor în general. Sânta sa doctrină avea să se răspândescă la totă lumea, de și venise pentru oile casei lui Israel; căci El însuși o spune ucenicilor săi, când s'a înălțat la Cer, dicând: Mergeți, învățați toate popoarele, botezându-le în numele Tatălui, al Fiului și al Sântului Duh, și tot El a instituit Misterele. Deci societatea particulară compusă din toți creștinii, înființată în mijlocul Societății mari a omenirii, cu îndatorirea de a lumina popoarele pentru mântuirea lor, se numește biserică. Biserica nu este de cât

¹⁾ Biserica se compune din două elemente : unul uman, care variază dupe loc și timp, având cultul și disciplina potrivit lor, și altul divin prin care se deosebesce de alte societăți și care este pentru tot-d'auna același.

vestitorea Mântuitorului, aceea care trimite predicatori în toate părțile spre a predicacuvântul lui Dumnezeu și în ea se află mijlocele de mântuire, iar capul ei este Christos, care o conduce sub îngrijirea Sântului Duh, ceea ce face că, adevărul din biserică nu suferă schimbare din partea încercărilor perverse ale omului care în unele timpuri a deviat de la ținta sa și a degenerat.

Indeplinirea misiunii bisericei însă s'a făcut în timp și ca atare urmăzează o descriere a faptelor care au conlucrat la realizarea acestui scop; cu chipul acesta avem înaintea noastră o istorie a bisericei.

În tot cazul germenul pus de Mântuitorul s'a dezvoltat în decursul timpurilor, așa că avem a face cu o descriere a faptelor ce se desfășurază de la începutul bisericei și până astăzi, lucrare ce ne arată în unele timpuri progres, în altele decădere. Putem dar să definim istoria bisericească în acești termeni: *o espunere științifică și sistematică a faptelor petrecute în societatea creștină, care se numesce biserică, ocupându-se cu modul întemeierii acestei societăți și cu dezvoltările ei interne și externe, pe care le-a luat în decursul veacurilor*; de aci rezultă și însemnătatea acestui studiu.

Modul cum trebuie să se studieze istoria bisericească.

De îndată ce ne-am înțeles asupra cuvântului istoria bisericească, suntem siliți a ne da sémă de chipul cum trebuie să se studieze istoria bisericească. Bine înțeles, că ori ce cale am arăta, va trebui se ținem mai întei

socotélă de cele două elemente constitutive ale bisericeî ; și să nu aprobăm extremele, care socot că totul în biserică. — bine sau rău — s'a făcut în vederea unei legi de inmutabilitate, nici se admitem că desvoltările ulterioare ale bisericeî, nu ar fi în conformitate cu doctrina evanghelică, întru cât istoricesce se documentează că: ele, în biserica ortodoxă, sunt făcute pe baza principiilor stabilite încă din secolul apostolic. Așa dar drumul cel mai nemerit în studiul istoriei bisericescî este, ca să scim că biserica, așezământ dumnezeesc, este condusă de Sântul Duh și să căutăm a dovedi că desvoltările luate de ea în timp sunt în armonie cu organizațiunea apostolică. În așa fel urmând și împărțind timpul de desvoltare al bisericeî în periode de timp mai-mari, vom putea să ne reprezentăm lucrarea ca un ce bine întocmit, în care diferitele faze ale bisericeî să se vadă ca o urmare și progres a celor de mai înainte, păstrând în același timp unitatea.

Cu alte cuvinte faptele însemnate se deosibescă părțile istoriei bisericescî, iar ele să se grupeze ast-fel, în cât să se arate lămurit cestiunile principale, în jurul cărora s'a desvoltat viața creștină. În resumat o expunere fidelă a faptelor pentru ca cetitorul să le judece, este cea mai bună cale de urmat.

Impărțirea

Urmând a studia istoria bisericescă în modul arătat mai sus, vom avea divisiunea următoare: *istoria bisericescă veche* (1—692), *medie* (692—1453), și *nouă* (1453—1893¹) Fie-care din aceste părți și are

¹ Vezi Kraus.

caracteristica și rolul său. Istoria veche tratăză despre întemeerea bisericei creștine, apoi luptele bisericei cu judeii și păgânii cum și triumful creștinismului, iar de aci înainte respândirea creștinismului printre popoarele barbare, la care voiū merge cu espunerea și peste anul 692, pentru o înlanțuire a faptelor. Istoria medie tratăză despre luptele iconoclastice și decisiunile luate, relativ de această cestiune; Roma începe a se crede că este centrul creștinătății, pe timpul de lăngezela al bisericei de Orient, iar pentru pretențiunile sale absurde se desbină de Orient. Istoria Nouă, care începe cu căderea Constantinopolului sub Turci, înregistră între altele reforma religiósă a secolului al XVI-lea, schisma în biserica de Occident, formarea mai multor confesiuni în biserica de Occident și o reacțiune a bisericilor contra supremației Romei cum și o redeșteptare a bisericilor ortodoxe.

Fie-care din aceste mari divisiuni se împart în alte sub-divisiuni. Noi nu ne vom servi de aceste sub-divisiuni, întru cât de la ele nu reese o însemnătate reală în ceea ce privesce tratarea mai sistematică a materiei istoriei bisericesci.

Isvórele

Pentru studiul aprofundat al istoriei bisericesci este necesitate de a cunósce isvórele prin care s'au transmis până la noi diferitele fapte și împrejurări petrecute în decursul vécurilor. Aceste isvóre le avem coprinse în scrieri și mărturii atât ale ácelora ce au trăit în timpul

sevărşirei faptelor de care se vorbeşte cât şi în scrierile urmaşilor lor. Cu cât aceste isvóre vor emana de la persoane, cari au avut vre-o însemnătate publică sau cari sunt demne de credinţă, cu atât ele preţuesc mai mult. Nenorocire însă că cele mai multe documente ale contemporanilor, (scrieri, înscrisuri etc.) s'au pierdut, aşa că pentru a înjgheba o continuitate a faptelor, suntem nevoiţi a recurge la ajutorul scrierilor altor persoane care au avut înaintea lor documentele vechi şi au făcut uz de ele în scrierile lor.

Astă-dî este uşor a întrebuiţa isvórele, fie originale, fie derivate, provenite de la persoane publice sau particulare, pentru că bărbaţi destoinici au adunat tot materialul şi l-au coordonat aşa fel, în cât cu înlesnire 'l putem utiliza ¹⁾. În tot cazul este bine ca acolo, unde nu este certitudine, să se consulte chiar originalele, pe cât ele se găsesc.

¹⁾ Între lucrările vechi şi noi pe acest teren se găsesc : *Egesip*, συγγραμματα sau επομνήματα, în fragmente la Eusebiu. *Eusebiu* († 340) hist. eccl. în 10 cărţi până la 324; *Vita Constantinii M.* şi *Chronicon*. În urma lui avem pe *Socrate*, care scrie istoria de la Constantin C. M. până la 437. — *Sozomen* scrie istoria de la 323 până la 482. — *Theodoret* de la 325 până la 427. — Apoi avem pe *Philostorgiu*, în fragmente la *Photiu*, pe *Theodor* de Constantinopol, care merge până la 518 şi *Evagriu* al Antiohiei până la 596. *Nicephor Calist* († 1341) scrie istoria până la 911 ; ea se păstrează până la 610. În Occident, *Rufin* de Aquileia traduce pe *Eusebiu* şi adaugă faptele până la 395. *Ieronim*, reproduce pe *Eusebiu* şi *Rufin*. *Sulpiciu Sever.* histor. sacra de la creaţie până la finele secolului IV. *Cassiodor* († 562) hist. tripartita. — *Gregoriu* din Tours († 595), *Beda Venerabilul* († 735), *Alcuin*, *Paul* diaconul, *Strabo*, *Laurent Valla* († 1457), *Centuriile* de *Magdemburg*, Basel 1560 — 1574. — *E. de Pressensé*, *Histoire des trois premiers siècles de l'église chrétienne*, 6 vol. Paris 1858 — 77. *Et. Chastel*, *Le Christianisme dans les six premiers siècles*, au moyen âge, dans l'âge moderne, au dix-neuvième siècle, Paris şi Geneva 1859—74. *Claude Fleury*,

Sciințele ajutătore.

Multe din isvórele ce putem avea la îndemână ar rămănea neîntrebuințate dacă n'am avea în ajutor unele sciințe care ne înlesnesc studiul. De aceea nu putem trece cu vederea folosul acestor sciințe ajutătore, de care facem mențiune aci:

*Philologia*¹⁾ cu care ne putem explica înțelesul cuvintelor din documentele și scrierile ce sunt referitoare la studiū.

*Epigraphia*²⁾ prin care putem descifra și explica inscripțiunile.

*Paleographia*³⁾ cu care înlăturăm încercările aceloră ce voesc a da alte timpuri ca date a existenței documentelor sau a le înlocui cu altele false. Apoi avem Geografia, Diplomatica, Numismatica⁴⁾ și Cronologia.

Histoire ecclesiastique 20 vol. Paris 1691.—*Tillemont*, Mémoires pour servir a l'histoire des six premiers siècles de l'église, 16 vol. Paris, 1693—1713. *Gaspard Saccarelli*, Historia ecclesiastica, 25 vol.—Roma 1772—1795.—*Rohrbacher*, Hist. univers. de l'église catholique, 29 vol., Paris 1842—48.—*Doellinger*, — *Alzog*,—1881.—*I. A. Moehler*, edit. Gams, 1868—69.—*Kraus* trad. din germ. 1890. — *Darras*, Bareille și Févre, 44 vol. 1861 — 88. — *Gieseler*, Hist. eccles. 5 vol, 1829—65.—*I. H. Kurtz*, 1849.—*I. I. Herzog* 1876—82.—*Zöckler*, 1881.—Ca documente sunt: *Annales ecclesiastici*. Rom 1588—1607 de Cesar Baronius.—*Baur*, *Henke* și alții.

De remarcat este și Hist. de l'église par Funk, trad. de Hemmer, Paris.

¹⁾ Νόμισμα din νομίζειν, sciința monedelor și medalieiilor.

²⁾ De la cuvântul φιλος și λόγος. Astă-dî se dau numirea de philologi aceloră ce cunosc limbele și fac comparațiuni între ele.

³⁾ De la ἐπι și γράφω sau sciința inscripțiunilor.

⁴⁾ De la παλαιός și γράφω.

Pregătirea pentru primirea Răscumpărătorului lumii

Omul având făgăduită mântuirea ¹⁾ îndată ce căduse din starea cu care Dumnezeu îl crease, trebuia ca el să nutrească ideea acesta și să spere că într'un viitor ore care va fi readus iarăși către calea mântuirii. Dar firea omului, înclinată mai mult spre rău, a întârziat venirea timpului. În persoana lui Noe, Dumnezeu, pedepsind răutatea ómenilor, le-a lăsat posibilitatea reabilitării, conservându-l pe acesta pentru păstrarea neamului. Urmașii lui Noe nu sunt însă mai buni, și o nouă încercare se face cu neamul lui Abraam pentru realizarea actului de mântuire. Poporul judeu, ales pentru ca în el să se conserve mai curată credința despre Dumnezeu, din el avea să se nască Mântuitorul. Timpul până la întruparea sa este o bună lecțiune pentru om ca să vadă că el nu poate a se încrede peste măsură în puterile sale, nici a se folosi de darurile divine, nesocotind pe Dumnezeu, care i le-a dat. Esemplul s'a făcut cu poporul ales, care n'a putut de loc prospera, pe timp cît se abătea de la calea Domnului și nesocotia poruncile sale. Pedepsiți pentru neascultarea și nerecunoștințelor, Judeii au fost încercați în felurite chipuri, dar au revenit, păstrând credința în Dumnezeu, prin deșteptarea ce li se făcea de trimișii lui Dumnezeu cari apar în mijlocul lor și cari aveau misiunea de a le arăta voia Domnului, de la care dacă se vor abate vor fi aspru pedepsiți. Judeii chiar în timpul Mântuito-

¹⁾ Genesa III.

rului mergeau contra de poruncile legii, din cauza falșelor interpretări, ce .da mai marii lor, Farisei și Cărturari, cari nu făceau nimic de cât din motive că așa se poruncesce în scripturi. De spiritul legii, învățătorii Iudeilor nu 'și da socotélă. Ba unii ca Saduceii respingeau credința în nemurirea sufletului, în existența îngerilor, în viața după mórte.

Prin venirea în contact cu popóarele din afară de marginile Palestinei, după cuceririle efectuate de Alexandru cel Mare al Macedoniei, Judeii știură să le descopere acestora doctrina monoteistică și credința în Rescumpărătorul. Nu este vorba că păgânismul fusese încercat de mulți cunoscători și dovedit că nu conrespunde cu aspirațiunile omului. Nu este mai puțin adevărat că bărbații ca Budha la Indieni, Confuciu la Chinesi, Zoroastru la Perși, Platon, Socrate etc. la Greci, prin încercările făcute au îmbunătățit starea religioasă și morală a compatrioților lor, dar nu putuseră preface stratele societății, așa că o mântuire a lumii nu o vedeau de cât în Salvatorul trimis de sus și care avea să se întrupeze în Iudeea. Totuși păgânii prin desvoltarea culturală și prin sforțările ce 'și dau ca să iasă din starea de incertitudine în care se găseau, folosesc și ajută răspândirea doctrinei creștine, dându-i puțința pentru a se desvolta și probând în același timp că numai propriile puteri ale omului nu au fost în stare a conduce la mântuire și a scăpa omenirea de decadența în care se găsea, din cauza unei religii ce râdea ea de ea însași, și în care formele externe erau cât se póte de josnice și cu totul escentrice.

Recapitulație.

Din cele ȃise pȃnȃ aci reese lȃmurit cȃ istoria bisericeascȃ, fiind o espunere a stȃrei bisericeȃ creștine de la ȃnceputul ei și pȃnȃ astȃ-ȃȃ, trebue sȃ fie studiatȃ cu atenȃiune ȃntru cȃt ea urmeazȃ sȃ ne represintȃ numai desvoltarea bisericeȃ creștine ȃn marginele germenului pus de Mȃntuitorul și conservat ȃn Noul Testament și ȃn Tradiȃiunea apostolicȃ. ȃn expunerea faptelor istoria va arȃta faptele așȃ cum ele s'ȃu petrecut, nu va ȃntrebuȃnȃ nici o pȃrerere subiectivȃ și nu va primi de adevȃrate pe acele fapte care contradic caracterului sȃnt al bisericeȃ. Pentru studiul istoriei bisericesci se vor utiliza ȃn primul loc isvȃorele directe și apoi cele indirecte, și tot materialul se va divide ȃn trei pȃrȃȃ mari: istoria veche (1—692) mediȃ (692—1453) și nouȃ (1453—1893), arȃtȃndu-se pentru fie care din ele tot ce s'ȃ desvoltat ȃn jurul ideii principale, care predominȃ ȃn fie-care timp. Ca esaminarea ce se va face sȃ fie o espunere fidelȃ a faptelor și faptele sȃ fie bine și cu folos ȃntrebuȃnȃte, se va face uz de sciinȃele ajutȃtȃre istoriei bisericesci, amintite: Philologia, Epigraphia, Paleografia, Geografia, Diplomatica, Numismatica și Cronologia. ȃn urmȃ constȃtȃndu-se necesitatea unei pregȃtirii a neamului omenesc pentru primirea Mȃntuitorului, ȃntru cȃt omul prin cȃderea ȃn pȃcat se depȃrtase de calea adevȃratȃ a salvȃrei, recunȃștem cȃ poporul judeȃu a pȃstrat ideea monoteisticȃ și s'ȃ apropiat de Dumneȃeȃ. Prin acȃsta, neamul ales ȃn urmașii lui Abraam, ȃndeplinesce rolul ce i s'ȃ designat ȃndatȃ dupȃ cȃderea strȃmoșilor Adam

și Eva. Cum însă poporul judeu fusese în contact cu alte popóre păgâne, după cuceririle făcute de Alexandru Cel Mare, iar limba greacă servise ca mijloc de înțelegere și de predicare a credinței în Dumnezeu, ne explicăm, în ce fel păgânii au fost și ei pregătiți — în parte — pentru primirea Rescumpărătorului.

ISTORIA VECHIE

ISTORIA VECHIE

De la întemeierea bisericeî până la 692.

Mântuitorul Christos, Apostoliî, întemeierea bisericii în dioa Cinci-decimeî. Salvatorul omenirei prin întruparea și activitatea sa a îndeplinit opera res-cumpărătore. Născut din Fecióra Maria, în Bethleemul Iudeiî ¹⁾ și din némul lui David ²⁾, Iisus Christos stătu necunoscut în Nazaretul Galileei până la etatea de 30 ani, după care începu activitatea sa, primind mai întâi botezul de la Ión.

Trei ani și jumătate ținu lucrarea sa mesianică, a-vînd împrejurul său 12 ucenici, luați din rîndurile de os ale poporului, pentru a dovedi tuturor că cuvîntul lui Dumnezeu n'are necesitate de restălmăcirî o-menesci. Inainte de etatea de 30 ani, nu cunoșcem alte amănunte despre Iisus, afară de călătoria sa la Ieru-salim, pe care a făcut'o la 12 ani. În Mântuitorul nu creșură Iudeiî, pentru că Fariseiî îi făcuseră să nu vadă în El, un eliberator de sub stăpînirea Romanilor și un imperator care să supună sub puterea lor pe tôte

¹⁾ *Math.* II, 5.

²⁾ *Ibid.* XXII, 42.

cele-lalte națiuni. Totuși prin învățăturile sale și prin minunile cu care a confirmat origina învățăturii sale divine, Mântuitorul fu cunoscut în urmă de lume și doctrina sa fu priimită. Numai Judeii, nemulțumiți de un Mesia spiritual, nu-l priimiră, ci Il supuseră la muncă și Il condamnă la moarte. Inviat a 3-a zi, arătându-se înaintea ucenicilor săi, probând până și necredinciosului Toma că el este Christos, care fusese răstignit pe Cruce, Mântuitorul după o petrecere de 40 zile pe pământ, se înalță la Ceruri, încredințând pe ucenici că le va trimite pe Mângâitorul, Spiritul adevărului, carele îi va învăța despre toate câte vor avea nevoie.¹⁾ A 50-a zi după înviere, 10 zile de la înălțarea sa, pe când Apostolii se aflau la Ierusalim în rugăciune, se pogorî Sântul Spirit asupra lor și ei începură a grăi în mai multe limbi, după cum le da lor Spiritul a grăi²⁾ Deja înainte de ziua cinci-șecimeii Apostolii, adunați în Ierusalim, aleseră de coleg al lor, în locul lui Iuda Iscariotul, pe Mathia. În ziua cinci-șecimeii apostolul Petru converti la creștinism mai bine de 3000 dintre judei³⁾ iar după această nouă învățătură se respândi mai departe. Cu ziua cinci-șecimeii se pun bazele bisericii creștine. Puțini la număr, creștinii prin dragostea ce îi unia și prin focul sânt ce-i încălzia, în scurt timp ajung să convertiască pe cei mai înverșunați vrăjșmași.

¹⁾ *Ión* XIV, 16.

²⁾ *Fapt. Ap.* II, 4.

³⁾ *Fapt. Ap.* II, 41. Aceștia sunt cei d'întâiu creștini cari formară biserica.

Biserica în Ierusalim și predicarea creștinismului în alte părți ale Palestinei.

Apostoli, după primirea Sântului Spirit, încep predica doctrinei creștine și în numele lui Iisus Christos s'vârșesc minuni,¹⁾ cu care închid gurile bârfitorilor, ce nu vedea în ei decît nisce inimi ai verității. Ei se siliră să dovediască că Iisus Nazarinénul este Christos, preșis de profeți,²⁾ cum și prin ce mijlóce doctrina sa va fi răspândită și conservată pe pămînt.³⁾ Prin rugăciune⁴⁾ și masa comună, legăturile dintre creștini să întăria, păstrându-se frăția pe care Mântuitorul o stabilise, prevestindu-se prin acesta că într'un viitor apropiat biserica creștină va fi compactă, pentru-că menirea sa era mare și conștiința despre ea o făcea să vadă că va învinge lumea.

Ast-fel în Ierusalim se întemeiază centrul creștinismului. Creștinismul se propagă apoi la Samaritani, cari nu erau prieteni cu Iudei, cum să vede din mai multe locuri ale Noului Testament.⁵⁾ Propoveduitorul creștinismului aci fu diaconul Filip, care după vestirea Ingerului se dușe la cetatea Gaza, botează pe drum un etiopén și trecu apoi la Cesarea (Fapt. 8.12) Cu înmulțirea creștinilor, Apostoli ocupați cu predicarea cuvîntului lui Dumnezeu și ne-avînd timpul

¹⁾ *Fapt. Apost.* III,7; IV,4 cu exemplul vindecării bolnavului de la ușa templului de Ierusalim, cu care ocaziune se convertiră la creștinism încă un număr de judei.

²⁾ Ὅτι οὗτος ἔστιν ὁ Χριστός. — *Fapt. Apost.* V, 42.

³⁾ *Luca* XXIV, 47—50.

⁴⁾ *Fapt.* II, 46—III, 1.

⁵⁾ *Mat.* X, 5.—*Luc.* IX, 52—*Ioan* IV—9, VIII, 48.

pentru a face îndeostulare tuturor, judeii născuți afară de Palestina făcură plângere¹⁾. Apostolii vedând că sunt drepte plângerile lor aleg 7 diacon²⁾, în scopul de a îngriji pentru mulțumirea tuturor³⁾.

Iudeii încercă a opri respândirea creștinismului. Față cu crescerea numărului creștinilor, Iudeii încercă a lua măsură, făcând răspunzători pre cei doi apostoli (Petru și Ión) dacă vor mai continua cu predicarea învățăturai lui Iisus Christos. Cu toate acestea Apostolii, credincioși următorii ai poruncilor lui Iisus Christos, nu se uitară la amenințările protivnicilor. Atunci Iudeii se gândesc la măsuri serioase. Predica Diaconului Ștefan, îi face să se revolte, acuzându-l că vorbește contra legii străbune⁴⁾, pentru care fu condamnat⁵⁾ de sinedriul evreesc sub preșidenția unul discipol al lui Gamaliel. Apostolul Iacob C. M., fratele Domnului, fu condamnat la mörte de Erod Agripa, în urma cererilor făcute de Iudei, cari de acum încep era persecuțiunilor, pentru care creștinii părăsesc Ierusalimul.

Creștinii dintre Iudei și creștinii dintre păgânii.—Creștinismul trecu de la Apostoli atât la Iudei cât și la păgânii. Cel d'întăiu păgân convertit fu sutașul Cornilie din Cesarea și familia sa. botezați de apostolul Petru, în călătoria ce o făcuse prin Palestina și

¹⁾ Să se vadă *Fapt. Apost.* VI.

²⁾ Ștefan, Filip, Prohor, Nicanor, Timon, Parmena și Nicolaș (Fapt. Ap. 6).

³⁾ Acestor diaconii li se mai dăte însărcinarea de a predica și de a ajuta pe preoții la serviciul bisericesc.

⁴⁾ *Fapt. Apost.* VI, 14.

⁵⁾ Ștefan a fost ucis cu pietre la porțile cetății ca blesfemator. Hainele celor ce arunca cu pietre au fost ținute de un tânăr numit Saul, în urmă Paul, marele apostol creștin.

ajunsese până la Ioppe ¹⁾ (Iafa) de unde a fost chemat de Cornilie la Cesarea. Lăţirea credinţei creştine ²⁾ se datoresce lui Barnaba, trimis acolo, după ce Apostoli din Ierusalim aflaseră că mulţi păgâni s'au creştinat de către creştinii fugiţi în urma persecuţiunii din Ierusalim. Prin faptul convertirii păgânilor să nascu între ei şi judei o scisiune, datorită neînţelegerilor asupra caracterului obligatoriu al legii mosaice. Iudeii se mândriaŭ că sunt creştini, dar se mândriaŭ şi de faptul că sunt circumcişi. De aceea cereaŭ cu insistenţă ca toţi să fie circumcişi înainte de a se boteza.

Obligaţia legii mosaice ; circumcisiunea. Mulţi păgâni nu primiaŭ creştinismul din cauza caracterului obligatoriu al legii mosaice. În Antiohia, creştinii cari veniseră din Iudea, susţineaŭ că circumcisiunea este obligatorie pentru toţi. ³⁾ dar creştinii născuţi păgâni se opuseră, ceea ce dădu naştere la o eertă destul de animată între aceste două partide ⁴⁾ de şi majoritatea cerea ca să domniască pacea în biserică. Cum lucrurile nu puteaŭ duce la nici o împăcare, comunitatea însărcină pe Paul şi Barnaba ca să mērgă la Ierusalim pentru ca să pună în cunoşcinţă pe Apostoli de cele ce se petrec şi să le aducă decisiunea lor. Situaţiunea

¹⁾ *Fapt. Apost. X*

²⁾ Aci în Antiohia se numiră pentru prima dată credincioşii în Christos, creştini. Până aci se numiaŭ între ei discipoli ai Mântuitorului, fraţi şi sânti; iar de alţii se numiaŭ Galileenii şi Nazarei. *Fapt. ap. XI, 26.* Numirea de creştini este latină, dată de partidul latin care s'a deosebit de partea cea-l-altă a Sinagogei.

³⁾ *Fapt. XV.*

⁴⁾ Iudeii spuneaŭ de păgâni că pe nedrept se cred creştini, iar aceştia le răspundeaŭ la rândul lor că compromis creştinismul prin doctrinele lor.

se presenta ast-fel: În Ierusalim, aproape toți erau circumciși, pe când în Antiohia creștinii în majoritatea lor se găsea ne-circumciși. Cel doi apostoli, trimiși din Antiohia, erau pentru ne-observarea legii mosaice și însuși Petru, care afirmase că creștinismul trebuie să se răspândiască și la păgânii, nu făcea opozițiune, mai ales în urma explicațiunii dată de Paul. Cu multă claritate a vorbit în adunarea Apostolilor și apostolul Iacob, fratele Domnului, după care să luă următoarea hotărîre: Așa s'a părut Sântului Spirit și nouă de a hotărî: Să nu-l îngreuem pe cei dintre păgânii, cari se întorc la Dumnezeu, ci să le trimitem în scris ca să se feriască numai de sacrificiile idolilor și de sânge și de animale sugrumate și de desfrânare.¹⁾

Ast-fel în adunarea Apostolilor triumfară ideile lui Paul²⁾ și Barnaba și cu acesta se înlătură tendința aceloră, cari vroia a face pe acei ce îmbrățișau creștinismul, ca mai întâiu să se supună circumcisiunii și apoi să îndeplinescă ritualul mosaic. Se înțelege că hotărîrea adunării a mulțumit pe Antiohienii și pe cei-l-alți creștinii dintre păgânii.

Apostolul Paul.

Între reprezentanții Antiohienilor la adunarea Apostolilor din Ierusalim am văzut pe un óre-care Paul. Este necesar a ne lămurii cine era acest Paul și ce rol a jucat în biserica creștină.

Paul, apostolul gintelor, era judeu din némul lui

¹⁾ *Fapt. Apost. XV*

²⁾ *Epist. Galat. II.*

Beniamin și de loc din Tarsul Ciliciei¹⁾ Numele seü înainte de a fi creștin era Saul. (Σαβλος = Șahul). Se pare că schimbarea numelui în Paul s'a făcut după convertirea proconsulului din Cipru Sergiu Paul,²⁾ de și mulți väd în acésta o afirmare a apostolului, că, cu trecerea sa la creștinism, un noü om s'a arătat în el saü-câte odată- rezultatul obiceiului de a'si da creștinii născuți păgânii câte două nume.

Timpul nascerii lui Paul nu se póte da cu siguranță.³⁾ Tatăl seü, un fariseü fanatic, făcu din el un demn urmaș, dându-ı prima și ultima educațiune în Ierusalim,⁴⁾ la șcóla lui Gamaliel⁵⁾. Ca atare Paul luă parte la uciderea arhidiaconului Stefan și lucră din tóte puterile sale, pentru persecutarea creștinilor din Ierusalim⁶⁾.

După dorința sa obținu de la marele preot din Ierusalim însărcinarea de a merge la Damasc și acolo să caute și să afle pre toți câți erau creștinii; iar apoi săi aducă prinși la Ierusalim. Dorința sa nu fu realizată.

Pe drum, glasul Domnului 'l făcu se'si schimbe ideile sale asupra creștinilor și din vrăjmaș al lor să se facă cel mai zelos apărător.⁷⁾ Creștinat prin minune după sosirea în Damasc, Paul nu putu petrece în mijlocul celor ai seı și se retrase în deșertul Arabiei-Pe-

¹⁾ *Fapt. Apost. XXII, 3. Philip. 3, 5.* — Ieromin în „De vir. illustr.“ sustine că Paul s'a născut în Giscala, în Galilea, iar după luarea cetății de Romani s'a retras cu familia sa în Tars.

²⁾ *Fapt. Apost. XIII, 9.*

³⁾ Singurile indicii se pot vedea în *Fapt. Apost. VII, 58* și *Ep. către Filem.*

⁴⁾ *Fapt. Apost. XXII, 3.*

⁵⁾ *Galat 1 14.*

⁶⁾ *Fapt. Apost. IX, 1—9; XXII, 3; XXVI. Galat. 1, 14, I Cor. IX, 1.*

tróse, ne-venind la Damasc de cât după trei anî, de unde se duse apoi la Ierusalim. Aci făcu cunoscință cu Petru și cu Iacob, fratele Domnului, prin Barnaba¹⁾, cel mai mulți ferindu-se de el, aducându-și aminte de ura cu care Paul persecuta mai înainte pe creștinî. Cum Judeii vroiau să-l pérđă, Paul, dupe porunca divină de a evangelisa la némuri, plecă din Ierusalim și se duse la Tars. Aci fu găsit de Barnaba și împreună merseră la Antiohia. De aci se duseră în Seleucia, apoi în Cipru și Asia Mică²⁾, avēnd cât-va timp de tovarăș și pe Ión Marcu³⁾, ceea ce forméază prima sa călătorie (45).

Reîntors în Antiochia, unde era cértă între judei și păgânî relativ la cerința celor d'întâiū de a supune pe păgânî ceremonialului legii mosaice, luă parte în delegația trimisă de comunitatea antiohiană la Ierusalim. și făcu să se aplaneze neînțelegerea prin decisiunea bisericii de Ierusalim, dupe cum am vădut la locul respectiv. Dupe acésta însoțit de Sila⁴⁾ și apoi de Luca și Timoteū, apostolul Paul (în a doua călătorie misionară) se duce din nou în Asia Mică, (50—54) spre a vedea comunitățile întemeiate de el, iar apoi luă drumul către Troada (în Macedonia), către Grecia, propoveduind creștinismul în Filippi, Tesalonic, Berea și Athena. În acéastă din urmă localitate predică pe Dumneđeul necunoscut chiar în sînul Areopagului și câștigă în partea sa pe Dionisiu Areopagitul. Hotărît a

1) *Fapt. Apost.* IX.27; *Galat.* I.18.

2) În orașele Perga Pamfiliei, Antiochia Pisidiei, Iconium, Lистра și Derbe în Lycaonia.

3) *Fapt. Apost.* XIII.

4) Barnaba se duse în Cipru însoțit de Ión Marcu.

se întorce în Antiohia, Paul vizită bisericile din Efes, Cesarea și Ierusalim, dupe ce stătuse un an și jumătate în Corint. Între anii 54 — 58 Paul făcu a III-a călătorie misionară. De data acesta fu însoțit de Luca și Timoteu cu cari vizită Galația și Frigia, iar de aci se duseră la Efes. Prin predica sa apostolul Paul învinse cu totul pre păgânii, cari în număr destul de mare, primiau religia creștină. Prin succesele sale, apostolul își găsi vrăjmași periculoși, ce-póte-l-ar fi omorît, dacă nu scapa cu fuga din oraș, în urma revoltei provocată de argintarul Demetriu ¹⁾, carele vedea negoțul său micșorându-se în Efes. Paul predică în urmă în Macedonia, Iliria ²⁾ de aici la Grecia și apoi din nou la Corint. Ajuns în Ierusalim, Iudeii, cari de mult vroiau se-l prindă, puseră mâna pe el și erau aproape se-l omóre. Norocirea pentru Paul că el era cetățean roman și în virtutea drepturilor ce îi acorda legile romane, trebuia se fie judecat de imperatorul. Trimis de tribunul roman Lysia la procuratorul Cesariei Felix, fu pus la închisóre și peste doi ani i se primi apelul de către proconsulul Porcius Festus, spre a fi dus înaintea Cesarului. Paul în drumul său la Roma fu întovărașit de Luca și Aristarc. La Roma fu dat în primirea prefectului pretorului care se numea Barrhus. Mulțimea creștinilor îl primi cu mare entusiasm. La Roma Paul stătu doi ani, pus sub supraveghere militară, putând înse răspândi creștinismul atât între soldații și servi cât

¹⁾ Acesta fabrica mici temple de ale Dianeî.

²⁾ *Rom.* XV. 19.

și între ómenii pretorului. De aici scrie epistola către Romanii.

După prima închisóre, uniil susțin¹⁾ că Paul a trecut în Creta, unde stabili episcop pe Tit și după ce a mai vizitat unele biserici de prin Asia mică s'a întors la Roma,, unde muri decapitat (67); iar alții²⁾ că n'a părăsit Roma până la mórtea sa (64).

În fragmentul lui Muratori se ȑice că Paul a fost până în Ispania; «Profectio Pauli ab urbe ad Spaniam proficiscentis» Tot ast-fel și alți părinți bisericesci³⁾; iar după Clement al Romei⁴⁾ Paul a mers până la marginile Occidentului «Ἐπὶ τὸ τέρμα τῆς δούσεως ἐλθὼν, fără însă a se sci dacá prin acéstă espresiune trébue se înțelegem Roma saũ Ispania, cu atât mai mult că la Ignățiu⁵⁾ nise designă Roma.

Apostolul Petru.

Cel întâiũ dintre apostolii aleși de Mântuitorul a fost Petru. El purta numele de Simon (Șimehon = Συμεών) și era fiul lui Ión saũ Iochanan, de loc din Betsaida. Când Mântuitorul îl chîemă la apostolat, el se ocupa cu profesiunea de pescar pe lacul Tiberiada, împreună cu fratele său Andrei. Om din poporul de jos, Petru este însă sincer ucenic al Domnului și un statornic

¹⁾ Eusebiu. Hist. eccl. Neander, Pflanzung de CH. K.-Gieseler, Lehrb. der K. G.-Döllinger, Christenthum und Kirche etc.

²⁾ Baur, Wieseler, de Wette, Reus etc.

³⁾ A se vedea Otto Kunze, Præcipua patrum eccl. testim. quae ad mortem Pauli spectant, 1840

⁴⁾ Epist. I. Cor., V.

⁵⁾ Epist. ad Rom. II.

propovăduitor al Lui, pentru care, cu toate că se lepădă de trei ori de învățătorul său, Christos i se arată lui cel dintâiu, dupe înviere¹⁾.

Petru a predicat în Ierusalim și în Palestina, fiind de două ori închis la Ierusalim. În Samaria, unde a fost chemat de creștinii neofiți, pentru a pune mâinile asupra lor și a le împărtăși Sântul Spirit, a făcut cunoscință cu Simon Magul²⁾. Revenind la Ierusalim, Petru vizitează în urmă comunitățile creștine din Lydda, Ioppe și Cesarea. În Cesarea a deschis drumul păgânilor pentru a intra în creștinism, fără a fi supuși ritualului legii mosaice, botezând pe centurionul Cornilie³⁾. Din Cesarea s'a întors la Ierusalim, când Erod Agripa, care începuse a persecuta pe creștinii și condamnasese la moarte pe Iacob al lui Zevedeu 'l aruncă pe Petru în închisoare, de unde scapă prin minune⁴⁾. De aci înainte, datele asupra lui Petru sunt mai puțin clare; ceea ce știm este că el a luat parte la Sinodul de Ierusalim, apoi s'a dus în Antiohia, unde s'a întâlnit cu Paul; iar de aci se duse în Asia Mică și ajunsese cu predica până la Babilon⁵⁾ (Roma) unde primi cununa de martir (67), fiind crucificat⁶⁾.

¹⁾ I. Cor. XV. 5 *Luca* XXIV. 34.

²⁾ *Fapt. Apost.* VIII. 18. În Samaria Petru a înfruntat pe Simon pentru că i-a cerut să-i vîdă darurile Sântului Spirit; de la încercarea lui Simon, a rămas în biserică cuvîntul *Simonie*.

³⁾ *Ibid.* X. Școala critică a lui Baur se opune, sub cuvînt că Petru era un judeo-creștin foarte riguros.

⁴⁾ *Fapt. Apost.* XII. 17.

⁵⁾ *I Petru* XIII. 3.

⁶⁾ *Eusebiu*, III, 1.

Tradițiunea, care susține șederea lui Petru timp de 25 de ani la Roma, întemeiind și conducând biserica de acolo, nu este sprijinită temeinic.

Cei-l-alți apostoli.

Dacă relativ la Paul și Petru Faptele Apostolilor ne dau mai multe cunoștințe, așa că putem urma, până la un punct, firul istoric al activității lor; nu este tot ast-fel și cu cei-l-alți apostoli. Cunoștințele despre ei sunt prea ne-suficiente, spre a face istoria vieții și faptelor lor. Orî cum vom arăta pe scurt până unde s'a întins cercul de activitate al fie-căruia, știut fiind că creștinismul luase ore care desvoltare pe timpul lor, căci la Romanî X, 18, apostolul Paul mărturisește despre acêsta când ȳice: «În tot pămîntul a eșit vestirea lor și la marginile lumei, cuvintele lor».

*Andrei*ŭ, frate cu apostolul Petru, născut în Bet-saida a predicat creștinismul în Sciția¹⁾, Tracia²⁾ și în Ahaia, dupe cum se afirmă de tradițiune, fără a avea mărturiî nici în epistolele lui Paul, nici în Faptele Apostolilor. El a murit în Ahaia la Patra, pus pe o cruce în forma de X (numită de aci crucea Sântului Andrei³⁾) crux decussata), din porunca lui (Eges⁴⁾) proconsulul Ahaiei⁵⁾.

1) *Eusebiu*, III, I.

2) În Tracia a întemeiat biserica de Bizanț.

3) Rușii îl au patron al lor, susținînd că a predicat creștinismul până la marginile Poloniei.

4) Veđi *Faptele lui Andrei* și *Mathia* în țara antropofagilor și ale lui *Petru* și *Andrei* de Tischendorf și *Actus Andreæ*, la *Eusebiu Hist. eccles.* III, 25.

5) În 357 reliquile sale au fost aduse la Constantinopol, iar astă-ȳi se găsesc în catedrala de la Amalfi (Italia).

*Bartolomeu*¹⁾ Βαρθολομαῖος sau Bar-Tholmai), de loc din Cana Galileei, a predicat creștinismul în India²⁾ Licaonia și Armenia. În această din urmă localitate, Bartolomeu suferi martirul sub cuvînt că este inamic al lui Dumnezeu, acusat de Astiage, fratele regelui Palimeus. Locul unde a fost martirisat este Albanopolis.

În Armenia prin minunile sale, Bartolomeu aduse la legea creștină pe imperator, curtea sa și vr'o douăsprezece orașe din prejurul capitalei.

*Filip*³⁾, originar din Betsaida, a predicat creștinismul în Frigia, unde a avut discipol pe Policarp⁴⁾. Unii spun că Filip a predicat în părțile de sus ale Asiei, alții în Scitia⁵⁾. El a fost martirisat în Ierapole, sub cuvînt că s'a opus cultului șerpilor.—Filip a combătut mult pe Ebioniți.

Lui Filip i se atribue mai multe scrieri, dar toate sunt apocrife.

Ión, a fost unul dintre discipoli iubiți ai Mântuitorului, purtând supranumele de fiu al tunetului⁶⁾ fiind un vrăjmaș neîmpăcat al tuturor ereticilor ce începuseră a se ivi în timpul său. El era fiu al lui Zevedeu și de loc din Betsaida. După mórtea Sântei Fecióre

¹⁾ *Math.* X, III, *Marcu*, III, 18.

²⁾ *Eusebiu*, *Hist. eccl.* V, 10. Prin India se înțelege Arabia fericită, căci Pautem de Alexandria, venind în Arabia, a găsit Evangelia lui Matei adusă de Bartolomeu.

³⁾ *Math.* X, 3. *Marcu*, VII, XVIII, *Luca* VI, 14. *Ión* I, 43. *Fapt. Apost.* I, 13.

⁴⁾ *Theodoret*, În Ps. 116. *Eusebiu*, III, V. *Nicephor*, *Hist.*

⁵⁾ *Abdia*, *Hist. eccl.* X.

⁶⁾ *Marcu*, III, 17.

Maria, a plecat din Ierusalim și s'a stabilit în Efes,¹⁾ centrul eresielor, cu deosebire gnostice. Purtarea sa față cu toți era din cele mai părintesci. În cuvintele sale se vedea în tot-d'auna iubirea către toți. «Iubiți-vă unii pe alții, copiii mei,» iată cu ce apostolul întâmpina pe alii săi.²⁾ Unii susțin că Ión a murit în timpul lui Domițian, alții sub Adrian, în etate de 120 ani,³⁾ iar alții — mai sigur — sub Traian. Dupe Acta Iohannis, Ión a fost ridicat la Cer, iar dupe Isidor de Sevilla⁴⁾ simțindu-și sfârșitul aproape, și-a făcut mormîntul, s'a culcat în el și aci a murit.

*Iacob Fratele Domnului*⁵⁾, ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου, primul episcop de Ierusalim, unde fu așezat de apostoli și unde stete până la mórtea sa, pricinuită de ura Judeilor, cari nu'l puteau suferi pentru energia cu care predica creștinismul în Ierusalim⁶⁾. Marele preot Hannah a fost destituit de proconsuli Albinus și Agripa pentru faptul că a ucis pe Iacob, a cărui dreptate atrăsese simpatiile chiar ale Judeilor, dându-i supranumele de dreptul (δικαίος⁷⁾). El este considerat împreună cu Petru și Ión de colóne ale bisericii.

Iacob cel Mare, a predicat, dupe o tradițiune mai târzie, în Ispania, pe lângă succesele ce le-a obținut în Ierusalim pentru cauza creștină. El este fratele a-

¹⁾ Eusebiu, Hist. eccles. III, 23, V. 28. — Irineu, adv. hæres II, 22. — Clem. Alex., Quis dives, XLII.

²⁾ Irineu, III, 3. — Ieronim, ep. ad. Gal. VI, 10.

³⁾ Suida.

⁴⁾ Isidor, de ortu et obitu patrum, 71.

⁵⁾ Galateni. I, 19; II, 8. Marcu VI, 5. Eusebiu, Hist. eccl. II, 1.

⁶⁾ Ioseph. Fl., Ant. XX, 9, 1. Eusebiu Hist. eccl. II, 23.

⁷⁾ Hist. eccl. II, 1, 23.

postolului Ión și a murit martir în timpul lui Erod Agripa I (44) carele îl martiriză pentru ca se dobândiască prietenia Judeilor.

Iuda Tadeu,¹⁾ este fratele lui Iacob cel drept²⁾, de care se face mențiune la evangelistul Mateiu³⁾ El se numia *Λεββαῖος* și *θαδδαῖος* și a predicat evanghelia în Galilea, Iudea, Samaria, Idumea, Arabia, Siria, Mesopotamia, și Persia. Ieronim⁴⁾ crede că Tadeu, care a predicat creștinismul în Edesa, este același cu apostolul; de cât în documentul ce s'a găsit în arhivele Edesei,⁵⁾ se vorbește numai de un óre-care Tadeu din numărul celor 72.

Despre Tadeu se crede că a murit răstignit, pre cruce.

*Mateiu*⁶⁾ fiul lui Alfeu mai purta numele de Levi și este considerat din timpurile cele mai vechi ca ajutor al evangheliei ce poartă numele seú. Înainte de a fi chemat în numărul apostolilor era vameș la Capernaum. El a fost foarte aspru în viață⁷⁾, sever și a contribuit mult la răspândirea creștinismului afară de Palestina⁸⁾ în Etiopia, unde ar fi primit mórtea martirică⁹⁾.

*Matia*¹⁰⁾, care a înlocuit pe Iuda Iscariotul, a predicat creștinismul în Iudea, iar apoi în Etiopia¹¹⁾. În

1) *Math*, X, 3—*Marc*, XIII, 18.

2) *Fapt. Apost.* I, 13.

3) XIII, 55.

4) *Ad. Math.* X, 4.

5) *Eusebiu* op. cit. I, 13; II, 1.

6) În evreește Matthi din matthiah.

7) *Clement Alex. Pedag.*

8) *Eusebiu*, *Hist. eccl.* III, 24.

9) Unii afirmă că Mateiu s'a dus în India, Macedonia și în alte părți.

10) *Fapt. Apost.* I, 23.

11) *Niceph. Hist. eccles.* I, 20, 40.

acéstă din urmă localitate Matia a înființat o episcopie și aci a primit cununa martirică. Ipolit spune că a murit în Ierusalim¹⁾. De la el se află o evanghelie apocrifă²⁾. Reliquiile lui au fost duse la Roma de împărătesa Elena, muma lui Constantin Cel Mare.

Simon Cananitul (κανανίτης³⁾ sau *Zilotul* (ζηλωτής⁴⁾) a răspândit creștinismul în Nordul Africei, în Egipt și în insulele Britanice⁵⁾, mai cu siguranță în Persia și Babilonia. Locul morții sale este Suanir.

*Toma*⁶⁾ (Θωμάς) de loc din Galilea⁷⁾, a predicat la Perși, Parți⁸⁾ și la Indieni⁹⁾, unde ar fi murit ca martir. Rufin crede că Toma a fost înmormântat la Edesa¹⁰⁾.

Organisarea bisericii.

Viața creștină, ierarhia, disciplina bisericească și Cultul. Bazele doctrinei creștine. Învățătura creștină conținea principiul universalității. Iisus Christos venise pentru mântuirea omenirii. El, ca îndeplinitor al legii, exclusese din divina sa învățătură tot aceea ce nu conrespundea cu acest principiu. Biserica, următoarea și propagătoarea doctrinei lui Iisus Christos, trebuia să meargă

¹⁾ Perioni, Vita Apost. p. 178.

²⁾ Eusebiu, Hist. eccl. III, 25.

³⁾ Math. X, 4. Marcu III, 8.

⁴⁾ Luca VI, 15.

⁵⁾ Niceph. II, 40.

⁶⁾ Math. X, 3; Marc. III, 18; Luca VI, 15.

⁷⁾ Ion XXI, 2.

⁸⁾ Eusebiu, Hist. eccl. III, 1; Socrate, I, 19.

⁹⁾ Ieronim, Ep. 148; Greg. de Naz. orat. 25.

¹⁰⁾ Rufin, Hist. eccl. II, 5.

pe urmele divinului Salvator. Spre acest sfârșit, orî-ce întocmire a sa reprezenta, sub conducerea Sântului Spirit, unitatea tuturor cari credeau în cuvintele lui Iisus Christos și ca atare mărturisiau dumnezeirea sa. Ca continuătoare a doctrinei creștine, biserica și-a instituit un sacerdotiū universal, în care creștinii formând biserica, aveau dreptul de a învăța și datoria de a nu se abate de la preceptele Mântuitorului. Dar nu toți creștinii puteau a se îngriji de biserică. Interesele fie-căruia îi duce la necesitatea alegerii unora din sînul lor, cari se aibă îndatorirea de a perpetua învățătura divină, a predica cuvîntul lui Dumnezeu, a menține legătura dintre om și Dumnezeu, sêvârșind acte liturgice și sacramentale cum și de a fi interpretul tuturor către Dumnezeu. Ast-fel s'a ajuns la instituirea păstorilor bisericii și la păstoriții sau credincioșii ai bisericii. Capul nevêdut al bisericii însă este Mântuitorul Christos, care o conduce în decursul vécurilor. «Iată eu cu voi sunt până la finitul vécurilor». Christos însă n'a încredințat vre-unuia din ei puterea de conducere în biserică, căci «unul este învățătorul vostru, Iisus Christos, iar voi toți sunteți frați» dicea Mântuitorul ucenicilor săi, și prin învățătura sa despre chipul cum trebuie să se pórte ei între ei a stabilit legătura de dragoste care să domniască în mijlocul lor cum și sfătuirea la un loc asupra cestiunilor mai greu de rezolvat. De aceea în adunare (sinod) decid persóna care se înlocuiască pe Iuda Iscarioténul și hotărîsc de chipul cum să se primiască în numărul creștinilor aceia ce sunt dintre păgâni.

Ierarhia bisericească

Mântuitorul Christos încredință apostolilor predicarea cuvîntului și conducerea bisericii sale. Numărul mare al creștinilor făcu pe aceștia se alégă unele persoane, cărora să le dea dreptul de a predica, a efectua misterii și a așeza la rîndul lor pe conducătorii bisericilor. Ast-fel avem stabilită din timpurile cele mai vechi ierarhia bisericească, clerul, cu misiunea sîntă de a continua doctrina creștină. Cele trei grade ierarhice: diaconatul, presbiteratul și episcopatul se găsesc încă de la început în biserica creștină¹⁾. Diaconii aveau îndatorirea de a îngriji de împărțirea ofrandelor, a predica (cu învoirea superiorilor) și a lua parte la serviciul liturgic, ca ajutor al preotului sau episcopului²⁾. Ocupațiunea lor principală era a îngriji de cei săraci, către cari arătau cea mai mare bunăvoință, pe lângă darurile ce le împărția. Asupra lor la hirotonia se învoca prin rugăciunea către Dumnezeu ca spiritul arhidiaconului Ștefan să se pogore peste ei, întocmai ca mantaua lui Ilie asupra lui Elisei³⁾.

Presbiterul avea se înlocuiască pe Episcop, atunci când acesta ar fi fost reținut de óre-care împrejurări, oficiînd și sêvărșind misterile în urma însărcinării ce primia de la Episcop⁴⁾. În Sînta Tradițiune se confirmă

¹⁾ *Fapt. Apost.* XX, 17, 28. *I Tim.* III, 2, 8, 12; V, 1, 17, 19; *Tit.* 1, 5, 7. *Const. apost.* VIII, 28.

²⁾ *Fapt. Apost.* V, se vorbește de întrebuintarea diaconeselor pentru serviciul femeilor. Diaconesele se vîd pînă în secolul XII. Veđi asupra acestei cestuini și Pliniu, ep. X, 96.

³⁾ *Constit. Apostol.* VIII, 17.

⁴⁾ *Timoteu*, IV, 14. *Fapt. Apost.* II, 6.

esistența treptelor ierarhice ca existând încă de la începutul bisericii. Așa Clemente al Romei întrebuințează pentru conducătorii bisericii, episcopi și presbiteri, cele două expresiuni luate din Vechiul Testament; ἀρχιερεύς și ἱερεῖς, arătând cu cea întâiu pe episcop și cu cea de a doua pe presbiter. Ignatiu († 107) numesce ἐπίσκοπος pe șeful bisericii, iar pe ajutorii săi preoți, πρεσβύτεροι și arată că este deosebire între aceste trepte, când dice: «Ascultați de episcop cum și Iisus de Tatăl Său, de presbiteri ca de Apostoli¹⁾» Episcopul era conducătorul bisericii, iar preoții formaș sfatul episcopului, Senatul bisericii (Συνέδριον καὶ Βουλὴ τῆς ἐκκλησίας, Const. Apost. II, 28), având îndatorirea de a învăța și de a efectua oficiile liturgice, fără a avea însă drepturile, pe care le au câștigat în urmă, dupe înființarea parohiilor prin secolul al IV-lea.

Alte oficii bisericesci²⁾.

Cu crescerea și dezvoltarea ce luaă comunitățile creștine se simți necesitatea de a se crea noui ordine bisericesci, cărora să li se încredințeze oficii aparte. Acestea sunt: ipodiaconi³⁾, anagnosti⁴⁾, cântăreți, exorcisti⁵⁾, portari⁶⁾.

¹⁾ Ignatiu, Ep. ad. Eph. 1, 6. L. Duchesne, origines chrétiennes VI, les origines de l'épiscopat.

²⁾ Ep. ad. Fab. Antioch. ap. Euseb. VI, 43.

³⁾ Ἰποδιάκονοι, ce înlesniau, prin ajutorul lor, pe diaconi la serviciile liturgice.

⁴⁾ Ἀναγνώσται, însărcinați cu citirea în biserică a Săntei Scripturi.

⁵⁾ Ἐξορκισταί cu însărcinarea de a citi exorcismele la acei ce sa botează ca și la acei ce erau sub puterea diavolului.

⁶⁾ Πυλῶροι cari aveau îndatorirea de a supraveghea la ușile bisericii.

Pentru instruirea acelor ca veniaŭ se primiască creștinismul, se aflaŭ așa numiții cateheți. Alegerea episcopilor se făcea, dupe mórtea apostolilor, de clerul bisericii respective și se aproba de toți creștinii. Mai pe urmă confirmarea se da de mitropolitul și episcopii diocesei, atunci când aŭ început a avea ore care întăitate episcopii din localitățile mai însemnate. La sântirea noului ales se cerea ca să ia parte cel puțin trei episcopi ¹⁾. Clerul cel-lalt se alegea de episcop, ținându-se sémă de asențimentul credincioșilor.

Clerul se întreținea din ofrandele ce le aduceaŭ creștinii ²⁾, din avutul ce îl posedaŭ saŭ din prețul muncel lor ³⁾ fără însă a se amesteca în afaceri, contrare sacerdoțiului, cum se vede și din prescripțiunile Can. XIX al Sinodului din Elvira (300).

Creștinii între dînșii erau legați prin dragostea creștină. Neînțelegerile dintre ei se judecaŭ de biserică, care era tribunalul suprem ⁴⁾. Bisericile ce se aflaŭ mai în lipsă erau ajutate de cele-lalte mai bogate, de și acestea din urmă câte odată erau bântuite de obiceiuri contrarii doctřinei Mântuitorului. Aceste rele erau înlăturate prin sfaturi, une-orî mai aspre. Certele și faptele scandalóse din Corint, fac să se nască disciplina bisericescă (1 Cor. V, 1—7). Din ofrandele, ce se aduceaŭ la biserică se întreținea clerul ⁵⁾.

Cuprinși de sântenia recomandată de Iisus Christos

¹⁾ Canon. 20 Sinodului din Arelate și 4 al aceluî din Nicea.

²⁾ *Math.* X, 10 ; 1 *Cor.* IX, 13. — *Didah.* XIII. — *Didasc.* VIII.

³⁾ *Fapt. Apost.* XX, 34.

⁴⁾ *Tertul. Apol.* XXIX. *Ciprian*, Ep. II.

⁵⁾ *Const. Apostol*, VIII, 30.

atât cârmuitorii bisericii cât și membrii ce o compunea se silesc spre a alunga dintre ei exclusivismul iudaic și a stabili iubirea către toți.

Pe nesimțite ei sunt în stare de a face lumea să înțeleagă că toți sunt creaturile lui Dumnezeu, că dar legile și purtarea unora către alții nu trebuie să nescotiască egalitatea dintre ei. De aci bărbatul mai ales încetază de a vedea în soția sa un lucru, pe care să-l trateze dupe voe, ci un tovarăș al său la înmulțirea nămului pe pământ și împreună conlucrător pentru dobândirea cereștilor resplătirii. Pietatea nu putea fi luată ca motiv de a trăi în celibat — ceea ce se întârește mai mult cu trecerea timpului ¹⁾.

Pentru a răspunde cerințelor religioase, creștinii caută a întemeia un *cult*, în care să se păstreze legătura sântă dintre ei și Creatorul. Neputându-se debarasa cu totul de modul sub care el era în Vechiul Testament, creștinii îi dau o altă formă în care domnesce spiritul doctrinei lui Iisus Christos. La început creștinii nu aveau casele lor proprii pentru rugăciune. Ei se adunau în templu; apoi, dupe ore-care timp, prin case particulare și numai mai târziu în case proprii pentru rugăciune.

Serviciul bisericesc consta din o parte *introdactivă* la care asistau și acei ce nu erau încă botezați și în care se cetiau și se explica bucată din Scriptură, cum și unele rugăciuni și cântări și din o parte — *propriu disă* — care era rezervată numai pentru credincioși (liturgia saă euharistia). Ca parte finală erau agapele, la care cu toții aduceau laudă Domnului.

¹⁾ ΕΙ Δὲ συνᾶται ἕχρισ, ἀμα προσεύχονται, Const. Egipt. X, 62.

Basele doctrinei creștine.

Biserica creștină, întemeiată de Mântuitorul Christos, era sprijinită pe temelia sântelor sale învățături. Acestea erau cunoscute de toți câți fuseseră martori la respândirea ei. Ele însă trebuiau să se facă cunoscute mai departe. Și atunci persoanele care au auzit cuvintele Mântuitorului le scriu, pentru a le da tuturor, spre edificare. Cele scrise de dânsii se coprim în Evangeliile. Nedumerirea asupra unor cestiuni, încercările făcute de unii contrari în scopul de a schimba esența doctrinei creștine au de rezultat scrierile cunoscute sub numele de epistole, prin mijlocul cărora se păstra legătura dragostei și fundamentul credinței. Spiritul de comunicațiune dintre o biserică și alta făcea ca cu toată greutatea scrierii, epistolele să fie copiate și cunoscute de toate bisericile.

În toate aceste scrieri principiile creștine sunt dezvoltate și apărute, susținându-se cu tărie cele trei virtuți teologice: Credința. Speranța și Iubirea. Pe baza acestor trei virtuți mari aveau să se întemeieze și să se desvolte bisericile creștine și ele trebuiau să uniască pe toți membrii marii familii creștine între ei. Apostolii și-au dat silința de a stabili în scrierile lor virtuțile teologice; urmașii acestora le-au primit și recomandat popoarelor și astfel creștinătatea le are înscrise între punctele esențiale ale învățăturilor sale, până astăzi. Direcțiunile urmate de Paul, Petru și Ioan¹⁾, sunt în

¹⁾ Paul, Credința; Petru, Speranța; Ioan, Dragostea.

ast-fel de legătură în cât să păstrează unitatea dintre ele, și unele pe altele se desvoltă și se completează.

Lupta și reacțiunea judaismului și păgânismului contra creștinismului

a) *Din partea Judeilor.*— Interpretarea greșită pe care Fariseii și Cărturarii o da Legii, a făcut ca Judeii se nu vadă în Iisus Christos pe Mesia cel promis. Nu era pentru ei un eliberator de care simțiau necesitate pentru a scăpa de sub jugul românilor. Nu era Iisus Christos imperatorul pămîntesc al lor, care să supună sub sceptrul judeu toate popoarele. În persoana lui Iisus Christos se resuma puterea spirituală. Dumnezeuiască care duce pe om la mîntuire și-l face a-și dobîndi ertare de greșala strămoșului Adam. De aceea poporul Judeu, nu voesce a-l recunoște ca Mesia cel făgăduit, ci persistă în îndărătnicia sa. Așteptarea lor de atâtea vécuri nu 'și putea găsi realizarea în Mesia cel crucificat. Apoi Judeii, egoiști de ei ca popor ales, nu se puteau împăca cu învățătura Mîntuitorului, care lovia tocmai în mândria lor. O doctrină a cărei principii fundamentale atacă exclusivismul infiltrat în viața și aspirațiunile poporului Judeu, proclamînd egalitatea némurilor, trebuia se fie urîtă de acei ce ascultau cu încredere esplicările Fariseilor și celorl-ălți conducători ai lor. Din cauza acésta Judeii avură să sufere, căci între ei și Romani nu era apropiere, pe câtă vreme tîndeau nu numai la eliberarea de sub Romani, dar încă la supunerea acestora dominațiunii lor. Căile

greșite ale poporului Judeu, către care grația divină să revărsase cu prisosință, urmau să fie pedepsite. Neascultarea și îndărătnicia poporului aduse îndeplinirea cuvintelor Mântuitorului, și *cetatea lor Ierusalimul cădu sfărămată, sub puterea Romanilor la 10 August 70* prin imperatorul Vespasian și Tit. Creștinii, știind cele prețise de Ierusalim¹⁾ se retrăsese în cetatea Pela, și ast-fel, scăpară de greutatea pedepsei la care cu dreptul fuseră condamnați Judeii.

Cu dărămarea Ierusalimului, Judeii puteau vedea că mânia divină îi pedepsise pentru persistența în eróre și îndărătnicia lor. După anul 70 ei n'au templu, n'au unde să facă rugăciuni lui Dumnezeu, nici unde să aducă jertfe. În urmă, imperatorul Adrian (132) hotări să se ridice un templu zeului Jupiter, în locul pe care mai înainte fusese templul, oprind în acelaș timp circumcisiunea²⁾ O nouă ciocnire se face acum între Judei și Romani, care ținu trei ani, și care se termină prin învingerea celor d'întăiu (135). Noul lor profet Bar-Cochba³⁾ (Fiul Stelei) care-le dându-se de Mesia, servise de instigator contra Romanilor, peri în luptă la asediul orașului Betar. Revoluția Judeilor fu aspru pedepsită. Imperatorul ordonă să se construiască pe ruinele Ierusalimului orașul Ælia Capitolina⁴⁾.

Cum să vede dar, încercarea Judeilor rămase zadarnică, și situațiunea lor în loc în loc să se îmbu-

¹⁾ *Math.* XXIV, 16.

²⁾ Cu acesta reînvia un decret al lui Traian.

³⁾ Vezi *Palestina* de Munk. Acest Bar-Cochba (בר כוכבא) în urmă fu numit Fiul minciunei (בר המזבח).

⁴⁾ În acest oraș imperatorul Adrian opri locuirea Judeilor.

nătăţescă, se înrăutăţi şi mai mult. Ei însă nu dezarmază, probă încercările ce fac în urmă pentru a ataca creştinismul.

Nouă încercări. Samaritanii să unesc cu Judeii contra creştinismului.—O dată naţiunea judeă perdându-şi fiinţa sa politică şi religioasă, ar fi trebuit să caute a împăca bunătatea Dumnezeiască, care fusese deconsiderată prin îndărătnicia lor. Judeii însă nu fac ast-fel. Ei cred că pot duce lupta mai departe, cu totă slăbiciunea în care se găsesc. În acest scop îşi aleg armele ce li se păreau mai potrivite lor. Se decid a falsifica Scripturile, dându-le interpretarea ce li se părea că îi folosesc. Prin opera lor Talmudul atacă esenţa învăţătorei creştine. Ei sunt secondăţi în lucrarea lor de *Samaritanii, cari mai înainte* erau vrăjmaşii lor. Orî cât de mari au fost încercările acestora, creştinismul n'a putut fi oprit în drumul său. Originea şi puterea sa Dumnezeiască l'a mântuit de puterea răutăcioasă a oamenilor, orbiţi de pasiune, şi creştinismul ese din aceste lupte cu mai mare putere. Putem spune însă, că toţi câţi au voit să atace creştinismul au cădut victime neputinţei lor, cum vom vedea în cele următoare, relative la falşii Mesia, pe care biserica i-a considerat de înşelători. Aceştia fură Dositeiū, Simon Magul şi Menandru.

Cel întâiū eretic, trăind în secolul apostolic, fu *Dositeiū*, care-le făcea parte din partidul gnostic şi se da pe sine de Mesia preţis de Deuteronom¹⁾. Cunos-

¹⁾ Deut. XVIII, 18.

cințele ce avem despre el¹⁾, sunt puțin precise. Ceea ce să scie mai pozitiv, este că ducea o viață foarte aspră, recunoscea eternitatea lumei, primia circumcisiunea, respingea profețiile și nu credea în existența îngerilor, Urmașii sei se susținură pînă în suta a VI-a²⁾.

Simon Magul, de loc din Samaria, fu botezat de diaconul Filip. Despre el se vorbește în Faptele Apostolilor³⁾. În învățătura sa, Simon admitea teoria emanațiunii. Acesta este care a cerut apostolului Petru, când acesta se afla în Samaria cu Ión, de a-i vinde puterea de a face minuni, pentru care fu aspru mustreat de Petru⁴⁾. Alte amănunte nu găsim în Noul Testament despre el. Tradițiunea a conservat însă unele fapte atîngătoare de persoana lui Simon, pe care nu credem necesar a le arăta aci⁵⁾.

Menandru, originar din Samaria, fu discipol al lui Simon Magul. Dându-se pre sine de adevăratul Mesia, spunea că este venit din Cer, în scopul de a mîntui pre om. Ca să aibă mai mulți aderenți, Menandru spunea că acei ce vor primi botezul seǔ nu vor mai îmbătrîni, ba chiar nici nu vor muri.

Acești eretici, amintiți mai suș, nu pot sǔ trecǎ între sectele creștine, pentru cuvîntul că ei n'aǔ primit

¹⁾ *Eusebiu*. Hist. eccl. IV, 22.—*Origen*, Contra Cels. 1.—*Epiphaniu*, Haeres. XIII.—*Theodoret*, Haeret. Fab. II.

²⁾ *Eulogiu*, patriarh de Alexandria († 608).

³⁾ *Fapt. Apost.* VIII. 9.

⁴⁾ De aci a rǐmas în bisericǎ numirea de simoniǎ. pentru cel ce cautǎ sǎ obținǎ cu banǐ vr'un serviciu bisericesc, cǎt și pentru acei ce dau acel serviciu.

⁵⁾ Sǎ se vadǎ lucrarea mea de istoria dogmelor bisericeș creștine ortodoxe de rǐsǎrit. pag. 22 și 23.

nicî persóna Mântuitorului, nicî doctrina sa, ci din contra le-aŭ combătut cu multă tărie, de şi urmaşii lor, începînd din timpurile Marelui Constantin, căutaŭ să fie primiţi în rîndul sectelor creştine.

II) Din partea păgânilor ¹⁾

Religiunea păgână ca şi cea judaică erau înlăturate de creştinism. Evangelia lui Iisus Christos era a tuturor neamurilor fără deosebire, de îndată ce credeaŭ în ea şi se botezaŭ. Neavînd în cultul lor adorarea Țeilor închipuiţi, creştinii erau priviţi ca ateî.

Ateismul era combătut de păgâni, de óre-ce lovia în bazele organisaţiunei lor sociale. Pe de altă parte păgânii din Imperiul roman li se părea că creştinismul nu este decît o sectă judaică. Ca atare el era combătut, întru cît Judeii erau vrăjmaşi ai Romanilor. Combaterea creştinismului de către păgâni (din imperiul roman) fu a) pe cale materială şi b) pe cale intelectuală.

Materialicesce : Creştinii avură a suferi persecuţiuni şi munci din partea aceloră; intelectualmente : încercări de a fi ridiculizat şi înjosit prin scrierile şi combinaţiunile lor filosofice.

a) Pe cale materială

Persecuţiuni.

Creştinii avură a suferi din partea păgânii 10 persecuţiuni. La început păgânii abusaŭ persecutând pe

¹⁾ Cultul greco-roman era cunoscut de creştinii în secolul II cu denumirea de religia paganorum ex locorum agrestium campitis et pagis pagani vocantur, Orosiu Hist. adv. pag.

creștină, iar în urma unui edict dat de Traian, persecuția deveni legală,¹⁾ luându-se ca motiv siguranța Statului,²⁾ amenințată de creștină. Din narațiunea istorică a faptelor petrecute în cursul acestui timp, se poate vedea origina dumnezeiască a creștinismului, care în loc de a se perde ca tot aceea ce este omenesc s'a întărit mai mult în urma persecuțiilor.

Prima persecuțiune începe sub *Nerone*³⁾ (54-68) a *doua* sub *Domitian* (81-96), a *treia* sub *Traian* (98-117). a *patra* sub *Marcu Aureliu* (161-180), a *cincea* sub *Septimiu Sever* (193-211), a *șasea* sub *Maximin Tracul* (235-238), a *șaptea* sub *Deciu* (249-251) a *opta* sub *Gall* (251-253), a *noua* sub *Valerian* (253-260) și a *decea* sub *Dioclețian*.

I. *Nerone*⁴⁾ a persecutat pe creștină, ba i-a supus la chinuri grele, pentru a se justifica de focul ce detese

¹⁾ Este prea adevărat că persecuția începută, nu se termină decât sub Marele Constantin, fiind une-oră mai puternică, alte oră mai slabă. În tot cazul, împărțirea în 10 persecuțiuni nu are mult folos, întru cât nu exprimă în totul realitatea. Mult mai nemerit este a se considera timpul de persecuțiune începând odată cu aparițiunea creștinismului și mergând până la Marele Constantin, împărțind timpul în trei perioade: 1) Până la Traian 2) Până la Deciu și 3) până la Constantin Cel Mare. (Vezi Edm. Stapfer). Am menținut totuși împărțirea în 10 persecuțiuni.—*Orosiu* asemănă cele 10 persecuții cu cele 10 plage ale Egiptului.

²⁾ Romanii în virtutea unei legi a celor XII tabule și pentru motive de a nu lovi în siguranța Statului, interdiceau oră-cărei religii streine liberul esercitiu al cultului în sinul Statului.

³⁾ *Suetoniu* în op. Claud. 25 dice că imperatorul Claudiu a isgonit din Roma pe Judeii ce se revoltase sub conducerea unui oră care Chrestus: „Iudaeos impulsore Chresto assidue tumultuantes,” ceea ce ne probază că creștinii erau confundați cu Iudeii, mai ales că aceștia erau revoltați de progresele ce le făceau creștinii.

⁴⁾ *Tacit*, Annal. XV, 44.

Romei, în dorința de a zidi alta. Rămâne însă constat că creștinii n'au fost urmăriți în puterea vre unui edict ¹⁾. Viața retrasă a creștinilor, îi făcea să trecă drept conspiratori contra Statului, de ómenii cari urăsc pe cei-l-altii și îi desprețuesc ; dar nu erau așa numeroși încît să atragă ura poporului. Tiranului îi trebuia o justificare față cu revolta ce se născuse la vederea Romei că arde și atunci capriciul seú lovesce în creștinii. Că poporul n'avea de ce să se témă acum de creștinii, ne probéază faptul că urmașii lui Nerone îi lasă liniștiți.

În timpul persecuțiunii lui Nerone au suferit martiriul apostolii Petru și Paul.

II. *Domițian*. Și sub acest imperator creștinii nu erau cunoscuți ca deosebiți de Iudei. Dacă sufer óre cum întimpul din urmă a domniei sale. (95) cauza este că imperatorul avea témă ca nu cum-va imperatorul ce-l așteta Iudeii să îi ia coróna ²⁾. În timpul persecuțiunii lui Domițian a suferit martiriul vărul seú, senatorul Flavius Clemens, acusat de ateism, și consulul Acilius Glabrio ³⁾, iar Flavia Domitilla, soția lui F. Clemens a fost esilată în insula Pandataria ⁴⁾ lângă Gaet ⁵⁾.

¹⁾ Aubé, Hist. des perséc. — G. Boissier, La relig. rom. d'Auguste aux Antonins, I.

²⁾ De téma acésta a chiemat la Roma pe rudele Mântuitorului, dar când le-a vedut cu mâinile bășicate de muncă, să convinge că departe de a aspira la corónă. nu se îngrija de cât de munca câmpului, și le dete drumul. Veđi Eusebiu, III, 19-20.

³⁾ *Dion Cassius*, LXVII, 14 la Xiphilin.

⁴⁾ *Ibid*, Hist. romm. LXVII, 13.

⁵⁾ *Cronicarul Bruttius* spune că Domitilla a fost esilată în insula Pontia. Veđi Eusebiu, Chronicon și Hist. eccl. III, 18.

Apostolul Ión a fost esilat în insula Patmos, după ce aruncat într'o căldare cu uleiū clocotit, a eșit nevătămat.

Nici în timpul acestui imperator nu sunt decrete în contra creștinilor,

III. *Traian*. În timpul acestui imperator creștinii erau mai numeroși și sunt cunoscuți ca o sectă deosebită de judei și ca atare mai mult persecutați, fiind scoși afară de sub protecțiunea legilor romane. Numai acum creștinismul este religio illicita, căci creștinii nu se supuneau legilor dupe care Cesarului se cuvenia un cult deosebit, întocmai ca unui Dumnezeu și erau considerați ca irreligiosi în Caesarem. Ca atare creștinii trebuiau să fie urmăriți și pedepsiți în virtutea legii de les-majestate. În urma unui raport al Proconsulului Bitiniei, Pliniu cel tiner¹⁾, prin care se arată imperatorului că creștinii s'au înmulțit, Traian îi răspunde²⁾ a urmări pe toți câți vor fi denunțați formal și a îi pedepsi dacă nu vor abjura religiunea lor.

În acest răspuns se vede sancționarea persecuțiilor contra creștinilor. De acum dar inimiții vor profita de edictul imperial, pentru a-și formula acuzațiunile lor și astfel să poată aduce înaintea justiției pe creștinii, a căror urmărire este autorizată, iar religiu-

¹⁾ *Epist.* X, 97.

²⁾ *Ibid.* 98. Actum quem debuisti, mi secunde, in excutiendis causis eorum qui Christiani ad te delati fuerant, secutus es. Neque enim in universum aliquid, quod quasi certam formam habeat, constitui potest. Conquirendi non sunt. Si deferantur et arguantur puniendi sunt ita tamen, ut qui negaverit se Christianum esse, idque re ipsa manifestum fecerit, id est supplicando diis nostris, quamvis suspectus in preteritum fuerit, veniam ex poenitentia impetret. Sine auctore vero propositi libelli nullo crimine locum habere debent. Nam est pessimi exempli, nec nostri saeculi est.

nea lor condamnată. Traian vedea în creștinism un centru puternic, opus imperiului, pentru că predică egalitatea tuturor și nu lasă absoluta stăpânire a imperatorului, recunoscând ca domn absolut pe Dumnezeu și separând ast-fel puterea Cesarului de puterea lui Dumnezeu sau Biserica de Stat, care până aci erau întrunite în persoana imperatorului. Apărarea creștinismului a făcut-o Justin Martirul.

Persoanele mai însemnate, care au suferit martiriul sub Traian sunt: Simeon, episcopul Ierusalimului, în etate de 120. ani și Ignațiu al Antiohiei, care a fost aruncat pradă leilor în amfiteatrul de la Roma ¹⁾.

IV. Marcu Aureliu.—Starea rea în care se găsea imperiul, amenințat de barbari și lovit de fâme și boli, de inundațiile Tibrului și Padului, de cutremure, etc. făcură pe păgâni să acuze pe creștinii de toate aceste rele. Din această cauză, edictul lui Traian, se esecută cu multă ardere, poporul cerând perderea creștinilor, din a căror cauză suferiau așa de mult. Marcu Aureliu, de și filosof și cunoscător al creștinismului, încuviințază persecuțiunea tot pentru motive de Stat.

În timpul seii perii de furia persecuțiunii: Policarp al Smirnei, Justin filosoful cu șase tovarăși ai seii, Potin al Lionului († 178) și alții ²⁾. Cum că Marcu Aureliu avea cunoștință de doctrina creștină, să vede din scrierile apologetice ce i se presintară de către Justin Martirul, Atenagora, Teofil etc.

¹⁾ Se mai amintesc de Zozima și Rufus că ar fi suferit martiriul.

²⁾ Eusebiu, Hist. eccl. V. 1.

V. *Septimiu Sever*, la început a fost favorabil creștinilor,¹⁾ dar din anul 203, când se întorse din Orient, deveni persecutorul lor. Nu cunoștem motivele care vor fi determinat pe Sever la această schimbare²⁾. Prin decretul din 203, imperatorul ordona ca nimeni să nu-și schimbe religiunea, pedepsind pe orî-cine ar contraveni. Alexandria și Africa Proconsulară fură localitățile în care creștinii avură mai mult a suferi.³⁾

Intre persoanele care aū fost martirizate sub Sever, vom menționa pe Leonida, tatăl lui Origen, și femeile Perpetua și Felicitate cu încă câți-va tovarăși.⁴⁾

De acum bărbații ce conduceau biserica încep a lua o altă direcțiune, în privința purtării lor față cu persecutorii, căutând a nu eși—orî-când și orî-cum—pentru a se pune la dispoziția păgânilor, iar edictele imperiale se aduceau la îndeplinire, așa după cum găsiaū cu cale guvernatorii provinciilor și magistrații.

VI. *Maximin Tracul*.—Sub acest imperator creștinii aū fost persecutați mai mult ca sub Septimiū

¹⁾ Tradițiunea spune că el ar fi fost vindecat printr'un creștin, anume Proculus, de o bôlă de care suferia.

²⁾ Se crede că Septimiu Sever și-a schimbat vederile sale favorabile creștinilor, pentru că aceștia nu 'l onorau ca pre un Deū și nu luaū parte la serbările date pentru el și pentru că Montanismul aducea o mulțime de neorîndueli în Stat, prin fanatismul său.

³⁾ *Tertulian* spune că era de ajuns ca cine-va să răspundă că este creștin. sau să nu voiască a se închina statuei împăratului, spre a fi condamnat la môrte; iar în manuscriptul găsit de Aubé la Paris (compte rendu des séances de l'Acad. des inscriptions, 1 Oct. 1880) se coprink unele interogatorii făcute creștinilor, din care rezultă că judecata lor era mai lungă.

⁴⁾ *Pillet*, Les martyrs d'Afrique 1885.

Sever și cu deosebire Clerul ¹⁾). Motivul însă al persecutării creștinilor nu era însăși religiunea creștină, ci faptul că membrii bisericii creștine erau prietenii familiei lui Sever, care-i favorizase. Mai mult au suferit creștinii din Capadocia și Pont ²⁾ unde poporul era iritat contra lor, pentru că se întâmplase nisce cutremure de pământ, de care îi acusa pe creștinii că ei ar fi cauzatorii. Papa Pontian și preotul Ipolit au fost exilați în Sardinia (235), unde își găsiră morțea din cauza relelor tratamente ³⁾).

VII. Deciu. — Cea mai crudă persecuțiune, din câte am vădut până aci, a fost în timpul acestui imperator, care-și propusese să nimiciască creștinismul. Scopul pentru care lucra ast-fel, era de a reîmputernici imperiul, care slăbise de greutatea relelor ce-l apăsă, și creștinii erau considerați ca uni ce slăbiră temelia lui. De aceea Deciu poruncește o persecuție generală ⁴⁾).

Decretul avea ținta de a readuce imperiul la vechia sa splendore, dar imperatorul se înșela când credea în eficacitatea lui. Esecutarea decretului se făcea cu multă rigore. Mulți creștinii abjurau legea și sacrificau Țeilor ⁵⁾); altă parte cumpăra cu bani certificate de la

¹⁾ *Eusebiu*, Hist. eccles. VI, 28.

²⁾ *Firmilianus*, apud. *Cyprian*. Epist. 75.

³⁾ *Catal. Liberianus*, care începe ast-fel: „Imperante Tiberio Cæsare, passus est D. N. I. C. duobus Geminis (Rubellio et Rufino) consulibus, VIII Kal. Aprilis et post ascesum ejus Beatis-simus Petrus episcopatum suscipit . . .“. Autorul este necunoscut.

⁴⁾ *Gregoriu de Nysa*, in „*Vita Gregorii Thaumata*“. opp. III, 567.

⁵⁾ Așa numiții *sacrificati* și *thurificati*.

autorităţii, în care se spunea că au ascultat de ordinele imperatorului ¹⁾. Şi în timpul acestei persecuţiuni, s'a putut observa că mânia dumnezeiască pedepseşte îndărătnicia omului, acum când credinţa şi pietatea începuseră a se slăbi ²⁾. În adevăr, la cea întâiu şi creştinii părăsiră credinţa în număr destul de mare ³⁾. Totuşi rămaseră mulţi credincioşi.

Ca martiri în timpul lui Deciu vom cita pe Vavila al Antiohiei, Fabian al Romei, Alexandru al Ierusalimului şi Pioniu, preot din Smirna. Mai mult au suferit creştinii din Cartagena şi Alexandria ⁴⁾ pe lângă cei din Asia mică, Roma, Sicilia, Galia. Sântul Ciprian de Cartagena ca şi Dionisiu al Alexandria părăsiră episcopiile lor, numai să nu cadă victime ale persecuţiunii. Către anul 251 Deciu încetă urmărirea şi persecutarea creştinilor.

VIII.—Gall (Caius Vibrius Trebonianus). Sub acest imperator creştinii au avut a suferi multe rele. Din cauza unor bôle, care lovise ţara, Gall ordonă persecutarea creştinilor ⁵⁾ şi închinarea la idoli. Furia poporului era aşa de mare în acest timp, încît în toate părţile se auzea strigătul: «Creştinii trebuie daţi la lei» Imperatorul asculta acuşaţiunile aduse contra lor, mai

¹⁾ Aceştia se numiau *libellatici*.

²⁾ *Origen* c. Cels. 111, 115. „Nu cred, dice el, că liniştea de care ne bucurăm să fie de lungă durată“.

³⁾ *Cyprian*, Ep. 31. Eusebiu, Hist. eccl. VI, 41. — La Smirna episcopul Eudemion a renegat credinţa; asemenea şi alţii. Vezi Tillemont „Memoires“.

⁴⁾ La Alexandria se condamnau la moarte copii de cinci-sprezece ani; nu mai amintim de bătrâni ca Metra şi femei ca Quinta.

⁵⁾ *Cyprian*, Ad Demetr. III.—*Eusebiu*, Hist. eccl. VII, 1.

ales că creștinii nu vroiră a aduce sacrificii lui Apolon, așa după cum el ordonase. Ceea ce îl reținea întru cât-va de la escese contra creștinilor, erau resbóele pe care le avea cu Perșii, Sciții și Goții.

Continuând persecuțiunea, în felul cum începuse sub Deciu, Gall ordonă urmărirea cu deosebire a clerului. Papii Corneliu și Luciu fură esilați și apoi condamnați la mórte.

IX. — Valerian. La început favorabil creștinilor, iar apoi (257) persecutor al lor, Valerian ni se prezintă ca unul ce a luat măsuri rigurose contra creștinismului. Decretele sale loviau mai mult pe conducătorii bisericii: episcopi, preoți și diaconi, cu tóte că în timpul din urmă nici femeile și copii nu erau cruțați. Motivul pentru care îi condamna pe aceștia, era că viziteză cimitirele creștinilor. În timpul din urmă senatori și alți demnitari erau urmăriți și condamnați, dacă îmbrățișau creștinismul.

Pe timpul persecuțiunii lui Valerian muriră ca martiri Sixt, papa Romei, cu 7 diaconi și Ciprian al Cartagenei cu 143 creștini din Utica. Persóna care îl sfătuia a persecuta pe creștinii, a fost consilierul său intim Macrian, ceea ce se vede și din faptul că dupe ce Valerian a fost prins de Perși (260), usurpatorul Macrian a continuat cu violență persecuția contra creștinilor.

X. Dioclețian (Caius-Valerius-Aurelius) În timpul acestui imperator creștinii erau numeroși, ei aveau un templu chiar în fața palatului regal din Nicomidia.

De și soția și fiica imperatorului erau favorabile

creștinismului, totuși Cesarul Galeriu putu face pe imperator ca se ordone persecutarea creștinilor,¹⁾ lucru ușor întru cât partidul fanatic al păgânilor, condus de Galeriu, era destul de puternic. Imperatorul cu toate acestea scia bine că nu era ușor să nimiciască creștinismul, care acum însemna o putere în Stat; n'avu însă tăria de a rezista. În virtutea decretului din 303, care ordona arderea cărților sacre, dărâmarea bisericilor și escluderea creștinilor de la orî ce funcțiune publică, aceștia vădură cu lacrămile în ochi cum biserica din Nicomidia fu dărâmată. (23 Febr. 303). Lupta între creștinii și păgânii de data acésta era pe mörte. Dioclețian dădu încă trei edicte severe contra creștinilor²⁾, luând ca motiv incendiul ce se întâmplase în Nicomidia și de care acusa pe creștinii. Cu atâta esacritate să esecutaî ordinile imperatorului în Orient, încât chiar soția și fiica sa fură nevoite a sacrifica Țeilor. Numărul celor prinși era așa de mare, că nu mai încăpeau în închisóre.

Persecuția a fost cu furie în Africa. În Ispania, Britania și Galia decretele imperiale nu se esecutaî, grație înțelepciunii lui Constanțiu Chlor. În cele din urmă însă și Galeriu vădu că greșise persecutând pe creștinii,

¹⁾ Se spune că Galeriu ar fi reușit se facă oracolul se nu răspundă dorinții imperatorului, când acesta să dusesse se-l consulte, sub motiv că Țeul nu pöte vorbi înaintea inamicilor săi. De aceea Dioclețian alungă din armată și de la curte pre toți creștinii.

²⁾ În unul se ordona prinderea și închisóreă clericilor; în altul se obliga—câte o dată silite cu forța—persönele din cler se sacrifica Țeilor; și în fine în cel din urmă (304) se poruncia tuturor creștinilor a sacrifica.

aşa că aproape de moarte revocă măsurile luate şi acordă toleranţa creştinilor (311).

Au suferit martiriul sub Diocleţian dintre persoanele mai însemnate: Petru al Alexandriei, Lucian preot din Antiohia şi Pamfilu din Cesarea Palestinei cum şi legiunea tebană ce se afla la Agaunum ¹⁾).

În cele din urmă persecuţiunile se termină, spre mirarea asupritorilor, în folosul creştinilor. Luptele suferite n'au avut alt rezultat decât întărirea creştinilor, cari es biruitori din luptă şi chiar dintre inamicii cei mai periculoşi se convertesc, vădând numărul mare de creştini şi curajul cu care ei suferiau chinurile. Şi cu cât mai mult erau persecutaţi creştinii, cu atât mai mult se înmulţiau. Acesta este proba cea mai evidentă despre divinitatea creştinismului. Asigurarea liniştei pentru creştini a fost rezervată Marelui Constantin, fiul lui Constanţiu Chlor.

Luptele dintre Constantin şi Maxenţiu au de rezultat proclamarea edictului de Milan (313), ²⁾ prin care Constantin în unire cu Liciniu acorda libertatea cultelor, asigurând creştinilor bisericile şi înapoiindu-le averile ce li se luaseră sub predecesorii lor.

¹⁾ Legionarii somaţi a lua parte la persecuţia creştinilor, nu s'au supus şi atunci au fost ucişi toţi. Ei erau creştini.

²⁾ *Eusebiu* în *Vita Constantini*, I, 28. spune de faptul miraculos al arătării unei cruci pe Cer, în timpul luptei cu Maxenţiu, cu inscripţiunea: *τοῦτο νικα*, pe care a pus-o pe stindardele armatei, în urma poruncii ce primesce Constantin în vis de la Iisus Christos. Prin acest semn Maxenţiu a fost învins şi astfel Constantin a recunoscut puterea dumnezeiască a lui Iisus Christos.

b) *Pe cale intelectuală*

Dacă armele întrebuițate de păgânii în cele 10 persecuțiuni, amintite mai sus, aveau de scop ca se împuțineze numărul creștinilor, nu este mai puțin adevărat că și armele spirituale erau îndreptate contra acestora, pentru a lovi în însuși Iisus Christos și în doctrina sa ¹⁾. De aceea în scrierile filosofilor și sofistilor păgânii, găsim atacurile cele mai inveninate contra religiunii creștine. Propunându-și a dărâma cu orî ce preț noua religiune, păgânii se foloseau de orî ce pentru a înjosi și nimici creștinismul.

Pentru ei a nega adevărul, chiar sub scutul filosofiei, nu era decât îndeplinirea datoriei. Orî ce om deștept din rîndurile păgânilor, nu putea fi considerat ca atare, dacă nu punea talentul său în folosul cauzei păgâne, chiar dacă cu acesta se combătea adevărul.

Între scriitorii, cari au atacat mai fără cruțare creștinismul, putem cita pe Ierocle, Porfiriu, Filostrate și Lucian de Samosata ²⁾.

Cels, din Africa, un filosof platonice, a combătut creștinismul în opera sa «*Ἀληθὴς λόγος κατὰ χριστιανῶν*» scrisă într'un stil arogant și ironic, lovind în creștini, pe cari îi considera ca nisce ignoranți, lipsiți de orî-ce inteligență. Mântuitorul Iisus Christos n'a fost mai puțin atacat. Cels nu vede în el decât un înșălă-

¹⁾ *Aubè*, Hist. de perséc. de l'Eglise.

²⁾ Mai se poate cita retorul Fronton pentru un discurs al său, care s'a pierdut, și o lucrare filosofică de care se vorbește la Lactanțiu, Instit. V, 2.

tor, care a orbit lumea prin minuni false, fără a putea proba că este în adevăr Mesia, cel prețis de Profeți. În scrierea sa Cels combate din creștinism teoria creațiunii, a diavolului, încorporării Mântuitorului, rescumpărării și învierea. Din cercetarea ce facem scrierii sale, ne putem convinge că El cunoscea Evangeliile până în cele mai mici amănunțimi. Lucrarea sa se fi fost scrisă între 170 și 185 și a fost refutată de Origen¹⁾ în opera sa *κατα Κέλσου* Partea istorică este plină de neadevăruri la adresa creștinismului.

Ierocle. Acesta a fost un filosof neo-platonic²⁾ și vrăjmaș al creștinilor sub Dioclețian. Ca guvernator al Bitiniei și apoi al Alexandriei el a întrebuițat atât puterea brutală cât și scrierile³⁾. Făcând întrebuițare de acușățiunile aduse de Cels, Ierocle prin scrierea sa «*φιλαλήθεις πρὸς τοὺς χριστιανούς*» caută a dovedi că nu este deosebire între Iisus Christos și Apolloniu de Tiana. Scrierea lui Ierocle s'a pierdut. Puține cunoscințe despre ea găsim la apologeții creștini⁴⁾.

*Porfiriu*⁵⁾, născut în Batania⁶⁾ la 233 d. Ch. a fost

¹⁾ *M. T. Keim*, Celsus Wahres Wort, Zurich 1873 — *C. Iachmann*, De Celso philosopho, 1836. — *Fabre*, Celse et le discours véritable, 1878.

²⁾ Plotin întemeietorul Neo-Platonismului, substitue certitudinii ideale și absolute o probabilitate vulgară, care rezultă din împrejurări și părere. Vezi Ist. Fil. de A. Tr. Laurian.

³⁾ *Lactanțiu*, De mort persec. 16; Inst. div. V, 2. — *Eusebiu de Cesarea*, Contra Hieroclem.

⁴⁾ Dupe *Cod. Iust.* I, scrierea acésta a fost lovită de un decret imperial din 448 dupe care ea a fost condamnată la ardere.

⁵⁾ *Eusebiu*, Hist. eccl., VI, 18; Demonstr. evang. III, 6. *Augustin*, De civ. Dei, XIX, 23.

⁶⁾ O colonie tiriniană din Siria.

un filosof neo-platonic, purtând mai înainte numele de Malchus. Scrierea sa contra creștinilor este: *κατὰ χριστιανῶν λόγοι*. Prin ea Porfiriū arăta un mare dispreț pentru Mântuitorul Iisus Christos, sub cuvînt că el a luat corp uman și a fost crucificat. El a fost combătut de Metodiu ¹⁾. O altă scriere a lui este: *Περὶ τῆς ἐκ λόγιων φιλοσοφίας* apoi «*περὶ ἀποχῆς τῶν ἐμψύχων*», «*Πρὸς Ἀνεβῶ τὸν Αἰγύπτιον*» și «*Εἰσαγωγὴ ἢ περὶ τῶν πέντε φωνῶν*».

Scopul pentru care Porfiriu a compus scrierea sa «*περὶ τῆς ἐκ λόγιων φιλοσοφίας*» era de a opune creștinilor o religieune întărită pe oracule, decîi revelată.

Filostrat, neo-pitagorician, însemnat prin atacurile îndreptate contra creștinilor, în lucrarea sa, «*τὰ ἐς τὸν Τυανέα Ἀπολλώνιον*» sau «*Ἀπολλωνίου βίος*». În această scriere Filostrat arată geniul și însemnătatea lui Apolloniu de Tiana, considerându-l ca o incarnațiune a lui Dumnezeu. Scrierea a fost făcută după îndemnul Iuliei Domna, soția lui Sever, mama lui Caracalla și cu scopul de a arăta că și păgânismul este o religieune inspirată, de și prin această scriere se vede destul de evident că nu se face decât o parodiare a creștinismului.

Lucian de Samosata (120).—Unul dintre sofisti însemnați din școlile Ioniē, fu Lucian. Ca satiric el să ocupă și de creștinii în scrierea: «*περὶ τῆς Περεγρίνου*

¹⁾ A se vedea Ión Damascen.

τελευτῆς», în care Țeul Peregrin este un înșălător ca și «acela ce este onorat în Palestina». Lucian nu cunoște nici pe Iisus Christos, nici creștinismul; pentru el Iisus Christos, pe care nu'l numește nici odată, este un sofist crucificat. Dupe Sommerbrodt ¹⁾ și Bernays ²⁾, scrierea lui Filostrat a fost îndreptată contra Cinicilor.

Tuturor acestor hulitori ai creștinismului au răspuns barbați învățați dintre creștini, demonstrându-le că sau nu cunosc religiunea creștină sau, dacă o cunosc, nu o combat decât pe nedreptul.

Cum să vede păgânii au persecutat pe creștini, căci aceștia aveau superioritate asupra lor prin doctrina cu care înlocuia superstițiile. Atacurile îndreptate contra creștinilor, sunt combătute într'un chip admirabil de către apologeții creștini: Iustin Filosoful și martirul, Atenagora, Teofil, Minuciu Felix, Tertulian, Clement Alexandrianul, Origen, Ciprian și Lactanțiu, despre cari vom vorbi mai în urmă.

Părinții apostolici.

Barnaba, Clement Romanul, Ignatiu, Policarp, Papia, Erma cum și *autorul epistolei către Diognet*, aceștia sunt părinții apostolici, pe care biserica primitivă îi consideră ast-fel, ca pe uni ce fură cei d'întăi disci-

¹⁾ Ausgewählte Schriften des Lucian, Berlin, 1878.

²⁾ Lucian und die Kyniker, Berlin, 1879.

poli ai apostolilor⁴⁾. Scrierile lor, din care unele au ajuns pînă la noi în fragmente, iar altele din ele cu interpolațiuni, se pot privi ca un adaos al scrierilor biblice, aflându-se în conexitate cu ele și explicându-le pe unele locuri. Din acestea unele se raportează la apostolul Paul, ca ale lui Barnaba, Clement și Erma, iar altele la apostolul Ión, ca ale lui Ignațiu, Policarp și Papia, avînd toate tendința de a da creștinilor unele învățăminte practice, infiltrînd în ei convingerea că Vechiul Testament a rămas în umbră prin venirea Noului Testament, că legea mosaică a pierdut caracterul său obligatoriu. La acesta trebuia să se gîndiască părinții apostolici, bărbații cari au primit învățătura creștină direct de la apostoli, mai ales că pînă acum scrierile Noului Testament nefiind adunate, singura carte sîntă a creștinilor nu era de cît Biblia. Deci Biblia trebuia să fie arătată ca vorbind și raportându-se la legea nouă.

Scrierile părinților apostolici sunt de mare folos prin ideile religioase ce cuprind și cu deosebire prin partea morală a lor. În ele se vorbește de Salvatorul Iisus Christos, de venirea sa în lume, de binefacerile rezultate din mórtea sa pe cruce, de învățăturile lui, de apropiata sa venire, despre Sîntul Spirit, etc. În ele se ved indicat diferitele ramuri ale teologiei creștine, în germene acum ca știință, dar care aveau să se desvolte mai târziu. Așa la Barnaba se vede raportul dintre Vechiul și Noul Testament și explicarea alegorică a celui d'întîi; la Clement se pune începutul dreptului canonic; în epis-

⁴⁾ De aci vine numele lor de părinți apostolici.

tola către Diognet, apărarea creștinismului față cu necredincioșii (apologetica); la Ignațiu dovedirea în sens general a teoriei creștine (demonstratio catholica); la Papia, exigesa și la Erma, morala.

Studiul amănunțit al acestei cestiuni intră în patrologia. Totu-și găsim că este bine a ne face o idee asupra părinților apostolici, pe câtă vreme învățăturile lor sunt o dezvoltare a doctrinei creștine. Se înțelege că acesta o vom face în mod sumariu.

Barnaba, tovarășul și prietenul apostolului Paul, purta numele de Iose sau Ioseph ¹⁾, originar din Alexandria ²⁾, făcând parte din numărul celor 72 de discipoli ai Mântuitorului ³⁾. Ca și Paul, Barnaba s'a consacrat pentru predicarea evangheliei la păgâni. El a fost însărcinat de apostoli ca să conducă biserica Antiochiei, după mórtea lui Stefan; iar de aci se duce să însoțiască pe Paul în prima și a doua călătorie misionară, având destulă autoritate. Dacă ar fi să credem alte lămuriri ce ni se dau în privința lui Barnaba, el a predicat evangelia și în Alexandria ⁴⁾; alții spun că și la Milan, unde a fost episcop, și că ar fi murit la Cipru.

Lui Barnaba i se atribue ⁵⁾ o epistolă, însă pe nedrept. Epistola acesta este scrisă după mórtea lui Barnaba, sub împăratul Nerva ⁶⁾. Ea are un caracter anti-judaic și epistolar puțin înțeles pe multe locuri. Epis-

¹⁾ Barnaba numit la Fapt. Ap. IV, 36.

²⁾ Unii spun se fi fost din Cipru.

³⁾ Eusebiu, Hist. eccl. 1, 12—Clement Alex., Strom. 11. 20.

⁴⁾ Homiliile Pseudo-Clement, 1, 9, 16. II, 4.

⁵⁾ Clement Romanul și alți scriitori bisericesci.

⁶⁾ După cele ce autorul spune în epistola IV, 4, 5.

tola acesta ni s'a păstrat în două texte: grec și latin. Textul grec începe cu o frasă din cap. 5, iar cel latin termină cu cap. 17. În cele din urmă textul grec s'a complectat prin găsirea manuscriptului de la Sinai. Epistola întregă este împărțită în două părți: una *dogmatică* (I—XVII) și alta *morală* (XVIII—XXI). În prima parte autorul se ocupă de legea veche, pe care o declară ca neexistând mai mult, silindu-se a explica într'un chip spiritual toate prescripțiunile ei, după voința Domnului (Cap. X), lucru ce Iudeii n'au priceput în aplicațiunea lor exclusivă de a se ținea de litera legii. În partea a doua se ocupă de preceptele morale, pe care omul nou trebuie să le aibă în vedere, acum când i s'a deschis calea luminii și a adevărului. Cuî se va fi adresând această epistolă și din ce loc va fi scrisă, nu știm cu siguranță, destul că ea se găsește în toate edițiunile colecțiunii părinților apostolici.

O sectă a Barnabiților esista la 1441, sub papa Eugeniu IV. Ei ajung cu o oarecare însemnătate până în 1589, având de scop predica, instrucțiunea tinerimii și încetul cu încetul a'și mări numărul adeptilor pe calea misionară.

Clement Romanul, a fost discipol al apostolului Paul ¹⁾ și episcop al Romei. Despre el se face mențiune în epistola lui Paul către Filipeni (IV, 3). Părinții din secol. II și III nu se învoesc asupra timpului când el a fost episcop la Roma. Așa Tertulian ²⁾

¹⁾ Irineu, Hæres. III, 3. — *Clement Alex.* in Strom., IV, 17
²⁾ numesce apostol.

³⁾ *Tertullian*, De præscript. hæret. VIII, 32.

ne dă asigurarea că acest Clement ar fi fost episcop al Romei înainte de Linus și Anaclet, așezat aci de Petru ca să învețe și să conducă biserica. Irineu din contra ¹⁾ dând ordinea primilor ierarhi ai bisericii din Roma, pune pe Clement să fi fost după ei. Din scrierile apocrife ²⁾ date ca ale lui, reese însemnătatea ce a jucat el în biserică. Se pare că Clement este acela despre care vorbește pastorul lui Erma ³⁾. «Scribe duos libros: unum mittes Clementi, quem scriptum mittet in alias civitates» ast-fel că epistola acestuia către Corinteni să fie îndeplinirea celor scrise la Erma. Dacă urmărim pe Eusebiu ⁴⁾ Clement Romanul se fi murit martir în timpul domniei împăratului Traian, (98—117). Clement Romanul ne-a lăsat o epistolă adresată în numele bisericii romane celei din Corint și a căria autenticitate este în afară de orîce discuțiune ⁵⁾. După epistola acésta (c. 47) biserica de Corint este deja veche, așa că anul scrierei ei să fie între 85 și 100.

Ceea ce a ocazionat scrierea acestei epistole, a fost certa și neînțelegerile din biserica Corintului, unde unii credincioși se revoltară contra șefilor bisericii.

¹⁾ *Irineu*, adv. Hæres. III, 3.—Apoi *Constit. Apostol.* VII, 46.—*Eusebiu*, *Hist. eccl.* V, 6.

²⁾ *Constit. Apostol*, *Recognitiones*, 2 epistole către Virgine.—(*Ad virgines*).

³⁾ *Herma*, Vis. II, 4.

⁴⁾ *Eusebiu*, *Hist. eccl.* 3, 34.

⁵⁾ *Polycarp*, 2, 1, 4, 2.—*Dionisie Corinth.* apud. *Eusebiu* IV, 23.—*Irineu*, *Hæres.* III, 3.—*Origen*, *Stran.* 1, 7, 38—IV, 17.—*De princip.* II, 3, 6. *Hilgenfeld*, *Clement*, rom. *Epistola* edit. Lipsiæ, 1876.—*Lightfoot*, *An appendix containing the recently recovered partib.* London, 1877.

Prin această epistolă, autorul caută a readuce unirea care este necesară între membrii aceleiași comunități, luând în ajutorul său autoritatea Mântuitorului și a Apostolilor.

După cum se vede din coprinsul acestei epistole (cap. 56), biserica Romei nici gândea la vr'o supremație față de celelalte biserici, căci din coprinsul ei reese că nu este decât un frate, care dă sfaturi în binele și folosul fraților săi. Epistola acesta din cauza însemnătății coprinsului ei se citea în biserica veche bucăți din ea. Perdută epistola acesta a fost descoperită în codicele Alexandrin, dăruit la 1620 lui Carol I al Angliei de patriarhul Ciril Lucaris.

Tot lui Clement i se atribue ¹⁾ și o a doua Epistolă către Corinteni, care este în realitate o omelie și care, după limba cu care este scrisă, pare a fi mai târzie. În ea, complectată cu manuscriptul de Constantinopol (XII, 5—20), orî cine poate să vadă modul de predică în timpul vechi.

Epistola către Diognet.

Acastă epistolă este o însemnată scriere din biserica veche ²⁾. Autorul ei după unii este Justin Martirul ³⁾ mai mult pe motivul că se află între scrierile acestuia; după alții Qua-

¹⁾ Autorul epistolei ține mai mult de învățăturile morale ale Apost. Paul. (Comp. epist. Ebrei).

²⁾ *Eusebiu*, Hist. eccl. III, 48 spune că cei vechi nu au întrebuințat această epistolă.

³⁾ *Hefele*, Patrum apost. op. III-emmes edit.—Pressensé, hist. des premiers siècles de l'Eglise IV. p. 509; v. p. 254.

⁴⁾ *Otto*, Justin, oper. p. 150, t. II, 1849, combătut de Tillemont.

drat¹⁾ sau Marcion²⁾). După coprinsul ei și confruntarea cu scrierile bărbaților cărora li se atribue, epistola aceasta nu se scie nici de cine este scrisă, nici cine este Diognet către care se adresează. Scopul ei este de a combate acușățiunile acelora, ce susțineau că creștinismul a venit prea târziu cum și a dovedi că omul nu putea să se mântuiască prin propriile sale puteri³⁾ și de aci absoluta nevoie pentru o preparațiune către primirea evangheliei. Recomandă dragostea între creștini, căci numai așa imitău pe Dumnezeu. care a dat pe cel sânt pentru cei păcătoși, pe inocentul pentru cel vinovat, pe cel necoruptibil pentru ființele condamnate la mörte. Opera acesta este mai mult o apologiă adresată unui öre-care Diognet, în scopul arătat mai sus.

*Ignatiu*⁴⁾). Discipol al apostolului Ión, Ignatiu a fost al doilea episcop al Antiohiei (Siria). El a suferit martirul pe timpul imperatorului Traian, care a auzit de el, atunci când a vizitat Antiohia, în timpul răsboiului ce a purtat cu Parții și cu Armenii. Chlema înaintea lui Traian, Ignatiu și-a apărat cu curaj doctrina ce forma convingerea sa și merse până a spune pe față imperatorului că se află în rătăcire, dacă crede că mai este un alt Dumnezeu, de cât Dumnezeuul adevărat al creștinilor. Pentru acesta imperatorul înfuriat îl condamnă

1) *Dorner*, Die person. Christi, I.

2) *Bunsen*, Hippolyt, I.

3) *Epist. ad Diognet.* c. 9.

4) *Irineu*, Adv. hæres., V. 28—*Origen*, homil. VI in Luca.—*Eusebiu*, hist. eccles. III. 36.—*Ieronim*, De vir. illustr. 16.—*Ruinart*. Acta primor. martyr. sincera.—*Zahn*. Ignat. et Polyc. opp. 1876, 301.—*Cotelier*, Patr., App. II, VII.—*Dressel*, Patres App. 368—*Neander*, hist. eccl.—*Colbert*, Martyrium Colbertinum.

la mörte și este dus la Roma, unde fu aruncat în amfitétru, dându-l pradă animalelor sălbatice (107).

Călătoria o făcu de la Antiohia la Roma pe Mare până în Tracia, oprindu-se la Smirna și Troada, apoi pe uscat prin Macedonia și Epir, de aci reîmbarcat la Dyrrachium se îndreptă spre Roma. Sgomotul despre condamnarea sa răspândindu-se repede, creștinii din toate părțile unde el trecea, îi eșiau înainte, spre a-l vedea și admira. În călătoria sa, Ignățiu compuse 7 epistole, pe care le adresa diferitelor biserici, în care el recomandă dragostea creștină, ce trebuie să domniască între membrii familiei creștine, și în același timp îi sfătuesce de a nu da îndărăt și ași renege credința cu toate persecuțiunile la care vor fi dați. În același timp combate pretențiunile Judeilor de a fi supuși toți creștinii la practicile iudaice, cum și pe ereticii gnostici (doceți și ebioniți). Din aceste epistole unele sunt scrise de la Smirna și adresate bisericilor din Efes. Magnesia, Trallia și Roma, iar altele din Troada și adresate bisericilor din Filadelfia și Smirna. Epistolele acestea sunt de importanță pentru că în ele se documentează existența erarhiei bisericești în biserica primitivă (împărțirea în diaconat, presbiterat și episcopat), dând episcopatului autoritatea ce se cuvine, ca represintant al lui Iisus Christos pe pământ, iar presbiterii sunt supuși lui, după cum au fost Apostolii supuși lui Iisus Christos, așa că ei nu pot esercita cele ale preoției de cât numai în puterea unei delegațiuni a episcopului¹⁾.

¹⁾ *Ignățiu*, ep. ad. Trallios III, ad Magnesios VI, ad Smirneos VIII, ad Ephesios VI.

Policarp. Discipol al apostolului Ión¹⁾ și episcop al Smirnei, Policarp apare ca unul dintre părinții cei mai însemnați ai timpului acestuia (sec. II). El a luat parte la discuțiunea ce s'a urmat cu biserica Romei în privința timpului serbării pascalui, susținând ziua de 14 Nisan, cum s'a admis și de sinodul din Nicea. Întâlnindu-se cu Marcion într'o zi, acesta îl întrebă dacă 'l cunósce, la care el răspunde scurt și energic «Da, cunosc pe primul născut al lui Satan». Policarp a fost condamnat la mórte de foc, în timpul persecuțiunii lui Marcu Aureliu (160), iar cenușa 'l-a fost strînsă de creștinii împreună cu osemintele rămase nearse și le păstrară cu venerațiune²⁾. Alții spun că pus-pe rug, focul nu l'a atins, pentru care apoi i s'a tăiat capul. Și aci, de și în fața pericolului, curajosul apărător al creștinismului nu se sfi a mărturisi cu tăria pe Iisus Christos. La ordinul lui Quadratus de a insulta pe Iisus Christos, el răspunde: «Servesc de 90 ani (unii dic 86) lui Iisus Christos și nu me-a făcut nici un rău; deci, cum ași putea să arunc vorbe defăimătoare aceluia ce este salvatorul meu?». Dintre scrierile lui Policarp cu scop instructiv și exortativ, ne-a rămas una, pe care el a adresat'o bisericii și credincioșilor din Filipi, cari ceruseră științe de la el asupra epistolelor lui Ignatiu. În ea Policarp aduce laude credincioșilor Filipeni și se ocupă de justificarea prin credință și ascesă, apoi își manifestă ura să

¹⁾ *Irineu*, III, 3.—*Eusebiu*, IV.

²⁾ *Cotelier*, *Biblioth. P. Apost.* 1698.—*Edmond Le Blont*, *Mémoire sur les supplices destructeurs du corps*, *Acad. Inscript.* XXVIII, 1874.

contra eresilor gnostice, susține autoritatea episcopului și arată datoriile ce însoțesc această grea sarcină și nu se dă înlăturî de a recomanda cu multă tărie suferințele pentru Iisus Christos (martirul).

*Erma*¹⁾. Esistă două păreri asupra persoanei lui Erma. Prima, admisă de noi, că acest bărbat este acela de care vorbește Paul în epistola către Romani (XVI, 14) și a doua că el este fratele lui papa Piu I (139—154²⁾. Este probabil că persoana de care ne ocupăm este mai înainte de Piu, căci însuși o spune³⁾, de și Apusenii vor să vadă aci numai un fel de întorsătură a modului cum el își presintă ideile sale.

Sub numele lui Erma ne-a rămas o epistolă, care trece între scrierile părinților apostolici, așa numită Pastorul lui Erma (παιμήν)⁴⁾, pe care Irineu o credea inspirată ca și Clement Alexandrianul. Epistola aceasta a fost pusă în rîndul apocrifelor, din timpul Marelui Atanasiu, în biserica Orientală; iar în biserica apusănă, a fost scosă din canon de către Sinodul Tridentin. Ea are forma apocaliptică, îndemnă pe cititori a face fapte bune și recomandă penitența. Epistola se împarte în două părți. Partea începătoare este compusă din 4 visiuni, iar a doua din 12 comandamente și 9

¹⁾ Anger, *Hermæ Pastor Græce*, Lipsiæ 1856. — *Tischendorf*, *Herm. Past. Græce ex fragmentis*, Lipsiæ, 1856. — *Hilgenfeld*, *Herm. Past., Græce e codicibus Sinaitico et Lipsiensi*, Lipsiæ 1866. *Oscar de Gebhardt et Ad. Harnarck*, *Patrum apost. opera*, Lipsiæ, 1877.

²⁾ Veđi fragmentul lui Muratoriu cum și Origen.

³⁾ Vis. II, 4, 3.

⁴⁾ *Simonides* a adus din muntele Atos un text grec al epistolei și se găsește la Lipsca. Veđi și *Tischendorf*.

parabole. Epilogul și concludsiunea o forméază cea de a 10-a parabolă.

*Papia*¹⁾. Episcop al Ierapolei din Frigia, Papia a fost discipol al evangelistului Ión și unul dintre cei mai vechi scriitori bisericesci, pe care Irineu îl numesce ἀρχαῖος ἀνὴρ și spune c'a fost prieten cu Policarp, suferind martirul cam în același timp cu el (168). sub Marcu Aureliu.

Scrierea sa însemnată este λογίων κυριακῶν ἐξήγησις, în 5 cărți, în care autorul s'a silit a aduna cuvintele Mântuitorului și ale însoți de o esplicare a sa, care să le dea clasificarea necesară, racunoscând o mare valoare tradițiunii orale „ὅτι γὰρ τὰ ἐκ τῶν βιβλίων τοσοῦτον με ὀφελεῖν ὑπελάμβανον, ὅσον τὰ παρὰ ξώσης φωνῆς καὶ μενούσης.—De și în istorisirea faptelor, Papia nu uséază de critică și cu tótă credința sa hiliastică, totuși scrierea sa menționată era mult prețuită în biserică primitivă și nu puțin ne-ar folosi, dacă am avea-o în întregime sa.

Neînțelegerile asupra învățăturii bisericii

Antitrinitarii²⁾

Biserica a fost așa de convinsă despre divinitatea Mântuitorului Christos, în cât nici nu s'a gândit la început ca să pună în discuțiune natura și raporturile

¹⁾ Irineu, V, 33.—Eusebiu, Hist. eccl. III 39.—Ieronim, De vir. illustr.—Routh, Reliquiæ sacræ.—Möhler, Patrologie.—Rotte, Les commencements de l'Eglise chrétienne.

²⁾ Antitrinitarii se mai numesc și *Unitari* pentru că primesc o singură persoană în Dumnezeu.

Luî faţă cu Dumneḃeū Tatăl. Iisus Christos, născut din Dumneḃeū, mai înainte de veci, iată ce învêţa biserica. A trebuit cu tôte acestea pentru ca mai în urmă să dea ôre-care lămuriri asupra întrebărilor, care se născău din acêstă credinţă, şi care era: *Dacă Mântuitorul Christos este Dumneḃeū, atunci cum se împacă acêsta cu monoteismul său cu unitatea lui Dumneḃeū?* De îndată ce se puse în discuţiune cestiunea, biserica trebui să caute a dovedi, că nu se ştirbesce de loc ideea unităţii divine, prin învêţătura despre Dumneḃeirea Fiului. Dar învêţătura acêsta nu fu primită de toţi. Ast-fel unii întemeindu-se pe cuvintele Mântuitorului «Tatăl este mare ca mine¹⁾», susţiniau că Fiul este născut în urma decisiunii Tatălui de a crea lumea; deci nu este din eternitate²⁾ şi cu acêsta îl subordinau Tatălui, de şi primiau ipostasierea Sa, pentru care fură numiţi *Ipostasianişti subordinaţiani*. Alţii, apropiindu-se întru cât-va de aceia, susţiniau că Fiul este sau o simplă manifestare a Tatălui, numindu-se pentru acêsta *antitrinitari modalişti* (Patripassieni), sau că Iisus Christos n'a fost de cât un simplu om, născut din Fecioara Maria prin conlucrarea Sântului Spirit şi aceştia se numiau *antitrinitari dinamici* (Ebionişti). Cele două partide din urmă sunt cunoscute sub numele de **Monarhieni**³⁾ de ôre-ce ȃic ei, ȃinem monoteismul curat: *monarchiam tenemus*. Deosebitele păreri asupra cestiunei

¹⁾ *Ión*, XIV, 28.

²⁾ Aceştia se întemeiau pe învêţătura lui Filon despre λόγος ενδιάθετος şi λόγος προφορικός.

³⁾ Ast-fel sunt numiţi de *Tertulian* în scrierea sa *Adv. Praxeam*, III.—*Epiphaniu* îi numesce *alogi*, pentru că combăteau învêţătura despre Logos (Hæres LI, LIV). Ei urau pe Montanişti şi nu primiau scrierile evangelistului *Ión*.—A se vedea asupra lor *Irineu*, *Adv. Hæres*. III.—*Dionisiu cel Mare* al *Alexândriei* la *Eusebiu*, *Hist. eccl.* VII.

de care ne ocupăm provin din cauză că învățătura despre Trinitate era supuse judecății omenesci, care nu se unesce cu ea, întru cât înlătură elementul divin. Impăcarea opiniunilor acestora se făcu în secolul al IV-lea, prin decisiunile luate în Sinodul I-iū din Nicea (325), cum vom vedea la locul respectiv ¹⁾. Intre *antitrinitarii dinamici* vom cita pe Teodot de Bizanț ²⁾ Teodot Bancherul ³⁾ și Paul de Samosata ⁴⁾ iar între cei modaliști pe Praxeas, Noet din Smirna ⁵⁾ și Sabeliu.

¹⁾ A se vedea §. despre Ariu, doctrina sa și Sinodul I-iū din Nicea.

²⁾ *Theodot de Bizanț*, ducând doctrina acésta la Roma și învățând că Mântuitorul n'a fost de cât un simplu om, a fost escomunicat de Papa Victor (189—199).

³⁾ *Teodot bancherul*, este un discipol al lui Teodot de Bizanț, care încercă a întemeia o biserică cu aderenții săi, dar nu reuși. Presbiterul Natalius, ales episcop al lor, îi părăsi, reîntorcându-se în sânul Bisericeii.

⁴⁾ *Paul de Samosata*, al Antiohiei, escomunicat în 268 de către un Sinod din Antiohia pentru că învăța că Iisus Christos n'a fost de cât un simplu om, dar că Cuvîntul era în el și acesta 'l inspira. Paul se menținu până ce în 272 Aurelian bătu pe Zenobia, regina Palmirului, care îl favorisa.

⁵⁾ *Praxeas și Noet*, învățau că însuși Dumnezeu Tatăl încorporându-se a suferit pe cruce: Pater compasus est Filio. La Roma au fost combătuți de Tertulian (adv. Praxeam I). și Hippolyt (contra Noetum). După Noet Tatăl s'a făcut lui însuși Fiul „*ipsi se sibi Filium fecit*” prin incorporare.

La antitrinitarii modaliști se pôte menționa și *Beril*, episcop al Bostrei, carele învăța cum că *Fiul n'a esistat înainte de nascere; că în nu el este de cât divinitatea Tatălui*. Beril fu combătut în 244 de Origen, după care își recunosc erorea. Origen susținea eternitatea Fiului ca persoană a parte.

Sabeliu, a dezvoltat doctrina lui Beril. După el în Divinitate au fost *trei manifestări* (ὁνοματα, πρόσωπα) *Ca tată s'a manifestat Dumnezeu, dicea Sabeliu, la creațiune și când a dat legea, ca Fiul în actul răscumpărării, iar ca Sânt Spirit în lucrarea de sântire a bisericii, numai pină ce se va ajunge la sântirea desăvârșită a ei, când se va întorce în unitatea neîmpărțibilă.* (μὴνας)

Ereticii¹⁾.

Ereticii judaisatori. Ebioniții. Creștinii dintre Judeii nu părăsiră observarea legii mosaice, ba cereau să se oblige la acésta și creștinii născuți păgânii. Sinodul din Ierusalim hotărîse, cum am vădut la locul respectiv, ca păgânii să fie liberi de obligațiunile legii mosaice. Dar Sinodul nu oprise pe judeo-creștinii de a continua cu observarea legii. De aceea mulți continuară a da respect legii mosaice și a cere în același timp ca totă lumea să facă ast-fel. Unii dintre ei erau mai severi și formau clasa *Judaisanților*;²⁾

Contra acestui preot din Ptolemaida, care, prin doctrina sa atrăsese mulți episcopi, se ridică *Dionisie Cel Mare* al Alexandriei (261), *Dionisiu al Romei* (262) și *Atanasiu*. — Dionisiu al Alexandriei combătea pe Sabeliu, și făcea prea mare deosebire între persoanele Sănteii Treime, așa că era aproape a lovi în doctrina unității. El a revenit însă de îndată ce Dionisiu al Romei îi arată calea greșită pe care apucase (Veđi *Athan.*, De sententia Dionysii).

¹⁾ Cuvântul eretic vine de la *ἁρεσις* și *ἁρεσις*, în latina *hæresis*, de unde *ἁρετικός* și *ἁρετικοί* ceea ce însemnă un obiect de studiu, o doctrină și chiar o școală. În biserică se dă numirea de eretici aceloră dintre creștinii, cari de și cunosc învățăturile neschimbate ale creștinismului, totuși le prefac și le schimbă dupe plac, punându-se ast-fel sub condamnarea bisericii. Sunt unii creștinii, cari primesc punctele esențiale dogmatice și se deosibesc întru ceva exterior de doctrina bisericii; aceștia se numesc schismatici, de la cuvântul *σχίσμα*, a se divisa.

²⁾ Aceștia observau legea veche și diceau că nu se poate, fără observarea ei, a se câștiga mântuirea. Ei urau pe apostolul Paul și nu primiau doctrina scrierilor sale, pe care o considera ca eronată și periculoasă. Iisus Christos nu era pentru ei de cât unul din Profeți și îl credeau a fi Mesia, fără a primi că este Fiul lui Dumnezeu.

altîi mai moderați și formau clasa *Petrienilor* ¹⁾. Deosebirea acésta se făcu mai pronunțată când Judaisanții opuseră pe *Tebutis* ca să ocupe scaunul de episcop la Ierusalim, în locul lui *Simeon*, și nu reușiră. Egesip dice: Până aci biserica fu virgină; Tebutis nefiind ales episcop, începu a o conrupe (Hist. eccl. IV, 22).

După dărâmarea Ierusalimului, creștinii ce se refugiaseră în Pella, Perea, Decapole și Coelo-Siria, duseră cu ei deosebiriile acestea de credință. De acum ei dau naștere *Ebioniților* (אֲבִיּוֹנִיִּים) săraci, nume cu care erau cunoscuți și Petrinienii și Judaisanții, din cauza sărăciei ce profesau. În urmă sub numele de Ebioniți ²⁾ se înțelegeau judaisanții alipiți la Esei, de când se pune și începutul sectei eretice. *Irineu*, vorbind de ei, îi numesce cu numele acesta. *Epifaniu*, dă numirea de *Nazareî* partidului moderat dintre judeo-creștinii ³⁾. Numele de Nazareî însă era comun creștinilor din ambele partide la început și numai după anul 70 se dă judeo-creștinilor moderați ⁴⁾. Fără a sci în ce chip

¹⁾ Și aceștia erau observatori ai legii mosaice, dar nu obligau la ea pe nimeni, nici o considera ca absolut necesară pentru mântuire. Ei se numiau ast-fel, pentru că Petru era considerat ca șef al lor.

²⁾ *Epiphaniu*. Hæres, XXX, 17.

³⁾ *Ieronim* nu face deosebire între Ebioniți și Nazareî.

⁴⁾ *Nazareii* observau prescripțiunile legii vechi; se circumcideau; țineau Sâmbăta; vorbeau cu respect de Apostolul Paul; credeau în nascerea lui Iisus Christos din Feciōra Maria, prin lucrarea Sântului Spirit; aveau învățătura duple Hiliasm; primiau numai o evanghelie: *Evangeliū secundum Hebræos* = κατ' Εβραϊους, scrise în siro-haldaica sau aramaica. Cum că recunoscă divinitatea Mântuitorului, ne spune Ieronim: *Credunt in Christum, Filium Dei, natum de Virgine Maria et eum dicunt esse qui sub Pontio Pilato passus est et resurrexit, inquem et nos credimus* (Ep. 74' ad August).

aŭ dispărut acești eretici, recunoscem că nu se mai vîd esistând din suta a V-a.

Intre ereticii celor trei secole vom menționa pe *Cerint* și *Elkesaiți*.

Cerint, contimporan cu apostolul Ión, a fost un judeo-creștin și primul gnostic din Asia Mică. Iudaismul era prea infiltrat în el, de aceea se resimte în doctrina sa, cu totă cultura filosofică. Pentru el creatorul lumii este un ânger, Iisus era un simplu om născut din feciôra Maria, însemnat prin înțelepciunea și dreptatea sa; dar cu care s'a unit la botezul în Iordan și eonul Christos, dându'i ast-fel puterea divină pe care o păstrează până la prinderea lui de Iudei, de când 'l părăsește. Prin eonul Christos, Iisus descopere pe Dumnezeu Tatăl. Cerint admitea hiliasmul¹⁾ și recomanda circumcisiunea. Pentru a răspunde atacurilor lui Cerint, evangelistul Ión scrisese evangelia sa, cu care dovedi dumnezeirea Cuvîntului, eternitatea. Lui și incorporarea. Urmașii lui Cerint se numiau Cerintieni și Merintieni.

Elkesaiții, (בְּנֵי חֵילָקַס)²⁾ eretici a căror teorie se găsește în Omiliile Clementine³⁾. recunoscău legea veche, se folosiau de magie și astrologie, admiteau pe Christos ca un eon mai perfect, respingău sacrificiile. Ei

¹⁾ Impărăția de una mie de ani pe pămînt a Mântuitorului Iisus Christos, carele trebuia să vină iarăși, după urcarea sa la Ceri, cum credea Cerint.

²⁾ Eusebiu, H. E. VI, 38;— Epiphaniu, Hær. I. III. XXX; — Philosophumena, IX, 13.

³⁾ Să se vadă E. Dressler, 1853 și Lagarde, 1854. — Scrierea este atribuită lui Clement Romanul, de unde și numele ei. Este cunoscută sub numele de „Pseudo Clementine.“

trăiaă pe lângă Marea Mórta și ca și Esei se rugăă cu faă spre reserit, de unde se numiră Sempseenă (șemeș = sóre; Ἑλισαίοι). Elkesaiăă păziaă legea mosaică, admiteăă circumcisiunea, nu primiaă epistolele lui Paul. Până astă-dă esistă în Sudul Mesopotamiei, așa numiăă *Sabeenă*. remaăă din secta Elkesaiăălor.

Gnosticisml¹⁾

Creștinismul a avut un inamic nu puțin periculos în Gnosticism. Partisanii acestui sistem de învăăătură, opuseră credinăă creștine, așa numita gnosa, în virtutea căreia ei deslegaăă tóte cestiunile. Esistenăă lumii și a omului, a binelui și a răului, deteră ocasiune acestor eretici ca să înjghebeze o doctrină cu care să atace partea dogmatică a creștinismului. Folosindu-se de ideile filosofiei grece și ale religiunilor orientale, la care uniaă principiile creștine, Gnosticii se silesc a preface învăăătura creștină. Doctrina lor pleca de la stabilirea a două principii: al binelui și al răului, Dumneăă și materia eternă. Prin emanaăiune (πρoβoλῆ²⁾) din Dum-

¹⁾ Cuvintul gnosticism vine de la γνωστικός și acesta de la γνωσις cunoscină de la γινωσκει a cunosce=gnoscere, noscere; în sanscrita, jna. Prin gnosticism se înțelege învăăătura care a căutat să uniască doctrinele orientale cu creștinismul; iar Gnosticii fură acele persoane din Egipt și Siria, care în dorină de a face acăăă unire, se consideraăă că posedă o cunoscină mai perfectă.

²⁾ Emanatiunea este un sistem filosofic, după care totul vine din spiritul suprem ca o manifestare a lui. Tóte emanaăiunile sunt din acăăăă causă divinităăă mai mult sau mai puțin apropiate de Spiritul Suprem. Așa că actul creaăiunii este o generaăiune succesivă în care diferite creaăiuni sunt din ce în ce mai imperfecte. Eonii eșind unii din alăăă se depăăăăă de Dumneăă și ajung până la finele emanaăiunii (εποα).

nedeş es o seriă de eonî. masculinî şi femeninî, cari sunt fiinţe spirituale, eterne, dintre cari unî mai perfectî, alţiî mai inferiorî. Totalitatea eonilor formeză pleroma (πλήρωμα, plenitudinea). Dumneşeu la Gnosticî era cunoscut sub numirile de: abis necunoscut (βυθός ἄγνωστος) *nenumit* (ἀκατανόμαστος), primordial (πρωρχή). etc. In manifestările sale, Dumneşeu dobîndesce o personalitate, ast-fel 'l găsim purtând numirile de *spirit*, (νεύς) cuvînt (λόγος) dreptate (δικαιοσύνη), putere (δύναμις) viaţă (ζωή), pace (εἰρήνη), înţelepciune (σοφία). Lumea este curată din amestecul unor părticele de lumină, care este cădută din pleroma în masa inertă şi fără formă a materii. Viaţa însă în lume era fără de nici o regulă şi pentru organisarea materii, care acum avea viaţă în ea, se trimite un eon (ἐρημί-ουργός). Acesta din esenţa bună a făcut principiul răului, pe satan şi spiritele rele; în urmă a făcut pe ómenî din materia rea. Scopul creaţiunii este ca să elibereze din materie raza de lumină ce a fost cădută din divinitate. Omul este eşit fără de nici o putere sufletescă din mâinile Demiurgului, aşa că se târă pe pămînt. Sufletul îi fu dat de Spiritul Suprem. Pentru eliberarea sufletului din corp, care se afla sub puterea Demiurgului, se trimite un eon puternic (Σοτήρ) şi acesta anunţă omenilor pe Dumneşeu adevărat, care le ajută a se elibera de sub puterile materii. Acest eon (Iisus Christos) a avut numai în aparenţă corp uman. după cum susţiniau Gnosticî din Siria; iar după Gnosticî Alexandrinî Iisus Christos avea o natură îndoită: omul material şi eonul care s'a unit

cu el la Botez în Iordan, însoțindu-l până la pațima sa. De opera răscumpărătoare nu pot a se folosi de cât ómenii spirituali (pneumatici¹⁾) Reintegrarea elementelor care eșise din pleroma, cum și reîntórcerea materiei în neant (Κένωμα), forméază scopul lumii, sau cum îl numesc ei: ἀποκάτστασις πάντων.

Gnosticii nu admiteau învierea corpurilor, căci ar contradice scopului creațiunei, de óre-ce atunci ar trebui să se uniască iarăși spiritul cu materia. Combătând materia, pe care o consideraau ca isvor al rēului Gnosticii au o învățătură morală foarte severă. Ei nu, admiteau căsătoria, nu aveau învățătura depre Grație, căci natura lor era divină; respingeau canonul cărților Vechiului Testament, iar din Noul Testament nu primia de cât acelea ce conveniau doctrinei lor, bine înțele, după ce le esplica așa cum le plăcea.

Gnosticismul a cărui origină se găsește în păgânism; a fost un inamic puternic al creștinismului. Timpul seü de înflorire a fost în secolul al doilea, în Siria și Egipt; în secolul al treilea decade. Falșa gnosă (γνώσις ψευδώνυμος) a acestor eretici a fost combătută de Părinții și scriitorii bisericesci. Ast-fel avem pe Ioan Evangelistul, Ignațiu al Antiohiei, Irineu al Lionului, Clement, al Alexandriei, Tertulian, Origen, Epifaniü și Theodoret.

Gnosticii¹⁾ se împart în **Alexandrinii** și **Siriaci**. In-

¹⁾ Gnosticii împărțiau lumea în ómeni *corporali*, destinați la pierdere, fără a se putea mântui, *spirituali* (pneumatici) cari erau Gnostici și *psihici* sau intermediari între cele două clase.

²⁾ Intre gnostici intră Simon Magul, Menandru și Cerint, despre cari am vorbit în paragrafele anterióre. Tot între Gnostici am putea pune și Nicolaiții, de cari vorbește Ión în Apocalips.

tre cei d'întâiu vom menționa pe *Basilide* și *Valentin*, *Ieracleon*, *Ptolomeu*, *Marcu*, *Colorbasus*, *Bardesane*, *Ermoniu*, *Florinu*, *Balstu* și *Ermo-gene*; iar la cei de al doilea pe *Saturnin*, *Tatian*, *Sever*, *Iuliu Cassian*, *Cerdon*, *Marcion*, *Lucian*, *Apelles*, *Ofiții*, *Setiții*, *Carpocrat*, *Epifaniu*, *Caniții*, etc. ¹⁾.

Maniheii. Intemeetorul sectei acesteia fu Mani (216—276), cunoscut sub numele de Mane și Manichaeus. Asupra vieții lui, avem puține cunoștințe ²⁾. Scim că el s'a născut la Babilon, crescuți de părinții sei în religiunea mendaită sau sabeenă. Pentru învățăturile sale fu persecutat de regele Sapor I al Persiei; neascultând și continuând cu predica, fu condamnat la moarte (277). Cu suta a VI-a Maniheismul dispăre. Urme se mai văd în alte secte din Evul Mediu. În această sectă se coprinde parsismul și învățăturile Orientului, luate din Haldeia și Babilon și adăogită cu unele părți budiste ³⁾.

(II, 6, 14), de și opinia lui Irineu nu este tocmai fondată. Aceștia aveau de șef pe un oarecare Nicolae al Antiohiei din numărul celor 7 diaconi. Ei aveau o viață foarte desordonată, erau idolatri și mâncau carnea adusă sacrificiu idolilor, respingeau căsătoria.

¹⁾ Asupra acestor eretici, să se vadă lucrarea mea *Istoria Dogmelor*, pag. 33.

²⁾ Muhammed-an-Nadim, în o scrisoare a sa *Fehrist-al-ulum*, se încercă a ne da oarecare lămuriri.

³⁾ Iată principiile lui Mani: Două principii la originea a tot ce există: unul al binelui și altul al răului, sau Ormuz și Ahriman, fie-care având în jurul său o serie de eoni. Ingerii întunecului ducându-se în imperiul luminii, fură alungați de eonul $\mu\eta\tau\eta\rho\ \tau\eta\varsigma\ \zeta\omega\eta\varsigma$, care creă pe omul spiritual, ce avu să lupte cu puterile rele, cari 'i luă o părticică din lumină. Atunci eonul $\xi\omega\nu\ \pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$,

Shismele.

Montaniștii. Riguroși peste măsură, adepții lui Montan din Pepuza (Frigia) combăteau învățătura bisericii. Ei respingeau căsătoria a doua, nu reprimiau în sinul lor pe cei căzuți, (apostați) pentru orice motive. Având îndreptată privirea spre Ceriū, toate cele pămîntesci erau urite de Montaniști.

Montaniștii postiau două săptămâni pe an. mîncînd numai pâine și legume și credeau că șeful lor Montan este paracletul. Intre sectanți avem pe Priscilla și Maximilla. Ei purtau numele de Frigieni și pneumatici. Combătuți și condamnați în Asia Mică, suferiră același lucru în Roma. În rîndurile lor, a trecut și Tertulian, dar vîdînd erorea în care căduse, se reîntorse în sinul bisericii. Sectanții trăesc până în suta a VI-a.

Novățianii. (Catari). Novațian, în a doua jumătate a secolului al III-lea învăța că creștinii ce s'au lepădat de legea lor, chiar în timpul persecuțiunilor, nu mai pot fi reprimiți în sinul bisericii. Motivul schisme, veni de acolo, că nu putu să se alégă episcop al Ro-

trimis de Dumne-deu, care creă pe eon din combinația elementelor bune și rele : de aceea el este înclinat spre bine și spre rău. Pentru mîntuirea omului se trimise Iisus Christos, care avu corp aparent. Acesta învăța pe omeni cum să se scape de sub stăpînia puterii întunecului. Învățăturile lui Iisus Christos au fost falsificate de urmașii lui ; readucerea lor la starea adevărată se datoresce lui Mani, care este mîngăitorul promis (paracletul). În acest scop el avea 12 Apostoli, 72 episcopi ; apoi presbiteri, diaconi și evangeliști.

Maniheii erau divizați în *auditori* și *aleși*. Aleșilor li se recomanda cea mai mare severitate, viața lor trebuia să fie foarte austeră : fugiau de căsătorie, nu mîncău carne, nu beău vin, nu lucrau nimic cu mâinile. (Veți lucrarea mea de Istoria Dogmelor).

mei, unde triumfă Corneliu (851—253). Novațian cu adepții săi remase antipapă ¹⁾ și separat de comunitatea Romei, dădu naștere sectei cunoscută sub numele său. Acești schismatici nu dădea ertare nici celor morți, dacă părăsiau credința lor. Pentru acest motiv și dicea cum că biserica nu mai reprezintă curățenia vieții, pe câtă vreme numără între membrii săi pe aceștia. Ca să admită în numărul lor pe cine-va, trebuia se'l reboteze.

Sectanții se înmulțesc cu osebire în Orient și aici se află până în suta a VII-a.

Apologeții.

Creștinismul încă de la începutul său a fost atacat. Și Judeii și Păgânii s'aun coalisat contra sa, de și interesele și ale unora și ale altora erau opuse. Motivul ce i-aun determinat la acesta a fost, că prin introducerea noiei doctrine, falsele principii ale păgânismului ca și eronatele interpretații ale legii mosaice, trebuiau să fie înlăturate și cu acesta însuși beneficiile ce resultaun din ele. Mântuitorul însuși a trebuit să lupte cu Judeii, cu deosebire cu cărturarii, căci aceștia perdeaun mai mult. Apostolii la rîndul lor, urmând pe divinul învățător, în predica lor apăraun creștinismul contra falșelor acușațiunii ce i se aduceaun, lucru ce se face apoi de însuși creștinii, cari își înțelegeaun mai bine însemnătatea. fie în fața mulțimii și a cărturarilor, fie înaintea judecății. În toate acestea immoralitatea, ateismul, atacurile

¹⁾ *Eusebiu*. VI, 43.

contra autorității erau arătate ca esistând în imaginația bolnavă a vrăjmașilor doctrinei creștine, ca expresia cea mai înaltă a virtuții. Orî cum inimiții, de și au fost învinși nu depun armele. Atunci apărătorii creștinismului caută să combată și să nimiciască malițioasele lor acușări. Și dacă pînă la un punct ei nu făceau de cît să rabde și să aștepte alte timpuri mai bune, dovedind tuturor inocența lor, totuși creștinii nu pot rămînea în această stare. Nicî doctrina creștină, nicî dătătorul ei nu trebuia să rămîna sub grelele acușări ce li se aduceau, și atunci începe apărarea făcută de bărbații însemnați ai creștinilor.

Judeilor acești apologeti le dovedesc că Noul Testament este îndeplinirea celui Vechi, iar păgânilor le demonstrează că creștinismul, departe de a periclita siguranța Statului, din contra întărește mai bine temeliele sale. Prin aceste apologii creștinii vroiau pe de o parte să provoace lumea cultă, ca să-și dea verdictul în cunoștință de cauză asupra doctrinei creștine, iar pe de alta ca pe cale de petiționare să se solicite de la imperatorî neexecutarea ordinelor ce se dau, fără ca creștinii să fie vinovați, ascultându-se numai de ura vrăjmașilor lor.

Intre apologetii veacului al doilea, a căror scrieri s'au păstrat, numărăm pe: Marcian Aristide, Justin filosoful, Tatian, Atenagora, Teofil și Ermia. Tot de aci fac parte și scrierile lui Irineu (*adversus haereses*) cum și Fragmentul lui Muratori. Intre scrierile pierdute vom menționa pe ale lui Quadratus, episcop de Atena, Aristide filosoful, adresate imperatorului Adrian și ale

lui Miltiade, Meliton de Sardes, Claudiu Apollinarie de Jerapole adresate lui Marcu Aureliu. Cea mai însemnată scriere este a lui Iustin Martirul, filosof platonician, care după ce se creștină puse tot zelul și știința sa pentru apărarea creștinismului.

Marcian Aristide. — Acesta a fost contemporan cu Quadrat și originar din Atena.¹⁾ Scrierea sa s'a pierdut; monahii greci²⁾ spun însă că se păstrează în Monastirea Medelli, care se află la 6 mile departe de Atena. Ea era o apologiă a creștinismului, în care pe de o parte se arată inferioritatea religiunii iudaice și păgâne. iar pe de alta se documenta sublimitatea și superioritatea moralei creștine. Acastă apologiă a fost prezentată imperatorului Adrian³⁾ la 125, dacă nu se pune basă pe o versiune siriacă⁴⁾ și în care se spune c'a fost adresată lui Antonin Piul.—Epistola acésta, de și nu în integritatea sa, s'a păstrat și în text grec.⁵⁾

Justin Filosoful⁶⁾, supra-numit martirul, de ném grec, s'a născut la Sihem în Samaria,⁷⁾ (Flavia Neopolis sau Naplusa). De și a studiat filosofia (Stoicismul și Platonismul), totuși n'a putut găsi mulțumirea sufletească decât în creștinism, în urma unei revelațiuni ce

1) *Jeronim*, De vir. illustr., 26.

2) *Guilletière*. Athènes anc. 1675.

3) *Eusebiu*, Hist. eccles.

4) *Rendel Harris* M. A., London, 1891. *Apology of Aristides*,

5) Veđi *Patrologia* de Migne, loc. respectiv.

6) *Eusebiu*, Hist. eccles. — *Jeronim*, De vir. illustr. — *Photius*, Biblioth. codex. — *Mohler*, la Patrologie. — *Tillemont*, Hist. eccles. *E de Presensé*, op. cit. — *Freppel*. Les apologistes du second siècle. — *Migne* par Semisch 1840—42.

7) *Dialog*, cum Tryph. I.—Apologia 1, 1.

i s'a făcut de un bătrân, când se afla pe marginea unui lac.¹⁾ Acest bătrân în discuțiunea ce o are cu Justin, face să reiasă adevăritatea profețiilor prin minunile ce ei săvârșiră și în urma acestei discuțiuni, Justin remase convins de puterea superiōră a doctrinei creștine. Pentru întărirea convincțiunii ce dobândise, Justin începe studiarea Scripturii, rămânând însă a-și menținea titlul de filosof ce-l obținuse, pentru că el vedea în creștinism adevărata și cea mai înaltă filosofie, dispus a-l apăra, căci, «orî cine pōte și nu spune adevărul, va fi judecat de Dumnezeu.²⁾». În susținerea și apărarea creștinismului, Justin nu înceta a discuta cu toți, fie păgânî, iudei sau eretici, și călători ca un alt Paul în Asia Mică și Egipt, spre a predica evangelia.

Dintre scrierile sale nu posedăm decăt două apolo-gii și un dialog cu judeul Trifon.

Alte scrieri pierdute ale lui Justin sunt: O scriere contra lui Marcion³⁾, alta intitulată ψάλτης⁴⁾, apoi περί ψυχῆς⁵⁾ și o combatere a ereziilor⁶⁾. Tot lui i s'a atribuit și epistola către Diognet, dar, după cum am arătat mai sus, aserțiunea acēsta este neîntemeiată; apoi λογὸς πρὸς Ἑλληνας și λόγος παροινετικός.

În apologiile sale Iustin Martirul, apără doctrina

¹⁾ Tillemont, Hist. eccles. t. II.

²⁾ Justin, Dial. c. Tryph.

³⁾ Irineu. Haeres. IV, 14.

⁴⁾ Eusebiu, Hist. eccles. IV, 18.

⁵⁾ Ibid. II, 18.

⁶⁾ Iustin, Apol. 1, 26.

creștină și respinge cu totă energia și puterea talentului și a cunoștințelor sale acușățiunile de canibalism și de ateism ¹⁾ ce se aduceau creștinilor, iubiții sei frați persecutați. Una este adresată lui Antonin Piul și alta lui Marcu Aureliu. Odată cu apararea ce o face, Justin atrage atenția imperatorilor de a cerceta acușățiunile ce se aduceau creștinilor, mai înainte de a da verdictele de condamnare la care era împins de rău-voitori. Face apoi atentă autoritatea supremă a statului asupra chipului cum sciau creștinii să se achite datoriile lor, supunându-se legilor și cu această lucrând la menținerea și sprijinirea Statului ²⁾.—Față cu acușățiunile ce se aduceau că creștinii, ducându-se la martiriu, prin această se sinucid, Justin explică ce este martiriul și cum Dumnezeu permite această, fără însă ca să fie o analogie între el și sinucidere ³⁾. În prima apologie, pe lângă altele, avem și mai multe lămuriri asupra serviciului divin din suta a doua. O apărare a creștinilor contra judeilor Justin ne lasă în opera sa «*Dialogus cum Tryphone Judaeo*»—Și el explică puterea legii noi față cu cea veche «*Legea dată în Horeb s'a învechit și nu este de cât pentru voi, o judeilor ; a noastră este pentru toți și în tot locul. Ea este nouă și eternă și ne-a fost dată de Iisus Christos, legislatorul nostru.* ⁴⁾

¹⁾ *Justin. apol.*, 1.

²⁾ *Justin, apol.* I c. LXVI și LXVII.

³⁾ *Ibid. apol.* II.

⁴⁾ *Justin, Dialog.* c. Tryph.

Tațian ¹⁾.—Discipol al lui Justin Martirul, Tațian este de nēm asirian și însemnat prin felul cum naréză evenimentele ²⁾. Păgân, neîmpăcat cu teoriile filosofii, s'a convertit la creștinism, căci, cum ȃice el, în păgânism nu este de cât întunerec, pe când în creștinism este lumina adevărată. În șederea sa la Roma făcu cunoscință cu Justin martirul, al cărui discipol ajunsese în urmă, fără însă a se ridica la cugetările aceluia, ba în urmă 'l părăsi pentru a se atașa la doctrinile gnostice, atras de teoriile lui Valentin asupra eonilor. Mai înainte de a trece la eresie a scris opera *λογος προς Ἑλληνας* (*Oratio adversus Græcos*), în care a arătat pentru ce a trecut la creștinism și în care a apărat foarte mult teoriile creștine, combătând păgânismul, punând să easă în relief înțelepciunea și adevărul Evangheliei față de filosofia păgânilor, una simplă și destinată pentru toți, cea-l'altă țesută cu fel de fel de artificii ce n'q pot susține nici înaintea aceloră ce aũ formulat-o, necum în fața întregii lumi.

Din timpul eterodox al lui Tațian ne-a rămas o carte a sa «Diatessaron» scrise în scopul de a face să nu se mai mențină afirmațiunile relative la Mesia că este din nēmul lui David.

De cartea acēsta, pe care Eusebiu n'a vėdut-o, ne dă lămuriri Teodoret, care se mai fi găsit în diecesa

¹⁾ *Daniel*, *Tatien l'Apologète*, Halle, 1837.—*Otto*, *Corpus apologeticum*, Iena 1851. *E. Stroehlin* dans *Lichtenberger*.

²⁾ *Tatian*, *λόγος προς Ἑλληνας*. În urmă a făcut parte din secta encratiților.

sa vr'o 700 esemplare, pe care le-a vădut și a ordonat să fie nimicite.

Atenagora¹⁾. Păgân, de nēm atenian, convertit la creștinism, dupe ce vėdu că filosofia păgână nu ı procură satisfacția sufletescă, Atenagora este autorul mai multor scrieri apologetice cu care a aparat creștinismul în fața imperatorilor romani. Din acestea nu ni s'a păstrat de cât una adresată lui Marcu Aureliu și Comod, intitulată «Legatio pro Christianis» și alta «De resurrectione». In cea d'intăiū autorul ne lasă odată cu apărarea filosofică a creștinismului și cunoscințe despre cosmogonia veche. Scrise într'un stil frumos, plină de argumente puternice în favorul creștinilor, opera acésta ne represintă pe Atenagora ca un bărbat pe deplin cunoscător a cestiunilor ce tratéză și pe care le expune energic și convingător. In cea de a doua scriere răspunde într'un chip filosofic asupra cestiunii despre învierea morților și înlătură tóte obiecțiunile pe care le făceaū păgânii contra acestei dogme a creștinismului.

Teofil²⁾. Ca și Atenagora și alții³⁾, Teofil care la început fusese păgân, prin citirea Bibliei s'a convertit la creștinism, unde lucră fórté mult pentru biserică, așa că în urma morții lui Eros fu ales episcop al Antiohiei. Cunoscut prin lupta ce duse contra Marcioniților,

¹⁾ *Ephifaniu*, Haeres. 65.—*Photius*, cod. 234.—*Mosheim*, Dissertatt.—*L. Paul*, Apologie, Halle, 1856.

²⁾ *Eusebiu*, Hist. eccles. IV, 24.—*Ieronim*, De vir. illustr.—*Otto*, Collect. des apologistes chret. du deux. siècle, Jena 1861. *E. de Pressensé*, op. cit.—*Tillemont*, Mémoires.—*Ceillier*, Hist. des aut. sacr. et eccles.

³⁾ Veđi Justin, Tatian.

Teofil ne-a lăsat la mórtea sa (181) mai multe opere, pe care Ieronim le numesce » breves elegantesque tractatus, ad aedificationem Ecclesiae pertinentes « ¹⁾ dar până la noi nu ne-a rămas decât acea adresată Ad Autolycum ²⁾ în trei cărți, din care se vede cunoscințele pe care autorul le avea asupra literaturii grece cum și încercările pe care le face spre a dovedi existența Dumnezeuului creștinilor.

Ermia ³⁾.—Puține cunoscințe avem despre Ermia, filosoful, creștinul și autorul operei διαουρμός τῶν ἐξω φυλοσόφων sau Irrisio philosophorum gentilium.

Scopul scrierei aceștia n'a fost altul decât a ridiculisa doctrinele filosofiei păgâne, pe care le pune în paralel și caută a dovedi din însuși natura lor neesactitățile ce conțin și cum se contradic între ele.

Irineu ⁴⁾.—Pentru complectarea cestiunei este bine a aminti aci persóna și operile lui *Irineu*, învețăcel al lui Policarp și episcop al Lionului (177), unde și muri în timpul persecuțiunei lui Septimiu Sever, un inamic al unirei filosofiei ca creștinismul și care ca atare ținea mult la starea primară a bisericii creștine (202). De la el ne-a rămas opera însemnată » Adversus hæeres « în elinește sub titlul : Ἐλέγχου καὶ ανατροπῆς τῆς ψευδωνόμου γνώσεως, Βιβλία πεντε, scriere a căreia ori-

¹⁾ Veđi *Ph. Bridel*, Théophile d'Antioche.

²⁾ Autolyc era un prieten al autorului.

³⁾ *Guillon*, Biblioth. des Pères. *Fabricius* Bibl. graec.—*Nean-der*, Kirchengesch.—*Thienemann*, Leipzig 1828.—*Diels*, Doxographi graeci, 1879.

⁴⁾ *Eusebiu*, Hist. eccles. *Ern. Grabe*, London 1702, *René Massuet*, Paris, 1712—*Ad. Stieren*, Lipsia 1853—*H. Ziegler*, 1871—*Guillon*, St. Irenée et son temps, 1876.

ginal s'a pierdut și nu avem decât fragmente într-o traducere latină. Din còprinsul scrierii se vede capacitatea autorului și folosul ce l'a dat bisericii prin ea. combătând eresurile.

Cum vedem din cele spuse mai sus, sarcina apologetilor era grea, de óre-ce aveau de luptat cu ómenii greii de convinși; totuși arătară și judeilor și păgânilor relele lor, mai ales că apologetii erau ómenii stăpâni pe ideile lor și nu erau conduși la acésta decât de propriile lor convingeri, întru cât în creștinism vedeaú deslegându-se problemele cele mai grele, care nu le puteaú pricepe în afară de creștinism și care era preocupățiunea cercetărilor lor celor mai însemnate. Scrierile de valóre ale apologetilor n'aú fost trecute cu vederea în nici un timp și ele aú fost prețuite de chiar păgânii cărora erau îndreptate.

Din apologiile lor se vedea în urmă falșitatea păgânismului și insuficiența judaismului și se arată superioritatea creștinismului. Judeilor trebuia să le dovediască că Iisus Christos a fost Mesia, de óre-ce ei se așteptaú la un rege, care să le aducă un imperiú vast. Creștinii dovediră cu citate din Vechiul Testament că viața umilă și mórtea pe cruce trebuia să le sufere Iisus Christos. Ca să împace hiliasmul li se punea înainte credința în învierea corpurilor. Dar nu făcéu apel numai la cărțile judaice.

Lucian, Cels, Ierocle și Porfiriu nu puteaú fi combătuți decât cu argumente filosofice. De aceea se adreseze la platonism, care admitea un Dumnezeu perfect și care avea multe asemănări cu scrierile judaice.

Cu ajutorul filosofiei și al tradițiunii apărare moravurile crescine, absurditatea și imoralitatea politeismului și gnosticii fură combătuți ast-fel de apologeți. La urmă platonismul fu părăsit, ba încă combătut. iar teoria *Aristotelică* îi luă locul. *Platonismul* mai ales atunci nu se împăca cu creștinismul, când învățăturile acestuia numai erau simple opinii, ci se concretizaseră și remaseră definitive prin decisiunile sinódelor. De atunci începe a se stabili și norma după care se recunoscea adevărații membri ai bisericii recunoscute cum și bisericile care reprezenta adevărata doctrină și în care să se pôtă adeveri făgăduința Mântuitorului de a fi o turmă și un păstor. Și pentru ca decisiunile ce se lua a să fie în acord cu scrierile apostolice, s'a îngrijit adunarea lor și formarea canonului cărților Noului Testament, necesar pe de o parte în scopul de mai sus, iar pe de alta ca să nu se lase loc contrariilor creștinilor de a le face diferite schimbări cu care să-și pôtă în urmă realiza scopul, adecă lovirea creștinismului și stabilirea falșelor lor învățături.

Cultul divin

Liturgia. Mântuitorul Christos luând corp uman, a săvârșit mântuirea lumii. În învățăturile date de El, omul află modul în care trebuie să stea în raport cu Dumnezeu, căruia îi este recunoscător pentru bunătatea și îngrijirea Sa. Pentru menținerea acestui raport se stabili cultul⁴⁾

⁴⁾ De la cuvântul *colere*, a venera.

creștin prin care omul să pôta aduce lui Dumnezeu rugăciuni de cerere și de mulțumire, arătându-și tot-d'o-dată respectul și venerațiunea. Cultul se manifestă în *Liturgiă*¹⁾, în care pe lângă sacrificiul ce se oferă realmente prin pâine și vin, ca corpul și sângele Mântuitorului, împărtășesce Bisericii ființa lui Iisus Christos cum și efectele operii sale răscumpărătoare. În Faptele Apostolilor (2, 42) se vorbește de învățămîntul apostolic (cețirea și espicarea scripturii), de frângerea pâinii și de rugăciune.

Liturgia ca centru al cultului divin public consta din două părți: liturgia catehumenilor (λείτουργία τῶν κατηχομενῶν) și a credincioșilor (τῶν πιστῶν.) Partea pregătitoare a liturgiei era acea numită a Catehumenilor, căci la ea erau învoiți a asista catehumenii; iar partea propriu zisă a misterului, era acea a credincioșilor. Deosebirea acésta a Liturgiei în două își are începutul după ce creștinii nu mai puteau săvârși în public Sânta Cină, după cum făceau în timpul Apostolilor; cu alte cuvinte, după ce furia păgânilor atrase asupra-le edicțiile cele mai severe. La partea întâia a Liturgiei, după

¹⁾ Cuvînt de la λείπον εργον și acesta de le εργον τοῦ λαῶ-τοῦ λαοῦ, de unde λείτουργία, care înseamnă lucrare publică, iar în Noul Testament serviciul Dumnezeesc—Eusebiu în „De Vita Const“ IV, 37 prin λείτουργός înțelegea soborul episcopilor — Prin Liturgiă se înțelege acum serviciul euharistic. Sunt mai multe feluri de Liturgii și anume a lui Iacob, a bisericii de Alexandria, de Constantinopol Sântului Vasile, S. Chrisostom, pentru Orient; apoi Liturgia Armenilor, Nestorienilor; liturgia romană a lui Leone I, Sacramentarium Gelasianum, Sacramentarium Gregorianum, liturgia milanesă sau ambrosiană, gotică sau mozarabică și Missale gothicum, Missale Gallicanum vetus, Missale Francorum și Sacramentarium Gallicanum.

can. 94 al Sinodului 4 de Cartagena, puteau lua parte și judeii, păgânii și ereticii; dar la partea a doua era oprit a lua parte alt-cineva de cât credincioșii, cari puteau aduce sacrificiul și a primi euharistia, lucru ce nu puteau face penitenții așa numiți *stantes*¹⁾, deși aveau voia a asista și ei la serviciu, pînă la un timp, însă *χωρίς προσφοράς*, căci biserica ținea ca numai inițiaților să le descopere misterele credinței și ale cultului, după cum însuși Salvatorul a spus că nu este bine a se arunca cele sante câinilor²⁾ și după cum însuși a făcut, descoperind santele sale doctrine aleșilor săi. La efectuarea misterului liturgic se întrebuinta ca și astă-dîi pâine dospită (*ἄρτος*) și vin curat, care la timpul convenit se amesteca cu apă.

Misterul euharistic se celebra *séra*³⁾ urmând îndată după Agape⁴⁾; iar în urmă se celebra dimineta. Sântirea euharistiilor se făcea de episcopi sau de presbiteri, și euharistia se da sub ambele forme.

Misterele se celebrau Duminica, afară de Africa Occidentală, unde erau și alte zile⁵⁾.

Botezul. Intrarea în sînul bisericii creștine se făcea

1) Aceștia erau așa numiți *σισταντες* (consistentes), luaă parte la rugăciune: *εὐχῆς μόνως κοινωνήσαντες*, Conc. Nic. 11. Ancy. 4. și formaă a patra clasă a penitenților.

2) *Matei*, VII, 6.

3) *Santa Euharistie* era separată împreună cu *Agapile* de cultul public în biserica primitivă. Fapt. Ap. 20, 7.—*Pliniu*, Ep.

4) *Agape* (*ἀγάπη*) mesele comune ce aveau loc în vederea dragostei fraterne; predicate de biserică. Ele se făceau zilnic în biserica de Ierusalim; iar apoi numai Duminica. Cu secolul al V-lea dispar.

5) *Iustin.*, Apol. I, 67 — *Plin.*, Ep. X. 97 și *Tertul.* — De orat. 19,

prin botez, la care se primiau toți aceia cari se ia să mărturisiască dumnezeirea lui Iisus Christos ;—de aceea nu se admiteau decât ómenî în stare de a face acésta mărturisire, botezul pruncilor începînd a se încuviința mai târziu în biserică, atunci când creștinii se înmulțiră și dispăru téma ce o aveau la început, dacă adevêrurile creștine s'ar încredința vrăjmașilor. Atunci se introduc nașii (*ἀνάδοχοι*) cari luaă asupra-și grija de a educa pe noul botezat în religia creștină. Pentru acei ce intraă în creștinism, prin acésta unică bae a mântuirii, se cerea a fi sciutori de principiile învățaturii creștine și de aceea era 'necesitate de óre-care pregătire pe care proselitul o făcea sub conducerea unui creștin instruit (catehet). Timpul de pregătire se numia catihumenat. care începe cu jumătatea a doua a secol. II, iar cel ce se pregătia, era numit catehumen. Aceștia erau împărțiți în novitioli și edocti¹⁾, apoi în auditori, genunchetori și vrednici²⁾. Timpul când se botezaă catehumenii era Paștile, Cinci-đecimea și Epifania. Cu botezul a fost unită *Mir-Ungerea*, pe care ca și Botezul o sevârșesce preotul în biserica ortodoxă, iar la apusenî în urmă—s'a rezervat episcopului. Botezul se făcea prin afundare în apă de trei ori. Cel ce se boteza pe lângă pregătirea ce făcea, mai trebuia să se lepede de diavolul și de tóte lucrurile lui (lepădările așa numite, care se asculta de naș, căruia i se încredințéază crescerea spirituală a noului botezat și care ca atare — în numele acestuia — face aceste declara-

¹⁾ Tertullian.

²⁾ Origen.

(iuni). Numai ortodoxii puteau efectua botezul; ba nici ca nași nu pot lua parte persoane de altă credință. Dar asupra acestei cestiuni a fost ore-care controversă și a urmat un diferend ¹⁾ între bisericele Africei și Asiei Mică, cari găseau nevalid un botez efectuat de către eretici, și între Roma, care-l socotea de bun, orî de ce eretic ar fi făcut, destul ca el se fie făcut în numele Sântei Treime. Tertulian nu primia botezul ereticilor, căci n'au un același Dumnezeu, un același Christos și deci nici un același botez. Agripin de Cartagena și după el Ciprian cum și Firmilian, episcopul Cesariei Capadociei, sunt de aceeași părere; dar nu fură aprobate vederile lor decât în Sinódele de Cartagena, cu osebire acela din 256. Papa Stefan rupse relațiunile cu ei ²⁾ în 316 la Arelate, și în 325, la Nicea ³⁾, practica Romei fu primită ca bună, lucru ce se confirmă și la Constantinopol în 381. Donatiștii basaiți pe Ciprian au combătut practica botezului ereticilor. Luteranii și Reformatorii primesc de bun botezul ereticilor numai dacă s'a făcut în numele Trinității.

Pe lângă Botez, Mir-ungere și Comunicare, biserica practica și următoarele mistere: Nunta, Eleo-Sânțirea Preuția și Penitența.

¹⁾ *Cyprian*, Ep. 70—76.—*Eusebiu*, Hist. eccles. VII, 3.—*August*. Contra Donat. de Baptismo, contra Ep. Parm. et contra Petil. edit. Paris, 1688.—*Ieronim*, contra *Lucifer*. t. II, ed. Vallarsi.—*Migne*, Patrologia, curs. compl. Paris 1844.—*Peronne*, Prælect. theol. tract. de sacramentis in genere propos. I.—*Boissard*, Hist. de l'Eglise de Russie, t. I.

²⁾ *Mansi*, t. II.

³⁾ *Harduin*, t. I.

Nunta. Căsătoria a fost mult prețuită de creștinism. Mântuitorul Iisus Christos ca să arate însemnătatea ei, a luat însuși parte la nunta din Cana Galileii, Apostolii a recomandat-o, iar Biserica a considerat ca un mister legătura soților, bine-cuvântată de ea și ca o legătură făcută pentru tot-d'aona ¹⁾ între ei, spre realizarea scopului pentru care Dumnezeu i-a creat. Bine-cuvântarea nunței, care era precedată de logodnă, se făcea saū de episcop saū de preot.

Eleo-Sânțirea. Pe temeiul cuvintelor Apostolului Iacob 5, 14 biserica din timpurile cele mai vechi recomandă, ca o ultimă consolațiune suficientă pentru mântuirea de bólele sufletesci saū trupesci, să se facă celui bolnav ungerea cu unt de lemn sânțit. In acest mister rugăciunea preoților și ungerea cu unt de lemn sânțit împuternicesce pe cel bolnav și 'l ajută spre mântuire.

Preoția. Ca și în Vechiul Testament, în creștinism se primi de la început un sacerdoțiu, care să aibă grija exclusivă a afacerilor spirituale ale creștinilor. Aceștia erau conducătorii bisericilor. Mântuitorul Iisus Christos alesese anume persóne, cărora le descoperi sântele și Dumneđeescile învățături; Apostolii urmară acest exemplu.

Ei trecură puterea supremă în mâinile episcopilor și aceștia aveau însărcinarea de a orîndui pe preoți și pe cei l'alți servitori bisericesci; de aci se stabili clerul înalt și clerul inferior. Persónele din clerul înalt erau înaintate la treptele acestea după meritele lor și

¹⁾ *Math.*, 19, 6.

hirotonia o făcea 2 sau 3 episcopi. Presbiterii se hi-rotonisau de episcopul locului, unde prin delegație, oficiau ei dupe ce erau sântiți.

Penitența. Biserica de și prea rigoristă la început, a înțeles nevoia a da ertare celor greșiți, cari se pocăesc. Orî ce abatere însă nu dobândia ertarea decât în urma penitenței cu care se satisfăcea dreptatea divină. Luteranii susțin că faptele penitenței nu sunt admisibile¹⁾ și că sunt o invenție nouă fără nici o autoritate: *res commentitia, recens confecta, sine auctoritate Scripturae et veterum scriptorum ecclesiasticorum.* Penitența se făcea la început în public, iar de la secolul III în particular, însărcinându-se un preot cu acesta «*προεσβύτερος ἐπὶ τῆς μετανοίας*» și acesta se menținu cu toate încercările ce se fac din nou pentru readucerea penitenței publice²⁾. Modul cum trebuie să se facă penitența se regulă prin mai multe canóne la sínódele din Ancyra (314) și Nicea (325), pe lângă care se adaogă cărțile penitențiare ale lui Vasile Cel Mare către Amfilochiu de Iconium și două cărți atribuite lui Ión Postitorul (†595). Penitentul nu era primit la comunicarea cu cele sante decât după ce termina faptele penitenței; excepțiune pentru aceia ce erau greu bolnavi, dar și aceștia trebuiau să îndeplinească ceea ce le rămânea, dacă se vindecau³⁾. Penitenții erau împărțiți în trei clase:⁴⁾ *πρόσκλησις* (fletus); *ἀκρίσις*

¹⁾ *Melanchton*, *Loci theol.* ed. 1521.

²⁾ *Ibid.* Confess. et satisf. art. 12. refutat de Bellarmin in „De Pœnit. IV, 4. 5.

³⁾ *Socrat*, *Hist. eccles.*, V19.—*Sozomen*, VII, 16.

⁴⁾ *Sinod Nicea* c. 13.

(auditis) ὑπόπτωσις (substratio) și σύστασις (*consistentio*) de care împărțire nu se scie cu siguranță cam în ce timp să fi luat început, destul că în secolul al 4-lea pare a fi ceva de mult cunoscut¹⁾. Din aceștia *penitenții clasei întâia* ²⁾ așa numiții plângători n'aveau voie a intra în biserică, stăteau la ușa ei și rugau cu lacrimi pe credincioși, pentru a fi mijlocitori între ei și a'î, reprimi în biserică. Cei din *clasa a II-a* sau așa numiții auditori, cari ca și catehumenii nu puteau sta în biserică decât până la cuvintele: *Μήτις τῶν ἀκρωμένων, μήτις τῶν ἀπίστων*³⁾ și aveau în biserică un loc aparte. Penitenții *clasei a III-a* puteau lua parte la rugăciuni și li se aplica punerea mâinilor, stând în genunchi; și în fine cei din *clasa a IV-a* așa numiții asistenți, cari nu puteau să presinte ofrande la altar și să ia parte la sânta Euharistia de cât stând în picioare fără a primi împărțășirea, de și luaș parte la tot oficiul bisericesc. Cu alte cuvinte, luaș parte la rugăciune (*ἐυχῆς μόνῃς κοινωνήσαντες*) fără a aduce ofrande (*χωρὶς προσφορᾶς*). Biserica occidentală pare a nu fi cunoscut împărțirile acestea și se consideraș persoanele aflate în cele două clase din urmă ca catehumeni⁴⁾.

Locurile de rugăciune. Potrivit necesității inerente naturii omului de a'și manifesta prin acte de cult necesi-

¹⁾ Morin, De Paenit. VI, 8.

²⁾ Gregoriu Thaumaturgus, Epist. Can. 10. — Basiliu Ep. ad Amphilocho, 56—75.

³⁾ Conc. Ancyra 4—6. Nicea 11—14. Basiliu Ep. ad Amphilocho. 22.

⁴⁾ De aceștia nu menționează canónele Sinódelor din Nicea și Ancira, dar par a fi așa numiții χειμαζόμενοι, după Suicer, Thes. eccles.

tățile sale sufletesci și a cere ajutorul Celui Prea Înalt, încă din cele mai vechi timpuri, creștinii căutără împreună să se rîde și să laude pe Dumnezeu. Dar locurile unde se adunau la început, nu erau bisericile, ci casele particulare, sinagoge și templul de Ierusalem, iar în timpul persecuțiilor erau locurile retrase și chiar subteranele și cimitirele ¹⁾. Cu încetarea perioadei de grea încercare pentru creștinii (persecuționați), aceștia încep a se gândi de a-și face edificii proprii pentru efectuarea serviciului divin, cari luară numirile de biserică, basilice, case domnesci, titule etc., evitându-se numirea de templu, căci acesta era numele usitat la Iudei, și cari edificii se zidiau cu osebire pe locurile unde se aflau mormintele martirilor.

Numărul bisericilor din Roma în secolul al IV-lea era destul de mare. Creștinii se rugau în aceste locașuri sante stînd sau ingenunchînd și avînd de normă ca în tot-d'auna să-și îndrepte fața spre răsărit.

Modul efectuării serviciului divin public. Creștinii adunați la un loc, din timpuri vechi luară obiceiul, de a-și face ore-care reguli în efectuarea serviciului divin. Așa ei întrebuițară cetirea unor anumite părți din Scriptură, lucru ce făceau și Evreii în templu²⁾; apoi regulară rugăciunile și cântările folositoare; nelipsită era predica — și toate acestea se între-

¹⁾ *Constit. Apost.* 16. — *Fapt. Ap.* 1, 13, 14; 2, 1; 19, 9 — 1 Cor. 11, 22 — *Coloseni* 4, 16 — *Ignatiu*, ep. ad. Magnes. — *Justin*, Apol.

În secolul al II-lea sunt biserici, după cum se vede la *Ignatiu* și *Irineu*.

²⁾ *Deuteron.* 31, 25 — *Luca* 4, 16. — *Ep. Coloseni* 4, 16.

buința la celebrarea liturgiei ¹⁾, fiind mai lungi sau mai scurte, după împrejurări, cum afirmă Iustin Martirul: «Commentaria Apostolorum aut scripta Prophetarum leguntur quoad licet per tempus²⁾». — La sărbători însă se întrebuițau bucățile acelea care aveau raport cu ele. Predica o făcea de drept episcopul și numai cu autorisația acestuia preotul sau diaconul.—Ea avea un caracter practic, atrăgând atenția credincioșilor asupra locurilor cetite din Sânta Scriptură, pe care le explica.

Cu cetirea era unită și cântarea; dar o desvoltare a imnologiei nu se începe de cât cu secolul al III-lea. Cetirea locurilor alese din Scriptură, de care am spus mai sus, se asculta cu mare atențiune de către creștinii, cari în respect pentru ele, stăteau în picioare.

Viața creștină. Creștinii primilor timpuri erau în-suflețiți de spiritul învățaturii evanghelice. Pentru ei nu esista fățarnicia, nici interesul, când se adunau în locașurile sante; ast-fel se explică de ce erau în biserică unele practice, ce în urmă—cu scăderea puterii morale—nu mai putură să-și aibă existența, cum bună-ora agapele și sêrutarea frățescă. Creștinii în hrană, costum și alte lucruri esterne păstrază chipul de a trăi al locurilor de pe unde se află, dar cu inima sunt la Ceriū. Ast-fel ni se confirmă de epistola către Diognet și de Tertulian, din care cea d'întâiu spune: «ei, creștinii, trăesc în trup, dar nu după trup, se află cu el pe pământ, dar cu inima la Ceriū.» Cu toate acestea creștinii

¹⁾ *Iustin Mart.*, Apol. 1. p. 67.

²⁾ Ibid.

evitaă petrecerile periculăse spiritului creștin, cum d. ex. asistărea la luptele cu gladiatorii și altele de felul acestora, care nu serviaă decât la satisfacerea unei deșarte curiosităăi. Ținându-se de norma acăsta, viaăa creștinilor trebuia să aibă caracterul purităăii, să fie chiar sântă, căci Mântuitorul a ăis: «Fiăi sânti precum și Tatăl vostru cel din Ceriă Sânt este». Ast-fel putem să ne explicăm cum ei basaă pe Paul (epistola I Tim.) nu primiaă decât cu multă rigăre a doua căsătoria. Ei nici nu puteaă să vadă între ei pe vre.unul care contravenise învăăaturilor și mai ales pe aceia ce se făcuse culpabili de idolatriă¹⁾, adulteriu saă omucid, și pe unii ca aceștia îi depărta biserica de la sinul ei, la început pentru tot-d'auna, iar în urmă până făceaă acte de penitenăă²⁾ și obăineaă ertarea.

Sărbătorile

Serbarea unor anumite ăile, fie în memoria evenimentelor vieăei lui Iisus Christos, saă a vre.unui sânt, formăză în cultul creștin Sărbătorile. Puăine la început, căci persecuăiunile opreaă dezvoltarea lor, ele cu timpul se înmulăesc. În secolul apostolic și în prima parte a secolului al II-lea, după cum ni afirmă Barnaba, Ignăăiu, Justin martirul și Pliniu, se serba ăioa Duminicei, care era începutul săptămănei și se numea $\kappa\upsilon\acute{\rho}\iota\acute{\alpha}\kappa\eta \ \eta\acute{\mu}\epsilon\rho\alpha$ (dies dominica), în care nu se postea, nici nu se îngenuchia; apoi din

¹⁾ Conciliul de Elvira (300).

²⁾ *Irineu*, Adv. hæres. 1, 13.—Terl. De pæniti 2, 4.—*Cyprian*, Epist. 19.—*Origen*, In Levit. 2, 4.

timpul lui Traian erau sărbătorile Paștelui și a Cinci-
decimei. În timpul de la Paști până la Cinci-
decime, postul și îngenuchiarea pentru rugăciune erau oprite;
În ziua a 40-a se serba ziua înălțării la Ceriu a Mân-
tuitorului. Timpul de 40 zile până la ziua învierii
(Paștelui) era însoțit de penitență și post, cu deosebire
riguros în săptămâna ultimă (săptămâna mare), căci
acesta era timpul în care creștinii se preparați pentru
marea și luminata zi a Paștelui. În biserica orientală
se mai serba și Epifania sau Botezul Domnului. Mai
târziu se serba ziua Nascerei Domnului, cum și zile
în amintirea martirilor, așa numite dies natalis — na-
talitia martyrum. — Erau apoi zilele de Mercuri și Vi-
neri, zile de ajunare¹⁾.

Sărbarea Învierii

Pascele²⁾

Cu o deosebită atențiune se serba ziua învierii, de
și nu în același timp în întreaga biserică creștină. În se-
colul⁴⁾ II și III se serba Vinerea ce cădea la 14 sau după 14
Nisan și în această zi ca și Sâmbăta următoare și până
Duminica dimineața se postea cu rigore, iar Duminica era
ziua învierii³⁾. Erau cu toate acestea trei practice⁴⁾: Unii ca
creștinii din biserica Romei serbau Duminica de la sau
după 14 Nisan ca zi a Învierii; alții serbau Vinerea

¹⁾ Erma, Pastor. lib. III.

²⁾ פסח în ebreesce și Πάσχα în aramea, τὸ πάσχα, la Math. 26, 2.

³⁾ Tertul. De Jejun., 14.—De orat. 14.

⁴⁾ Sinodul de la Arelate (314) în can. 1 statua ca timpul ser-
bării pascelui să fie același în toate bisericile. Pascele erau îm-
partite în „Pascele crucii“ (πάσχα σταυρώσιμον) și ale „învierii“
(ἀναστάσιμον).

14 Nisan în amintirea ultimei pască, și în fine bisericile Asiei Mică, care serbau¹⁾ Pascele la 14 Nisan în orice zi ar fi fost. Se înțelege, că nu putea să dăinuiască practicile diferite ale bisericilor în această privință și de aceea sinodul I din Nicea a rezolvat cestiunea Paștelui. Până însă să se ajungă aci a urmat ca unele biserici să serbeze Paștele la 14 Nisan, fără a ține socotelă de zi, cum făceau bisericile Asiei Mică, de și marea parte a creștinătății serba ziua Duminicii, care urma lui 14 Nisan. Discuția se începu la 160 între Policarp al Smirnei și Anicet, papa Romei, dar fără rezultat. În 170 parte din bisericiile Asiei, susțineau că Iisus Christos a murit la 15 Nisan, și că a celebrat Paștele la 14, aserțiune care fu combătută de Apollinarie din Ierapole și Meliton din Sardes, zicând că Iisus Christos n'a celebrat pascele în anul din urmă, căci a murit la 14 Nisan. În 196 papa Victor, căruia pare să-i fi venit ideea primăției, caută a impune practica bisericii Romei, tuturor bisericilor creștine; dar în Asia mică tot nu reuși, și Policrat, episcopul din Efes, autorizat de colegii săi se opune la schimbarea unei practice sancționată de apostolii Ión și Filip, de Policarp, Meliton și alți bărbați însemnați ai acestor biserici. Atunci Victor rupe relațiunile cu bisericiile Asiei, dar este chemat la mai multă înțelepciune de către Irineu, episcopul din Lion, care face pe papă să înțeleagă că o deosebire rituală nu atinge unitatea credinței²⁾. Sinodul din Nicea (325)

¹⁾ Eusebiu, Hist. eccles. V, 23.

²⁾ A se vedea Eug. Picard. art. Paque.

decise ca paștele să se serbeze în prima Duminică după equinocțiul de primăvară, la care aderară și bisericile Asiei ¹⁾, afară de unele, care fură escomunicate de Sinodul ținut în Antiohia la 341. Episcopul Alexandriei fu însărcinat de Sinodul din Nicea cu calcularea timpului când era să cadă timpul Paștelui și el era îndatorat să comunice despre acesta celor-lăși episcopi.

Locul de înmormîntare ²⁾

Creștinul convins de nemuirea sufletului, avea multă băgare de seamă pentru înmormîntarea celor răposați. La început ei aleseră ca locuri de îngropare locurile de pe lângă mormintele martirilor, apoi pe lângă biserici, iar cu timpul chiar în biserici, ceea ce se opri prin edictele imperatorilor Gratian, Valentinian și Teodosiu, cum și de biserică ³⁾.

Prin canonul 52 al sinodului din Mogunția (313) se permise înmormîntarea prin biserici la: «episcopi aut abbates aut digni presbyteri vel fideles laici.» Locurile acestea de pe lângă biserici se numiau: atria ecclesiae sau κοιμητήρια—cœmeteria—dormitoria, nume care conțin în sine și atestă credința în nemuirea sufletului. Corpurile morților nu se ardeau, pentru ca să corespundă credinței în învierea morților și pentru a nu urma dupe obiceiul păgânilor. Acei ce nu erau botezați sau acei cari contraveniau legilor bisericii nu erau înmormîntați

¹⁾ Eusebiu, De Vita Const., 3, 7, 13.

²⁾ Bingham, orig. eccl. I. 23.

³⁾ Canon. apost. 2, 35.

după regulile creștine, biserica nevoind a lua parte, ca semn că ea nu însoțește de cât pe adevărații creștini.

Pictura¹⁾

De și arta picturei în timpurile din urmă s'a dovedit a fi folositore credincioșilor, de ore-ce lucrăză asupra spiritului și inimei, ca să facă pe ómenil, carl privesc figurile persónelor însemnate, să le stimeze și să le urmeze, totuși credința că prin ele s'ar menține idolatria, a făcut ca în biserica creștină primitivă, pictura să fie nu numai deconsiderată, dar chiar înlăturată. Este prea adevărat că în catacombe s'aũ găsit unele figuri, dar acestea sunt simbóle și nu icóne, simbóle ce le găsim mai mult în viața privată²⁾; creștinii fugind de icóne, căci Mântuitorul învățase «Dumnezeũ este spirit și cine voesce a se închina lui să i se inchine în spirit și în adevăr. În sută a IV-a, după ce creștinismul ajunsese domnitor, începe a reprezenta real pe Mântuitorul, pe Fecióră Maria, Apostoli și alte persóne ce s'aũ distins prin în vătăturile și faptele lor, iar în sută a V-a pictura ajunge la desvoltare. Dar închinarea icónelor degeneră în urmă, ceea ce făcu pe episcopii după vremuri, cum bună-óră pe Serenu al Marsilieĩ,

¹⁾ *Lactant.*, Instit. div. II, 2. *Tertul*, De pudic. *Rossi*, Roma cristianas utterranea, Roma 1864—77.—*Kraus*, Roma sutterranea, Fribourg, 1872—73.—*I. Damascen*, λόγοι ἀπολογήτικοι.—*Nicéphor*, Breviarum historiæ.—*Schlosser*, Geschit. der bildersturm Kaiser. 1812.—*Aringhi*, Roma subterranea.—*Munter*, Symboles et représent. artistiques des ancien Chrét.

²⁾ Simbólele erau prețuite mult în biserica primitiv. Așa erau simbolul crucii, al peștelui, ancorei, corăbiei lui Noe, al Mântuitorului, purtând mielul pe umerele sale.—A se vedea Dict. des antiq. Chr. par l'Abbé Martigny.

să ea măsură pentru scóterea lor din biserică. Orientul însă fu légănul picturei şi Occidentul, care o împrumută de aci, are a'î fi recunoscător.

Monahismul.

a) *In Orient*. Incă din timpurile cele mai vechi creştiniî, în dorinţa de a realiza perfecţiunea la care îi conduce în-vătăturile creştine, se retrăgeau de lume şi trăiau în celibat. Viaţa ascetică, la care contribuia mult moravurile degenerate ale societăţii păgâne, cum şi punerea Clerului la dispoziţia Suveranului, în urma raporturilor ce se stabiliră între biserică şi Stat, începând cu Marele Constantin, se schimbă în urmă în anahoretică. (Creştiniî retraşi în pustii). Intemeetorul acestei vieţi anahoretice este *Paul de Tebá* (†341); dar o organisare a vieţii aceştia găsim la *Antoniu* fiul unei bogate familii din Alexandria, care îşi vîndu averea şi o împărţi la sêraci, retrăgându-se într'o cavernă, unde stete cîtă-va vreme şi apoi într'un castel ruinat timp de 20 de ani, după care începu a primi discipoli, căroro le permise să'sî facă celule (λαῦραι), luând el conducerea lor. Locuinţele acestea se numiră chinovii (κοινοβιον). *Pachomiu* ¹⁾ însă este adevêratul organisator a vieţii chinoviale, prin regulele şi dispoziţiunile ce luă. Pachomiu a fost din insula Tabenna, pe Nil, unde înfiinţă o monastire, care era pusă sub conducerea unui superior şi în care toţi monahiî lucrau pentru susţinerea

¹⁾ De Pachomiu se spune că a strîns tóte cărţile lui Origen pe care le-a găsit la monahiî seî şi le-a aruncat în apă.

lor și în care aceleași reguli erau și pentru femei, puse sub conducerea surorii lui Antoniu. Numărul monahilor creștea dintr-un loc și numai la Pachomiu erau peste 7000 pe lângă celelalte centruri ca la monastirile de pe muntele Scetic și Nitric, Gaza. Palestina, Siria²⁾, Mesopotamia, Persia. Armenia și Asia Mică. Față cu această înmulțire a numărului acelor, care se detrageau de la cerințele sociale, imperatorul Valente luă măsuri destul de aspre (365). Că numai o retragere de lume și de greutățile ei, nu era scopul înființării vieții monastice a vădit-o, în urmă, însuși aceia ce erau partizanii monahismului, și ca să nu compromită această instituție o luă sub îngrijirile lor. Ast-fel făcu Marele Basiliu. (†379), întemeietorul unei monastiri lângă Cezarea, care prin regulile sale din «Constituțiile monastice», imprimă acestei vieți caracterul apostolic și asemenea îngerilor, scoțând în același timp pe monahi din deșerturi și stabilindu-i prin monastiri apropiate de orașe. unde să fie mai de folos acelor, ce aveau nevoie de sfaturile și îndrumările lor spre perfecționarea morală. De aci înainte însă monahii nu mai sunt primiți fără de nici o regulă. Orî cine vroia să intre în monastire, trebuia să probeze că are vocație pentru aceasta, și în acest scop erau supuși la o încercare de trei ani, numită noviciat.

b) *In Occident.* Occidentul nu cunoscea viața monahală până la Marele Atanasie (†375) care comunicând papei despre disputele și certele arianice. atât prin scrierile sale

²⁾ În Palestina și Siria monahismul veni de la școala înființată de Ilarion la Gaza.

(Vita S. Antonii) cât și prin viū graiū, a transplantat acolo monahismul oriental. *Ambrosiu de Mediolan* fondă lângă scaunul episcopiei sale o monastire. Favorabilū aī monahismulū fură încă *Eusebiu de Verceil*, fericitul *Augustin* și *Ieronim* pe lângă *Martin* (†397) care întemeiă monastirea Marmoutiers lângă Tours, și onorat lângă Antiba în insula Lerins, apoi *I. Cassian* ast-fel că, — încetul cu încetul — numărul monastirilor cresce și în Occident; dar viața monahală nu era așa severă ca în Orient. Preocupația principală, pe lângă rugăciune; era lucrul manual, trăind împreună fără a-și schimba nicī portul, (laici), afară de superior care era preot. În suta a VI-a *Benedict de Nursia* (480-543) încercă organisarea monahismulū în Occident, fondând monastirea Monti Cassino lângă St. Germano (629) fiind pentru ei aceea ce fusese Marele Basiliu pentru Orient. El opri pe monahi a eși vr'o dată din monastire, considera căsătoria lor ca nevalabilă și le impuse studiul cu preferință. Monastirea Vivarium din Italia de jos lângă Squillacium fu fondată de Cassiodor și aci se ocupaū monahiī cu studiul, în special cu copiarea cărților importante. Aprópe de Placența se făcu monastirea Babbio (614) de către Colomban.

Statul și Biserica

Raportul dintre ele.

Cu ajungerea creștinismulū religiune de Stat, a urmat firesce ca între biserică și Stat să se stabiliască óre-carī raporturī, basate pe firea lucrulū, întru cât aceiași indiviđi carī erau membri ai bisericii, erau și

cetățeni ai Statului. Încă de la început Marele Constantin, urmând obiceiului vechi, după care el era Mare Pontefice, se credea că și în biserica creștină poate păstra urmele înaltei funcțiuni păgâne, pentru care cuvînt se și numia *ἐπίσκοπος τῶν ἑξω τῆς ἐκκλησίας*. Din această numire însă se vede că Constantin cel Mare nu se amesteca decât în afacerile din afară ale bisericii, lucru ce și după el s'a observat de căpiteniile ortodoxe ale Statelor, ca un drept recunoscut și de biserică (jus circa sacra). Când însă moravurile decad, când la Constantinopol creștinismul nu mai era sufletul imperatorilor, atunci biserica are a suferi de amestecul puterii civile în afacerile sale interne. Cestiunile de dogme, de ritual, erau lăsate la decidera bisericii, statul dând întreținerea, Clerului și îngrijindu-se pentru zidirea bisericilor. Prin influența ce biserica avea asupra creștinilor, averile acestora încep a fi lăsate prin testamente bisericilor, iar statul nu numai că nu se amesteca în administrarea acelor averi, ba încă le scutea de orî ce dări. Cu înmulțirea mijloacelor bisericii, ea caută a umplea unele goluri simțite și în acest scop înființează asiluri pentru bolnavi și orfanî. Nu numai averile și biserica în genere erau scutite de dări către Stat, ci chiar Clerul se bucura de acest privilegiu, obținînd imunitatea personală, după cum se obținuse acea locală, în virtutea căreia biserica putea lua sub ocrotirea sa pe cineva, fără a se putea atinge de el vr'o autoritate saū particular.

Cum vedem dar în creștinism ideia de stat diferă de noțiunea pe care o aveau păgânii și judeii și a

foșt întemeiată pe cuvintele lui Iisus Christos, împărăția mea nu este din lumea acésta» (Ión 18, 36) și «dați lui Dumneđeű ceea ce este a lui Dumneđeű și Cesarului ceea ce este al Cesarului» (Mat. 22, 21). De altă parte conștiința religioasă a creștinismului n'a putut fi turburată sau înlăturată prin puterea civilă, probă mulțimea mare de martiri, care a ridicat mult puterea și numărul creștinilor. Când însă nu s'au înțeles rolurile acestor două factori sociali, atunci vedem amestecul puterii laice în afacerile bisericești și imperatori ca Basilisc, Zenon, Iustinian I, Eracliu, Constațiu II prin decrete și dispozițiuni eaű măsuri pentru regularea credinței și învățături creștine. Tot ast-fel se întâmplă și din partea bisericei occidentale, când depășind rolul seű dat de Mântuitorul, vroia să aibă în mână sa puterea temporală și ei să i-se închine toate stăpânirile de pe pămînt.

Remâne însă constatat istoricesce că raporturi bazeate pe interesele comune esistaű între biserică și stat și pe călă vreme acest raport era așa după cum Marele Constantin îl stabilise, ambele instituțiuni lucraű în acord pentru interesul societății.

Păgânismul învins; religiunea creștină dominantă.

Suferințele prin care aű trecut creștinii nu aű putut să i aducă la peirea la care se așteptaű contrarii lor: judeii și păgânii. Creștinii, convinși de Dumneđeirea întemeietorului creștinismului cum și de santele învățături date de El, răbdaű cu resignațiune tot ce li se făcea și cu-

nuna martirică, era cea mai mare mulțumire sufletescă, pe care ei o puteau aștepta de la aceia. Armele vrăjmașe nu erau de cât ucigătoare de trup, și de aceea ranele și golurile făcute de ele, nu numai că nu au pricinuit scăderea numărului creștinilor, ci din contra l-au mărit, oțelind pe aceia ce erau conducătorii lor. Inmulțirea numărului creștinilor, dovedirea falșității doctrinelor păgâne și a superiorității creștinismului a făcut ca păgânismul să își pierdă existența, chiar în fața acelor ce reprezentau cultura și puterea păgână. Ast-fel se esplică cum filozofii păgâni măriau numărul creștinilor, și la rîndul lor apărau cu tot talentul și cu totă puterea noua doctrină, dovedind ei, ca cunoscători, insuficiența păgânismului. Ast-fel se înțelege, de ce în cele din urmă păgânismul nu mai putu rezista și Cajus Flaviu Valeriu Claudiu Constantin¹⁾ (născut la 27 Februarie 274, și mort 337), în 323 declară creștinismul de religiune dominantă, după ce în 313, prin edictul de Milan, le acordase: «libera et absoluta facultas, calendae religionis» acordă toleranța celorlalte culte, și, pentru ca să nu irite spiritele acelor, ce se pomeniseră închinători Țeilor, se arată foarte îngăduitor față de ei, de și în ocasiunile își manifesta dorința de a vedea pe supușii săi că au îmbrățișat creștinismul, el singur luând numele de creștin, menținându-și însă titlul din păgânism de pontifex maximus. De aci înainte bisericile încep a se zidi, iar

¹⁾ *Eusebiu, Vita Constantini.*— *Gaston Boissier, La conversion de Constantin.*—*M. A. Broglie, L'Eglise et l'empire au quatrième siècle, Paris, 1857.*

templele păgâne, cunoscute că odinioară fusese centruri de demoralizare, fură închise. Muma sa Elena, o piosă creștină, lucră pentru construirea nouilor locașuri Dumneșcesci, cu deosebire în Palestina. Cu anul 330 Bizanțul devine capitala imperiului, în onórea întemeetorului său, luând numele de Constantinopol, și acest centru, care avea se redea noui forțe imperiului, pe nesimțite se transformă într'un adevărat oraș creștin; mai ales că cu tótă menajarea păgânilor, funcțiunile mai înalte în Stat, nu erau încredințate de cât creștinilor. Motive de înaltă prudență 'l-a ținut pe Marele Constantin, chiar în interesul cauzei creștine, de a nu primi oficial botezul, rămânând până aprópe de mórtea sa (337) în stare de catehumen, neluând ca atare parte la serviciul divin întreg, la care nu era permis de cât celui ce primise botezul. Aprópe de mórtea sa, Constantin s'a botezat de către Eusebiu al Nicomediei, pentru că atunci se afla la castelul Achiron, lângă Nicomedia. Mama sa Elena a murit în Palestina într'o vârstă destul de înaintată (80 ani). Pentru meritele sale mari cu care imperatorul Constantin și muma sa Elena ău lucrat pentru cauza creștină, biserica îi numără între sânti și serbéză ziua de 21 Maiu, pentru amintirea faptelor lor.

Modul înțelept cu care acest imperator a știut să ajute răspândirea creștinismului, n'a fost urmat de fiii săi, cari își propuseră a-l introduce cu puterea, de și prin acésta i se făcea mai mult rău, știut fiind-că puterea de viață a sa este neîntrecut mai puternică asupra spiritelor, de cât argumentele concrete asupra convingțiunilor ómenilor.

Urmașii lui Constantin Cel Mare

Constanțiu în Orient (337—361), Constant în Italia și Africa (337—356) și Constantin II în o parte a Occidentului († 340) Iulian (361 — 63).

Fiii lui Constantin urmară părintelui lor în dorința de a face creștinismul să se răspândiască cât mai mult și cât mai repede. Mijlocele întrebuintate de ei n'aũ fost însă așa de alese ca ale marelui lor părinte, pentru că ei se folosiră de violență și de putere, duple cum am ȃis mai sus. În scopul acesta ei prin două decrete unul în 341 și altul în 351 opresc sacrificiile ce se aduceau ȃeilor și dispun închiderea templelor păgâne; iar acelor ce contraveniau dispozițiilor luate, li se aplica pedepsa confiscării bunurilor și pedepsa cu mörte. Dar nu prin ast-fel de mijloce se putea infiltra credința creștină în păgânı, carı de nevoe se convertiau; ba, ceea ce este mai mult, că mai toți dintre acei ce dobândiseră o cultură în scölele păgâne, care erau vestite în retorică și filosofă, încep a'sı arăta ura contra creștinilor. De aceea îndată ce reacțiunea începe, este ușor imperatorului *Iulian* de a lovi direct în creștinism mai ales după ce câștigase în partea sa armata, încă de pe când fuse trimis în Galia contra Germanilor ¹⁾ Purtând ură contra lui Constanțiu, care era prea zelos apărător al cauzei creștine, cum și contra acelor ce-l avea pe lingă el, Iulian, îndată ce ajunge imperator își pune în gând a combate tot aceea la care

¹⁾ *Taurlet*, Paris, 1821, operele complete ale lui Iulian traduse din Grecesoe.

ținuse vărul său, și ca atare și creștinismul, mai ales că în timpul studiilor, pe care și le-a făcut în Constantinopol, Nicomedia și Atena, căpătase credința că el este menit a restaura păgânismul, filosofi păgâni silindu-se a-l întări în această credință. Se bănuiesc ura contra creștinismului ca provenită, din faptul că el, care avea aplicare pentru studiile profane, a trebuit să sufere religiunea curței, după cum i se impunea, ceea ce l-a întărit în credința că păgânii n'au îmbrățișat noua religie de cât de nevoie, iar nu din convingere.

Urind pe creștini pe cari îi numea Galilieni¹⁾ împii și ateii, Iulian adoratorul și închinătorul Țeilor, închise școlile de cultură (decretu 362) creștinilor, îi înlătură pe aceștia din funcțiunile mai înalte, le luă mijlocele de trai, și pentru toate acestea se apăra cu aceea că Evangelia predică sărăcia, deci, ast-fel se cuvine să și fie. El ca să aducă neliniștea chiar în sinul creștinismului revocă edictele, prin care Episcopii și ceilalți clerici Ariani erau esilați. Ura și sarcasmul cu care se purta față de creștini se vede din scrierile sale²⁾, ură care a păstrat-o chiar Mântuitorului și Apostolilor.

Pentru a restabili păgânismul, lovind în creștinism, trebuia să ia măsuri de îndreptare. Menținându-și titlul și rolul de Pontifex maximus, aducea din nou sacrificii Țeilor, introducând multe din instituțiile bisericii creștine, cum spitale pentru săraci și pentru bolnavi,

¹⁾ *Greg. Nazianz. Orat. IV, 119.*

²⁾ Vezi Misopogon sau vrăjmașul barbei.

cântarea, predica, transformând ore-cum creștinismul iar nu restabilind păgânismul.

În 362, printr'un decret al seǔ dispuse ca bunurile Statului ce se deteseră creștinilor din timpurile lui Constantin Cel Mare să fie restituite, templele luate de la păgâni să fie înapoiate, și dacă vor fi ruinate creștinii se le rezidiască. Tot prin acest decret clerul nu mai putea primi testamente saǔ legaturî: Creștînd că își va putea rîde de Mîntuitorul, dădu ordin pentru rezidirea Ierusalemului, contribuind și el cu sume mari pentru acest sfârșit. Se înțelege că Judeii alergau din toate părțile spre a 'și vedea restaurat templul; dar nu prin ordine imperiale se putea înlătura condamnarea Ierusalemului făcută de Mîntuitorul (Mat. 24. 2—7. Luc. 21, 24); de aceea încercarea rămase zadarnică, niște cutremure de pămînt ruinând tot aceea ce începuse. Póte că Iulian ar fi luat multe măsuri periculóse pentru creștinii, dar în o expediție contra Perșilor, fu lovit de o săgétă inimică și muri, pronunțând aceste cuvinte: Tandem, vicisti, Galilaeae! Ast-fel se termină viața acestui inimic al creștinismului. pe care biserica îl numesce Apostatul și Gregoriǔ de Nazianz îl asemana cu Achab, Iero-boam, Faraon și Nabuchudunosor. El a fost combătut și de Ciril al Alexandriei, pentru cele trei cărți din scrierea sa *Adversus Christianos*.

Următorii lui Iulian până la Teodosiu: Jovian, Valentinian I, Valens, Grațian, Valentinian II. Imperatori care urmau lui Iulian, usând de multă prudență și moderațiune n'au răspuns cu violență actelor cu care Iulian atacase creștinismul; to-

tuși ei eaū măsuri pentru anularea decisiunilor luate de Iulian. Așa d. ex. *Jovian* (Flavius-Claudius-Jovianus¹⁾ (353 — 364), care fu proclamat imperator de legionari, zelos creștin și vrăjmaș al violenței²⁾, reînnoi edictul din Milan, de îndată ce vine în Antiohia și anulează decretul lui Iulian, interdicând magia; nenorocire că muri înainte de a ajunge în Constantinopol. El a avut mare stimă pentru Atanasie Cel Mare. Urmasii seî fură Valentinian I în Occident (364—75, născut la Cibala în Panonia la 321) și fratele acestuia Valens, în Orient (364—78).

Valentinian I, dotat cu mari calități, aduse multe îmbunătățiri în imperiu, sprijini ortodoxia și proscrise ca și Jovian magia curî și sacrificiile nocturne, respectând însă libertatea celor-lalte culte. Ambrosiu, episcopul de Mediolan, vede în Valentinian I pe adevăratul bine-făcător al țării și bisericii sale.

Valens apare ca omul dreptății. Botezat de Eudoxiu, episcop Arian din Constantinopol și atras de soția sa Dominica, Valens este partisan al Arianilor, cărora le dă biserica principală din Constantinopol căutând să înlăture pe episcopii ne-ariani din locurile lor, pentru care ortodoxismul a avut să sufere în destul sub domnia sa.

În Occident după Valentinian I urmă fiul seî *Flaviu Grațian* (375—383), care împărți imperiul cu fratele seî *Valentinian II*. Educat în ortodoxism, aplicat către el, Grațian dete mai multe edicte pentru opri-

¹⁾ Hist. de Jov. par l'abbé de la Bletterie, Paris 1748.

²⁾ Veđi A. Sabatier.

rea obiceiurilor crude ale cultului păgân și în 378 lepădă titlul de pontifex maximus, care, dicea el, nu se împacă cu titlul de împărat creștin. Incredințând Orientul, după mórtea lui Valens, bravului general Teodosiu, Grațian, după sfatul lui Ambrosiu, își propune a sfărâma păgânismul «ca Iosua pe Chananeeni»¹⁾. În acest scop interdice orî-ce privilegii vestalelor, iar preoților păgâni le luă posesiunile și scóse statua Deitei Victoria²⁾, din Senatul Roman. Grațian a favorisat pe ortodoxii și a combătut pe Arianii, restabilind pe episcopii acelora în diececele lor. Senatorul Simaca intervine pentru anularea decretelor date asupra păgânilor, dar în zadar; de aceea Roma păgână se revoltă contra sa și Grațian este ucis la Lion de usurpatorul Maxim. În 379 numise imperator în Orient pe *Teodosiu I* (379—395). În Occident, după Grațian, urmă fiul seú *Valentinian II* (383—92), ajutat de Ambrosiu, episcop de Mediolan, la care alergase muma sa Iustina, care era ariană, decî contrariă acestuia, de și în urmă Valentinian a căutat să ajute pe arianii. Ajutat de talentul și elocința lui Ambrosiu, Valentinian a putut să mențină decisiunile luate de Grațian.

Starea creștinismului sub Teodosiu și fii seí Arcadiu și Onoriu, sub Teodosiu II și Justinian I.

Sub *Teodosiu I* (379 — 95) situația creștinilor se îmbunătățesce și inai mult. Acest imperator, care

¹⁾ Veđi Edm. Stapfer.

²⁾ Deita protectóre a Romei păgâne: custos imperii virgo.

urma politica bisericească a lui Grațian, dăte puțină atențiune păgânilor, silindu-se în același timp, odată cu menținerea decretelor lui Grațian, ca să înmulțiască numărul bisericilor creștine și să le acorde beneficii pentru grabnica lor înfrumusețare cum și pentru respândirea creștinismului. Așa el hotărî că trecerea la păgânism ca și sevârșirea cultului păgân constituie o crimă egală cu aceea îndreptată contra imperatorului (de les majestate) și deci erau pedepsite foarte aspru. Favorisat în totul de imperator, creștinismul caută să se debaraseze de păgânism. Se înțelege că procedarea violentă în contra păgânilor, ca și revolta din Alexandria, în care templul Serapionul fu nimicit, nu era o tactică recomandabilă. Dar această stare se esplică prin ultima sforțare a păgânismului din Orient, pentru a-și salva existența și în această sforțare provocând pe creștini, cari în timpul episcopului Teofil, ne mai putend răbda se revoltară și ruineză acest sanctuariu (391), faimos odinioră. Ceea ce se întâmplă aci, se vede și pe alte locuri, unde monahii, zeloși apărători ai creștinismului, luaă apărarea creștinilor contra păgânilor, ruinând cu totul templele acestora. Pe de o parte dar decretul imperiale. cari acum pedepsiaă aspru chiar participarea la templele păgâne și închinarea la deî, pe de alta zelul creștinilor fac ca păgânismul să-și piardă mult din tăria sa. și încetul cu încetul—să-și vadă apropiata sa cădere. La mórtea sa Teodosiu lasă imperiul seû celor douî fii *Arcadiu* (395—408) și *Onoriu* (395—473). Ambii imperatori favorisară creștinismul, luară preoților păgânî

veniturile ce le mai rămăsese și oprire exercitarea cultului păgân. Stilicone, omul lui Onoriu, puse de arse cărțile păgâne, cunoscute sub numele de sibiline¹⁾ împreună cu templul lui Apolon, în care se păstra. Onoriu, împins de soția sa Eudoxia, a amărît țilele sântului Ión Hrisostom și cu acesta a lovit în independența bisericii, sprijinindu-se prea mult pe omnipotența imperială.

Teodosiu II, condus de sora sa Pulheria, în 416 dete un decret prin care interzicea tuturor păgânilor de a fi numiți în serviciul civil sau militar și se condamna la ardere toate scrierile ce ataca creștinismul, mijloce cu care a stărpit aproape păgânismul. În timpul lui s'a ținut sinodul al III-lea ecumenic de la Efes (431), provocat de eresia lui Nestoriu și tot lui se datoresce adunarea și codificarea edictelor imperiale, începând de la Marele Constantin, lucrare cunoscută sub numele de *Codex Teodosianus*.

Lovitura de grație dată păgânismului avu loc în timpul lui *Justinian* (527—65). Acest imperator dete libertatea religioasă creștinilor din Persia, cari suferiau din partea acelor și închise în 529 șola filosofică din Atena, unde se instruiseră păgânii, astfel că aceștia fură nevoiți a se duce în Persia.

¹⁾ Sibiline de la *σιοῖ* = *θεοῖ* și *Βολή* = *Βουλή*, ceea ce înseamnă decret al lui Dumnezeu. Cărțile acestora coprindeau viitorul Republicii romane și fură arse în 183 odată cu Capitolul. În urmă fură înlocuite cu altele din Eritrea și alte orașe, care aveau orăracole, și pe acestea le arse Onoriu.

Creștinismul în Dacia

Creștinismul se introduse în Dacia încă din timpurile cele mai vechi¹⁾. Imperatorul Traian ocupând această țară și făcând din ea o provincie romană, a colonizat-o cu oameni din cari unii cunosceaŭ religiunea creștină. Obiceiul imperatorilor apoi de a trimite în esil aci pe toți câți credeau în Iisus Christos și doctrina sa, fu un motiv care determină repede și sigura creștinare a locuitorilor din Dacia, cu toate negările ce fac unii, fără însă a aduce probe temeinice. Tertulian în scrierea sa contra Iudeilor²⁾ și în timpurile mai noui inscripția de la Turnu Severin «*χριστε χαιρε*», dovedesc vechimea creștinismului în aceste părți.

Creștinismul plantat aci nu s'a pierdut, după cum nici némul românesc nu s'a pierdut, cu toate suferințele prin care a trecut populațiunea în timpul invasiunii barbarilor, de și Romanii se îngrijiră mai mult de Iliric³⁾, partea cea laltă a Daciei eșind de sub autoritatea Romei; iar după ce Goții, cari și ei lucrară

¹⁾ Nu se scie cine a fost apostolul Dacilor. Tradițiunea mai târzie pune pe Andreiŭ. Așa susține Nicephor Calist (1343), basându-se pe ore-care date tradiționale.—Eusebiu, Hist. eccl. 3, 1 dice că: „Tomas quidem, ut majoribus traditum accepimus, Parthiam sortitus est, Andreas vero scythiam.

²⁾ Tertulian, *Adversus Iudæos*, 7, dice: Iam Getulorum varietates et Maurorum multi fines et Hispanorum omnes termini et Galliarum diversæ nationes et Britanorum innaccessa Romanis loca, Christo vero subdita et Sarmatarum et Dacorum et Germanorum et Scytharum et abditarum multarum gentium, in quibus omnibus locis Christi nomen, qui iam venit, regnat. — Iar Theophanes, Bonn, 1,40: „Τούτῳ πῶ ἔτι: (318) Κωνσταντῖνος ὁ μέγας κατὰ Γερμανῶν καὶ Σαρματῶν καὶ Γότθων στρατεύσας νίκην ἤρατο κραταίαν διὰ τῆς τοῦ τιμίου σταυροῦ δυνάμεως, καὶ τούτους ἐρημώσας εἰς ἐσάτλην αὐτοῦς κατήγαγε δουλείαν.

³⁾ Iliricul coprindea Panonia, Dalmația, Dacia Aureliană și Moesia.

indirect la respândirea creștinismului în părțile acestea prin faptul că aduc o mulțime de prizonieri, luați de prin Asia Mică, în urma expedițiilor făcute de ei în acele părți ¹⁾ trecuseră din Dacia Traiană, în Moesia, (370), veniră Hunii, apoi Gepizii și Longobarzii iar în urmă Avarii, al căror imperiū fu sfărâmat de Carol Cel Mare (797).

Cum se vede locuitorii Daciei Traiane au avut a suferi din cauza invasiunei popórelor barbare. Cu toate acestea creștinismul se menține și Constantin Cel Mare în organizația ce făcu Statului nu lipsi a se îngriji și de biserica romană din Dacia. Că creștinismul era în Dacia în flóre, o probéză apoi și mărturiile acelora ce au suferit martirul în timpul lui Atanasie (370), între cari avem pe Sava aruncat de viū în riul Museon ²⁾ și Nichita care fu ars, pe lângă faptul că Goții se creștinase și ei, așa că la 325 aveau pe Teofil și la 350 pe Ulfilas, episcopi ai acestor locuri. Acest din urmă traduse biblia în limba gotică.

În tot timpul persecuțiilor venite din partea barbarilor, Romani din Dacia Traiană erau în legături cu cei de peste Dunăre, cari putuseră să-și organizeze mai în liniște biserica și să aibă episcopi în Sirmiu și Tesalonica. Sf. Ión Hrisostom a sacrat episcop al Goților pe Unila, iar Teodoret ne spune că la Sinodul din Sardica ³⁾ au luat parte și episcopi din Dacia, Macedonia și cea-l-altă Dacia, prin care de bună sémă în-

¹⁾ După afirmările ce fac Socrat, Sozomen și Philostorgiu.

²⁾ Se dice că Sântul Sava rămânând în Dacia Traiană ar fi fost aruncat în Buzeu (Μουσῶιον), din ordinul Regelui Atanaric.

³⁾ La acest Sinod se dă o enciclică în care se amintesc de Ursache din Singidunul Missii, lui Valent din Mursele Panoniei...

ţelege Dacia Traiană. Justinian înfiinţă arhiepiscopia Primei Justiniane, lângă Scupi (Scopae)¹⁾ oraşul său natal, care avea sub ea provinciile din Dacia Mediterană şi Ripensă, Misia secundă, Dardania, Praevalitana Macedonia secundă şi parte din Panonia secundă²⁾, care arhiepiscopie fu declarată de independentă până în 545; când o supuse Romei³⁾, sub care stete până la 732, când Leon Isaurul o trecu la Constantinopol.

Justinian spune însuşi că împărăţia sa trece şi asupra Daciei de dincolo de Dunăre şi spre documentare se pot vedea oraşele amintite de el din Temişana⁴⁾

Creştinismul în afară de imperiul Roman

În timpurile acestea creştinismul, stăpân în imperiul Roman, începuse a-şi lăţi dominaţiunea şi peste frontieră. Armenia, Iberia, Persia, Abisinia, Nubia şi Arabia sunt ţerile în care el îşi luă desvoltarea. Fără se facem istoricul detaliat asupra răspândirii creştinismului în aceste părţi, totuşi vom menţiona pe scurt cum se respândesc în fie-care din ţerile amintite. Aşa în *Armenia*⁵⁾, Gre-

¹⁾ Nuvel. 131.

²⁾ Nuvela XI.

³⁾ Nuvel. 131.

⁴⁾ Ibid.

⁵⁾ Armenia este formată din Ararat, coprinde riurile Tigru, Eufrat şi Arax şi lacul Van. Armenii se trag din Armenag fiul lui Haig din Babilon. La Nord are Albania, Iberia şi Marea Mărită, la Sud Munţii Gordieni şi Mesopotamia, la Răsărit Marea Caspică şi Persia şi la Apus Asia mică.

goriu luminătorul, convertind pe regele Tiridate III (302), reuși a pune începutul creștinismului în această țară, care ajunsese să se desvolte cu totă încercarea făcută după 429 de Perși, ca să se întemeeze între Armeni religia persană. Intemeetorului creștinismului de aci se datoresce și fondarea de scôle creștine și de biserici. Compunerea alfabetului armenesc și traducerea Sântei Scripture în limba arménă se datoresc lui Mesrop (428). Cu sinodul din Halcedon (451) Armeniți nu se împăcară și provocară shisma, care se aduse la îndeplinire în 491 de către patriarhul armén Papguen, și biserica arménă, neprimind decisiunile acestui Sinod, se uni cu Monofisiți.

Iberia, provincia în Caucas, la nord de Armenia, fu adusă la creștinism de o femeă creștină, luată sclavă, numită Nino, care la 325 sau 326 câștigă în partea sa pe regele și regina acestei țări, prin faptul că în numele Dumneșului creștin a vindecat-o pe regină de bóla de care suferia, și a săvârșit încă alte fapte miraculoase, care i-au atras admirația ei și a făcut-o să credă în puterea creștinismului. Constantin Cel Mare, în dragostea sa pentru creștini n'a lipsit de a încuraja răspândirea creștinismului în această parte, în Georgia sau Grusia de astă-zi, mai ales că i se prezentase imperatorului o delegație, care să i cêră preoți creștini. Pe ruinele templului lui Aramazd (Armaz, Ormuzd) Nino ridică o cruce, dusă la Petersburg în 1801 și înapoiată de țarul Alexandru. În 522 creștinismul

se duse la la *Lazi*¹⁾ tot de aci se răspândi și la *Abasgi*²⁾.

La *Perși* creștinismul se răspândi din timpurile cele mai vechi. Deja la serbarea Cinci-șecimeii se află în Ierusalem Perși, cari la întorcerea lor, de sigur că au dus cu ei sâmburile creștinismului. Se susține apoi că apostoli Iuda și Simion au mers în Persia și au predicat noua doctrină. Numărul creștinilor a crescut repede și biserica s'a organizat curînd, așa că la 325 vedem un episcop cu numele Ión, luând parte la Sinodul I din Nicea, mai ales că imperatorul Constantin Cel Mare luase înțelegere cu regele Persiei Sapor II (309-79), pentru a proteja pe creștini, de care se ținu regele persan pînă la mórtea lui Constantin. Acum încep intrigile magilor și ale judeilor, cari pãrîră pe creștini la Sapor, cum că ei ar fi niște adevărați spioni, favorisând pe Romanii în detrimentul Țării.

Iritat peste măsură, imperatorul dă mai multe decrete, prin care se lua măsuri cele mai riguroase contra creștinilor, cu deosebire după ce raporturile de prietenie s'au stricat între imperatorul Constantin și rege. În 343 archi-episcopul bisericii din Persia, Simion, dimpreună cu 100 episcopi suferă mórtea din porunca tiranului, care nu se opresce aci, ci decretă mórtea

¹⁾ *Lazi* pe bordurile septentrionale ale Colhidei, se află sub stăpînirea Perșilor în timpul lui Justinian și se botează la 520-522 prin ducerea prințului lor Zathus (Tzathus) la Constantinopol, luând în căsătorie pe o grăcă. Poporul se creștină repede așa că *Procopiu* îi numește cei mai zeloși creștini. (Bell. Pers., 2,18).

²⁾ *Abasgi* vecini cu *Lazi* și supuși acestora se creștină sub Justinian, prin ordinele căruia li se zidi o biserică și li se trimise misionari creștini. (Procop. Bell. Goth. IV, 3).

tuturor creștinilor fără osebire de etate sau sex, ceea ce aduce pierderea a 16000 de creștini¹⁾. Cu toate acestea creștinismul nu se pierde. În curând bisericile și capătă alte căpetenii și grația toleranței urmașilor lui Sapor II, biserica în 418 pare a fi liniștită, de și pentru puțin timp. Sub Varane (Bahram V, 421—38) se reîncepe persecuțiunea și se continuă 30 ani. Dar dacă biserica persană a suferit pe urma inamicilor săi, nu este mai puțin adevărat că ea a fost slăbită de certele interne (inimici hominis domestici ejus), când s'a ivit erezia nestoriană, de care se va vorbi la locul respectiv.

În *Abisinia* creștinismul se respândi în secolul al IV-lea²⁾. Unii, bazați pe Faptele Apostolilor VIII, 26-40, vroesc a susține că creștinismul în Abisinia a fost introdus în timpul Apostolilor, lucru ce nu se poate documenta, pe câtă vreme nu se spune nici de cum că eunucul convertit de diaconul Filip să fi fost din Abisinia. Afirmarea lui Rufin este adevărată, întru cât ea n'a fost pusă la bănuială și Teodoret, Socrat și Sozomen o primesc de bună. După el în 330 s'ar fi întreprins o expediție în părțile acestea, de un oare-care explorator Meropiu de Tir, însoțit între alții și de nepoții săi *Frumențiu* și *Ædesiu*. În această întreprindere Meropiu cu tovarășii săi periră și nu rămaseră cu viața de furia indigenilor decât cei două tineri, a căror frumusețe făcură pe barbari să-i ducă.

¹⁾ *Sozomen*, Hist. eccles., II, 9—14.

²⁾ *Rufin*, Hist. eccles., I, 5. 9.

sclavii regelui lor la Axum, capitala țerei. Câștigând prin purtarea lor influență la curte, sciură a folosi cauza creștină. În urmă Edesiu s'a întors la Tir, unde devine preot, iar Frumențiu a rămas după mórtea regelui învătător al ténérului rege și regent al țerei, în care calitate, luând înțelegere cu Atanasiu, episcopul Alexandriei, organiză și întări biserica, dobândind sântirea de episcop de la Atanasiu (328), iar Axum devine reședința episcopiei (abbuna) cu șapte episcopi sufragani ¹⁾. În timpul imperatorului Constanțiu s'a făcut încercări de către acesta pentru trecerea lor la arianism, dar nu a reușit; iar cu ocazia certelor monofisite, au intrat și ei în sinul eresiarhilor.

În *Etiopia* septentrională sau în partea nordică a Abisiniei creștinismul se respândi în secolul al VI-lea sub forma monofisită prin preotul *Iulian*.

Respândirea creștinismului la Germani ²⁾. Venirea Germanilor în atingere cu creștinii, face ca popóarele din némul lor să primiască creștinismul. Părerea că creștinismul s'ar fi întrodus la aceste popóre pe cale comercială, prin relațiunile de comerț ce erau între ei și creștinii, nu pare a fi cu totul nefondată, de și n'avem date sigure. Așa după Tertulian ³⁾, Germanii să fi cunoscut creștinismul încă din secolul

¹⁾ *Athan.*, Apolog., Baronius ad. ann. 356 n. 23.

²⁾ De consultat relativ la starea Germanilor în timpul trecerii lor la creștinism este lucrarea lui Henri Ruckert, Leipzig, 1853-54, *Hist. de la Civilis, du peuple allém. à l'époque de sa transition du paganisme au Christ*.

³⁾ *Tertulian*, *Adversus Iudæos* 7.

apostolic, luând parte dintre ei la serbarea cincî-îzeci¹⁾. Lăsând la o parte afirmațiunile ce nu se pot dovedi, rămîne stabilit că la începutul sutei a IV-a erau creștinii în Noric și pe marginile Dunărei²⁾, că în suta a IV-a se găsesc episcopii în Germania și biserici a căror origină istoricesce nu se pôte documenta³⁾. Năvălirile barbarilor aũ adus mult rău cetăților germane, dar n'aũ putut desrădăcina creștinismul, atunci când prefăcuse în cenușe bisericile și castelele⁴⁾.

Dintre popórele germane *Wisigoții* [în partea de jos a Dunării] pentru întâia dată primiră religiunea creștină prîn prizonierii creștinii luați în resboi⁵⁾ și creștinismul aci face mari progrese, după cum spune Marele Atanasiu, așa că la 325, la Sinodul din Nicea, ia parte și un reprezentant al lor, episcopul Teofil. Creștinismul aci însă apare sub forma ariană, pentru că Goții, împinși de Huni, cer ajutorul imperatorului Valens, care nu le permite așezarea la Dunăre, decât dacă vor primi arianismul. Ulfila (Wulfila sau Wölflein (343—383 sau 388) un alt episcop al Goților, lucră mult pentru propagarea creștinismului printre Goți. Acesta era de loc din Sadagolthina (în Capadocia) și familia lui fusese luată prizonieră de Goți în 268⁶⁾. Ulfila

1) Pe această tradițiune basați, s'aũ și unit unii a crede că episcopiile de Colonia Trèves și Tongres să fi fost înființate de un discipol al Sf. Petru anume Matern, împreună cu Eucher și Valer.

2) *Irineu* afirmă că în Germania erau biserici organizate la junătatea a doua a secolului al II-lea.

3) *Héfélé*, Concile de Sardique dans Tubing. Quartalschrift 1852—53.

4) Veđi *Eugipp*, Viata Sf. Severin († 481).

5) *Sozomen*, Hist. eccles.

6) *G. Waitz*, Hanovra 1840.

la început a fost ortodox, dar în urmă a trecut la arianism, prin impulsivitatea imperatorului de Constantinopol Constanțiu, cu toate desmințirile ce se fac¹⁾. Locul de reședință al episcopiei lui fu Nicopoli (Moesia). În 355 el a trecut cu toți cari ținea la el dincolo de Dunăre, siliți de persecuția lui Atanaric și s'a stabilit între Dunărea și Balcani²⁾. Ulfila a putut să-și realizeze mai cu înlesnire dorința pentru convertirea Goților în timpul lui Frigidern. N'a putut însă să meară cu liniștea dorită, de ore-ce Sinodul II-lea de Constantinopol condamnase definitiv în 381 pe Arian. Că Ulfila a fost arian, o dovedește însuși testamentul său³⁾. La etatea de 70 ani mori, mulțumit cel puțin că a lucrat pentru poporul căruia se devotase, formând un alfabet gotic și traducând biblia în această limbă.

Wisigoții s'au lepădat de erezia ariană mai târziu, când ei luară ore-care desvoltare în Galia și Spania, și au trecut la catolicism la Sinodul din Toledo (589), datorită acesta nu puțin și lui Leandru, mitropolitul locului.

Ostrogoții sau Goții dintre Don și Nistru, primară și ei creștinismul sub forma ariană. Scăpați de Huni, după moartea lui Atila, Ostrogoții uniți cu Gepizii sunt nesu-

¹⁾ *Ebrard*, *Lehrb. der Kirchg.*

²⁾ *Jornand. De Reb. Get.* 51.

³⁾ Ego Ulfila, episcopus et confessor, semper sic credidi et in hac fide sola et vera testamentum facio ad Dominum meum. Credo unum esse Deum Patrem, solum ingenitum et invisibilem, et in ingenitum Filium ejus, Dominum et Deum nostrum, opificem et factorem universae creaturae, non habentem similem suum et unum Spiritum, nec Deum, nec Dominum, sed ministrum Christi.

părați pînă în timpul lui Marcian, când se ved nevoii a cere ajutorul acestuia, luptând în rîndul armatelor numai să pôtă avea liniștea. Teodoric ocupă Roma (488), bate pe Odoacru și în 500 este recunoscut imperator de Anastasiu, avînd de capitală Ravena. Teodoric s'a purtat fôrte tolerant cu creștinii ce nu erau arianî și nu se sfiesce,—de și arian—să cêră sfatul și ajutorul episcopilor nearianî. Ascultând în urmă de alții, fie că aceștia îi infiltraseră ideia cum că Bizantinii stau în legătură cu ortodoxii, fie ura dintre el și imperatorul Justin, care ura și persecuta pe arianî, Teodosiū se arată aspru față de toți câți nu erau arianî, necruțând nici pe vestitul învățat Boetiu. Teodoric móre la 526 și de acum imperiul merge spre decadență. Arianismul însă s'a menținut între Ostrogoți pînă la 553, anul căderii regatului.

Suevi trecură la creștinism pe la mijlocul veacului al V-lea, și cel d'întâiū fu regele Rechiar [†456]. Sub regele Remismond (†469), Suevii îmbrățișară erezia ariană, dar sub Kararic (†559) se reîntórseră în sînul bisericii către anul 550, lucrând mult pentru acesta Martin de Duma (†580¹⁾, care făcu mai multe monastiri între cari și Dumium lângă Braga. Urmașul acestuia Teodomir sau Ariamir a fôst favorabil direcțiunii lui Kararic și cu anul 563 se decise definitiv în urma unui Sinod ținut la Braga²⁾ (Braccara) sub preșidenția arhiepiscopului Lucrețiu³⁾.

1) *Gregor. Turonensis*, III^{ist}. Franc.

2) In Portugalia.

3) *Harduin*, Concil. III, 347.

Creștinismul la *Longobardii* trecu tot sub forma ariană, și ast-fel îi găsim în Italia, după ce părăsiseră părțile Dunărei și se dusesese aci, spre a întemeia regatul Longobard, sub conducerea lui Alboin (568). Creștinismul să fi fost introdus la ei, după un manuscript got. prin regele Godehoc sau Clafo, încă de pe când erau în țara Rugienilor (Austria de Jos¹⁾). Longobardii încep a părăsi arianismul după ce Alboin s'a căsătorit cu fiica lui Clovis, regele Francilor, anume Chlodewinda, care era catolică²⁾ și sub regina Theodolinda³⁾, văduva lui Auttaris (†550), care își alesese de soț pe Agilulf, duce de Turin, arianismul începe să dispară dintre Longobardii. Arianismul este iarăși primit după detronarea lui Adelwald (623) ca apoi să fie înlăturat în timpul regelui Grimoald. iar sub domnia lui Luitprand catolicismul ajunge puternic în această țară.

*Vandali*⁴⁾ trecând din țara lor dintre Vistula și Oder se îndreptară spre Dunăre, siliți la 277 de Probus să se stabilizească în Panonia, unde fură la un loc cu Goții, primiră creștinismul sub formă ariană, iar la 406 eaș drumul către Galia, pe care o prădară, și în 409 se îndreptară către Spania împreună cu Alanii și Suevii, unde după două ani (411) se stabilesc raporturi de prietenie între ei și Spaniolii⁵⁾. Sub Genserik arianismul fu

¹⁾ *Procopiu* în Bell. goth. 2, 14. spune că Longobardii erau creștini încă în suta în a V-a pe când se aflau supuși Herulilor, cari erau păgâni.

²⁾ *Mandernach*, Ecris de S. Nicetius, Mayence, 1850.

³⁾ Acesta a făcut biserica de la Monza în onórea sf. Ion Botezătorul.

⁴⁾ *Procopiu*, De bello vandelico.—*Iornandes*, De rebus geticis.

⁵⁾ *Oros*, Hist. 7, 41.

favorisat între Vandalii. În 429 se duseră în Africa, unde fondară un regat al lor cu capitala Cartagina, căutând a se purta foarte aspru cu creștinii de aci, pe care îi supunea la diferite persecuțiuni, iar bisericile lor le dărmăra. Starea acésta de lucruri se continuă și sub Huneric, până ce Justinian disființă regatul Vandal (534).

La Burgunzi creștinismul se respândi prin suta a V-a, la început sub forma ortodoxă ¹⁾, iar apoi sub cea ariană, stabiliți în Maienta. Cu anul 516, mórtea regelui Gondebaud, arianismul începe să piardă din puterea sa, de óre-ce acesta favorisa pe ortodoxii, pentru cuvîntul că sfetnicii seî erau din rîndurile acestora. Sigismond, urmașul lui Gondebaud, prieten cu episcopul Avit de la Viena a combătut mult arianismul, care dispare cu coprinderea Burgundiei de Franci (524), conduși de Clodomir.

Dintre popórele germane singur poporul *Francilor*, a primit creștinismul, fără a fi sub influența arianismului. În 486 ei erau păgâni. Creștinismul fu introdus aci de Chlodvig, care se afla în relațiuni cu episcopul Remi de la Rheims, și care luase în căsătorie pe Chlotilda, nepóta lui Gondebaud. Ceea ce a grăbit botezarea regelui, pe care 'l urmă armata și apoi poporul, fu momentul critic în care se găsia la Tolbiac, în lupta cu Alamanii, când a făgăduit că se va creștina, dacă va învinge pe inimi. Odată victoria câștigată Chlodvig se ținu de cuvînt și în ziua de Crăciun (496) primi botezul de la episcopul Remi, împreună cu vr'o 3000 de soldați. De acésta s'aú bucurat catolicii și Avit de la

¹⁾ *Oros. L. 7 c. 32. Socrat, Hist. eccles. 7, 30.*

Viena îi scrie regelui «Quo ties cumque illic pugnastis, nos vincimus».

Intemeetorul creștinismului la *Irlandeji* fu călugărul *Patriciu*, episcop al lor în 432 și mort la 465, iar la *Scoțieni* Ninian (422) și Colomban († 597).

În *Marea Bretanie*, după învingerea Bretonilor, luară domnia Anglo-Soxoni, cari fuseseră învingători. Aceștia erau păgâni și pentru serbarea cultului lor întrebuițau bisericile creștine, foste ale Bretonilor. Cel întâiu ce s'a gândit pentru creștinarea acestui popor a fost călugărul Gregoriu, ajuns papă sub numele de Gregoriu I cel Mare. Neputând însuși să se ducă în misiune, pentru acest sfârșit, a trimis în 596 în Anglia vr'o 40 misionari din Monastirea Sântului Andrei, având în capul lor pe abatele Augustin. În 597 regele din Kent primi favorabil pe misionari, dându-le voie a predica în țara sa, sprijiniți de soția regelui anume Berta, prin mijlocele căreia dobândiră și biserica Sântului Martin, lângă Cantorbery, capitala țerii. Succesul lor a fost mare. După un an regele se botează și după el poporul. Papa îl consacră pe Augustin episcop de Arelate, iar regele Ethelbert îi învoi șederea în Cantorbery. De acum încep a se construi biserici și cea întâiu fu a sântilor Apostoli Petru și Paul.

Mulțumit de succesul misionarilor și în dorința de a propăși cât mai mult creștinismul, papa înmulți numărul misionarilor, înființă mitropoliile de la York și Londra, pe lângă cea de la Cantorbery, care se considera cea întâiu. De aci creștinismul se răspândi în Nortumbria (627), în Wessex. având episcop pe Birinus, cu sediul la

Dorchester (634), în Essex (614), Mercia (653) și Sussex (678), la care stăruie mult episcopul Wilfrid din York.

Locuitorii din *Noric*¹⁾ și *Panonia* se creștinară prin monahul Severin.²⁾ Acesta avea mare trecere la regele Odoacru, și a fost singura dată pînă la 476, când acest rege a tremurat înaintea unui om, care prin vorbe și felul cuvîntărilor sale, arăta tuturor că în adevăr este trimisul lui Dumnezeu, și acesta atunci, când Odoacru se dusesese să-l consulte asupra viitorului, în locuința sa. După dorința sa, monahii îi strămutară osemintele la Neapol, în o biserică ce se construiește în onoarea lui Severin, om energic și destul de inteligent, pentru a face succesul cauzei creștine. fugise în tot-d'a-una de mărire ; înse nu trecu mult și se înființă episcopia de la Laybach.

Anglo-Saxonii și Franconii duseră creștinismul în suta a VII-a în *Bavaria* și la *Frisi*, al căror apostol cu adevărat este Bonifaciu³⁾ numit alt-fel Winfrid, din Kirton (Anglia), educat în școlile din Exeter și Nhutscelle. Stînd cât-vatimp în Turingia, plecă la Frisi și aci sprijini cauza creștinătății trei ani, ajutînd pe Episcopul Willibrord de Utrecht. Reîntors la Roma în 30 Noiembrie 723, unde fusă sacrat episcop al Germaniei, Bonifaciu revine la Turingieni, unde reuși aproape pe deplin, avînd recomandăția lui

¹⁾ *Noric*, provincie romană, se afla, cum s'a crezut cât-vatimp, în legături cu Aquileia și Italia.

²⁾ Se presupune a fi venit din Africa și evangelisă între 452—82. Orașul ales de el ca centru al activității sale fu Faviana pe Dunăre, astăzi Poeschlarn, iar nu Viena.

³⁾ Pentru prima oară e numit Bonifaciu în o epistolă a papei Gregoriu II, datată din 15 Maiu 719.

Carol Martel, și înființă monastirea Ohrdruf; în urmă fu înaintat de Papa Gregoriu III la trépta de arhiepiscop al Germaniei. În 738 se mai duce odată la Roma, pentru a lua ordinele papei în privința organizațiunei bisericei, iar la 739 vine în Bavaria, unde desființéază independența bisericei și supune papei acéstă țéră. În 755 muri atacat de păgânii Frisi și corpul lui fu adus la Fulda, în pădurea Bochonia, unde mai înainte (742) fondase, ajutat de discipolul seú Sturm, o frumósă monastire.

Iată cum creștinismul se răspândi la popóarele Germane și cum a progresat đilnic, cu tóte pľedicile puse de păgânii. Incoronarea acestuí lucru se datoresce străduinței imperatorului Carol Cel Mare, care a purtat mai multe rěsbóe cu Saxonií, stabiliți la Méďă-Nópte de Germania, în țara de la Elba pínă la Saala, aprópe de Rin, și pe carí Ț-a silit să primiască creștinismul, cu tótă opoziția ce a întâmpinat. În 777 adunați la Paderborn, cea mai mare parte din ei se creștinară, iar în 785 însuși șefii lor Albion și Widukind lepădară păgânismul, pentru ca să nu cadă sub pedépsa capitală (de mórte), ce lovia pe toți câți ar fi mai rămas în păgânism.

Creștinismul în Danemarca, Suedia și Norvegia.
 În suta a IX-a religiunea creștină strebate și în Danemarca, când regele Harald se boteză la Ingelheim (826). Mai înainte încă, pe la 814, Halitgar, episcopul de la Cambrai, și Ebbon, arhiepiscopul de la Rheims, încercaseră a evangelisa poporul. Adevératul misionar al Nordului fu *Ans-gar* († 865), monah din Corbia, care se nevoi a

creștina Suedia, după ce lucrase în Danemarca, în scopul propoveduirii evangheliei, dimpreună cu discipolul său Bembert. Cel întâi episcop la Suedeză fu Gaizbert, având reședința la Skara. În 1162, Upsala deveni arhiepiscopie, iar Hamburg fu creată episcopie a Nordului, însă la 840 este dărâmată de Danezi. În 965 regele Harald se botează și în urmă Canut Cel Mare a ajutat desvoltarea și progresul creștinătății.

Cât pentru *Norvegia* creștinismul fu introdus de Hacon C. B. (938-61) și sub Olaf Tryggvasan (995-1000) luă proporțiuni mari, având o metropolie la Trondheim.

Slavi. Prin imitațiune, propriă nămului lor, Slavi față cu creștinismul, care era o religiune superioară acelei pe care o aveau, s'au creștinat, satisfăcuți că noua religiune le esplica cestiunile remase enigme în păgânism și în același timp le mulțumia imaginațiunea ¹⁾. De aceea vedem că creștinismul este introdus cu ușurință la Cehi, Moravi, Poloni, Ruși, Serbi și Bulgari etc. Numai Slavi din Elba se opuseră tendinței Alamanilor de a-i creștina.

Fără a ne ocupa de creștinarea aparte a tuturor nămurilor de rasa slavă, totuși vom aminti că Caren-tinienii ²⁾ s'au creștinat în secolul al VIII-lea în urma relațiunilor cu Bavarezii; Croaiți din Dalmația în suta a

¹⁾ *L. Leger*, Slaves.

²⁾ *Carintia* în timpul Romanilor era coprinse în Noric, iar astă-dă este o provincie austriacă. Ocupată de Slavi, deveni un ducat al acestora. Creștinismul aci să fi străbătut încă din timpul Romanilor. Restrâns în timpul invasiunilor barbare, la ei fu din nou predica creștinismul de apostolul Bavaresilor, Rupert, apoi prin regii Cacatius († 753) și Chettimar († 769) cum și prin hor-episcopul Modest, trimis de Virgiliu, episcop de la Salzburg.

IX-a cu principele lor Pogra¹⁾ (670), *Bohemienii*²⁾ asemenea, *Polonezii*³⁾ în suta a 10-a, *Moravii*⁴⁾ în suta a IX-a prin Metodiu și Ciril, *Wenđii*⁵⁾ dintre Elba și Oder în suta a 10-a sub Otton Cel Mare, *Serbii*⁶⁾, în suta a IX-a. și *Cazarii*⁷⁾ în suta IX-a prin Ciril.

1) *Croații* (Crownăți, Chorwați) între Dunărea, Sava și Marea Adriatică sub suzeranitatea Bizantinilor, de la cari cer misionari, cum face regele lor Pogra în timpul lui Constantin Pogonatul—care 'i îndreptă la Roma, de unde primară creștinismul—Orientalii au trimis și ei misionari în părțile acesta. Sub Elena, văduva lui Zwoinimir, ajutată de fratele său Ladislau al Ungariei, se întări biserica aci și se înființă apoi episcopia de Agram.

2) *Bohemia*, locuită în suta a IV-a a. ch. de Boi, popor cult, de la care își luă numele, apoi de Marcomani, sub cari regina lor Fritigil dori să cunoscă creștinismul, trimițând la Ambrosiu. pe care însă trimisul său nu-l găsi în viață. Ocupată în urmă de Cehi, Bohemia se creștină în suta a 9-a prin câți-va nobili, cari vizitară pe Ludovic Germanicul la Ratisbona și acesta își arată dorința de a vedea pe Cehi botezați în creștinism (845); ex Ducibus Boemanorum. Definitiv se întări creștinismul prin botezul regelui Boriwoy și a soției sale Ludmila (871) și prin dragostea urmașilor acestuia. În 973 se înființă episcopia de Praga, unde cel I-iu episcop fu Ditmar.

3) *Polonii* se convertiră în 966 și primul rege care se creștină fu Misaco (Micislaw I) și soția se Dobrawa (Dubrawka), iar după ei poporul (cronica Polonarum 1, 5). Cel întâiu episcop fu Iordan (968), sacrat de Adalbert din Magdeburg, al căru sufragane era. În 992 urma Boleslas Chrabry—care aduse mult bine țerei.—Cea întâiu diecesă a Poloniei fu acea de la Posen, iar în anul 1000 se înființă arhiepiscopia de la Gnesen, căria îi fură atașate episcopii de la Breslau, Cracovia și Kolberg. Cât pentru Passau, el rămâne încă sub Magdeburg,

4) *Moravii*, numiți ast-fel pentru că erau stabiliți pe un teritoriu vast al Morawei, ajung supuși Franciei în 803, Carol Cel Mare puse pe Arnon din Salzbouurg ca să trimită misionari spre a răspândi creștinismul, silind și pe regele lor Samoslav a primi botezul. Creștinarea definitivă a Moravilor se datoresce fraților Metodiu și Ciril, trimiși de Michael al Bulgarilor în urma dorinței exprimate de regele lor Radislaw, prin nepotul său Swatopluk († 894) de a 'i da ajutor contra lui Ludovic, regele Germaniei. Poporul primi creștinismul, imitând pe Radislaw.

Bulgarii un popor slavizat, după ce au venit de s'au stabilit între Dunăre și Balcani, sunt de neam turan, formați din o amestecătură de Huni și Mongoli. Fiind în lupte cu imperiul Bizantin, după venirea lor din Asia, creștinismul a fost cunoscut de ei prin prizonerii luați din aceste lupte. Dar creștinarea acestui popor

Swatopluk și nobili, pur'ând mare respect preoților, pe care îi numia Kneji (prinți). Ciril ca să perpetue opera sa, inventă alfabetul morav (glagolitic), curând apoi moare, iar Metodiu fu ales episcop al Moraviei și Panoniei (868), cu totă supărarea episcopilor de Passau și Salzburg, cari erau interesați în cauză și cari îl acuzară că nu se servește în cult de limba latină, ci de cea slavă, dar el se apără așa de bine că papa Ion VIII îl aprobă. Metodiu muri în 885. Dacă însă se cred afirmațiunile unora, că el a murit în 910, atunci a luat parte la nimicirea Moraviei din 908 după care o parte luară Ungurii și alta Bohemienii. În 981 Moravia fu atașată la diecesa de Praga, iar la 1062 se înființă o episcopie în Olmütz.

*) *Wendii* locuia în teritoriul ocupat astăzi de Mecklemburg, Prusia și Pomerania. Ei fură supuși de imperatori germani din casa Saxonă și de aci se începe convertirea lor la creștinism, care avea un caracter mai puternic și mai folositor pentru cauza creștină sub Otton Cel Mare. De acum înainte se întemeiază episcopia de Brandenburg (949), Stargard (968) Havelberg (946), Meissen (965), Zeitz, Merseburg, iar în urmă arhiepiscopia de Magdebourg (968). Creștinismul avu să sufere sub urmașii lui Otton I până în timpul lui Gotescalc sau Gotschalck (†1066) un adevărat apostol al Wendilor. Sub Cruko reînvie păgânismul, dar fără putere. În 1160 se înființă episcopia de Lubeck.

*) În partea sud-estică a Croaților erau *Serbi*. Aceștia primiră creștinismul de la Constantinopol, siliți la început de imperatorul Eracliu. De la 827—868 ei avură independența față de imperiu și reveniră la păgânism. Cu anul 868 reprimară creștinismul și se alipiră din nou la Constantinopol.

*) *Cazarii* cari locuia în partea răsăritenă a Chersonesului, întinzându-se până la Marea Caspică, și cari în anul 1016 fuseră supuși de Ruși, au fost creștinați de Ciril (Constantin filosoful), după chiar dorința exprimată de ei, pentru a li se trimite misiionari creștini (858), atunci când Judeii și Saracini căuta se'î atragă în partea lor.

nu se făcu de cât după ce regele Bogoris se botează, în urma silințelor ce își dete monahul Metodiu, venit în țera lor după dorința regelui, care ascultase de sfaturile surorii sale, ce se botezase în timpul când se afla prizonieră la Constantinopol. Regele nu s'a botezat de cât în urma unei fόμεte, care lovi poporul bulgar, când a recurs la Dumneșul creștin. Se ȳice că nu puțin a influențat asupra Regelui un tabloș pe care Metodiu 'l făcuse și pe care 'l prezentase acestuia, reprezentând judecata ultimă. Bogoris botezându-se luă numele de Michael (861) și sili pe nobilii a urma esemplul seș de a se creștina, pedepsind cu môrte pe protivnici. Cu ei priimi botezul și poporul bulgar. Motive politice sili-ră pe Bulgarii a pune biserica sub suzeranitatea celei din Roma¹⁾ [866 pînă în 869], când reveniră la biserica orientală, după silințele date de patriarhul Fotiș, de care biserică depind pînă 1870, când un firman al Porței le dădură Bulgarilor un exarh cu 5 episcopi sufragani, și de atunci Rușii pare că aș căutat a se folosi de situația creată Bulgarilor și a interveni în afacerile țerei.

Rușii.—Rușii aș primit religiunea creștină începînd cu suta a IX-a și continuându-se în a X și a XI-a. Statul rus a fost înființat de Rurick (Rurik) și începînd cu acesta se familiarisară Rușii cu creștinismul. De și Fotiu, patriarhul de Constantinopol, în epistola sa dată din 867 pare a arăta că Rușii sunt în totalitate creștinați, totuși nu putem primi cu certitudine acestă afirmațiune, remânînd bine-înțeles că semanța

¹⁾ Acum papa Nicolae I trimise Bulgarilor epistola sa: *Responsa ad consulta Bulgarorum.*

creștină fusese aruncată aci. Sub imperatorul *Igor* (912—945) încă erau mulți păgâni, de și mare parte se creștinaseră. Sediul principal 'l aveau la Kiew, unde se afla biserica Sântul Ilie ¹⁾ și care era metropola lor. La mórtea lui urmă soția sa *Olga*, botezată mai târziu [957] de patriarhul Teofilact, la Constantinopol, luând numele de *Elena*, după ce lăsase guvernul fiului său *Svetoslav*, ajuns la maturitate (955). Reîntorcându-se în țeră devine un adevărat apostol al Rușilor și pentru care Rușii serbeză ziua ei la 11 Iuliu. Tóte încercările făcute de Olga remaseră fără de nici un folos și Svetoslav—póte temându-se de nobilii—nu vroi a se boteza murind păgân în 972. Dintre urmașii săi *Vladimir* (†1015), partisan la început al păgânismului, în urmă devine esterminatorul lui, luând în căsătorie pe Ana de Bizanț și botezându-se împreună cu nobilii și poporul în riul Dnipro. Vladimir luă numele de *Basiliu* și după tóte asigurările a devenit cel mai bun creștin și consciincios apărător al cauzei sânte. În locul statuei ȃului Perun, fu ridicată o biserică în onórea Sântului Basiliu. Creștinismul propăși repede și numărul bisericilor și al preoților spori sub *Iaroslav I* (1019—1054) care, în dorința de a face biserica rusă independentă de Constantinopol, căută a împrumuta de aci tot de aceea ce avea nevoie în biserică, lucrând singur pentru copiarea cărților sânte. De la 1589 — 1721 biserica rusă avu un patriarh independent, iar de aci înainte Petru Cel Mare institui un Sinod, pus sub direc-

¹⁾ Strahl, Hist. de l'Empire russe.

țiunea Țarului și de aceea și puterile Sinodului sunt mărginite. În tot-d'auna Țarul este reprezentat la Sinod printr'un secretar al seǔ, procuror al Sinodului. În cestiunile de doctrină și disciplină singur Sinodul este în drept a se pronunța; iar în afacerile în care Statul este interesat, are amestec și Țarul, de aceea toate numirile în funcțiunile bisericești se fac prin el. În Sinod sunt membri de drept mitropoliții de St. Petersburg, Kiev și Moscova cum și arhiepiscopul de Tover. Unul din mitropoliți este president. Pe lângă aceștia mai sunt numiți în Sinod doi protopopi și doi episcopi¹⁾.

Ungurii. — Ungurii când veniră din Asia și trecură stepele Rusiei și s'au stabilit în părțile de jos ale Dunărei, erau păgâni. Venind adesea în contact cu creștinii, trebuiau se dobândiască cunoștințe despre creștinism; dar convertirea lor începe sub *Geiza* [972-997], care se învoi la primirea multor creștini în statul seǔ și apoi în urmă la primirea creștinismului în țara sa, respândit prin misionarul Wolfgang și alții trimiși de Piligrin, episcop de Passau. Urmașul lui Geiza, *Waiik* fu botezat de episcopul Adalbert de Praga și acestuia datoresce Ungaria definitiva sa creștinare, pentru care este considerat de Unguri ca sânt. Numele ce primi din botez fu Ștefan. El a fost recunoscut rege de papa Silvestru II și încoronat la Gran. Ștefan a conlucrat foarte mult pentru înființarea de monastiri și biserici, purtând o ură neîmpăcată con-

¹⁾ Veđi E. Vaucher Rusie.

tra păgânilor — Creștinismul respândit în timpul lui între supușii săi n'a putut fi înlăturat, cu toate încercările făcute după mórtea lui, mai ales că Andreiș I (1046-61) ca și Bela IV (1061-63) au oprit sub pedepsă de mórte practicarea usurilor păgâne, ceea ce a făcut ca și urmele păgânismului să dispară din Ungaria.

Mahometanii. După cum am vădut din cele precedente, biserica creștină lucra din resputeri pentru respândirea creștinismului și reușise aprópe pretutindenii pe unde misionarii săi merseseră ca să întemeeze religiunea creștină, surpând păgânismul. Succesul repurtat de creștinii s'a vădut mai ales în timpurile din urmă la popóarele germane. Dar nu i-a fost dat mult bisericeii a se bucura de ródele ostenelelor sale. Un noú vrăjmaș apare pe orizont, energic și periculos, care în dorința sa de a distruge pretutindenii creștinismul, sciuse a împrumuta părțile bune ale acestuia și a se folosi de aplecările naturale ale ómenilor, oferindu-le în schimbul primirii învățăturilor sale, fericirea ceréscă cu totul sensualisată. Acest inimic a fost Mohamet și doctrina sa coprinse în Coran.

Născut în Mecca (570), din némul Koreișitilor, folosindu-se nu atât de educația dată de unchiul său Abu-Taleb, în urma morței părinților săi, pe cât de avuțiile bogatei femei Khadedjah, a putut să facă călătorii în mai multe părți ale Orientului și se capete cunoștința diferitelor religii. Imbógățit cu acest capital de cunoștințe și convins că în timpul său, când Bizantinii și Persii prin ciocnirile dintre ei se slăbiseră,

când Sirienii căutaŭ se obŭină libertatea, fiind prea mult apăsai de Greci, Mohamet uitându-se și la poporul arab, care era divizat în mai multe religii, a găsit momentul priincios de a se da de marele Profet, trimis a îndeplini aceea ce alții nu făcuseră până la el.

Formula simplă sub care se presenta religiunea lui Mahomet: «Crede în Allah și în Mohamet, profetul său» la care Șeiții adaogă: «Și în Ali, amicul său». cum și fericirile ce așteptaŭ pe toți câți credeau în el, au făcut ca noua învățătură să fie primită de Arabi; iar unde nu putea răsbi, Mohamet a avut grija de a trece peste orice opozițiune, stabilind ca principiu doctriinal respândirea învățăturilor sale prin sabiă. Ne-fiind primit în Mecca, contrașis și combătut sever aci de Koreișii, Mohamet se duce în Medina (622) ca să scape de condamnarea la mörte la care îl hotărîseră Koreișii. Anul acesta este anul cu care încep musulmanii era lor (Egira sau Hidyrah).

¹⁾ Iatreb numit apoi Medina al Nab sau orașul profetului.

NOTA. Doctrina lui Mohamet se numesce islam (mântuire) iar acei ce o primesc se numesc moslini (credincioși). In ea se admitea de Mohamet un Dumneșu și ângeri (buni și rei). Prescrierea rugăciune de 5 ori pe zi, întorși Mohametani cu fața către Mecca și institui postul Ramazanului (Ramadhân).

Pentru acei ce deveniau martiri ai religiunii sale, profetul le promitea Paradisul, în care erau rîuri de lapte și de miere, cursuri de apă limpede și pe marginea lor femei cu ochi negri. Dîoa de serbătore pentru ei era Vinerea, aveau voie a lua mai multe femei și trebuiau cel puțin odată pe an să se ducă în pelerinagiū la Mecca.

În religiunea lui Mohamet liberul arbitru este lipsit de putere, căci omul de mai înainte este predestinat pentru Ceriū sau pentru infern. Acestei predestinațiunii sau opus încă de la început partidul disident (motaziliții), pe considerentul că dreptatea divină nu se împacă cu ea.

La 630 după cîte-va încercări Mohamet coprinde Mecca și în scurt timp întreaga Arabie. Dacă mórtea n'ar fi pus capăt ȃilelor lui, Mohamet avea de gînd se cuceriască cu armele la noua sa religiune pe Bizantinî, Persi și chiar întreaga Asie. Ceea ce nu putu face el, făcură Califii, cari ocupară în 639 Siria, în 640 Egiptul și Palestina, în 651 Persia și la 707 Africa de Nord, iar în urmă Spania și Sicilia. — La Poitiers în 732, Munulmanii fură bătui de Carol Martel și astfel îi respinseră din Francia :

Invățăturile lui Mahomet fură adunate de Abu-Bekr (632-34) în Coran

Invățătura bisericeî creștine.

Iisus Christos, salvatorul omenireî, în misiunea sa pămîntescă a dat tuturor aceloră, ce vroesc a dobîndi fericirea cerescă, poruncile pe care ei trebuie să le îndeplinască. Fără a strica aceea ce în Vechiul Testament era general și cu privire la mîntuire, Iisus Christos, cum singur a ȃis-o, a îndeplinit prescripțiunile de acolo. În scopul acesta tóte lipsurile legel vechi s'au îndeplinit ¹⁾ și Dumneȃeul creștinilor, Tatăl, propoveduit de Mîntuitorul, este un Dumneȃeū bun, îndelung răbdătoriū, care nu vroesce mórtea păcătosului, ci să se întórcă și să fie viu și care în raportul seū cu omul este așa după cum un părinte se pórtă cu copiii seî, iar nu un Dumneȃeū resbunător, saū un Dumneȃeū al nimicireî, pentru orî-ce abatere. Invățătura creștină

¹⁾ Οὐτε εἰ τις ἐν Χριστῷ, καινῇ κτίσις II Cor., V. 17.

ca deplinătore dar a legii vechi, nu putea să nu recunoscă monoteismul de acolo, dar în așa ca totul să apară mult mai spiritual. Stabilite raportul moral dintre om și creatorul său, totul fiind basat pe legături interne, în care omul este unit mistic cu Iisus Christos, prin credință, creștinismul se prezintă ca un regenerativ¹⁾ al omului căzut. Și ca atare în doctrina creștină Iisus Christos lasă să se întrevadă că Dumnezeu ca părinte al omenirii, a îngrijit în tot-d'auna de ea; ba în timpul din urmă a trimis chiar pe unicul său fiu ca prin jertfa adusă de el să se deschidă calea mântuirii. Păcătoșilor dar li se spunea că urmând pe calea nouă, păcatele lor vor fi ertate și vor fi primiți în rândurile dreptilor, căci «mare bucurie se face în Ceri pentru un păcătos care se pocăește.»

Numai să doriască omul regenerarea și mijlocele îi sunt oferite, simte pe Dumnezeu în inima sa, și decis a lucra cele prescrise de el, puterea divină îl ajută spre îndeplinirea acelor prescripțiuni. O asemenea doctrină care nu ținea seamă de apetiturile materiale ale judeilor, care înlătura interesele sectelor cărturarilor și le lua starea de care se bucurau până aci, nu putea decât să fie combătută de omul material, care era acum personificat în poporul judeu, popor deprins a face litera legii, dar deprins a nu ști că mai presus se află puterea spirituală a celor ordonate de lege. Noua doctrină nu era din lumea acésta, cum o spune Iisus Christos însuși. Ca atare ea era basată pe o

¹⁾ *Paul*, ep. *Tit.* III,5, *Rom.* XII,2. *Ephes.* II-15.

autoritate 'mai pre sus de orî-ce bănuială', pe o autoritate care-î detea consânțirea și sancțiunea pentru a nu fi lăsată pradă egoismului omenesc, deprins a nu ținea socotélă de lucrările chiar bune ale celor al seî. Și pe când judeîi așteptaû eliberarea de sub jugul Romanilor, pe când ei credeau a deveni stăpânîi universului, Mântuitorul, așteptat și pređis de demult prin profeți, le arată că în alt-ceva constă salvarea poporului ales.

Iisus Christos le spune că societatea înființată de el, creștinătatea, are un singur conducător: *Dumneđeû*, și o singură cale care duce la mântuire: *îndeplinirea voiei divine*. Ca trimis al lui Dumneđeû, Mântuitorul a dat lămuriri asupra împărăției ceresci și a asigurat pe toți, carî fac cele poruncite, de primirea unei recompense, care se va da după fapte fie căruia la învierea morților ¹⁾. Dar după cum el era trimisul ceresc, tot ast-fel și doctrina sa nu se ocupa de cât de nevoile morale ale ómenilor și de chipul cum ele satisfăcute pot aduce perfecta fericire pentru care omul este creat.

Noua doctrină a Mântuitorului este coprinsă în Sânta Scriptură și în Sânta Tradițiune, ambele coprinđend adevărurile creștine și complectându se una pe alta. Iisus Christos învėjase pe Apostoliî seî lucrurile mântuirîi și ei le lăsară la rîndul urmașilor parte în scris parte prin viu graiû.

Șcólele teologice.— Dar dacă apărările sporadice ale creștinismului se făcêu până aci prin scrierile apologetice

¹⁾ *Mateiû XXII.*

ale bărbaților, de cari am vorbit, într'un paragraf anterior, cu care literatura creștină a câștigat îmbogățindu-se, nu este mai puțin adevărat că direcțiunile științifice crescine își eaū origina în școlele teologice, care apar în centrurile mari, unde științele erau cultivate cu mult zel și ardore, ori că acestea sunt o continuare a încercărilor apologetice.

Prin acēsta biserica a folosit destul de mult, mai ales dupē ce direcțiunile acestea luară o cale hotărītă. În lupta cu judeii și păgânii, reprezentanții și apărătorii verității creștine, au fost nevoiți să apere doctrina creștină. Acestei apărări îi răspund aceia cărora se adresa. Atunci are loc polemica și părinții bisericești ca și teologii erudiți ai timpului apăraū cu multă putere curățenia vieții și a credinței contra erorilor teoretice și practice.

Cele mai însemnate centruri creștine, în care s'au dezvoltat învățăturile creștine și a înflorit literatura teologiei sunt Alexandria, Antiohia, Edesa și Nisibe.

Școle creștine fără însă a avea rolul și însemnătatea acestora se întemează la Cesarea, Roma, Milan, Cartagena.

Școla din Alexandria.

Acēstă școlă este foarte vechiă ¹⁾ și a avut de luptat contra gnosticilor ²⁾ și învățaților păgâni, cari apăraū teoriile lor, lovind în creștinism. Aci teologia creștină a luat naștere, deosebindu-se de la început prin caracterul seū teo-

¹⁾ *Bunsen*, *Analecta antenicaena*.

²⁾ *Epifaniu*, *Filosophumena* ed. Dunker. Schnedervin, Goett 1859.

retic. *Școala catehetică*¹⁾, se înființă din necesitatea ce se simția pentru a educa în creștinism pe aceia ce vroiau să 'l îmbrățișeze, a conlucrat pentru dezvoltarea științifică a dogmelor. În adevăr, cerându-se o preparațiune specială pentru intrarea în creștinism, biserica nu putea să nu aibă o școală, care se arate, doctrina creștină și superioritatea ei, mai ales pentru că mulți învățați, nemulțumiți de filosofia păgână, cereau ajutorul bisericei creștine, pentru satisfacerea mulțumirei lor, ce le lipsia în păgânism; întru cât acesta nu deslega multe din părțile esențiale ale preocupărilor lor. De aci urma neapărat împăcarea doctrinei creștine cu cultura păgână, a da un răspuns proseliților ce veniau din Serapeum, de și trebuiau să combată erorile lor. Școala acesta, condusă de bărbați docti, recunoscuți în meritele lor, era sub conducerea bisericei de acolo. Catehumenatul dura trei ani și în acest timp se învăța teodicea, cristologia și morală, iar cel ce învăța trebuia să dea dovezi că în adevăr dorește a îmbrățișa creștinismul.

Felul cum se predă învățămîntul era simplu și popular și acei ce ar fi dorit să devină învățători, fie clerici, fie laici, trebuiau să se alipiască de șeful școlei și stea până la dobândirea desevărsitelor cunoștințe, Intemeetorul școlei catehetice de aci fu *Panten*²⁾ stoic, originar din Atena, care creștinându-se înființă

¹⁾ *Eusebiu*, Hist. eccles., o numește τὸ κατ' Ἀλεξάνδρειας διδασκαλεῖον și τὸ τῆς κατηχήσεως διδασκαλεῖον — iar *Photiu*, Codex 118 „catechisandi magisterium.“

²⁾ Philip de Sida pune pe Atenagora—Vezi Dodwell, Dissertatio in Iren., Oxon.

această scôlă. El a găsit în India evangelia lui Matei, pe care locuitorii de aci o primiseră de la apostolul Bartolomeu. Tot el, se dice, că a folosit mult cauza creștină în Egipt. *Panten*, de și a avut o reputațiune orală destul de mare ¹⁾, totuși pentru literatura bisericească n'a ramas nimic până la noi. El a murit la 202. Discipoli ai lui *Panten* au fost Titus Flavius Clemens Alexandrinus și Origen—cari au escelat pe terenul literar și cari sunt o probă despre meritele învățătorului lor.

Clement Alexandrianul ²⁾. — Urmaș al lui *Panten*, Clement ajunsese catehet al scôlei din Alexandria, după mórtea acestuia. Locul nasterii sale nu se scie pozitiv; de ordinar se pune Alexandria sau Atena. Păgân de nascere el fu convertit la creștinism ³⁾, în urma unor călătorii ce le făcuse în mai multe părți (Grecia. Italia, Asia) și după ce făcuse cunoștința lui *Panten* ⁴⁾, ajungând presbiter și apoi catehet în Alexandria. El a dat o direcțiune științifică învățăturai creștine și a combinat creștinismul cu filosofia. ⁵⁾

Contrariu cu vederile acelora ce predicaū mórtea prin martiriū, Clement prin învățăturile și practica sa a căutat să dovediască greșala acelora, el însuși ascundându-se în timpul persecuțiunei lui Septi-

¹⁾ *Irineu*, De viris illustr.

²⁾ *Moehler*, Patrologie—*Abbé Cognat*. Clement d'Alex., Paris 1857. *E. de Pressensé*, op. cit.—*Abbé Freppel*, Clément d'Alex. Paris 1866. — *Zahn*. Supplementum Clementinum, 1884. — *Redepenning*, Origines, Bonn 1841.

³⁾ *Clement*. Paedag. I.

⁴⁾ *Clem. Alex.* Stromat. 1—*Ieronim*, De vir. ill.

⁵⁾ De și în unele a greșit.

miu Sever (202). Operile sale însemnate sunt: ³⁾ *Protrepticos* (cohortatio ad gentes), *Pedagogos*, *Stromata*, *Quis dives salvetur* și *Hypotyposes*. În prima se arată calea pentru primirea creștinismului și insuficiența păgânismului, căruia îi reproșază cultul nerațional al Țeilor⁴⁾ și acuză cu drept cuvînt pe păgânii că sînt morți, adorînd pe niște morți⁵⁾. În susținerea teoriei sale el laudă filosofia grăcă, pe care o consideră ca o pregătitoare a păgânilor pentru primirea evangheliei.

Dar ceea ce espune în *protrepticos* lămuresce în *Stromata*, arătînd puterea și însemnătatea doctrinei creștine și silindu-se a face ca creștinul să cunoscă sciința coprinsă în evangeliile. Acesta o face el după ce arătase drumul către creștinism, călea mîntuirii în scrierea sa *Pedagogul*, considerată ca un tratat de morală evanghelică. Cât pentru cele-lalte două scrieri (*Quis dives salvetur* și *Hypotyposes*) acestea sînt o espicare a unor locuri din Sînta Scriptură.

, *Origen* ⁴⁾).—Origen a fost fiul lui Leonida, care era

¹⁾ *Ieronim*, De vir. illustr. 38.—*Eusebiu*, Hist. eccles. V, 13.

²⁾ *Clement*, IV, 52.

³⁾ *Ibid*, IV, 58.

⁴⁾ *Clement* încercă să concilieze creștinismul cu filosofia, iar *Origen*, un mare apărător al creștinismului, s'a ridicat prin geniul său mai pre sus de credințele populare și de materialism. Ceea ce greși el este, că duse pînă la absurd interpretația alegorică, de și vroia să desbrace Scriptura de materialism și antropomorfism. *Origen* și cu el școla din Alexandria dicea că omul ca spirit liber își face singur destinul său. Lumea era creată de λόγος din eternitate și mîntuirea omului se face prin libertatea sa. Pentru acesta sînt mai multe lumi, prin care trece omul, pentru a-și espia păcatele făcute în o altă lume. Răscumpărarea spiritelor și chiar e acelor rele, este scopul Providenței. În vir-

creștin ¹⁾, și care muri sub Septimiu Sever, s'a născut în Alexandria, în timpul domniei lui Commod (185). Învățând științele enciclice ²⁾ și apoi urmând cursurile școlii catehetice, conduse de Panten și Clement, Origen a ajuns a poseda cunoștințe întinse și să devină un însemnat bărbat pentru literatura creștină, purtând cu drept cuvânt supra-numele de Adamantius, χαλκέντερος întrecându-l pe aceștia. Ajuns catehet în Alexandria, pus aci de episcopul Demetriu, la etatea de 21 ani, (203), reîncepând cursurile școlii, întrerupte pentru cât-va timp, adusă multă mulțumire tuturor aceloră ce erau doritori de a cunoște adevărurile creștine și în scurt timp își făcu o mare reputațiune pe terenul literar. Persecuțiunea creștinilor începând iarăși, Origen nu mai putea să aibă mijlocele necesare pentru conducerea școlii

tutea libertății ce au, spiritele, espiându-și păcatele, pot greși din nou și de aceea Dumnezeu, pentru o nouă espiare, va crea o nouă lume.

În opera sa *περί ἀρχῶν*, justifică învățăturile creștine cu ajutorul filosofiei și se silence a da o formă sistematică și științifică modului lor de interpretare. Origen aduse la complecta sa dezvoltare teologia școlii din Alexandria, care făcea deosebire între credință și cunoștință (*πίστις καὶ γνῶσις*), susținând că una este baza și începutul, pe când cea-l-altă este desăvârșita cunoștință. În susținerea lor se basau pe faptul, cum diceau ei, că însuși Mântuitorul a făcut deosebire între discipolii săi și la rândul lor aceștia discipolilor lor, așa că mulțimei i s'a descoperit credința, iar celor aleși cunoștința, ca mai în stare de a o pricepe. De aci nevoia unei preparațiuni, după cum înainte de venirea lui Iisus Christos, așa și pentru cunoșcerea desăvârșită a doctrinei creștine. Să se vadă *Eusebiu*, *Hist. eccles.*—*Ámbros*, *Epist. ad quemdam*, oper.: 1. *Huet*. *Origeniana*.—*Neander*, *Kirch. Geschich.*—*Pressensé*, op., cit.—*Moehler*, *Patrologie*—*De la Rue*, Paris 1733—59.—*Lommatzsch*, Berlin, 1831—48.—*Montfaucon*, Paris, 1714.—*Redepenning*, Leipzig, 1836, ed. Mig. 1841—46.

¹⁾ *Eusebiu*, *Hist. eccl.* VI, 19.

²⁾ Gramatica, aritmetica și geometria.

catehetice; dar zelul său, nu cerea resplata momentană. Simplu, fără a pretinde plata lecțiunilor particulare, îmbrăcat rău de tot și fără mijloc de hrană, Origen lucra mereu pentru literatura clasică. În timpul imperatorului Caracala, a putut să se ducă la Roma, unde domnia neliniște mare din cauza turburărilor lui Calist. El a călătorit în Arabia, dupe dorința unui general roman și acolo a convertit pe un emir; d'aci veni în Antiohia și apoi în Grecia, de unde se reîntorse, prin Palestina, în Alexandria. După cum ne spune Eusebiu, Origen a primit sântirea de preot, fără voia episcopului său Demetriu, pentru care fu escomunicat, în urma a două sinóde, ținute cu episcopii Africei. Desărcinat de funcțiunea de preot și catehet, Origen nu desperază. El luă drumul esilului și adresându-se amicilor săi le scrie: *«S'a îndeplinit acum profeția: Căpiteniile poporului nu m'aș cunoscut; ele sunt înțelepte de a face reul, dar nu știu să facă binele. Trebuie să'i compătimim mai mult decât să'i urim și să ne rugăm pentru ei mai mult decât să'i blestemăm. Noi suntem făcuți pentru a bine-cuvînta, iar nu pentru a blestema»*. Neținînd socotélă de lovitura ce i s'a dat, Origen se duse la un prieten al său Teoctist, episcopul Cesarei Palestinei, unde înființă o școlă catehetică și se distinse și aci ca escelent catehet și neobosit scriitor. Din cauza persecuției lui Maxim, se duse în Capadocia, unde utilisă mult biblioteca lui Simaca¹⁾, pe care i-o puse la disposi-

¹⁾ *Simaca*, originar din Samaria; este un interpret al Vechiului Testament. De la el ne-a rămas o versiune greacă a bibliei și un comentariu asupra evangheliei lui Matei, în sens ebionit.

țiune o damă bogată numită Iuliana. În timpul persecuției lui Deciu se duse în Tir, dar nu putu scăpa de furia acestei persecuțiuni și muri după mari suferințe (254).

Talentul și capacitatea acestui bărbat s'a văduț de toți, chiar de inimicii lui, din scrierile sale, care se întindeau asupra întregului domeniu teologic: asupra apologetice, dogmatice, polemice, exegeze, critice biblice, morale și ascese. Nenorocire pentru biserică, că cea mai mare parte din scrierile sale s'aș pierdut. Adevărat că multe păreri ale lui erau contrare doctrinei stabilite în urmă; dar nu pôte fi o încredințare pentru el, pe câtă vreme nu se hotărâseră dogmele în biserică și pe câtă vreme interpretarea Scripturii nu arare-oră era o părere individuală a părinților bisericesci; ura însă contra sa a episcopului său Demetriu, a făcut ca Origen să fie condamnat, sub cuvânt că a căduț în erori exegetice, cosmologice și eshatologice.

Din scrierile sale, cea mai însemnată este *περί ἀρχῶν* (De principiis), carte dogmatică, asupra căreia se vorbi și se scrise mult după mórtea lui Origen și care se află în traducerea latină a lui Rufin. Cele două Sinóde din Constantinopol (543 și 553) condamnă pe Origen ca eretic. Altă scriere a sa fu Exaptele și Tetraptele, opt cărți contra lui Celsus, De oratione și Cohortatio ad martyrism.

Un alt catehet al școlei din Alexandria este *Dionisiu Cel Mare*¹⁾ (248). Acest discipol al lui Ori-

¹⁾ *Eusebiu*, Hist. eccles. *Dittrich*, Dyon. d. Gr. v. Alex. 1867. *Galland*, Biblioth. Patrum. *Th. Foerster*, De doctrina Dion. Magni, 1865.

gen a fost în urmă episcop al Alexandriei, a murit către 264. Mai mult practic decât teoretic, Dionisiu își câștigase un renume în mijlocul celor ai săi și este privit pentru acesta ca sânt. Viața sa publică și epistolele sale pastorale l'a ridicat mult în ochii creștinilor, cari priviau cu mult drag la păstorul lor, atât de folositor în împrejurările grele prin care trecea, turburați mereu în conștiința lor prin diferitele eresuri ce își aveau loc aci. El a combătut în scris doctrina lui Paul de Samosata, atunci când acesta era tradus înaintea Sinodului din Antiohia,

Tot el a combătut și eresurile lui Novațian și Sabelliu și ale hiliaștilor, având în urmă și o oarecare neînțelegere cu Dionisiu al Romei, în cestiunea trinitară, susținând că Fiul nu este o creatură a Tatălui (πρόημα τοῦ θεου), după cum pretinde episcopul Romei în epistola către Ammoniu și Eufranor, în urma căreia și papa Dionisiu revine asupra afirmațiunei ce făcuse.

Din scrierile sale nu ne-au rămas decât numai câte-va fragmente.

Un învățecel al lui Origen este și **Gregoriu Taurmurgul**.¹⁾ — Păgân, purtând numele de Teodor, și convertit la creștinism, în urma unei discuțiuni asupra Sântei Scripturi cu Origen în Cesareea Palestinei (231 sau 232), Gregoriu ajunsese în urmă episcop al Neo-

¹⁾ *E. de Pressensé*, op. cit. — *Neander*, op. cit. — *Weickmann*, *Schola origeniana*, Wittebergæ, 1744. — *V. Ryssel*, apud. Mg. — *Draeseke*, *Patrist. Untersuchungen*. 1889. — *Galland*, *Biblioth. Patrum*. *L'Habbé Hemmer* *Hist. de l'Eglise* Paris.

Cesareei din Pont. (244), în care demnitate și muri (270). Pentru minunile ce făcu i se dăde numele de Taumaturg și de al doilea Moisi.

Zelos apărător al creștinismului, Gregoriu luptă mult pentru respândirea creștinismului în orașul său natal, așa că la mórtea sa abia mai remaseră 17 păgânî, de și la alegerea sa de episcop nu găsise decât 17 creștinî, după cum se ȳice că ar fi spus pe patul său de mórte, ca o ultimă mângăere a sa.

Scrierile lui Gregoriu care au ajuns până la noi sunt: o epistolă canonică, o confesiune de credință (Simbolul sântului Gregoriu Taumaturgul) un panigeric al lui Origen, un comentariu asupra Ecclesiastului și o epistolă Ad Evagrium de divinitate.

La *Roma* în acest timp avem pe **Ipolit**.¹⁾—Discipol al lui Irineu, Ipolit este tot atât de însemnat ca și învățătorul său. Cunoscut în lupta ce avu cu Calist, Ipolit, partisan al rigorismului, se înțelege că a fost rău primit de partida lacșilor. Lucrările sële, al căror subiect se referă la apologetică polemică, dogmatică și exegetică, cum și la cronologiă, în mare parte s'au pierdut; cunoscințe despre ele găsim pe soclul statuei ridicată în onórea sa și descoperită în 1551. Scrierile sale sunt: *Contra haeresim Noeti*, *Demonstratio de Christo et Antichristo*, un *Ciclu pascal* și o cronică.

În 1844 s'a descoperit *Philosophumena* (Refutatio

¹⁾ *Eusebiu*, Hist. eccles — *Prudentiu*, Imn XI. — *Tertulian*, De prudentia. — *Ieronim*, De vir. illustr. — *Liber pontificalis* de Bianchini, 1718—1735 apud. Muratori. script. Rer. Ital. et Migne, CXXVII, CXXVIII. — *Galland*, Biblioth. Patrum. — *Hans Achel*, Die canones Hippolyti 1891.

omnium haereseum) în Monastirea Muntelui Athos, și numită ast-fel de la coprinsul celei întâiu cărți.

Șcôla din Antiohia.¹⁾

Origina acestei școle se duce la dezvoltarea bisericei din Ântiohia. Cunoștințele și datele istorice asupra ei ne sunt însă puține în comparațiune cu acelea ce ni s'aũ păstrat pentru șcôla de Alexandria, de și biserica de aci a avut destul de mare însemnătate, atât prin vechimea și pozițiunea sa. cât și prin a acelor câți-va bărbați, cari aũ escelat pe scaunele lor de episcopi ai acestei biserici.

Șcôla din Antiohia înființată²⁾ de presbiterul *Doro-teu* († 290), după cum spun unii, de martirul *Lucian* († 311), cum afirmă alții, a fost în opozițiã cu șcôla din Alexandria combătând misticismul și alegorismul ei, și susținând interpretarea gramaticală și istorică, (φιλω τῷ γράμματι καὶ κατὰ τὴν ιστορίαν), adecã espi-când Scriptura într'un sens exegetic și critic, iar nu dog-matic și speculativ, cum făceaũ Alexandrinii.

Pînã la Diodor din Tars și († 354) Teodor Mopsuestul († 428) nu avem probe evidente despre începuturile șcôlei din Antiohia și aceștia sunt cari s'aũ abținut cu totul de la orî-ce espicare alegoricã, folosindu-se numai de gramaticã și de istoriã, și separând elementul uman de

¹⁾ *Eusebiu, Socrat, Sozomen, Hist. eccles.—Photiu, Bibl. Cod. Greg. Naz. Omil. 42.*

²⁾ Sigur nu se scie de cine. Eusebiu și Ieronim vorbesce numai cã Doroteu s'a ocupat cu studiul limbei ebraice și a fost profund cunoscător al Scripturei, iar Lucian a lãsat așa di-sele scrieri : *lucianea*.

cel divin. În lupta celor două scôle, Teodor Mopsuestul, pe un ton egal cu al rivalilor săi, își râde de ei, câte o dată chiar trece peste vorbirea cuvenită și răspunde pe un ton injurios, pentru că astfel făcea și Alexandrinii, cari acusaș pe Antioheni că nu se pot ridica de la: turpitudinis litterarum ad decorem intelligentiae spiritualis. Calea mijlocie între cele două partide se datorește lui Ion Chrisostom și discipolului său Teodoret.

Scriitorii însemnați din *Siria* și *Palestina*, sunt *Sextus Iulius Africanus*, autorul unei Cronice în 5 cărți, începând cu anul 221, cum și altor scrieri de mai puțină importanță; apoi autorul așa numitei Didascalii a apostolilor, care a provocat aparițiunea Constituțiilor apostolice; după aceștia *Metodius* din Tir și *Pamfil* al Ceraseei cum și autorul celor 12 cărți oracole sibiline; apoi papa *Victor* (188 sau 198) și senatorul *Apolloniu* al Romei¹⁾ dintre scriitorii latini; iar după ei *Tertulian*.

Scôla din Africa

Nu puțină însemnătate în istoria are și Șcôla Africană, care își are începuturile în timpurile celor trei secole primare, și care a fost la înălțimea ei în discuțiunile dogmatice ce au avut loc aci, unde nu prea avem date certe asupra începuturilor bisericești. În această scôlă, la care cultura orientală a pus bazele, literatura creștină s'a folosit de limba latină și atât în credințele

¹⁾ *Eusebiu*, Hist. eccl., V. 21.

dogmatice cât și în organizațiunea bisericeî scôla acêsta s'a caracterizat prin o mare independință și realism.

Tertulian¹⁾ (Quintus-Septimus Florius-Florentius).— Cel d'întâiū și unul dintré cei mai însemnați scriitori ai scôlei, din Africa este Tertulian. El a fost fiul unui centurione s'a născut în Cartagena la 160²⁾ și a murit către 240 în etate înaintată³⁾. Barbat dotat de la natură cu o mare intelligență, sincer, pasionat și pătrunzător, Tertulian, dupe convertirea la creștinism, a căror motive nu le cunoșcem cu precisiune, de cît dóră atras de statornicia și curajul cu care creștinii apărau creștinismul, mergênd cu suferințele până la martiriu, Tertulian sciu sêși întrebuinteze spre folosul bisericeî timpul cât a trăit, de și a făcut o greșală⁴⁾ trecênd la Montanism (203), ocupându-se cu cercetări istorice și arheologice, cunoscênd în de ajuns și literatura grécă și dreptul.

Apărător zelos al creștinismului, Tertulian combate pe judei și păgânî. El pe lângă acêsta este un teolog cunoscător al credinței creștine și un perfect moralist, mergênd până la rigorismul montanist.

¹⁾ Eusebiu Hist. eccl. Ieronim, De vir. illustr. *Beatus Rhen.* Bâle, 1521 și 1528 și reeditate apoi în 1539 și 1550 de Sigismund Gelenius. *Rigaltius*, Paris, 1634.—*Migne*, Paris. 1844.—*Moehler*, Patrologie. — *Freppel*, Paris, 1880, *Pressensé*, op. cit. — Paris. 1641. — *G Amboise*, Paris, 1658. — *Semler*, Halle 1770. — F. *Oehler*, Leipzig, 1855. — *Héfélé*. Rev. trim. de Tubingue 1838, *Neander*, Berlin 1849.

²⁾ *Ieronim*, De vir. ill. 53.

³⁾ Ibid. „Fertur vixisse usque ad decrepitam aetatem.

⁴⁾ Tradiția spune că înaintea moșii a revenit la ortodoxism, de și este desmintită de unii, cari vêd în existența unei secte ce pòrtă numele lui, și care trăi până în suta a VI-a, statornicia lui Tertulian în montanism.

Scrierile lui Tertulian se împart în două clase: unele în concordanță cu biserica, aparținând timpului anterior trecerei sale la Montanism, și altele eretice, aparținând timpului posterior.

La scrierile apologetice vom menționa *Apologeticum* scris către 198, adresându-se guvernatorilor imperiului roman «antistites Romani imperii» pentru că fără a primi ordinele Cesarului se năpustiau asupra creștinilor,—acusându-l de omucizi și alte crime; *Ad Nationes* ale cărei cele două cărți coprimd pagine nemuritoare, apărând juridic cauza creștină. La scrierile polemice numerăm: *Adversus Marcionem*, în cinci cărți, scrisă la 208—și prin care combate teoriile lui Marcion asupra lui Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul;—*Adversus Praxeam*, *Adversus Valentinianos*, *De præscriptione hæreticorum* (adversus haereticos), îndreptată contra ereticilor, cărora le spune că biserica, care este urmașa doctrinei apostolilor, n'are nevoie de a'și apara adiveritatea doctrinei sale înaintea ereticilor; *De Baptismo*, contra eresiei lui Quintilla¹⁾, *De animă* *De Carne Christi* și *De Resurrectione carnis*. În privința morală, Tertulian ne-a lăsat: *De spectaculis*, combătând plăcerile lumii, *De Poenitentia*, prin care susține învețătura bisericeii despre penitență, aruncând doctrina rigoriștilor; *De oratione*, relativă la rugăciunea Duminicii și modul cum cine-va trebuie să'și facă rugăciunea; *De Patientia*, în care recomandă această înaltă calitate, dând de exemplu pe Mân-

¹⁾ *Quintilla*, din secta cainiților, care respingea botezul în modul cum se face cu apă.

tuitorul; *Ad martyres* și *Adversus gnosticos scorprace* și *De fuga în peeserutione*, în care îndemnă pe creștinii la martiriu; *De Idolatria*, contra păgânilor; *De Corona*, în care apără pe soldatul ce n'a primit «corona castrënsis» pe cap, ci în mâini, când a venit să-și ia solda : *Ad uxorem*, în care sfătuesc pe soția sa a nu se mărita, în cazul când ar rămânea văduvă; *De Monogamia*, scriere în apărarea unei singure căsătorii : *De exhortatione castitatis*, în care ca și în «ad uxorem» sfătuesc pe un prieten al său remas văduv, de a nu se însura apoi *De Cultu Feminarum* și *De virginibus velandis* cum și scrierea de *pudicitia* și de *Pallio*.

Un alt scriitor însemnat este și Minuciu Felix, apoi *Ciprian*, episcop în Cartagina (248-58) — Novatian, Commodian, Arnobiu și Lactanțiu.

Disputele Teologice

Noțiuni preliminare

În biserica creștină învățăturile date de Iisus Christos au fost primite cu mare sântenie și profesate nealterate de creștinii, fiind date de Divinul Salvator. Cu toate acestea, asupra unora dintre ele s'au ivit opinii diferite, mai ales după ce au început a explica unele puncte esențiale atingătoare de dogme. Neînțelegerile provocate de aceia, cără deteau o altă explicare de cât acea adevărată, dogmelor creștine, sunt cunoscute sub

numele de dispute teologice, și se împart în dispute *trinitare*, *cristologice* și *antropologice*.

Disputele Trinitare sunt acele în care s'a stabilit natura și raporturile persónelor Sântei Treime. Prima parte a controverselor Trinitare a avut de obiect deslegarea cestiunei relativă la natura lui Dumneđeũ Tatăl și în ce raport se află Iisus Christos față de El (Ariu și adeptii săi), iar partea a doua o forméază disputele provocate de Pneumatomachii sau Macedonenii, relativ la persóna Sântului Spirit.

Stabilită la Sinodul din Nicea, învățătura bisericeii asupra lui Dumneđeũ Fiul, s'a găsit alte persóne care să se ocupe cu cestiunea modului în care s'a întrupat pentru a efectua opera răscumpărătoare. Aceștia deteră nascere *disputelor Cristologice*. Cu acéstă ocaziune reînviară unele din pretențiunile Arianismului, voind a stabili modul cum s'a unit naturele (divină și umană) în Iisus Christos. Atunci unii separău realmente naturile în Mântuitorul (Nestorianismul), iar alții le uniaũ ast-fel, în cât nu era de cât una singură (Eutichiu și Monofisiții).

În urmă, după ce s'a determinat învățătura asupra celor două naturi, a urmat fixarea și determinarea doctrinei asupra celor două voi în Răscumpărătorul, respingându-se doctrina monotelită.

Deci prin disputele cristologice biserica și-a determinat doctrina sa, în privința unirei Dumneđeirei cu omenirea în persóna lui Iisus Christos, cum și asupra rezultatului ce a urmat din din acéstă unire,

Odată cu neînțelegerile cristologice s'aũ ivit și dis-

putele antropologice, care aduc cu ele discuțiunii asupra unor cestiuni însemnate, cum: Adam înainte și după păcat, urmările păcatului strămoșesc, cum și împăcarea libertății omului cu grația divină. De la deslegarea acestor cestiuni a urmat înlăturarea eresielor care tindeau, câte o-dată indirect, la înlăturarea idee și a necesității venirii Răscumprătorului, ca ast-fel să submineze însuși ființa creștinismului.

Provocată de neînțelegerile doctrinale, Biserica a luat măsuri pentru a se opune tendințelor periculoase ale ereticilor. Adunați în Sinode ecumenice, reprezentanții bisericei combat teoriile eretice și stabilesc învățătura sa care este neschimbată în biserica ortodoxă.

Disputele Trinitare

Ariu, învățătura sa, Sinodul I din Nicea ¹⁾

Dionisiu al Alexandriei și alți părinți bisericesci, vorbind despre persoanele Sântei Treime, căuta să facă deosebire între ele și mai ales între Dumnezeu Tatăl și Dumnezeu Fiul, întru cât în opera sa de răscumpărare Tatăl trimisese în lume pe Fiul său. Cu acesta ei răspundea învățăturilor eronate ale tuturor acelor care ataca Trinitatea. Dar prin modul cum se combăteau Antitrinitarii, nu se înțelegea o deosebire esențială, așa ca și cum esența persoanelor Trinității

¹⁾ Kurtz, Lehrbuch der kirchengeich.—Hefele, Conciliesgesch Eriüourg, 1855.—Moehler, Atan d. Gr. u. s. fest., trad. en franc par Cohen, Paris, 1840.—Walch, Hist. diheres.—Dörner, Hist du Develop. de la dodr. de la pers du Christ.

era deosebită, ci numai se stabilia că sunt trei persoane în Divinitate. Nu tot ast-fel înțelegea cestiunea *Ariu*¹⁾ și cu el toți aderenții ce își făcuse. Pentru el învățătura se resuma în aceste două afirmațiuni: ἦν "οτε οὐκ ἦν și ἐξ οὐκ ὄντων ἐστίν sau: *era când-va când nu era* și: *din nimic prin voința Tatălui* (θελήματι θεοῦ). Prin acésta Ariu învăța cum că Iisus Christos este cea întâiă creatură a lui Dumnezeu. Ca să explice de ce Fiul se numesce Cuvînt al lui Dumnezeu. Ariu dicea că ast-fel e obiceiuința bisericeî, dar nu se pôte spune de El că este Fiu al lui Dumnezeu de cât într'un sens moral (μετοχή), nici într'un cas însă nu este Dumnezeu (ἀληθινός θεός), ci o creatură a sa (κτίσμα și πείλημα).

La început episcopul Alexandru a căutat se arate lui Ariu că este greșit când susține o asemenea învățătură; dar în zadar. Ariu nu recunoscea altă doctrină decât aceea ce o profesa el, relativ la Fiul lui Dumnezeu. Atunci Alexandru convăcă un Sinod în

¹⁾ *Ariu*, de loc din Libia, nu tocmai serios, cum se vede din scrierile sale, puțin inteligent, a fost discipol al lui Lucian din Antiohia de la care luă baza doctrinei sale. Partisan al lui Meletiu la început, a fost excomunicat de episcopul Petru, care îl primise mai înainte în cler. Reintegrarea i s'a făcut de episcopul Achilla, care îl făcu preot, cu condiția că va fi tot-d'a-una fidel apărător al bisericeî.

La mórtea episcopului Achilla a fost aprópe ca să se alégă în locu-î. Neisbânda sa îl face a purta ură contra episcopului Alexandru, ales în urma lui Achilla, și plecând de aci ajunse pînă a da naseere eresiei, care pórta numele seú. Ca pretext al începerii susținerii în public a doctrinei arianice a fost un discurs al episcopului Alexandru, relativ la Dogma Trinității, în care Alexandru, vorbind înaintea Clerului seú, nu determinase părțile esențiale, ci se adresase într'un mod vag.

321 și acesta, compus din vr'o sută de episcopi din Egipt și Libia, găsesc eronată învățătura lui Ariu și 'l condamnă atât pe el, cât și pe adepții seî, cari se înmulțiseră prin Egipt, Siria și Asia Mică. Condamnat de Sinod, el nu încetă predica ¹⁾; remase însă condamnat, cu totă încercarea amicilor seî de a face pe Alexandru să 'l reprimască în sinul bisericeî. Sinodul din Bitinia (323) compus din prietenii lui Ariu, aprobară învățătura sa. Ariu însă fu silit să fugă din Alexandria și își găsi refugiul la Eusebiu al Nicomediei ²⁾. În acest timp învățătura sa se respândia din ce în ce, ceea ce făcea reu liniștei bisericeî, iar păgânii, în deridere, representaû pe scenele teatrelor certele și neînțelegerile dintre creștinii. Imperatorul Constantin cel Mare, care în 314 remase singur imperator, pentru a pune capît neînțelegerilor, trimise la Alexandria pe episcopul seî favorit Osiu de Cordova (din Spania) ca să împace lucrurile, căci vedea pe de o parte cum că Ariu numără mulți aderenți, iar pe de alta că învățătura sa îi aduce un reu mare liniștei imperiului. Dorința imperatorului era ca să se înlătore discuțiunile zadarnice. Osiu în Alexandria vedu că cestiunea se presenta alt-fel, de cum era socotită de Constantin. El veduse, asistând la un Sinod din Alexandria, cum

¹⁾ Ariu era încurajat de succesul ce avea, numărând între adepții seî mai mulți episcopi, cum fura: Eusebiu al Nicomediei, Eusebiu al Cezariei, Atanasie al Anazarbei, Patrofil de la Scio-polis și Paulin de Tir.

²⁾ Aci stând compuse lucrarea sa intitulată *Talia* (Θάλασσα), păstrată în fragmente la Atanasie cel Mare. Prin cântece religioase reuși a respândi mai lesne erorile sale, fiind cetite și îmbrățișate de oameni simpli.

că Alexandru avea dreptate, așa că îndată ce se întorse la Constantinopol comunică imperatorului impresiunile sale și își arăta părerea că neînțelegerile nu se pot curma decât prin convocarea unui Sinod general.

Imperatorul Constantin cel Mare, care, cum am dis, dorea pace în imperiul seǔ, primi propunerea lui Osiu și adună un Sinod la Nicea (325), compus din 318 episcopi. La acest Sinod Ariu avea mulți adepți și pǒte că reușia saǔ el prin Eusebiu de Nicomedia saǔ prin Eusebiu al Cesariei, care încerca se reușiască o propunere cu care să se împace și ortodoxii și arianii. Atunci intervine *Atanasiu*, diaconul episcopului de Alexandria, și printr'un discurs plin de elocință, arătă Sinodului greșala ce s'ar face, dacă s'ar admite vederea lui Ariu saǔ ale adepților seǔ, cum și urmările triste pentru biserică. Succesul fu pe partea lui Atanasiu. Toți episcopii, chiar Arienii, primiră formula ortodoxă, prin care se determina că „*Fiul este născut, nu făcut, din ființa Tatălui și consubstanțial cu El*¹⁾”; iar Ariu fu escomunicat și scrierile sale condamnate la ardere.

Atât Ariu cât și episcopii Teona din Marmarica și Secund din Ptolemaida fură esilați în Iliria, pentru că nu subsemnară decisiunile Sinodului; iar Eusebiu din Nicomedia și Teogne din Nicea, fură esilați în Galia

1) Καὶ Εἰς ἓνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τόν υἱόν τοῦ θεοῦ, γεννηθέντα ἐκ τοῦ πατρὸς μονογενῆ, τουτέστιν ἐκ τῆς οὐσιᾶς τοῦ Πατρὸς, θεόν ἐκ θεοῦ, ὡς ἐκ φωτός, θεόν ἀληθινόν ἐκ θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα, οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιος τῷ πατρὶ, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο, τὰ τε ἐν. τῇ οὐρανῷ καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς.

pentru că de și primiseră hotărîrea Sinodului, dar nu vroiră a se uni pentru condamnarea lui Ariu.

Arianismul după Sinodul I-iu ecumenic și până la Grațian. — Sinodul al II-lea ecumenic.

Arianismul perduse cauza ce apăra, în urma strălucitului discurs ținut de Atanasie la Sinodul I-iu din Nicea. El găsește în Atanasie un inamic mai puternic atunci când, dupe mórtea lui Alexandru, este ales episcop al Alexandriei. Dar Ariani sciură a lovi în vrăjmașul lor; de aceea vom vedea cum acest curajos luptător și vrednic apărător al ortodoxiei este persecutat de ariani. Și pentru ca să reușiască în planurile lor, Ariani se introduc pe lângă Constantia, sora imperatorului, care pe patul seü de mórte recomandă fratelui seü de a asculta cele ce i va spune preotul Eutochiu, în urma căreia convorbiri Ariu fu chemat la Constantinopol. Aci el, împreună cu diaconul Euzoiu, se apără destul de bine, încât convinseră pe imperator de nevinovăția sa, ba încă semnă și un simbol de credință ortodox, în care însă evitase a întrebuița cuvîntul de *ὁμοούσιος*. În urmarea acestora, Constantin scrie lui Alexandru a primi pe Ariu în sînul bisericeii și tot odată rechemă pe episcopii esilați, cari erau adepți ai lui Ariu. Atanasie însă nu vroi a reprimi pe Ariu. Ariani alérgă la alte mijlóce. Ei înlocuesc pe episcopii ortodoxi cu partizanii de ai lor ¹⁾).

¹⁾ Așa făcu cu episcopii Eustațiu din Antiohia Eufrațion din Balanea, Asclepa din Gaza și Cimatiu din Paltus.

Sigui pe situațiune, încep a acusa pe Atanasiu că el este cauza tuturor certelor și neînțelegerilor. De data acésta ei erau uniți cu Melețienii. Atanasiu răspunse apărându-se, și acușațiunea n'avu rezultatul dorit de Arianii. Atunci ei îl acasă pe Atanasiu că ar fi luat parte la o conspirațiune contra imperatorului, că ar fi pus impositive nelegale, că ar fi dărâmat un altar al Melețienilor și ar fi asasinat pe un episcop al lor. Imperatorul convăcă un Sinod la Tir pentru a judeca acușațiunile (335). Sinodul acesta, compus numai din Arianii, depuse pe Atanasiu, cu tătă apărarea lui demnă, și scrise tuturor episcopilor de a rupe orice legătură cu el. Atanasiu se duce la Constantinopol spre a se justifica înaintea imperatorului. Imperatorul primi să se judece cauza lui Atanasiu înaintea sa la Sinodul din Constantinopol (335), care găsi bună condamnarea făcută de Sinodul din Tir, și ast-fel Atanasiu fu exilat la Trier (Galia¹⁾). Ariu și aderenții săi fură reintegrați în funcțiunile ce avuseră mai înainte, cu toate protestările episcopului Alexandru de la Constantinopol. Nu avu însă parte ca să i se facă reintegrarea oficială, căci în séra zilei în care urma acéastă solemnităte, muri fără de veste²⁾. În anul urmă-

¹⁾ La Sinodul din Constantinopol l'ară parte Eusebiu al Căsaricii, Eusebiu al Nicomediei, Ursaciu, Valens, Teogne și Patrifil, cari acusară pe Atanasiu sub cuvint că ar fi oprit transportul grânelor de la Alexandria la Constantinopol, lucru ce lovea în imperator, și ast-fel Constantin consimți la esilul lui Atanasiu.

²⁾ Se dice că Alexandru de la Constantinopol, silit de imperator a tăcea și a primi pe Ariu, rugă pe Dumnezeu să scape biserica de rușinea ce i s'a pregătit, și Ariu muri subit în niște latrine publice, unde se dusesse în urma unei indispozițiuni ce 'l luase fără de veste. *Să se vadă Sozomen, Hist. eccl. Socrat, idem.*

tor muri și Constantin cel Mare, urmând fiil seî Constanțiu, Constant și Constantin, cari împărțiră imperiul între ei. Constantin rechîemă pe Atanasiu, spre bucuria bisericii sale. Constanțiu era însă partisan al Arianilor. Arianii în 339 depun pe Păul, episcopul de Constantinopol și pun în locu-î pe Eusebiu al Nicomediei, înlocuire căreia îi urmă altele în diferite părți ale imperiului. Pentru ca să se scape de Atanasiu, încep a 'l acusa că ar fi săvârșit o mulțime de crime politice și bisericesci, și la un Sinod ținut în Antiohia (340) 'l depuseră și puseră în locu-î pe un ôre-care Pistus. Papa Iuliu I nu recunoscă alegerea făcută ca bună, și găsi nevinovat pe Atanasiu. Eusebianii se întrunesc din nou și aleg pe un ôre-care Gregoriu din Capadocia, și la Sinodul din 341 semnară patru simbóle, în care nu admiteau—este adevărat—arianismul, dar nici nu întrebuintău espresia de *ὁμοούσιος*. Atanasiu cu mare greutate scăpă cu viața și se duse la Roma¹⁾, Sinodul din 343 găsi că Atanasiu n'are nici o vină, asemeni și Marcel, și prin urmare, cerea reabilitarea lor. Tot-odată și imperatorul Constanțiu adună un Sinod la Milan (345) pentru a împăca partidele și la care se decise adunarea unui Sinod ecumenic, care să cerceteze afacerea. În acest scop se convocă Sinodul de la Sardica (Iliria) în 347, unde Occidentalii primesc pe Atanasiu și cei-l-alți episcopi depuși de Arianii.

¹⁾ Aci Atanasiu s'a întâlnit cu câți-va episcopi pe cari Arianii îi înlăturaseră, și cari acum cereau sfatul și intervenția episcopului de la Roma.

Orientalii prevădând nereușita lor¹⁾ la Sardica, se adună la Filipopol. Ambele partide întrunite în Sinod iaă decisiuni conform vederilor lor²⁾, Occidentalii declarând pe Atanasie nevinovat, iar Eusebieniî escomunicându-l. Imperatorul Constanțiu aprobă decisiunile Sinodului din Sardica³⁾, ast-fel că Atanasie se reîntorse în diecesa sa (349), spre bucuria generală a credincioșilor din Alexandria. Atanasie procedă cu multă prudență. El reprimi în sinul bisericeî pe aceî ce renunțau la învățăturile Ariane și arătau căință⁴⁾, depunând numai pe aceî ce persistau în eresie.

În 351 Arianiî încep din nou activitatea lor. La un Sinod, pe care îl țin la Sirmium, depun pe Fotie⁵⁾ și Marcel al Ancireî, și pentru ca să loviască în Atanasie, încep a-l aduce mai multe învinuirî⁶⁾. Constanțiu, care era înclinat către arianism, ascultă acușățiunile Arianiilor și convocă Sinodul din Arelate (Galia), care condamnă pe Atanasie, episcopîl semnând actul Sinodal, în urma presiunei imperiale, ba chiar Vin-

¹⁾ Arianiî aveau 70 episcopî orientali și 5 occidentali, iar ortodoxî 95 partizani.

²⁾ *Occidentalii* erau sub presidenția lui Osiu de Cordova și împreună cu Atanasie mai recunoscuară de nevinovați pe Marcel și Asclepa, condamnând pe Teodor din Eraclea, Narcis din Neroania, Acaciu din Cesarea, Ursaciu și Valens. *Eusebieniî* la rândul lor excomunicară pe Atanasie și partizaniî seî: Iuliu, papa Romeî, Osiu de Cordova și Protogene de Sardica.

³⁾ Constant trimisese la Constanțiu pe episcopîl Eufraț de Colonia și Vincentiu de Capua cu rugămîntea de a revoca ordinele de espulsare și a rechiema pe Atanasie și adepțiî seî.

⁴⁾ Între aceștia menționăm pe episcopîl Ursaciu și Valente.

⁵⁾ Fotie era episcop al Sirmului.

⁶⁾ De data acăsta Arianiî acuară pe Atanasie că ar fi slujit într-o biserică nesântită, și că ar fi luat parte în conspirațiunea lui Magnențiu, pentru uciderea imperatorului Constant (350).

centiu, legatul papei, se uni cu Arianii. Papa Liberiu nu se mulțumi cu ceea ce făcuse legatul său și trimise pe Lucifer din Cagliari, pentru ca să cêră convocarea unui nou Sinod, care se adună la Milan (355). Și Sinodul din Milan condamnă pe Atanasiu¹⁾, iar în locul său se numi un ôre-care Georgiu din Capadocia.

Triumful acesta al Arianilor nu fu tocmai favorabil cauzei lor, pentru că încep a se împărți între ei în două partide: *Anomei* și *Omeusiani*²⁾. Șeful partidei Anomee era Aetiu un diacon din Antiohia și Annomiu din Cizic, iar al Semi-Arianilor Basiliu din Ancira și Georgiu din Laodicea, sprijiniți fiind aceștia și de imperatorul Constanțiu. Anomeii învățau cum că Fiul lui Dumnezeu nu este asemenea Tatălui (ἀνόμοιος sau ἑτέρας οὐσίας). Eusebiana, din contra, susțineau că Fiul are o substanță nu ca a Tatălui, dar asemenea aceleia (ὁμοιούσιος). Un Sinod ținut la Sirmiu (357), (acesta este al doilea) luă decisiuni favorabile arianismului, pe care și Osiu fu silit a le semna¹⁾. La acest Sinod Ursaciu și Valente reușiră a înlătura expresia οὐσία și a se admite că Fiul este asemenea Ta-

¹⁾ Imperatorul forță pe episcopii a semna decisiunile Sinodului și chiar episcopii occidentali, în aproape unanimitatea lor, aprobând condamnarea lui Atanasiu. Lucifer din Cagliari, Dionisiu și Eusebiu din Vercelli fură esilați nevrind a semna decisiunile Sinodului. Episcop la Milan fu numit un ôre-care Auxentiu. Papa Liberiu este esilat în Tracia și în locul său veni Felix. Ilariu de Poitiers fu esilat în Frigia, iar Osiu la Cordova.

²⁾ Aceste partide erau cunoscute și sub numele de arianii rigoriști și moderați. Partizanii arianismului rigoristic se mai numiau *Eunomei*, *Aetieni*, *Eudoxieni*, ἐξουκόνται, iar acei moderați ἡμιάρητοι și Eusebiana.

¹⁾ Osiu aproape de moarte își arată căință și retractă ceea ce făcuse.

tălui (ζμειος). Formula nu fu primită de episcopii Galiei și mai mulți orientali, cari țin un Sinod la Ancira (358) în care se respinge învățătura ariană. Un nou Sinod, adunat la Sirmiu (359), admise formula primită la Antiohia, la care se uni acum și papa Liberiu²⁾. Ursaciu și Valente, de și se arătară că primesc decisiunile Sinodului al treilea din Sirmiu, cu toate acestea în urmă obțin un compromis cu Eusebianii, pe baza formulei: *Fiul este întru toate asemenea Tatălui, după cum spun Sănteale Scripturî*. Silințele de a se face o unire între Semi-Arianii și Anomeii se urmară și la Sinódele de la *Seleucia* (în Isauria) și *Rimini*³⁾ (în Emilia), dintre cari cel d'ântăi format din orientali și cel d'al doilea din occidentali. Occidentali menținură simbolul Niceno-Constantinopolitan, excomunicând pe arianii. Orientalii se deciseră pentru păstrarea formulei stabilită la Antiohia. Si uni și alții înlăturară decisiunile luate la Sinodul al treilea din Sirmiu.

Se părea că după două ani de ȝile, în care ambele Sinóde au căutat a face împăcarea, lucrurile se vor liniști; dar politica echivocă a lui Ursaciu și Valente, avu de rezultat casarea decisiunilor luate la aceste Sinóde și primirea formulei Sinodului al doilea de la Sirmiu (357), că adevărat «Fiul este asemenea Tatălui»

În 361 Constanțiu moră și cu el arianismul perde

²⁾ Papa Liberiu, slăbit de greutatea esilului primi formula aceasta. *Athan.*, hist. Arian. 41.— *Ilariu*, contra Const. imp.—*Socrat*, hist. eccl. II, 37.—*Theodoret* și *Sulpiciu Sever*, nu amintesc de acesta.

³⁾ La Rimini au luat parte vr'o 80 episcopi arianii, având în fruntea lor pe Ursaciu, Valente și Auxentiu.

un mare protector. Imperatorul Iulian, în dorința de a lavi în însuși ființa creștinismului, dete libertate tuturor cultelor și revocă edictele contra ortodoxilor. Astfel Atanasiu se întorse la Alexandria și aci ține un Sinod (362) care tratéză cu multă asprime pe arianî, iar cei mai mulți dintre episcopiî ce primiseră a semna simbóle contrare simbolului din Nicea, își retractară semnăturile și fură reprimiți în sînul bisericeî ¹⁾. Iulian însă nu credea că Atanasiu, întorcându-se în diecesa sa, va aduce un așa mare folos causeî creștine, și în cele din urmă vedându-se înșelat, îl esilă. Mórtea lui Iulian (363) și urcarea pe tron a lui Jovian, aduse liniștea ortodoxilor și Atanasiu este iarăși chîemat în țară; dar noul imperator móre fórte curînd (364). *Valentinian I*, urmașul lui Jovian, a fost favorabil ortodoxilor. Însă fratele seî *Valente*, (364—78) care domnia în Orient, era arian și persecută mult pe ortodoxî și semi-arianî din imperiu ²⁾. Atanasiu pentru a cincea óră trebui a lua calea esilului; după patru luni fu rechîemat de Valente, în urma cererei poporului și remase în mijlocul păstoriților seî pînă la mórtea sa (373).

Lucian, urmașul lui Atanasiu, era arian. Persecu-

¹⁾ *Lucifer Calaritanus din Cagliari*, în Sardinia nu s'a unit cu Atanasiu și Occidentalî în privința modului cum aceștia reprimiseră pe semi-arianî în comuniune cu ei și a format secta Luciferienilor, care se respândi în Spania și Sardinia, pe lângă Galia, Egipt și Africa. După Lucifer, un alt șef al secteî fu Gregoriu din Elvira. Papa Piu VII în 1803 îl canonisă pe Lucifer și'l puse ast-fel în rîndul Sântilor.

²⁾ Valente înlocui cu arianî pe episcopiî ortodoxî, iar pe aceștia ca și pe preoți și călugări îi pune să lucreze prin mine. Ortodoxî nu puteau celebra cultul lor decât în secret.

tați atât semi-arianii cât și ortodoxii de către Arian, se unesc și primesc (366) simbolul de la Nicea. Unirea lor definitivă era să se facă la un Sinod, pe care vroiau a-l ține la Tars, dar fură împedicați de către Eudoxiu din Constantinopol, care era arian.

Arianismul sub Grațian. Teodosiu I, Sinodul II ecumenic (381). Pneumatomahii.

Cu totă reușita de până acum, arianismul începe să decadă ¹⁾ Grațian și dupe el Teodosiu cel Mare luă măsuri energice contra arianilor ²⁾. Teodosiu înlătură pe Demofil, episcopul din Constantinopol, care era arian, iar în locu 1 puse pe Gregoriu de Nazianz și obligă pe toți a primi simbolul Nicean ³⁾ iar apoi convocă Sinodul al doilea din Constantinopol (381) ⁴⁾ sub președenția lui Meletiu din Antiohia, iar apoi a lui Nectariu patriarhul din Constantinopol care confirmă decisiunile luate la Nicea, còmplectă simbolul început acolo și pronunță anatema contra celor ce ar crede și ar învăța alt-fel, oprind arianilor de a ținea

¹⁾ În 376 muri căpitenia arianilor Euzoiu, iar în 378 imperatorul Valente, protectorul lor.

²⁾ Grațian acordă libertatea cultelor afară d Eunomienii, Fotinienii și Maniheii, rechemă pe episcopii esilați (78); iar Teodosiu cel Mare recunoscă credința Niceană și dete bisericile ortodoxilor.

Ortodoxismul a fost apărat cu mult zel de către cei trei capadocieni: Basiliu cel Mare al Cesariei, Gregoriu de Nazianz și Gregoriu de Nisa.

³⁾ *Cod. Theod.* XVI, 1.

⁴⁾ Gregoriu de Nazianz de și avea la început u sine autoritatea imperială, totuși nu putu să rămână multă vreme pe scaunul patriarhiei, mai ales că în Sinodul din 381 propunerile ce le făcea erau neprimite de Sinod și din toate părțile era acuzat că a părăsit episcopia sa pentru a veni la o alta.

întruniri prin orașe, cum și de a avea biserici, pentru practicarea serviciului lor bisericesc.

Ast-fel arianismul dăde ocasiune bisericii a'și formula și determina simbolul seǔ de credință, care, cunoscut sub numele de Niceno-Constantinopolitan, s'a păstrat neschimbat până în ziua de astăzi în biserica ortodoxă, singura care a conservat nealterat dogmele în biserica creștină.

Perdând puterea și orî-ce speranță pentru viitor în Orient, arianismul încercă în Occident a face o nouă sforșare în folosul doctrinei sale. Acastă încercare are loc sub *Iustina*, regentă a imperiului în timpul minorității lui *Valentinian al II-lea*, dar silințele episcopului Ambrosiu de Mediolan, a făcut ca încercarea să nu aibă rezultatul dorit. Arianismul trecu la popoarele germane, dar trebui să decadă și aci. Sinodul al II-lea ecumenic, complectând simbolul Nicean, a respins erezia lui *Macedoniu*¹⁾ semi-arian și a adeptilor seǔ, cari atacaǔ omousia Sântului Spirit, susținend că este o creatură (un ânger), supusă la ordinele Tatălui și Fiului²⁾.

¹⁾ *Macedoniu*, patriarh al Constantinoplei, ales de Arianii după Eusebiu de Nicomedia (341).

²⁾ *Socrat. Hist. eccl. Sozomen. ibid. — Theodoret, ibid. Epiph. Hæres. — Photiu, Biblioth. C. 257.* Mai înainte deja arianii înăețau ca Sântul Spirit este o creatură a Fiului. Semi-arianii 'L credeau o creatură a lui Dumnezeu și 'L puneau între ângeri cei mai de sus. Teoriile acestea au fost combătute de Marele Atanasie în 358 printr'o epistolă către Serapion. în 362 și 363 la două sinode din Alexandria, la Roma în 374, în Iliria la 375 și la Iconium și Capadocia în 376. *Sinodul din 381* hotărî că Sântul Spirit este „*Domn de viață făcător, care de la Tatăl purcede, carele împreună cu Tatăl și cu Fiul este închinat și mărit, carele a vorbit prin prooroci*“. Asupra cestiunei purcederii Sântului Spirit biserica orientală se deosebi de occidentală, cari schimbă doctrina sinodală și adăogară că Fiul purcede și de la Fiul (Filioque) ; falsificându-se, simbolul lui Atanasie.

Disputele Origeniste

Origen, condamnat de sinodul din Alexandria, combătut de Metodiu dela Tir († 311) și de alți părinți bisericesci ¹⁾ pentru unele erori profesate de el ²⁾, a suferit o condamnare formală la sinodul din Constantinopol (545). Părerile lui însă au avut și partisanii, ba chiar admiratori, cu deosebire între Arianii, cari pentru susținerea teoriilor lor eretice, se raportaui la el și pentru care cuvînt biserica, de și mai înainte respecta memoria lui Origen, de acum a început a fi mai circumspectă; de la un timp chiar luă precauțiuni contra învățăturilor lui, cu toate că apărătorii ortodoxiei Atanasiu cel Mare, Basiliu cel Mare și Gregoriu de Nazianz nu-l socotiau de eretic. De asemenea Ieronim și Rufin erau adepții lui. Neînțelegerile provenite din explicările ce își făceau asupra scrierilor și doctrinei lui Origen împărțiră pe monahii din pustia Scetică și acei din pustia Nitrică, dintre care cei dintâi combatău pe Origen și cădură în antropomorfism, iar cei-l'alți îl susțineau cu ardere, neobservând că cu acesta cădea în altă extremitate, adică într'un spiritualism nerațional. Din cauza acesta Palestina fu turburată de certele provocate de partisanii și contrarii lui Origen. Dar în urmă Ieronim trecu de partea con-

¹⁾ *Epiphaniu*, în Ἀγρυπνός combătea explicarea alegorică a lui Origen; iar în opera sa contra Eresiilor (63) de și combate pe partisanii lui Origen, totuși nu crede că teoriile acestora erau ale lui Origen.

²⁾ Așa d. ex. a) Că omul nu va învia în corpul seui, ci în un altul b) că sufletele își au existența lor în Ceriui înainte de a se încorpora; c) că omenii sunt ângeri căduți, etc.

trară, pentru care strică prietenia cu Rufin, din care cauză Rufin și fu condamnat de papa Romei Anastasiu, sub învinuirea de a fi adeptul lui Origen (399). Din Palestina neînțelegerile trecură în Constantinopol. Aci ura între partide fu provocată de puțina politeță a episcopului Epifaniu, care venind de la Ierusalem (394), găsi de cuviință a combate de pe Amvon teoriile lui Origen, de și scia că episcopul locului, Ión, este contra antropomorfismului, cum a și arătat într-o predică pe care o ținu ca răspuns la aceea a lui Epifaniu. Neînțelegerea fu curmată prin intervenirea episcopului de Alexandria, Teofil; dar numai pentru scurt timp, ca apoi iar se apară și acum provocată de Teofil, împăciuitorul de odinioară. Condamnând pe monahii, cari erau partizanii ai lui Origen, Teofil găsi pretext lui Chrisostom că i-ar fi primit în monastirile eparhiei sale, de și acesta n'a făcut să intervină pentru împăciuirea lucrurilor decât în urma stăruințelor împărătesei Eudoxia, soția lui Arcadiu, după care Teofil era chemat a se justifica. De îndată ce relațiunile se schimbă între Chrisostom și împărăteasa ¹⁾, Teofil având de partea sa și pe Epifaniu, reuși a se presenta la Sinod, fiind ca acuator din acuat ce era, și atrage condamnarea lui Chrisostom pe considerente cu totul fantastice ²⁾. Chrisostom în urma aprobării de imperatorul a hotărârii Sinodului aceștia ținut la Stejar (403) fu

¹⁾ Prin predicile sale Chrisostom biciuia relele purtări ale Eudoxiei.

²⁾ Că învățăturile sale sunt contrarii bisericeii. dar mai mult ca purtarea sa este cu totul imorală și departe de a conrespunde cu locul ce ocupă.

esilat. Poporul, care îl iubia, mijloci readucerea — în urma unui cutremur ce se întâmplă în ziua următoare plecării sale în exil. Reîntorcerea nu fu de lungă durată. Energia lui Chrisostom și căldura sa pastorală cu care lovia în viții chiar când ele se aflau în palaturile imperiale, nu plăcea Eudoxiei. El fu din nou esilat (404) la Cucusa în Armenia; dar, fiind-că de aici ținea corespondență cu prietenii săi, se dăde ordine să fie transportat la Pytianta, într'un pustiū la Marea Negră, însă muri pe drum în biserica Comana din Pont în etate de 60 ani (407). Amicii lui Chrisostom (Ioaniții) fură urmăriți, dați afară din serviciu și pedepsiți. Mōștele lui aū fost depuse în biserica Sf. Apostoli din Constantinopol (438).

Apollinarie¹⁾

Unul dintre aceia cari aū combătut arianismul este și Apollinarie, episcopul din Laodicea, în Syria, luând parte la Sinodul din Nicea și primind în totul formula ortodoxă. Totu-și teoria ce dăde în urmă asupra persoanei lui Iisus Christos, basată pe trichotomie²⁾ fu declarată de ereșiă la un conciliū ținut în Alexandria (362) fu combătută de biserica occidentală în mai multe Sinode, începând cu 374 în care se decise că «Dacă Iisus Christos s'a unit cu un om necomplet, atunci

¹⁾ *Socrat, Hist eccles. 2, 46.—Sozomen, Ibid. V, 18.*

²⁾ După această teorie omul este compus din corp (σῶμα) suflet (ψυχὴ ἁλογος) și spirit (νοῦς)

și mântuirea este necomplectă», iar la conciliul II ecumenic (381) fu condamnată cu totul.

Și acum să vedem, ce învață Apollinarie?

Că în Iisus Christos pe lângă corpul uman a fost și suflet uman, iar în locul spiritului a fost natura divină a Mântuitorului, de orice spiritul uman nu mai este în starea de nepecabilitate, în urma căderei strămoșilor, astfel că nu s'ar putea admite pentru Mântuitorul că ar fi avut spiritul omului păcătos, lucru ce ar resulta de sigur dacă s'ar lăsa omenirei lui Christos spiritul rațional și liber al fie-cărui muritor. Pe de altă parte, a spune că spiritul în Iisus Christos era perfect, atunci ar fi a admite două perfecți, două fiți ale lui Dumnezeu, unul prin hotărîrea providențială și altul prin natura sa. Dar două Dumnezei nu pot exista, nici a se face unul, *δύο τάλεια ἐνγενέσθαι οὐ δύναται*. Folosindu-se de trichotomia platonice, Apollinarie își sprijinia opinia sa și pe Sânta Scriptură ¹⁾ și deci susținea că spiritul uman este tovarășul din eternitate al Fiului; dualitatea persoanelor dispărea, căci între ele era o astfel de unitate în cât ceea ce se putea dice de o natură în Iisus Christos, se putea dice și de cea-l-altă. Biserica, însă, prin decisiunile ce a luat, combătând pe Apollinarie, a susținut umanitatea lui Iisus Christos. Apollinarie muri între 380—390 într-o etate destul de înaintată, iar urmașii săi dispărură prin suta a 5-a de a mai forma o biserică aparte, trecând uni la monofisiți, iar alții reîntorcându-se în sinul bisericei (416).

¹⁾ Paul, Ep. I. Thes. 5, 23.

Sinodul III ecumenic

Nestorianismul

Biserica creștină înveța cum că Fecióra Maria este în adevăr Născătore de Dumneđeű, și ast-fel făcea scóla alexandrină, susținënd că între cele două naturi în persóna lui Iisus Christos a fost o unire fizică (ἐνωσις φυσική, κατὰ φύσιν). Contra acestei doctrine se ridică la început scóla din Antiohia, al căreia reprezentanți fură Diodor din Tars și Teodor Mopsuestul, susținënd o unire relativă (ἐνωσις συγκετική), iar în urmă Nestoriu, după ce ajunsse patriarh la Constantinopol în locul decedatului Sisinniu (429), care ținea de scóla din urmă.

Tendința lui Nestoriu de a fi părtaș scólei Antiohene și de a înlătura espreșia Născătore de Dumneđeű prin aceea de Născătore de Christos, se vedu de îndată ce luă apărarea preotului Anastasiu, contra căruia se revoltaseră monahii și creștinii din Constantinopol, când îl vedură predicând alt-fel de cum era credința lor. Mai mult încă, Nestoriu într'un discurs public cum și la un sinod ținut în Constantinopol (429) combate învătătura de până acum și propune termenul de χριστοτόκος. Atât papa Romei Celestin la un sinod ținut la Roma (430) cât și Ciril într'un sinod ținut la Alexandria îl condamnară pe Nestoriu. Proclu, pretendentul de odinioară la scaunul patriarhiei din Constantinopol, ațîța pe toți contra lui Nestoriu. Nestoriu nuse descurajă, ci avënd în partea sa pe episcopii Siriei și pe împărătesa Eudokia, continuă a susține în public învătătura sa. Prin 12 anatematisme Ciril combate doctrina eretică a lui

Nestoriu, dar acesta respunse prin alte 12 contra anatematisme. Ciril acusa pe Nestoriu ¹⁾ că admite în Christos două persoane, pe când contrariul se îl acusa pe Ciril că susține o doctrină falsă, în afară de credința bisericeî, care nu admite ca Cuvîntul (λόγος) să se transforme în corp uman ²⁾. Ambii adversari continuară cu neînțelegerile lor și fie-care avea cu el partidul seî așa că neînțelegerea era mare în biserică. Ca se pună capît neînțelegerilor, imperatorul Teodosiŭ al II-lea decise convocarea unui sinod ecumenic la Efes (431), de și se părea că era favorabil lui Nestoriu, cum resulta din adresa de convocare. La Sinod, reprezentantul imperatorului, fu prietenul lui Nestoriŭ, Candidianus, care ū puse la dispoziție garda imperială, spre a merge de la Constantinopol până la Efes. Ciril avea în partea sa pe Memnon din Efes, Juvenale din Ierusalim și cu ei pe toți episcopii Asicii Micî și ai Palestinei, apoi pe Pulheria, sora imperatorului. La Efes partisanii lui Ciril sosiră înainte de a veni ai lui Nestoriu. Ciril își făcu intrarea urmat de o mulțime de călugări și marinari. Sinodul se deschide la 22 Iuniŭ 431 fără a aștepta încă pe legații papei și episcopii Siriei, (după ce așteptase 16 zile), cu toate că delegatul imperial mai ceruse încă 4 zile. Atunci Nestoriu refușă a se presenta la Sinod, iar acesta după ce î făcu poftire de trei ori, îl destitui din demnitatea de patriarh și îl escomunică. În schimb sinodul admise ca doctrină a bisericeî, coprinsul celor 12

¹⁾ Εἰ τις ἐπὶ τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ διαίρει τὰς ὑποστάσεις μετὰ τὴν ἑνωσιν . . . εἰ τις προσώποις δυοῖν ἤγουν ὑποστάσεις τὰς τε ἐν τοῖς εὐαγγελικοῖς καὶ ἀποστολικοῖς συγγράμμασι διανέμει φωνάς.

²⁾ Deum verbum in carnem verum esse.

anatematisme ale lui Ciril. Episcopii Siriei, cari veniră peste câte-va zile, iritați de procedarea lui Ciril și fără a ținea seamă de cele ce făcuse, se adunară ¹⁾ între ei și formară un alt sinod, care având de președinte pe Ión al Antiohiei, distitui pe Memnon și Ciril și îi escomunică.

În situațiunea acésta, mai ales că legații papei, instituiți în arbitri, aprobară decisiunile luate contra lui Nestoriu, la care trebuie să adăogim și faptul că poporul din Constantinopol era iritat contra acestuia, imperatorul nu mai putu susține pe amicul său Nestoriu și printr'un decret al său distitui pe câte-și cele trei căpitenii (Ciril, Nestoriu și Memnon), dar hotărîrea lui nu s'a aplicat, de cât numai asupra lui Nestoriu, care s'a retras într'o monastire, (Euprep, după unii, iar dupe alții Petra, în Arabia) iar în urmă fu dus într'o oază a Egiptului, unde muri (440). Pentru împăciuirea partidelor se admise formula *θεστέως*, însă unirea celor două firi era *ἀσύγχυτος* (neamestecabilă) formulă datorită lui Teodoret ²⁾, pe care o semnară Ciril și Memnon, iar episcopul Ión al Antiohiei iscăli condamnarea lui Nestoriu (433).

Episcopii Siriei nemulțumiți de purtarea lui Ión, l'acusară de trădător, pentru care fură distituiți toți câți remaseră în acésta opiniune. Ciril de altă parte vedînd nemulțumirea celor ai săi pentru compromisul făcut, luă înțelegere cu Proclu, patriarhul de la Constantinopol, și cu imperatorul pentru a pedepsi pe toți câți

¹⁾ Sinodul condus de Ciril avea 200 episcopi, pe când acesta numai 49.

²⁾ Cele două naturi în Christos erau *κατὰ ταυτὴν τῆς ἀσύγχυτου ἐνώσεως ἑνωϊαν ομολογοῦμεν τὴν ἀγίαν παρθένον θεοτοκον*.

se păreau adversari ai decisiunilor luate contra lui Nestoriu, pentru ca ast-fel episcopii egipteni se vadă zelul seǖ pentru biserică și să se convingă că n'a cedat nimic în dauna ortodoxiei. În înțelegere cu Rabula, episcop de Edesa, se desființă centrul Nestorianismului, adecă scóla din Edesa condusă de preotul Iba, Nestorianii se mai susținură în Persia, unde fură cunoscuți sub numele de Chaldei.

Eutichie și Discor. — Combaterea lor. — Decisiunile Sinodului IV ecumenic.

Sinodul din Efes (431) se pronunțase pentru teoria cristologică alexandrină și condamnase pe acea antiohiană. Nici decisiunile Sinodului acestuia după cum nici compromisul dintre cele două scóle din 433, urmat între Ciril și Ión de la Antiohia n'au pus capít neînțelegerilor în privința persónei Mântuitorului. Eutichie preot și arhimandrit al unei monastiri aprópe de Constantinopol, dând o greșită interpretare învățăturai lui Ciril, în privința unirei celor două fire în Iisus Christos¹⁾, învăța cum că în Christos corpul seǖ nu a fost de aceeași fire cu al nostru, pentru că la unirea firei dumnezeesci cu cea umană, acesta din urmă a fost absorbită de cea d'întâiǖ. De părerea lui Eutichie era și Dioscor, urmașul lui Ciril pe scaunul patriarhiei din Alexandria (445), care își arată pe față învățătura sa, atunci când Eusebiu de la Dorileu (în Frigia) i-a

¹⁾ În a III-a anatematismă Ciril învétă cum că în Christos s'a făcut o unire a firelor (ένωσις φύσεων), unire substanțială, iar nu esternă, cum spunea Nestoriu; nu s'a confundat însă o fire cu alta.

făcuto vizită în Alexandria, despre care Eusebiu comunică lui Flavian, patriarhul de la Constantinopol și-l roagă a chema pe Dioscor, la un sinod, spre a se justifica (448¹). La acest Sinod endemic Eutichie nu să presentă decât după a 3-a somațiune și numai escortat de soldații ce-l dăduse Hrisafiu, un prieten al său, eunuc cu influență la Curtea imperială. La Sinod Eutichie fu găsit vinovat ²) și condamnat ³). Apelând la Theodosiu I, acesta însărcină o comisiune care să re-vizuiască procesul său și găsi întru totul regulată procedura. De aci își găsi refugiul la Dioscor al Alexandriei și în același timp la papa Leon Cel Mare. Flavian scrie și el papei și primesce un răspuns favorabil ⁴), găsindu-se bună condamnarea lui Eutichie și ne fiind la timp convocarea unui conciliu ecumenic. Imperatorul totu-și convocă sinodul de la Efes din 449, August, sub președinția lui Dioscor—care conduse desbaterile într'un chip cu totul necorect, nu lăsă pe legații

¹) Teodoret în scrierea sa: Ερανίστης arată cât este de periculoasă învățătura acesta și cum prin ea, cei ce o susțin, probéză că nu știu a face deosebire între cele două naturi (μὴν φύσιν μετὰ τὴν ἑνωσιν), dar pentru acesta fu pârât la episcopul său Domnu de la Antiohia cum și la imperator, care îl opri de a mai eși din parohia sa.

²) Eutichie a declarat că: Ὁμολογῶ ἐκ δύο φύσεων γεγεννηθῆναι τὸν Κύριον ἡμῶν πρὸ τῆς ἐνώσεως μετὰ δὲ τὴν ἑνωσιν μίαν φύσιν ὁμολογῶ.

³) E adevărat, dice Sinodul, că Eutichie este vinovat de eresia lui Apollinarius și Valentin... deci noi l'am desbrăcat de demnitatea de preot și de sarcina de arhimandrit și l'am separat de comunicarea cu noi.

⁴) Epistola dogmatica ad Flavianum, în care dice „Tenet sine defectu proprietatem suam utraque natura et sicut formam servi Dei forma non adimit, ita formam Dei servi forma non minuit. Si mai departe: agit utraque forma cum communione alterius quod proprium est: Verba scilicet operante quod Verbi est, et carne exsequente quod carnis est.

papei a ceti scrisoarea către Flavian, nici pe Flavian și al săi să se aperse și să voteze. Sinodul acesta la care pentru prima dată au luat parte monahii, partizanii ai lui Dioscor și Eutichie reabilitează pe Eutichie declarându-l de ortodox și condamnară ca eretic pe Flavian, Eusebiu de la Dorileu, Domnu, Teodoret, și toți câți erau bănuiați de Nestorianism. Flavian vrea să se aperse, fu aspru maltrat, din care cauză și muri¹⁾. Triumful lui Eutichie fu de scurtă durată. În 450 moare Teodosiu și împărăteasa Pulcheria cu soțul său Marcian deteră satisfacție partidelor ofensate și convocară un nou Sinod în Calcedon²⁾ (451), sau al IV-lea Sinod ecumenic, la care papa era reprezentat prin patru delegați, iar numărul episcopilor era peste 600. Imperatorul trimise 6 comisari. Dioscor și Eutichie fură condamnați și exilați. Eutichie muri curând după acesta, iar Dioscor muri la 454 în Gangra Paflagoniei. Anatematismeale lui Ciril contra lui Nestoriu ca și epistola lui Leon Cel Mare către Flavian, fură luate ca normă a credinței, pe temeiul căra o comisiune redactă confesiunea, cuprinsă în simbolul de la Calcedona, după care Iisus Christos este Dumnezeu adevărat și om adevărat, născut din eternitate ca Dumnezeu și asemenea Tatălui întru tot³⁾, ca om este născut din Fecioara Maria este asemenea cu noi întru tot, afară de păcat, iar după întrupare, în persoana lui sunt două naturi⁴⁾ unite

¹⁾ Pentru violența și neregularitățile sale. Sinodul acesta fu numit *σύννοδος ληστρική* sau *Latrocinium Ephesinum*.

²⁾ Oraș al Bithyniei, în fața Constantinopolului.

³⁾ ὁμοούσιον τῷ πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιον ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρώπινην φύσιν.

⁴⁾ Ἐν δύο φύσιν

fără amestecare, fără schimbare. neîmpărțite și nedes-părțite ¹⁾), formând o singură persoană ²⁾). în două na-turi ³⁾).

Cu această teologia siriană reuși la Sinodul de Cal-cedon cu totă protestarea egiptenilor. Partisanii lui Eutichie luară numele de *monofisiți*, iar ai doctrinei bisericești de *diofisiți*.

Monofisitismul special

Monahul Teodosiu din Alexandria nemulțumit cu decisiunile Sinodului din Calcedon, ducându-se în Pa-lestina resculă pe călugări de aci sub cuvânt că la Calcedon s'a confirmat eresia Nestoriană, întru cât se admiteau două naturi în Iisus Christos, deci și două persoane. Călugării iritați se asociară la îndemnul lui Teodosiu și susțineau o singură natură în Iisus Chris-tos, fără ca să spună ceva asupra chipului cum divi-nitatea și omenirea în el pot să formeze o singură natură. Ei depuseră pe Iuvenal, patriarhul din Ierusalim, și aleseră pe Teodosiu în locu-î, cu care ocaziune se făcură turburări mari, ce avură de efect darea unor ordine severe din partea imperatorului, care sili ră pe Teodosiu a se retrage, fugind în monastirea Sinai. Pe lângă Ierusalim, revolta se întinse și în Alexandria, unde monahii se revoltară contra patriarhului Pro-teriu. Imperatorul trimițând ordine ca miliția să as-

¹⁾ ἀσύγχυτως, ἀτρέπτως, ἀδιαίρετως καὶ ἀχωρίστως.

²⁾ σωζωμένης τῆς ἰδιότητος ἑκατέρης φύσεως καὶ εἰς ἓν πρόσωπον καὶ μίαν υπόστασιν συντρεχούσης.

³⁾ Ἐκ δύο φύσεων ἄσ ὕχ υτος, ἀτρέπτως ἀδιαίρετως, ἀχωρίστως γνωριζόμενον

timpere revolta, poporul închise pe soldați în Sera-
 peum și îi arse de vii. Primateu Ælur și Petru
 Mongu în fruntea monahilor, profitară de mórtea lui
 Marcian (457) și anatemisară decisiunile Sinodului de
 la Calcedón, punând pe Timoteu episcop în locul lui
 Proteriu, care fu asasinat. Timoteu suspendă din func-
 țiunile lor pe toți episcopiî ortodoxi, cum și pe preoți,
 iar Sinodul ce ținu în Alexandria anatemisă decisiu-
 nile luate la Calcedon. În Antiohia, turburătorii nu se
 lăsară mai pre jos, reușind a face pe patriarhul Mar-
 tin a se demite din însărcinarea sa și a pune în
 locuî pe Fullone (γναφεύς) un partisan al lor, dar pe
 care imperatorul îl depuse. Timoteu Ælur de altă
 parte fu depus și esilat la Cherson, punându-se în
 locul seü Timoteu înțeleptul. Sub Basilisc (476 — 77)
 monofisiții fură la putere și căpeteniile lor, Timoteu
 Ælur și Fullone fură restabiliți, iar decretul imperial
 (ἐγκύκλιον) luă partea monofisiților. Mulți episcopi sem-
 nară acest decret care recunoscea de bune învățăturile
 lui Ælur și Fullone și anatemisă pe ale Sinodului din
 Calcedon. Acaciu, patriarhul de la Constantinopol, refusă
 cu tótă energia și Basilisc se vădu nevoit a'și cere
 ertare, atunci când *Zenon* era în momentul de a'î lua
 locul (477). Noul imperator distitui pe Petru Fullone
 cum și pe Petru Mongu, ales în locul lui Timoteu
 Ælur, ceea ce însemna că monofisitismul era nu nu-
 mai urît, dar încă nesuferit de el. În 482 dete așa
 numitul edict de uniune (Enotikon—ἐνώτικον) prin care
 avertisa clerul superior și inferior cum și pe creștinî
 că doctrina lui Nestoriu și Eutichie este și rămâne

condamnată, că simbolul primit este numai acel Niceno-Constantinopolitan ¹⁾, iar anatematismele lui Cîril fură aprobate. Enoticonul era adresat celor din Egipt, Alexandria, Pentapolea și Libia, dar avea de scop liniștea generală a bisericeî. Enoticonul fu însă respins ²⁾. Unii partizani ai lui Petru Mongu, de care am vorbit mai sus, se separară de el și înființară un partid deosebit, cunoscut sub numele de Acefali (ἀκεφαλισι). Petru Fullone fu și el restabilit ca patriarh al Antiochiei, după ce primi Enoticonul. Contrarii însă a unui-nei dorită de imperatorul cer intervenirea papei Felix II. Acesta neputînd obține satisfacțiune de la Acaciu și imperator, într'un sinod ținut în Roma (484) rupe orî-ce relațiune cu patriarhul de Constantinopol. iar Acaciu la rîndul seî șterge pe papa din dipticile bisericeî Constantinopolitane. Schisma dură până la 519 cînd Iustin I, urmașul lui Anastasiu († 518) și nepotul seî Iustinian, reveniră asupra măsurilor luate de Zenone și ast-fel se restabiliră relațiunile dintre Roma și Constantinopol, legații papei Ormisda, anume trimiși la Constantinopol, declarînd acêsta; numai Egiptul remase statornic în decisiunea de a nu primi simbolul de la Calcedona.

Monofisiții împărțiți în *Julianiști* și *Severiani*, după cele două căpetenii ale lor Iulian și Sever, se numiau Aftartodokeți și Ftartolatri. Cei d'întîiî învățau că corpul Mîntuitorului n'a putut fi ca al celor-l-alți, adecă

¹⁾ Cu acêsta condamna și simbolul de la Calcedona.

²⁾ Petru Mongu destituit la început primi Enoticonul și fu restabilit ca patriarh al Alexandriei, în locul lui Ion Talaia.

supus putrediciunei; pe când cei de al douălea recunosceaă contrarul.

În Siria monofisiții iaă numirea de *Iacobiți* după Iacob Zanzal (Baradai) având un patriarh la Guba (Mesopotamia). În Abisinia, monofisitismul veni tot de la Egipt și ei aveaă un patriarh numit Abbuna. Armenii—monofisiți—o duseră bine sub Perși (536) și își aveaă patriarhul lor catolic cu reședința în Astarog.

Imperatorul Justinian. Părerile sale asupra cestiunilor religioase ale timpului său

Cum am spus mai sus, Justinian încă înainte de a fi imperator era favorabil ortodoxilor și și-a arătat bunele sale dispozițiuni atunci când, sub imperatorul Justin, îi era încredințată conducerea, ca să dicem așa, a ministerului Cultelor.

La urcarea sa pe tronul imperial (527) își menținu ideile sale în favorul ortodoxilor. În acest scop Justinian, luându-și rolul de arbitru cu sentință esecutoriă în cestiunile doctrinale, decretă ca toate bisericile Orientului se primiască decisiunile celor patru sinóde ecumenice, cu totă contrarietatea ce observa în soția sa Teodora și în teologii curții, cari pe sub ascuns erau monofisiți.

O conferință a căpiteniilor¹⁾ celor două partide ținută în 533, după ordinele imperatorului, n'avu nici un re-

¹⁾ Monofisiții aveaă de șef pe un óre-care Sever, de aci numirea lor de Severieni, folosindu-se de scrierile lui Pseudo-Dionisiu; iar ortodoxii pe Xypatius de la Ephes.

sultat, întru cât nu se putură ajunge la nici o înțelegere.

Patriarhul Antim de la Constantinopol fu depus ¹⁾ și înlocuit cu Menna.—Căpiteniile Monofisiților fură expulsate. Împărăteasa Teodora însă nu desarmă ²⁾, ceea ce făcu pe Justinian a interveni din nou fu disputa teopashitică.

Disputa Teopashitică ³⁾. În Trisagion ⁴⁾ Petru Fulone, patriarhul Antiochiei ⁵⁾ găsisese de cuviință, urmând vederilor școlei sale, a adăoga espresiunea «θεὸς ὁ στυγερὸς δι' ἡμᾶς (Dumnezeu care s'a restignit pentru noi) și acest adaos fu primit și introdus în liturgia de la Constantinopol, iar imperatorul Justinian îl confirmă (533). Inovațiunea acésta avu de rezultat așa numita cértă teopashitică, în care monahii akimeți ⁶⁾ avură óre-care rol.

Papa Ormisda întrebat de monahi spre a'și da părerea, în răspunsul său de și cam evasiv, totuși găsi adaosul acesta ca ceva netrebuincios și periculos. Patriarhul Menna, care urmă după Antim, (536), prieten

¹⁾ Sub invinuire de monofisitism.

²⁾ Ea promisă lui Vigiliu, diacon de la Roma, că'l va ridica la trépta de pontefice, în locul lui Silvestru, pentru care dete ordine lui Belisariu ca să'l închidă pe Silvestru sub cuvint că s'a unit cu Ostrogoții—Vigiliu fu ales papă în 538—iar Silvestru fu dus în insula Palmaria în Mediterana. În urmă Vigiliu a fost contra pretențiunilor împărătesei.

³⁾ Tris-agion (τρίς ἄγιον, Isaia 6, 3. Apocalips 4, 8. I. Damascen; De Fide Orthod. 3, 103.

⁴⁾ Isidor Pelusiotu, Ep. 102-114.

⁵⁾ Theoph. Chronogr. 97.

⁶⁾ Akemiți (ἀκοιμητοί sau cei ce nu dorm) cari pentru prima óră au înființat o monastire a lor pe marginele Eufratului în suta a IV-a. Ei fură condamnați o dată cu Nestoriu.

cu Agapet; papa Romei, la un sinod ținut în Constantinopol (536), condamnă monofisitismul, iar în urmă (543) la un sinod endemic obține condamnarea lui Origen și a tuturor adeptilor săi, pentru a lovi în arhimandriții Domițian și Teodor Ascida din Palestina, cari erau bine văduți de imperator și cari în convingerea lor erau origeniști.

Ceea ce cugeta Menna nu s'a realizat pentru că Domițian și Ascida semnară și ei decisiunile de condamnarea lui Origen. Știind acești arhimandriți purtarea lui Menna și înțeleși fiind cu împărătesa Teodora, cer lui Justinian condamnarea lui Teodor Mopsuestul, Teodoret de la Cir și Iba de la Edesa, sub cuvânt că ast-fel se vor liniști partidele din Egipt, unde Justinian vrea restabilirea ordinei. Imperatorul primi, și în 544 printr'un edict al său condamnă scrierile lui Teodor Mopsuestul, ale lui Teodoret contra lui Ciril și epistola lui Iba către Mare.

Cele trei Capitoale (capitula tria) Sinodul Vecumenic

Decisiuneii lui Justinian se supuse patriarhul de la Constantinopol și cu el episcopii din Orient, pe când episcopii Occidentului luă ră apărarea celor trei capitoale. Fulgențiu Ferrand, diacon din Cartagena susținea pe față că de ore-ce Conciliul de la Calcedon s'a pronunțat

1) Episcopii, Iliriei, Spaniei, Galiei și apoi chiar ai Africeii. Persónele însemnate în această discuție fură Vigiliu al Romei, Reparatus al Cartagenei, Firmus al Numidiei, Fecundus al Ermianeii și Victor de Tununa,

asupra lui Teodoret și Iba, nu mai este permis nimănui a relua cestiunea, mai ales că aceste persoane sunt morțe și deci nu intră în judecata celor vii. Papa Romei Vigiliu, la început se opuse, fiind omul Teodorei, dar în cele din urmă priimi condamnarea celor trei capitole, dând așa numita aprobare—Judicatum—ceea ce nu plăcu episcopilor Occidentului, cari se revoltară, având între ei chiar pe nepotul papei, diaconul Rusticus¹⁾. Și imperatorul și papa simțiră nevoia adunării unui Sinod ecumenic²⁾, care se și adună în Constantinopol³⁾ (553), imperatorul dorind ca episcopi din Occident să fie cât de puțin. Sinodul aprobă măsurile luate de imperator, de și acum papa pare a nu fi de părerea de mai înainte, întru cât prin actul său *Constitutum ad imperatorem*, retrăgea condamnarea persoanelor pe care le lovia edictul din 544, de și găsia bună condamnarea doctrinei coprinse în scrierile lor, și prin care Vigiliu revoca aprobarea dată mai înainte prin judicatum. Șapte ani a trebuit se suferă închisore, pentru faptul său papa, până ce aprobă decisiunile sinodului; n'avu însă fericirea de a se mai întorce la scaunul său, căci muri pe drum, la Siracusa (555). Cu toate decisiunile luate, Monofisiții

1) Papa fu escomunicat de biserica Africeii, în urma stăruințelor lui Reparatus de Cartagena; iar în Istria, primatul bisericeii fu depus, pentru că se unise cu papa.

2) Papa doria să se țină sinodul în Italia sau Sicilia pentru ca să vină episcopii Apusului.

3) În ședința de 5 Maiu luară parte 165 episcopi—fiind față 14 episcopi italieni—cari semnară *Constitutum* al papei—Reprezentantul imperatorului ceru ștergerea lui Vigiliu din numărul papilor legali.

tot nu intrară în sinul bisericeî, ceea ce dovedește încă odată mai mult că condamnarea celor trei capitole nu avea de scop împăcarea acestora.

Monoteliții

După decisiunile luate la Calcedon doctrina bisericeî învăța cum că în Iisus Christos este o singură persoană cu două naturi unite indivisibil, fără însă a explica hotărât că fie-care natură în persoană sa își are voia aparte. Monofisiții, cu totă condamnarea Eutichienilor se înmulțesc foarte tare, cu osebite în Siria și Palestina. Neînțelegerile provocate de monofisiți aduceau imperiului, mai ales că Perșii făceau multe greutăți și neajunsuri.

Eracliu (610—41) ca să aibă liniște în țară, mai cu seamă din cauză că Perșii atacați imperiul, se decise a împăca certele monofisite, în care scop primi formula găsită de câțiva prelați, anume că μία ἐστὶν ἡ ἐνέργεια τοῦ Χριστοῦ¹⁾ o formulă în care espresia μία ἐνέργεια era cam nehotărâtă; totuși Sergiu, patriarhul din Constantinopol și Ciru de la Alexandria²⁾ o primiră de bună, iar papa Onorriu, întrebat de Sergiu, primi și el formula³⁾. Lucrurile.

¹⁾ Ciril al Alexandriei susținuse „μίαν ἑωποιδὸν ἐνέργειαν. Leon Cel Mare în epistola adresată lui Flavian: agit utraque natura cum alterius communionē. În scrierile lui Pseudo-Dionisiu se vorbește de ἐνέργεια θεανδρική—Menna din Constantinopol învăța: ἐν τῷ τοῦ χριστοῦ θέλημα καὶ μίαν ἑωποιδὸν ἐνέργειαν.

²⁾ El admise: εἰ τις οὐχ ὁμολογεῖ τὸν αὐτὸν εἶνα χριστὸν καὶ ἴδὼν ἐνεργοῦντα τὰ θεοπρεπῆ καὶ ἀνθρώπινα μιᾷ θεανδρική ἐνέργεια, κατὰ τὸν ἐν ἁγίοις Διονύσιον, ἀνάθεμα ἔστω.

³⁾ Ἐν θέλημα ὁμολογοῦμεν τοῦ χριστοῦ, și evasiv asupra lucrării, pe care o numia ἐνέργειαν πολυτρόπως, pe când neprimirea formulei de Sofroniu o credea: novas vocum questionēs.

pare că ei aŭ să ūa mers bun și liniștit, când două monaŭi Sofroniu de la Damasc și Maxim de la Constantinopol se ridicară cu tărie contra opiniunei lui Ciru din Alexandria, ba Sofroniu, ajuns episcop de Ierusalim, duse lupta mai departe, până în 637¹⁾, și un sinod din Ierusalim condamnă monotelismul, pe când Maxim nu putuse continua de cât pēnă la 640²⁾. Imperatorul în 638 socotindu-se în drept și în stare de a face ca hotărârea să fie primită de întreaga biserică, dete un decret, prin care punea înaintea bisericei părerile dogmatice ale sale și în care se expunea învățătura monotelită (ἐκθεσις). Edictul purta numele de ἐκθεσις τῆς πίστεως. Sinodul din Africa (646) se pronunță contra edictului, la care Maxim, teolog învățat al timpului, contribui în primul rând. Chiar papa Teodor condamnă ἐκθεσις, care după mărturia imperatorului fusese redactat de Sergiu. Urmașul lui Sergiu († 638) anume Pyrrhu primi edictul, pēnă în 645 când reveni la ortodoxiă, prin argumentele aduse de Maxim. Intre acestea situația politică era încurcată; iar biserica turburată de certele doctrinale. Atunci Constant II (642—668), pentru liniștirea spiritelor și îmbunătățirea situațiunei, revocă Ectesis și dete un alt edict τύπος τῆς πίστεως (648) cu care se opria și monotelismul și diotelitismul, rămânând ca bisericile să primiască numai cele ce s'aŭ decis la sinódele ecumenice de pēnă aci. Papa Martin I și monahul

¹⁾ La 637 Saraciniŭ luară Ierusalimul.

²⁾ La 640 Musulmaniŭ ocupaseră Egiptul; de când Maxim trecu în Occident, susținându-și și de aci înainte teoriile sale.

Maxim combătură edictul, și într'un sinod ținut în 649, la Lătran, condamnă monotelismul, cele două edicte imperiale și pe autorii lor, pentru care Maxim fu supus la muncă grele și apoi esilat în Lazica în o parte a Colhidei († 662), iar papa, fu acusat de înaltă trădare și esilat la Cherson în Crimeea. El muri în anul 635. Urmașul lui Constant II, Constantin Pogonatul (668—685) se apropie de ortodoxi și în 680 convocă sinodul al VI-lea ecumenic, pentru a pune capăt neînțelegerilor¹⁾ Monotelismul fu apărat de Macariu al Antiochiei. și discipolul său Abatele Stefan pentru care fură escomunicați și esilați²⁾. Papa Agaton (678—81) era reprezentat prin delegați, cari combătură erezia și menținură decisiunile luate de Roma la sinodul de la Latran (649). Cu explicările date de reprezentanții papei se uniră și episcopii orientali. cari condamnară monotelismul și admiseră că în Iisus Christos sunt două voințe și două lucrări naturale, fie-care conrespundând naturei respective, nedespărțite și neschimbate, nefiind contrarie una alteia, dar voința umană urmând tot-d'a-una celei divine, căreia îi este supusă¹⁾. Cu condamnarea monotelitismului și a că-

¹⁾ Sinodul se numi Trulan pentru că s'a ținut în o sală a palatului ce se numia Trul, căci plafondul avea forma unei coji de scoică.

²⁾ Cu ei au fost condamnați și alți monahi părtași ai vederilor lor, cari prezentaseră sinodului o scriere, „Mărturiile sântilor părinți“ în care învățau că Domnul nostru Iisus Christos are o voință, care este voința Tatălui și a Sântului spirit.

¹⁾ διὸ φυσικὰς θελήσεις, ἥτον θελήματα ἐν αὐτῷ, καὶ διὸ φυσικὰς ἐνεργείας, ἀτρεπτῶς - ἀμερίστῶς, ἀσυγχύτως κηρυττομεν καὶ διὸ μὲν φυσικὰ θελήματα, οὐχ υπεναντία, ἀλλεπόμενον τὸ ἀνθρώπινον αὐτοῦ θέλημα... καὶ υπατασσομεν τῇ θεῇ αὐτοῦ καὶ πανοθεν ἐκ θελήματι.

peteniilor sale, ale căror scrieri trebuiau să piară, papa Onoriu fu și el condamnat de eretic, prin faptul că a aderat la eresia într'o scrisoare către patriarhul Sergiu ¹⁾.

Încercări de reabilitare din parfea monotelitilor.—Monoteliiți condamnați, cum s'a vădut mai sus, biserica ortodoxă și-a formulat doctrina sa în sinodul al VI-lea ecumenic. Condamnarea monotelitilor a fost pentru tot-d'a-una; de și unii încercară o reabilitare a lor. Sinódele din 689 și 692 reînnoiră condamnarea monotelitilor.

În 711 imperatorul Philippicus Bardesane, care fusese crescut în principiile monotelite, având de mentori pe Macariu din Antiohia și discipolul său Stefan se urcă pe tronul imperiului. Dorind a da o satisfacțiune prietenilor săi, el convocă în 712 un sinod, care declară de nule decisiunile sinodului al VI-lea ecumenic, iar în urmă imperatorul închise într'o mănăstire pe patriarhul Ciru din Constantinopol, care se arăta contrar acestor dispozițiuni, puind în locu-l pe diaconul Ioan. Occidentaliți se opuseră, ba încă nici nu vroiră a recunósce pe Bardesane ca imperator, pe care nici nu-l pomenia în rugăciunile ce făcea. La 713 Philippicus cade, în urma unei revolte, și se urcă pe tron secretarul său Anastasiu II. Noul imperator anulă decisiunile luate sub predecesorul său și patriarhul Ioan urmă pe imperator, declarând papei că numai din condescențe primise a fi de altă părere.

¹⁾ Papii Agaton, Leon II și Adrian II găsiră de bună condamnarea lui Onoriu. coprinse în rezoluțiunile sinodului, și anatemisău în acelaș timp pe reposatul papă Onoriu, pentru că, după cât vedeau în epistola sa către Sergiu, a împărtășit opiniunile acestuia.

De la această dată monotelitismul este ca și pierdut și aderenții de ai săi nu se găsesc de cât în Liban și Anti-Liban, unde putură vieții până în suta a XII-a. Monastirea sf. Marone¹⁾ era centru lor, și această monastire fusese înființată de un monah cu numele Marum sau Maron.

Clerul

Cele trei grade ierarhice (episcopatul, presbiteratul și diaconatul) pe care le-am văzut în primele timpuri ale creștinismului, le găsim și acum, cu deosebire că numărul clericilor este mai mare și puterea episcopilor mai întinsă. Asemenea părinții bisericei recunosc că numai cunoșcerea regulilor și a efectuării serviciului divin nu sunt suficiente pentru cei ce intră în cler și de aceea încep a cere de la ei cunoștințe teologice. Este drept că în suta a V-a și a VI-a scólele se desființase; totu-și, acei ce vroia să dobândiască cunoștințe intrau în scólele păgâne, și apoi le complectau în viața retrasă de lume, prin monastiri, cum era scóla lui Augustin din Africa sau ale scóle orientale, din care au eșit bărbați ca Basiliu, Gregoriu, etc. Nu puțini căpătau cunoștințele necesare carierei clericale prin serviciile ce le făceau episcopilor, la cari erau atașați, și de unde apoi eșiau clerici. Etatea ce se cerea era 40 ani pentru episcop, 30 pentru presbiter și 25 pentru diacon.

¹⁾ De la 1182 Maroniții se uniră cu occidentali, păstrându-și însă unele obiceiuri ale lor. Așa împărțășirea sub ambele spețe, căsătoria preoților și întrebuințarea limbei siriace în liturgie. Liturgia lor este în limba siriacă. Cei-l-alți au rămas pe lângă patriarhul din Antiohia. În suta a XV-a rămân independenți, apoi fură supuși de Turci. Incercarea papei de a-i atrage pe toți n'a reușit încă.

Cu desvoltarea autorității episcopale încep a se crea funcțiuni noi pe lângă Episcopii ¹⁾).

După modul de împărțire civilă al împărăției romane, se împărți și administrația bisericeii, așa că după însemnătatea localității își avea și numele. D. ex. episcopul dintr'o reședință a provinciei era numit *Mitropolit* ²⁾ de la Sinodul din Nicea. Apoi erau *Exarhi* și *Arhi-episcopi*. Mitropoliții Romei, Alexandriei, Antiohiei, Ierusalimului și Constantinopolei purtau titlul de *Patriarh*, cu egale drepturi în privința dogmatică, de și în jurisdicțiune erau uni mai mari ca cei-l-alți, respectiv de diececele puse sub privigherea și administrarea lor. Numai printr'o greșită interpretare a unor locuri din Noul Testament, cum și prin o falsă aplicare a unei stări de lucruri mai înfloritoare a bisericeii din Roma, Apusenii au căutat în decursul vécurilor, și n'au încetat nici astă-dzi, de a pretinde că scaunul Romei este mai pre sus de cele-l-alte și că de aci jurisdicțiunea trebuie să se întindă asupra întregii bisericeii creștine.

¹⁾ Aceștia sunt: 1) Apocrisiarii, însărcinați cu diferite misiuni; 2) Notarii și arhivarii, a căror ocupațiune era grija cancelariei; 3) Periodenții, inspectori ai bisericilor; 4) Economul sau administratorul averii episcopale; 5) Sinceli sau intimii episcopului; 6) Protodiaconul și arhidiaconul, care erau mâna dreaptă a episcopului și 7) Protopresbiterul, care se înființă după desființarea hor-episcopilor (suta a IV-a) și avea să înlocuiască pe episcop atunci când el nu era de față, în aceea ce el concedase.

²⁾ Scaunele mitropolitane erau în Roma, Alexandria, Antiohia, Cesarea Capadociei, Efes, Eraclea și apoi Constantinopol (Sinod II ec.) și Ierusalim. Episcopul de Constantinopol fu luat de sub jurisdicțiunea mitropolitului de Eraclea (381). Ierusalimul fu luat de sub Cesarea și i se dăde totă Palestina.

Nici biserica ortodoxă și nici Sinódele n'au putut da îndreptățire Romei, și la 451 Sinodul din Calcedon, prin canonul 28, stabili egalitatea episcopului de Constantinopol cu a aceluia de Roma, și îi dăde Tracia, Pontul și Asia, ceea ce s'a întărit de Sinodul VII ecumenic (787).

Printr'o nuvelă a lui Justinian se decise ca episcopii să fie necăsătoriți (428), și peste două ani se hotărî ca clerul inferior să se căsătorească înainte de a intra în treptele bisericesci și se opri a II-a căsătorie¹). Episcopi căsătoriți se vedă mulți prin suta a IV-a și a V-a.

Sinódele

Fiind vorba de decisiuni ce se lua în Sinóde, este bine a ști ce înseamnă un Sinod, cu ce se ocupa Sinódele și care sunt deosebitele feluri de Sinóde.

Sinod în limba bisericască înseamnă o adunare a părinților bisericesci cu scopul de a se consfătui asupra unor chestiuni atingătoare de doctrina și ritualul creștin, cum și de a lua rezoluțiuni asupra lor. [δόγματα, σύμβολα καὶ κανόνες] Ocupația deci a Sinódelor era doctrina în primul loc și apoi ritualul. În acest scop se statua prin practică că în chestiuni de credință numai

¹) Deja usul occidentalilor de a intra în cler necăsătoriți era să devină o lege, dacă episcopul Pafnuțiu din Egipt n'ar fi combătut această la Sinodul I ecumenic (325), după care se decise căsătoria clerului înainte de a intra în hirotonia și numai odată. Catolicii susțin celibatul așa cum se decise la Elvira (305) și cum se confirmă în urmă la 604 sub Gregoriu Cel Mare.

sinódele au drept a se pronunța și acesta o făceau așa numitele sinóde *generale* sau *ecumenice*. În cestiuni de mai puțină însemnătate se îngrijau bisericile prin sinódele *diecesane*, iar pentru cestiuni atingătoare de mersul regulat al bisericei, în diferite părți ale creștinătății, se țineau sinóde *provinciale*—obligatorii de două ori pe an¹⁾. Când nu se puteau aduna sinóde generale, cestiunile se rezolva în sinóde compuse din episcopii câți se aflau la reședință și acestea se numiau *endemice*. Dintre aceste feluri de sinóde mai cu greu se convoca sinódele generale și de aceea s'a luat usul, fiind vorba de mijloce de întreținere, pentru ca statul împreună cu biserica să se consulte și să decidă timpul convocării și locul de întrunire, rămânând ca președenția să fie dată unui episcop designat de împărați, sau când acesta se abținea, de însuși Sinodul. În tot-d'auna însă lua parte la Sinod un reprezentant al puterii civile. Decisiunile relative la dogme se lua cu unanimitate, iar acelea relative la dispozițiuni de cult și administrație prin majoritate.

În biserica ortodoxă cestiunile dogmatice s'au regulat și determinat în cele 7 sinóde²⁾.

¹⁾ Dupe Canon. 5 sinod. I ecumenic și 20 Sinodul de Antiohia.

²⁾ Sinódele ecumenice sunt: de la *Nicea I* (325), *Constantinopol I* (381), *Efes* (341), *Calcedon* (451) *Constantinopol II* (553) *Constantinopol III* (680) și *Nicea II* (787). Sunt apoi sinódele locale de la *Ancira* (313), *Neo-Cesarea* (315), *Antiohia* (341), *Sardica* (343), *Gangra* (361), *Laodicea* (361), *Constantinopol*, (394), de *Cartagena* (418), *Constantinopol* (513).

Disputele antropologice

Pelagianismul. — Pelagiu și doctrina sa. —
Celestin. — Augustin.

Occidentul dă naștere disputelor antropologice. Motivul care le-a ocazionat este modul cum au deslegat cestiunea naturii omului și a răscumpărării de păcatul original. Asupra naturii omului, trebuia să aibă în vedere partea sa spirituală și atunci și-au pus întrebarea: Ce este sufletul, cum este creat și cum se crează la fie-care naștere? De la răspunsurile ce dădă acestor întrebări a rezultat necesitatea venirii în lume a Mântuitorului, pentru răscumpărarea omenirii¹⁾. De

¹⁾ Asupra cestiunii originii sufletelor, părerile erau întreite; de aci întreita doctrină a creștianismului, generaționismului și preexistențianismului. După *creștianismul*, sufletul se dă fie-cărui om la nașterea sa, tot cum s'a dat lui Adam, ceea ce ne duce să admitem că omul, născut naturalmente ca ființă corporală, este născut supra-natural în ceea ce privește partea spirituală. Susținătorii *generaționismului* (traducianismului) învăță că sufletul se naște de o-dată cu corpul, fără a ști ce a fost mai înainte. După ei păcatul părintelui se moștenesce de fii săi (ex traduce) și ast-fel explică păcatul original. Partisanul infocat al teoriei aceștia este Tertulian în scrierea sa „de Anima,” în care, după ce spune: *Hominis anima velut surculus quidam ex matrice Adam in propaginem deducta, et genitalibus feminæ foveis commendata cum omni sua paratura, pullulabit tam intellectu quam et sensu* (c. 19), adăogă mai departe: *In hoc itaque solenni sexuum officio, quod marem et feminam miscet, in concubitu dico communi, scimus et animam et carnem simul fungi; animam concupiscentia, carnem opera; animam instinctu, carnem actu. Unico igitur impetu utriusque toto homine concusso, despumator semen totius hominis, habens ex corporali substantia humorem, ex animali calorem* (c. 27).

Au mai fost de această idee Apollinariu, Macariu Egiptenul, etc.. Cât pentru teoria *preexistențianismului*, ea este basată pe filosofia

și biserica primitivă recunoște căderea omului în păcat, totuși se pare că nu își spusese cuvântul său în ceea ce privește libertatea de care se bucură omul, în urma acestei căderi. Trebuia deci să se hotărăască această chestiune, pentru a se vedea necesitatea și folosul Grației divine, cum și modul prin care se operează mântuirea. Școalele teologice erau împărțite în ceea ce privește originea sufletelor și pecabilitatea omului. *Alexandrinii* susțineau libertatea omului, căutând să dea o soluțiune urmărilor păcatului original și să stabilească în ce raport se găsește omul față cu aceste urmări. *Antiohienii* din contra, mărginiau libertatea omului și lăsaui să se vadă că omul cu totă voința sa nu se mântuiesce, dacă nu va avea în ajutor grația divină, și că prin păcatul adamitic omenii au devenit muritori, nu însă și păcătoși.

Monahii *Celestin* și *Pelagiu* deteră ocasiune bisericeii pentru a-și stabili doctrina sa relativă la Grația

platonice, după care omul ca ființă spirituală a existat înainte de a veni în lume, în care se află ca într-o închisore, și deci spiritele sunt create de la începutul lumii. Filo, Plotin. Marcioniții Basilizii etc. au tot această învățătură. Origen, Sinesiu din Cirena și Nemesiu de Emesa s'au asociat la ea. În timpurile mai târzii Catarii, iar după ei, în timpurile mai noi Kant și Schelling profesară doctrina platonice, care a fost combătută de părinții bisericești și condamnată la 381 de sinodul II ecumenic. Priscilianistii, fură condamnați de către sinodul de la Braga (563) pentru că susțineau învățătura platonice.

D-nu Fr. Wörter, în dict. de Wetz și Welt dă argumentele cu care se combate teoria preesistenței spiritelor. Iată cinci dintre ele: că este în contradicție cu teoria creațiunei, că spiritul omenesc, n'are reminiscența unei alte existențe, că cu ea se pierde ideea genului și a unității genului omenesc, că nu este în armonie cu învățătura creștină despre corp ca organ necesar spiritului, că prin această doctrină se combate învierea corpurilor.

divină, la libertatea morală și modul cum se face mântuirea omului. Ambii negau existența păcatului original și ca atare învățau că omul se mântuiește prin propria sa voință, întru cât el poate să facă ori-când binele, numai să voiască, fără a avea nevoie de vr'un ajutor. Cu alte cuvinte, ei¹⁾ combăteau doctrina lui Augustin²⁾ asupra păcatului și a Grației, care era acum

¹⁾ Pelagiu era de loc din Britania, om foarte pios, cult, dar dotat de natură cu puțină capacitate. Scrupulos și sever cu el însuși, Pelagiu se arăta tot ast-fel și către alții. El nu se împăca cu doctrina lui Augustin, mai ales că făcea din oameni niște nepăsători și leneși. Iată ce învăța el: omul se naște fără păcat ca și Adam; Botezul însă servește la ertarea păcatelor ce le face omul în viață. Păcatul adamitic privesce numai pe făptuitorii săi. ori-cine păcătuiește, este pedepsit în eternitate. Binele sau răul îl face omul după cum vroește, iar Grația divină nu face altă. decât îl ajută ca să facă cele prescrise de lege, pentru a-și ajunge ținta. În acest scop Ea 'l ferește de rele, îi arată drumul binelui, nu'l lasă a perde această cale, ba încă îl întărește pentru a se menține. Nimeni însă nu primesce Grația decât dacă este demn de ea și pentru ca să fie ast-fel, trebuie să îndeplinescă poruncile și sfaturile evanghelice, având ca exemplu pe Mântuitorul Iisus Christos. Reducând ast-fel scopul venirii lui Iisus Christos, se înțelege că nu este vorba de rescumpărare.

²⁾ Prin viața sa cam turburată la început, Augustin ajunsese a nu recunoște omului putința de a se mântui, nici de a face vre un act bun, fără ajutorul Grației. Omul, creat după chipul lui Dumnezeu, liber a lucra binele și răul, putea să nu păcătuiască nici o dată, dacă persevera în bine (*non posse peccare et mori*). Atras de ângerul răului, omul a păcătuit și ast-fel nu mai are nici o asemănare cu starea de mai înainte și nu poate a se feri de rău (*non posse non peccare et non mori*). Adam, care avea în el omenirea, păcatul său l'a transmis urmașilor și nu se poate mântui decât cu ajutorul lui Dumnezeu, care îi dă ocasiunea de a-l cunoaște și venera prin credință. Augustin deosebesc treis feluri de grație: *praeveniens* sau conducătoare la credința și numărarea în rândurile creștinilor; *operans*, prin care omului i se dă puterea de a avea o viață Sântă și prin care omul ajunge să-și obțină puterea de a voi și lucra binele, renăscându-se, și *concupiscentia* sau restabilirea spirituală a omului în viața viitoare. Cât pentru omenire, ea este împărțită în două tabere: a *aleșilor* și a celor *condamnați*, dintre cari cei d'întâiu nu pot rezista a nu face binele (*gratia irresistibilis*) și cei de al doilea nu pot să se mântuiască.

răspândită în Occident. Locul nașterii Pelagianismului este Africa. În 411 Pelagiu și Celestin se duc la Cartagina. Aci se întâlnesc cu Augustin, fără însă a începe lupta cu el. Celestin rămase în Cartagina, iar Pelagiu plecă pentru Orient (Palestina).

Diaconul Paulin de Milan, (defensor ac procurator Ecclesiae Mediolanensis) care era în Cartagina, informându-se de învățătura lui Celestin, comunică despre ea episcopului local Aureliu, care 'l chîemă la răspundere înaintea unui sinod (412). Celestin declară că cestiunea transmiterii păcatului nu este o cestiune de erezie, ci o controversă (res questionis, non haeresis) și nevroind a'și retracta erorile sale, fu condamnat¹⁾. Celestin se găsi nevinovat, protestă contra condamnării, anunță că va apela la Roma, și plecă pentru Efes, unde fu hirotonisit presbiter.

Se înțelege, că condamnarea lui Celestin nu puse

¹⁾ Celestin era acusat că învătă 1) că *Adam a fost creat muritor și muria chiar dacă nu păcătuia* (Adam mortalem factum. qui, sive peccaret, sive non peccaret. moriturus fuisset) 2) *Păcatul lui Adam nu privesce decât persoana sa, iar nu pe neamul omenesc* (Peccatum Adae ipsum solum laesit, et non genus humanum). 3) *Copiii se nasc în aceiași stare ca și Adam* (Parvula qui nascuntur in eo statu sunt in quo Adam fuit ante praevagationem). 4) *Omenirea nu more din cauza căderii lui Adam, după cum nici va învia pentru învierea Mântuitorului* (Neque, per mortem, vel praevagationem Adae omne genus humanum moritur, neque resurrectionem Christi omne hominum genus resurgit). 5) *Omii pot să nu păcătuiască și să îndeplinaască lesne poruncile lui Dumnezeu* 6) *Legea conduce la Cer tot așa ca și Evangelia*. (Lex sic mittit ad regnum coelorum quomodo et Evangelium : 7) *Înainte de venirea lui Iisus Christos au fost oameni fără păcat*. (Ante adventum Domini fuerunt homines impeccabiles, id est sine peccato).

capit învățăturilor sale. *Augustin*, care până acum păstrase ore-care rezervă, eși pe terenul de luptă, și prin scrierea sa «De peccatorum meritis et remissione et de baptismo parvulorum» (412), combate pe Celestin și învățăturile sale despre păcatul lui Adam și arată cum toți ómenii, afară de Mântuitorul, sunt păcătoși. Combătut în Africa, Pelagiu fu acusat în Palestina înaintea episcopului Ioan de Ierusalim de către preotul spaniol Paul Orosiu, și de către două episcopi din Galia: Lazăr din Aix (Aquæ Sextiæ), și Éros din Arelate. Un sinod ținut în Ierusalim (415), luă în considerațiune arătările lui Orosiū, care se folosi de autoritatea lui Augustin în privința doctrinei despre Grație ¹⁾ Orosiu pune înaintea sinodului că Pelagiu învătă cum că omul póte trăi fără să greșiască, observând cu înlesnire poruncile legii. Pelagiu mai atenuă doctrina sa, adăogând că omul póte să nu păcătuiască, dacă este ajutat de grație²⁾. Sinodul găsi că Augustin greșesce prin doctrina sa și că este bună învățătura lui Pelagiu. Fără însă a decide ceva pozitiv, cu toții cred că este bine ca papa să se pronunțe. Un nou sinod este chle-mat la Diospolis (Lydda) în Palestina, pentru a se pronunța asupra doctrinei lui Pelagiu. La acest sinod (413), Pelagiu era acusat de două-spre-zece puncte cu care era contra bisericei³⁾. Sinodul era presidat de episcopul

¹⁾ Epist. 157 ad Hilarium.

²⁾ Posse hominem esse sine peccato, (dicea Pelagiu), non sine adjutorio.

³⁾ Iată șapte din aceste două-spre-zece : 1) *Bogații de și primesc botezul dar nu renunță la toate cele pămëntești, nu pot intra în împărația Cerurilor.* (Et divites baptizatas, nisi omni-

Eulogiu din Cesarea. Pus în alternativă de a renunța la învățăturile sale sau a suferi condamnarea, Pelagiu nu se sfii a nega părțile esențiale din ele că sunt ale sale, ci ale lui Celestin și semna împreună cu contrarii săi condamnarea acestuia. Decisiunea sinodului, care absolvea pe Pelagiu, fu rău primită de occidentali. În special Augustin arată că ceea ce înveță Celestin, înveță și Pelagiu, și că prin condamnarea unuia s'a condamnat și cel-l-alt¹⁾. Ieronim găsi și el că rău a procedat sinodul din Diospolis, ba încă îl numi «sinod miserabil,» de ore-ce pe lângă aprobarea unor erori doctrinale depusese pe episcopii Galiei, cari denunțaseră pe Pelagiu. Sinódele din Cartagena și Mileve (416), cerură

bus abrenuntient si quid boni viri fuerint facere, non reputari illis, nec eos habere posse regnum Dei). 2) *Grația și ajutorul lui Dumnezeu se află în libertatea omului, în cunoșcerea lui Dumnezeu și în învățătura creștină, iar nu se dă pentru fiecare act aparte.* (Et gratiam Dei atque adiutorium non ad singulos actus dari sed in libero arbitrio esse, vel in lege atque doctrina. Et non esse liberum arbitrium si Dei indiget auxilio, quoniam in propria voluntate habet unesquisque facere aliquid aut non facere. Et victoriam nostram non esse ex Dei adiutorio, sed ex libero arbitrio). 3 și 4) *Liberul arbitru nu există, de ore-ce este nevoie de ajutorul lui Dumnezeu, fie-care are în voința sa puterea de a face sau nu un lucru; victoria nu vine de la liberul arbitru, iar nu de la ajutorul lui Dumnezeu* 5) *Grația ne este dată după meritele noastre* (Et Dei gratiam secundum merita nostra dari) 6) *Celor ce se căesc le este acordată ertarea după meritele și silințele ce își dau, iar nu după grația și misericordia lui Dumnezeu, când în adevăr prin căință sunt demni de ertare.* (Et quod pœnitentibus venia non detur secundum gratiam Dei, sed secundum meritum et laborem eorum qui per pœnitentiam fuerint digni misericordia. 7) *Nimeni nu poate a se dice fiu al lui Dumnezeu, dacă nu este ferit de păcat.* (Et filios Dei non posse vocari, nisi omni modo absque peccato fuerint effecti.

¹⁾ Să se vadă cartea lui Augustin „De gestis Pelagii.“

papei Inocențiu⁴⁾ de a condamna învățătura lui Pelagiu, pe care ele o găsiseră de eronată, combătând grația și botezul copiilor. Papa se asocia cu decisiunile sinodurilor, în urma cărora Pelagiu îi trimete scrierea sa: «*Libellus fidei ad Innocentium*,» în care nu se pronunța pe față asupra părților celor mai principale, iar Celestin: *Coelestii symbolum ad Zosimum*. În timpul acesta murise Inocențiu și îl urmă *Zosim*, un om cam mărginit, care fu lesne convertit de Pelagieni și ridică decisiunea lui Inocențiu, găsind pe Pelagiu și Celestin cu totul ortodoxi: tales tam absolutae fidei. Episcopii africani se adunară la Cartagena (418), unde condamnară pe Pelagiu și doctrina sa. Unii episcopi refuzară a semna decisiunile Sinodului. Între aceștia este și *Julian din Eclan* (în Apulia), care fu esilat cu tovarășii săi, Julian venind la Constantinopol și făcând cauză comună cu Nestoriu, pelagianismul fu condamnat de Sinodul de la Efes (431) odată cu Nestorianismul⁵⁾ fără însă a spune care este felul și substanța ereziei acestia și fără a lua vre-o decisiune în această privință.

Ioan Cassian. Semi-Pelagianismul. Sinodul din Efes, cum am văzut n'a hotărât învățătura pe care trebuia să o aibă biserica nici în ceea ce privește escentricitatea doctrinei lui Augustin, nici a lui Pelagiu.

⁴⁾ Papa Inocentiu de și se unia cu decisiunile sinodului, totuși nu se amesteca în cele hotărâte de sinodul din Diospolis. Iată ce dice el: *Non possumus illorum nec culpae nec approbare iudicium cum nesciamus utrum vera sint gesta, aut si vera sint, illum constet magis subterfugisse quam se tota veritate purgasse.*

⁵⁾ *Marius Mercator*, laic, care se afla la Constantinopol a prezentat imperatorului Teodosiu II scrierea sa: „*Commonitorium super nomine Coelestii*” pe baza căreia Pelagianismul fu condamnat. Ce să se fi făcut Pelagiu de acum înainte, nu se știe.

Din cauza acésta și mai ales din caúsă că teoria augustiniană făcea progrese, așa că monahii din Monastirea Adrumet (din Africa de Nord) saũ că nu lucrau nimic, dându-se la lenevire, saũ că se disperaũ de faptul că Dumnezeu nu ține socotélă de faptele omului, ci numai de decisiunea sa, pentru că unii erau aleși, iar alții condamnați ¹⁾). Și aveau dreptate. Predestinațiunea stabilind că faptele omului n'au valóre în ele însuși, aduceaũ un fel de fatalism oriental, cel mai păgubitor sistem. Augustin, provocat de superiorul Monastirea Adrumet ²⁾), spre a se esplica, mai retractă din doctrina sa, stabilind armonia și unitatea ³⁾).

Impécarea extremelor (pelagianismul și augustianismul) se făcu în urma răspândirei învățăturai lui *Ion Cassian* ⁴⁾) călugăr scit, hirotonisit preot de Ioan Chrisostom la Constantinopol, cu care era prieten. Acesta este întemeetorul unei Monastiri la Massilia (414) de unde numele lor de massilieni, care împreună cu Vicențiu din Liriniu, căutară să combată pe Augustin în Galia ⁵⁾), a cărui învățatură o numea «ingens» sacrilegium

¹⁾ Monahii de la Adrumet căpătaseră o copie după scrierea lui Augustin despre grație prin Florus, un monah de aci, care o luase la Uzala.

²⁾ Unii dic că a fost provocat de două monahi tineri: Cresconiu și Felix.

³⁾ Scrierile sale pentru acest scop sunt: „*De gratia et libero arbitrio ad monachos Adrumentinos*“ și „*De corruptione et gratia ad eosdem*.“

⁴⁾ *Cassian* s'a născut dupe unii în Scitia, dupe alții în Egipt, iar dupe alții în Galia și s'a educat în o monastire din Betleem. Scrierile sale sunt: *Institutio cœnobiorum*, *Collationes Patrum in Schytia ceremo commorantium*, *De incarnatione Domini* etc.

⁵⁾ Dupe *Cassian* păcatul original a adus reul în lume și omul a perdut din imagina lui Dumnezeu, care era în el. Libertatea

și la care el răspunde ¹⁾. Papa Celestin se pronunță în favorul lui Augustin (431), iar amicii lui Cassian, și anume Faust, Genadiu și Arnobiu, 'l susținură contra adversarilor. Augustin nu părăsesce terenul luptei, ci scrie din nou creștinilor din Galia ²⁾. În 430 Augustin móre, iar urmașul și susținătorul seú Prosper de Aquitania, apără teoria augustiniană ³⁾, dar păstrează o cale mijlocie ⁴⁾. Preotul Lucidus, a fost contrar lui Prosper ⁵⁾ reînoid augustinianismul. În scrierea *De vocatione gentium*, al cărui autor este necunoscut, se susține teoria că Dumnezeu vroește mântuirea tuturor ómenilor. Sinódele din Arelate și Lion (475) aprobară semi-pelagianismul, așa că extremele sunt înlăturate. Orientul nu lasă multă vreme triumfului semi-pelagianismului. Monahii sciți din Constantinopol, protestară contra doctrinei lui Faust (520), deci a semi-pelagia-

omului s'a slăbit, așa că nu se póte să facă binele saú să obțină mântuirea, fără ajutorul grației; liberul arbitru și grația se ajută reciproc. Ómenii sunt toți destinați la mântuire, în care grația a luat inițiativa. Pentru Cassian predestinația este subordonată presciinței.

¹⁾ A răspuns prin scrierile „De prædestinatione sanctorum“ și „De dono perseverantiæ“.

²⁾ De data acesta le trimite scrierile: *De prædestinatione sanctorum liber ad Prosperum* (429) și *De dono perseverantiae liber ad Prosperum et Hilarium* (430).

³⁾ Să se vadă scrierile sale: „Carmen de ingratias, de gratia et libero arbitrio, Liber secundus de gratia et libero arbitrio contra Collatorem, Responsum ad capitula Gallorum etc.“

⁴⁾ Prosper s'a născut în Aquitania (400) și n'a făcut parte din Cler. El era un teolog însămnat și învăța că Dumnezeu a hotărît ca toți ómenii să se mântuiască, dar că nu obțin mântuirea de cât o parte. Prosper credea că predestinarea și presciința este tot același lucru.

⁵⁾ El admitea o predestinare dublă (gemine prædestinatio) așa că din eternitate unii sunt hotărâți la condamnare și alții la mântuire.

nismului. În 526 Sinódele de la Orange și Valenția primiră augustinianismul moderat ¹⁾. Papa aprobă decisiunile Sinodului din Orange printr'o decisiune a sa din 25 Ianuarie 530.

Cultul

Cu trecerea timpului, cultul creștin luă o mare dezvoltare. Acestă dezvoltare se făcu treptat, după starea în care se găseau bisericile în diferitele părți, unde străbătuse creștinismul. Este lesne de înțeles, de ce cultul se presintă diferit la deosebitele popoare, întrucât nu în același mod s'a făcut introducerea și progresarea Evangheliei. Liberă, creștinii pot să introducă diferite ceremonii, pot să desvolte cu îmbelșugare formele primitive ale cultului, care rămân staționare pe timpul de grea încercare a creștinismului (timpul persecuțiunilor). În paralel cu dezvoltările doctrinale, cultul caută a înavuți și înfrumuseța formele sale, și, de și n'a urmărit hotărîrea lor în același mod ca cestiunile de învățătură, totuși nu par a rămânea mai pe jos. Este însă de observat, că în cult nu se vede acea unitate, care este în doctrină, pentru că relativ de el nu se ia hotărîri în sinóde ecumenice, ca ast-fel în întreaga biserică se domniască o perfectă asemănare. Cu toate

¹⁾ Se admise teoria lui Augustin în privința păcatului original; mântuirea s'a făcut în virtutea actului de predestinare. Predestinarea condamnaților s'a înlocuit prin presciință divină. În privința botezului s'a admis că botezații pot și trebuie, cu ajutorul lui Iisus Christos, să îndeplinască aceea ce e necesar pentru mântuire, dacă vroesc să se îndeletnicească cu credință.

acestea nu suntem îndreptățiți a aduce vr'o învinuire cui-va, întru cât, formele cultului nu constituiesc baza credinței, și pe lângă acestea nici nu se putea pretinde o uniformitate, de ôre-ce nu în egală situațiune se găsea diferitele biserici și nu același gust estetic și aceeași avuție era în toate părțile. În desvoltarea pompei și a formelor variate de cult, a înrăurit mult caracterul național al diferitelor popóre, cu toate că biserica s'a ținut, pe cât s'a putut, ca să nu devieze de la ceea ce se stabilise în timpurile primitive. Și apoi, chiar de am crede că hotărârile sinodale puteau stabili o uniformitate a cultului la diferitele popóre creștine, totuși disputele asupra părților esențiale din doctrina creștină n'a dat răgaz bisericii de a se ocupa cu această chestiune. Biserica a păstrat totuși pretutindeni partea principală a cultului, basată pe Evangelie, de a adora pe Dumnezeu prin credință, reprezentând unirea omului cu el, mai ales în actul euharistic.

Mântuitorul Iisus Christos detese normele cultului prin stabilirea misterelor și recomandarea rugăciunii domnesci, și acestea s'a desvoltat acum, conform cu desvoltarea vieții bisericesci, care după Constantin cel Mare ajunsese domnitóre. Pe lângă acestea biserica a trebuit întru cât-va să dea o satisfacțiune păgânilor ce se creștinaseră, pentru cari simplitatea cultului, ar fi fost păgubitóre dorințelor lor sufletești, provenite din deprinderea unui cult mai înbogătit.

Sărbătorile bisericesci

Sărbători în onórea Mântuitorului, a Feciórei Maria, a Sănților și Angerilor. Cu declararea

creștinismului de religione domnitore, sărbătorile iaă un caracter public. Téma de persecuțiune dispărând, creștinii nu se mai adunaă prin locuri ascunse ca să serbeze ăilele însemnate din viaăa Mântuitorului saă ale sântilor și martirilor, ci își făcură locuri anumite pentru acésta (biserici), care încep să străluciască prin avuție. În ceea ce privesce *Dumineca*, ca o amintire a evenimentelor însemnate din creștinism, ca una ce adusese eliberarea de sub păcatul strămoșesc, era celebrată cu multă religiositate¹⁾. Iată ce ăice *Ieronim* despre Duminică: „*Este ăiua când o nouă lume începe, când mórtea a fost învinsă și în care viaăa a fost restabilită prin învierea Mântuitorului; în acéstă ăi Sântul Spirit se pogoră pentru a promulga legea Grației.*“ Imperatorul *Constantin cel Mare* în 321 opresce judecarea proceselor și oră-ce ocupațiunii publice²⁾, afară de lucrarea câmpului, când nu se póte amâna, dar și acéstă învoire fu revocată mai târăiă³⁾. *Theodosiu II*⁴⁾ merse mai departe. El opri reprezentarea pieselor teatrale în ăilele de Duminecă. cum și în timpul de la Paști până

¹⁾ Duminica are însemnătatea sa întreită; 1) represintă repaosul Ierusalimului ceresc 2) este amintirea învierii Mântuitorului, și 3) semnul învierii spirituale a creștinilor. La început în biserica creștină se serba de sâmbătă (*vespere sabbati*) și până a două-ăi séra (*usque ad vesperam dominici diei*).

²⁾ *Cod. Theod.* VIII, 8, 1, 3. — *Eusebiu*, *vita Const.*, IV, 18.

³⁾ *Sinodul Laodic.* c. 29.

⁴⁾ *Cod. Theod.*, XV, 5.

la cinci-șecime. Cu timpul sărbătorile se înmulțesc¹⁾. Codicile Teodosian vorbesc despre Duminică pe care părinții o numesc ziua Domnului și în care procesele și afacerile trebuiau să se înceteze.

În primile timpuri biserica din Ierusalim, și după obiceiul ei celelalte biserici orientale, serbau *ziua Sâmbetei* ca o altă Duminecă²⁾, pe când occidentalii posteau în această zi. Sinodul din Laodicea (361) opri înlăturarea lucrului în această zi, pentru a nu se asemana creștinii cu judeii³⁾, ceea ce se întârî de sinodul al II-lea Trullan (692), care opri postul Sâmbăta chiar și în timpul postului mare.

Între alte zile ale săptămânii, care se serbau, sunt și zilele de *Vineri* și *Mercuri*. Vinerea ca și Mercuria erau serbate pentru aducerea aminte despre patimile Mântuitorului. Vineri Iisus Christos a îndeplinit opera sa de răscumpărare și a restabilit raportul

¹⁾ În orice caz Dumineca rămâne cu însemnătatea ei și biserica a oprit în această zi orice lucrare, care ar contrădice caracterul său sânt. Se dau unele cazuri în care se poate lucra Dumineca și anume dacă acest lucru e de nevoie pentru cultul public sau este de puțină însemnătate, dacă prin el se face un bine cui-va, care suferă, sau dacă suntem nevoiți a ne apăra viața și onoarea cum și avutul nostru, cum și în cazul când s'a început strânsul bucatelor.

²⁾ *Gregoriu de la Nisa* († 394) le crede egale ambele zile, având în vedere modul cum se serbau.

³⁾ Iată ce hotărășce sinodul: «creștinii nu trebuie a trăi la fel cu judei, și a nu lucra Sâmbăta; ei trebuie să lucreze în această zi, iar Dumineca sunt ținută de a se opri de la lucru, căci sunt creștini».

între Dumnezeu și om. Vinerea ca și Mercurea erau considerate ca zile de pocăință și de abținere de la mâncările de carne, dându-se acestor zile respectul ce li se cuvenia.

Între sărbătorile instituite în onoarea Mântuitorului vom cita *Epifania*, ca și în care Dumnezeu Tatăl proclamă pe Fiul său ¹⁾ cu ocaziunea botezului ce primi de la Ión. Asupra acestei sărbători, din timpurile cele mai vechi, ambele biserici, orientală și occidentală, sunt de aceeași părere, serbând-o în ziua de 6 Ianuarie ²⁾. Ammian Marcellin vorbește de această sărbătoare: *Feriarum die quem celebrantes mense Ianuario Christiani Epiphania dictitant*. În ziua de 6 Ianuarie, se făcea botezul acelor ce treceau la creștinism ³⁾ și se numia: *diem luminum, sancta luminum și illuminationem*.

Tot în această zi mitropoliții și patriarhii comunica ⁴⁾ episcopilor din diecezele lor timpul când trebuia să se celebreze sărbătorile mobile. (Pascile, cincișecimea, etc.) Cât pentru amintirea Nascerei Mântuitorului se institui ziua numită Crăciun sau Nascerea ⁵⁾ γενέθαια, ημέρα γενέσθαις), care se serbează la 25 Decembre din timpurile cele mai vechi ⁶⁾, la început în occident și apoi în orient. Biserica orientală avea ziua de 6 Ianuarie și pentru

¹⁾ Să se vadă Luca II.

²⁾ Const. Apost. v., 13.

³⁾ Grig. Nyss., orat. în s. lum.

⁴⁾ Epistolele prin care se făcea comunicarea se numiau *pascale*.

⁵⁾ După calculele cele mai sigure Mântuitorul s'a născut în timpul domniei lui Irod cel Mare († 750 de la fond. Romei).

⁶⁾ *Tillemont*, Hist. eccl., 1, 445 sqs.

nascerea și botezul Mântuitorului¹⁾. Cu secolul al IV-lea însă se observă pădirea aceluiași ȃile atât în orient cât și în occident²⁾. După constituțiile apostolice³⁾ în această ȃi erau scutiți servitorii de lucrările ordinare. Postul de asemenea era oprit în ȃiua Nascerei, cum și spectacolele⁴⁾. Ziua a opta după după nascere se serba în amintirea *Circumcisiunei* Mântuitorului.

Ultima reintrare în Ierusalim a Mântuitorului se serba în Dumineca de înaintea Paștelor și se numea *Dumineca stâlpărilor*⁵⁾ (ἐσπρῆ τῶν βῆλων), iar urcarea la Ceriă a Sa se serba în ȃiua a 40 de la Inviere și se numia *ȃiua Înălțărei*. Ambele sêrbători sunt înștițuite în secolul al IV-lea.

Timpul postului d'înaintea Paștelor se numia quadragesima (τεσσαρακοστή), care nu eră de aceeași durată în tôte bisericile⁶⁾. Timpul acesta amintea postul de 40 ȃile al Mântuitorului, și în el erau oprite tôte petrecerile și lucrurile cari contradiceau întristărei cu care creștinii treceau ȃilele acestea până la luminata

¹⁾ *Cassian* (Collat 10, 10), afirmă acêsta pentru biserica egiptenă cum și pentru cele-l-alte biserici.—*Epiphaniu* (Exposit fid. 22) și *Hrisostom* (Om 21 de nativ. Christi) asemenea.

²⁾ Între actele conciliului de la Efes se găsește o omilie: „De nativitate Domini et Salvatoris nostri Iesu Christi“ pe care a pronunțat-o Paul, episcopul de la Emesa, în ȃioa de 25 Decembre în biserica Alexandriei.

³⁾ *Const. Apost.*, VIII, 23.

⁴⁾ Legea lui Teodosiu cel tēnēr. Să se vadă Bingam.

⁵⁾ Cu acêsta Duminecă se începe sêptēmāna mare a postului quadragesimal.

⁶⁾ În *Orient* era de șapte sêptēmāni, iar în *Occident* de șase.—*Socrat* (Ilist. eccl. v. 22), spune că la Roma postul era de trei sêptēmāni.

di a Invierii. Nu numai particularii, dar chiar statul în-lătura tot ce era contrar cu acest timp ¹⁾. Cetirea, rugăciunea și facerea de fapte bune, iată cu ce se ocupa creștinii în timpul postului mare. Cu deosebită atențiune creștinii serbaū Joia Mare, Vinerea și Sâmbăta ²⁾. Dar pe cât în timpul postului, creștinii în religiozitatea și pietatea lor, păstraū cea mai mare liniște și își manifestaū cea mai adâncă căință, în amintirea respectuoasă a acelor zile, pe atât cu trecerea lor bucuria lua locul întristărei. *Paștele*, și după el zilele ce urmaū, creștinii le petreceaū cu multă veselie ³⁾, pe care și-o exprimaū cu cuvintele: «Christos a înviat» și «adevărat a înviat.» În Sâmbăta Săptămânei Mari se botezaū, toți câți erau pregătiți pentru acēsta, iar în Dumineca de după Paște erau îmbrăcați în vestminte

¹⁾ Procesele ce aveaū un caracter criminal erau suspendate în acest timp și nici o pedēpsă corporală nu se aplica.

²⁾ În Joia mare serbaū aducerea aminte despre Cina cea din urmă a Mântuitorului, Vineri mōrtea sa și Sâmbăta șederea în mormint.

³⁾ După decisiunile sinodului din Nicea (325) paștele trebuiaū să se serbeze în cea d'întăiū Duminică după luna plină, care urmēză imediat după equinoptiul de primăvară, înlăturându-se în tot-d'a-una de a fi în același timp cu Iudeii. Sinodul, de ôre-ce în Alexandria era o scōlă astronomică vestită, însărcină pe episcopul locului să comunice tuturor bisericilor timpul când cade Paștele, și pe care de regulă o trimitea- la dioa Epifaniei. Un sinod din Arelate (314) ordonă ca tôte bisericile să țină uniformitatea timpul serbărei Paștelui, dar nu se supuseră. Sinodul din Antiochia (341) censură pe toți câți nu erau supuși Sinodului din Nicea. Era totuși o deosebire între biserici. Roma nu primia calculul Alexandrin, până în timpul lui Dionisiu cel mic. Lipsurile calendarului Iulian aū fost îndeplinite, după occidentală, de calendarul Gregorian (582).

albe¹⁾, pentru cea din urmă dată și se primia în între credincioși. În *ziua a patru-decea* se serba amintirea Înălțării Mântuitorului la Ceri, cum s'a ȋis mai sus, iar în *ziua cinci-decimei* (πεντεκοστή) se serba pogorîrea Sântului Spirit. Sărbătorea cinci-decimei se termina în Dumineca următoare. În cursul celor cinci ȋeci de ȋile creștinii se ocupa ȋu cu cetirea și meditarea Faptelor Apostolilor²⁾, fiind oprite petrecerile, teatrele, și circurile³⁾, și nu se permitea postul, iar rugăciunea se făcea stănd și nu în genunchi⁴⁾.

Pe lângă sărbătorile amintite, cari erau în onorea Mântuitorului, biserica avea încă unele ȋile pe care serba în onorea *Săntei Feciore Maria*.

În cultul sântilor, partea principală o formeză cultul Săntei Feciore Maria. Cele mai vechi sărbători instituite în onorea sa sunt *Intâmpinarea* și *Buna Veștire*, care până la un punct își au partea lor de sărbătore și în onorea Mântuitorului. De aceea în biserica orientală, Intâmpinarea mai pörtă numele de Hipapante Domini (Υπαπαντή sau Υπαντή), iar occidentalii o numesc *Mariae Virginis*⁵⁾. Imperatorul Justinian (542) printr'un ordin al său a stipulat ȋioa serbării ei la 2 Februarie

¹⁾ De la acest obicei se numia Dumineca de după Paște sau Dumineca albilor.

²⁾ Să se vadă Chrisostom, omil. LXIII și Sinod. IV-lea de Toledo, IV, 16.

³⁾ Teodosiu cel ténér, Cod. XV, 5. De spect. lex. 5.

⁴⁾ Sinodul din Nicea, canon. XX decide: Fiind-că se găsesc persoane care își pléacă genunchii Dumineca sau în ȋilele cinci-decimei pentru a se păȋi tóte întru tótă parohia, s'a socotit de sântul sinod, stănd, rugăciunile tóte a se da lui Dumnezeu.

⁵⁾ Acestă sărbătore esista la Ierusalim la finea secolului al IV-lea, sub numele de Quadragesima de Epifania.

al fie-căruî an, motivat acest ordin de niște cutremure de pământ și bóle, care lovise imperiul. În prima jumătate a secolului al V-lea (440), găsim sărbătórea *Buna Vestire*¹⁾, în a doua jumătate a secolului al VI-lea se institui sărbătórea *Adormirei* (κοιμησις²⁾ de către imperatorul Mauriciu (582—602), și care se serbăză la 15 August; apoi în suta a VII-a se adaosă đioa *Nascerei*³⁾, care se serbăză la 8 Septembre. În Ocident, aceste sărbătorî se introduc mai târđiú⁴⁾.

Sărbătorile Săntilor. — Creștiniî acestor timpuri n'aú uitat pe aceia carî 'și-aú pus viața pentru apărarea învățătúrei Mântuitorului. Bucurându-se de libertate, ei instituesc sărbătorî în amintirea faptelor martirilor și confesórilor, cărora le recunosceaú numele de sânti. Bisericile se đidiaú pe mormintele acestora, reliquiile lor erau duse în biserici carî esistaú și încetul cu încetul poporul da o mare venerațiune sântilor, așa că biserica trebui să recunóscă acéstă aplicare a lor și să ia măsuri contra acelor ce nu se supuniaú decisiunilor privitoare la venerarea sântilor. Atát đioa nascerei cât și a morței martirilor erau serbate cu mare solemnitate. Intre sărbătorile acestea vom cita pe acea a *arhidiaconului Ștefan*, care se serba a

¹⁾ Sinodul din Toledo (650), nu vorbesce de cât de serbarea Bunei Vestire.

²⁾ Pentru prima dată se face mențiune de ea în omiliile patriarhului Proclu de la Constantinopol.

³⁾ *Florentini*, Nod. ad Martyrol. Ad. diem Jan. 18.—Se pare totuși că Gregoriu Turonénul este cel d'intăiú, care a afirmat că Fecióra Maria s'a urcat la Ceriú.

⁴⁾ *Anastasiu bibliotecarul* († 886), spune că acéstă sărbătóre s'a instituit sub Sergiu I. (686—701).

doua și după Nascerea Mântuitorului, începând cu secolul al IV-lea ¹⁾. Trei zile după nascere se serba ziua uciderii pruncilor din Betleem ²⁾. Timpul când s'a instituit această sărbătoare, nu se scie cu siguranță. După cele ce cetim în Origen ³⁾ și Augustin ⁴⁾ ziua acesta era sărbătorită în toate bisericile. Ea sa serba cu mare jale și tristeță și nu se cânta nici aleluia nici doxologia. În Duminică întâia după Înviere se serba amintirea Apostolului *Toma*. Asemenea erau instituite sărbători în onoarea *martirilor*, între cari era și aceea a Macabeilor. După fericitul Augustin ⁵⁾ se celebra din cea mai mare antichitate ziua sântului *Ión Botezătorul*. Amintirea marilor dascăli ai lumii *Petru* și *Paul* se serba de asemenea din primele timpuri ale erei creștine, în ziua de 29 Iunie, când au primit martiriul sub imperatorul Neron și consuli Tuscus și Bassus. Biserica creștină având o deosebită venerațiune pentru sânti, din timpurile cele mai vechi a luat datina de a invoca ajutorul lor în nevoile ce creștinii au, fără ca prin acesta să înțeleagă a le da un cult asemănat celui pe care îl dă lui Dumnezeu.

Angerii.—Ca și în Vechiul Testament, biserica creștină dă un cult deosebit ângerilor ⁶⁾, respingând însă teoria gnos-

¹⁾ Timpul instituirii acestei sărbători se deduce din o omilie a sf. Gregoriu de Nisa, pronunțată în ziua amintirii acestui martir.

²⁾ În Mineele bisericei noastre ca și în Liturgia Etiopenilor numărul acestor prunci se pune la 14000.

³⁾ *Origen*, De diversis.

⁴⁾ *Augustin*, De lib. arb. III, 23.

⁵⁾ *Augustin*, de Diversis.

⁶⁾ Malakim, ἄγγελοι, trimiși, pe care Scriptura îi consideră ca pe spirite apropiate de Dumnezeu, luând de la El ordine și executându-le. Despre Angeri se face mențiune în Ep. Paul către Colos. II, 18 și la Iustin Martirul, Apol. 1, 6 și la Origen.

tică, care-i punea să ia parte la creațiune. Angerii sunt considerați ca protectori ai ómenilor. Cultul ángerilor a luat desvoltare în jumătatea a doua a secolului al III-lea și mai cu osebite după tendința lui Ambrosiu de la Mediolan († 397), ceea ce făcu pe Sinodul din Laodicea se ia măsuri contra aceloră ce căduseră în extreme, dându-se la angelolatrie. Prin suta a VI-a, se institui serbarea 'Arhangelilor Mihail și Gabriil (8 Noembre). Pseudo-Dionisiu în scrierea: «de hierarhia coelesti» ne dă o divisiune a ángerilor¹⁾, iar Basiliu cel Mare și Gregoriu de Nazianz admit câte-va clase de ángerii.

Icónele. Monoteismul creștin nu putea să admită la început venerarea icónelor²⁾, întru cât prin acésta puteau fi acusați de idolatrie, pe lângă aversiunea ce avea pãrinții bisericești către cultul păgân. Cu toate acestea de la înțelesul ce deteră cultului icónelor, a atârnat introducerea lor. Simbolismul bisericeii primitive se prefăcu în urmă într'o adevărată venerare a icónelor, așa că de unde la început unele evenimente din viața apostolilor și ale martirilor, făceau obiectul unui cult simplu, la finitul secolului al IV-lea și începutul celui de al V-lea, se dă acestui cult o desvoltare care crescú din ce în ce. *Sozomen*³⁾ afirmă că esista în timpul său icóna Mântuitorului, a Sântilor Petru

¹⁾ Dionisiu basându-se pe Ep. Efes. 1, 21. — Col. 1, 16 dă o clasificăie a ángerilor în θρονοι, χερουβιμ și σεραφίμ apoi în ἐξουσιαι κυριοτητες și δυνάμεις și în urmă în ἀρχαί, ἀρχάγγελοι și ἄγγελοι.

²⁾ Cu toate acestea din relatările lui Sozomen 21, reese că creștinii venerau imaginele sante din timpurile cele mai vechi.

³⁾ *Sozomen*, Hist. ecclel. V.

și Paul, picturate duple o veche tradițiune. În Museul Vaticanului se află și astăzi pahare, pe care este zugrăvit Mântuitorul în forma Păstorului celui bun, care pahare se întrebuintău în timpurile primare și de care vorbește *Tertullian*¹⁾. *Gregoriu de Nazianz*, *Gregoriu de Nisa*, *Augustin*, *Ieronim* spun că picturile ce se întrebuintează în biserică, păstrează forma lor primitivă. Sântul *Ión Damascen* afirmă că *instituția icónelor sante nu este nouă, ci veche; ea a fost cunoscută și întrebuintată de sântii și părinții însemnați*.—În ceea ce privesce pictura și sculptura din catacombe, acesta datază de prin suta a II-a și a III-a și este mai mult sub formă de simbole decât icône. Picturile erau însoțite de explicațiile cuvenite. Cu timpul numărul icónelor devine foarte mare și ele se aflaă nu numai în biserică, ci și în casele particulare, cu toate decisiunile Sinodului din Elvira²⁾ și cu tota aversiunea unor părinți bisericesci ca Eusebiu și Epifaniu. Cu toate acestea un sentiment plin de extremă piositate, dusă cultul icónelor până la adorațiune și atunci biserica ia măsuri, oprind abusul și urmările sale periculoase. Biserica explica cultul icónelor, înțelegând prin el venerarea persoanelor ce reprezentaă și care serveau la instruirea credincioșilor. Icóna lui Abgar și acelea ale Mântuitorului (ἱκόνες ἀχειροποιητοί). de care se spunea că au o origină miraculoasă, adaogă din ce în ce la dezvoltarea cultului icónelor.

¹⁾ *Tertullian*, De pudicit. X.

²⁾ Acest Sinod ținut în 305 luase hotărîrea: Placuit pictura în ecclesia non esse debere, ne quod colitur et adoratur in parietibus depingatur. (Can. 36).

Oficiul divin

Cetirea, Predica. Biserica creștină încă de la începutul seǎ a introdus cetirea în biserică a cărților care formaǎ basa doctrinei : Evangeliile și scrierile apostolilor. Cetirea însă se făcea numai asupra unei cărți, pe care o alegea Episcopul, până în secolul al V-lea. În cetirea cărților biserica era foarte circumspectă. Ea nu primia bune acele scrieri asupra căror esista îndoială. Cu stabilirea canonului cărților santei Scripture la sinodul din Laodicea (canon. 60) și la Ippone (393 can. 36). să înlătură orî-ce tēmă și nu erau permise spre a fi citite în biserică decât cărțile recunoscute ca făcēnd parte din canon ¹⁾. Cu cetirea era unită și *predica* ²⁾ saǎ explicarea locurilor privitoare la Mântuitorul Iisus Christos și doctrina sa, avēnd de scop mântuirea lumēi. Dreptul de a predica era rezervat episcopului ³⁾, iar mai pe urmă s'a dat și preoților și diaconilor și numai cu consimțimēntul acelora. La început predica era simplă, cuvîntul lui Dumnezeu se vestea fără înfrumusețări artificiale ; mai pe urmă însă ea ajunge o artă ⁴⁾.

Imnologia și Psalmodia. — În biserica creștină

¹⁾ Diaconul Eutaliu din Alexandria a împărțit cărțile Noului Testament în stihuri, înlăturând ast-fel greutatea cetirei continue.

²⁾ Cuvîntul predică vine de la *κηρύττειν* pe care Vulgata 'l traduce cu *prædicatio* de la *prædicare*, numindu-se și *εὐαγγέλιον* dacă se are în vedere scopul ce urmăresce.

³⁾ *Ambrosiu* în *De offic. sacr.* 1, 1 dice : *episcopi proprium munus docere populum.*

⁴⁾ Acesta se vede începēnd cu Origen în omiliile sale și apoi la cei doi Gregorii, la Basiliu cel Mare, Chrisostom, etc.

cântarea a avut un rol destul de însemnat. Dacă în templul judaic cântarea nu era decât o cetire musicală, la creștină ea este o artă deosebită, care reprezintă cu prisosință limba naturală a sentimentului celui mai profund al omului, sau al religiunii. Cu răspândirea creștinismului pe lângă psalmii lui David, se întocmesc unele cântări cu caracter curat creștin. În timpul lui Paul Corintinenii cântau imne de laudă. Agapele dădeau ocazie creștinilor de a se introduce felurite moduri de cântare ¹⁾).

Necesitatea de a înlătura eronatele doctrine ale ereticilor, cari se foloseau de poezii și cântare pentru răspândirea lor, făcu pe creștinii ca să caute și ei — la rândul lor — a compune cântări, care să covârșască puterea poetică a aceloră ²⁾).

Dacă cercetăm scrierile cele mai vechi apologeti, vedem că la început cântările erau imne și psalmi.

Ciprian spune că a introdus între creștinii *psalmodia* ³⁾). *Tertullian* vorbește de psalmodia alternativă ⁴⁾). Sinodul din Antiohia, învinovăți pe Paul de Samosata că a înlocuit cântările ce se obișnuiau în onórea Mântuitorului cu altele spre lauda sa. Clericii cântau singuri și poporul răspundea la sfârșitul fie-cărui psalm ⁵⁾). Manicheii obișnuiau ca pe când unul cânta un psalm,

¹⁾ *Tertullian*, Apolog., 39.

²⁾ În scopul acesta se făcure imnele însemnaților bărbați Efrem Sirul, Iacob cel Mare și Iacob din Sarug.

³⁾ Iată ce dice: Hoc habeo quod dicam, quod, videlicet, quod jam obtinuerunt ritus, omnibus ecclesiis Dei concordēs sunt ei consoni.

⁴⁾ *Tertullian*, ad Uxor. IX : Sonant inter duos psalmi et hymni.

⁵⁾ *Eusebiu*, Hist. eccles. II, 17 ; III, 30.

cei-l-altî să asculte și să reflecteze asupra lui. Cântarea simfonică, usitată în timpurile primare, se opri de sinodul din Laodicea¹⁾. Cântăreții nu puțin lucrară pentru acest sfârșit și în Occident cântarea esecutată de ei avu precădere, iar poporul care sta în biserică asculta în tăcere. Cântarea antifonică și mai mult cea ipofonică se menține față cu tendința cântăreților.

Papa Silvestru a înființat la Roma o școală de cântări (330). Ambrosiu, luând de basă cântarea din biserică orientală, a compus un sistem de cântare mai ritmic, care poartă numele său (cantus ambrosianus); iar Gregoriu cel Mare introdusă cântarea Gregoriană (cantus gregorianus).

Bisericile. — Creștinii încă înainte de Constantin cel Mare își făcuseră unele locașuri în care se îndrepte rugăciunile lor către Dumnezeu. Furia persecuțiunii lui Dioclețian ruină aproape toate edificiile construite pentru acest sfârșit. Dar această stare fu de scurtă durată și începând cu Marele Constantin, bisericile se clădesc cu mult mai mari și mai frumos ornate. Capelele subterane mai mult ca basilicile judiciare au servit de model bisericilor ce se construiesc, și în aceste locuri sacre arta creștină își luă începutul. Bisericile ce se ridicară în cimitire erau foarte simple. Numirea de *basilică* nu se găsește înainte de Marele Constantin, de când s'au dat creștinilor mai multe basilice profane.

¹⁾ Acest sinod decise: Non oportere amplius præter eos qui regulariter cantores existunt, et qui de codice canunt, alios in pulpitu[m] conscendere, et in ecclesia psallere (can. 15).

Basilica se mai numia dominicum¹⁾. Templele care se dădău în onórea martirilor se numiaŭ basilice, iar a-celea cari erau în onórea Mântuitorului, se numiaŭ biserici, cum se vede din espresiunile basilicae martyrum, de și nu este pădită peste tot această regulă. Basilicele erau împărțite în vestibul (πρόναος) naos (ναός) absida (ἁγία). Forma basilicelor era lungăreță în forma unui T sau a unei cruci. În mijlocul absidei era scaunul episcopal (θρόνος, cathedra), având la dreapta și la stânga scaunele preoților, fiind și ceva mai ridicat. Laicii steteau în naos și ocupaŭ locuri potrivit cu etatea și însemnătatea fie-căruia. Femeile erau separate de bărbați și steteau în niște galerii anume făcute pentru ele (ὑπερῶς, γυναικεῖος). Catehumenii și penitenții n'aveau voie să intre în locul în care se aflaŭ credincioșii, ei stău în vestibul. Pe partea stângă a sinului din mijloc se afla amvonul, de unde se predica. În interiorul bisericilor murii erau îmbrăcați cu marmură prețioasă, la bisericile mai bogate. Edificiile care aveaŭ o formă pătrată, erau înzestrate cu cupole, și forma lor purta numele de stil bizantin, a cărei absidă era în interior rotundă și la exterior poligonală.

Viața creștină și disciplina bisericească. Dacă în timpurile grele ale creștinismului, biserica a fost nevoită a nu înrîuri destul asupra vieții creștine, nu este mai puțin adevărat că dupe ce religia creștină este proclamată religiune de stat, puterea ei crește și fo-

¹⁾ De Rossi: Bullett. April. 1863 dice: Ibi modo, jussu Constantini imperatoris, basilica facta est, id est dominicum mirae pulchritudinis.

lósele ei se văd cu prisosin. Bună, blnz chiar către cei ce le făceau r, nersbuntor, creini atrag simpatiile vrjmailor lor cu deosebire prin ajutorrile ce dau celor aflai în lipsă, biserica câștigă o poziiune, care arată superioritatea vieei creine. Nu este însă mai puin adevărat că puritatea primilor timpuri este pe multe locuri înlocuită cu o frnicie i o decaden a moravurilor, datorită pe de o parte faptului că nu se mai cerceta de ajuns persoanele ce vin la creinism ca să se vadă dacă au vocaiune, iar pe de alta slbire cu care se presenta biserica, care acum nu inea la rigo-rismul secolelor primare. Totui acum principiile creine se infiltrase în statul crein, care le aplica, nlturnd practile păgâne. Ideile umanitare de frie, dreptate, egalitate călăuzesc instituțiile civile. Sclavia, care era una din relele lumei vech, încetul cu încetul dispare i legislaiunea se inspira din ce în ce de sentimentele umane, care nu puteau suferi înjosirea omului ; ba im-peratori ca Constantin cel Mare pedepsea uciderea unui sclav ca i un asasinat, iar Iustinian suprimă deosebirele de clase, dndu-le drepturi cetenesc i învoindu-le căsătoriile cu femei libere. Pedepsele, unele se mai îndulcesc altele dispar. Cu suta a IV-a pedépsa cruce ncetz. Prisonieri chiar erau tratai mai umanitar ¹⁾. Multe din relele ce nu puteau fi oprite prin decrete imperiale, creinismul le înlătură. Aa sunt bună-r avorturile, sinuciderile, luptele cu gladiatori, crimele contra naturei, adulteriul. Noua religiune combătând

¹⁾ Legea din 409, cod. Theod. IX, 3, 7.

relele de care suferea societatea a ridicat conștiința morală și pe lângă acestea a făcut ca inimile caritabile se reverse asupra suferinzilor darurile de care aveau nevoie.

Dar dacă biserica a fost severă în cele patru secole, nu este mai puțin adevărat că ea cedeză, cum am dis, din cauza împrejurărilor în care se găsea, aducându-și oare-care slăbire. Creștinismul fiind pentru toți și prescripțiunile sale urmând a se aplica tuturor, pentru că Dumnezeu nu caută la fața omului, biserica s'a găsit într'o poziție delicată de a aplica prescripțiunile sale severe guvernatorelor și imperatorilor laxi. Din cauza această disciplina mai decade, cu toate că în unele cazuri căpiteniile bisericei au știut să înfrâneze destrăbălarea. Cum însă era greu de păzit severitatea către toți, biserica Occidentală și dupe ea cea Orientală introduce Duhovnicii sau preoții penitențiară (προσβίτερος ἐπὶ τῆς μετανοίας, poenitentiarus), care fură desființați în urma unui scandal petrecut la Constantinopol (390). Patriarhul Nectariu și dupe el cei-l'alți episcopi orientali luară această decisiune ¹⁾. În privința regulilor de urmat cu penitenței se compuseră așa numitele cărți penitențiare (Libri poenitentiales), care sunt mai numeroase în Occident și în care erau toate indiciile relative la espiarea greșalelor. În Orient avem între altele trei epistole ale lui Basiliu cel Mare către Amfilochiu din Iconium și două tratate ale lui Ioan Postitorul, patriarh din Constantinopol († 595). Pentru Occident menționăm pe a lui

¹⁾ *Socrat*, Hist. eccles. V, 19 ; *Sozom.*, VII, 16.

Teodor din Cantorbery († 690), Beda venerabilul (Liber de remediis peccatorum), Egbert din Jork (Poenitentiale Egberti), Raban Maur, Grațian etc.

Donatiștii¹⁾

Neînțelegerile în privința disciplinei în biserică, a puterilor misterilor și deosebiriilor ce există între biserică vădută și cea nevădută dădău nascere sectei Donatistilor, care își luă ființa la începutul secolului IV-a și dură până în secolul VII-a. Ei avură să sufere din cauza relei interpretări ce dădea raporturilor dintre Stat și biserică. Se știe că persecuțiunile făcuse pe creștinii mai tenaci în doctrina lor; ba unii, având cu ei mulțimea, căuta să 'și facă un renume din primirea martirului. Biserica nu putea să aprobe ca însuși creștinii să 'și caute mărtașia și să se dea în mâinile inamicilor lor. Din cauza aceasta episcopul de Cartagena *Mensuriu* fu rău vădută de rigoriști și în urmă acusat la Roma, unde mergând să se justifice, muri pe drum (311). Arhidiaconul lui Mensuriu, Cecilian, fu ales episcop de majoritatea credincioșilor. Acesta având vederile lui Mensurius în privința martirului era urât de rigoriști. Ei găsiră ocasiunea ca să 'și răsbune contra lui atunci când Cecilian neașteptând sosirea episcopilor Numidiei ca să-l consacre episcop, a primit consacrarea de la Felix de Aptunga, care era acusat de trădător, pentru

¹⁾ *Optatus de Milev*, ed. du pin. Paris. 1700 *Augustin* în mai multe scrieri.—*Duchesne*, Le dossier du donatisme dans les mélanges d'archéologie et d'histoire de l'Ecole franc, de Rome 1890.

că ar fi dat păgânilor cărțile sante în timpul persecuțiune lui Dioclețian. Pe lângă acesta Cecilian mai avea inamicî personali pe preoții Botrus și Celestius, pe două comunități depuse de Mensuriu și pe văduva Lucila, căreia i-ar fi dat să sărute odată ósele unui martir, neprimut de biserică. În urma acestora partidul contrar lui Cecilian crescú și la 312, în un sinod ținut la Cartagena, sub Secund din Numidia, el fu depus, iar în locu-î aleseră pe lectorul *Majorin*, care muri în 313 urmându-î *Donat cel Mare*. După numele acestor două din urmă partidul rigoristic din Africa purta numele de majorin sau donatist.

Cum se vede biserica Cartagenei avea două episcopi, lucru ce turbura foarte mult liniștea ei și făcea ca schisma să se întindă. Sinodul de la Arelate (314) se pronunță contra Donatiștilor, dupe ce comisia instituită de imperator la Roma nu găsisă temeiū de vinovăție contra lui Cecilian. Marele Constantin în 316 decretă condamnarea episcopilor donatiști și confiscarea averilor lor. Nevinovăția lui Felix din Aptunga a fost stabilită de proconsolul Africei. Totuși numărul lor creștea și în 330 un sinod ținut de ei era compus din 270 episcopi donatiști, ceea ce probază că de și arbitrii la cari alergară spre a decide asupra lor se pronunțase contra-le și de și ordinele imperiale erau în defavórea lor, totuși ei nu încetară de a lucra și progresa.

Numărul mare al Donatiștilor făcu pe Constantin ca să-î tolereze. Sub urmașii lui Constantin pozițiunea lor se îngreue și totă grija lui Constantin a fost ca să-î stărpescă, mai ales după ce se constituiesc sub numele

de „*Luptătorii lui Dumnezeu contra diavolului*“ «*Agnostici*» sau «*Milites Christi*¹⁾». În atare calitate, sectanții mergeau prin sate și resculau poporul și cu toții săvârșeau tot soiul de hoții. Imperiul era neliniștit. Constant încercă să-l readucă în sînul bisericii, la început în liniște, apoi prin măsuri severe, trimițînd în esil pe căpeteniile lor între cari și pe Donat și închidîndu-le bisericile.

Situația lor se îmbunătățește sub imperatorul *Julian*. Acest apostat al credinței creștine, în dorința sa de a lovi cu orîce chip creștinismul, a revocat măsurile luate de predecesorul său. Imperatorul Valentinian I (373) și Grațian (375) îi persecută. Augustin²⁾ încercă a-l readuce în sînul bisericii prin discuțiunile în care întrebuintă meșteșugul artei sale, dar în cele din urmă vedînd că nimic nu-i succede, îi chiemă la o discuție publică în Cartagena (411), la care asistară 565 episcopi și delegați imperiali, după care luându-se avisul lui Augustin, reîncepură persecuțiunile grozave contra lor. Din suta a V-a Donatiștii încep a perde încet-încet din influența ce aveau și, după ce Vandali îi slăbesc și mai mult, în suta a VII-a ei se perd cu totul odată cu venirea Musulmanilor (Saracinilor).

Donatiștii nu recunosceaă bun botezul dat de altcineva de cît de sectanții lor și de aceea rebotezaă pe acei ce intraă în secta lor. Ei erau foarte aspri cu cei păcătoși și alungaă dintre membrii adevăratei biserici

¹⁾ Creștinii ortoxi îi numiră circoncellioni, pentru că se învârtuă în jurul caselor țeranilor, (circa cellas euntes).

²⁾ Optat a scris „De schismate Donatistarum“.

pe cei ce erau în contact cu ei. În privința mistere-
lor Donatiști învțău că efectul lor depinde de starea
de grație în care se găsește acel prin care se dă.

Deosebiriile bisericeii occidentale de cea orientală

Inceputurile schismei între aceste biserici

Din interesele urmărite de Constantin cel Mare pentru
esistența imperiului, strămutând scaunul imperiului la
Constantinopol, a urmat firesce ca și biserica de aci să
câștige o însemnătate, potrivit cu situația creată poli-
ticește. Ridicarea bisericeii de la Constantinopol nu era
vădută bine de biserica Romei, care începu a'și arăta
ore-carî pretențiunii de întâietate, de îndată ce se vădu
că sinodul al II-lea ecumenic acordă episcopului din
Bizanțiiu demnitatea de patriarh, iar sinodul al IV-lea
de la Calcedona întinse jurisdicțiunea acesteii patriarhii.

Deosibirile doctrinare care esistau între aceste bise-
rici, n'aũ pus în joc atâta vrăjmășie și răutate, cât s'aũ
adus din cauza spiritului lumesc, de care era domi-
nată Roma, încă din timpuri vechi, dar pe care 'l ținea
ore-cum ascuns, până s'a ivit ocasiunea de a-l mani-
festa pe față. Ambele biserici aũ putut să se împace
între ele asupra cestiunilor dogmatice, și adunate în
sinode se decidă formulele de credință, pe care se le
accepte și să le răspêdescă. Când însă vanitatea luă
locul principal, diferențele de doctrină procură ocași-
unea separățiunei. Orientul era gelos de poziția bisericeii
sale, și dacă n'avea pretențiunea ca Constantinopolul
să fie reședința lui Iisus Christos, iar patriarhul de aci

un reprezentant al său cu puteri de stăpânire asupra întregii biserici, cum făceau occidentali, nu este mai puțin adevărat că nu se lasă ași perde situația creată, nici se plcă absurdităților Romei. Adausul cuvîntului *filioque* în simbol, cum și esecutarea unor practice contrare spiritului creștin, așa cum era la origina sa, sunt motive pentru separarea bisericilor, care însă nu se face de cât mai târziu.

În cestiunea monotelită Roma interveniși Papa Teodor escomunică pe patriarhul de la Constantinopol, care era monotelit. Imperatorul Constant II (648) publică *Tipul* prin care oprea discutarea asupra uneia sa a două voințe în Iisus Christos. Decisiunea imperatorului este combătută de papa Martin I, care reuși a face pe sinodul din Latran (649) să condamne această decisiune. În 653 Martin este tratat de criminal și esilat la Cherson, iar monahului Maxim i se tăie mîna dréptă și limba.

Prin aceste procedurî raporturile între Roma și Bizanț se strică cu desăvârșire, dar în același timp suzeranitatea imperială se stabilește la Roma.

Dacă Roma se bucura de ore-care întăetate între cele-l-alte 10 provincii pe care i le recunoscuse sinodul I ecumenic¹⁾, cu acesta nu i se da nici o îndreptățire de a urmări o întăetate asupra întregii biserici creștine, iar daca bisericile din occident și câte odată și cele din orient se adresaū la ea, pentru a cere ore-carī lămuriri, nu reese de aci alt-ceva de cât o consultare, iar nici de cunī o supunere. Nici chiar decisiunea si-

¹⁾ Italia Sudică și Centrală cu insulele Corsica, Sardinia și Sicilia.

nodului din Sardica (343) de a primi episcopul Romei apelurile episcopilor nedreptățiți, nu constituie pentru papă o suzeranitate, pe care ei o scot în beneficiul cauzei ce urmăresc. Incercarea papei Leon cel Mare de a statua o întâetate a scaunului papal, basată pe cuvintele Mântuitorului «Tu ești Petru și pe această piatră voi zidi biserica mea», fu zădărnicită de decisiunile sinodului din Calcedona (451), prin care se recunoscea o egalitate între scaunele din Roma și Constantinopol¹⁾. Nică bisericele din occident nu primeau primatul papal cu tot decretul lui Valentinian al III-lea²⁾.

Evident, dar, că Romei i se răspunde negativ la solicitința ei de a avea o primăție asupra celorlalte biserici; iar când sinodul al II-lea Trullan prin mai multe canóne, respinge toate dorințele și practicile ei, cu acesta. îl dă să înțelegă puțină serioșitate de care este condusă în această cestiune.

¹⁾ Canon 28.

²⁾ Bisericele din Africa, din Aquilea, Milan, Ravena, etc.

ISTORIA MEDIE

ISTORIA MEDIE

De la 692 -- 1453

Luptele iconoclastice¹⁾

Usul de a se da un cult deosebit imaginilor sante, l-am vedut din timpurile vechi ale bisericei. Era, am recunoscut, o temă din partea unor parinti bisericesci, ca sa se continue acest cult, pentru ca, credea ei, crestianismul ar fi putut sa fie acusat de idolatrie, cum si faceau unii pagani, si cum fac in urma Iudei si Mahometanilor. Explicarea insa, ce s'a dat cultului imaginilor sante, a adus pe toti la aceeași credință, așa că până în timpul acesta biserica n'a avut să sufere pentru credința și obiceiul său.

În suta a VIII-a opoziția veche reapare și imperatorii luând partea contrariilor cultului icónelor, au pricinuit mult rău credinței creștine și linistei biserice.

¹⁾ *I. Damascen*, λόγοι ἀπολογητικοί. — *Nicephor*, Brevias hist. Mansi. Conc. XIII, XIV.

Un decret al imperatorului *Leon Isaurul* (717—741¹⁾ din 726 găsea că Sânta Scriptură nu învoesce închinarea la imagine; decî acest cult este în afară de Scriptură și ca atare nu trebuie ținut, mai ales că se ajunsese la un fel de superstițiune periculösă, când ómenii simpli aduceau icónelor o venerațiune ce trecea peste marginile permise²⁾. Pentru acésta imperatorul găsi aderenți chiar între episcopî, cum fură Teodosiu de la Efes, Constantin de la Nacolia (Frigia) și Toma de la Claudipolis. Patriarhul din Constantinopol Gherman era de părerere contrară. El avënd în sprijinul său mulțimea credincioșilor, cum și talentul lui Ión Damascen, opusă rezistență imperatorului. Imperatorul printr'un alt ordin din 730 decide scóterea icónelor din locurile unde s'ar afla, și nimicirea lor; asemenea ordine fură esecutate, icónele fură scóse de prin biserici și alte locuri, pe unde se aflau, și li se deteră foc, iar în locul lui Gherman, care fu destituit, este ridicat Anastasiu. Orice opunere era zadarnică, căci forța imperială impunea tăcere tuturor acelora, carî ar fi îndrăsnit să se arate contra decisiunei sale. Icóna Mântuitorului *αντιφωνήτης* din quartierul *Chalcoprateria* fu distrusă³⁾.

¹⁾ Mai înainte de el, sub Zenon, suta a cincea, a combătut cultul icónelor *Filoxen* (Xenaias persanul), episcop de la Ierapolea din Siria, apoi *Serenus*, episcop al Marsiliiei, și imperatorul Filipic. Asemenea a nimicit icónele din bisericile creștine și califul Iezid al II-lea.

²⁾ Poporul dedea icónelor un cult așa că, era constatat cum că se neglija credința în puterea lui Dumnezeu și se îndrepta la ajutorul icónei, ce reprezenta un sânt óre-care. Biserica însă învăța că creștinul se cuvine a da imaginilor sante un fel de venerațiune (*προσκύνησις*), pe când poporul le da adorațiune (*λατρεία*).

³⁾ Soldatul Iuvinus fu masacrat de popor pentru că a dat jos acésta icónă.

Dar dacă în orient, urcarea pe tronul patriarhal al lui Anastasiu, făcea posibilă înlăturarea oficială a icónelor, în occident, opoziția în contra imperatorului fu mare. Papii Gregoriu II (715—731) și Gregoriu III (731—741) încercară de a face pe Leon să revină asupra decretelor date; dar fără folos. Mórtea pusă capît ȃdilelor lui Leon Isaurul, și ginerele său *Artabase*, readuce starea de mai înainte; însă restabilirea cultului icónelor, fu de scurtă durată. *Constantin Copronim* (741—775), fiul lui Leon, continuă persecuțiunea contra cultului icónelor. Acest imperator pentru a face ca dorințele sale, în această cestiune, să fie încununate de succes, pe lângă autoritatea imperială, căută să aducă și biserica spre a se uni cu el. În acest scop, convocă un sinod la Constantinopol (754¹⁾, care înlătură cultul icónelor și pronunță anatema în contra aceloră, cari ar mai îndrăsni să le dea închinăciune. Turburările ce încep acum sunt destul de mari. Ura și disprețul ambelor partide face ca să se dea ocasiune la vĕrsări de sânge. Tóte bisericile sunt profanate și icónele aruncate din ele. Opoziția monahilor, cari arătară rezistență, de și mare, nu folosi aprópe nimic; ba cei mai mulți periră, condamnați la tot felul de torturi, iar localurile unde se adăposteau, fură prefăcute în grajduri sau cazarme.

Sub *Leon IV* (775—780) situațiunea nu se îmbunătăți, mai ales după ce imperatorul se încredință

¹⁾ La acest sinod n'au luat parte patriarhiile bisericilor, ci numai episcopii de sub jurisdicțiã patriarhului de la Constantinopol. Patriarhiile erau pentru venerarea icónelor; contra erau episcopii din coprinsul împărăției. Sinodul acesta din Constantinopol fu anatemizat de un sinod ținut în 769 la Lateran.

cum că funcționarii cei mai înalți sunt favorabili icónelor. Cu toate acestea monahii nu erau așa de persecutați și putură să-și recapete viața monastirască, pe care o părăsiseră, de furia persecuțiunii lui Copronim. Soția sa *Irena*, atât în timpul vieții lui Leon IV, cât —mai cu osebire—după mórtea acestuia și pe timpul minorității fiului său Constantin al VI-lea, era pentru venerarea icónelor, dând învoire pentru restabilirea cultului lor. Patriarhul Paul, care lucrase alături cu iconoclaștii, se retrage, și în locul său fu ridicat la această treaptă Tarasie. Prin dorința Irenei și străduința lui Tarasie se adună un sinod ecumenic la Constantinopol (787), care își ținu apoi ședințele la Nicea, pentru că militarii erau favorabili iconoclaștilor și produceau turburări, și aci se decise restabilirea cultului icónelor, conform usului tradițional, distingându-se venerațiunea de adorațiune și recunoscându-se că adorațiunea nu se poate da de cât numai lui Dumnezeu²⁾, iar persónelor ce sunt reprezentate prin icóne, nu li se cuvine de cât venerațiune. Sinodul din 754 fu anatemizat. Imperatorii *Nicefor* (802—811) și *Michael Rangabe* (811 — 813) menținură decisiunile luate; dar de îndată ce armata reuși să urce pe tron pe *Leon Arménul* (813—820) cultul icónelor fu iarăși combătut. Seperstițioși, militarii învinși în luptele ce susținură cu Bulgarii (813), cereau lui Leon să înlăture cultul acesta, de óre ce numai din cauza lui au suferit înfrângerea. În 815 imperatorul dete curs perse-

²⁾ Ὁδὸ μὲν τὴν κατὰ πίστιν ἡμῶν ἀληθινὴν λατρείαν ἢ πρεσβεῖ μόνῃ τῇ θεῷ φέουσι.

cuțiuilor cari se continuă și sub *Mihail Balbul* (820—829) și *Teofil* (829—842). Apărători ai icónelor din acest timp sunt: patriarhul Nicefor († 829) și cu deosebire monahul Teodor Studitul († 826), care prin scrierile sale polemice a dovedit inamicilor că n'au dreptate când combat și persecută pe acei ce venerază icónele. În 842 murí Teofil și soția sa *Teodora*, imitând pe Irena, readusă în ființă cultul icónelor, înlătură pe Ioan, patriarhul din Constantinopol, care era iconoclast, și pusă în locu-i pe Metodiu; iar sinodul ce se ținu în acest an, aprobând decisiunile de la 787, stabili Dumineca ântêia a patru ȕcimei să se numéscă «Dumineca ortodoxiei.»

Occidentul era, cum am văȕut, favorabil cultului icónelor. Cu tóte acestea papii avură a suporta greutateȕi. Așa papa Adrian I fu nemulțumit de procedarea Francilor, mai ales duȕă ce Carol cel Mare, prin așa numitele: Libri Carolini, se pronunțasă contra icónelor. Sinodul din Francfort (794) desaproabă decisiunile luate la Nicea, sub motiv că s'ar fi recunoscut un fel de adoraȕiune icónelor. Sinodul nu primea nici servitium nici adoratio. Un alt sinod, ȕinut în Paris la 825, aprobă hotărîrile sinodului din Francfort.

Schisma între Biserica orientală și cea occidentală

Fotiu și luptele sale

O ură neîmpăcată s'a iscat între Biserica occidentală și cea orientală, încă de la recunóscerea Bisericei din Constantinopol, de către sinodul II ecumenic, ca patriar-

hie; și mai mult încă, de când sinodul VI ecumenic pusă acest scaun egal cu acel de Roma, iar Justinian cel Mare declarasă pe Ioan Pustnicul, patriarhul Constantinopolului, de patriarh ecumenic. Cu acestea orientul făcea pe papa Romei să 'și vadă nimicite planurile sale de domnie peste întreaga biserică. Amenințând și afurisind papa nu face alt de cât perde pe fie-ce di din influența ce o avusă odineoră, cu osebite când biserica orientală era turburată de diferite eresii.

Pe timpul lui *Michael*, fiul și succesorul lui Teofil († 842) starea lucrurilor ia o altă față. Acest tînăr imperator, condus de închiul său, Cēsar Barda 'și slăbise ast-fel corpul și spiritul, prin eşcesele sale, în cât devenisă aprópe incapabil de a administra și a se ocupa de afacerile statului. Pentru el, orî-ce era religios, era luat în derisiune, parodiând pe patriarhi și episcopi. Conducătorul statului, *Barda*, de și iubea artele și științele, totuși, adept al corupțiunei, alungă pe soția sa legitimă și ia de soție pe nora sa, care era văduvă. Savantul și austerul *Ignățiu*, patriarhul local, neputînd suferi incorectitudinile imperatorului, și în genere a curții imperiale, se opune cu vigóre disordinelor lui Barda și 'l esclude de la comunicătură. Tot o-dată el respinge cu energie cerința lui Barda ca imperatricea și fiicele sale să fie duse cu forța în o monastire. Imperatorul în unire cu Barda, după ce cercă să facă pe Ignățiu să 'demișioneze, născoci niște acușățuni false contra lui și 'l depusă, înlocuindu-l cu *Fotiu*, comandant al gardei imperiale, om fórte erudit, ortodox nepatat și descendent al uneia din cele mai nobile familii. *Biblioteca*

ce p^ortă numele său precum și operele sale sunt stimate și fără el tesaurele literaturii grece erau pierdute pentru noi. Lui i se datoresce un *Nomocanon* și scrierea dogmatică: *De spiritus sancti mystagogia* contra Paulicienilor. Ceea ce putea obiecta pentru alegerea sa era calitatea de laic. Mai mulți episcopi m^{ar}ginași n^{au} fost consultați la alegerea lui, Ignațiu constrâns a declara că a abdicat de voe, nu voesce; ceea ce dă prilej episcopilor să depună pe Fotiu și să-l escomunică. Atunci, după ce cercasă Fotiu a împărți patriarhia și a nu face nimic fără consimțim^{en}tul său, dar nu reușește și după ce Fotiu adună un sinod la Constantinopol (859) care se pronunță pentru destituirea și escomunicarea lui Ignațiu, se adresează la Papa Romei de pe atunci Necolai I prin o scrisoare, care o începe cu o laudă despre iubirea creștină, arată că Ignațiu a abdicat de la sine, și că el a fost ales fără voe. Arată, apoi, că și alți laici, ca Ambrosiu care era catehumen, au fost aleși la trépta episcopală. C^{er}că a documenta valoarea conciliilor generale, osebirea între biserica orientală și cea occidentală, și în același timp lasă să se înțelégă, că, de aci înainte nu se va mai alege vr^{un} laic episcop. Cât pentru înapoarea provinciilor ilirice el e gata să le dea, dacă imperatorul voesce, căci or^{ic}e micșorare a diecesiei sale ar fi o ușurare a sa. Imputa apoi papei că la Roma se primesc credincioși (greci fugari) fără a îndeplini prescripțiunile legale, adică a prezenta epistole de recomandare de la autoritatea lor spirituală. Necolai spre a nu se înșela trimite pe *Rodoald* din Porto și *Zaharia*.

din Anagni. legații ai săi, spre a cerceta cum sta lucrurile (860). În 861 se ține un sinod compus din 300 episcopi, mai toți creaturi ale curții. După ce se citește sinodului în o traducere inesactă epistola papei, se făcu cunoscut lui Ignațiu a se prezenta înaintea sinodului după cum este demn, sau ca acusat sau ca condamnat. El se prezintă înmbrăcat, cu haine patriarhale și înconjurat de suita sa, dar imperatorul puse să-l desbrace și să-l alunge suita. Ignațiu apoi ceru ca Fotiu să fie înlăturat din numărul judecătorilor săi. Legații papei fiind privați de toate mijloacele de a se încredința în fond. de și Ignațiu îl acuseră de venalitate, se unesc cu curtea și declară pe Fotiu de bun ales patriarh al Constantinopolului, aprobând destituirea lui Ignațiu, sub motiv că a fost ales numai de puterea laică. Hotărârile sinodului fură însoțite de o epistolă a lui Fotiu, care, pe cât era de umilă pe atât lăsa a se înțelege că va avea de luptat cu un adversar puternic în cas de necesitate. Ignațiu făcu și el ca Fotiu și trimise și el apărarea sa papei. Papa Nicolai convocă un sinod, care degradă pe legații săi și depuse pe Fotiu (863). De aci se începe o corespondență injurioasă între papa și Fotiu, în care, acest din urmă, se silea să probeze că biserica de occident a căzut în eroré și chiar în eresie. *Nefericita schismă* se începu. Între acestea **Bulgarii**, cari erau convertiți la creștinism de monahii greci. (860), conduși de regele lor *Bogoris*, sau după botez Michael, trec sub jurisdicțiunea Romei, temându-se să nu pierdă independența (866). Lucrul acesta supără pe imperator, care pusă pe Fo-

tiu să conducă lupta contra papei. Acesta în 867 trimise o *enciclică* la toți patriarhii orientali, în care semnală eresiile bisericei latine, și anume: 1) *că ordonă să se postescă Sâmbăta*; 2) *învoesce să se mănânce lapte, unt și brânză în prima săptămână a postului mare*; 3) *admite celibatul*; 4) *că numai episcopii pot da ungerea cu sântul mir la botez*; 5) *c'a falsificat simbolul credinței* prin adaosul *filioque*. Pe lângă acestea terorismul papei face ca chiar unii din episcopi latinii să se unescă cu el. Imperatorul de altă parte prin o epistolă plină de imputări se silea a atrage în partea sa pe regele Bulgarilor. În urmarea acestora un Sinod se ținu la Constantinopol (867), care trată ăestia lui Fotiu și eresiile papale. În ceea ce privește *dogma purcederei Sfântului Duh* osebirea cum s'a vădu era, că Occidentali, începând cu Augustin, învățau că Sfântul Duh purcede și de la Tatăl, iar nu ca Orientalii că purcede de la Tatăl. Invățătura Occidentalilor, din secolul al V-lea, a început a străbate Ispania, iar în secolul al VIII-lea în întreaga Franță. Pentru prima oră Sinodul de la Toledo (589) a consfințit formula occidentală, care se vedu introdusă în *Simbolul Atanasian*. Orientalii admiseră această formulă, care era o cădere în dualism, ci basați pe Ión 15, 26 respinseră adaosul.

Gregoriu Nisul și Ión Damascen erău de această părere (ὁ λόγος δὲ πνεῦμα, οὐχ ὡς ἐξ αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς δι' αὐτοῦ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον μόνος γὰρ αἰτίας ὁ πατήρ). Maxim Mărturisitorul spune că papa Martin (650) voind

se introducea filioque a scandalizat pe monoteliții din Constantinopol. Biserica Galiei în urma Sinodului din *Friul* (791) admit formula. Sinodul acesta decide: «După cum consiliul ecumenic din Constantinopol (381) a fost în drept se amplifice prin adaos Simbolul Nicean tot așa este în drept orî-ce Sinod să facă în Simbolul Constantinopolitan orî-ce adaose în sensul ortodoxiei.» În secolul al IX-lea se reînoi disputa. Monahii latini din Muntele Olivilor opuși celor greci în privința Simbolului se adresază Papei Leon III (795—816). Papa 'avisă pe Carol cel Mare, care convocă Sinodul de la Aix la Chapelle (809) și acest Sinod în înțelegere cu papa admisă simbolul nealterat. Leon pusă să se sape ast-fel simbolul pe două tabule de argint, cu inscripția: «haec Leo posui amore et cautela orthodoxae fidei.» Catolicii față cu procedarea lui Leon s'ar sili se justifice adaosul prin acésta, că Leon în răspunsul său către delegații lui Carol Cel Mare de la Sinodul de la Aix la Chapelle nu privește de cât descoperirile date Simbolului în Sinódele provinciale, iar nici de cum asupra cuvîntului Filioque, care dic ei, l-a adoptat. Conciliul din Constantinopol (867) escomunică pe papa.

Succesorul lui Barda, *Basiliiu Macedon*, ucidînd pe imperatorul Mihael luă frânele guvernului (867—86). Ast-fel suit pe tron și găsind un sprijin în partidul lui Ignațiu, depune pe Fotiu și'l închide în o monastire, restabilind pe Ignațiu. — Acésta hotărîre fu confirmată de al *VIII-lea Sinod ecumenic* (la *apusenî*, (1869) la care luase parte legații papei și trei comersanți deghisați în reprezentanți ai scaunelor de Alexandria și

Ierusalim ocupate acum de puterea Saracinilor. La conciliul acesta, care se deschise cu 12 episcopi și 102 membri, s'a condamnat Fotiu ca usurpator, shismatic, falsificator de acte sinodale etc. cum și amicul său Gregoriu de la Siracusa cu alți aderenți. În urma unui atare act relațiunile cu Roma se restabiliră sub Adrian II; dar orientalii observară cu ocazia această aroganța papei, care căta se umilăscă ierarhia bisantină. Ca să se înlăture pretențiile papei se ivi o împrejurare istorică, și anume se pune pe tapet cestiunea *Bulgariei*. Trebuia să se știe de cine aparține biserica Bulgară: de Roma sau de Constantinopol?, cu atât mai mult cu cât deputații bulgari, aflați la Constantinopol, cerură în prezența legaților papei să se lămurască poziția bisericii lor. Cu această ocaziune se răspunseră bulgarilor: „*Evident, (răspunseră legații), la biserica română, la care regele vostru și întreg poporul său sunt dați, ca la căpitenia apostolilor, Sf. Petru, și în fine la succesorii acestui apostol de la cari națiunea voastră a dorit și a primit doctrina sa, episcopii săi și preoții săi.*” Cu această ocaziune s'a născut o discuțiune foarte vie. Pretinșii Vicari ai patriarhilor orientali se pronunțară pentru Bizanț. Un nou episcop fu sântit de Ignațiu pentru bulgari și acesta alungă pe preoții latini.

Atît papa Adrian cât și Ion al VIII-lea (872—82) se opuseră, dar în zadar. Ignațiu morî în 877, iar Fotiu se împacă cu imperatoarele și papa Ión VIII îl recunoște, sub condiția de a face amendă onorabilă înaintea unui sinod, a se corige în viața sa și a reda Romei jurisdicția Bulgariei, în care papa sperînd îl trimite *pallium*. Un

conciliu este convocat la Constantinopol (879) în biserica sfintei Sofii, la care Fotiu 'și rezervă președinția. Sinodul fu deschis printr'un discurs ținut de mitropolitul din Calcedona, Zaharia, în care lăuda pe patriarhul și aducea papelor acuzări de discordie, discurs primit cu aplause de sinod. Epistolele papelor fiind citite în grecește cu modificări și omiterea pasajului privitor pe Bulgaria, și adaosul că condamnă conciliul din 869, făcură pe legații papelor, cari nu știau grecește, să subscrie condamnarea conciliului din 869 și se pronunțe anatema contra celor ce ar voi să adauge ceva la simbol. În ceea ce privește Bulgaria legații papali primesc răspunsul că cestiunea depinde de imperatore, iar nu de patriarh, care, în cazul de față, nu este contrar papelor. Papa Ión se vede nevoit a pronunța în biserică, cu mâna pe evanghelie, anatema contra lui Fotiu și contra partizanilor sei. Cu mórtea lui Basiliu (856) și ridicarea pe tronul imperial a fiului său *Leon VI, filosoful* (886—91), Fotiu este din nou destituit și muri închis în o monastire (891). Patriarhatul fu dat fratelui lui Leon, *Stefan*, căruia i se ceru de imperator în unire cu clero recunoșterea din partea papelor. După Stefan urmă *Antoniu II* (899).

Succesorii lui Antoniu remaseră, în decursul secolului X, în relațiuni cu Roma; alți patriarhi din orient continuară a purta numele de episcopi romani în dip-tice și în canonul liturgiei. Sub *Constantin Monomahul* (1042—54) Bizanțul ceruse ajutorul papelor Leon IX (1048—1054) contra Normanșilor ce amenințau posesiunile bizantine din Italia de jos. Patriarhul de acum

Mihail Cerulariu (1043) începu din nou lupta contra Romei, în unire cu episcopul bulgar Leon de la Achrida, ceea-ce aduce separarea definitivă. Ambii aceștia trimit lui Ión, episcop de la Trani (în Apulia) o enciclică, în care reproduc vechile argumente ale lui Foțiu și adaugă și altele contra Romei relative la purcederea sf. Spirit de la Tatăl și Fiul, celibatul clericilor, escluderea clericilor—afară de episcop—de a da confirmarea la botez, întrebuițarea pâinei și a vinului în euharistie, postul Sâmbetei, întrebuițarea cărnurilor sufocate, suspensiunea cuvîntului aliluia în postul mare, etc.

Ión comunică cardinalului Humbert, legatul papal, ce se afla pe atunci la Trani, coprinsul enciclicei și acesta dusă la Roma, ca un apărător fanatic al papalității, o copie de pe ea. Leon IX refută toate acestea în o epistolă explicită și moderată adresată lui Cerulariu și episcopului de la Achrida.

Imperatorele, care cum s'a ȋis avea nevoie de sprijinul papal, dorea terminarea disputei, în care scop papa trimisă o delegațiune la Constantinopol, în frunte cu faimosul Cardinal Humbert, aducând o nouă epistolă mai vie ca cea d'întăiū (1054) și în care reproșă lui Cerulariu că 'și iea titlu de patriarh ecumenic. Imperatorele Constantin Monomahul primi pe legați cu bună voință. Cerulariu aflând că legații papali se află la Constantinopol, nu pentru a fi instruiți, ci pentru a instrui, refusă a asista la conferință și acusă pe Imperator că este înțeles cu Roma. Legații, între cari Humbert per-escelentiam-apărără cu mult spirit cauza occidentalilor, așa că făcură pe imperatore să ordone traducerea apologiei în grecește. Ne-

putând îndupleca pe Cerulariu, legații papei pronunțară anatema contra lui iar imperatorul permise cardinalului a depune în biserica Sfintei Sofii din Constantinopol un document care coprindea depunerea lui Cerulariu și a tuturor ce vor fi cu el; (16 Iuliu 1054) apoi părăsiră Biserica și după două zile nu se mai vedură în Constantinopol. Stăruințele lui Petru al Antiohiei și ale lui Teofilact de la Achrida de a înlătura shisma fură dedarnice. Cerulariu nu ascultând nici o propunere de pace, ci declară că nu e nici o osebite între dignitatea patriarhală și cea a imperatorului și deci va lucra în consecință. Shisma subsistă, și el a resistat la toate amenințările, care a primit. Imperatorul *Isac Comnenul* vedând planul lui Cerulariu, cu toate că se rădicasese la tron prin el (1057) i trimise în exil în insula Proconesei (Marmara) unde mori (1059). Mortea sa nu schimbă de loc situația.

BISERICA ORIENTALA

Literatura bisericească la Români de la 680 până în secolul al XIV

Literatura bisericească române este puțină în acest timp și cu anevoie putem să ne folosim de lămuririle ce ne dă; totuși, cercetând cu scrupulositate actele, documentele cum și începuturile de lucrări, privitoare la acest subiect, găsim o continuitate a dezvoltării pe care biserica o luase la început. Să înțelege că împrejurările prin care a trecut poporul se resimt și în biserică; dar tocmai de aci reese legătura ce a fost între biserică și stat.

Pentru a cunoaște starea bisericească române din acest timp ne putem folosi: 1) de studiul P. S. Episcop al Râmnicului D. D. Ghenadie Enăcenu «Creștinismul în Dacia», 2) de lucrarea d-lui Le Quien «Oriens Christianus» Paris, 1740, 3 volume, 3) de Fragmentele culese de Hurmuzachi 4) de Magazinul istoric, în care se vorbește despre Dacia 5) de Acta patriarchatus Constantinopolitani, ed. fr. Miklosisch și Jos. Müller, Vindob. 1860. (Actele patriarhiei de la Constantinopol) 6) de Theiner Vetera monumenta Slavorum meridionalium historiam illustrantia, Roma, 1863; 7) de Drinov, Istoria bisericească

bulgare (în limba rusă), 8) de Istoria critică a lui Hajdeu; 9) de paharnicul Alexandru Geanoglu Lesvioudacs, Bucuresc, 1845; 10) de Istoria bisericeii române de Filaret Scriban; 11) de istoria bisericească de C. Căca, Cernăuți, 1891; 12) de Istoria bisericeii de P. Maior; 13) de Iriccki, Istoria Bulgarilor, Praga 1876; 14) de Golubinschy, Moscova, 1871; etc.,

Românii de dincolo de Dunăre

Românii de aci au avut a suferi din partea Slavilor în acest timp când ei fură nevoiți a se retrage la Munții. Biserica din diecesa Iliriei avu să treacă și ea prin multe greutăți. Bizantinii trecură apoi și ei printr'o lovitură ce îi costă destul de mult. Șefii Bulgarilor Asparuch (700), Terbeliu (700—720) Cormesiu (753 — 60) și Sabin neliniștiră pe Bizantini. Crum (802) și Mortagon (836) pricinuesc o mulțime de pagube imperiului grecesc ¹⁾. În situația încurcată în care se găsea Bizantinii și din cauza neînțelegerilor cu biserica Romei la 732, Leon Isaurul (717—741) scose biserica ilirică de sub autoritatea Romei și o trecu la Constantinopol. Nevoile prin care trec Romanii îi face să nu fie streini de influența slavă și grăcă. Creștinându-se Bulgarii sub Bogoris (după botez Mihail), (852—888) interesele politice îi făcea

, ¹⁾ Asupra părții ocupate de Bulgari dincolo de Dunăre Gramaticus Leo, Bonn, p. 208 ne spune că era dincolo de Istru; iar Cedrenus explică că aci este vorba de Bulgaria. În părțile acestea cu greu mai aflăm câte un nume de român, cum bună oră pe episcopul Ursul din Moesia de jos; dar mai pe urmă nici atâta nu aflăm.

să oscileze când către Roma, când către Constantinopol. Cestiunea Bulgarilor fu un punct de discordie între biserica orientală și cea occidentală. Românii de aci aũ fost nevoiți a primi organizația bisericească ce li s'a dat de Bulgari, deci și limba slavă în liturgie; cu toate că n'a încetat nici limba grăcă.

Tot din cauza dorinței de stăpânire, Bulgarii ies de sub autoritatea bisericească de la Constantinopol și se alipesc de Roma, sub *Simion* (893-927) care, după ce biruise pe greci, până sub ȃidurile Constantinopolei, primi să se închine Romei în schimbul titlului de împărat ce i se dete. Simion ridică mitropolia de la Preslav (Marcionopolis) la demnitatea de patriarhat.

Reședința patriarhiei urmă pe acea a imperatorului¹⁾ până ce în timpul lui Samuel se stabili la *Ohrida*, când grecii sub Zimisces câștigaseră Bulgaria dunărenă. În 1019 la Ohrida, prin influența grecilor, cari erau stăpâni ai acestor părți, fu numit patriarh un grec anume Ioan de la Dibra, așa că cei două patriarhi bulgari: Filip (1010) și David (1015-1018) nu pot avea într'un timp așa de scurt o influență hotărîtoare asupra bisericei Bulgariei. Un decret al lui Basiliu II Bulgaroctonul recunoște autocefalia Mitropoliei din Ohrida, lăsând sub jurisdicția ei pe Valahii din totă Bulgaria.

Acei ce caută a scutura jugul grecesc sunt Români. Incercările lor sunt încununate de succes. În 1186 frații *Petru* și *Asan* reușesc a bate pe greci și a în-

¹⁾ Așa de la Preslav se mută la Sofia, apoi la Moglena, Vaden și Prespa.

ființa un imperiū între Dunăre și Em, imperiu care își dobândește o traînică temelie sub Ioanițiu (1197). În timpul acestui împărat, papa Inocențiu al III-lea îi trimite prin protopopul grecesc din Brundisium, Dominik, o scrisoare plină de elogiuri, terminând cu aceea că știe bunele intențiuni ce împăratul are către papa. Ioanițiu îi răspunde tot pe același ton și îi arată că el nu prețuiesc nimic aurul și argintul pe lângă scrisoarea papei. Răspunsul i s'a trimis prin preotul Vlasie din Brandizuber. Capelanul Ión este atunci trimis de papa spre a mulțumi din nou lui Ioanițiu și acestuia i se da însărcinarea de a organiza biserica. Ión pune un mitropolit la Tîrnova și câte un episcop în Belesbolna și Prestlava. Un decret al împăratului din 1204 trece biserica bulgară sub autoritatea Romei, pentru care papa îi trimite o diademă regală prin cardinalul Leon di Santa Croce, care avea și însărcinarea de a unge pe Ioniță de rege al Româno-Bulgarilor, ceea ce se și efectuează în 7 Noiembrie 1204, iar episcopul Vasile de la Tîrnova, fu numit cel dintâi episcop și Primat al bisericeii locale, iar lui Ioniță i se recunosc titlul de «dominus Blacorum et Bulgarorum».

Prietenia cu papa nu ținu nici chiar pe timpul domniei lui Ioniță, dar nici imperiul Româno-Bulgar nu dură mult.

Finele secolului al XIII-lea n'are de înregistrat elementul românesc la cârma statului, căci dinastia s'a bulgarizat. În acest timp Bulgarii sunt cari aș dirigea și când la 1389, în câmpia de la Cosova cad, a-

céstă decadență se datoresce lor și are efecte asupra statului bulgăresc.

Intórcerea bisericeî Româno-Bulgăre la credința adevărată să făcu sub *Ion Asan*, ruda imperatorului Ioan Duca Batatze de la Constantinopol, de când arhiepiscopului German din Ohrida i se dete titlul de patriarh (1234), titlu ce și-l conservă până în 1393, când reveni sub patriarhul de la Constantinopol, perdându-și întâetatea și titlul ce avea. Mai înainte însă, patriarhul German concedasă Serbilor autocefalia bisericeî, iar în 1346 adunarea de la Scopi ridică biserică sêrbă la demnitatea de patriarh, cu tótă oposiția patriarhului de la Constantinopol. Reședința patriarhieî era la Ipek. Neînțelegerile între Constantinopol și Sêrbî se continuară până la 1376, când patriarhatul fu recunoscut de greci.

În 1767 Ohrida ca și Ipek sunt desființate, cea d'ântăiū ca să nu se mai ridice, cea de a doua pênă la 1848 când imperatorul Austrieî Francisc Iosif I acordă mitropolitului de la Carloviț titlul de patriarh.

Istoria Remânilor de dincóce de Dunăre

Românii aū avut a suferi din partea Avarilor până ce imperiul acestora fu sfărămat de Carol cel Mare (797), iar apoi din partea Ungurilor. Timp însă de 200 anî, începênd cu anul 678, data când bulgariî ies de sub stăpânirea avarilor, românii și bulgariî aū avut o situațiune mai bună, putênd în ființa sate și orașe la pólele Carpaților, punênd ast-fel

începutul unei noi organizațiuni, de și n'aũ fost cu totul scutiți de influența bulgarilor, cum ne dovedește întocmirea așa numitelor *Voivodate*¹⁾. Intocmirea în state²⁾ este o probă despre vechimea românilor în aceste părți, peste care apoi aũ ajuns stăpânitorii Ungurii, un popor de rasă mongolă, din nẽmul Finilor, cari aũ trecut întâiũ de aũ ocupat partea centrală a Daciei Traiane, după ce steteră cât-va timp în Panonia. Cucerirea românilor se făcu în urma unor lupte ce s'aũ susținut, din care eșiră împăcați, avẽnd lăsată libertatea, de și se puseră sub suzeranitatea lor, ceea ce îi face încredetori în noui veniți, cari nu respectară mult drepturile lor, ci îi aserviră într'un chip neomenos. Se constată însă din documente că românii, cum am dis, erau stăpâni în aceste părți și organizați când vin ungurii. Un document din 1277 vorbește de niște pãmînt stăpânit încăde sub regele Coloman (1095—1114) de ore-care Voinea, Vulcan, Micul, Dinu. Un alt document din 1231 arată vîndarea unui pãmînt de către Buiul, fiul lui Stoia, din țara Valahilor, care apoi este înapoiat unui alt român Trul, fiul lui Cioru. Matei Corvin într'o diplomă a sa din 1471 arată că Valahii sunt ómenii

¹⁾ *Const. Porphyrog.*, de administr. imper. c. 38.

²⁾ În partea stîngă a Tisei erau trei voevodate; a) al lui Menumorut (Crișana și Transilvania nordică); b) al lui Glad (Temișana) și Gelu (Transilvania). Să se vadă Anonimus Belae regis notar, cronică ungurască, cea mai veche din câte se cunosc și în care se face amintire de analele cronice, care după d. A. D. Xenopol nu sunt de cît gesta Hungarorum Christianorum, de care vorbește părintele Ricardo, 1237. Mai este apoi ducatul lui Kean, la Răsăritul său la Sudul Transilvaniei și al lui Salanus din Panonia.

așezați (stăpânitori) în Făgăraș și Omlaș. Ștefan, regele Ungariei, coprinzând Transilvania, o încredințează conducerei unui voevod, fără însă ca cei-l-alți voievozi românești să fie desființați, ci numai să dea ascultare voevodului regesc. Pe lângă acesta românii se bucurau de o mulțime de privilegii¹⁾. Dar dacă Transilvania o găsim cu o organizație, cu o viață de stat, care se continuă și sub unguri, câtă-va vreme, Muntenia și Moldova nu sunt nici ele streine de elementul românesc.

Dovețile ce avem astăzi ne îndreptătesc a susține că ținuturile acestea au fost locuite de români și slavii înaintea descălecării, și anume românii locuind părțile muntoase, iar slavonii, părțile de la șes²⁾. Un document din 10 Mai 1134, vorbește de principatul slăvon, care avea reședința în Bârlad³⁾ și care arată că în principatul Bârladului se aflau cele trei orașe: Bârladul, Tecuciul, Haliciul mic, cum și altele. Tot astfel printr'un document din 1247 al lui Bela IV (1235—1270), regele Ungariei se donază cavalerilor sântului Ión din Ierusalim țara Severinului și a Lyricei (Lotrului), dinpreună cu Kneazatele lui Ion și Farcaș, lăsând însă o parte din ele Valahilor, document care întărește esis-

¹⁾ Vezi A. D. Xenopol, *Ist. Rom. din Dac. Traiană*, vol. I, Iași 1888, pag. 421 sqs.

²⁾ Că au fost slavii, dovedesce numele riurilor. Așa Bistrița. Trotușul, Jijia, Slănic, Bahlui, Crasna, Tutova, Milcov, Rîmnic, Doftana, Comana; apoi Leorda, Tehomiri, Iablanita, Corcova, Dobra, Șovarna, Glogova, etc. (Mehedinți) și Târnauca, Budă Hertă, Lozna, Rădăuți, Zvoriștea. Pomârla, etc. (Dorohoi).

³⁾ În numele Tatălui și al Fiului și al sântului Duh, *Ivanco Ratislavovici*, din scaunul Galitiei, *principe* al Bârladului, mărturisesc neguțătorilor din Mesembria să nu plătiască vamă la descărcarea mărfurilor în Bârlad, Tecuci și alte orașe ale noastre,

tența și stăpânirea românilor în aceste părți la începutul secolului al XIII-lea. O parte din români erau în Vrancea. Papa Grigoriu IX printr'o scrisoare adresată lui Bela al IV-lea¹⁾ îl face atent despre valahii ortodoxi din țera cumanilor și 'l rîgă a face ca să ia mîsurî pentru a înceta trecerea ungurilor și a sașilor la religia valahilor.

Cum vedem, dar, românii erau și în părțile acestea organizați așa în cât pot să întîmpine urgia nîmurilor streine. Apăsarea ungurilor și mai cu osebite încercarea lor de a face ca românii să primiască religia Romano-Catolică îi face pe aceia (românii) să părăsiască țara de peste munți și se vină în șesurile Moldovei și Munteniei, în care, însă, Vrancea ca și Banatul Olteniei rămân cîtă-va vreme independente²⁾ În 1290 se întemeia Valachia de Radu Negru, avînd reședința în Câmpu-Lung, și în 1493 Moldova sub Bogdan, cu reședința la Suciava³⁾. Intemeierea principatelor se face

¹⁾ După cîte cunoscem în episcopatul Cumanilor se află niște popore numite valahi, care de și se cred creștine, totuși desprețuesc biserica romană și nu vor să primescă misterele de la onor. nostru frate, episcop al cumanilor, ci de la falșii episcopi de ritul grec. Cîți-va din Ungaria, atît unguri cît și Sași și alți credincioși, stînd cu ei, trece la credința lor și se fac una cu ei, primind misterele după felul lor în disprețul episcopului de Cumania. Episcopia cumanilor este aceea a Milcovului (Milcoviensă), dintre Putna și Râmnic și în care se înființă la 1228 un scaun pentru convertirea cumanilor, luînd numele de episcopia cumanilor.

²⁾ Asupra întemeierii principatelor, vezi A. D. Xenopol, Ist. *Dac. Tr.* Vol. II, Iași, 1889, pag. 1 sqs. Asemenea Hist. *génér. du IV-a Siècle a nos jours* par Ern. Lavisse et et Alfr. Rambaud, Tome II, Paris, Fasc. 21-a pag. 833.

³⁾ În secolul al XII-lea Tesalia era numită Marea Valahiă; Albania. Valahia superioară, Etolia și Acarnania, Mica Valahiă.

după descălecarea românilor din Maramureș și Făgăraș, unde nu puteau tolera să li se schimbe legea, pe lângă apăsările ce suferiau acum din partea ungarilor.

Cu începutul organizării statelor române, patriarhia de la Constantinopol nu putu lăsa ca biserica de aci să mai atârne de fostul patriarh de la Ohrida. Pe timpul lui Alexandru Basarab biserica din Valahia primesce autoritatea patriarhiei și grecul Iacint Cristopulo este trimis mitropolit¹⁾ O altă mitropolie este înființată la Severin în 1370 de ôre'ce, ȋcea patriarhul, un singur mitropolit nu pôte îndeplini nevoile suflet tești ale Țerei, care acum numără mulți credincioși fără însă ca prin acêsta să se atingă drepturile celui, l'alt mitropolit. Mitropolitul din Valahia își avea reședința în Argeș, de aci se mută la Târgoviște, iar acel al Olteniei avea scaunul la Severin.

Mitropolitul Valahiei Mari purta titlul de mitropolit al Ungro-Vlahiei sau Exarh al Ungro-Vlahiei și al Plaiurilor. (*ὁ ταπεινὸς μητροπολίτης Ὑγγροβλαχίας* și *ἐξάρχος πάσις Ὑγγροβλαχίας καὶ Πλαγηνῶν*); mitropolitul Olteniei se întitula mitropolit al părților Ungro-Vlahiei din spre Severin (*μητροπολίτης τοῦ Ὑγγροβλαχίας τῆς κατὰ τὸν Σεβερῖνον*).

Legăturile între Vlahia și patriarhie se mențin cu

Românii din Pind, Epir și Tesalia sunt cunoscuși sub numele de Țintării sau Morlacchi (Valachi Negri). Ei se numesce pe ei Armini (Români).

¹⁾ Cristopulo fusese Mitropolit la Vițin în Albania. După el urmă Hariton, apoi Antim Cristopulo, începând cu 1350 și până la 1389. Veđi *Acta patriarchatus*, II, 19, 48 și 129 și A. D. Xenopol, op. cit.

tóte dispozițiunile ce erau și pentru vechiul scaun de la Ohrida, iar pe timpul lui Mircea ele se întăresc mult, silindu-se acest domn a aduce și pe Moldoveni ca să primescă autoritatea patriarhiei. Biserica din Moldova după ce fusese sub ascultarea Ohridei, trece pe timpul lui Lațcu. (1365—1374) la Haliciu, apoi la biserica catolică, care avea și episcopie la Siretiu, care apoi se strămută la Bacău. La 1374 revine iarăși sub Ohrida. În 1401 Alexandru cel bun, urcat-pe tron cu ajutorul lui Mircea cel Mare, primesce a se uni cu patriarhia, fără însă a învoi primirea clericilor streini¹⁾, cu toate încercările făcute de patriarh prin misionarii săi mitropoliți din Mitilena și Betleem și cu totă anatema ce detese patriarhul Moldovenii nu vroiesc cu nici un preț clerici în afară de naționalitatea și legea lor. Ei își apară drepturile lor, chiar atunci când interesele politice fac pe greci a cere ajutor Romei, care pentru acesta le cerea a se uni cu ei pe țărîmul bisericesc. Mitropolitul Moldovei Grigore Țamblac, nu primesce propunerile papei Eugeniu IV; de aceea la sinodul din Florența (1437) nu ia parte Țamblac, ci un grec anume Damian, care fiind pe placul imperatorului și a patriarhului nu reprezenta interele bisericei din Moldova, ci ale acelora ce credeau că această țară n'are voința sa și ca atare poate orî-ce grec se dispună de ea. Țamblac a-

¹⁾ Patriarhul se amestecase în afacerile Moldovei încă din 1394, când trimisese mitropolit pe ore-care Ieremia, dar nu fusese drimit. Cum n'aveau mitropolit s'au adresat la Galitia și li se sânti pe trimisul lor Iosif, la care Moldovenii țin cu toate că patriarhul le învoise a le da un locotîitor din țară anume Petru, până la alegere.

tunci, cu drept cuvînt, creînd că patriarhul, care luase parte la Sinod nu mai reprezenta ortodoxia, s'a adresat la Ohrida  i de aci a luat  i preoții și c r ile ce i-au trebuit, a a că restabilirea rela iunilor cu Ohrida este bazată pe ac st  împrejurare cum  i pe faptul că ac st  biserică nu primise propunerile de unire ; de  i biserica de aci era acum grecizat .

 n timpul acesta, în clasele culte, era limba slavon , iar în poporul de jos prea pu in putu pătrunde. Cu t te acestea cugetarea nu face progrese întru c t limba slavon , limbă  nv tat , iar nu naturală a poporului românesc, nu putea să dea sbor minței  i se ajute la dezvoltarea culturei naționale, mai ales că limba slavon  era a unui popor care nu da semne de cultură.

Sciința la greci

a) *Timpul de la 700—850*

Orientul în acest timp nu este bogat pe terenul culturei bisericesci. Pu inele persoane care merită  re-care aten iune sunt destulă dovadă. Ceea-ce a adus sărăcia literară sunt luptele sterpe, ocastrate de ne  n elegerile asupra cestiunei icónelor, care au răpit bisericii  i timpul în care ar fi putut lucra în interesul cauzei s nte. Mai mult, bisericele  i monastirile, centruri ale culturei teologice, sunt c dute cu totul pradă furiei iconoclaștilor  i nu pot face, supuse acestora, de c t se întórcă armele culturei contra bisericii¹⁾. Cu t te acestea bi-

¹⁾ Monastirile Dalma ilor, Studi ilor, a lui Calistrat  i Maxim

zantinii folosesc întru atât biserica întru cât readuc la viață clasicismul și de și nu sunt originali în lucrările lor, totuși până la un punct ajută la înlăturarea decadentei în care se găsea Statul și chiar moralitatea în genere. Dacă luptele contra icónelor au adus turburări, nu este mai puțin adevărat că s'au găsit și persoane, care să se ocupe cu cestiunile teologice, luând ca motiv tocmai obiectul asupra căruia era discuțiunea, adică icónele. Scriitorii însemnați din acest timp și care au însemnatate pe terenul acesta sunt: *Ioan Damascen* († 760 sau 780), *Teodor Abukara* (750—828), *Nicefor*, patriarh al Constantinopolului (806—15) și *Teodor Studitul* († 826).

Ión Damascen este cel mai însemnat scriitor din acest timp. Locul nașterii sale este Damascul. Imbrățișând monahismul, intră în Monastirea Sântul Sava de la Ierusalim, unde, prin ocupațiune și muncă necentenită, ajunge se dobândescă un capital însemnat de cunoscințe. El este cunoscut sub numele de „Rîu de aur“. Intre operele sale vom cita *πηγή γνώσεως* (Fântâna sau Isvorul cunoscințelor), împărțită în: o parte care coprinde un resumat filosofic (prolegomena) a doua parte conține un resumat istoric al eresiilor (*παρ' αἵρεσεων*) până la timpul luptelor iconoclastice, și a treia parte este espunerea doctrinei creștine *ἐκδοσις ἀκριβῆς τῆς ὁρθοδόξου πίστεως*, bazată pe hotărârile sinódelor și învățăturile părinților bisericei. Scrierea acesta a jucat un mare rol în biserica orientală și până astăzi are

fură închise, iar altele fură transformate în casarme sau localuri publice.

destulă influență și autoritate. Ea este un resumat al lucrărilor ce se făcuseră până aci în biserica creștină relativ la partea ei dogmatică. Altă scriere a sa este: «*Cuvinte apologetice contra blasfematorilor sântelor icône*»; apoi: «*Paralele sacre*» sau comparațiunea între maximele Scripturii și ale Sântilor Părinți asupra cestiunilor dogmatice și morale; *un dialog contra Manicheilor, un tratat despre Trinitate*, altul asupra *celor douë voințe* în Mântuitorul și altele ¹⁾).

Teodor Abukara, episcop la Kara în Mesopotamia, a fost discipol al lui Ión Damascen. În scrierile sale combate pe Mahomedani, Nestorienți, Iacobiți, Iudei și Origeniști. Abukara este însemnat ca apologist și polemist.

Scrierile sale, se țice, au fost în număr de 43 ²⁾ dintre care însemnată este. De unione et Incarnatione ³⁾. Unii îl confundă cu Teodor Mopsuestul, dar n'au dreptate.

Nicefor, patriarhul Constantinoplei, a fost secretar al imperatorului Constantin, apoi a îmbrățișat monahismul; ajungând în 806 patriarh. Neînțelegerile ce avu cu împăratul Leon Arménul, îl aduc o stare rea. El móre într'o monastire din Propontida.

Nicefor are mai multe scrieri și trece printre scriitorii cei mai buni ai timpului său.

¹⁾ Să se vadă, „Le Quien“, Paris, 2 vol. fol. în grecește și latinește, 1712.

²⁾ *Fabric.*, Bibl. Graec. V. IX.—În bibl. Patrum sunt 22 scrieri ale lui Abukara.

³⁾ *Galland*, Bibl. XIII.

Teodor Studitul, de loc din Constantinopol, a fost o persoană foarte piósă și un scriitor fecund, mai ales în ceea ce privesce cestiunea icónelor. El a succedat în 694 pe Platon luând conducerea Monastirei Saccudion, dar scurt timp după aceea fu exilat de imperatorul Constantin IV (796) la Tesalonic, pentru că se declarase contra divorțului său. În 798, murind imperatorul, ajunge superior al M-rei Studium, iar la 809 fu din nou exilat, în urma unei neînțelegeri ce avu cu patriarhul Nicefor. La 811 reveni în țară; dar pentru scurtă durată, căci în timpul lui Leon V Arménul fu aruncat la închisore și supus la un aspru tratament. În 826 Teodor muri la Calcis, după ce pentru a patra oară fuse trimis în exil în timpul lui Michael II.

Scrierile sale se ocupă principalmente cu cestiunea icónelor și combate cu succes pe iconoclaști ¹⁾.

b) *Timpul de la 850—1050.*

Luptele iconoclastice terminate, literatura bizantină se înnoește cu operele lui *Fotiu*, patriarhul de la Constantinopol. El s'a născut la 815 în Constantinopol și a fost fiul unui óre-care Sergiu, șeful gardei imperiale, făcând parte din nobilime.

Fotiu este însemnat prin o cultură vastă asupra literaturii și teologiei, făcându-și reputațiune prin scrierile sale. Pentru meritele și erudițiunea sa imperatorul

¹⁾ Să se vadă *Sirmond*, (opera varia) Paris 1696 și *Migne*, Paris, 1860.

Mihael II (842—867) îi încredință mai multe posturi de onoare, numindu-l în cele din urmă membru în consiliul de regență. Foțiu ajunse patriarh al Constantinoplei, după detronarea lui Ignațiu, trecând prin toate treptele ierarhiei în timp de șase zile, aprobându-se alegerea lui de sinodul din Constantinopol de la 857.

În timpul lui se rup relațiile bisericești orientale cu Roma.

Foțiu este însemnat prin mai multe scrieri. Așa este Biblioteca (μυριοβιβλιον), în care se coprinde o dare de seamă despre cărțile citite de el și se analizează mai mult de 280 lucrări, care tratează despre scrierile făcute de păgâni și creștini, referitoare la cestiuni profane și religioase. Apoi de remarcat este Amfilohia (ἀμφιλόχια), care se datorește întrebărilor făcute de Amfilohiu, mitropolitul Cizicului, coprinzând lămuriri asupra mai multor cestiuni (808) din Scriptură. De notat est și *Nomocanonul* lui Foțiu, o reunire de canoane și de dispozițiuni luate de sinode, care fu interpretat de Zonara și Teodor Balsamon în suta a XII-a; apoi prelucrat de Aristen, Blastare și alții. De la el au rămas și alte scrieri, dintre care unele în manuscript ¹⁾.

Simeon Metafrastu. Nu se scie cu certitudine când a trăit. Se ȳice că Simeon ar fi fost secretar al împăratului Constantin Porfirogenitul. Cea ce se pȳte spune

¹⁾ Să se vadă *Fabriciu*., Bibl. graeca.—*Hergenroether*, Photius. — *Le Quien*, Oriens Christianus. — *Kiriakos*, Athenaeum, Atena, 1874, și *Dimitrakopoulos*. Grecia ortodoxă, Lipsca. 1872.—*Migne*, P. Gr.

mai sigur este că a ocupat funcțiuni înalte pe lângă imperatorii greci.

Scrierea sa «Viețile Sântilor» admise în biserică ca folositore pentru cetire, este o adunătură de narațiuni verbale și istorisirii asupra vieței sântilor, pe multe locuri cam nu tocmai supuse recensiuiei, totuși puse sub o formă ce le face a fi primite și recomandate¹⁾.

Insemnați mai sunt, între alții : *Bartolomeu din Edesa, Petru din Sicilia. Ecumeniu din Tricca, Simeon din Constantinopol, imperatorul Leon al VI-lea, Mihail Cerulariu și Niceta Pectoratul.*

Cum să vede literatura teologică n'a fost lăsată uitărei, cu tătă străduința imperatorilor de a face ca prin măsurile ce luaū să se pună un obstacol desvoltărei ei.

În luptele cu imperatorii monahii aū dat semne de viață și aū opus rezistență tendințelor curței, prin care se căuta supunerea desevârșită a bisericeī, de și întru cît-va prin legiuirile lui Basiliu Macedon și Leon Filoșoful s'aū introdus ore-care dispozițiunii atingătoare de constituția bisericească.

Splendórea sciinței se ajunse în timpul Comnenilor.

c) *Timpul de la 1054—1453.*

Timpul acesta are însemnătatea sa. Bărbați de importanță necontestată îmbogățesc literatura teologică. Încercările vrăjmașilor de a nimici bogăția bisericeī nu reușesc. Ca și mai înainte Constantinopolul, acum Tesalonicul

¹⁾ Asupra lui Metafrastu să se vadă Allatius, *De Simeonum scriptis*, Paris, 1664.—*Fabricius* Bibl. gr. VI.—*Migne*, P. Gr.

ajunge centrul erudițiunei. Este adevărat că în urma luptelor iconoclastice pictura remase pe loc. Știința și literatura teologică luase un avânt, care o ducea din ce în ce spre dezvoltare. Venirea Comnenilor în 1081 ajută la ridicarea stărei culturale; dar în acest timp cruciații aduc destul rău imperiului, pentru că nu atât dorința de cucerirea locurilor sante era ținta lor, pe cât de a introduce în Orient altă serie de inamici, pentru ca slăbiți, grecii se pôtă fi supuși cu mai multă ușurință de către Turci. Occidenții însă sunt bătuți și planurile de a remănea stăpâni peste Orient remăn nerealisate. Bizantinii în 1261 alungă pe Occidenți și desființază imperiul latin, care avusese o durată de 60 ani (1204—1261). *Ana Comnena* ne spune că «Latinii (este vorba de acei ce ocupase Constantinopolul) sunt un nēm de ómeni venali, cari pentru bani își vënd aceea ce aũ mai scump».

Cum am ȑis mai sus, literatura se înavușeșce. Universitatea din Constantinopol, înființată de Teodosiu II în 452, cădută în óre-care amorțire, începe în suta a XI-a ca să reia viiociunea de mai înainte, în timpul lui Constantin Monomacul, reorganizată de *Mihail Psellu* (1018—1106), om fôrte învățat, care preda filosofia și se bucura de mare trecere la curtea imperială, pentru meritele și erudițiunea sa, și ale cărui cursuri de filosofie și poesie erau ascultate cu multă atențiune chiar de către Arabii, cari veniaũ la Constantinopol în acest scop. Psellu pe lângă filosofie mai cunoscea matematecele, medicina și alhimia, fiind în același timp un bun orator. El a fost

preceptor al imperatorului Duca și după mórtea acestuia se retrase la monastire, cãdënd în disgrația curței. În timpul Comnenilor biserica este bogată și în stare de a-și ținea superioritatea asupra spiritelor, mai ales în provincii. *Alexe Comnenul* în 1082 și 1087 prin două Nuvele, ca și în altele următoare acestora, stabilește dependența materială și spirituală a bisericilor și monastirilor de patriarhie, oprindu-se în același timp ridicarea vre-unei episcopii la un grad mai înalt de cât dupe ce a obținut învoirea patriarhului. Tot el îngrijă, ca recrutarea clericilor să se facă dupe meritele lor științifice și după moralitate. Puterea bisericeii în timpul acestei dinastii se vede din mai multe exemple. Vom cita două pentru convingere. Unul este puterea lui *Eustatiu*, mitropolitul de la Tesalonic, umanist, care ajunge șeful unei republice tesalonicane, și altul *Mihail Acominatul*, Mitropolit al Atenei, poet și ritor, care este în fruntea Atenei spre a o apăra contra lui Leon Sguru. În literatură Eustatiu este însemnat prin comentariile asupra Odiseei, Iliadei și a lui Pindar, prin lucrarea sa despre îndreptarea vieții monahale și o alta despre ipocrizie. Dar în teză generală luând biserica grecăscă din acest timp, putem afirma că nu s'a prea îndeletnicit cu instruirea poporului, mărginindu-și activitatea mai mult asupra formei, în detrimentul fondului, pe lângă preocuparea ce are de a discuta, de multe ori fără folos, dacă în euharestie trupul Mântuitorului rămâne incoruptibil. Pe lângă M. Psellu și Eustatiu din Tesalonic, putem cita pe *Eutimiu Ziga-*

ben, Niceta Serroni, *Teofilact* din *Ahrida* (Bulgaria) *Ión Foca*, *Teofan Cerameu*, etc.

Pe urmele lui Psellu merse istoricul *Zonara* și *Hagioteodorita*, *Teodor Balsamon*, *Dimitrie Homatenu*, arhiepiscop în Bulgaria, canoniști. Cesarul *Nicefor Bryenu*, în scrierea sa „Ὡλὴ ἱστορίας” și soția sa *Ana Comnena* în «*Alexiada*», apoi *Ión Cinnamu*, *Niceta Acominatu* și *Nicefor Blemide* sunt cinci istorici, ale căror lucrări sunt pline de material istoric și umplu golurile lăsate de istoricii de mai înainte. Nu puțină însemnătate au și cronicarii *Ioan Zonara*, *Constantin Manasse*, monahul *Ion Duca*, *Mihail Ghica* cum și gramaticul *Gregoriu*, mitropolit al Corintului și filosoful aristotelian *Eustatiu*, Mitropolit al Niceei.

C u l t u l

Imprejurările prin care a trecut biserica a făcut ca arta să dispară și în locul acelor mărețe temple din timpul lui Iustinian să nu se vadă de cât imitațiune. Geniul artistic încetază și în toate: în construcția bisericilor ca și în serviciul bisericesc se observă o păstrare conștiincioasă—nu este vorbă—a dezvoltării timpurilor de mai înainte. Luptelor contra icónelor se datoresce că arta arhitecturii și a picturii nu ia nici un avânt, și afară de pictura în mosaic, celelalte ramure rămân necultivate de monahi, cari se îndeletniceau cu picturarea icónelor, după modelele vechi, căroră le lipseau de spirit și viață, îmbrăcând în schimb

pe sântii ce reprezintă cu haine bogate, care—de multe ori—nu înfățișau dreapta realitate. Serviciul liturgiei era același ca și în trecut. Sărbătorile se înmulțesc și începând cu secolul al VII-lea observăm ținerea serbătorei în onorea *tuturor Sântilor*, iar în suta a VIII-a, se vede serbătorea *Icônei nefăcute ae mâna ominescă*, serbătorea *Cinstitei Crucii* și a *Intrării în Biserică*. Cu secolul al IX-lea se institui serbătorea *Acoperemîntul Maicei Domnului*. Imnologia se dezvoltă prin renumiții înnografi Ión Damascen, Cosma din Ierusalim, Teofan din Nicea, patriarhul Gherman, Teodor Studitul, Andrea din Creta și Iosef din Constantinopol. În privința cântărei, biserica orientală se deosebi de cea occidentală, neprimind musica instrumentală. Cu înmulțirea serbătorilor sântilor, se născu și dorința de a se face imnuri și cântări în onorea lor. Din secolul al VI-lea se introdusesese deja cântarea Heruvimică și cântarea cea întreit sântă. În suta a IX-a se observa cântarea acatistului Maicei Domnului, făcut pentru a aminti victoria Grecilor contra Turcilor și scăparea Constantinopolului.

M o n a h i s m u l

Dorința de a părăsi lumea și a petrece în monastiri avu neîncetat adepți, cari nu se retrag de la decisiunea luată cu toate greutățile prin care trec. Viața monahală avu se suferă mult din partea imperatorilor iconoclaști, cari vedeau în ei niște stâlpi puternici ai apărării icônelor. Totuși monahismul ese victorios.

și dificultățile prin care trecea, pare că i redă mai multă putere. Ceea ce aduse scădere vieții monahale este înmulțirea peste măsură a numărului monahilor. Mai ales primirea în rîndul viețuitorilor monastirilor a tot soiul de elemente, fără cultură și moralitate, păgubi mult monahismul. Norocire însă pentru această instituție că bărbați devotați ei și înzestrați cu putere și știință pot pune frâu escesului și cele două localități: *Studiu* din Constantinopol și *Muntele Atonul*, sunt în măsură de a ridica vaza monahismului și a i redă însemnătatea ce avea. Monahii din Muntele Atonul și astăzi sunt venerați de către creștinii într'un chip deosebit.

Tendințe de reconciliare între biserica orientală și cea occidentală

a) Timpul de la 1098 — 1261

Biserica orientală și cea occidentală au căutat în mai multe rînduri ca să ajungă la înțelegere, pentru a forma iarăși unitatea sfărâmată în timpul lui Cerulariu. În aceste încercări spiritul conducător al acestor biserici era deosebit, de unde rezultă nesuccesul lor. În adevăr pe când Orientul punea înainte doctrina Mântuitorului și practicele vechi apostolice, Occidentul îngâmfat de pozițiunea, în care se găsea, nu vroia să dea îndărăt și se recunoască absurditatea teoriilor ce susținea. Încercările ce se fac dar sunt infructuoase, este totuși bine a le arăta, mai ales că ele sunt pornite cîte o dată din partea bisericeii de Orient, motivată de ve-

deri politice și de greutatea prin care trece. Nici ajutorul papei n'a scăpat pe Orientali de decadența și sfărâmarea imperiului și nici pretențiunile papei n'au fost primite de ei, mai ales că în cele din urmă aceste pretențiuni erau intrate în doctrină și formau forțele esențiale ale papalității, prin încercările Scolastice. Sinodul ce se ține la Bari (în Neapol) la 1 Octombrie 1098 nu putea să aibă un alt rezultat de cât recunoșcerea din nou a adaosului filioque în simbol și condamnarea orientalilor. Lucrările Sinodului s'au pierdut. Puținele cunoscințe despre acest Sinod le avem la Anselm din Canterbury, delegatul papei la acest Sinod și unul dintre aprigi susținători ai adaosului ¹⁾. Misiunea lui Petru Chrisolan ca și cea a lui Anselm de Havelberg, n'avură un rezultat mai fericit. Indiferența poporului către Occidentali, ba câte o dată chiar ura și disprețul lor nu puteau să aibă alte urmări cu toate dorințele imperatorilor. Orientalii erau mai ales îndreptățiți a nu pune temeiul pe vorbele Papei, pentru că ei sciau cum Occidentali ceruseră a lucra în acord cu Orientalii pentru scoterea locurilor sante de sub dominațiunea Musulmanilor, și cum în urmă aceștia și-au arătat pe față tendința de a cuceri Orientul și a stabili imperiul latin (1204—1261). Ei nu uitaū faptele petrecute, pentru ca să credă că acum i-ar ajuta papa spre a sfărâma împărăția latină, dacă s'ar uni cu el. Orientalii mai cu osebire nu puteau primi unirea, pentru că Roma nu ceda nimic din învățăturile

¹⁾ *Anselm, Trait. sur la Process. du St. Espr.—Bail, Summa Concil. Paris, 1672.*

sale greșite, învățăturî carî aduseseră desbinarea bisericilor. Conciliul de la Nymphaea (Bitinia) din 1233 nu putu iarăși se stabiléscă unirea, cu tótă încercarea imperatorului Ión Duca Bataze. Patriarhul German († prob. 1240), urmașul lui Manuel Sarantinu, simți că dorința sa pentru unire nu póte fi realizată și își întórse privirile de la Roma, considerând-o în cele din urmă ca imposibilă față de pretențiunile Latinilor ¹⁾).

b) *Timpul de la 1274—1430*

În timpul Paleologilor se fac nouî tentative de împécare din partea Romei. Papa Gregoriu X (1271—76) scia slăbiciunea Bizantinilor și cređu momentul de a putea impune obligațiunî lui Mihael VIII Paleologul (1259—82); pentru că acesta avea nevoe de ajutor în contra atacurilor ce i-ar fi venit de la Balduin II, pe care 'l detronase ²⁾). Papa însă fu înșelat în așteptările sale. Imperatorul pentru a avea sprijinul papei, condus de motive politice, de 'și primesce unirea la Sinodul din Lion (1274, Lugdunensis II) și cu ea întregul sistem doctrinar al Occidentului ³⁾, totuși poporul nici vroi se audă de ea. Cu mórtea lui Michael VIII papa nu putu se aibă sprijin în curtea bizantină. Mihail VIII detronase pe patriarhul *Iosif I*

¹⁾ Să se vadă *Historia Major de Mathieu, Paris—Fabricius* Bibl. gr. vol. XI.—*Dimitracopul*. Grecia ortodoxă, Lipsca. 1872. *Cotelier*, Graec. eccl. monum.

²⁾ Asupra lui Gregoriu X să se vadă *Cod. dipl. Domini temporalis*, I. 1862, de *Theiner*.

³⁾ Imperatorul primise Filioque, primatul papei și dreptul de a apela la papa. Orientalii își păstraū numai liturgia.

(1268—74) și pusesă în locu-î pe *Ion Beccu*. Urmașul său Andronic II (1282—1328) anulă decisiunile tatălui său și restabili pe Iosif Andronic III (1328--41) pentru a dobândi ajutor contra Turcilor cercă se facă unirea cu Roma, cu condițiune ca papa se-î dea mai întâi armata de care avea nevoie ¹⁾. Papa Benedict XII (1334—1342) nu se învoi până ce mai întâi împăratul nu va proclama unirea. Neînțelegerea dintre Andronic și Benedict avu de rezultat că unirea proiectată nu se efectuează. Nicî trecerea la catolicism a lui Ioan V Paleologu (1341—91) și visitarea ce făcu papei Urban V (1369) n'avură urmări folositoare unirei, pentru că poporul și clerul, cum am văzut mai sus, nu vroesc cu nici un preț se primescă absurditățile Romei. O nouă încercare făcută de papa Martin V (1422) avu tot ast-fel de rezultat, de și tratările pentru unire se continuară două ani. Mai ales înțelegerea nu se putu face pentru că Orientalii cereau ca ea să se facă la un sinod ecumenic, care să se adune la Constantinopol ²⁾.

c) *Timpul de la 1438—1439* ³⁾.

Atât imperatorul *Ión VI Paleologul* (1425—48), cât și papa *Eugeniu IV* (1431—1447) erau doritori de a face împăcarea bisericilor. Conciliul din Basel,

¹⁾ Andronic trimisă la papa pe călugărul Barlaam, care ceru papei unirea fără ca una din biserici se renege credințele sale.

²⁾ Asupra vieții lui Martin V să se vadă Biografia sa la Muratori t. III.

³⁾ *Héfélé*, Hist. des Conc. t. XI.

convocat în scopul de a aduce reorganizarea bisericeî, intră în conflicte cu papa. Eugeniu IV din cauza purtărei Conciliului, care se amesteca în prerogativele sale, găsi ocasiune de a strămuta conciliul la Ferrara ¹⁾, motivat de dorința ambasadurului grec Ioan Dishypatu, care în numele Clerului și a imperatorului cerea stremutarea conciliului în o altă parte, de ôre-ce la Basel le era prea departe²⁾. Regele de la Aragon și ducele de Milan erau pentru partidul acelora ce susțineau conciliul din Basel; regele Angliei era pentru Ferrara. Conciliul din Ferrara se deschide la Ianuarie 1438 cu tôte protestările acelora ce erau contra întrunirei în acéstă localitate. Conciliul dupe ce anulă decisiunile luate la Basel se ocupă de unirea între biserica occidentală cu cea orientală. La Conciliu luară parte 700 greci, având cu ei pe imperatorul și patriarhul. În 16 ședințe se discută asupra unirei, fără a se ajunge la vre-un rezultat.

În 1439 Conciliul fu transferat la *Florența*, din cauză că la Ferrara se ivise ciuma. Aci se reluară desbaterile. Se discută învățătura despre Filioque, întrebuințarea azimei la Euharistie, purgatorul și primația papei. Resultatul acestor discuțiuni este că orientaliî primesc învățăturile occidentalilor, dar nu se învoesc asupra primației, care este admirabil combătută de Marcu Eugenicul din Efes și de Antoniu de la Eraclea, de și a avut bunî apărători în Ioan Torque-

¹⁾ Eugeniu dăte bula sa „Doctor gentium“ din 18 Septembre.

²⁾ Eugeniu avusă înțelegeri cu patriarhul Iosef și arhiepiscopul de la Nicea Visarion prin delegatul său Nicolae de Cusa (1435).

mada și Ioan de Ragusa, cu cari se unise și Visarion al Niceei. În cele din urmă știrile rele ce sosesc din Constantinopol fac pe imperator se siléscă pe toți a subscrie și învățătura despre primatul papal. Marcu Eugenicul refuză subscrierea. Bula dată de papa Eugeniu IV și numită *Lœtentur cœli* sancționează unirea așa cum se formulase și se cetise de cardinalul Cesarini în latinește și de Visarion în grecește, la 6 Iuliu 1439.

Unirea făcută la Florența era netemeinică, pentru că nu reprezenta dorințele clerului grec. Că se întorc în țară delegații¹⁾, Marcu Eugenicul pusă în evidență greșala făcută cu unirea și împedică sancționarea ei. În 1440 imperatorul numi patriarh pe Mitrofan de la Cizic, care era favorabil unirei. În 1443 patriarhiile Alexandriei, Antiohiei și Ierusalimului pronunțară anatema asupra lui Mitrofan și asupra acelor care ar fi pentru unire, iar ei rup orî-ce legătură cu Roma. Prin decisiunea ce o ia Sinodul din Ierusalim (1443) se anulează lucrările de unire făcute la Florența. În 1445 Gregoriu fu ridicat la treapta de patriarh, în locul lui Mitrofan, care decedase, și în care imperatorul avea speranța că va promulga unirea. Cu totă buna voință lui Gregoriu promulgarea unirei de la Florența nu se putu face. Poporul și clerul erau foarte iritați contra ei. Imperatorul însuși înaintea morței (1448) părăsi ideia unirei cu Roma.

¹⁾ La Sinodul din Florența luară parte: patriarhul Iosif, Marcu din Efes, Antoniu din Eraclea, Visarion din Nicea, Isidor din Kiev, Damian al Moldovei și alți încă 20 clerici.

Un nou sinod ținut la Constantinopol (1450) de către cei trei patriarhi ai Orientului repetară hotărârile celui din Ierusalim (1443), pronunțând anatema și contra lui Gregoriu, carele fu nevoit să părăsască scaunul patriarhal și să se ducă la Roma. Imperatorul Constantin al XII-lea tot din motive politice, pentru că Turcii erau la porțile Constantinopolei, primi să se facă sanctiunea unirei și la 12 Decembrie 1452, Cardinalul Isidor, fost mitropolit al Rusiei, reprezentantul papei Nicolae V, celebră unirea, efectuând liturgia în biserica Sântei Sofii și apoi promulgând actul unirei. Unirea nu era însă dorită de popor, probă că el nu numai că nu vroește a lua parte la serbare, dar încă se arată indignat de cele ce se petrec, așa că nu trebuia de cât un motiv pentru ca unirea să se desfacă și de către curtea imperială. Motivul îl dădea papa, care nu trimise imperatorului ajutorul promis, ci numai vr'o câte-va nave și vr'o câte-va sute de ostași, cari nu îi fură de nici un folos.

În 29 Mai 1453 Constantinopolul cade în mâinile Turcilor, după o apărare eroică, și de atunci Grecii nici nu vor să mai audă de unirea ce s'a făcut la Florența. Transformarea Bizanțului în oraș turcesc, ridicarea pe scaunul patriarhiei a unei persoane care era contra Romei, au de rezultat că un sinod ținut la Constantinopol, în 1472, rupe unirea făcută și ambele biserici continuă a rămânea în starea de mai înainte de Sinodul din Florența.

Istoria Mitropoliei Transilvaniei

Politiceşte Transilvania era organizată la venirea Ungurilor şi locuitorii ei erau constituiţi în state mici, conduse de voievozi, supuşii Bulgarilor. În ceea ce priveşte starea lor religioasă, împrejurările nu le permisese să aibă episcopi proprii ale lor. Din documentele ce se găsesc, constatăm că în timpul voievodului Gyula se aduce de la Constantinopol un episcop pentru Transilvania, cu numele Ieroteiū. În timpul stăpânirii Ungureşti este probabil că tot de la Constantinopol se trimiteau Episcopi; totuşi cu siguranţă nu se poate afirma pentru că atunci când papa scrie regelui Bela al IV-lea de a pune capăt propagandei falsilor episcopi (Greci) ai Cumaniilor, nu amintesc despre existenţa lor în Ungaria. De bună seamă că bisericile Românilor din Transilvania vor fi fost în dependenţă de mitropolia de la Severin, de care erau aproape, şi după cum se vede şi din titlul ce îl păstrează până acum Mitropolitul României¹⁾.

Până în secolul al XV-lea este greu a ne pronunţa asupra organizaţiunii bisericeşti de aci. Din acest timp avem documente, unde se vorbeşte despre episcopiile din Făgăraş, Huniadora şi Muncaciu. Aceşti episcopi depindeau de Mitropolitul din Feleac²⁾ aproape de Cluj, care şi el, la rândul său, era supus jurisdicţiunii mi-

¹⁾ Principii Munteniei au purtat din timpurile cele mai vechi această titulatură, de ore ce erau stăpâni asupra Făgăraşului şi Amlaşului, pentru că Radu Negru din Făgăraş a eşit şi a întemeiat principatul Munteniei.

²⁾ La Feleac se vorbeşte despre un mitropolit anume Daniel Severinsky (1489), apoi de un ore care Marcu, apoi de Petru.

ropolitului din Muntenia. Din Feleac scaunul mitropoliei se strămută în Alba Iulia (1600). În a doua jumătate a secolului al XV-lea (1469), găsim lângă Făgăraș un episcop român al Galatului, anume Macarie¹⁾. În 1491 Ión, episcopul rutenilor, care 'și avea reședința în o monastire a sântului Ierarh Nicolae de lângă Muncaci, pretinde regelui de a i se recunoște drepturile sale și asupra monastirei arhangelului Mihail din Maramureș, care era înființată de patriarhie. Cererea este admisă numai în parte²⁾, anume ca episcopul din Muncaci se fie onorat de al Monastirei arhangelului Mihail, fără a se știrbi din libertatea sa. După stremutarea Mitropoliei din Feleac la Alba-Iulia, episcopiile din Vadul, Silvașul, Maramureșul, Făgărașul, Oradea Mare și Muncaci, depindeau de această Mitropolie. Legăturile între arhi-episcopia din Alba-Iulia și Mitropolia Munteniei nu încetază nici în viitor; ba pe timpul lui Mihai Viteazul episcopul Transilvaniei, în urma unui act încheiat între principile Munteniei și cel al Transilvaniei, biserica Transilvaniei este recunoscută de supusă jurisdicțiunei Mitropoliei din Târgoviște.

Biserica Occidentală

1) *De la 800—1294*

Cu scăderea autorității imperiale, care se făcuse pe

¹⁾ Există însă oare care divergență de păreri asupra acestui episcop, dacă a fost lângă Făgăraș, sau este vorba de episcopul din Haliciu.

²⁾ Prin diploma din 14 Mai 1494 dată în Koșovia.—Apoi prin diploma de la 1493, dată din Buda, s'a înouit independența M-rei.

unele locuri nesuferită din cauza relelor cu care trata populațiunile, papalitatea câștigă o poziție însemnată. Acestei împrejurări cum și faptului că din timp în timp suveranii hărăziau ponteficelui roman domenii întinse, care se măreau cu pământurile date de pioșii creștinii, dătoresc pașii crescerea puterii lor temporale. Mai înainte de Carolingieni și în timpul stăpânirii acestora, pașii erau supuși imperatorilor. Lotar în 824 printr'un decret al seii cere ca atit alegătorii papei cît și alesul se depună jurămînt de credință. Leon VIII (†965) și după el Nicolae II (1059) ia puterii temporale drepturile ce avea asupra alegerii ¹⁾.

. Pașii din acest timp sunt : *Leon III* (735—816), *Stefan V* (816—17), *Pascal I* (817—24), *Eugenin II* (824—27), *Valentin* (827), *Gregoriu IV* (827—44), *Sergiu II* (844—47), *Leon IV* (847—55), *Benedict III* (855—58), *Nicolae I* (858—67), *Adrian II* (867—72), *Ión VIII* (872—82), *Morin I* (852 — 84), *Adrian III* (784 — 85), *Ștefan VI* (885 — 91), *Formosus* (892 — 96), *Bonifaciu VI* (896) *Stefan VII* (897 — 98), *Roman* (898), *Teodor II* (898), *Ión IX* (898—900) *Benedict IV* (900—903), *Leon P* (903) *Hristof* (903—904), *Sergiu III* (904—11), *Anastasiu III* (911—13), *Lando* (913 —

¹⁾ Astă-dî la alegerea papei se urmîză după decisiunile Sinodului din Latran (1279), ale sinodului din Lion (1273) și dupe decretalele lui Clement V (1305—14). După lista oficială, publicată în Ierarchia catholice, până astă-dî au fost la Roma 262 pașii. Leon VIII este al 263-lea.

14), *Jón* X (915—28), *Leon* VI (928—29), *Stefan* VIII (929—31), *Jón* XI (939—36), *Leon* VII (936—39), *Stefan* IX (936 — 42). *Marin* II (943 — 46), *Agapet* II (946—56), *Ión*XII (956 — 64), *Benedict* V (964 — 65), *Ión* XIII (965—72), *Benedict*, VI (972—73), *Domnu* II (973), *Benedict* VII (975—84), *Jón* XIV (984—85), *Bonifaciu* VII (985), *Jón* XV (985 — 96), *Ión* XVI (996), *Gregoriu* V (996 — 99), *Ión* XVII (999), *Silvestru* II (999—1002), *Ión* XVIII (1003), *Ión* XIX (1003—1009), *Sergiu* IV (1009—12), *Benedict* VIII (1012—24), *Ión* XX (1024—33), *Benedict* IX (1033 — 44), *Gregoriu* VI (1044 — 46), *Clement* II (1046—47), *Damas* II (1048), *León* IX (1049—54), *Victor* II (1055—57), *Stefan* X (1057—58), *Benedict* X (1058—1059), *Nicolae* II (1059—61), *Alexandru* II (1061—73), *Gregoriu* VII (1073—85), *Victor* III (1087), *Urban* II (1088—99), *Pascal* II (1099 — 1118), *Gelasiu* II (1118 — 19), *Calist* II (1119 — 24), *Onoriu* II (1124 — 30), *Inocențiu* II (1130 — 43), *Celestin* II (1143 — 44), *Luciu* II (1144—45), *Eugeniu* III (1145—53), *Anastasiu* IV (1153—54), *Adrian* IV (1154—59), *Alexandru* III (1159—81), *Luciu* III (1181—85), *Urban* III (1185—87), *Gregoriu* VIII (1187), *Clement* III (1187—91), *Celestin* III (1191—98), *Inocentiu* III (1198—1216), *Onoriu* III (1216—27), *Gregoriu* IX (1227 — 41), *Celestin* IV (1241), *Inocentiu* V (1243—54), *Alexandru* IV (1254— 61), *Urban* IV (1261—64), *Clement* IV (1165 — 69), *Gregoriu* X (1271—76), *Inocentiu* V (1277), *Nicolae* III (1277—

80), *Martin* IV (1281—85), *Onoriu* IV (1285—87), *Nicolau* IV (1288—92), *Celestin* V (1294).

Dintre acești papi însemnați sunt :

1) *Nicolae I* (858—867), om deștept, conștient de datoriile sale și un luptător infocat al prerogativelor papalității. El este unul dintre cei mai mari papi și în el Roma a găsit un apărător neștrămutat. Nicolae a combătut și adus la supunere pe vrăjmașul său Ión, arhiepiscop al Ravennei. Tot el în lupta ce avu cu Lotar al II-lea, regele Lorenei, reuși a face pe acesta de a nu părăsi pe Teutberga, soția sa, înălăturând căsătoria ce Lotar voea a face cu o întreținută a sa, anume Waldrada, căsătorie aprobată de un sinod ținut la Metz sub președenția episcopului de Colonia. În ceea ce privește dorința sa de a domni asupra Orientului, Nicolae nu fu tocmai norocit. Nică amestecul său în cearta dintre Foțiu și Ignatiu, nici năzuința de a atrage pe Bulgari în partea sa nu dederă rezultate satisfăcătoare.

*Adrian II*¹⁾ (868—872), din o familie însemnată, fuse căsătorit mai înainte de a fi ales papă și avea din această căsătorie o fiică. Când fu ales papă el avea 76 ani²⁾. Adrian ca și predecesorul său Nicolaș I, era adept al lui Ignatiu, patriarhul de la Constantinopol, și un vrăjmaș al lui Foțiu și al partidului acestuia³⁾. El a avut neînțelegeri cu Carol Pleșuvul, pentru că acesta

¹⁾ *Muratori III*, 1.

²⁾ Om modest, refuză în două rînduri demnitatea de papă.

³⁾ „Romanum pontificem de omnium ecclesiarum praesulibus iudicasse legimus, de eo vero quemquam iudicasse non legimus” iată ce susține el față cu Foțiu.

în 869 luasă în stăpânire Lorena. Neînțelegerile nu se termină de cât după 869, când regele móre, iar împărăția sa se împarte.

*Silvestru II*¹⁾ (999—1003), de și ambițios și violent, este o persónă cultă, ridicat la demnitatea de pontefice roman din arhiepiscop al Ravenei. Silvestru este cel d'întâiū papă frances, avênd supra-numele de magicul, dat de contemporaniū sêi. Iubitor al științei, Silvestru nu încetă a lucra pentru a 'și apropria cât mai multe cunoscințe, chiar după urcarea sa pe tronul pontifical, 2 Aprilie 999.

Făță cu imperiul, papa este autoritar. De și Hugue Capet 'l ajutase pentru a se ridica la demnitatea de pontefice, totuși el escomunică pe fiul sêū Robert, când acesta contractă o căsătorie nepermisă. Reușind a atrage în partea sa pe Poloni și Unguri, cari primise catolicismul, Silvestru se crede în stare a reforma episcopatul și a'l face în totul supus autorității sale. În legături intime cu imperatorul Oton III, mijloci un concordat, care—ce este drept—nu avea destulă serio-sitate, pentru a se stabili legătura dorită dintre, puterea temporală și cea spirituală²⁾ Cu mórtea impera-

¹⁾ *M. Charies*, *Aperçu histor. sur l'origine et le developp. des meth. geom.*, Bruxelles, 1837.—*C. F. Hock*, *Hist. du Sylvestre II et de son siècle*, trad. par Aringer, Paris, 1838.—*M. Havet*, *Lettres de Gerbert*, 1889:—*Ern. Lavissee et Rambaud*, *Hist. gen. T. I. f. 7* Paris, 1893.

²⁾ Constituția lui Otton eră streină de caracterul poporului sêū, vroid a aduce restaurarea imperiului roman (renovatio imperii romani), folosindu-se de vechea formulă: S. P. L. R. (Senatus Populus Quae Romanus) și creșdend că póte să facă lumea să creďă că Roma, capul lumei, ține frînele guvernului globului (Roma caput mundi regit orbis frena rotundi). Imperatorul avea

torului papalitatea cade sub puterea aristocrației romane.

*Gregoriu VII*¹⁾ (1073—1085). Urmaș al lui Alexandru II, arhidiaconul Hildebrand este ales papă sub numele de Gregoriu VII, chiar în ziua înmormântării lui Alexandru²⁾, de către cler și popor, adunat în biserica Sântul Ión de la Latran, iar apoi ceremonia intronării se făcu în biserica Sântul Petru. — Imperatorul Enric IV, de și nu se făcuse alegerea după plăcerea sa, dete consimțământul convenit. Odată urcat pe scaunul papal, Gregoriu căută se urmeze reforma în biserică, combătând simonia, investitura clerului de către laici și susținând superioritatea papei asupra suveranilor. Hildebrand cu drept cuvânt este unul dintre papi cei mai însemnați ai Romei și cu merite netăgăduite pentru curia papală. Pentru ca să aibă clericii supuși sie și să-l detragă de la relațiunile sociale interzise cu desăvârșire căsătoria lor. Un sinod din 1075 opri investitura laică.

În Franția dorințele papei se îndeplinesc mai cu ușurință. În Germania însă lucrurile iaă o față cu totul ostilă papei și în fruntea nemulțumiților era însuși imperatorul Enric IV.

scaunul său pe Aventin, înconjurat de ómeni de serviciu cu însărcinări și numirile ce erau în us la curtea romană și la cea bizantină. Magistratii erau aceiași ai papei ca și ai imperatorului. Lucrarea copilărescă a lui Otton nu putu să aibă rezultate serioase și încercarea sa fu zădărnicită chiar de modul cu care dorea să realizeze planul unirei cu puterea spirituală.

¹⁾ Migne, P. L. t. C. CXLVIII.—Harduin, t. VI.

²⁾ Veđi procesul-verbal încheiat cu ocazia alegerii la 10 Maiu, indict. 11, 1073.

Papa avea în partea sa poporul, care era nemulțumit de stăpânire, și ajuta biserica, pentru a pune capăt apăsărilor statului. În o epistolă din Ianuarie 1075 către abatele de la Cluny, papa regretă că Orientul s'a despărțit de Roma. «O durere profundă, ȳice el, și o tristeță generală mă cuprinde, căci biserica de Orient, împinsă de diavolul, s'a depărtat de credința catolică». Cu tóte că Roma a fugit de biserica mamă.

Vroind a reforma biserica, Gregoriu VII se ocupă de modul alegerii episcopilor și de reforma moravurilor clerului.

După dispozițiunile luate de el, puterea civilă nu are nici un drept la confirmarea personalului clerical, pentru că din cauza amestecului puterii civile, ȳicea el, s'a ajuns la simonie în biserică. Alegerea episcopilor se făcea de clericȳ, iar a papei de cardinalȳ ¹⁾. Papa avea dreptul, când nu era regulată. Pentru dirigerea alegerii papa trimitea delegații săi. După formula «Dictatus,» rezultată din acest principiu al alegerii, papa putea se destitue pe episcopȳ, ce n'ar corespunde misiunei lor.

Dorind a introduce peste tot celibatul, Gregoriu întâmpină multe dificultăți. La Passau, clericȳ răspund episcopului Altmann că «nu pot și nici nu voesc a părăsi o tradițiune ce se află de atȳta timp, și care a fost tolerată de episcopȳ de mai înainte.» Clericȳ din Paris se întrunesc în sinod și refusă a primi *celibatul*

¹⁾ Cardinalii erau 7 episcopi (din Roma) preoți și diaconi. În secolul XII erau 7 cardinali-episcopi : din Ostia, Porto, S.-Rufina sau Silva Candida, Albano, Sabina, Tusculu și Palestrina, apoi 28 cardinali-preoți și 18 cardinali-diaconi.

ca *neacceptibil* și *contrarățiune*. Asemenea în-
tîmpină refus papa și în alte părți. Totuși papa nu
dezarmază, ci voea sa trebui să domnască. Cît de mult
Gregoriu căuta se ridice autoritatea episcopală se vede
din următoarele cuvinte cu care el recomandă pe lega-
tul său, Amatus, către credincioșii din Spania, Gasco-
nia și Narbonesia. «Vă ordonăm, ȳice papa, prin au-
toritatea noastră apostolică, de a'l primi cum rie-ați pri-
mi pe noi înși-ne saũ maĩ mult cum ați primi pe sãn-
tul Petru, de a vă supune lui în tôte, de a asculta
cuvintele sale ca pe ale noastre,» iar cînd episcopul
de Mâcon nu se supune legatului papei, episcopul de
Albano, papa 'l apostrofază și îi ȳice: «Chiar dacã le-
gatul ar fi voit să 'ți impună vre-o măsură nechibzuită,
ceea ce nu credem, tu trebuiaĩ să o primesci pentru
respectul către scaunul apostolic.»

Altă grijă esențială a lui Gregoriu al VII-lea fu de
a crește veniturile papalității. În acest scop el încu-
rajă obiceiul de a pune averile bisericilor și monasti-
rilor sub patronagiul Romei. Pe lîngă aceste venituri,
papa maĩ avea imense proprietăți date de credincioși,
și care creșteaũ veniturile într'un mod considerabil¹⁾,
averi care tôte erau adunate la palatul de la Latran.

Pentru a putea stabili monarhia absolută în biserică²⁾
fără a fi acusat de inovator, Gregoriu al VII-lea în tôte

1) Comtele de Substantion, Petru, în 1085 dete lui Gregoriu al VII-lea și urmașilor săi tôte prodrietățile ce avea. Tot ast-fel făcură o sumă de nobili bogați.

2) După teoria sa episcopii nu erau de cît niște servitori ai papei, căruia trebuie să se supună în tăcere.

măsurile ce lua se declara de «restaurator al vechilor tradițiuni».

Dupre cum am ȳis mai sus, Gregoriu al VII-lea găsi un vrăjmaș în Enric al IV-lea, imperatorul Germaniei. Deja în 1073 Enric părea că vroesce a 'și arăta puterea sa față de papa. Imprejurările politice însă 'l rețin¹⁾. După 1075 însă, imperatorul fără a consulta pe nimeni, numesce arhiepiscop la Milan pe un óre-care Tedald, de și scaunul nu era vacant, și în același timp episcopiile de Spoleta și Fermo, care țineaū de Roma, le oferă clericilor germani. La observările papei, imperatorul adună sinódele de la Worms și Piacența (1076), care depun pe Gregoriu. Enric 'i trimite o epistolă, în care 'i dă titlul de «Hildebrand, falșul călugăr» și 'i comunică cele hotărîte de sinóde²⁾.

Roland, un cleric din Roma presentă papei scrisórea imperatorului. Papa nu perdu curagiul. Sinodul reunit la Latran, sub președenția sa, escomunică pe rege și toți cari ar fi în partidul său. Din cele de mai sus se vede că ostilitățile erau duse departe între papă și imperator.

¹⁾ Eraū luptele cu Saxonii, pe care 'i bātu la Hohenburg pe Unstrut și 'i sili a incheia un tratat umilitor.

²⁾ Iată ce 'i scrie Enric între altele: Enric, rege nu prin usurpare, dar prin voința lui Dumnezeu, lui Hildebrand, care de acum nu mai este papă, ci falș monah. Iisus Christos ne-a chemat la regalitate, în timp ce nu te-a chemat la sacerdoțiu.Tu m'ai atacat, pe mine care sunt consacrat rege și care, urmând tradițiunea părinților, nu pot fi judecat de cît de Dumnezeu singur și nn pot fi depus pîntru o altă crimă de cît dacă a'și părăsi credința. Lovit de anatema, condamnat de judecata episcopilor noștri și de noi, jos, părăsește locul ce ai usurpat. Ca ast-fel scaunul sântului Petru să fie ocupat de un altul, care nu caută de loc a acoperi violența cu mantia religiunei și care

Hotărîrea sinodului depunea pe Enric și scutea de jurămîntul către el pe toți supușii săi.¹⁾ Imediat ce apărură această hotărîre, principii ce urau pe Enric încep a-și arăta pe față ura lor. Rudolf din Suabia, Bertold din Carintia, Welf din Bavaria împreună cu alți principii germani trec în partea papei. La *Tribur* (în 1076) partizanii lui Gregoriu VII, adunați în conciliu, decid ca dacă pînă la 22 Februarie 1077 Enric nu se va împăca cu papa și nu va dobîndi ertare, atunci rămîne detronat. Pînă la reabilitare, Enric trebuia se nu mai facă nici un act de guvernămint, ci să stea retras la Spira. Un conciliu era anunțat pentru Februarie 1077. Pentru a preîntîmpina rezultatele triste pentru el, dacă conciliul se ținea sub președenția lui Gregoriu VII, Enric împreună cu soția sa Berta și cu fiul său Conrad, trec Alpii pe o érnă foarte frigurosă și se duc la Canossa, unde papa era visitorul comtesei Matilda.²⁾ La Canassa cu toate stă-

învățată sînta învătătură a s-tului Petru. Eă, Enric, rege prin grația lui Dumneđeu, eă îți dic cu toți episcopii noștri: Jos! Jos!

1). Fericitu-le Petru, dice papa, principe al apostolilor, ascultă, te rógă, servitorul ce l-ai nutrit din copilărie... Tu 'mă ești martor cu Maica Domnului, cu fericitul Paul că biserica romană m'a chemat a o conduce. Ca reprezentant al tău am primit de la Dumneđeu puterea de a lega în cer și pe pămînt. Plin de această convingere, pentru onórea și apărarea bisericei tale, în numele a tot puternicului Dumneđeu a Tatălui, a Fiului și a Săntului Spirit, prin puterea și autoritatea ta, tágăduesc regelui Enric, care s'aú ridicat cu o mândrie necunoscută contra bisericei tale, conducerea Germaniei și a Italiei; desleg pe toți creștinii de jurămîntul de credință ce aú prestat saú carí vor presta; opresc ca cine-va sê-l servească ca pe un rege.

2). La Pavia se adunase în jurul său toți inamicii papei din localitate și 'i ofereau lui Enric ajutor; dar el nu putea merge pe acest drum în un timp de nesiguranță.

ruințele Matildei și a lui Hugue, abate din Cluny, papa nu vrea să se reconcilieze cu împăratul. În cele din urmă, după trei zile de așteptare (de la 25—27 Ianuarie) în zăpadă, desculț și postind, papa în a patra zi îl primește și ridică de asupra lui excomunicarea ¹⁾. Îndată după împăcare papa efectuează Liturgia în prezența lui Enric.

Cu toată umilirea de la Canossa, Enric nu este liniștit. Principii germani întruniți la Forchheim la 15 Martie 1077 proclamă de rege pe Rudolf de Suabia, ²⁾ în locul lui Enric, pe care îl consideră depus. Inamicii papei din Italia Nordică nu pot auzi despre supunerea regelui, fără a izbucni în nemulțumiri. Totuși puterea lui Enric crește zilnic și în cele din urmă se vede că alegerea lui Rudolf nu mulțumea toată Germania.

În fruntea a 12000 oameni Enric reușește la *Ratisbona* să facă pe Rudolf să se plece în Saxonia, iar la *Ulm* (1077) Rudolf este condamnat împreună cu sprijinitorii săi Welf, Bertold etc. La un sinod din 1080 papa ia partea lui Rudolf. Gregoriu nu putea suferi independența lui Enric, de aceea îl declară din nou

¹⁾ În scrisoarea ce papa trimite aliaților săi le spune între altele: toți din jurul vostru au intervenit în favoarea sa cu rugăciuni și lacrimi, minunându-se de tăria peste fire a sufletului nostru unii strigau chiar ei aratăm nu numai severitatea unui pontific, ci chiar cruzimea unui tiran (sed quasi tyrannicae feritatis crudelitatem esse clamarent).

Ast-fel explică reconcilierea cu Enric și, arată cât de cu greu i-a fost se-l erte; dar, a cedat.

²⁾ Rudolf fu încoronat rege la Maienta. El primi de la Gregoriu VII o coroană cu această inscripție: *Petra dedit Petro, Petrus diadema Rudolfo*.

depus, mai ales că Rudolf bătuse pe Enric la *Mühlhausen*. În Octombrie 1080 Rudolf este ucis în bătălia de la *Elster*, iar papa perde situația ce își creasă. La *Bamberg* episcopii depun pe Gregoriu VII, iar la *Brixen* aleg papă pe arhiepiscopul de la Ravena, *Guibert*, sub numele de *Clement III*. Învingător, Enric ia drumul spre Roma. Asaltul cetății ținu mai mulți ani și Roma nu capitulă de cât în 1084. Papa se retrase în castelul Sântului Anger, iar Enric triumfător consacră pe Guibert papă, primind de la el corónă imperială. Apropierea lui Gregoriu de Normanți nu lăsa destul de folositoare. El se retrage la Monte-Cassin, apoi la Salerno, unde móre în 25 Maiu 1085, pronunțând aceste cuvinte: *Dilexi iustitiam et odii iniquitatem, propterea morior in exilio..* (Am iubit dreptatea, am urit nedreptatea, de aceea mor în exil).¹⁾

Inocențiu III ²⁾ (1198-1216). — Starea bisericeii romane nu era tocmai satisfăcătoare când în Ianuarie 1198 cardinalul Lotar din Segni fu ales papă sub numele de Inocențiu III, la etatea de 37 ani. Studiat în școlele din Paris și Bologne, ferm de caracter, activ, Inocențiu ca și Gregoriu VII părea ales pentru ridicarea puterii pontificale, care se găsea într-o situație rea, iar puterea temporală nu o avea de cât cu nu-

¹⁾ *Guizot* vorbind despre Hildebrand dice: „Acesta era un reformator ca și Carol cel Mare și Petru cel Mare. El a voit să reformeze biserica și prin ea societatea, introducându-i mai multă moralitate, justiție și regulă, a vroit a face prin Sântul scaun și în folosul seú, se supună lumea civilă bisericeii și biserica papalității.

²⁾ *Hurter*, Hist. du pape Innoc. III et de ses contempor., trad. din nemț.

mele. Prudent în esecutarea planurilor sale absolute, acest papă este un bun cleric, un abil diplomat și un escelent jurist. Principiile sale doctrinare sunt largi de tot în ceea ce privesce drepturile papalității. «Mântuitorul a lăsat lui Petru, ȳice Inocențiu, nu numai conducerea întregii biserici, dar chiar a lumii întregi.» Inarmat cu convingerea că în adevăr puterea spirituală este reprezentanta a totă puterea ce pôte exista pe pămînt, papa Inocențiu nu pierde nici o ocasiune de a nu înrîuri asupra Statului civil. Indată după alegerea sa face din prefectul orașului un funcționar al seǖ și ca atare de la el trebuia se primească investi-tura și lui seǖ depună jurămîntul de credință. Comuna era pusă sub supremația papei, pentru că șeful comunei (summus senator) era numit de el.

Fată cu certele ce erau în Germania, papa intervine și declară că el ca unul ce are dreptul de a consacra pe imperator, are și puterea de a dispune de corónă, de ore ce electorii nu aǖ dreptul de alege-re de cît de la Roma. În Martie 1201 Inocențiu se pronunță pentru Oton IV, iar Filip de Suabia móre în 1208. Oton se încoronă la Roma de către Inocențiu în Octombre 1209. Odată stăpân pe putere, nu mai vroi să țină făgăduelile date. Aliându-se cu Filip-August, regele Franciei, Inocențiu depune pe imperator, 'l es-comunică și deslégă pe credincioșii supușii lui Oton, de jurămîntul de credință ce i-aǖ făcut. Principii con-trarii lui Oton IV 'l părăsesc în 1211 și în urma în-vingerei ce acesta suferă la Bouviens din partea lui Filip August, Oton simte că și-a pierdut mult din

puterea sa. În adevăr în 1211 principi la Nuremberg aleg rege pe Frederic II din casa de Hohenstaufen, aprobat de papa imediat, ce trimisul electorilor, Anselm din Iustingen ajunse la Roma și comunică lui Inocențiu despre hotărîrea luată la Nuremberg. Frederic la 1212 se duce la Roma și depune jurămînt de credință papei; iar la 1213 prin bula de aur de la Egra recunoște Romei mai multe drepturi. ¹⁾

Prin amestecul seî în afacerile interioare ale Germaniei papa își perdu mult din iubirea ce avea între locuitorii acestei țări și puse începutul dorinței de a se aduce ore care reforme bisericești, care 'și uita misiunea ce 'i era încredințată pe pămînt. Cu toate aceste interesul regilor din acest timp 'i face să se alipescă de el. Așa sunt căpeteniile din cele două Sicilii, din Suedia, Danemarca, Portugalia, Aragon, Polonia, Armenia, întru cât-va Serbi și Bulgari.

În Anglia Inocențiu avu să întâlnească obstacol la alegerea episcopului din Canterbury din partea regelui Ión fără de țară. Acest rege nu vroia să confirme alegerea lui Stefan Langton și atunci papa pronunță interdictul ²⁾ asupra lui (1208) iar țara fu dată lui Filip August.

¹⁾ Supunere scaunului papal, libertatea alegerilor biseriești, apărarea contra ereticilor, dreptul Romei de a primi apeluri și recunoșterea proprietăților din centrul Italiei.

²⁾ Interdictul era un fel de pedepsă cu care Roma lovea pe nesupuși și în urma căruia creștinii erau privați de mistere, de dreptul a intra în biserică, de a fi înmormîntați bisericește. Interdictul era personal, local și mixt. *Personal*, se resfrîngea asupra unei ore-care persoane; *local*, se întindea asupra tuturor credincioșilor din o locatitate ore-care; *mixt*, în care se coprinde ambele cele două de mai sus, atingînd localități și persoane ca un

În 1213 Ión se supuse papei și toți clericii exilați se reîntorc în Anglia. Regele se obligă a plăti papei un tribut anual de 1000 livre. Poporul, mai ales baronii, nu se asociază cu regele. Ei cereau garanții și nu se liniștiră până nu le acordă imperatorul Marea Chartă (1215), care asigură privilegiul nemulțumiților. Apelând la Inocențiu, acesta condamnă Charta și escomunică pe toți inamicii regelui.

Cruciada întreprinsă sub auspiciile lui Inocențiu ocupă Constantinopolul, în loc de a se îndrepta spre pământul sânt, după cum se făcuse planul. Purtarea brutală a Occidentalilor făcu pe Orientali să înțeleagă ce scopuri nedemne urmăresc ei și se caute a se feri pe cât posibil de orî ce apropiere cu ei.

Sinodul de la *Latran* (1215) compus din 412 episcopi și 800 abați și preoți avea de scop, cum spunea Inocențiu în epistola de convocare, ca să se ocupe de cestiunea *luărei locurilor sante* și cu *reforma bisericei*. Acest sinod, dicea Inocențiu, va face se înflorască virtuțile și va nimici vițiile și ereziile, întărind credința și aducând pacea. Sinodul condamnă pe Albigenji, Catari și erorile lui Ioachim din Flora, se ocupă de disciplina bisericei și decide ca o nouă cruciadă să se încépă la Maiu 1213. Canónele făcute de acest sinod sunt în număr de 70 și au multe dispoziții bune pentru disciplină.

Sinodul din Latran fu cel din urmă act al lui Inocențiu. El muri la Perugia în Iulie 1216.

fel de condamnare colectivă.—Interdictul în formele acestea era un obicei al bisericei romane.

Biserica ocidentală

a) *Starea clerului*.—În occident clerul are o poziție cu totul deosebită de cea din orient, unde împrejurările politice au oprit orice dezvoltare mai însemnată. Clerul occidental a cărui putere se rezema în papa, era a tot puternic. Activității sale misionare și legăturilor dintre papi cu imperatorii se datorește acesta. În adevăr, răspândirea creștinismului în diferite părți ale pământului a făcut ca popoarele creștinate să 'și aibă ațintite privirile spre Roma, care era lumina lor. Pe de altă parte Roma, stăpână a conștiințelor credincioșilor, nu se mulțumea numai cu influența sa spirituală, ci căuta să aibă un rol preponderent în lume, Pusa pe acest drum nu neglijă nici o ocaziune spre a 'și ajunge scopul. Prietenia papilor cu Carolingii, mai ales după 752, când dinastia Merovingilor fu înlăturată de la tronul Franciei, aduse mari beneficii Romei. Papi învingători ai Longobarzilor, cu ajutorul lui Pepin, Roma dobândește și posesiunile ce aceștia aveau în Italia, având astfel un teritoriu, care, fiind închinat sântului Petru, era considerat ca *patrimonium Petri*.

Incoronarea mai departe a lui Carol cel Mare de către papa, cum și a urmașilor acestuia, făcură pe papi să stabilească o doctrină a lor, în virtutea căreia nici un principe nu poate stăpâni de cât după ce a fost încoronat de papa. Procederea acestia datorim legiuirile coprinse în așa numitele *decrete* ale lui *Pseudo-Isidor*, în baza cărora papii aveau o mulțime de pre-

tenții, cari toate tindeau la înjosirea puterii lumesci și la anihilarea drepturilor episcopilor de sub ocârmuirea Romei. Cu toate acestea dacă Roma, prin asta sa, poate a 'și dobândi o putere destul de mare, nu este mai puțin adevărat că lumea prin cultură scie se desbrace pe pontefice de hainele puterii temporale. Mai mult Forța morală, care este semnul deosebit al clerului, lipsește Romei în timpurile, când cugeta la alte lucruri de cât la cele bisericesci. Orbiți, papii prefac scaunul pontifical în apanagiul corupțiunei. Așa se esplică de ce în secolul al X-lea Teodora și fiica sa Maroția puneau și detrona paapi, cari, în realitate nu erau de cât ómenii lor de aproape sau copii de ai lor. Starea morală este atât de decădută în cât cu greu Leon IX poate se o ridice puțin și ast-fel cu el să se începă o eră mai convenabilă cu caracterul sânt al acelora ce sunt reprezentanți ai lui Iisus Christos pe pămînt.

Lumea însă era sătulă de amestecul papilor în cele lumesci și de tirania cu care se purtau. De aceea nu 'i este cu greu a inventa pe șocotela lor istoria cu păpeasa Ioana (855), care nu s'a știut că este femeie de cât prin faptul nasterii unui copil tocmai, când era în mijlocul unei procesiuni religioase.

Din punctul de vedere al activității misionare trebuie să remarcăm că biserica Romei a răspândit creștinismul la *Wendi*¹⁾, *Pomerani*²⁾, *Prusieni*³⁾, *Li-*

¹⁾ *Wendi* primesc creștinismul după ce sunt supuși de Albert Ursul, și Enric Leul preotul Vicelicind, este trimis în Oldenburg, iar Hartwig din Brema este însărcinat cu regularea și organizarea clerului.

²⁾ *Pomerani*, coprinși de Boleslas al III-lea regele Poloniei,

*vonieni*¹⁾, *Lituanii*²⁾, locuitorii din insula *Rügen*³⁾ și *Laponii*⁴⁾. De asemenea ei trimit misionari și în extremul orient⁵⁾.

se convertește la creștinism. Misionarul lor însemnat este Otton din Bamberg, după ce Adalbert din Praga fusese ucis în 997. Insula Wallin avu cea d'întăiu episcopie la Iulin, iar de aci se strămută la Camin (1188).

¹⁾ *Prusienii* sunt convertiți de monahul Christian din monastirea Oliva (lângă Danzig) care începu predica în 1209. Ajutat de ordinul Teutonic (1226) și de acel al Fraților sabiei (1227), reușește în 1283 a'i supune autorității bisericeii. Păgânii în cea mai mare parte fiind nimiciți, țera fu populată cu germani. Bisericește ei se impart în patru episcopii: de la Kulm, Pomeralia, Ermeland și Samland (1255) (vezi hist. par Hemmer Paris).

⁴⁾ *Livonienii* primesc noțiunile creștinismului de la călugărul Meinhard din monastirea Siegeberg (Holstein) în 1186. Mai mult succes avu aci Albert de Buxhövdén, căruia se datoresce și înființarea orașului și a episcopiei din Riga (1200).

²⁾ *Lituanii* primiră creștinismul în 1251 când ducele lor Mindow se botează. Vitus în 1252 fu episcop al lor. Abea în 1386 creștinismul putu să se stabilească aci și atunci numai în urma căsătoriei regelui Iagellon cu moștenitoarea tronului Poloniei. De aci înainte creștinismul este declarat religiune de stat. Mai înainte însă, atât dominicanul Vitus cât și alți occidentali cum și Rușii lucraseră la convertirea unei părți din Lituania.

³⁾ În insula *Rügen* creștinismul se introduce prin Daneji, cari în 1168 cuceriră această țară, și prin regele lor Valdemar I făcură convertirea locuitorilor la religia creștină.

⁴⁾ *Laponii* și Finnii se creștinară prin Suedezi, care ocupară Finlanda la 1153 și Laponia la 1279. Cuceritorii au trebuit însă să întrebuințeze multe mijloce până să convertescă pe acești păgâni într'un mod definitiv. Ast-fel se esplică de ce Finnii sunt încă păgâni pînă la finele secolului al XIII-lea, iar Laponii pînă 1335 Silintele Suedezilor au fost încoronate de succes.

⁵⁾ Cit pentru *extremul orient*, occidentalii își pun silintele de a le succede și aci introducerea creștinismului. Deja de înainte în *India* și *China* era răspândită religia creștină. În suta a XI-a triburile tartare Keraite cunosc prin șeful lor evangelia. *Innocențiu IV* în 1245 trimite misionari în aceste părți. În 1291 pînă la 1330 *Ión de Monte Corvino* câștigă mare teren în China și bisericii creștine încep a se zidi în Peking și provincii. Sub Clement V biserica din Peking fu ridicată la trépta de arhiepiscopie.

Franciscanii și Dominicani se îngrijiră pentru convertirea musulmanilor din Tunis și Maroc. Succesele repurtate de ei nu sunt

Ordinele monahale

Monahismul occidental, grație organizării dată de Benedict din Nursia, făcea progrese, fiind așezat pe niște baze solide, care 'l arăta că este folositor instituției și că ajută întru cât-va și societatea. Canonul 23 al sinodului din Latran (1215) și 23 al Sinodului al II-lea din Lyon, (1245), prevăd că nu se pot înființa ordine religioase în afară de cele deja stabilite; totuși nu se putu practica oprirea și o mulțime de ordine să înființeze. Ast-fel fură ordinele cerșetorilor ¹⁾, *Militare* ²⁾ și terțiarii sau *frații penitenței* (fratres de paenitentia ³⁾).

Ordinele monahale, fie-care în special, sunt: monahii din *Carthusium* ⁴⁾, *Cisterciensii* ⁵⁾, *Premonstra-*

așa mari, pentru că mahomedanii aveau legi foarte aspre și supuneau la pedepse capitale pe acei ce ar fi încercat să convertească pe locuitorii, supuși koranului.

1) Ordinele *cerșetorilor* predicau sărăcia generală și nu trăiau de cât din aceea ce li se dădea de credincioși, fără a strînge vr'o avere. Funcțiunea lor în societate era de a predica creștinismul și a servi cele ale preoției. La capul ordinului era un general al ordinului.

2) Ordinele *militare* întruniau însărcinările monahismului cu ale miliției, avînd grija de a apăra cu armele pe credincioși. Capul lor era și la ordinele cerșetore tot un general al ordinului.

3) Cât pentru *frații penitenței*, ei trăiesc într'un ascetism riguros și fără a avea vr'un loc determinat în Monastiri. Intemeietorul ordinului este Francisc din Assisi.

4) Aceste ordine luate dupe împărțirea de mai sus, avem pe *monahii* din *Carthusium* (Chartreuse), întemeiați în ordine de către Bruno din Colonia, apoi canonic în Reims. Înființarea ordinului se datoresce nemulțumirii ce avea Bruno pe episcopul locului. Locul ales de el fu Carthusium (lângă Grenoble). Până în 1137 n'avem nimic scris de la ei. Atunci *Guigo* scrisse regulile ce se observa de ordin. Între acestea se vede că monahii din Chartreuse erau foarte austeri, petreceau în o liniște foarte mare și 'și făceau o plăcere ca timpul liber, dupe rugăciune, să-l întrebuin-

*tensii*¹⁾, *Franciscanii*²⁾, *Dominicanii*³⁾, *Carmeliții*⁴⁾, *Augustinii*⁵⁾, *Cavalerii Sântului Ión*⁶⁾, *Templierii*⁷⁾, și *ordinul teutonic*⁸⁾.

țeze la transcrierea cărților și la lucrări de grădinărie. Ei umblau în haine albe. Intre cele 180 monastiri, 12 sunt case pentru femei.

¹⁾ *Cisterciensii* din Cistercium (lângă Dijon) înființară monastirea lor la 1098 prin stăruința abatelui Robert. În această monastire se observau regulile lui Benedict. Imbrăcămintea lor era o haină albă. Peste totul se predica sărăcia și simplitatea. Bernard dete o nouă întocmire ordinului, din care cauză cisterciensii sunt cunoscuți și sub numele de bornardinii.

²⁾ *Premonstrații*, cel mai însemnat ordin dintre „canonici regulares”, este înființat de către Norbert din Xanten (pe marginea Rinului). Numele acestui ordin i s’a dat de la localitatea în care s’a înființat și anume *Præmonstratum* (lângă Laon). Imbrăcămintea lor era albă. Din Franca ordinul se răspândi în Germania.

³⁾ *Franciscanii* au de întemeetor al ordinului pe Francisc din Assisi (Italia) (1182—1226), purtând și numele de ordin al minorităților (*ordo fratrum minorum*). Scopul ordinului era de a predica penitența. Franciscanii aveau regulile dupe care se conduceau; iar imbrăcămintea lor era negricioasă.

Papa Onoriu al III-lea aprobă ordinul în 1212. Clara de la Assisi înființează un al doilea ordin 1212.

Esemplul lui Francisc a fost imitat de alții și în curând numărul monastirilor crescuse. La începutul secolului al XIII-lea erau aproape 200,000 membri. Ei deveniră un mijloc de întrebuințare al papilor, pentru că prin predică și prin predarea științei în școli, se puteau introduce pretutindeni.

⁴⁾ *Dominicanii*, ordin înființat pentru combaterea Albingejilor, au de întemeetor pe Dominic Guzman din Calahorra, în diecesă din Osma, în Spania, și fu aprobat de papa Inocențiu III, căruia Dominic îi espuse în persoană regulile ordinului ce vroia a înființa.

Constituția lor dată din 1220, iar imbrăcămintea lor este albă. Scopul Dominicanilor era de a lupta contra eresiei în genere și a îi opune oameni devotați la studiu și predică. Numele de frați predicatori este dat ordinului de către papa Onoriu al III-lea. Organizarea ordinului se dete de către Raymond de Pennafort, al treilea general al ordinului (1238). În 1280 era o monastire a Dominicanilor în Groeland.

⁵⁾ *Carmeliții* au de întemeetor pe un oarecare cruciat din Calabria anume Berthold. Acesta împreună cu dece tovarăși ai săi se retrăsă în grota sântului Ilie de pe muntele Carmilului (în Palestina) și acolo trăiră împreună (1156). În secolul al XIII-lea

b). Serviciul divin.

Disciplina penitenței, sărbătorile. — Arta creștină. — Moravurile creștinilor.

Biserica occidentală începe a se deosebi de cea orientală încă prin practicele sale. Ea nu mai oferea euharistia sub ambele forme și în același timp nu permitea a se da copiilor îndată dupe ce erau botezați. Centrul cultului est-tern era euharistia. La liturgie se ridica hostia, dupe ce

(1245) ordinul veni în Europa, căci nu putu trăi acolo din cauza mahomedanilor. Simeon Stock este cel d'ântâi general al lor. Hainele lor erau cenușii închise.

⁵⁾ *Augustinienii* sau ordinul eremiților augustini, este înființat prin stăruința papei Inocențiu IV, care în 1243 strânse pe toți eremiții din Toscana, și prin aceea a papii Alexandru IV, care adună pe toți eremiții în ordinul acesta. Imbrăcămintea lor era neagră.

⁶⁾ *Ordinul Sântului Ión* (Hospitium I. Iohannis Baptistae) este înființat de neguțătorii din Amalfi și s'a reorganizat de Gerard și Raymond du Puy. Ei purtau o manta neagră cu o cruce albă. Când Ierusalimul fu coprins de cruciați, ordinul căpătă o mare vază. După expedițiunile cruciate se duse în Rodos și de aci în Malta.

⁷⁾ *Templieri*. Hugo de Payens împreună cu opt cavaleri francezi dădă naștere în 1123 ordinului acestuia. Scopul înființării ordinului fu de a apăra pe pelerini. Reședința lor era pe locul unde fusese templul Iudeilor în Ierusalim, purtând numele de pauperes commilitones de templo. Imbrăcămintea lor era o manta albă cu cruce roșie. Din Ierusalim Templierii vin în Paris. Ordinul este desființat la 1311 de către papa Clement al V-lea.

⁸⁾ *Ordinul cavalerilor teutoņi*. Acest ordin este înființat de Frederic din Suabia la Acco (1198). În 1226, având în fruntea lor pe Hermann de Salza se duc în Prusia, pentru a converti pe locuitorii acestei țări la creștinism. Imbrăcămintea lor era o manta albă cu o cruce neagră. Acest ordin a luat parte la convertirea Livonienilor.

era sântită, spre a fi adorată de credincioși.¹⁾ Serbătorea în onórea Sântului Mister, înființată la Liège (1246), se respândi în tótă biserica de către papa Urban IV. Pentru mai mare respect către euharistie, se decise de papa Gregoriu X ca creștinii se îngenunche de îndată ce se începe consacrarea și se stea ast-fel până la împărțășire. Se escepta ȝilele de la Crăciun și de la Paști. În 1215 Sinodul al IV-lea de la Latran formulă termenul de transubstanțiațiune pentru a esprima misterul euharistic, mai ales prefacerea elementelor. Prin canonul 21 al sinodului al IV-lea de la Latran se decise ca creștinii să se comunice cel puțin odată pe an și anume la Paști. Abusul de a se face mai multe liturgii într'o ȝi fu oprit de sínódele din Londra (1200), Oxford (1222) Trevira (1227) și Rouen (1231). Se permise însă ca la nevoe, cum este bună óră la Crăciun și Paști, să se facă două liturgii într'o ȝi. Sinodul din Sarragosa (1239), mărgini permișiunea numai pentru serbătorile Crăciunului. Cât pentru *disciplina penitenței*, se instituiră penitențiar, în urma decisiunei conciliului al IV-lea de la Latran.²⁾ Penitența publică fu înlăturată cu totul. În timpul lui Francisc din Assisi, disciplina acésta își recăpătă din severitatea ce avea în timpurile vechi, obicnuindu-se iarăși penitența publică. Ordinilor cerșetóre se datoresce îmbunătățirea practicelor penitenței și ridicarea spiritului acestui Mister.

¹⁾ Hist. par Hemm. p. 1, p. 538. Hist. gen. par Lav. et Ramb. fasc. 14, t. II, p. 252.

²⁾ Prin canonul 21 al acestui Sinod se decise ca credincioșii să se mărturisescă odată pe an la preotul lor respectiv.

Rugăciunea *Ave Maria* se institui în secolul al XIII-lea, coprinzând salutarea făcută Sântei Feciore de către Anger și de către Elisabeta. ¹⁾ În suta a XVII-a această rugăciune era răspândită în toate bisericile occidentale.

Între **serbătorile** instituite în acest timp putem cita serbătorea în onórea lui Dumnezeu, care ținut de la 1346 pînă la 1664, când fu dată uitărei, pentru a reapărea în secolul al XIV-lea. Asemenea vom menționa serbătorile *Sânților Mihael, Nicolae și Laurențiu*, serbătorea *Înălțerei Sântei Crucii* și a *Sânțirei* (târnosirei) *bisericeii*. Numărul serbătorilor se sporesce în curînd. În 1222 la sinodul din Oxford se face mențiune de 53 serbători în care lucrul era suspendat.

Construirea bisericilor este tot după forma veche a basilicelor. Occidentul, începînd cu secolul al X-lea, întrebuintează *stilul roman* ²⁾, care este în flóre în Francia și Germania în secolul al XI-le și al XII-lea. Un alt stil întrebuintat în aceste țări este acela numit al *transițiunei* ³⁾.

¹⁾ Până aci rugăciunile obicînuite erau Tatal Nostru și Simbolul Credinței.

²⁾ *Stilul roman* veni în urma stilului latin, și înaintea stilului Galic. Bisericile făcute în acest stil se caracterisau prin întrebuintarea boltelor în locul acoperemîntului ce da prilej la incendiu, prin înlocuirea colónelor cu stâlpi, uniți prin arcuri, care aș deasupra cupola. De și frumos, măreț, stilul roman nu presintă un tot armonic. Ferestrele ca și ușele erau în formă de arc. Bizanțul era mai victorios cu biserica Sântei Sofii din Constantinopol. Școale mai însemnate, care dau nascere la monumente în stilul roman, sunt: școala lombardă, pisană, siciliană, normandă, provensală, renană, westfaliană, saxonă, prusiană, etc.

³⁾ *Stilul de transițiune*, în care sunt făcute mai multe bise-

Sculptura se dezvoltă și ea sub influența stilului roman și primi o mai mare strălucire în Germania.

Pictura până în secolul al XIII-lea nu presintă nimic mai însemnat.

Ea înfățișează mai mult partea simbolică de cît artistică. Ast-fel se esplică de ce pe pereții bisericilor se găsesc picturate felurite simbóle. Picturile în stilul bizantin nu caută a pune înaintea credincioșilor de cît un stil care să represinte depărtarea cît mai mult a omului de lume.

Poesia. În timpul acesta domnesce poezia *lirică* și acea *epică*. Caracteristic este că poeții acestui timp se țin cu mare rigóre de a cânta în poesile lor cît se póte mai esact faptele istorice. Poesia lirică se dezvoltă mult în occident și se manifestă în imnologie.

*Musica bisericescă*¹⁾ câștigă prin reorganizarea ei de către Ambrosiu al Mediolanului, care întocmi sistemul seú, basându-se pe sistemul grec, introducând în bisericile Occidentului respunsurile.

Dar cântarea ajunsese la un grad de dezvoltare sub papa Gregoriu cel Mare, care înființă Orphanotrophium în care intrau orfanii și de unde eșiau cântăreții. Papa Sergiu al II-lea repară această scólă. Cântarea din tim-

rici din Germania și Francia, cum sunt acele de la Limburg Bamberg, Noyon, Cluny, Notre-Dame d'Avesnières etc., începe a se arăta în secolul al XII-lea. Bisericile făcute în stilul acesta aú absida poligonală, iar boltele iaú forma arcurilor cu dungă, reprezentând un unghiú în vârful unei bolți. Un perete despărțea altarul de corpul bisericeí, perete care în urmă dispáru și rămase numai grilajul. În timpul acesta se înființă lectoriul de unde se predica.

¹⁾ Gerbert, de Cantu et Musica sacra.

pul lui Gregoriu n'are nici ritm, nici măsură, ne putând fi cântată de cât de mai multe persoane. Cântarea acesta primi ore-care modificări, dar rămase tot conducătoare în Occident.

Credințele poporului.—Biserica de la întemeierea sa a căutat să combată erorile popórelor, la care se introducea. Dorința acesta se realisă încetul cu încetul. Este însă constatat istoricește că unele credințe și practice erau greu de înlăturat cu totul. Special pentru biserica Occidentală credințele și practicele popórelor germane, unde străbătuse creștinismul, n'aú putut fi stărpite. Germanii își păstrară multă vreme credințele lor în farmece și magii, căroră în creștinism le deteră o nouă formă. Așa erau *sortes sanctorum* cu care vroiaú a prevesti viitorul prin întrebuințarea Bibliei. Biserica a avut mult să lupte, până ce papa Inocențiu III se cređu în putere de a le condamna, ca unele ce înjosesc puterea creștinismului și scobóră pe Dumnezeu la cercarea ómenilor.

Acești ómení (barbarii) consideraú creștinismul ca și păgânismul, decí misterele ca pe niște magii. Ei credeaú că diavolul intervine în afacerile ómenilor, chiar cele mai familiare.

Greú a fost asemenea să se stărpescă obiceiurile popórelor barbare deprinse ca furtul și cruzimele ; totuși prin exemple și practicarea virtuților, reuși a înlătura și aceste obiceiuri rele.

Scriitorii însemnați din secolul IX—XI

Imprejurările prin care trece biserica nu îi permite a lua o dezvoltare mai mare teologică. De aceea nici științele și nici literatura bisericească n'au dat rezultate așa însemnate. Găsim însă unele persoane, cărorora datorim câte-va lucrări de valoare și între acestea vom cita pe *Raban Maur*¹⁾, *Beda Venerabilul*²⁾, *Alcuin*³⁾, *Ratramnus*⁴⁾, *Paschasius Rad-*

¹⁾ *Beda venerabilul* (671—735) din Jarow (Nortumerlanda), fu crescut în monastirea sântului Paul și Petru din Wirmuth. ajungând diacon la etatea de 19 ani și preot la cea de 30 ani. Dotat de la Dumnezeu cu pricepere și multă sânguință, Beda ajunsese un bărbat enciclopedist, cunoscințele sale întinzându-se asupra științelor naturale, matematice, fizice, cronologice, istorice, filosofice, teologice, în gramatică, retorică și poezie. El are multe comentarii asupra Scripturii, lucrări cronologice și lui se datorește introducerea întrebuințării erei creștine în calculele cronologice. Însemnată este și istoria sa asupra bisericii Angliei (*Historia ecclesiastica gentis Anglorum*).

²⁾ *Alcuin* sau *Albinus* (732—804), superiorul școlii palatine (schola Palatina) și unul dintre favoriții lui Carol cel Mare, al cărui ministru deveni intelectual, cum dice Guizot, lucră mult pentru răspândirea culturii în popor. Ca superior al monastirii Sântului Martin din Tours (796), știu prin lecțiunile ce făcea și prin modul cu care conducea școala de aci, să 'și câștige iubirea tuturor, lucrând în același timp pentru restabilirea textelor adevărate ale Scripturii, corectând textul corupt al Vulgatei. Alcuin a fost contra cultului icoanelor, și înrîuri pe lângă Carol cel Mare de a condamna cultul acesta. Operele sale sunt numeroase. Este bine a se consulta asupra acestuia „*Operele lui Alcuin*“ de Duchesne, Paris, 1617 și *Frobenius*. Ratisbona. 1777.

³⁾ *Raban Maur*. Născut la 776 fu scolar al lui Alcuin, cu care legă o prietenie strinsă. Supra-numele de Maur i l'a dat Alcuin în amintirea discipolului lui Benedict. Raban dirijă școala de la Fulda pînă în 807, când o revoltă a scolarilor, îl sili să părăsească școala, pînă în 877, când reveni. În timpul suspendării cursurilor călători la Ierusalim. În 822 este ales superior al monastirii din Fulda; dar și de aci se ocupa cu instrucțiunea clericilor, dorind în tot-d'a-una progresul lor literar și științific. Raban are mai multe scrieri. El s'a fucut renumit cu ose-

*bert*¹⁾ *Ioan Erigena Scot*²⁾, *Haymo de la Hal-*

bire prin comentariile asupra Pentateucului, a cărților lui Iosua, Judecători, Rut, Regi, Macabei, etc. În 847 fu ales episcop în Maienta, și în această calitate combate cu succes învățăturile eronate ale lui Gottschalk. Raban móre la 4 Februarie 856.

4) *Ratramnus* (868). Acest scriitor este însemnat prin erudițiunea sa, în mare parte înclinat către vederile lui Augustin. El a fost călugăr în monastirea Corbia (Picardia), și a luat parte la discuțiunile ce s'aũ urmat în acel timp asupra Euharistiei și asupra Predestinațiunei. El învêta că Euharistia este un mister nepătruns de mintea omului, dar priceput prin credință; de asemenea învêta că în Euharistie pâinea și vinul nu se prefac realmente în corpul și sângele Mântuitorului, de óre-ce corpul Sêu, după Înălțare, se află în Cer. Pâinea și vinul represintă corpul și sângele Mântuitorului numai într'un mod simbolic și se raportă mai mult la mórtea lui Iisus Christos. Cât pentru Predestinațiune el apăra teoria după care presciința și predestinațiunea nu sunt de cât una și aceeași, teoria dublei predestinațiuni.

1) *Radbert* (786—865). Ca și Ratramnus, Radbert a fost monah în monastirea Corbia, unde în 844 fu ales superior continuând în această însărcinare pînă la 857. El este însemnat pentru rolul ce a jucat în cestiunea Euharistiei, apărând prezența reală a corpului Mântuitorului în Euharistie. Urmăriile acestui mister, după el, sunt cu totul spirituale. Tratatul sêu relativ de Euharistie este intitulat: *Liber de corpore et sanguine Domini*, scris în 844 și adresat lui Carol Pleșuvul. Radbert pe lângă sciința sa, era un om fôrte pios. Roma îl canonică în 1070 și ast-fel este trecut între sânti.

2) *Erigena Scot*. Anul nascerei ca și al morței sunt necunoscute. Se pare că Scot arată patria sa, iar Erigene locui nascerei. El este un om fôrte învêtat și luă parte la discuțiunile urmate cu ocasiunea controversei lui Gottschalk. Opera sa scrisă cu această ocasiune este: *De divina Praedestinatione*, carte combătută de mai mulți contemporani și condamnată la sínódele din Valența (855) și Langra (859). Imperatorul după stăruințele papei Nicolae I-iũ (859) congedie pe Radbert, și acesta se retrase în o monastire. Chemat de Alfred cel Mare în Anglia, pentru a organiza universitatea din Oxford, Erigena fu ucis de scolarii sêi din Malsbury, după cum susțin unii, ca bună óră Asser. Erigena admite în natură: a) natura necreată și care crează; b) natura creată și care crează; c) natura creată și care nu crează; și d) natura necreată și care nici crează. Cea d'ântêiũ este Dumnedêu; a doua, cauzele primare și prototipurile lumêi; a treia, vorbește despre eternitatea lumêi, în care Dumnedêu este peste tot; a patra, coprinde învățătura despre Mântuitorul, în care se resumă omenirea și care pentru mântuirea ei s'a încorporat.

*berstadt*¹⁾, și bibliotecarul *Anastasiu*²⁾. Apoi *cardinalul Humbert*³⁾ *Petru D'Amian*⁴⁾ și *Lanfranc*⁵⁾.

¹⁾ *Haymon* (778—853), s'a născut în Germania, și a urmat cursurile sub conducerea lui Alcuin. El a fost câtă-va vreme conducător al școlii din Fulda, iar în 841 fu ales episcop la Helberstadt. Om deștept, mult cunoscător în ale teologiei, Haymon știu să conducă cu multă înțelepciune scaunul ce i s'a încredințat. La sinodul din Maienta (848) Haymon s'a pronunțat contra lui Gottschalk.

Haymon (778—753) este însemnat prin mai multe scrieri, cuosebire prin comentariile sale asupra santei Scripturi, prin un resumat al istoriei bisericești.

²⁾ *Anastasiu bibliotecarul* († 886), a fost preot și bibliotecar la Roma. luând parte la Constantinopol la sinodul ce se ținu în 869, trimis acolo de imperaiorul Ludovic al II-lea. Scrierile sale însemnate sunt: *Historia ecclesiastică*, *chronografia tripartită* și *liber pontificalis*, care coprinde istoria papilor pină la Nicolae I-iu.

³⁾ *Humbert* († 1073), a fost arhiepiscop în Sicilia și la 1051, numit cardinal de către papa Leon al IX-lea. In bune relațiuni cu papii. Humbert se bucură de încrederea lor și fu cum ȳice Petru D'Amian, împreună cu cardinalul Bonifaciū, ochii papei Nicolae al II-lea. El a scris mai multe opere. Intre ele vom menționa: *Adversus simoniacos* și *Adversus Gracorum calumnias*.

⁴⁾ *Petru D'Amiens* sau *Petru Eremitul* († 1115) de loc din Amiens. însemnat în expedițiunea întâia cruciată. El luă hotărârea de a predica scularea creștinilor contra musulmanilor, cari stăpâniau locurile sante, în urma călătoriei ce făcu la Ierusalim (1093—1094), când îl impresionă foarte mult miserla în care se aflau creștinii și răul tratament ce li da de turci. Mai târȳiu îl găsim în monastirea din Huy (în diecesa din Liège), convins că misiunea sa s'a termiaat de îndată ce creștinii au coprins Ierusalimul (1099). Scrierile sale se ocupă de abusurile bisericești și demoralisarea timpului.

⁵⁾ *Lanfranc* († 1089), origiuar din Pavia. fiul unui senator de aci, după ce termină cursurile frumóselor arte. călători prin Franția și Normandia, și în acéstă din urmă localitate înființă o școlă la Avranches.

În 1041 îl găsim la Rouen unde atacat de hoți și din mâna căroră scăpând, hotări a se retrage la monastirea Bec, ce era în apropiere. Lanfranc ajunsse abate la monastirea sântu Stefan din Caen (1063—1070), și în urmă arhiepiscop la Cantorbery și primat al Angliei (1070). Acusat că ar fi de aceleași păreri cu

DISPUTELE TEOLOGICE

Secolul al X-lea și XI-lea

a) *Invățătura despre purcederea Sântului Spirit.* — Sinodul din Toledo (589) nesocotind învățătura veche a bisericeî, stabilită la sinódele din Nicea (325) și Constantinopol (381), introduse în simbol adaosul Filioque. Acest adaos trecu din Spania în Franța și un sinod ținut la Aachen, după chiemarea făcută de imperatorul Carol cel Mare, 'l aprobă, găsind bună decisiunea de la Toledo. Cum însă această învățătură nu conrespundea cu vechea doctrină a bisericeî și în același timp punea pe susținătorii ei sub condamnarea dată de sinódele ecumenice dupe 325, care erau unanime a recunósce că nu se mai póte face nici o modificare saũ adaos la simbol, papa Leon al III-lea, consultat de imperator, se pronunță contra ă-

Bérenger, Lanfranc sciu să dovedéscă nevinovăția sa la sinódele din Roma și Vercelli (1050), ajungênd în bune relațiuni cu *Guil-lom* regele Angliei, cu al cărui sprijin fu ridicat la trépta de arhiepiscop la Cantorbery. Activitatea sa episcopală este însemnată prin restaurarea bisericilor, care erau ruinate, și prin restabilirea disciplinei bisericesci. Papa Alexandru al II-lea îi dete pallium. Scrierile sale de óre-care volóre sunt: *Epistolarum liber*, *Commentarius in Epistolas B. Pauli de Celandâ Confesione libellus*. Lanfranc se consideră de părinte al teologiei filosofice (scolastică).

daosului. Leon ca să lase și timpurilor viitoare doctrina veche bisericească în această privință, puse de se gravă pe două table de argint simbolul Niceno-Constantinopolitan, dintre care pe una în limba greacă și pe alta în limba latină. Aceste table le-a pus în fața altarului și dedesuptul lor scrise: «Eu Leon am pus acestea din iubirea și pentru apărarea credinței ortodoxă. Ceea ce face Leon acum, nu este urmat de papii cari 'l urmăză. Adaosul Filioque găsesce mulți partizanî. Roma intră și ea în rîndurile acestora (1014), credința era sdruncinată, biserica ortodoxă nu mai păstrează unitatea dogmatică și ast-fel separată Roma de orient, plăcă a se uni cu toți câți s'aû separat de adevărata învățătură evanghelică. Persistența Romei pe această cale greșită, a făcut ca biserica Orientală să nu mai vroiască a avea comunicare cu shismaticii și în 1054 rupse orî ce legătură cu ea.

b) *Transubstanțiațiunea* și *Predestinațiunea*. — Abatele Paschariu Radbert, despre care am vorbit mai sus, în 831 dade la lumină o scriere a sa intitulată «De corpore et sanguine Domini.» În această scriere Radbert înveța, contrariu cu doctrina stabilită, că în Euharistie se află corpul și sângele Mântuitorului într'un mod cu totul sensual, și același corp cu care Christos s'a născut din Sânta Fecióră Maria, a suferit și a înviat.¹⁾ Contra lui Radbert se ridicară mai mulți, cari nu împărtășiau asemenea doctrină. Dar

¹⁾ *Radbert*, de corp. et sang. Dom. C. 1: „Non alia plane caro quam quaa nata est de Maria et passa in cruce et resurrerit de sepulchro.

lucrurile nu se opriră aci. Ion Erigèna Scot merse mai departe și învăța că pâinea și vinul în Euharistie nu se prefac realmente, ci numai într'un chip simbolic. Către mijlocul secolului al XI-lea, Scot gasi un imitator în Berengar din Tours (Père au garius Turo-nenses), care nu admitea transformarea reală a elementelor în Euharistie și nici împărtășirea, că se face cu adevăratul corp și sânge al Mântuitorului, ci mai mult spiritualmente. Berengar fu combătut de mai mulți teologi, iar în 1050 sinódele din Roma și Vercelli condamnară doctrina sa. De asemenea și sinódele din Tours (1054) și Roma (1059) găsiră învățătura lui Berengar contrară doctrinei bisericeii, fără a'l putea convinge și decide a o înlătura. Abia la 1079, Berenger, în urma sinodului din Latran, admise că în Euharistie elementele se transformă substanțial în corpul și sângele Mântuitorului.

Gottschalk, fiul lui Berns, un conte saxon, partisan al teoriilor lui Augustin, învăța că *predestinațiunea* este urmarea hotărîreii din eternitate a lui Dumnezeu, după care mântuirea nu o dobândesc de cât numai o parte dintre ómeni și anume acei cari sunt predestinați; pe când cea-î-altă parte a omenireii este condamnată tot în virtutea hotărîreii eterne a lui Dumnezeu, silindu-se a esplica condamnarea la mórte a unora pe temeiul presciinței divine. Gottschalk fu combătut de Raban Maur, arhiepiscopul din Maiența, iar apoi condamnat de sinódele din Maiența (848) și Luiercy (849), dintré care cel din urmă hotărî ca Gotts-

chalk nu primi a'și retracta învățăturile sale. El muri la 868.

Scolastica și mistica

Occidentul având o stare mai bună ca Orientul putu să se desvolte cu mai multă înlesnire și pe terenul cultural.

Totuși până acum lucrările ce se fac nu se pun pe terenul originalității, scriitorii bisericei occidentale mulțumindu-se cu copiarea scrierilor ce erau ajunse până la ei. Cu nascerea *Scolasticei* începe a se da o nouă direcțiune teologică. Inarmați cu puterea *dialectică*, scriitorii bisericesci presintă adevărurile religioase sub o formă științifică. Doctrinile teologice de aci înainte sunt sistematizate și fie-care din ele sunt înfățișate ca dovedite pe calea rațională. *Metodul* întrebuintat de scolastici în espunerea adevărurilor teologice, pe care le presintaū ca ale unei filosofii creștine, este acel *deductiv*. Scolasticii, creând noua direcțiune filosofica, vroesc a dovedi tuturor că adevărurile creștine se pot documenta raționalmente, că între ele este o legătură, care le pôte arăta unitatea și că prin silogisme se stabilește atît de bine veracitatea lor, că este imposibil de a fi combătute.

Noua direcțiune făcea din teologie o știință speculativă, iar diferitele cestiuni teologice ajung a fi discutate sub toate raporturile și chiar prin disputațiuni publice.

O *altă direcție* era a *misticei*. Dupe ea omul ajunge la cunoștințe deplină a lui Dumnezeu nu atât

prin priceperea divinității, cât prin unirea ce se face între el și Dumnezeu, prin mijlocul contemplărei: curățându-se inima și efectuând fapte, care rezultă din această unire interioară. Punctul culminant al acestei direcțiuni era că omul are necesitate să se unescă cu Dumnezeu printr'o stare estatică, în care el trebuie să se afle, lepădându-se cu totul de sine.

Aceste două direcțiuni de și aveau puncte de plecare diferite, totuși nu se contradiceau, ci din contră se puteau uni între ele, probă că găsim una și aceeași persoană întrebuintându-le pe amândouă.

Punându-se în discuțiune cestiunea *ideilor universale*, filosofi se împart în două direcțiuni. Unii susțineau că ideile universale sunt reale, luând numirea de *realiști*; alții, nu primesc ca reale de cât individele ce există, purtând numele de *nominaliști*.

Intre realiști unii, având în vedere teoria lui Aristotel, diceau că ideile universale își au realitatea în individe (*universalia in re*), pe când alții, partizanii ai lui Platou, învățau că ele se află în inteligența divină și în spiritul omului (*universalie ante rem*). Nominaliștii nu primiau cuvintele gen și specie de cât ca simple nume.

Intre *scolastici* vom menționa 1) pe *Anselm*, arhiepiscop de la Cantorbery, ale căruia maxime erau «Credo ut intelligam» și «Neglegentiae mihi videtur și, postquam confirmati sumus in fide, non studemus quod credimus intellegere». 2) *Petru Abelard* (1079—1142), schimbă maxima lui Anselm în «intellego ut credam», 3) *Hugues de Sant-Victor* († 1141).

Petru Lombardul (1159 — 64), episcop din Paris, însemnat prin cartea răutăților, un manual de teologie în scările catolice 5) *Gilbert* de la *Poirée* († 1154) episcop de Poitiers. însemnat printr'un tratat asupra penitenței. 6) *Albert cel Mare* (1193 — 1280) supranumit «doctor universal», a fost episcop la Ratisbona și era foarte cunoscător nu numai în științele teologice, dar și în cele profane. 7) *Thoma de la Aquino* († 1274) dominican, supra-numit «doctor angelic», era fiul unui conte din Italia, și a învățat teologia la Paris, la Calonia, mai multe orașe ale Italiei, și muri pe drum, ducându-se la al II-lea sinod de la Lyon. 8) *Bonaventura* (1121—74), franciscan și general al lor în 1257, iar la 1273 ajunsse episcop.

El purta titlul de «doctor serafic».

Dintre *Mistici* fac parte: 1) *Bernard de Clairvaux* (1091—1153) însemnat atât ca om politic cât și ca scriitor. De remarcat la el este și o elocință rară, prin care atrăgea mulți patisanii; pentru acesta fu supranumit «doctor gură de miere». Ajutat de elocință reuși a forma cruciata a doua. 2) *Ricard de Saint-Victor* († 1173). 3) *Robert* superiorul Mănăstirei din Duits († 1135) esegetă și mistic distins.

BISERICA OCCIDENTALA

II). De la 1294 — 1453.

Papa *Bonifaciu VIII* (1294--1303) ¹⁾ cunoscut mai înainte sub numele de cardinalul Benedict Gae-

¹⁾ *Christophe*, Hist. de la papauté au XIVe siècle, 3 vol 1853.

tani, este unul dintre papi însemnați, prin cunoscințele sale ¹⁾), dar puțin deprins în ale diplomației, probă că nu știu să înlăture decadența puterii papale, ba încă lucră prin neprevederea sa, pentru a ajunge la acest sfârșit. În dorința sa de a împăca pe Franța cu Anglia, vădând că nu reușește, dă bula «Clericis laicus» prin care interzicea clericilor de a plăti laicilor vr'o dare, fără autorizarea papei, iar pe laici îi obligă de a nu primi vr'o dare. ²⁾)

Imperatorul opri eșirea aurului și a argintului din țară și cu acesta lovea în Roma, care nu mai putea încasa nici o taxă. Papa cedă și prin bula *Etsi de statu*, el renunța la măsurile luate mai înainte, de și în aparență lăsa să se înțeleagă că le menține, sub cuvânt că nu ating nici pe principi. Bonifaciu al VIII-lea avea inamici și pe membrii familiei Colonna, care contestară validitatea alegerii sale. De și lovită de condamnarea papei, familia Colonna nu se lasă redusă la tăcere.

Imperatorul Filip cel Frumos, care nu putea suferi teoria papei, că își are puterea de la el, găsi rea învățătura papei și stabili că el ca imperator nu deține puterea de cât de la Dumnezeu. Filip cel Frumos era sprijinit și de Pierre Dubais, un legist din Normandia, care sfătuia pe imperator a nu ține socotă de anatema papei, nici de pretențiunile sale asupra puterii imperiale. Masacrarea lui Bernard Sarsseti, episcop

¹⁾ Bonifaciu era un perfect cunoscător al dreptului bisericesc.

²⁾ Papa prin această bulă escomunica ipso facto pe toți cari ar fi contra și lovea cu interdictul pe orașele rebele.

din Pamiers, de către baronii întruniți la Senlis (14 Oct. 1301), rupse legăturile dintre Bonifaciu al VIII-lea și imperator. Prin bula din 4 Decembrie 1301 și intitulată: *Ausculata fili*, papa dă anatemei pe imperator, 'l privează de drepturile sale imperiale și 'l chiamă a se justifica în fața unui sinod, care, avea să se țină la 1 Noembrie 1302 ¹⁾). Filip, se dăce, arse bula papală înaintea bisericeii Notre-Dame. În 11 Aprilie 1302 Filip convăcă o adunare generală la Notre-Dame din Paris, la care luară parte clerici, baroni și principali reprezentanți ai imperiului. Resultatul întrunireii a fost din partea laicilor. «Să fiți siguri, dăceaă ei imperatorului, că nici pentru viață, nici pentru mărte nu ne despărțim de tine.» La 18 Noembrie Bonifaciu VIII dete o nouă bulă «*Unam sanctam* ²⁾» și la 13 Aprilie escomunică pe imperator. Adunările ce ținu imperatorul la 13 Aprilie, 13 și 14 Iunie aă de resultat că papa este declarat de adevăratul Balaam, de eretic, simoniac, criminal, el nu crede în nemurirea sufletului, în viața viitoare, că este un demon etc. și conclueaă că papa ar fi dăis că mai bine ar fi căine de cât frances. La acestea papa răspunse prin alte două bule,

¹⁾ Papa compara puterea pontificală și acea imperială cu sôrele și luna și dăcea «că papa, căruia aparține puterea spirituală, nu vroesce a usurpa puterea timporală, ce aparține regelui, dar are dreptul de a cunôsce afacerile temporale din punctul de vedere al păcatului (*ratione peccati*), fără ca cine-va să pôta nega că nu este supus papei din acest punt de vedere: *nobis subiectus ratione peccati*.

²⁾ Sunt două săbii, dăcea papa, una spirituală și, alta temporală; ambele aparțin bisericeii: una o ține ca prin papă, alta o ține pentru ca regii atit cit papa vroesce... Apoi „ori ce creatură omenescă este supusă papei.

care n'aŭ nici un efect. Unul dintre vrăjmașii sei Guillaume de Nogaret, însoțit de trei prietenî, făcea vii propagande contra papei, care în vara anului 1303 se stabili la *Anagni*. Aci Nogaret și cu Sciarra sau Iacobo, unul din membrii familiei Colonna, însoțiți de mai mulți ómenî, intrară cu strigăte de: Viva il re di Francia! Ajunși la palatul papei, 'l somară de a abdica, dar nu vroi. Atunci papa este insultat de Sciara, la care 'l respunse că mai bine renunță la viață de cît la corónă¹⁾. Conjurații nu 'și pot ajunge scopul. Oamenii papei, sosiți din tóte părțile, isgonesc din Roma pe acești turburători. Dar papa nu mai avea multe zile după acéstă suferință și muri la 11 Ottobre 1303.

Papii la Avignon.

Situația papilor devenind nesuferită la Roma, unde întâmplările arătete mai sus, nu asiguraŭ liniștea, ba nici viața papei și a acelor ce se aflaŭ în jurul lor, reședința papilor se stremută în Francia, unde găsiră ajutor și siguranță. Cu stabilirea papilor în Francia, la Avignon, Francia luă direcțiunea afacerilor în biserica occidentală. Timpul șederei papilor aci a fost comparat cu acela al șederei Istraieiliților în Babilon, de aceea se și numi *Captivitatea babilonică*.

Clement al V-lea (1305—14), cunoscut sub numele de Bertrand de Gat pe când se afla arhi-episcop la Bordeaux, fu ales papă și la Bordeaux pentru prima óră oficia în calitate de papă. Consacrarea papei se

¹⁾ Bonifaciu dice lui Sciara. Eccoti il capp, eccoti il calle!

făcu la Lyon (1309). În urma înțelegerii lui Filip cel frumos cu papa, ordinul Templierilor, a căruia organizare începea cu anul 1118, fu desființat. Misiunea lor de a apăra Pământul Sânt încetase deja din 1291 după luarea cetății Saint-Jean d'Acre, așa că nu mai aveau rațiunea de a exista. Pe lângă acesta ei erau prea bogați și, imperatorul se găsea în lipsă de bani. La 13 Octombrie 1307 ordine imperiale erau trimise în toate părțile de a cerceta pe toți și a prinde pe Templieri. 140 dintre ei fură prinși, la Paris și puși la închisoare. Tortura nu lipsea la cas de se simția trebuință. La Paris 138 Templieri fură uciși; însuși generalul lor peri. La 4 Mai 1308 adunarea statelor generale de la Tours aprobă procedarea regelui și luă măsuri pentru desființarea definitivă a ordinului. O comisiune ce se institui ad-hoc avea să cerceteze și să ia măsuri pentru îndeplinirea acestei decizii¹⁾. Un sinod ținut la Viena acuză pe Templieri de idolatri, eretici și cu obiceiuri infame. În acest timp se puse în discuție procesul fostului papă Bonifaciu al VIII-lea și reposatul papă fu acuzat de tot felul de crime. Papa înțelegând situația ce se crează papalității cu acest proces, conveni a sacrifica pe Templieri, numai ca cestiunea lui Bonifaciu să fie înlăturată. O bulă a papei Clement, datată 27 Aprilie 1311 și numită: *Rex gloria vertutum*, dedea uitărei faptele din trecut și se reda ertare tuturor ce-

¹⁾ Comisiunea lucra foarte părtinitor și se purta foarte aspru și necorect cu acușatii. Nici șeful ordinului *Jacques Molay*, nu fu cruțat de membrii comisiunii. erau și acuatori ca Plaisian și Nogaret; totuși în afară de Franța ei fură achitați.

lor răătăciți, afară de câți-va capi mai compromiși, cum fură Sciarra și Nogaret. Situația deci, de și schimbată pentru papă, nu era mult îmbunătățită. Sinodul din Viena (13 Oct. 1311—6 Mai 1312), despre care am vorbit mai sus, reabilită pe Bonificiu, dar cerea reforma bisericeii și suprimă definitiv ordinul Templierilor prin bula: *Vox în excelso*; iar averile acestora se deteră *Ospitalierilor*¹⁾, cu condițiune ca imperatorul să se bucure de folósele ce ar resulta și casa lor se transformă în casă regală.

Acei dintre Templieri cari arătară umilință, fură ertați.

După Clement al V-lea urmă *Ioan al XXII-lea* (1316—34), care veni la scaunul papal în momente critice, fiind cértă între Ludovic de Bavaria și Frederic cel Frumos al Austriei pentru succesiunea tronului Germaniei. Incurcat în politică, inevitabilă pentru papă, după obiceiul lor, Ión nu putu reuși ca să facă pe Ludovic a se supune papei și a se considera stăpân al Italiei cu consimțimântul papei. Totuși Ludovic este încoronat de imperator al Romanilor în 1328, prin sprijinul lui Sciarra Colona, care avea conducerea afacerilor în Roma. încoronarea se făcu prin Petremala, episcop din Arezzo.

Papa escomunică pe imperator și pronunță interdictul. Imperatorul alege pe Petru de Corbare ca papă, sub numele de Niculae V. Noul papă însă nu putu să se mențină și se supuse papei Ión, care era legitim. În cele din urmă nici imperatorul nu putu resista și în 1230 începu negociațiunii cu papa, dar papa nu

¹⁾ *Frații Ospitalieri* erau un ordin înființat.

vroia împăcarea pînă la mórtea sa, cu tótă pozițiunea dificilă ce i-o crease, acuzându-l de eretic.

După el urmă Benedict al XII-lea (1334—42), om pacinic, care ca și succesorul *Clement al IV* (1342—52) n'au urmat în direcția răsboinică pe Bonifaciu al VIII-lea. Benedict este însemnat prin dîdirea unui palat al papilor la Avignon. Ludovic de Bavaria cade în disgrația principilor electori, cari în 1346 aleg în locu-l pe *Carol* al IV-lea (1346—78), de când puterea papală începe iar a cresce întru cât-va, obținînd și cîte-va domenii în Francia. Papii însă nu putea fi mulțumiți pentru că părăsiseră centrul puterii lor și își perdeau și cu ei moșiile ce aveau în Italia, din cauza lipsei lor din Roma. Dorința lui Benedict VII pentru împăcarea diferitelor state se vedu realizată sub Clement al VI-lea, când pacea domnesce între Francia și Anglia, Neapole și Ungaria între Genua și Veneția. Dar, cum am dis, lipsa papilor din Roma le aduce mari prejudicii. Roma și alte orașe ale Italiei, transformate în republice, lucrau după bunul lor plac. Papa *Inocentiu al IV-lea* (1352—1362), pentru ca să înlătore influențele păgubitoare papalității, trimise o armată în Italia sub conducerea cardinalului Albornoz, care prin prudența și energia sa reuși a restabili puterea papei în Italia.

Șederea papilor la Avignon nu era mulțumitoare decît francesilor. Protestări sosiau din toate părțile. Sântul Brigitta de Suedia și poetul Petrarca împreună cu mulți alții găseau că papii trebuia a se reîntorce la Roma. Dorința acesta fu realizată sub *Urban al V-lea* (1362—1370). Pesta neagră făcînd multe victime, între-

care și ex-cardinali, Urban trece Alpi și în 1367 intră în Roma, unde nu remase de cît două ani (1367—1369), când silit de cardinalii săi, în marea majoritate francesi, se reîntorse la Avignon, unde muri în Decembrie 1370. Urmașul său fu contele Roger (de Beaufort, cunoscut sub numele de Gregoriu al XI-lea (1370—1378), care se vedu nevoit a se întorce în Roma, de ore-ce Guelfii și Gibelinii se coalisară contra Franciei și ca atare rolul papei nu se mai putea întinde în Italia, de cît venind la Roma.

În 1377 Gregoriu al XI-lea de și apărat de Bretoni și Gasconii sub conducerea lui Robert din Geneva, totu-și sub influența sântei Ecaterina din Sienné plecă pentru Roma. Cu acest an încetază captivitatea babilonică a papilor, dar începe cërta și neînțelegerea chiar în sînul papalității. Papalitatea nu scapă de captivitatea babilonică, de cît pentru a cădea în marea schismă a occidentului¹⁾.

Marea schismă în biserica occidentală

În 1378 papa Gregoriu al XI-lea, cu care încetază captivitatea babilonică, mîre. Cardinalii electori se întrunesc spre a alege pe urmașul acestuia. Fiind în majoritate francesi, cardinalii adunați în castelul sîntului Ânger, sub influența locuitorilor din Roma¹⁾, cari

¹⁾ Hist. géner. par Lovisse et Alfr. Ramboud, Tom. III, fasc. 26, pag. 317.

²⁾ Mulțimea era atît de iritată în cît a străbătut cu forța în localul de întrunire al cardinalilor și 'i-a alungat, făcînd un sgomot asurditor. fără a se liniști pînă ce nu se încredințază despre origina noului ales.

cereau un papă roman. aleseră pe Bartolomeu Prignano, arhiepiscop din Bari, cunoscut sub numele de papa *Urban al VI-lea*. Noul ales fu intronat cu ceremonialul obicinuit în ziua de 18 Aprilie. Liniștea nu fu turburată în timp de patru luni. Toți cardinalii consimțiră la alegerea arhiepiscopului de Bari și i-ar fi dat concursul de care avea nevoie, dacă ar fi avut o purtare corectă și i-ar fi tratat cum se cuvine. Din nenorocire Urban al VI-lea era departe de a 'și înțelege situațiunea. Prin purtarea sa brutală își făcu o mulțime de inamici, ba în cele din urmă trei spre-dece cardinali 'i scriu să 'și dea demisiunea¹⁾ și în cele din urmă adunați cu toții la *Feudi*²⁾ aleg papă în locul lui Urban pe cardinalul Robert din Geneva, cunoscut sub numele de *Clement al VII-lea* (1378—1394), care își luă reședința la Avignon (1379).

Ambii papi menținându-se la putere, lumea se împărți în două tabere: urbaniști și clementiști³⁾ și astfel se începe marea schismă în biserica occidentală.

Urmările shismeî sunt desastrose pentru biserica Occidentală. Pe lângă cheltuelile că trebuia să se întrețină creștinii celor două papi, mai era ura ce'domnea între partizanii lor și starea de turburare a spiritelor. care se găsea escamunicate și condamnate de papi⁴⁾,

¹⁾ Acești cardinali, retrași la Anagni, se basa în cererea lor pe faptul că alegerea papei nu s'a făcut în regulă, că ea este rezultatul puterii brute căreia cardinalii s'a supus.

²⁾ La Feudi la frontiera napolitană.

³⁾ Inamicii Franciei erau cu Urban al VI-lea, iar Francia, Spania și Scoția erau cu Clement al VII-lea.

⁴⁾ Contrarii lui Clement erau escamunicați de Urban și ai lui

Urmările rele ale shismeî se resimt și politicește prin faptul că fie care din cei două papî aproba saū desaproba actele suveranilor, și la aprobarea unuia venea condamnarea celui-l-alt. În 1389 móre Urban, fără însă ca prin acésta lucrurile să se liniștască; căci cardinaliî în loc se pună capăt situațiunei dificile de pînă acum, nu se mulțumesc a recunoște papă pe Clement al VII-lea, și aleg un altul în locul lui Urban și anume pe cardinalul Petru Tomacelli, care este cunoscut sub numele de *Bonifaciu al IX-lea* (1389 — 1404). În timpul acestuia universitatea din Paris încercă din nou (1393) de a pune sfîrșit schismeî. Ea propune abdica-re-a ambilor papî, convocarea unui sinod general saū regularea cestiunei de către o comisiune ad-hoc. Urmășul lui Clement fu *Benedict al XIII-lea* spaniol, cunoscut mai înainte sub numele de cardinalul Petru de Luna. Cu destule dificultăți în 1409 se convocă sinodul de Pisa. *Sinodul de la Pisa*. — Benedict al XIII-lea persistând în demnitatea sa de papă, cu tótă decisiunea luată în luna Maiu 1398, de a nu se mai supune lui, se decise a se face o înțelegere între papî pentru liniștea bisericeî. În acest timp móre Bonifaciu al IX-lea și în locu-î fu ales *Inocentiu al VII-lea* (1404—506) iar dupe acesta urmă cardinalul Angels Cor-rario sub numele de *Gregoriu al XII-lea* (1406—15). Spirit conciliant, Gregoriu al XII-lea se înțelege cu Benedict al XIII-lea de a se întălni la Savona și apoi a

Urban de Clement. Pentru împăcarea lucrurilor universitatea din Paris propuse a se convoca un sinod ecumenic, dar propunerea se trebui se mai întărdie pînă se-și aibă realitatea.

părăsi scaunele papale; din nefericire hotărîrea acesta nu se esecută. Pentru a se înlătura neînțelegerile cardinalii se decid a se întruni la un sinod general la Pisa, cu tótă opoziția ambilor papi. Aci papii acușați de erezie, de ore ce au atacat unitatea bisericeii, sunt depuși și sinodul alege papă pe cardinalul Petru Philargo, arhi-episcop de Milan, care luă numele de *Alexandru al V-lea* (1409—10), care nu trăi de cîte-va luni și muri, urmându-l cardinalul Balthasar Cassa, cunoscut sub numele de Ión al XXIII-lea. Sinodul din Pisa nu reușise însă a înlătura schisma. Prin alegerea unui papă, fără ca cei doi să fi demisionat, sinodul făcuse ca biserica occidentală se aibă **trei papi de o dată**. Totuși în viitor schisma va fi înlăturată, părinții sinodului decisând a se ținea un nou sinod.

Sinodul de la Constanța (1414—1418). Convocat pentru 1 Noembrie 1414, sinodul 'și deschide ședințele sale la 16 ale aceleași luni.

Papa Ión al XXIII-lea presida. Lume foarte multă luă parte la sinod. Tot Occidentul fu reprezentat. Papa Ión de și spera se fie recunoscut de Sinod, totuși avu nemângăerea de a nu i se realiza dorința; ba unii l'acusaui de simoniac. Vedînd situația încurcată a sa și știind că dacă ar demisiona ¹⁾, cum dorea sinodul, el n'ar mai fi ales, se înțelese cu Frederic al Austriei și în ziua de 20 Martie plecă din Constanța deghisat, refugându-se la o moșie a lui Frederic. Papa este arestat la Friburg. (în Brisgau) dar scapă de aci, de-

¹⁾ Sinodul găsisese nemerit a cere dimisiunea celor trei papi și a se face o altă alegere.

clară sinodul disolvat și lucrările ce ar face nevalabile. Incercarea papei este zedărnicită de imperatorul Sigismund, care își dăde toate silințele ca sinodul se lucreze și să ia chiar rezoluțiunei contrare papalității. de orice în ședințele a IV-a și a V-a se decise că papa ca orice creștin trebuie să se supună hotărîrilor sinodului în 29 Maiu 1415. Sinodul depuse pe Ión al XXIII-lea.

Papa Gregoriu al XII-lea dimisionă la 4 Iuliu 1415 iar Benedict al XIII-lea ca și Ión fu depus la 25 Iuliu 1417, nevroind a'și da dimisiunea. În urma acestora colegiul electoral alege la 11 Noembre 1417 papă pe cardinalul Odon Colonna, care este cunoscut sub numele de Martin al V-lea și care își luă angajamentul de a face reforme papalității înainte de închiderea sinodului. Martin se ținu într-o cît-va de cuvînt. Prin unele dispozițiuni ce publică la 21 Martie 1418 papa stabilea în trăsuri generale reforma cerută și la 22 Aprilie 1418 sinodul se închise. În ședința a XXIX-a Sinodul luase măsuri ca să se adune sinode ecumenice mai des și pentru ca reforma proiectată să'și ia realitate, membrii sinodului din Constanța hotărîră ca cele două sinode ce vor urma să se țină la epoce de 5 și 7 ani¹⁾.

În acest scop se adună sinodul din Pavia (1423) care, din cauza unei bôle epidemice, este strămutat la Sienna. Sinodul acesta nu ajunsese la nici un rezultat în privința reformelor cu care trebuia să se ocupe²⁾. Un alt sinod este convocat la Basel.

¹⁾ Hist. de l'Egl. par L'abbé Hemmer.

²⁾ Sinodul din 1423 condamnă erorile lui Wicliff și Ión Huss.

Sinodul din Basel (1431) De și Martin al V-lea nu prea avea mare dorință de a se găsi adesea în fața unor sinóde ecumenice, totuși se supuse curentului și convocă sinodul din Basel, delegând ca reprezentant al său pe Cardinalul Iulian Cesarini, ca să presideze.

El nu avu mulțumirea de a vedea rezultatul sinodului, căci în 20 Februarie 1431 muri, pe când sinodul se deschide la 23 Iuliu. Urmașului său *Eugeniu al IV-lea* (1431—1447) fu dat a conduce sinodul, delegând și el pe cardinalul Cesarini ca reprezentant al său pentru presidarea desbaterilor. Deschiderea Sinodului fu rău inaugurată. Reprezentanții bisericilor lipsia. De față era numai abatele din Vezebag (Bourgogne). Nicî cardinalul Cesarini nu veni la sinod de cît în luna Septembre.

Sinodul nu ar fi durat mult, dacă nu se deschidea în 18 Decembre, de óre-ce papa era decis a-l strămuta la Bolonia, pe de o parte în dorința de a satisface cererea Orientalilor, carî în scopul de a se uni cu occidentali cereau ca sinodul să fie în Italia, iar pe de alta pentru a fi puși în siguranță membrii sinodului; căci resboiul dintre Frederic al Austriei cu Filip de Burgonia le inspira tēmă.

La 14 Decembre sinodul se declară legitim constituit și primesce a se ocupa cu cestiunea reconciliărei cu biserica orientală, cu reforma generală a bisericei și cu nimicirea eresiei husite. Pe când sinodul se ocupa cu afacerile acestea sosește bula papei (Ianuarie 1432) prin care sinodul era disolvat. Iritarea era la

culme. Cesarini, delegatul papei, era și el contra acestui act al lui Eugeniu. Sinodul ca să scape de alte împedicări din partea papei reînoui decisiunile de la Constanța și declară superioritatea sa față cu papa. Imperatorul Sigismund luă partea sinodului, dorind a se rezolva cestiunea Husiților, Papa în cele din urmă cedă tacit. Sinodul în două ani (1434—1435) se ocupă în liniște cu unele reforme. Așa el luă măsuri contra concubinagiului clericilor și în contra neregularităților ce erau în administrație și în cultul bisericei. Liniștea însă fu turburată printr'o măsură a sinodului, prin care se înlătura impozitul anual ce 'l primea papa din țările creștine apusene, cum și rezervele papale, cerând tot o dată ca papa să se declare la urcarea lor pe tron că recunosc superioritatea sinodelor ecumenice¹⁾. Papa rechemă legații ce 'l avea la Basel și scrie imperatorilor că el va dizolva sinodul, de orice orientaliți cer un sinod în Italia, iar sinodul din Basel a eșit din atribuțiunile sale, căutând a 'l răpi dreptul ce are în conducerea bisericei. Sinodul era și el divizat. O parte condusă de episcopul din Arelate era contrar papei; alta, care era favorabilă papei și care dorea liniștea. Partidul papei, părăsi Basel, mai ales că trimisul imperatorului din Bizanț arată dorința orientalilor pentru ca sinodul să se țină în un alt oraș. Acum se naște discuțiunea asupra locului, unde să se strămute sinodul. Unii vroiau Florența, alții Avignon. Papa alege

¹⁾ Nicolae de Cusa, în urmă cardinal și reprezentant al papei la Constantinopol și în Germania, susține superioritatea sinodelor în opera sa: „De concordia catholica libri tres“, de și în urmă reveni.

Ferrara prin bula: «Doctor gentium» din 18 Septembre 1437. Inamicii papei mai continuară încă 10 ani în direcțiunea apucată¹⁾. În 24 Ianuarie 1438 suspendă pe Eugeniu și decide că sinodul din Ferrara este o întrunire schismatică. Ei citază pe reprezentanții din Ferrara spre a se presenta înainte-le și a 'și da socotă de faptele lor. La 16 Maiu 1439 sinodul din Basel ia următoarele dispozițiuni: 1) sinódele ecumenice sunt superioare papilor și aceștia trebuie să li se supună lor; 2) Prorogarea, transformarea sau dizolvarea sinódelor ecumenice nu se poate face de papa, fără asentimentul membrilor ce le formează; 3) Este eretic orî-cine respinge aceste adevăruri.

La 8 Iulie 1439, sinodul alege papă pe ducele Amedeu din Savoia, cunoscut sub numele de Felix al V-lea. Alegerea sa este combătută de Francia la sinodul din Bourges. Ungaria, Germania, Aragonul și Savoia sunt pentru Amedeu. Combătut chiar de membrii însemnați ai sinodului, Amedeu se retrage la Laussane. Impăcarea imperatorului Frederic al III-lea cu papa disolvă sinodul din Basel. La Ferrara sinodul se ocupă de cestiunea unirei cu orientali, unire pe care în aparență o realizează, dar care în realitate nu s'a efectuat, cum am văzut în unul din paragrafele precedente²⁾.

¹⁾ Ei aveau sprijinitori pe ducele de Milan și regele Aragonului. Anglia era de partea lui Eugeniu. Tot ast-fel și Bavarja.

²⁾ Să se vadă pag. 271 din lucrarea de față.

ISTORIA MODERNA

ISTORIA MODERNA

(1453 — 1894)

Starea bisericeî apusene înainte de reforma religioasă a secolului al XVI-lea

Papii Piu al II-lea (1458 — 64) și *Inocențiu VIII-lea* (1484—92). Starea bisericeî apusene nu se îmbunătățise cu totă dorința sinódelor din Constanța și Basel. Papii nu vroiau cu nici un chip se audă de reforma bisericeî în sensul de a se atinge și de curia papală. Orientul cădând în stăpânirea Turcilor (1453), unirea proiectată cu Roma cădu cu desăvârșire ¹⁾, de ôre-ce, dacă bizantinii doriau unirea, ei urmăreau scopuri politice, având necesitate de sprijinul Romei. Papa Nicolae V (1447—55) nu mai avea cespera în acéstă privință ²⁾. Patriarhul Ghenadie era vrăjmaș al unirei.

¹⁾ Deja am vădut în § relativ de încercările de unire că unirea era imposibilă față cu pretențiunile Romei.

²⁾ Papa *Calist III* (1456—58), care urmă după Nicolae V prin misionarul său Ioan de Capistran încercă se strângă popóarele creștine spre a lupta contra Turcilor, dar nu avu succesul dorit.

Piu al II-lea ¹⁾ (1458—64), urmând predecesorului său Calist, lucră din reputeri contra Turcilor. O adunare ținută la Mantua (1459) decise resboiu contra păgânilor. În luptele cu Turcii se destinsese principele din Albania anume Gheorghe Scandenberg. Papa móre la Ancona, înainte de a începe expedițiunea cruciată ce o proiectase. În 26 Aprilie 1463 prin *bullă retractationum* reveni asupra teoriilor ce le susținuse, apărând decisiunile sinodului din Basel. Sunt de remarcat cuvintele ce întrebuițase de data acésta și cu care retracta învățăturile anterióre: *Æneam rejicite, Pium recipite*.

Inercarea sa de a reda putere scaunului papal, nu dete rezultate satisfăcătoare, ba am putea dice că acum Roma începe a perde și mai mult din autoritatea sa.

Inocențiu al VIII-lea ¹⁾, mai înainte de alegea cardinalul Ioan Baptist Cibo, este un papă cu órecare însemnătate, de și ca și alți predecesori ai săi,

¹⁾ Acest papă era cunoscut mai înainte sub numele de Aeneas Sylvius Piccolomini.—Să se vadă studiul asupra lui Piu al II-lea intitulat „Essai sur Aeneas Sylvius Piccolomini“ de C. H. Verdière, 1843.—Să se vadă și Hist. de l'Eglise par Gieseler.

²⁾ Mai înainte de Inocențiu al VIII-lea au fost papi la Roma, după Piu al II-lea *Paul al II-lea* (1464—71) și *Sixt al IV-lea* (1471—84), cunoscuți sub numele de Barbo de Venetia și Francisc de Rovera mai înainte de a fi ridicați la acésta demnitate. Mai însemnat dintre aceștia este Sixt; dar și Paul are órecare considerațiune, mai ales pentru că vroia a desrădăcina unele abuseri și tot o dată de a lupta contra Turcilor, a cărora cuceriri se întindéu din ce în ce asupra creștinătății. Om învățat, diplomat abil, Sixt al IV-lea lasă între altele renumita *capelă sixtină*.

Pe lângă calitățile sale, n'a fost scutit și de unele apucături rele, mai ales pornirea de a lua din tóte părțile pentru a îmbogăți familia sa, ceea ce aduse cearta și desbinarea la Roma, cu deosebire după ce se începu și lupta între familiile Orsini și Colonna, ast-fel că Roma era centrul desordinelor fără frâu.

n'a pus interes pentru biserică, ci mai mult pentru familia sa. El era originar din Genua. Tinerețea sa a petrecut-o cam în neregulă, cu toate apărările ce ȳ fac scriitorii apusenȳ. În dorința sa de a vedea liniștite popoarele apusene, Inocențiu al VIII-lea se sili a înlătura motivele ce le separa și a le arăta drumul păcei pe care trebuie să-l urmeze, mai ales când Turcii făceau ȳilnice cuceriri. Din nenorocire papa n'avea energia cerută în asemenea împrejurări. Inocențiu al VIII-lea mai face greșala că învoi vinderea de indulgențe, înzestrându'și rudele cu sumele ce adună. Pe lângă acestea nesocotea și sentimentele religioase ale creștinilor, căci înălța la treptelele cele mai înalte bisericesti persoane ne-apte. Așa de ex. ridică la demnitatea de cardinal pe fratele femeii, ce o avea în căsătorie fratele său, de și acest Ioan de Medici nu avea de cât 13 ani, când i se încredința demnitatea de cardinal. Intru cât-va papa Inocențiu este nenorocit în resboiul cu Ferdinand din Neapol. Acest principe nu plătea dările pe care le cerea Roma și pentru acesta i se declară război. Când însă Ferdinand vine în capul armatelor sale înaintea Romei, papa încheie pace cu el.

Inocențiu este fără putere și autoritate față de cardinali și de aceea administrația și justiția erau într-o stare foarte rea. Este adevărat că față cu aplecările nesocotite¹⁾ ale clerului inferior, Inocențiu luă măsuri se-

¹⁾ Preoții ȳineau birturi, cafenele, case de joc și de desfrânări. Inocențiu prin un decret din 1488 opri cu asprime asemenea fapte.

rióse și menține în această privință dispozițiunile lui Piu al II-lea.

Dupe Inocențiu urmă Roderigo Borgia, luând numele de papa *Alexandru al VI-lea* (1492—1503), om cu moravuri foarte desordonate, aplecat mai mult spre vițil, de cît următor al practicelor evanghelice. Răpind bunurile bisericești, Alexandru al VI-lea nu dorește de cît se satisfacă faptele rudelor sale. El nu vroește se știe că faptele sale înjosesc curia papală. Răsboiul de exterminare al baronilor, cari aveau ore care stăpânire în Roma și în statele papale, este o probă că Alexandru n'a eselat de cît prin fapte condamnabile. În 1500 și 1501 Cesar, fiul lui Alexandru, care se desbrăcasă de haina preoțescă și se căsătorisă, cuprinde orașele Imola, Faenza și Sinigaglia. Toți câți erau contrari, periau de mîna lui Cesar, a lui Alexandru și a ómenilor lor. În timpul acestui papă totul se vindea, iar bani ce se încasau intrau în tesaurul lui personal. El nu putea se uite că urcarea sa pe tronul pontifical l-a costat bani și de aceea nu vroește se dea demnitățile bisericesci—fără de bani. Pentru umilirea nobililor, Alexandru nu se da înapoi de la efectuarea orî căreî crime. Alexandru móre în 18 Augúst 1053, urît de toți cîți au cunoscut purtarea sa, afară de Machiavel, care 'l laudă și care găsește pe fiul seu Cesar, unul dintre ómenii cei mai mari de stat. Ranke (În cartea sa «Principi și popóre) spune că papa Alexandru și fiul seu Cesar ar fi murit luând de la un servitor al lor o cantitate de otravă, pe care o pregătiseră ca se o dea unui Cardinal.»

Iulian de la Rovera urmează pe tronul pontifical în 1503 și continuă pînă la 1513 sub numele de *Iuliu al II-lea* ¹⁾. Om deștept, cult și ca atare iubitor al științei și mai cu seamă al artelor, prin politica sa reuși a lua în stăpânire statele papale, care fusese ocupate de Veneția. Bula dată în acest scop la 5 Ianuarie 1504, fu executată la 1509, în urma tratatului secret ce Iuliu al II-lea încheie cu regiș Francei și Germaniei (1508). Stricând prietenia cu Francia, de ore ce vroia se alunge pe Francesi din Italia de sus, Iuliu este combătut de aceștia, și în 1510, un sinod ținut la Pisa ²⁾ se declară contra lui, somându-l a se prezenta înaintea sa și a se justifica. Papa Iuliu nesupunându-se, sinodul l suspendă din funcțiunile sale. ³⁾ Hotărîrea acésta nu se execută și papa continuă mai departe cu atribuțiunile sale, fără ca vr'o sancțiune ore care se pună în lucrare decisiunea sinodului de la Pisa. Iuliu al II-lea știu prin abilitatea sa se anihileze puterea Francesilor, cari erau contra sa. Sinodul din Latran (1512) de și este convocat de papa în scopul de a reforma biserica, totuși nimic nu hotărî în acésta privință. Coalițiunea ⁴⁾ ce reuși a face contra France-

¹⁾ Înainte de el fu Piu al III-lea care nu se putu susține de cît 26 zile și muri din cauza unei bôle de care suferea. El era om cu totul opus lui Alexandru al VI și cardinalii puneau mare speranță în el, mai ales că își luasă angajamîntul se convôce un sinod, care se reformeze biserica.

²⁾ Sinodul acesta se strămută de la Pisa la Milan, apoi la Lion.

³⁾ Este de remarcat espresiunea de „noul Goliat“ cu care sinodul trata pe papa.

⁴⁾ Iuliu al II-lea atrase pe Germani și Englesi și apoi în jurul acestora pe statele mici, care erau oprimate de papa. Franța perde Genua și Lombardia cu mai multe cetăți. Familia Medici ia Florența, iar papa Piacența și Parma.

silor, întări pe Iuliu și lă făcu a nu se gândi la alt-ceva de cît la isbînda sa contra protivnicilor.

Leon al X-lea (1513—23).—Acest papă mai mult laic de cît preot, n'a părăsit direcția predecesorului seu de a se amesteca în afacerile politice. Este drept că el n'a vroit se continue cërta cu regele Franciei și de aceea 'l vedem că se împacă cu el, pentru ca ast-fel se anihileze puterea cardinalilor, cari, erau contra sa. Prin acéstă purtare influința papei în Franța începe iarăși.

Leon al X-lea este un apărător al literaturii și artelor, fără însă a se gândi la reforma bisericii, așa cum era cerută de timpul în care trăia. Negligența sa pentru biserică provine pôte și din cauză că el nu era creștin convins, ba încă, dupe cum se țice, considera creștinismul ca o fabulă ¹⁾, avënd credința în Ței, iar nu în Dumnezeu cel adevărat, cum spune despre el cardinalul Bembo, o altă persónă din clerul înalt, care se asemănă cu pontificele Leon al X-lea.

Cum era papa așa erau și persónele ce l înconjura. Necredința era generală, conduita clerului era scandalósă și respectul le lipsea la toți, chiar față de cele sante. Cardinalii în apucăturile lor nu perdeau ocasiunea de a se manifesta contra papei, a căruia viață era amenințată adesea, ori de ei, cum probéză comploturile ce se urzau contra lui.

¹⁾ Despre acest papă poporul spunea „că s'a ridicat ca o vulpe, a domnit ca un leu și a sfărșit ca un câine.“

Clerul și monahismul

Clerul. Clerul parohial în acest timp nu avea o situațiune îmbucurătoare. De și era departe de vițiile ce străbătuseră clerul înalt, totu-și nu era pus în stare de a-și esercita cu tărie misiunea pastorală. Ordinele monahale, care acum erau numeroase și care își luase un rol însemnat în societate, nu erau privite bine de clerul parohial, de ore-ce lucrau în detrimentul său. Influența monahismului în paguba clerului parohial, a fost întărită de uniți papi¹⁾, cari au acordat ordinelor monahale dreptul de a predica și a învăța fără restricțiune de localitate²⁾. De amestecul prea mare al ordinelor monahale în societate avură a suferi și episcopii, a căror autoritate în cele din urmă era direct atinsă. Acum papa este desteptat de neregularitățile ce se petrec și pentru a înlătura ura și discordia, Bonifaciu al VIII-lea decide că ordinele monahale nu vor putea esercita ceva în parohiele preoților de cât cu învoirea lor. Cu totă hotărîrea papei situația rămâne aceeași. Abeya sub Leon al X-lea (1516) se puseră ore-cari restricțiuni, cari înlăturară vrăjmășiele dintre ambele partide. Sinodul al V-lea de la Latran formulă unele dispozițiuni cari arătau pînă unde se întind drepturile ordinelor monahale și le opri de a se amesteca în afa-

¹⁾ Clement al IV-lea și Martin al IV-lea cu deosebire.

²⁾ Papii favorisînd ordinele monahale și în dorința de a depinde numai de el, deteseră acestora dreptul că să se amestece în afacerile preoților, fără a le cere consimțimîntul lor. De aci conflictul. Héfélé în Hist. des Concil., t. IX, spune că monahii ajung niște inamici puternici ai clerului parohial.

cerile clerului parohial. De aci înainte clerul parohial este puțin mai liniștit, dar totuși nu este dispensat de nemulțumirea ce i-o producea amestecul monahilor în afacerile sale.

Monahismul. Tendința monahilor, mai ales a ordinelor cerșetóre, despre care am vorbit în alt paragraf, era ca să se întindă mereu în societate și se acapareze tótă puterea bisericéscă, slăbind autoritatea clerului parohial. Dar dacă ordinele deja înființate își luaseră un avînt mare, nu este mai puțin adevărat că față cu opoziția clerului parohial și față cu înaintarea timpului ordinele religióse nu se înmulțesc, saũ—de și se sporesc cu câte-va—acéstea nu aũ puterea și însemnătatea aceloră. Dintre ordinele vechi chiar unele încep să stagneze, dacă nu chiar să decadă. Inbuibați de averi, membrii ordinelor monahale nu mai țin socotélă de disciplină și ordine, așa că apar în fața societăței ca elemente dezordonate. Abee ordinele monahale din Charthusium (Chartreuse) și Cistercium (Cisterciensii) mai se pot menține.

Între persónele însemnate putem cita pe *Vincentiu Ferrier*¹⁾, *Bernard din Sienna*²⁾, *Ioan Campistrana* și *Savonarola*³⁾.

¹⁾ *Vincentiu Ferrier* (1357—1419, de loc din Valența (Spania), a luat doctoratul în teologie la Lerida. El făcea parte din ordinul dominicanilor. Vincentiu a vizitat Francia, Germania, Italia, Spania, Anglia și în 1417 se duce în Britania spre a predica, chemat de ducele Ioan al V-lea.. În 1455 a fost canonisat.

²⁾ *Bernard din Sienna* (1380 — 1444), fu canonisat de papa Nicolae al V-lea în 1450. La etatea de 7 ani perdu părinții, iar la 17 ani intră în ordinul Notre-Dame. În 1400 Bernard conduce spitalul asociației Notre-Dame. În 1404 intră în monastirea Franciscanilor de la Colombiere, iar în 1438 ajunge vicar general al ordinului. Lucrările lui sunt mai mult mistice.

³⁾ *Savonarola* (1452—1498), născut la Ferrara, se călugări în

Franciscanii se împărțiră în *riguroși* și *mai puțin riguroși*, cu toate stăruințele papilor Bonifaciu al VIII-lea, Clement al XI-lea și Ión al XXII-lea de a menține unitatea. Aceeași sortă avură și Carmeliții.

În toamna anului 1307 ordinul cavalerilor Templieri cu consimțimîntul papei Clement al V-lea fu condamnat de imperator, iar averile lor confiscate. Regele Franciei Filip al IV-lea doria cu orî-ce chip să pună mîna pe averile lor. De aceea în urma insistențelor sale ordinul fu acusat de idolatriă și de tot soiul de crime. În 1310 un sinod fu adunat la Viena, dar fără rezultat. În 1312 ordinul fu desființat cu totul, iar averile sale date cavalerilor ospitalierî ai Sîntului Ión ¹⁾. Imperatorul Filip chîmă apoi pe căpiteniile ordinului la răspundere și unii periră în foc, iar alții fură aruncați la închisore. Sinodul din 1312 de la Tarragona găsi pe Templieri nevinovați de acușățiunile ce li se aduceau; totuși ordinul era pierdut. Ospitalierii erau clironomi Tem-

1475 și intră în ordinul Dominicanilor. Convins că avea un rol de reformator în Italia, după ce studie filosofia lui Aristotel se dedă studiului scripturei și în special se aplică direcțiunei lui Toma d'Aquino. În 1488 Savonarola ajunge superiorul monasterei St. Marcu din Florența, unde știu să 'și capete iubirea generală și se devină șeful mișcării pentru reforma bisericei. În 1497 este escomunicat de papa, la care răspunse prin „Epistola contro la scomunica surrettizcia a tutti la cristiani e diletti di Dio.“ Combătut de papa, persecutat de amicii lui Mariano da Genazzano, un predicator adept al papei, cum și de ordinul franciscanilor, Savonarola fu tradus înaintea unui tribunal escepțional, unde fu condamnat la ardere. Sentința se esecută la 20 Maiu 1498.

¹⁾ Prin bula „Vox in excelso“ papa găsia pe Templieri că sunt eretici, și apoi nici mai au rațiunea de a esista, pe cîta vreme țara sîntă este în mîinile turcilor, iar ei se găsesc în neputință de a o lua.

plierilor și se bucurău ast-fel de bunurile ce le aveau aceștia, afară de bunurile din Spania.

Sediul lor era insula Rodos, apoi Malta. În 1798 ordinul se nimici.

Între asociațiunile nouă religioase ale timpului acestuia (Secolul al XIV și XV) putem menționa pe *Frații vieții comune* și *Minimii*¹⁾. Cel d'întăiu aū de înființător al lor pe Gerard Groot din Deventer²⁾ și cel de al doilea pe Francisc din Paula³⁾.

Indulgențele⁴⁾ Biserica Romano-catolică interpretând rău puterea de a erta păcatele, a introdus ertarea lor condiționată de achitarea unor taxe stabilite de ea. Prin această interpretare greșită Roma pierde mult înaintea lumii creștine, mai ales că ertarea păcatelor se făcea nu numai pentru cele trecute, dar și pentru cele viitoare. Conștiința credincioșilor se simțea atinse de o practică așa de rea și periculoasă și care deschide drumul crimelor sub bine-cuvântarea bisericei. De aceea aū avut mare dreptate Reformatorii când aū atacat cu furie acest obicei al bisericei romane. N'aū însă dreptate

¹⁾ Hist. de L'Eglis, par Hemmer.

²⁾ Frații vieții comune sunt o ordine religioasă creată cu scopul de a transcrie manuscrite vechi și a predica pocăința. Groot fu ajutat de Florențiu Radewin. El înființă și o monastire a „surorilor vieții comune“.

³⁾ *Minimii* (minimi fratres) a fost înființat de Francisc din Paula și aprobat de papii Sixt al IV-lea (1474) și Iuliu al II-lea (1507). Acest ordin postea în tot-d'auna și se numia ast-fel din cauza umilinței cu care se presenta în societate.—Ei erau cunoscuți în Franca sub numele de Bonomi (Bonshommes).

⁴⁾ Cuvîntul indulgență (indulgentia, endulgencia, endulgensa, indulgenzia, în latina indulgentia, indulgență) înseamnă mijlocul prin care se iartă păcatele oamenilor, sau ertarea ce se dă păcătoșilor în virtutea meritelor Mântuitorului, al căror tezaur este pus la dispoziția papei. (Boss., Expos. de la doct. de l'Eglis).

Protestanții când susțin că indulgențele sunt o urmare firăscă a Tainei Confesiunii. Pentru aceștia le poate servi de exemplu biserica ortodoxă, care are această Taină, fără însă ca să se fi introdus vr'o dată în ea practica indulgențelor.

Indulgențele sunt introduse de Bonifaciu al VIII-lea (1300), cu ocasiunea jubileului ce se face la Roma la câte 25 de ani¹⁾. În timpul lui Leon al X-lea usul vinderei indulgențelor produse un adevărat scandal în biserica Romei.

Acest papă ia ca motiv al vinderei indulgențelor necesitatea de a aduna bani cu cari se termine biserica Sântilor apostoli din Roma. Oamenii răi însă, cum bună oră dominicanul Iohann Tetzel nu se îngrijesc de cât se adune bani și în acest scop uită caracterul bisericii, își permite a susține teoriile cele mai periculoase²⁾ și aduce o indignare generală mai ales că pentru ertarea păcatelor nu se cerea fapte, ei numai bani. Ori cum ar fi indulgențele, aceste bilețele date de omenii papii aceloră ce plăteu ertarea greșalelor lor făcute sau ce vor face, sunt rele. Ele dovedesc decadența în care se găsea Roma și rămân o pată pentru autoritatea acestor biserici.

¹⁾ Cu această ocaziune papa făgădui pelerinilor: plenam, largiorem et plenissimam indulgentiam largimur iis qui, vere poenitentes et confessi, hoc anno Basilicas Romae visitaverint (Bonif. VIII, in Extr. antiquor de Poenit. et Remiss. apud Dict. Encycl. par Vetz și Welt.

²⁾ În instrucțiunile lui Tetzel se spunea că Sodomiții cumpărau ertarea păcatelor cu 12 galbeni, furturile cu 9, omorurile cu 7, paricidul și fratricidul cu 4 și vrăjitoriile cu 6. Tetzel ca să justifice indulgențele spunea „Sobald das Geld im Kasten klingt—Sobald die Seel' im Himmel springt.

Inchisițiunea. În dorința sa de a face ca teoriile contrare doctrinei profesate de biserica Romei, se nupôtă face progrese, papalitatea a inventat Inchisițiunea, un tribunal regal acoperit de prerogative bisericești ¹⁾, cu menirea de a stârpi eresurile. Roma avea și sprijinul puterii laice pentru esecutarea ereticilor, căci membrii nu puteau ei, pe baza legiuirilor vechi bisericești, se verse sânge ²⁾. Mulți sectanți au avut a suferi din cauza inchisițiunei. Ast-fel sunt Catarii, Albigenzii, Valdenzii, Husiții etc.

Sistemul papal de a stârpi ereticii prin inchisițiune era cu atât mai rău cu cât, începând cu anul 1204, nu se mărginește în a judeca ereticii, cari erau declarați pe față, ci mergea pînă a cerceta în toate părțile și a se transforma ast-fel într'un sistem periculos. Ordinele monahale însărcinate cu aflarea ereticilor își esercitară misiunea lor în Franța, Austria, Germania, Italia și Spania. Cu deosebire Spaniolii au fost supuși mai mult grósnicelor torturi ale tribunalelor inchisitoriale. ³⁾ În Spania papa Sixt al IV-lea sancțiunea inchisițiunea la 1 Noembrie 1478. Șeful inchisitorilor său marele inchisitor fu *Thoma Torquemada* († 4 Sept. 1498), ⁴⁾ iar după el *Diego Deza* și *Francisc Ximenes de Cisneros* ⁵⁾.

¹⁾ *Ranke, Fürsten und Völker im 16-ten Jahrhundert, t. I pag. 242.*—Inchisițiunea în latina inquisitio haereticae pravitatis, sanctum officium.

²⁾ Era principiul: „ecclesia abhorret a sanguine“.

³⁾ În Spania se înființară patru tribunale mai însemnate: la *Lerida* (1233), la *Castilia* (1236), la *Navara* (1238) și *Barcelona* (1241).—Mai erau apoi la *Sevilla*, *Jaen*, *Cordua*, *Villa-Real*.

⁴⁾ Cortesii fură mai liberali, căci cu desființarea Inchisiției ce-

Pedepsele ce se deteră ereticilor erau, muncile și torturile, mai în tot-d'auna urmate de mörte.

Inchisițiunea este desființată în 4 Decembre 1808 de către Ioseph Bonaparte și în 22 Decembre 1813 de către Cortesi.¹⁾ Ea fu restabilită la 1814 de către Ferdinand VII, dar la 1820 fu din nou desființată de către Cortesi. A putut însă să mai apară din când în când pînă la 1834, când fu desființată cu totul.

Disciplina, Cultul și arta.

În timpul acesta *disciplina* bisericeî apusene nu mai avea nimic din aceea ce fusese în timpurile primitive. Necredința și superstițiunea, două direcțiuni cari își aveau drumul acum, atît în lumea laică cît și în cea bisericească, au înlăturat practicele vechi apostolice. Din cauza necredinței, moralitatea mai că nu se zerea, iar moravurile decăzute erau caracteristica Clerului, care se îmbuibase de bogății și care acum nu se mai gîndea de loc la sîntenia ministeriului ce administra. Superstițiunea are și ea de rezultat căderea în o altă extremitate: ducerea pînă la esces a unor comandamente divine, în scopul de a dobîndi îndurarea divină și a da ôre care satisfacere dreptății divine. Un exemplu ne va servi ca dovadă a acestei afirmațiuni. În timpul pestei ce decima Europa, între

rea și constituția civilă a clerului, veđi. E. Vaucher dans Lichtenberger pag. 533.

¹⁾ În timpul acestuia s'au pedepsit cu mörte și alte pedepse 105000 persoane.

²⁾ Sub Deza au perit 35,000, iar sub Ximenes 50000.

anii 1348—50, miî de indiviđi adunađi la un loc și cunoscuți sub numele de flagelanți (flagellatores, biciuitori) cutreerau țerile și își aplicaau loviturî de bice pentru a înlătura mânia lui Dumnezeu.

În ceea ce privesce *Cultul* biserica Romano-Catolică stabilește definitiv unele practice introduse în decursul timpului și care nu erau espresiunea timpurilor apostolice. Așa de exemplu, dacă este vorba de Mistere, ele se efectua cu adaosurile și sub forma inovătoare a acestei biserici. Botezul, Euharistia, Confesiunea se sevârșesc în alt mod de cît în secolul apostolic. La Botez se generalisează usul ca să se efectue prin stropire, iar nu prin afundare ¹⁾ Cît pentru botezul pruncilor se stărue în practica de a se face în anumite zile ale anului, mai ales în Sâmbăta Mare și în Sâmbăta Cincidecimei, us ce fu abolit prin decisiunile sinódelor de la Olmütz (1218) și Salamanca (1335) ²⁾. În privința împărtășirei, ea se da credincioșilor numai sub o formă, înlăturându-se practica veche, după care acest Mister se da sub ambele forme: a pâinei și a vinului. Biserica Romano-catolică neglija apoi practica veche și nu efectua liturgia de cît la zile mari, ba în unele localități ea se sevârșia cu o mare indeferență și prea rar ³⁾. Indiferența clerului a fost combătută mult de Mistici, cărora se datorește restabilirea — pînă la un

¹⁾ Botezul prin afundare se mai efectua la Milan.

²⁾ Sinódele din Olmutz și Salamanca decid ca pruncii să se boteze la câte-va zile după nascere.

³⁾ Sinódele din Taragona (1317) și Toledo (1324) luau măsuri contra acestui obicei rău și obligară pe preoți de a face cel puțin de 2—3 ori pe an liturgia.

punct — a usului de mai înainte, ast-fel că biserica apusénă se îndrumă iarăși pe calea cea bună, de și nu din convingere, nici pentru mult timp.

Relativ de *Confesiune* putem spune că ea se făcea înaintea preoților penitențiarî (confesori), dispărînd obiceiul de a se mai face în public. Totuși, dacă re-lele confesiunei publice dispar o dată cu suprimarea ei, nu este mai puțin adevărat că introducerea *Indulgențelor* are rezultate mult mai rele ¹⁾. Cît privește serbătorile Papii Ioan XXII (1334) și Urban al VI-lea (1389) introduseră cel d'întîi serbătórea *Trinității* și cel de al douălea *Visitațiunea* Sântei Fecióre la Elisabeta. Sinodul din Basel (1439) decide ca serbătórea *Immaculatei concepțiuni* să se serbeze în totă biserica apusénă, ceea ce se ordonă și de papa în 1708. În 1642 un decret al papei așa numit «Universa» regulă numărul serbătorilor la 32. În 1728 papa Benedict al XIII-lea aprobă cererea sinodului spaniol din Taragona (1727) ca serbătorile mai fără însemnătate să nu fie observate tot așa cu cele principale. Clement al XIV-lea merse mai departe și suprimă serbătorile puțin însemnate.

Arta luă mare desvoltare în secolul al XIII-lea și al XIV. Stilul în care se construiesc bisericile este acel *gotic*. Catedralele din Paris, Reims, Chartres, Bourges, Beauvais, Saint-Denis, Metz și alte localități dovedesc orî cuî superioritatea stilului în care sunt făcute. În secolul al XV-lea și al XVI-lea stilul gotic perde din însemnătatea sa, luându-î locul așa numitul stil

¹⁾ Să se vadă § relativ la Indulgențe pagina 334.

strălucitor. Catedrala din Colonia ca și cele din Strasburg, Halberstadt, Ratisbona (din Germania) și St. Stefan (din Viena) sunt-între altele-o probă a felului sub care aceste Țări perfecționară arta bisericască. Tot ast-fel sunt și catedralele din Milan, Florența și alte localități din Italia.

În arta *Sculpturei* se disting Andrea Pisano, Lorenzo Ghiberti și mai ales *Lucca della Robbia* († 1448), *Donatello* († 1466) și *Michel Angello* († 1564).

În *pictură*, care luă un abor puternic. se găsesc multe persoane distinse. Așa avem pe *Fra Angelico* da Fiesole (1387—1455) și discipolul său Benozzo Gozzoli, pe Melozzo de Forli († 1484), Bellini, Gentile și Giovanni, pe *Leonard da Vinci* (1452 — 1519), *Michel Angello* și *Raphael Santi* (1483—1520) pe dominicanul Fra Bartolomeo († 1517). În Țările de jos sunt însemnați *Hubert* și *Ioan*, Rubens († 1640) și Antoniu Van Dyck: În Franția Jean Fréminet, Eustache Lesueur (1617—55) *Lebrun* (1619—91) iar în Germania *Martin Schongauer*, *Michael Wolgemut*, *Kranch* etc.

În timpurile noui *Renascerea* dete o nouă față lucrurilor. Artă decorativă este îmbogățită și perfecționată de *Brunellesco* și *Alberti*. Biserica Sântului Petru din Roma, începută în 1506 și terminată la 1626 este o podobă a lumii creștine apusene.¹⁾ Se-colului al XVI-lea i-a fost rezervată decadența în artă

¹⁾ Între alți arhitecți cari au lucrat la ea vom menționa pe Bramanta, Michel Angello și Bernini.

bisericăscă, în care acum nu se vede de cât o îngră-mădire de forme, fără un aranjament artistic și lipsite de atracțiune și gust. În suta a XIX-a arta bisericăscă în Occident se ridică din starea de decadență și de rău gust în care se afla în suta a XVII-a și a XVIII-a.

Între Protestanți nu avem persoane care să se fi ocupat cu pictura și sculptura, de ore ce nu intră în vederile lor. Ei s'au ocupat aproape exclusivamente cu musica și poezia. ¹⁾

REFORMA RELIGIOASĂ

Tendințe spre reformă — Ioan Wicliff, Ioan Huss și Ieronim din Praga ²⁾.

Reforma religioasă a veacului al XVI-lea este rezultatul unei nemulțumiri generale, provocată de biserica apusului. Necredința Clerului, cu osebite a clerului înalt, apăsarea acestuia asupra poporului cum și imoralitatea care domnea în biserica Romei, iată cauzele principale ale reformei.

Încercări către o reformă se văd chiar în sinul ei. La sinódele din Basel și Constanța, între altele, se cerea cu insistență reforma bisericeii în capul și în mem-

¹⁾ Între compozitori vom cita pe Medicul Ioan Scheffler și Paul Gerhardt—, apoi pe Bach din Lipsca și Hændel din Halle.

²⁾ Pentru mai multă lumină asupra cestiunei să se vadă lucrarea mea „Refórma lui Luter în biserica Occidentală“ Bucuresci. De și în mare parte tendințele spre reformă au loc în timpul Evului Mediú, dacă ne conducem de Cronologie, totuși le-am pus aci pentru o unitate a materiei.

brele sale. Dar Roma nu era dispuse a ceda și a da înapoi din drumul greșit pe care apucase, ceea ce făcu lumea să se revolte și mai înainte de a se ridica cu tărie contra papalității să se găsească unele persoane, care se arale starea Romei și se cêră cu stăruință o reformă în această biserică.

Precursori mai însemnați ai reformei avem pe Ioan Wicliff, Ioan Huss și Ieronim din Praga. ¹⁾

Ioan Wicliff (1324—1384), engles de nēm, se arată dispus către o reformă a bisericei, atunci când papa Urban al V-lea veni în conflict cu regele Eduard al III-lea pentru că acesta nu plătise taxa anuală ce-i datora. Wicliff era contra avuției clericilor și nu primea amestecul bisericei în atribuțiunile șefului statului și în genere în lucrurile lumești. Din contra el ca se lovêscă în puterea papilor, cerea controlul statului în administrarea averilor ce posedă biserica. In cestiuni dogmatice Wicliff nu admitea că Misterele au putere lucrătoare de cît dacă cei ce le efectuează sunt în starea de grație, cerută pentru ale efectua, iar în Euharistie nu primea doctrina transubstanțierei. Mai departe el nu ținea socotelă de escomunicarea papei, cînd acesta s'a abătut de la datoriile sale.

Pentru Wicliff Sânta Scriptură singură este în drept a lămuri orî-ce cestiune, înlăturând ast-fel Tradițiunea și esplicările bisericei. Față cu această atitudine a lui Wicliff, papa ia măsuri. Sinodul din Londra (1382)

¹⁾ Se mai pot cita Ioan din Goch (Terile de jos), Ioan din Wesel († 1481) Ioan Wessel din Groningue († 1489) și Nicolae Russ din Rostock.

condamnă unele din învățăturile lui Wicliff. El însă era susținut de ómenī puternici. Lucrările sale sunt numeroșe. Insemnată este Trialogus. Invățătura lui Wicliff găsi aderenți mulți în Boemia. Urmașii lui Wicliff, Lollarđii, lucrară mult pentru respândirea doctrinei învățătorului lor.

Ioan Huss, profesor la Universitatea din Praga și predicator al curței, primi învățăturile lui Wicliff și le respândi în acéstă localitate. Adept al reformei religioșe, Huss se folosi de înclinarea poporului către o reformă a bisericeī și în acest scop lucră mult contra papalității. El de și se învoia cu teoriile lui Wicliff în ceea ce privea pe papa, nu primea învățătura acéstuia asupra euharistiei, menținend doctrina transubstanțiațiunei. In 1403 universitatea din Praga răspinse multe din teoriile lui Huss, fără ca prin acésta s'el desarmeze. Inovatorul și adeptii seī nu dau îndărăpt cu tóte măsurile esceptionale ce se iaū contra lor: nici oprirea de a predica, nici escomunicarea papei nu folosesc la ceva pentru papa și adeptii seī, mai ales că lumea era iritată contra acestora din cauza indulgențelor. In cele din urmă Huss este nevoit a părăsi Praga, iar Sinodul din Constanța încercă a aduce liniștea în spirite. Huss este chiebat a se justifica, dar nu vroi a retracta ceva din învățăturile sale, dintre carī 30 de propozițiuni fură anatemisate. Cu tot sprijinul ce i-l acordase regele Sigismund, Huss este condamnat și în 6 Iuliū 1415 este ars.

Esecutarea decisiunei sinodului este rău primită de opiniunea publică, care se revoltă la auđirea că Huss

a fost ars. Între partizanii lui Huss era și regina, care îl avea de confesor. Toți inamicii papei se unesc pentru a lucra contra sa. Ei primesc împărțirea sub ambele spețe așa cum este în biserica ortodoxă. Opoziția Hussiților este mare în timpul regelui Sigismund. Conducătorii lor însemnați sunt: Ioan Ziska, Nicolae din Pistna și Procopiu cel Mare. La Sinodul din Basel (1433) Husiții își arată dorința de a se uni cu Roma, în urma stăruinței acesteea, dar puseră orice condițiune. Dupe mai multe discuțiuni unirea se făcu, dându-se Husiților cele patru puncte principale: 1) împărțirea sub ambele forme, 2) libertatea de a predica, 3) păcatele mortale trebuiesc pedepsite și pe cât se poate înlăturate și 4) averile bisericești trebuie se fie administrate de cleric, așa cum se dispune în legiunile Sântilor Părinți.

Pacea însă nu e deplină. Husiții se divid între ei. Cele două partide ale Calixtinilor și Taboriților în loc de a lupta contra inamicului comun (Roma) se certați între ele. La Lipan (1434) Taboriții sunt aproape nimiciti de partidul opus. În 1457 Gregoriu, un nepot al lui Rokyzana, teologul lor însemnat, înființă un partid așa unit al Fraților Boemieni, la care se uniră și Valdenjii și după 1497 încep ași da orice-are organizațiune, păstrând însă niște forme destul de simple în cultul lor.

Ieronim din Praga (1374 — 1416) fiu de nobil, și făcu studiile la Heidelberg și Colonia, apoi luă bacalaureatul la Praga (1398). În Paris și Oxford Ieronim studie scrierile acelor ce erau contra papali-

tății, a le căror idei el le respândi în Praga, dupe ce se întorse aci (1402). Invitat de imperatorul Sigismund ca să țină o predică înaintea curței din Pesta el atrase aplausele auditorilor. La Viena fu mai puțin norocit. Amic al lui Huss, Ieronim combate indulgențele, pentru care fu condamnat de către Sinodul din Constanța. Ieronim predică contra Romei la Lituanii și Poloni. În această din urmă localitate fu însărcinat de regele Vladislau să organizeze universitatea din Cracovia.

Ieronim, curând după mórtea lui Huss muri și el de aceeași mórte.

U m a n i s m u l ¹⁾

În sprijinul acelor care doriau o reformă bisericească occidentală vine Umanismul, o direcțiune culturală, care avea de obiect reînvierea studiului clasic. Barbați ca Guarino din Verona, Aurispa și Francisc Filelfo ²⁾, dobândind cultura la Constantinopol, știură să folosească compatrioților lor la întorcerea în țară. După căderea Constantinopolului sub Turci (1453) Grecii, care se refugiară în orașele Italiei, duseră cu ei cultura bizantină și folosiră Italienilor pentru îndrumarea lor către o cultură mai înaintată.

¹⁾ Umanism vine de la latinul *humanus*, de unde *humanitatem*; în Italiană, *umanità*, iar în spaniolă - *humanidad*. Umaniștii erau acei ce se cupau cu studiul limbilor clasice, în opoziție cu industriașii, care erau realiști. Umanismul este un sistem în care într'un mod științific se urmărește scopul umanității. El este contrar Scolasticeii, aducând mare folos literaturii, după 1645 când imprimeria fu cunoscută în Italia.

²⁾ Vezi *Hemmer*, *Hist. de l'Egl.*

Florența ajunge orașul principal în direcțiunea culturală; apoi Roma. Petrarca și Boccaccio sunt aceia cărora în secolul al XIV-lea datorim învierea literaturii, prin dragostea ce o aveau către Cicerone. Dar direcția științifică lasă de dorit în ceea ce privește religiunea. Teologii se întrec a fi umaniști, dar umaniștii pun prea puțin preț pe teologie; se citeau cu atențiune poezii grecești și latine, dar se disprețuia Noul Testament. Starea acésta nu putea dura mult. Umanismul ¹⁾, care din Italia străbătu în Spania, lua caracterul creștin și era o direcțiune de perfecțiune în cele ale religiunii. Biblia poliglota de la Alcala este o probă a preocupățiunilor omienilor învățați din acest timp. În Germania umanismul este în legătură cu religiunea. El găsi multă rezistență aci din partea clerului și a partizanilor lui. Heidelberg este universitatea care pentru prima oară ajunge centrul umanismului, apoi societatea renană, înființată de Camerarius. Reuchlin († 1522) și Agricola făceau progrese la Heidelberg. În Colonia noua direcțiune nu se stabili cu ușurință. Dominicanii având putere aci, se opun la introducerea studiului clasic, la care era adăugat și studiul bibliei ebraice. Între domnicanul Hochstraten și Reuchlin se începu o discuțiune, care se termină cu eșirea la lumină a scrierii lui Reuchlin «*Epistolae obscurorum virorum*» (1515—17). În direcțiunea acésta folosi mult

¹⁾ Cel mai însemnat bărbat care aduse renașterea în Spania este Antonio din Lebrijă, unul dintre elevii colegiului Sântului Clement, înființat la Bolonia de arhiepiscopul din Toledo.

Erasm de Rotterdam († 1536) și Ulric de Hutten († 1523). Erasm scrisese «*Laus stultitiae*».

Meritul tuturor umaniștilor este că au deșteptat gustul către cultură, și au dat astfel posibilitatea națiunilor de a se ridica din starea de ignoranță în care se găsea, de și în Italia umanismul este aproape exclusivamente literar, iar în Germania aduse lupta dintre el și biserică.

L U T E R

Nașterea și educația sa, Luter călugăr și preot

Luter s'a născut în orașul Eisleben din Turingia la 10 Noembrie 1483. Familia sa fiind săracă ¹⁾, Luter datorște cultura ce a obținut-o numai muncii sale. Primele cunoștințe le dobânde la Nollbrüder, apoi studiază la Eisenach ²⁾, ajutat de o domnă piosă, anume Ursula Cotta. La etatea de 18 ani este trimis la Erfurt, unde se găsește înscris sub numele de Martinus Ludher ex Mansfeld.

La Erfurt a studiat dialectica lui Spinoza, scrierile lui Augustin și, afară de epistolele apostolului Paul, mai cercetă cu scrupolositate direcțiunea mistică a lui Tauler și altor adepți ai săi. În 1503 Luter luă bacalaureatul, în 1505 doctoratul în filosofie, iar după acesta începu studiul jurisprudenței (Dreptului).

¹⁾ Că e fiu de țeran Luther a fost mândru. Așa el dice «Ich bin einnes Baueren Sohn» în una din așa numitele *Tischreden*, Mein Vater, Grossvater, Ahnherr sind rechte Bauern. Luther dice de el în Briefe u. t. w. de Wette h. 4. pag. 33 că *dignum lugere me talem parentem. Pater misericordiae-me-per ejus sudores aluit et finxit qualis, qualis sum.*

De și om cult, el nu perde din aplecarea naturală ce o avea către adevărurile religioase. Pentru a 'și găsi liniștea, Luter intră în monastirea de la Erfurt, în ordinul Augustinilor. (17 Iuliu 1505). La 2 Maiu 1507 fu hirotonisit preot. Despre călugăria sa ȳice el singur «magis raptus quam tractus» ¹⁾, pentru a arăta că într'un mod supra natural a fost atras către ea. Intrat în monastire, unde spera să 'și găsească liniștea sufletului, Luter făcu cunoscință cu Iohan von Staupitz, generalul ordinului Augustinilor căruia datorește în mare parte înlăturarea stărei de turburarea în care se găsea mai înainte-

Luter profesor. Combaterea Romei. Indulgentele.—Luter este chemat profesor la Wittemberg de către Frederic, electorul Saxoniei, în urma recomandățiunei lui Staupitz. Predând Fisica și dialectica lui Aristotel, Luter se distinge mult prin metoda lui dialectic. În 1509 obține titlul de baccalaureus tanquam ad biblia și de acum începe a esplica Scriptura și a 'și arăta vederile sale asupra ei ²⁾. Sȳaupitz vȳzȳnd succesele lui Luter la Wiltemburg, 'l ȳhiamă la Erfurt și 'l însărcină cu predarea teologiei. În timpul acesta se pune călătoria ce o face la Roma ³⁾. Impresiunea ce o dobȳndi aci 'l făcu se grăbȳscă reforma, de ȳre-ce în cetatea ponteficelui roman nu era nimic

¹⁾ Brief 247.

²⁾ Pȳnă obține cine-va titlul acesta nu putea esplica Sȳnta Scripturȳ.

³⁾ El era fȳrte entusiasmat la intrarea în Roma. Te salut, Roma cea sȳntă (Sei mir gegrȳsst du heiliges Rom), iatȳ cuvintele ce le pronunțȳ la porȳile Romei.

sânt și totul era venal¹⁾. În adevăr, dupe ce la 18 Octombrie 1512 luă titlul de doctor în teologie, începe viața sa publică. El făcu esplicarea epistolei către Romani, la care se folosi de Augustin și Staupitz. În 1510 tipărește «Pracceptorium D. Martini Luther», între anii 1513—1517 scóte la lumină mai multe epistole, iar între 1516—18 imprimă opera sa „Theologia Germanica“. În esplicările ce făcea, Luter combătea învățăturile greșite ale Romei²⁾.

Lovitura ce dote Romei este dupe ce Leon al X-lea autorise vinderea indulgențelor în lumea catolică, având ca reprezentant pentru Germania pe Albrecht, arhi-episcopul din Maiența. Motivul autorisărei aceștia era ca să se adune bani cu cari să se termine catedrala sântilor Apostoli Petru și Paul din Roma, cum și pentru a se face o expedițiune contra Turcilor, cari amenințau creștinătatea. Delegatul lui Albrecht era Iohann Tetzel, care procedă foarte necorect cu vinderea indulgențelor. În 1516 începu Luter se combată pe Tetzel. În 31 Octombrie 1517 afișă 95 propozițiuni pe ușile bisericei din Wittemberg. prin care combătea indulgențele³⁾, susținând tot-o-dată că «este lipsit de virtute

¹⁾ Luter avuse de ce se scandalisa. Pe o parte preoții făceau serviciul de mântuială, ba ce este mai mult, nici însuși ei nu credeau ceea ce fac la liturgie, asemănându-se cu vechii auguri cari nu-și puteau stăpâni risul când se întâlneau. Ce impresie penibilă trebui să facă asupra lui Luther cuvintele ce le aușise de la nisce prooți: „*Panis es et panis manebis, vinum es et vinum manebis*“ Hist. de ref. Meiners pag. 8.

²⁾ Scrierile sale sunt combătute de Feld. Kirchen și Francisc Günther. Asupra scriirilor de la începutul activității sale ne dă lămuriri Oldekop.

³⁾ În 14 zile tezele lui au pătruns totă Germania, căci totă-

și nu se pot erta păcatele» acelaia ce primește îndulgențele. Roma în loc să ia măsuri de îndreptare nu dă nici o importanță cestiunei, socotind că este vorba de o nemulțumire personală a lui Luter, pentru că nu i s'a încredințat vinderea indulgențelor. Atunci Luter începe a se adresa publicului, mai ales dupe ce Tetzel în răspunsul ce 'i făcuse se arătase de tot cutezător, ocolind cestiunile puse de Luther și aruncând asupra-î fel de fel de acușaiuni. Luther profită în lupta întreprinsă, contra papei, fiind ajutat de sprijinul lui Frederic, electorul Saxoniei. Față cu înmulțirea numărului partizanilor lui Luter, Roma în 1518 încearcă se aducă pe reformator la idei mai bune, în care scop însărcină pe Thoma de Vio sau Cayetan spre a trata cu el în dieta de la Augsburg. dar nu reuși.

Puțin succes avu Carol de Miltitz, care întrebuiună mult tact și multă politeță spre a opri pe Luter de a mai continua cu atacurile contra Romei.¹⁾ Un aranjament interveni între Luter și Miltitz, după care papa aprobă ca Luter să-și espue doctrinele sale înaintea unui juriu. Oamenii papii nu sunt însă prudenți. Purtarea necuviincioasă ce avu doctorul Eck cu Karlstadt în disputa de la Leipzig, face pe Luter ca în 4 Iuliu 1519, într'o adunare ținută în această localitate, se declare că cuvîntul lui Dumnezeu este mai pre sus de

lumea se plîngea acum în contra indulgențelor. O scriere însemnată a lui este: „*Revolutiones disputationum de indulgentium virtute*, 1518.

¹⁾ Acum Luter scrie papei o scrisore umilitore și găsește că Roma nu trebuie a fi deconsiderată, ci respectată, de și are greșalele sale.

orî ce autoritate. ¹⁾ Pe când Luter câştiga mereu aderenţi, situaţia papei se încurca din ce în ce ²⁾. Umaniştii său apărarea lui Luter, de şi avea şi unii inamici ³⁾. Acum Luter scrie mai multe opere combătând doctrina papală. Papa Leon al X-lea dă o bulă în care esplica indulgenţele. Dominicanul Silvestru Mazzolini luă apărarea papei, cu osebire doctrina asupra infailibilităţii, dar era prea bătrân şi puţin priceput ca să se ridice la nivelul lui Luter ⁴⁾. Făcând prietenie cu Melanchton ⁵⁾, fiul unui armurier din Bretlen, Luter lucrează neîncetat pentru apărarea cauzei sale, mergând pînă a numi pe papa antichristul preţis de apocalips. În 16 Iunie 1520 prin bula „*Exurge Domine* ; 41 teze ale lui Luter sunt anatemisate, iar lui i se dete

¹⁾ Papa susţinea la tronul Germaniei pe Francisc I, regele Franciei, în urma decedării lui Maximilian, pe când electorii aleseră pe Carol V, aşa că politiceşte el era într'o situaţie destul de rea.

²⁾ Reverenţia sa doctorul 'mî dă acelaşi răspuns, ca un harpist păcătos, care cântă pe aceeaşi cordă. Eă 'l deplâng pentru că nu'l vîd să pîtrundă mai mult scripturele de cît un paianjen întins d'asupra apei. Fuge de cuvîntul lui D-deu ca diavolul de cruce."

³⁾ Luter răspunde inamicilor săi „den Esln von Köln und Louvain“ că mai uşor le este a ordona arderea cărţilor sale de cît se le combată.

⁴⁾ La susţinerea lui Mazzolini că papa este cel întâiu principe al lumii, căruia toţi trebuie să i se supună, Luter răspunde:

Iată o scriere plină de blasfemii. Nu se va dice că e însuşi satan, cel ce a scris-o, din fundul infernului?.. Declar pe faţă că antechrist residă în templul lui D-deu, că el e cel ce domnesce la Roma... Curtea romană a devenit dice el mai departe, sinagoga lui.

⁵⁾ Melanchton sau Philip Schwarzerd scrisese „Apologia pro Luthero adversus furiosum Parisiensium theologastrorum decretum“

timp de 60 zile ca se revină asupra învățăturilor sale, căci în cazul contrar va fi condamnat.

Luter la Worms. Dieta de la Nürnberg și Ratisbona. Resboiul țărănilor.—Imperatorul Carol al V-lea, care avea inamic pe Francisc I, regele Franței, de ore-ce reușise a fi ales imperator cu toată opoziția acestuia, avea nevoie de liniște în interiorul țării. În acest scop el decide se convoce statele generale la Worms și aci se fie chemat și Luter spre a se rezolva cestiunea, care agita spiritele. Delegatul imperatorului era Iohann von Eck, iar al papei Aleandro (Ieronim). Amicii ai lui Luter l' sfătuiau să nu se prezinte la Worms; totuși el se prezintă. Aci la 19 Aprilie 1521 Luter declară înaintea adunării că nu retractează nimic din învățăturile sale. «Dacă a'și condamna învățăturile mele, dice Luter, ce a'și face de cât a'și condamna veritatea? Și mai departe adaogă.» Cer a fi refutat prin scrierile apostolilor și ale profeților și dacă voi fi convins, voi retracta erorile mele și voi arunca cărțile mele în foc ¹⁾. Adunarea condamnă pe Luter scoțându-l de sub protecția legilor imperiului. Electorul Saxoniei Frederic, pentru ca să asigure viața reformatorului, trimise călareși mascați cari l' luară și l' duseră în castelul de la Wartburg (aproape de Eisenach), și l' ținură aci sub numele de cavalerul Gheorghe. Edictul de la Worms nu se aplică, pentru că imperatorul Carol al V-lea era în luptă cu Francisc I-iu. Papa Adrian al VI-lea (1522—23)

¹⁾ În cele din urmă Luter spune: Hier stehe ich, ich kann nicht anders, Gott helf mir, Amen.

scrie membrilor dietei de la *Nuremberg* ca să se convóce un sinod general, care să se ocupe cu reforma bisericeii, cređând că cu acésta va opri progresa învătăturilor lui Luter; dar nu reuși. Tot atît de puțin norocos fu și cu cererea ce face dietei de a esecuta edictul de la Worms. Urmașul său *Clement al VII-lea* nu putu se adune sinodul ce proiectase în scopul reformei. El avu însă succes la dieta de la Ratisbona (6 Iuliu 1524), unde Campegius, legatul papei, reușește ca să facă pe delegați să ia decisiunea de a apăra pe papa și prerogativele sale ¹⁾.

Interpretarea greșită a bibliei, care, după doctrina lui Luter, putea fi interpretată de orî cine și orî cum mintea sa îi spune, aduse *rěscóla țěranilor* dintre Dunăre și Rin.

Aceștia cetind biblia și vėđėnd că toți sunt frați că dar nu trebuie unul să aibă mai mult ca altul, dă-rimară casele nobililor, ruinară monastirile și devas-tară totul ce întâlneau în cale ²⁾. Incepută în Hegau (1524) revolta se întinde în Suabia, Álsacia, Palatinat, Franconia, Saxa, Brunswick, Hesa, Tyrol, Salzburg, Carintia, Carniolia și Stiria ³⁾.

Purtarea lui Luter a fost cam echivocă în cestiu-

¹⁾ Un exemplu de apărare din partea principilor catolici ni-l lasă Henric al VIII-lea. în opera sa „*apărarea celor 7 mistere contra lui Martin Luther*“ și la care îi se rěspunse prin scrierea „*Contra Henricum regem Angliae*“.

²⁾ Țěraniî din Suabia de sus cerėu dreptul de a numi și înlătura preoții lor, scutirea de dijme clerului, scutirea de taxe asupra apelor și pădurilor, etc. Apăruse și o scriere „*Perderile și plăngerile țěranilor*“, care irita mai mult pe țěrani.

³⁾ În Bavaria n'a putut să se atite lumea la revoltă, pentru că guvernul a știut să ia mėsurile necesare.

nea acestor răscóle. De unde la început ațîta lumea la revoltă prin discursurile sale, acum vedînd rezultatele triste pe care le dăduse predicele sale, începu a da sfaturi țeranilor a se liniști, ba în cele din urmă recomanda principilor de a trata cu asprime pe resvrătitori¹⁾.

Revolta este liniștită în 1525, afară de Salzburg. Toma Münzer este bătut și armatele sale fură nimicite. în urma bătăliei de lângă Frankenhausen.

Dieta de la Spira (1526 — 29), *dieta de la Augsburg* (1530). *Pacea de la Nuremburg* (1532)²⁾.

Luter câștigase mulți aderenți. Unul dintre prietenii devotați cauzei sale este *Filip Melancton*, din Bretten (Palatinat), născut în 1518. Acesta ajunsese profesor la Wittemberg, și se făcu cunoscut prin scrierea sa: *Loci communes seu hypotyposes theologica* (1521). Acest prieten al lui Luter era foarte moderat însă și în tot-d'auna întrebuița multă prudență în esecutarea planurilor sale.

De și înconjurat de mulți adepți, Luter perde sprijinul cel mai puternic, pe Frederic al Saxoniei (1525). Norocire pentru el că Filip de Hessa ia cauza protestanților unindu-se cu Ioan, electorul Saxoniei, făcîndu-liga de la Torgau, ca o contrabalantare a ligei catolicilor de la Dessa. La 1526 se convocă dieta de la Ipira, care, după cererea papei, pronunță interdictul pentru

¹⁾ În scrierea sa „Wieder die mörderischen und räuberischen Rotten“ dice că în numele lui D-dea să se porțe cu țeranii „mit stehen, schlagen und würgen ihr Teufels-wesen niederzuschlagen“.

²⁾ Timpul din urmă al lui Luter.

orî ce inovații în materie de religieune. Luteranii protestară și de acum iaă numele de *protestanți* ¹⁾). Filip de Hesa ia apărarea protestanților. Un Sinod ținut la *Homberg* decide confiscarea averilor monașțiilor și Clerului, iar în 1527 dă sprijinul necesar pentru introducea reformei în statul său ²⁾). Principile Saxoniei ajută pe electorul de Saxonia. Ei însă reușesc a face ca protestanții să se unescă, așa că reformatorii nu aveau o unitate. În întrunirile de la *Marburg* (1529) și *Schwabach* de și se caută a se aduce o împăcare, totuși nu se reușește. În schimb însă episcopiile din Bamberg și Wurtzburg au suferit multe rele din cauza unirii ce catolicii fac pentru a înlătura reforma. În 1530 se adună dieta de la Augsburg cu scopul de a împăca pe protestanți, dar aceștia nu vroesc a se abate de la *confesiunea din Augsburg* ³⁾), redijată de Melanch-

¹⁾ Filip era adept înfocat al reformei. Prin stăruințele sale reforma se introduce în Brandenburg Mecklemburg, Brunswick, Liegnitz, Brieg etc.

²⁾ Iată principiile protestanților :

a) Singurul conducător în materie de credință, adevărata regulă a credinței, este numai Sf. Scriptură.

b) Liberul examen. Luter la Worms somat a'și retracta învățăturile sêle a apărât acest principiu adresându-se cu cuvintele „Este periculos a lucra contra propriei sêle conștiințe.”

c) Omul se pôte îndrepta numai prin credință.

d) Misterele 'și au puterea lucrătoare prin credință.

e) Întrêga societate a credincioși'or forméză acia ce se numesce *Biserică*.

³⁾ Confesiunea acêsta lua de basă decisiunile de la Torgau și Schwabach, și fu cetită adunării la 25 Iunie 1530. Romano-Catolicii refutară confesiunea printr'ó scriere de 200 foi, făcută de vr'ó 25 doctori bisericești, scriere ce fu primită de adunare după ce se scóseră injuriile din ea la adresa protestanților. Protestanților li se da termen de 6 luni spre a se uni cu Roma.

Confesiunea era din douê părți : prima coprindea doctrina și era formată din 21 articole, iar a doua cu ceremoniile și insti-

ton, cu toate că li se făcură diferite amenințări. Landgraful de Hesa protestă față cu procedarea dietei și mai ales față cu ordinele date de imperatorul Carol al V-lea, prin care cerea supunere¹⁾ din partea protestanților. *Liga de la Smalcalden*¹⁾ (1531) se formează cu scopul de a lucra pentru a nu se esecuta decisiunea de la Augsburg. Protestanții declară de a nu da ajutor imperatorului, de și Turcii făceau progrese²⁾. Silit, imperatorul încheie cu protestanții făcea de la Nuremberg (1532), prin care aceștia sunt lăsați în pace pînă la convocarea unui sinod, pe care însă papa *Clement al VII-lea* nu se grăbește a-l convoca³⁾. Urmașul său *Paul al III-lea* se hotărî a aduna sinodul la Mantua (1536), care nu dăde rezultate satisfăcătoare și care în cele din urmă fu transferat la Vicența (1538). Protestanții nu primesc nici o unire necondiționată cu Roma⁴⁾, iar Romano-Catolicii nu cedază nimic. La 1541 se întrunesc partidele la *Ratisbona*, dupe ce se luaseră ore-care înțelegeri la Haguenau și Worms. Nici aci însă nu se face nimic, de ore-ce nu se puteau învoi partisanii reformei cu Romano-Catolicii, cari nu vroiau se facă concesiuni. Resbóele cu Turcii obligă pe imperator de a prelungi pacea de la Nuremberg. Reforma-

uțiile bisericeii. Ea se imprimă în latinește și nemțește la 1531.— La refutarea catolicilor, protestanții răspund prin o apologie a concesiunii de la Augsburg.

¹⁾ Liga Smalcaldică era înființată pe termen de șase ani și aderă la ea 11 orașe și 8 prinți protestanți.

²⁾ Turcii bătuseră pe Unguri la Mohaci și în 1526 luaseră Ofen.

³⁾ Reforma se întinde în Anhalt, Pomerania și Wurtemberg.

⁴⁾ Protestanții formulează articolele de la Smalkald, cu care răspund Romano-Catolicilor, cari la rîndul lor se unesc și fac ligă de la Nuremberg (1538), în care intră pe lîngă Carol al V-lea

torii făceau progrese¹⁾ și pretutindenți pe unde câștigau teren alegeau episcopi după vederile lor. În 1542 se adună *Sinodul* de la *Trident*, deschizându-și ședințele sale cu un discurs al episcopului din Bitonta, numit Fra Corneliu Musso, delegatul papei²⁾. Protestanții nu iaș parte la acest sinod, care dacă nu ia rezoluțiunii așa însemnate, totuși înlătură seimonia din biserică și opri pe viitor înălțarea la treptele ierarhice a persónelor ce făceau rușinea bisericeii.

În 18 Februarie 1546 Luter móre la Eisleben în etate de 63 ani, având convingerea că ceea ce a predicat el eră adevérul curat și representa puritatea evangheliei. El fu înmormântat la Wittemberg.

Reforma începută de el se răspândi în Europa și aduse cu sine lupte sângeróse, care nu încetéză de cît cu pacea Westfalică din 14 Octombrie 1648.

Imperatorul Carol al V-lea, liniștit un moment, ia mészuri seriose contra Landgravului de Hesa și contra electorului Saxóniei, susținut chiar de principi protestanți, cum fu bună-óră Mauriciu al Saxóniei. Bătut la Mühlberg (1547) Ión Frederic al Saxóniei cade prizonier. În dieta de la Augsburg din 1548 se decide a

și Ferdinand I-ú, ducele Bavariei, a Brunswikului și episcopi din Mayența și Salzburg.

¹⁾ Reforma se întinde în Dresda, Brandenburg, Riga, Neuburg, Munster, Minder Osnabruck, Merseburg și Strasburg.

²⁾ Delegatul Papei, vroesce a proba necesitatea conciliului cam așa. „Mai multe Sinóde au depus regi și imperatori, dice el, și în Eneida Jupiter a adunat sfatul Zeilor. La crearea omului și la construirea turnului, D-deú s'a pus în formă de Sinod, așa că și la Trident trebuie a fi tot prelații ca în calul de la Troia. În fine că pórtă Sinodului și a Paradisului este tot una și aceeași. Acest discurs este fără gust și aduce multă supérare.

se face o reformă în biserică prin așa numitul *interim* ¹⁾. La 1552 protestanții intră pe posesiunile catolicilor și le aduc cele mai mari stricăciuni, după care primesc *pacea* de la *Passau* ²⁾, care avu de urmare *dietă* de la *Augsburg* (1555), și care primi două religii (romano-catolică și adepții confesiunii de la Augsburg) fără însă ca regularea credinței se depindă de persoanele ce formați imperiul, ci numai de stăpânitorii lor (principiul cuius regio, huius religio), iar clericii ce vor trece la protestantism vor perde posesiunile și funcțiunile lor. (reservatum ecclesiasticum).

Luter a scris mai multe opere. Intre ele vom menționa: 1) O scrisoare adresată nobilimei relativ la regenerarea Statului creștin. (1520), 2) De libertate Christiana. 3) De captivitate babilonica. 4) Sermo de virtute excommunicationis. 5) Papalitatea de la Roma. 6) Ερημος, (Patmos). 7) Formula missae. 8) Ordinea serviciului divin. 9) Contra Henricum, regem Angliae. 10) Contra profeților cerești. 11) Biblia este cea mai sântă carte. 12) Asupra conciliilor bisericești etc.

Reforma în Elveția ³⁾

Introducătorul reformei aci este Zwingli, care combate abuzurile Bisericești catolice chiar înainte de a cu-

¹⁾ Prin interim se primea împărțirea sub ambele spețe, se admitea căsătoria preoților, în schim însă protestanții trebuiau să stea în expectativă pînă la adunarea unui sinod.

²⁾ După acest aranjament trebuia ca să se adune o dietă pînă în cel mult 6 luni.

³⁾ În espunerea reformei mă voi servi aproape în totul de lucrarea mea de mai înainte asupra acestui subiect.

nósce pe Luter ¹⁾), de și mai cu siguranță s'ar părea că spiritul reformat al Germaniei a influențat asupra Elveției. Zwingli, după cum se exprimă Bossuet, era un bărbat inteligent și avea multă curățenie în cuvîntarea sa ²⁾). El s'a născut la 1 Ian. 1484 la Wildhaus în comitatul Toggenburg. Studiile sêle elementare și le-a făcut la Basel, apoi trecu la Berna și în cele din urmă la Viena (1499), învățând literatura și limbele clasice. Inarmat ast-fel și însuflețit de cursurile profesorului sêu de la Basel Thoma de Wyttenebach, Zwingli devine cutezător față cu situația în care se găsea biserica.

Preot la Wildhaus și în urmă la Glaris (1506), Zwingli a putut prin sine să studieze poziția clerului d'atunci și abuzurile în care petrecea, arătându-se în toate ca un adevărat pastor ce-și cunoșce misiunea sa și îmbrățișând cu căldură pe fii sêi sufletești. Citind pe Wicliff și Huss, cunoscînd scrierile lui Erasm și chiar întreținînd relații cu el, pîtruns de vederile lui Tauler și ale altor mistici, Zwingli începe a o rupe cu trecutul. Ceremoniile bisericești, venerarea reliquiilor, închinarea la icône, abuzurile ce se făceau în biserică sunt combătute cu vehemență de el în predicile sêle ³⁾).

¹⁾ Luter însuși se plîngea de Zwingli dicînd c'a trebuit să întretîie cu el o luptă mai mare ca cu Papa. Luter, *vermahnung an die gantze auf dem Reichstage zu Augsburg versammelte geistlichkeit*.

²⁾ Bossuet, *Hist. des variations* Lib. II.

³⁾ Să-l ascultăm pe Zwingli, ca să ne putem face convingerea despre starea sa din timpul când 'și luase menirea d'a lovi în biserica apusană: „Sunt 8 sau 9, dice el la 1523, de când am ajuns la această fermă convingere că nu este de cît un singur mijlocitor între noi și D-deu, de a cunoșce pe Christos. Am ci-

Pe lângă acestea mai era și un impuls național, care grăbi reformei aparițiunea. În adevăr, nu puteau suferi mai mult ca Papa să întrebuinteze pe Elvețieni în lupte continue, pentru satisfacerea planurilor sale ¹⁾).

Amicul care îl ajuta în planurile sale, era Geroldseck. Zwingli ca și Luter începe atacul direct contra Romei din același motiv, vinderea de indulgențe. În adevăr, din momentul ce franciscanul Bernardin Samson se stabilește la Uri și Schwitz, în scopul de a se ocupa cu traficul indulgențelor, el în 1518 începe a lovi în abusurile puterii papale. Chîemat la Zurich în 1 Ianuarie 1519, în calitate de predicator, începe misiunea sa cu o explicație omiletică a evangheliei lui Matei, în care arată multe din părerile sale. Clerul și însuși episcopul de Constanța se ridică contra lui.

Aderenții Papei îl persecutau, și de aceea el apelă la consiliul suveran din Zurich ca să-l permită o dispută cu represintanții episcopului de Constanța, unde, de va fi învins, va retracta învățăturile sale, iar de nu,

tit atunci o frumoasă și atingătoare poezie latină a savantului Erasmus de Rotterdam, în care Iisus se plînge că nu se caută în el singur ajutorul, așa ca el să fie izvorul a tot binele, unicul mîntuitor, consolațiunea și tesaurul sufletelor. Atunci am cugetat: Ei bine, dacă este așa, de ce voi căuta sprijinul meu pe lângă creatură? Și cu toate alte imne ale aceluiași Erasmus adresate sîntei Anna și altor (sânți) n'am putut a mă deslipi de această idee că Iisus Christos este unicul tesaur al sufletului nostru. De atunci am examinat cu îngrijire sfînta scriptură și sîntii părinți pentru a afla un loc precis asupra intervenirei sîntilor, și n'am găsit nimic relativ la acest subiect."

¹⁾ În acest reu cîpital se vede Zwingli îndreptățit, și ajutat în același timp de poporul elvețian, începe a lovi în puterea Papei. Scrierile sale „*Labirintul*“ și „*Boul și alte animale*“ arătau în public decadența religioasă, morală și socială în care ajunsese Elveția.

să fie liber a le predica. În 29 Iunie 1523 disputa a avut loc și Zwingli ese învingător. Senatul sub președinția lui Roust se pronunță pentru el. Aplausele unanime ale publicului ce luase parte la ședințe; încuraja mai mult pe Zwingli, care învingând acum pe Faber, învingea pe Papa. La Berna, apusenii au acelaș rezultat. D'aci Zwingli reușește a face ca ideile séle să străbată în Basel, Schaffenhauseu, Appenzell etc. Câte-va cantóne, ca Lucerna, Uri, Schwitz, Unterwald, Fribourg, remaseră credincioșe scaunului papal. În așa stare Elveția era divisață în două și un rășboi intern era inevitabil, lucru ce era să se întempe în Ianuarie 1529, dar fu amănat prin stăruința landmanului Aebli de Glaris pînă în 11 Octombrie 1531, când lupta dăndu-se între ambele partide, Zwingli cade mort. Dacă Zwingli, ca preot, se pune în capul partidei séle, pentru a o apăra, trebuc a-l scuza pe motivul că era și șeful politic al cantónelor protestante ¹⁾.

¹⁾ Zwingli se ridică contra sacramentelor, pe cuvîntul că implică ideea de ceva misterios și convenabil mai mult magilor, primind misterul numai ca un semn cu care cine-va se cunósce c'a intrat în creștinism, cum este de ex. la botez, sau un semn prin care cine-va profesază credința creștină. În Euharistie prin pâine și vin voesce a vedea un simbol prin care D-deu se pune în legătură cu creștinii. Zwingli nu admite existența bisericei, pe motivul că pot fi în ea și păcătoși, și că Christos prin biserică n'a putut să înțelegă de cât biserica cea fără pată. Omul prin sine însă nu pôte cunósce pe membrii unei atari biserici, și d'aceea nu trebue a se admite separat, rămăind ca D-deu să și alégă pe niște asemenea în diua judecătii viitoare. Cu alte cuvinte, după el, n'ar putea să existe de cât o biserică nevădută. Mai departe Zwingli admi'e nemurirea sufletului și face o frumoasă asemănare a morței omului cu sórele care řesare și apune, după cum și omul móre și iar înviază.

Relativ de D-deu Zwingli admite că El este cel mai înalt bun, care providențiază totul. Trinitatea este unică și indivizibilă,

Reforma în Geneva

Calvin, reformatorul Franciei, 'și a început activitatea sa reformatoare în Geneva. El s'a născut la Noyon în Picardia la 10 Iulie 1509. El aparținea unei familii de jos. Tatăl său se numea Gérard Chauvin său

având fie-care persoană atributele sale: Tatăl a tot puternicia. Fiul grația și bunătatea, și S-tul Duh adevărul, calități ce le au însuși din natura lor. Toți trebuie a se supune lui D-deu ca cel mai superior de cât toate legile, și după legile voei sale urmăze a ne îndrepta purtarea noastră. Prin *Credință*, adauge apoi Zwingli, omul poate cunoște că este ales al lui D-deu și ca atare a nu lucra contra legii D-deesci. El se ridică cu tărie contra celor ce vor să întroneze dominațiunea întemplierii în omenire, și declară categoric că hasardul nu numai nu poate produce ceva, dar chiar cel ce pronunță acest cuvânt, pronunță un cuvânt *impiu*. Nu puțin apără credința și pe cel credincios. A fi cine-va credincios, după Zwingli, înseamnă a se ridica mai pe sus de omenire, de și este un instrument al lui D-deu și lucrăze fapte cari îl fac demn de o fericire mai mare. Cu credință omul va putea avea speranța unei siguranțe mai mari, căci ea n'are a face cu lumea creaturilor, ce se duce la însuși D-deu, de la care vine prin Sf. Spirit, ca unul din cele mai mari daruri cu care divinitatea a înzestrat pe om. Dacă omul, acest dublu composit. această reunire a spiritului cu corpul, n'ar avea credință, n'ar putea nici o-dată să înțeleagă lucrurile ce trec din sfera examinărei, și prin urmare lucrurile divine. Zwingli admite crearea omului în starea de nevinovăție și pe care a perdu'to prin păcat, bôla (ein Brest) ce a pëtruns în omenire.

Orî-cum ar fi, dice el apoi, totuși omul poate fi tras la răspundere pentru faptele sale, de ôre-ce nimic nu face fără voia sa, rëul nu este din partea lui D-deu, și dacă suntem instrumente ale lui D-deu, nu este mai puțin adevărat că numai pentru a face legea lui. Admite în privința rescumpărării nemului omenesc ideile ortodoxe, că adică omul prin sine n'a putut să'si recâstige starea de nevinovăție primitivă, și că Dumnezeu în scopul acesta a trimis pe unicul său fiu, pe Domnul nostru Isus Hristos. care a adus răimpăcarea omului cu Dumnezeu. Trecând la viața practică Zwingli recomandă omului că pentru a putea tinde la Cer, trebuie a părăsi cele lumesci, și că omul poate face

Cauvyn († 26 Maiu 1531). Crescut în casa părintescă, și desvoltă cunoscințele séle cu fiil casei de Mommor, cărora le mulțumi în urmă, dedicându-le opera sa *De Clementia*. Mai târziu se duse la Paris, unde dete probe de sîrguință. Studiind teologia și dreptul, în care luă doctoratul la Iunie 1531 la Orleans, de aci se dete la studiarea literilor și la 1532 Aprilie scrise *Comentariu asupra cărței lui Seneca* atingătoare de virtutea Clementei. Incepënd a da la ivélă o înclinare către reformă, a trebuit să părăsescă Parisul, care era contra, și mai în urmă se duse la Saintonge, la un amic al său numit Ludovic du Tillet, începe studiarea cestiunilor ce avea de gând să formeze obiectul reformei séle. Părăsind Angoulême, merge la Nérac, d'aci la Noyon și apoi la Poitiers. In Orleans a scris prefața operei séle *Psychopannychia*. Incepënd discuțiuni publice, Calvin esita d'a se arêta cutezător, de și cu zel și ardore predica nouile teorii. In Paris după 1534 Calvin nu putea folosi nimic de ore-ce aci se începură o serie de persecuții.

Prin o epistolă ce el trâmite din Basel (23 August

binele prin deprindere, căutând și cu și ca să părăsescă câte unul din obiceiurile cele rele. Cunoscința de Dumneđu prin Fiul se obține și în acesta consistă religiunea adevărată, adăogându-se și dragostea către aprópele. Nu admite însă nici o interpretare omenescă, căci toți cei ce au spiritul lui Dumneđu (creștinii) cunosc pe Dumneđu și pe sine. In scopul acesta el recomandă creștinului a ruga pe Dumneđu să'i trâmită pe St. Duh, a permite ca Dumneđu să locuiască în el și a se ruga apoi ca să pótă persista în el. De aci se revoltă contra bisericei romane, care voesce a fi judecătorul unic în materie de adevăr, și susține că comunitatea evangelică are dreptul și putința de a judeca dacă o învățatură ore-care este sau nu conform cu spiritul lui Dumneđu.

1535), scrisă în latinesce și adresată regelui Francisc I, se ruga a nu persecuta pe reformatori pînă ce nu le va cerceta cauza. O altă scriere a sa este «Instituțiunea creștină» (Mart. 1536) e dată de 10 ori în latinesce încă trăind el, tradusă în franțuzesce la 1541. Acésta este scrierea în care Calvin pune germenul teoriilor de reformă. El scrie: «*Epistolae duae de rebus hoc saeculo cognitu apprime necessariis*» Reîntors din Italia unde fusese în vizațiune, Calvin se duce în orașul său natal (Iunie 1536). Edictul de ertare pentru eretici dat de Francisc I la 31 Mai, îi permitea să revie la Noyon. Intovărășit de fratele său Antoine, luând calea spre Strasburg, se opresce la Geneva, unde dădu lecții de latinesce și teologie refugiaților reformatori din alte părți. Recunoscut de superior pastorilor din Geneva, Calvin redigiase un memoriu privitor pe administrația bisericeii și-l prezintă consiliului din Geneva. Prin acésta Calvin voia să obție puterea d'a impune credința sa comunității și a escmunica pe cei îndărătnici. Dorința sa nu fu satisfăcută. În urma unei certe între Calvin și amicul său Farel cu consiliul din Geneva, ei fură siliți a părăsi orașul, în termen de 3 zile (23 Aprilie). «*De am fi servit ómenilor, ar fi trebuit să fim recompensați; dar noi servim unui mare domn care ne va recompensa*» dice Calvin când i-se comunică decisiunea consiliului din Geneva. Poporul confirmă sentința la 16 Maiu, Calvin se retrase la Strasburg, unde făcea ȧilnic explicații publice asupra epistolelor lui Paul, și atunci întemeiă o biserică mică formată

din refugiații de prin alte țări. De aci căpătându-și cetățenia luă parte la Worms și la Ratisbona ca delegat al orașului. Rechemat la Geneva, după multă răzgândire, el veni cu condiția ca consiliul să întocmască în curând «*ordonanțele eclesiastice*», după care urma să se stabilească un consistoriū mixt din laici și clerici, cu putere de a observa și escomunica și cu reserva pedepselor corporale și bănesci ¹⁾).

¹⁾ În privința atribuțiunilor statului și a bisericeii cum și a raporturilor ce se aflaū între ele, se pōte afirma că statul înrîurise asupra bisericeii în un mod nu tocmai folositor bisericeii. În această privință Calvin avea controlul consiliului, acolo unde el era conducătorul afacerilor. Asupra cestiunilor religioase, Calvin întrebuinta autoritatea sa. Nu era permis asupra cestiunilor de acest soiū a se predica ceva contrariū învățăturilor stabilite, până nu se aproba de cei în drept; iar contravenitorul era pedepsit. În acest cas a fost Sebastian Castalion, care a trebuit să părăsască Geneva, pe cuvintul că în 1544 ar fi arătat ore-care îndoială asupra inspirației cărței Cântarea Cântărilor și asupra pogorării d-lui nostru Iisus Christos în iad. Un medic francez Jerōme Bolsec, a fost exilat, de ore-ce nega predestinația. În tot casul nu se pōte nega că Calvin era de un autoritarism înaintat, aceea ce adusese și primul său exil, atunci când Geneva nu putea să sufere despotismul său. Calvin era aspru și cu străinii ce 'și găsiaū refugiū în Geneva. Așa italianul Gentilis, ce voea să fie liber în predica sa, a fost condamnat la mōrte, și schimbându-i-se pedepsa în un exil, după ce a făcut amendă onorabilă în public. Nenumărate sunt actele de cruđime sēvērșite de acest reformator al Geneveii, dar nici unul nu întrece condamnarea lui Michail Servetus, doctor spaniol, născut la Aragon 1509, care s'a ocupat și cu teologia. Motivul condamnării fu scrierea acestuia „*Christinismi restitutio*“, scrise la Haguenau în 1531, ca răspuns la opera lui Calvin „*Instituțiunea creștină*“, de și fu publicată sub pseudonimul de Villeneuve. Așa fu de hotărât Calvin contra acestuia, pentru că-l contradicea în unele puncte teologice, în cât în una din cererile adresate municipalității din Geneva se exprimă: „*Cestiunea trebuie să fie terminată sau prin mōrtea lui sau a mea*“, M. Servetus fu condamnat la ardere cu cartea sa și muri pe piața de Champel cu un curagiū uimitor la 27 Octombrie 1553. Ca să se apere de această condamnare, Calvin publică o carte în care pretindea că: „*ereticii*

Reforma în Franția.

Catolicismul în Franția a fost combătut de calvinism în timpul lui *Francisc I*, care s'a purtat foarte bine, ba chiar a protejat pe reformatorii în primele zile ale aparițiunei reformei în Franția, fiind sub in-

trebuesc pedepsiți cu sabia“. O reacțiune începe contra acestui om, care îneca în sânge pe cei ce profesau păreri contrare sistemului său. „*Păstrează omenii și ucide erorile*“ îi scria italianul Camill Renato. Prietenii săi Castalion și Nicolas Zurkinden îi atraseră atențiunea. În 5 Iunie 1559 Calvin întemeie academia de Geneva pusă sub conducerea lui Theodor Beza care și-a făcut o reputație strălucită în Europa.¹⁾

Iată punctele principale profesate de reformatorul Genevei :

1) Omul este creat de Dumnezeu în stare de nevinovăție. Starea aceasta și-a pierdut-o omul prin căderea sa de bună voie, în urma unei *decisii* a lui Dumnezeu. Inteligența, inima și vocea au pierdut puterea lor primitivă în Adam și Adam căzut a transmis starea de păcătoșie descendenților săi. Calvin nu vede însă în omul actual de cât un păcătos incapabil fără grația Dumnezeiască. *Posedăm acum*, dice Calvin, *puterea sa și facultatea de a ne pronunța în ce privește justiția civilă fără a ne putea da seamă de cele ceresci*. Ca să probeze această aserțiune, aduce exemplul idioților și al nebunilor de la natură. Mai departe Calvin afirmă că omul numai prin mijlocitorul Iisus Christos, poate să cunoască pe Dumnezeu și cele ceresci. Prin mórtea lui Christos s'au abolit ceremoniile ce aveau loc în Vechiul Testament, căci acolo preînchipuiau mórtea și învierea sa. Legea morală însă nu numai că n'a abolit-o ci a complectat-o. Din acest punct de vedere, Noul și Vechiul Testament sunt una și aceeași legătură și nu diferesc așa mult. Iisus Christos ca mijlocitor a fost și Dumnezeu și om, căci, dice Calvin, *de nu era de cât om nu putea să biruiască mórtea, iar de nu era de cât Dumnezeu nu putea să o primescă*. Aceste naturi în el însă au fost așa fel unite că biserica atribuie une-orî nisce calități unei naturi, care în realitate aparțin celei-l'alte. Stabilită necesitatea unui mijlocitor între Dumnezeu și om, care fu Christos, Calvin admite necesitatea de a rămânea ca atare pînă la judecata de pe urmă. Numai atunci va fi Christos stăpânul per excelențiam, numai atunci după espresia sa proprie, *Dumnezeu va înceta a fi șeful lui Christos*, căci omenirea atunci va dispărea în el și nu-l va rămânea de cât măreția divinității, îndeplinite acum de el, însărcinările date de Tatăl său prin întreitul mod de a fi: de profet, rege și preot.

2) Posibilitatea omului d'a simți și cunoște pe Dumnezeu ia fost pusă omului o dată cu crearea sa. Acesta însă s'a alterat prin căderea sa, așa că, de și întorcându-ne ochii în jurul nostru, vedem lumea cu toate per-

fluința pôte și a surorii séle Margareta. În urmă însă vede în reformă o sdruncinare și chiar o nimicire a puterei monarhice, ceea ce 'l face să se declare contra ei, luând ast-fel apërarea catolicismului în interior, de și în afară dădea sprijinul său protestanților. Pur-tarea acésta nu fu avantajiosă regelui, căci popula-țiunea pentru a trăi liniștită se vedea nevoită a părăsi țera și a se refugia aiurea. Sub succesorul acestuia *Henric II*, situația nu fu mai fericită pentru refo-rmatori. Lupta acum era strămutată între rege și par-lament, care avu drept rezultat între altele aresta-

fecțiunile ei, totuși ne gândim a ne revolta contra posibilității d'a fi a unui Dumnezeu însă s'a revelat omului și în lume și în Sf. Scriptură, care e opera inspirată și dotată cu autoritate de Sf. Duh și care ne spune cum este Dumnezeu respectiv de noi, de și nu vorbește de aceea ce e în sine. D'aci Calvin se revoltă contra dreptului ce 'și-a însușit biserica d'a interpreta Sânta Scriptură și susține că numai Sântu Duh pôte da adevărata ei explicare. Primind învățătura dogmatică a trinității, admite un Dumnezeu în substanță și întreit în persoane, pe care el le numește *proprietăți* creșdend că cu acest termen va reuși mai bine de a deter-mina realitatea lor. Explicându-și Calvin lumea spirituală, creată înainte de cea materială, admite existența diavolilor și a ângerilor buni și se alipesce la profesarea învățăturai că deosebirea între ei devine nu că a fost stabilită de Dumnezeu dar din cauza unei părți din ei în păcat, pe motivul d'a combate gloria lui Dumnezeu și mărtuirea ômenilor. Omului i-a dat Dumnezeu posibilitatea d'a cunósce adevêrul și înțelepciunea, dar nu le-a fixat numai în bine, oprindul d'a face rêul. N'a uitat însă că omul și natura este opera mânilor sale, și d'acea prin buna sa voință providențéază totul, conducându-le la scopul ce aú, care este mai presus de tóte voința lui Dumnezeu, căreia noi trebuie a ne supune, și ea co-prinde și pe cei buni și pe cei răi — fără ca prin acésta să fie autorul rêului, de ôre-ce, ăice el, se servese de rêul ce e în omul rêu, după voia sa, ca și sórele ce produce odóre rêu mirositoare la un cadavru, fără ca curățenia razelor sale să fie alterată.

3) Totuși, mai departe, ăice Calvin, cunoscința omului este nedeplină, dacă n'ar fi luminată de spiritul sânt cu care putere numai putem ajunge la cunósceerea voei lui Dumnezeu. Prin ee altă, ăice mai departe Calvin, am putut fi regenerați de cât prin credință, căci ea este aceea ce îndrep-téază și sântéște, ajutată de penitență, ca o imagină a lui Dumnezeu în noi și că ambele (credința și penitența) forméază împreună aceea ce numim *renáscere*. Meritele omului sunt ridicate de Calvin. După el jus-tiția divină își alege dreptii și vinovații fără a le observa faptele lor.

rea a 5 membri, surprinși de rege ocupându-se cu găsierea mijloacelor pentru a ușura pe protestanți.

Sub *Francisc II*, cea mai mare parte dintre Francezi erau pentru reformă. Adunarea de la 9 Septembredin Paissy, convocată prin Catherina de Medicis, muma lui Carol al IX, și compusă din partisanii ambelor tabere religioase¹⁾, avea de scop să pună capăt luptelor interne cesbuciumaă Francia. Representantul calviniștilor aci fu Th. Beza, iar din partea catolicilor generalul Iesuiților Lainez²⁾ întrunirea după 4 ședințe nu avu nici un rezultat. Abia în anul 1570 luptele provocate mai mult de regenta Catherina de Medicis, încetară,³⁾. Liniștea aeastă aparentă era însă o ferebere în realitate, căci catolicii creștând că pot profita de acest timp pentru a se coalisa, forméză complotul ce avea să se sfârșescă cu Saint-Bartélemy, complot în care Catherina cu Carol IX și partida Guisilor 'și dăduseră mâna, și în care Carol personal combătuse pe protestanți (1572). Afacerea scârbosă s'a repetat și în afară de Paris, de și

¹⁾ Adunarea se deschide în prezența regelui, a reginei mume, a cancelarului, a dămelor curței. Partida catolicilor era reprezentată prin 6 cardinali, Sorbonna și 36 episcopi; iar a protestanților prin Th. Beza, Pietro Vermigli, Marlorat și 9 alte persoane.

²⁾ Acesta era mai mult copilăros în aprecierile sële. Intre lațele se dice că vorbind de Euharistie, căci despre ea și unitatea bisericeii fu vorba, ar fi dîs : «*Dumneșu era în locul pâinei și vinului ca un rege care se face el însuși ambasadorul său*. Meiners, Hist. de la Réform., Paris 1825, pg. 131.

³⁾ La *Aug. Langel* pg. 308 se arată cum M. de Meaux considera pe Catherina de Medicis. «*Italiană vindicativă și ambițiosă, a avut pe tronul Franciei sentimentele unui aventurier investit de hasard cu o putere usurpată...*

mulți însărcinați de afaceri refuseră aplicarea ordinelor de masacru ¹⁾. Carol însuși abia putu preserva pe doctorul său Amboise Paré. Insuși Papa Gregorie XIII a aprobat actul acesta, care nu făcuse de cât să nîmicască mulțime de lume pentru că judeca alt-fel ca Papa.. *Veneția felicită pe rege oficial pentru această grație a lui Dumnezeu.*

Protestanții de și în urmă capătă liberul esercițiu al cultului, totuși Regele nu se mulțumește numai cu atât ²⁾. El cugeta la cucerirea terenului protestant și la triumful său desăvârșit în ideile religioase.

Henric III, succesorul lui Carol IX, móre asasinat de Jaques Clément. Papa se vede că avea încă putere în palatul regelui frances. Faptul este așa de adevărat că Henric IV voind a ocroti pe protestanți contra atacurilor ce li se aduceau de catolici, a fost perse-

¹⁾ Așa a fost guvernatorul din Provence, Henri de Savoia; asemenea guvern. de la Bayonne, Arthez. Asupra masacrului de la St. Barthélemy se poate consulta „Henri Bordier în «la St. Barthélemy et la critique moderne.»

²⁾ «Amintiți-vă, Sire, 'i dicea Arhiepiscopul de Lyon, Petru d'Epinaç lui Henric III, că țineți în mâini sceptrul marelui rege Clovis, care cel întâi regulă această monarhie sub profesia publică a acestei religii, ce e pusă în îndoială acum în acest regat. Amintiți-vă că purtați pe cap corónă lui Carol, care pentru mărirea și valoarea faptelor seale a meritat supranumele de Mare, și prin virtutea armelor înaintă religia creștină și apără autoritatea sf. scaun apostolic. Amintiți-vă că țineți locul celui celebru Filip August care cu atâta zel și afecțiune întrebuintă armele seale contra Albîngeșilor eretici. Amintiți-vă că stați pe scaunul celui atât de renumit sf. Ludovic, care nu îconomisi mijlocele seale, puterile seale, propria sa persoană pentru apărarea credinței lui Is. Hr“. Și apoi 'i adause „d'a menține religia catolică și d'a o înainta numai după putere, fără a tolera veri o alta».

cutat de aceștia și i s'a contestat chiar dreptul de a guverna ¹⁾).

Se poate înțelege ușor că față cu protestările ridicate contra sa, față cu tendința d'al detrona, Henric IV a fost nevoit se schimbe religia, de și în inima sa era tot pentru protestanți. Țara sătulă de frământări se părea că cere această considerațiune de la regele său. Mulți protestanți chiar sfătuiau pe rege să se facă catolic, creștând că va lipsi Țerei acel spectacol trist, care punea pe frate să lupte contra fratelui său. *E de nevoie*, 1) dicea Sully, *ca se fiți catolic*. Și apoi ce ar fi putut un rege singur, neajutat de parlament, să facă în o asemenea vitală cestiune? De sigur că nimic mai mult ca Henric IV, cu atât mai mult cu cât Filip al II, regele Spaniei, era contra sa. Edictul dat în 1598 la 'Nantes este favorabil reformatilor Atunci Henric IV se crede în stare a dispune ca cea ce predecesorii săi făcuseră pentru protestanți, să se esecutive sub el ²⁾).

¹⁾ Un Henric IV, *un eretic*, cum 'l numiau catolicii, nu poate sta pe tronul strămoșilor săi. „*Pentru a fi rege al Franciei, este mai necesar a fi catolic de cat a fi om*“ iată cuvinte cu care era întâmpinat regele eretic de catolicii timpului.

²⁾ De acum protestanții puteau să fie numiți și în demnitățile statului și se potă a-și spune în public și prin predică și prin scris învățăturile lor. În Paris, Normandia și Bretagne cauzele protestante se judecau de o cameră a lor proprie, aveau voie a fonda școle, erau primiți în Universități, afara de a-și exersa cultul lor în Paris și 5 mile împrejur. Cu acesta se pare că protestanții formau un stat în stat, ceea ce nu putea de bună seamă să conserve unitatea necesară pentru consolidarea unui stat. *Francois Ravailac* schimbă această situație folositoare pentru protestanți, sub motivul că regele Henric IV, ca un inamic al Papei nu putea fi regele Franciei. Henric IV la 14 Maiu 1610 cădând de mâna acestuia, protestanții perdându-și ocrotitorul lor,

După 1675 Ludovic XIV caută să convertască pe Huguenoți, de și greu putea face acesta față cu starea înapoiată a clerului catolic și cu cea înaintată a pastorilor protestanți. Ducele de Noailles, comandant în Languedoc ¹⁾, neîncetat se plângea de inferioritatea clerului catolic. Marele convertitor era un protestant renegat *Pelisson*, care a murit tot protestant. Tote se făceau cu bani. Prețul convertitorilor era 6 livre ²⁾. Ca ori-ce convingere dobândită prin bani, abjurările

sunt espuși la noi persecuțiuni sub Ludovic XIII. Locurile de siguranță le fură luate rind pe rind (Montauban, La Rochelle, Nîmes și Saumur). Căncelarul regelui, Richelieu, făcu ca la curtea regală și în armată posturile cele mai însemnate să nu fie ocupate de cât de catolici, iar de protestanți abea în cazurile extreme. Acestea se pot vedea în edictul de grație dat la 1629 de Richelieu. Spiritul de turburare nu lipsi din Franția și totă dibăcia oamenilor de stat nu reușise a vindeca relele de cari suferea societatea, pe câtă vreme principiul liberei confesiuni nu va fi consfințit. O aparență de liniște sub guvernul lui Ludovic XIV, prin faptul că protestantismul fu tolerat în regat. Legea din 1666 însă îl presintă pe Ludovic XIV ca pe un om pus la dispoziția catolicilor. În adevăr, prin acea lege el satisface pretențiunile acestora, considerând pe cei ce veniau la calvinism, după ce l-au abjurat, ca pe niște renegați și tratându-i ca atare. Protestanții plecară din țară și se refugiară acolo, unde puteau găsi azil. Față cu această ruină a țerei, Colbert reușește a-i opri și a le da siguranță că protestanții nu vor avea să sufere nimic, ba încă că li-se vor da și beneficiile mai înainte câștigate. În adevăr, după cum contra păgânilor, la ivirea creștinismului, se plâneau toți fără a putea aduce vr'o acuză de incorectitudine creștinilor, tot așa acum se putea plânge de ori-ce Ludovic XIV și guvernul său, dar de protestanți nu o putea face.

¹⁾ Richelieu distruge planul Calvinilor d'a forma o Francie calvinistă în mijlocul Franciei catolice, (Ducoudray, Hist. sommaire de la civilisat., Paris 1886. pg. 609) și aduce pacea prin forță.

²⁾ Rulhière, Eclaircissement historique sur les causes de la revocation de l'édit de Nantes.

protestanților nu erau sincere și durabile, ba mulț(ă) semnau abjurațiunea și se întorc(ă)u, după ce-ș(ă) primiau plata, tot la adunările lor dinainte, cea ce făcu pe Ludovic ca la jumătatea lui Mart. 1679 se înoiască decretul său contra sperjurilor, iar ómenii curței să se unesc(ă) pentru a repune pe protestanți ¹⁾, mai cu deosebire că Colbert nu mai avea influența pe care o avea pînă aci. Tóte măsurile fură luate pe cale de regulament contra protestanților, desbrăcându-i de privilegiatele câștigate și lăsându-i prada urei catolice. Mijlócele de convertire fură iarăș(ă) la ordinea d(ă)ilei, și pe fie-care d(ă)i i se raporta lui Louvois liste de 6—800 huguenoș(ă) convertiți. Cel cu convinger(ă)i proprii și car(ă) nu voia(ă) a se converti fie de frică, fie prin ban(ă)i, lua(ă) calea esilului, mai ales că acum și Anglia primea pe Francezii ce se refugia(ă)u la ea și ı trata desful de bine, cu tóte că pare că se voia a se opri emigrațiunea. Protestanții r(ă)mași se concentrar(ă). Șefii acestora se aduna(ă)u în secret și se consulta(ă)u asupra situației.

„*Se vor încerca tóte mijlócele de resistență*“, fură mijlócele alese, și se va opri a eși din lege, pentru a nu fi acusați de rebeliune. Templele se vor deschide unde a(ă)u fost sfăr(ă)mate și se vor aduna pe ruinele lor și cei ce a(ă)u abjurat protestantismul se vor aduna în locuri sigure ²⁾.

¹⁾ M-me de Maintenon, Louvois și p(ă)r. Lachaise — confesorul regelui.

²⁾ Decisiunea se pune în practică și în Cévennes, Vivarais și Dauphiné, localități unde protestantismul fuse interdis, el reinvie d'o dată. În cur(ă)nd însă trebur(ă) să intre în legalitate și mulț(ă)mea sufer(ă) persecuțiunea catolicilor îndreptată prin Louvois con-

Revocarea edictului de Nantes a supărat prea mult pe cei ce văduse toleranța acestui rege. Ducele d'Orleans uza de totă toleranța față de protestanți și cei

tra lor. Anul 1684 aduse altă stare pentru protestanți cu mult mai îngreuitoare: Templele erau dărămate, școlile suprimate și colegiul de la Sedan fu dat Iesuiților, a fi avocat, procuror sau doctor nu se putea, pastorii erau alungați. Cu alte cuvinte situația se înrăutăți f. mult pentru protestanți. Tortura și muncile făceau ca pe fie-care di sute de convertiți să fie anunțiați. Elita protestanților părăsi Țara. Ordinele acestea erau puse în executare de armată, ca cu modul acesta rezistența se fie mai slabă, căci se scie că forța armată inspiră în cele mai multe cazuri frica. Pretutindenți se spunea că regele nu voesc de cât o singură religie. Convertirea se făcea și de data acesta fără a fi din convicțiune și cei ce se converteau uza de cea ce întroduseră Iesuiții, de reserva mentală. Toți în toate părțile uza de persecuțiuni. Dacă e să credem lui Rulhière, trebuie să spunem că de data acesta se căuta mijloce de tortură cari de cari mai grele și cari se nu omore, dar să producă dureri. Ce pôte fi mai crud de cât acest soi de convicțiune?! Cel mai însemnat între persecutori se da de numitul Rulhière intendentul Foucault.

Scurt de vedere și de apreciațiune, se crede stăpân pe situație și în 22 Octombrie 1685 comite greșala cea mai mare politică d'a revoca edictul de Nantes, care despopulă $\frac{1}{4}$ din regatul Franciei, și după S. Simon „*dădu străinilor spectacolul unui popor proscris, nu fugar, fiind fără erimă, căutând asil departe de patria sa.*” Ura și urmăze cursul ei anterior și se manifestă prin felurite persecuțiuni plănuite de Louvois, care mersese pînă a pune preț pe capul pastorilor protestanți, cea ce aduse o emigrare generală, de și în urmă se căuta mijloce a se opri emigrarea, respândindu-se chiar vorba că țările streine nu sunt dispuse a primi pe refugiați. Trebuie să recnoscem că Ludovic XIV era prea încredător miniștrilor săi. și că atunci când vr'un decret smuls de aceștia era vaxator, cum se încredința de consecințele rele ale lui, l revoca. Jansenistii, luând locul Iesuiților, violența încetă după 1698 d'a fi mijlocul de convertire al protestanților, luându-i loc convingerea. Turburări noi se ivesc la Languedoc, Cévennes, Malplaquet, Denain, Nîmes etc.; dar armata trimisă aci și condusă de Mantrevel, Villars, Bresvick aduse liniștea cu cele mai mari pagube pentru protestanți. Protestanții rămași în viață trecură în Anglia și Olanda. Timpul posterior apare ca o nouă încercare a Iesuiților.

condamnați obținură grație. Ducele de Bourbon, primul consilier al majoratului lui Ludovic XV, readuse timpurile lui Ludovic XIV pentru protestanți, cari nu vedeau scăparea de cât în a se supune legii dată la 1724, lege care sub cardinalul Fleury nu avu nici un efect. Cu mórtea sa situația se înăspri și persecuția contra protestanților se întinse în Languedoc, Dauphiné, Guyenne, Normandia, etc. Situația se clarifică prin o dare de sémă a timpului acestuia Inchisorile de la *Grenoble, de la Crent, Montpellier, Valence, Die, Montélimart, Nîmes, Ferrières...* erau pline de noi convertiți, a căror singură vină era *d'a fi a. istat la întruniri*. Cel ce scăpară se refugiară. Iată ce ȳice intendentul de Languedoc relativ la aceste emigrări «*că cei ce posedă câte-va bunuri nu desertéză,*» pentru ca să răspundă la aserțiunea catolicilor ce voesc să îmbunătățescă situația. Era în adevăr ceva prea tiran a vedea nisce ómeni mai mult bētrâni supuși torturilor pentru credințele lor religioase. Dar ce să ȳicem? Clerul catolic 'și vedea sfârșitul său, adus tot din cauza sa, și ajutat de puterea seculară căută să'și vindece ranele, cari se transformaseră în cangrene, prin mijlóce coercitive și de cel mai rău augur pentru biserică, și de care avură și ei însuși a suferi mai în urmă, ceea-ce face ca chiar unii prelați să încline către moderantism. De aceea Ludovic XVI la venirea sa pe tron găsește tendința către tolerarea protestanților. Ludovic XVI în 29 Ianuarie 1788 acordă aceleași drepturi civile și catolicilor și protestanților, și, dacă în 1815 protestanții de la Nîmes fură masacrați,

acésta nu se pôte privi ca o ură a catolicilor contra lor. Sub acest rege începe epoca de libertate religiósă, care pune capăt luptelor civile. Cam ast-fel se pôte resuma reforma și mersul ei în Francia. Rămâne acum să ne întrebăm: Ce bine a adus reforma aci? Răspunsul este că reforma aci a dat științei, comerțiului și industriei o direcțiune ce mergea spre desvoltarea Franciei ¹⁾.

Reforma în Spania

Maî catolică ca alte țări ale Europei și condusă de un rege ca Filip II, fiul lui Carol V și a Isabellei de Portugalia, Spania se pronunță contra reformei, căci erezia era pentru ea o crimă de *les-Majestate* și lupta pentru distrugerea ideilor noi care veneau să se împământenescă și aci. Chiar sub Carol V, Spania a trebuit să fie dușmana reformei. Șeful statului spaniol ajutat de puterea Papală, lupta din răspuțeri să nu piardă terénul și aci, dacă în alte țări mai liberele humaî putea avea trecere, și n'a lipsit nici unul nici altul d'a inventa și întrebuința toate mijlóccele ca să-și îndeplinescă scopul. Inchisițiunea, acel tribunal fără de milă, care a înecat în sânge pe orî-ce presupus eretic, avea bine-cuvîntarea Papei, prin care trăia, și sancțiunea regelui. Predicatorul lui Carol V, Constantin Ponce ²⁾, și Carranza, arhiepiscop de Toledo,

¹⁾ Când consider, dice M. Meux, acea ce-au făcut protestanții în Francia, admir numărul lor mic.

²⁾ Constantino Ponce de la Fuente, autorul a mai multor opere, între care un catehism — publicat la Anvers 1556. Unii catolici voesc să pretindă că acesta s'ar fi sinucis în închisóre, pentru a 'l arăta că nu era tare a suferi.

cădută victime ale bănuielei că înclină către reformă. Ca și în Olanda, Portugalia, Anglia și Franția, pretutindeni unde Filip II, voise să se amestece pentru a sufoca reformațiunea, de și din punctul de vedere politic pe unele locuri se părea că-i susține, el nu reușește nici în Spania pe deplin. Destul că vastul imperiū ce moștenise la suirea sa pe tron, era redus la nimic la mărtea sa, și acesta din cauza îndărătnicieii cu care voea a sili lumea de a nu părăsi catolicismul.

Sevilla, Valladolid, Burgo și Barcelona fură focarele protestantismului. Juan Gil, Christobal, Losada (medic) Franzisco Safră (dr. în drept), don Juan Ponce de Leon, și Domingo de Guzman lucrară pentru răspândirea ideilor lui Luter. Insemnat în urmă este Domingo de Roxas și Agustin de Cazallă. Ideile noi puse în opere de bărbații reformei se răspândiau cu greu și în secret. Un organ însemnat pentru răspândirea ideilor este *micul Iulian* (Iulianillo Hernandez).

Reforma în Țările de Jos ¹⁾

Spiritul liberal de care erau însuflețite aceste țări, n'a putut să stea indiferent la ideile noi ale reformei, necum a le respinge.

A fost de ajuns ca comercianții stăini, pătrunși de spiritul reformat, să se pună în contact cu locuitorii din Anvers (1513) și Amsterdam pentru ca protestantismul să prindă rădăcinii în aceste localități,

¹⁾ Memoir of. J. L. Motley.

unde Papa nu avea autoritatea pe care o avea aiurea și nici monahii nu erau vedeuți cu ochi buni ca unii ce erau considerați de staționari în științe și inactivi în viață. Contactul apoi al tinerilor ce și făceau studiile la Geneva acum și traducerea Bibliei lui Luter (1523) în limba olandeză au grăbit curentul acesta în Țările de jos. Poporul aci era în favorul reformei ca unul ce era sătul de abuzurile clerului și cu osebire ale monahilor și de aceea cu o iuțelă foarte mare se răspândesc între locuitori scrierile lui Erasmus de Rotterdam, căpătându-și adepți numeroși, cu osebire între streini, în cari încarnându-se acestea, se lovea cu înverșunare în autoritatea Papei. Și aci însă reforma găsi apăsători, și *Ioan de Bakker*, preot, este primul martir al ideilor reformatorii în Țările de jos. Sub Carol V. la a cărui urcare pe tron catolicismul era prima religie permisă¹⁾, situația s'a încordat și mai tare. Acesta nu cruța nimic pentru a opri răspândirea reformei, introducând în mijlocul cel mai teribil, ce se întrebuința contra ereticilor, Inchizițiunea. Ordinul din 22 Martie 1521 dispune ca cărțile și scrierile eretice să fie arse, ne mai permițându-se pe viitor imprimarea lor²⁾ Cu mijloace opresive Carol V ajunge să facă ca comerțul să stagneze, pînă ce se vede nevoit a acorda toleranța și 50,000³⁾ individe cădută pradă ambițiunei de intoleranță a acestui puternic rege.

¹⁾ Pouillet, les Constit. nat. 98.

²⁾ «Niet te coopen, vercoopen, haudene, lezen, scrivenen, of te prenten eenighe boucken van Luther of te van zijn opinien, al waren die eenighe plaetsen goet». Plac. de Flandre, 1,100.

³⁾ *Grotius*, Ann. Belg. civ. I., spune că numai 10,000.

Sub Margareta de Parma, sora lui Filip II al Spaniei, situația rea a acestor țări se înăspri și mai mult, grație despotismului episcopului din Arras, cunoscut sub numele de cardinalul Granvella, primul-ministru al Margaretei saă mai bine al lui Filip II. O reacțiune se face contra dominațiunei spaniole și în fruntea ei se pune prințul d'Orange și contele d'Egmont și de Hoorn, ceea-ce făcu ca să izbucnescă în revoltă cu ocașiunec decretului lui Filip II, de a se persecuta reformatorii și de a se pune în practică hotărârile Sinodului de la Trident. Reuniți la Bruxella, în casa cōtelui de Kuilenburg, se hotărâsc reformatorii de a se opune pînă la cele din urmă contra ordinelor lui Filip, ca unele ce loveau în libertatea conștiinței. După ce se duseră în persoană la Margareta cerendu'i asigurarea libertăței de conștiință și desființarea inchișițiunii. Nobilii asociați căulară a se pune în contaet cu poporul din tôte localitățile, ceea-ce făcu ca protestantismul, avênd cu el majoritatea, să începă a se profesa în public, ba chiar Filip II, care nu era deprins a face concesiuni de data acêsta se vede nevoit a ceda, cu tôte că cedarea sa era ne-sinceră, ci căuta prin acêsta a rupe legătura care se formase între nobili și popor. În realitate el lăsa închișițiunea și se pregătea pentru a putea stinge mișcarea din Țările de jos. Numărul protestanților aci era mare, și dacă lupta contra icónelor n'ar fi luat caracterul unei desembrări între locuitori, începênd cu Flandra și Artois, pôte că Filip II găsia o rezistență mai puternică aci, de și unii protestanți se mulțumesc cu măcelurile iconoclasmului,

care în 5 zile pustii 400 biserici¹⁾, pentru cuvîntul că și-aû asigarat localurî pentru cultul lor propriû. Asociaþîi se desfac și Guillaume d'Orange cu alþi nobilî emigrarã. Acum Filip II este în plãcuta poziþiune de a reduce la nimic pe protestanþi, în care scop trimite pe *ducele de Alba* ca guvernator al Țerilor de jos, cãruia i-se pun la dispoziþie mijlócele necesare²⁾ Primul act al acestui tiran a fost instituirea consiliului ce purta numele de *Tribunalul de sãnge* cu misiunea de a da morþii în chipul cel mai arbitrar pe orîce om, care și-ar permite de a ridica vocea contra catolicilor, și de care muri contele de Hoorn și d'Egmont împreună cu alþi nobilî, aducẽnd jertfe în timp de 3 ani 18,000 de ómeni, cu tótã opoziþia prinþului d'Orange, care avea influenþã mare în Olanda. Starea rea³⁾ a protestanþilor în aceste ȝeri se prelungi și sub Don Juan d'Austria și Alexandru Farnes, aþa cã Spaniolii perd aci orîce simpatii pentru a putea sã continue cu uþurinþã dominaþiunea, ceea ce fãcu ca la 23 Ian. 1579 statele acestea sã se unescã, în urma pãcii de la Utrecht, pentru a se apãra contra celor ce voiaû sã le rãpescã libertatea, de și întẽmpinarã multe greutãþi atãt sub Guillaume d'Orange cãt și sub urmaþul acestuia, Mauriciû de Nassau⁴⁾. Statele generale avurã în urmã sã se pronunþe asupra diferendului religios

¹⁾ v. l'Histoire des révolutions des Pays-Bas par Schiller.

²⁾ Cu armata venia o trupã de vr'o 8 — 900 curtezani și în 1572 catolicismul pare cã triumfã.

³⁾ Numãrul proscriþilor se urcã la 100,000.

⁴⁾ Opoziþia îndreptatã contra lui Filip II cred unii cã era mai mult politicã ca religioasã. Aug. Langel op. cit. pg. 335.

ivit între două învățați Arminiū ¹⁾ din Leyda și Gomar, care despărțise populațiunea în două partide, pînă ce în 1630 reușește partida calvinistă, reprezentată prin Gomar. Abia după acest an luptele religioase sunt înlăturate și Olanda acordă posibilitatea orî-cuî a trăi în liniște pe teritoriul său, fără a se uita la credința ce o profesază, lucru ce aduce acestor țări un folos imens, putîndu-se stabili aci omenî ce nu puteau sta aiurea și cari aci, prin deșteptăciunea lor, lucrau la dezvoltarea comerciului. De aceea pacea de la Vestphalia (1649) a trebuit a fortiori să asigure pentru tot-d'auna libertatea politică a acestor țări, cari se rădicaseră o stare înfloritoare. ceea-ce le face să devină un centru de toleranță religioasă.

Reforma în Anglia

Caracterul reformei în Anglia se deosebesce de al celor-l'alte State ²⁾, căci de unde în alte State poporul în dorința de libertate se ridică contra dominațiunei puterei bisericesci de la Roma, în Anglia este singur regele, care începe reforma, lovind în Papa. Iată dar încă de la țară care ne va servi d'a putea înțelege

¹⁾ Arminiă învăța că omul lucrează binele prin sine, așa că faptele bune aparțin naturei omenescei, Gomar susținea predestinația.

²⁾ În nici o parte reforma nu se arată sub colorî așa urâte. În Anglia ea a fost cu totul politică. Opera începută de Enric, asasinul femeilor sale, a fost continuată de Somerset, asasinul fratelui său, și terminată de Elisabetha, asasina nenorocite Maria Stuart, care venea spre a-i cere asil. *Edinburgh Review*, 1829 T. I. pag. 172.

modul se continuă și se termină această certy dintre Rege și Papă.

Reformator al Angliei se pune *Enric VIII*, care domnea în Anglia tocmai atunci când Luter se dăduse pe față contra Bisericeii apusene, și care în iubirea cea mare către Papa, încercase să combată pe Luter în un tratat al său intitulat «*Assertio septę sacramentorum adversus Martinum Lutherum*»¹⁾ pentru care Papa mulțămindu-i i-a dat titlul de *defensor fidei*. Enric însă urmărea alt-ceva cu apărarea ce o făcea Papai. Se pare că el voia să obțină favorul d'a se putea desface de soția sa Caterina de Spania, fiica lui Ferdinand și mătușa lui Carol V, și a se căsători cu fiica unui nobil numită Anna de Boleyn. Motivul invocat de Enric, era că se afla în înrudire cu soția sa, de și pînă aci nu reclamase acesta. Papa Clement VII pentru a nu lovi în predecesorele său pe de o parte, căci el i dăduse dispensa, iar pe de alta pentru a nu strica bunele raporturi cu Carol V, se pronunță contra cererei de divorț a lui Enric. Aci stă adevăratul motiv al discuțiunei dintre Rege și Papă și aci trebuie veduț mobilul ce a împins pe catolicul rege de odinioară ca să reformeze biserica sa. Puterea temporală n'ascultă decisiunea puterei spirituale și Enric VIII în urma consultărei Universităților engleze se declară prin Kranmer, Arhi-episcopul din Cantorbery, deslăcut de soția sa. După cum refuzul Papai a mahnit și tot-odată a îndârjit pe regele Angliei contra sa, tot așa

¹⁾ Opera acesta a fost considerată de Papa Leo X ca, un diamant al cerului.

nesocotința lui Enric a supărat și a înrăutățit pe Papa contra sa. De aci bula de escomunicare dată de Papa contra lui Enric, d'aci ruperea a orî-ce legătură între șeful statului englez și episcopul de Roma, care se efectua cu atît mai lesnă cu cît Roma aci îngreuiase prea mult pe popor cu diferite sarcine. Ast-fel se explică de ce în scurt timp în Anglia puterea Papei este cu totul sdruncinată, ast-fel înțelegem de ce poporul englez cu totul liberal, lasă de data asta regelui său o putere ca și absolută, permițendu-i a fi pînă și șeful bisericei anglicane¹⁾. Numai această ură personală dintre Rege și Papă explică de ce aci reforma nu se atinge de dogme, ceea ce a permis orî-cărei confesiuni să 'și dispute ântăietatea în tot timpul lui Enric VIII, fiind în același chip vădute de acest rege crud, dacă nu tiran.

Situația se schimbă însă sub domnia lui Eduard VI, care a favorizat pe față protestantismul. În Anglia regele se pronunță asupra credinței supușilor săi, și d'aceea cu schimbarea regilor se schimbă și curentele doctrinale în materie de religione. Luptându-se într-o l-altă, catolicismul cu protestantismul, a făcut ca nu numai conștiința omenilor să fie turburată, dar să înece în sânge părerile lor, când ele erau contrare șefului statului. Faptele Mariei catolica (sângerósa) și ale Elisabetei probéză pînă la evidență aserțiunea acesta. Cinci ani de domnie ai Mariei au

¹⁾ La 30 Martie 1534 parlamentul engles 'l declară de șef al bisericei anglicane și interzice Bisericei anglicane orî-ce relație cu Roma.

trebuit să facă atâta rău, că Anglia multă vreme în urmă a fost nevoită să plătească apucăturile catolice ale acestei regine. Tendința opusă a Elisabetei aduse iarăși perturbarea în spirite, ceea ce avu de rezultat lupte civile, a căror răutate e mai presus de orî-ce îndoielă. Este prea adevărat că din secularizarea averilor clerului catolic s'a putut forma acea flotă puternică, care a făcut pentru prima dată pe Anglia să apară ca putere maritimă, zdrobind flota spaniolă, în lupta cu Filip II, așa că din acest punct de vedere reforma de te Angliei ocaziune de a deveni stăpână peste ocean. Liniștea nu domnesce însă în interior nici cu sprijinul dat de Elisabeta ¹⁾ protestantismului. Unitatea de vedere nefiind la protestanți, a trebuit a tortiori că să fie divisați și aci.

D'ăcea succesorii Elisabetei, Iacob I, și cu osebire Carol I, a trebuit să aibă de luptat cu presbiterianii anglicani, cari uniți cu cei scoțieni, căutaū să nimicească episcopatul, cum și cu partida independenților în fruntea căria se afla Cronwell, din mîna căruia regele trebui să móră (1649), iar catolicismul să fie considerat ca o adevărată idololatrie. Abia prin actul lui Guillaume d'Orange, după care nici un catolic nu putea aspira la corónă, spiritele în Anglia se mai liniștiră, ceea ce făcu ca Anglia să prospere în industrie, comerț și pe calea culturală, ajungînd a întări înțietatea maritimă, pe care o câștigase sub Elisabeta,

¹⁾ Acesta prin bilul celor 39 articole a dat forma definitivă a Anglicanismului. Raynal dice : Peut-être n'a-t-il manqué aux Anglais que trois Elisabeth pour être les derniers des esclaves.

aşa că relele reformei par întru cât-va a fi compensate, chiar dacă le-am privi ca un rezultat al unei coincidenţe de fapte, datorită împrejurărilor de ură dintre catolici şi protestanţi ¹⁾).

Reforma în Danemarca şi Suedia

Reforma în Danemarca s'a introdus prin Frederic de Holstein (1530) iar în Suedia de Gustav Wasa. Spiritul de libertate ce bătea în Europa nu putea să lase aceste ţări în afară de curentul reformei, şi să nu dea posibilitate acestora de a scăpa de tirania în care se găsea sub guvernământul lui Christian II,

¹⁾ Prin această confesiune se recunoscea existenţa unui Dumnezeu în 3 persoane şi că omul nu poate fi mântuit de cât în numele Fiului, care să ofere în sacrificiu pentru păcatul original şi pentru păcatele actuale ale omului. Se admit apoi 3 simboluri. Din cărţile sante aŭ primit cele canonice, escludend pe cele apocrife, fără a pune vre-un preţ pe tradiţie, după cum se înţelege în biserica catolică. Biserica poate statua numai asupra cestiunilor ce aŭ origina în sf. Scriptură, Sinódele se pot aduna cu voia părinţilor, dar sunt şi ele supuse erorii. Aŭ mai departe, ierarhia veche şi puterea episcopală, ca una ce convenea aristocraţiei ţerei. În biserica Romei se recunoscea *şeful de onoare* al bisericii întregi, dar fără a avea saŭ a putea crede că are vr'o jurisdicţiune specială în regatul englez, căci aci regele era şeful suprem. Mântuirea se face prin credinţă şi fără meritele omului.

Din mistere admiteaŭ numai botezul şi euharistia, iar în euharistia corpul şi sângele lui Christos se da numai în chip spiritual, de ore-ce învăţătura transformăţiunei nu se poate proba cu nici un citat din Sânta Scriptură. Impărtăşirea se dă sub ambele forme, adică pâine şi vin. Purgatoriul, indulgenţele icónele şi reliquiile s'aŭ înlăturat Liturgia era oprită, iar cel ce o sêvêrşia plătia 10,878 fr. şi era condamnat la un an de închisóre. Cel ce venia la biserica anglicană în timp de o lună, plătea 20 de livre sterlinge.

cunoscut în istorie sub numele de Neron al Nordului, în unire cu arhiepiscopul din Upsala, Troll, care era primul său consilier, ajutat și de Papa, escomunica pe toți cari nu se supunea. Așa d. ex. vedem bula Romei contra Senatului din Stockholm, ce se opunea contra pretențiunilor lui Christian. Se vine în urmă la o împăcare. Un banchet dat de Christian, întrunia pe senatori ca în unire cu suveranul să se readucă raporturile bune din trecut. În mijlocul mesei Regele și Troll, urmați de o cătă de asasinii se năpustiră asupra senatorilor. Se putea prevedea la ce consecințe funeste trebuia să ducă asemenea sëlbatăcii din partea guvernului. Suedia dă semnalul deștep-tărei. Christian alungat din Suedia de către Gustav Wasa, este depus în Danemarca (1525). Urmașul acestuia Frederic, duce de Holstein, dede statelor sële religiunea protestantă. Reforma luă deci locul catolicismului în aceste țări și împreună dădură concursul lor puternic cauzei protestante în răsboiul de 30 de ani.

Dacă e să credem lui Condorcet, apoi introducerea luteranismului în aceste țări n'a avut tocmai rezultatul așteptat, de ôre-ce scăpându-le de mâna tiraniei catolice le-au dat pe mâna partisanilor reformei, pe mâna domnitorilor protestanți, cari căutaă să se folosescă în aspirațiunile lor de influențele religiunei. Nu este însă mai puțin adevărat că dacă Danemarca și Suedia îmbrățișaze cauza reformei, au avut motiv d'a se desbrăca de vechile credințe, cari numai corespundeaă adevăratelor trebuințe, schimbate fiind prin furia romană în un jug apăsător. Faptul vinderei de indulgențe în aceste țări,

prin legatul Papei, Arcemboldi le-a sărăcit cu 2,000,000 fiorinî, de şi erau sărace de felul lor. Când dar vedea biserica transformată din mântuitoare şi bine-făcătoare în apăsătoare şi dăunătoare intereselor lor, atunci naţiunile acestea n'au putut suferi mai mult şi se revoltară, primind protestantismul, ce le asigura pacea şi dezvoltarea naturală.

Reforma în Rusia

Ruşii primiseră creştinismul prin intermediul bisericei orientale, şi ca atare sub reforma ortodoxismului nealterat. Ei depindeau de Constantinopol, pînă la finea secolului XVI şi începutul celui al XVII-lea, când biserica rusescă fu înălţată la treapta de patriarhat, luându-şi locul după cele 4 patriarhate de resărit. Numai graţie acestei înălţări se datoresc luptele dintre biserica şi Ţări Rusiei, căutând a-şi împărţi dominaţiunea. Aşa Petru cel Mare, luând de model biserica anglicană, aduse o reformă a bisericei sale, căutând a lua puterea spirituale orî-ce putere corporală şi orî-ce amestec în afacerile civile, desfiinţând şi patriarhia. Petru cel Mare înţelegea, că clerul poate turbura poporul cu influenţa ce o are şi d'aceea nu i-a lăsat nimic din mijloacele cu care putea să facă asemenea lucru. Tot el a oprit intrarea ómenilor în monastiri înainte de etatea de 50 de ani. Ca şi Sigismund August în Polonia, Petru cel Mare în Rusia, a dat libertatea conştiinţei şi liberul exerciţiu al cultului. În locul patriarhatului des-

ființat, el înființă Sinodul pus sub președenția sa¹⁾. Nicî o dată însă n'a voit să primescî a fi adeptul vederilor bisericeî de la Roma, cu tôte propunerile ce i s'a făcut, cu osebite atunci, când visitând mai multe țeri, s'a oprit cât-va timp la Paris. Serbarea ridicolă înființată de el, prin rădicarea nebunului Zoțof, ce-l avea la curte, la demnitatea de papă, probéză aver-siunea ce-o avea pentru papa și biserica sa. Era în adevăr de tot ridicol să veđi un nebun încoronat ca papă de bufoni și ținându-se discursuri de 4 gîngavi și cu tôte acestea Petru cel Mare în ura sa a mers pînă a introduce o așa sêrbătóie²⁾.

Aceiași situație favorabilă ce era sub Petru cel Mare pentru ideile noui fu și sub Catherina II. Stăbilitate și comunități diferite fură înființate, ademenirile papei fură nebăgate în sémă, și edictele de toleranță au făcut ca Rusia să apară între cele-lalte state ca singurul stat creștin, unde certele religioase n'au putut progresa pînă a se transforma în lupte civile. Numai grație înțelesului ce guvernatori dau edictelor de toleranță, Rusia a fost cruțată de a vărsa sânge din motive religioase. Inteligenței și capacițăței unui Petru cel Mare, Rusia datorește progresul și dezvoltarea, fără a fi dusă de

¹⁾ Membrii sinodului trebuiau să presteze următorul jurămînt înainte de intrarea în funcțiune: Jur a fi credincios și supus servitor suveranului meș natural și adevărat, auguștilor succesorî, ce va voi a numi în virtutea puterei incontestabile ce are. Recunosc că el este judecătorul suprem al colegiului spiritual; jur pe D-deu ce vede totul, că înțeleg și esplic acest jurămînt în tótă puterea și sensul ce presință cuvintele la acei ce 'l citesc și la acei care 'l ascultă.

²⁾ M. Lévêque, dans son histoire de la Russie.

reformatori, cu toate că nu se poate nega cu desăvârşire că călătoriile lui Petru în Europa şi educaţiunea Catherinei să nu fi influenţat la dezvoltarea ei. — Prin faptul acesta anabapţiştii, fraţii moravi şi alte secte se stabiliră în Rusia.

Reforma în Polonia

Spiritul reformei străbătând aci a fost ajutat a se întări şi progresa de Sigismund-August, un rege foarte liberal, care se dice c'a permis libertatea conştiinţei în materie religioasă, ba chiar papa, prin reprezentanţii săi trebuia să cedeze spiritului reformat. Aci 'şi luă început secta Unitarilor, cunoscută sub numele de Sociniani, după numele fondatorului ei¹⁾. Tot aci persecutaţii din alte părţi 'şi găsiu refugiul lor.

Roma în Polonia era lipsită de autoritatea sa. Prin tendinţele liberale ale regelui, reformatorii în Polonia au privilegiul a se fortifica şi a-şi întemeia comunităţi religioase cu centruri de cult. Magnaţii Poloniei ca şi principii ofereaş sprijinul lor. Abia la 1638 Socinianii încep a decădea, de ore-ce se credea că ei dau ajutor regelui, Suediei, Gustav Carol, contra stăpânirii d'acolo. D'acum libertatea sectei fu mărginită în Polonia. Dar nu erau numai Sociniani. Deja mai multe confesiuni se introduseră aci, cunoscute sub numele ne *Dissidenţi*, care 'şi căutaş de interesele lor fără a fi turburaţi, pînă n1709, de când fură apăsaţi de partida contrară prin

¹⁾ Lelius Socinus din familia Sozzini, italian de neam.

mijlocul Iesuiților¹⁾. Numaî unei așa stări de iritare internă Rusia, prin Catherina II-a, a putut să se amestece în afacerile Poloniei cu numirea lui Poniatowski²⁾ ca rege al ei, și luând partidul apăsătorilor, aduse luptele externe în urma confederațiunei de la Baar, provocată de partidul conservator, și așa fel în 1772 Polonia perde libertatea ei în folosul Rusiei, Prusiei și Austriei.

Reforma în Italia

Moravurile și obiceiurile Italienilor erau contrare reformei. Ceea ce o făcea să țină încă la vechile practice, era nu numai biserica, nu numai dogma sa și explicările ei; dar însuși acele practice ce erau proprii națiunei³⁾. Cine nu scie că în Italia lumea avea cuvinte mai multe la adresa bisericeii: Indulgențele, pelerinagiul, vînderea reliquiilor erau aci isvórele bogăției pontificale. Acesta era motivul d'a nu primi biserica reforma. Deși unele state mici ale Italiei nu făceau așa specule, totuși trebuia să aprobe pe Roma de frica imperatorului și a papei, cari erau lângă ele. Cine nu 'și aduce aminte de purtarea stupidă a Florentinilor față cu Savonarola, care apăra interesele lor față cu papa, și totuși acesta condamnat de papa, aceia strigaū: trăiască papa Borgia?! Starea depravată a poporului italian era un motiv d'a face ca Italia să fie nepăsătoare față cu abuzurile cle-

¹⁾ Essai sur l'esprit et l'influence de la réformation de Luther par Charler Villers.

²⁾ Cunoscut sub numele de Stanislas-August.

³⁾ D. ex.: pompa și luxul din biserică, din arta profană și bisericescă.

rului. Cei ce urau clerul pentru abuzurile s ele, nu admiteau nici religiunea: inevitabil ei erau sau ateii sau papista i. In Italia, dac a e s a credem pe Machiavel¹⁾, atunci «*Cel mai mare prognostic al ruinei apropiate a cre tinismului este de a se vedea popoarele c a se apropie c at mai mult de Roma.*»  i apoi c a «*exemplele scandal ose  i crimele curței de la Roma, au fost cauza c a Italia a perdut peste tot principiile piet  ei  i tot sentimentul religios.*» D and p in a la un punct desvoltare literelor, sta ion and cu sciin ele, nici acolo nu ar ata u o tendința în adevărat seri s a. A a papa Leon X, încuraja arta dramatic a  i asist a la representa ia piesei Calandra, al c aria autor era cardinalul Bibiena,  ncur ia poesia, elocin a, pictura, sculptura, arhitectura, musica, dar nu f acu nimic pentru sciin e. Filosofia, politica, istoria natural a, fizica, astronomia erau sub censura scolastice i. Exemplul cu Galileu  i Urban VIII prob ea conflictul cu ea.

Iat a dar de ce Italia nu se d adu reformei  i de ce unii italieni, cari treceau de reformatori, trebuir a s a plece în Germania sau în alte p ar i pentru a fi în liniște. Cu ac est a u or se vede c a Italia prin ea în-su i era contra Europei.

Reforma  n România

In România trebuie a recun osce c a reformatorii n'au putut s a g as esc a terenul folositor pentru propagarea

¹⁾ Machiavel, discours sur la première d cade de Tit. Liviu liv. 1, chap. XII.

învățăturilor lor, din două motive. 1) Situația bisericeii era cu totul alta de cât în apus și 2) Poporul românesc, din firea sa cu totul indiferent pentru alte religii și confesiuni, a dat asil refugiaților din alte părți, dar nu le-a permis nici să abuzeze de această toleranță religioasă, nici n'a lepădat religiunea strămoșească pentru a se alipi la confesiunea protestantă.

Este aproape un fapt cunoscut care se documentează istoricesc, că românii s'aș opus atât tendințelor politice ale apusului cât și celor religioase cu cea mai mare energie. Românii d'aci aș preferat să fie supuși vicisitudinilor timpului, să sufere greutăți și asupriri, dar aș refusat atât în respectul politic cât și în cel religios a se alia cu apusul. Ei, românii, s'aș unit cu bulgarii și aș format imperiul Româno-Bulgar; aș împrumutat literile cirilice în cărțile bisericești cu cari și-aș început literatura și s'aș alipit și curentului grecesc, dar n'aș voit să permită influinței apusene să se stabilească la ei.

Ortodoxismul român însă în România, după datele ce avem, a fost supus încercărilor d'a se perde contopindu-se cu catolicismul sau protestantismul. Nici unuia cum nici celui-l-alt nu le-a succés și românii din aceste țări se pot fâli c'aș rămas credincioși religiunei strămoșești.

Încercările protestanților aci aș venit din Transilvania, de ôre-ce erau legături între românii d'aci și cei de peste munți. Se cunosceaș prin acest contact atât principiile cât și tactica protestanților fie luterani fie calvini. Nu numai atât. Persecuțiunile ce suferiaș și secuii ca-

tolici, din partea protestanților își silea să se refugieze în principate, unde nu puține aveau de spus în contra aceloră. Pe de altă parte lipsa de cărți religioase în limba românească, dăduse privilegiu protestanților d'a preîn-
tâmpina acestei necesități în folosul lor bine înțeles¹⁾. Și acest mijloc le-a fost dejucat de români. Chiar în situația grea în care se găseau n'au voit să primască ajutoarele ce străinii pare că voiau să le dea, așteptând nisce vremuri mai bune. Tenacitatea pentru vechea credință, vitejia față cu dușmanii patriei cum și toleranța lor religioasă, au probat puterea și nobleța caracterului românesc, evitând și acele lupte confesionale ce le-am vădut în alte state.

Scim că înainte de Luter se făcuseră încercări pentru reformă. Huss, Vicliff și alți adepți ai lor pregătiseră întru cât-va spiritele la acésta. Cum însă Roma era puternică, regiul catolic fiind la dispoziția lor, nisce așa eretici, cum își numea curia romană, au trebuit să plătescă foarte scump încercările lor. Totuși adepți se făcuseră și persecutați în țările lor, aceștia căutați asiluri acolo unde puteau să trăiască. D'aceea ereticii hussiți trec în Moldova, persecutați de catolici în Ungaria, și aci pot, la Huși, să-și întemeieze o colonie și să-și profeseze în libertate credințele lor religioase, ba ce este mai mult, fiul și urmașul lui Ștefan c. M., Bogdan Voevod, și-a făcut acest oraș eretic ca reședință a sa, privind pe coloniștii cu aceiași ochi buni ca și pe indigeni. Este curios însă, cum aceștia per-

¹⁾ Catehismul calvinesc ed. I, Belgrad 1642. ed. II, fol. Belgrad, 1657, și Tâlcuț evangeliilor-Brașov 1580.

secutați de catolici din Ungaria și adăpostiți în Moldova au revenit la catolicism?... Cum că au existat mulți eretici aci, mai înainte de ivirea luteranismului, se vede din bula lui Eugeniu IV, prin care se plânge că în Moldova s'au refugiat mulțime de eretici și cuosebire secta hussiților; iar cum că acești refugiați s'au făcut în urmă catolici în cea mai mare parte, se vede din scrisoarea lui Gheorghe Vasari, secretarul episcopului din Camenitza (Polonia) către reprezentantul Papei, Vincenzo da Portica ¹⁾.

Din cele dișe mai sus putem conchide pînă la un punct că în România au existat hussiți, deci reformatori, încă înainte de ivirea luteranismului.

Acum, dacă cercetăm firul istoric, vedem că în timpul când Luter începe predica în contra Romei, la Moldova (pentru că aci a străbătut în primul loc luteranismul) era domnitor Bogdan Voevod, fiul lui Ștefan c. M. Este curios că cronicarii noștri prea puțin vorbesc de încercările făcute la noi de protestanți. Abia-ici-colea-se vorbește câte ceva, și numai atunci când învățătura acestora era impusă de domnitorii țerii. Așa vedem vorbindu-se de Eraclide Despota și prea puțin de Grațian. Un ex. ne dă Miron Costin, care se revoltă contra ofenselor aduse credinței străbune de domni ca Despota și Grațian ²⁾.

Cum că însă luteranismul a început să'si încerce armele sale captivatorii în urma lui Bogdan Voevod

¹⁾ Monumenta Poloniae et Lithuaniae de Theiner, Roma 1861, t. 2, pg. 762.

²⁾ Miron Costin, t. I edit. veche, p. 236

se p^ote conchide d'acolo c^ă Miron Costin vorbește de eresul lui Luter în timpul acestui domnitor, de și nu spune nimic de vr'o încercare de acest soi^u. În adev^{er} iată la ce se mărginesce cronicarul: „*Pe aceea vrome s'a aț^ățat fapta lui Martin Luther, fiind om înv^êțat în teologie, în orașul W^urtemberg, în țara Saxoniei, pre unde a bisericeⁱ apusului s'a^u iscat înv^êțătura lui¹*.” Atât și nimic mai mult.

Nu tot așa și sub *Eraclide Despota*. Sub acest domnitor protestantismul lu^ă desvoltare, din cauză c^ă acesta profesa principiile lui. Iată ce ne spune cronicarul Miron Costin despre acest domnitor: „*Av^ênd viața între Soțini și s'a^u înceștat între nisce evangeliști (c^ă și el nu era pravoslavnic)*”. Și mai departe la § 823 adaoge „*aeve creștin drept, iar la taină eretic și ave^ă sfetnici de ai s^{ei}, de o lege cu dⁱnsul, mai apoi și-a^u ivit necredința sa*”. Cum c^ă acesta căuta cu orⁱ-ce chip să introduc^ă protestantismul în dauna ortodoxismului se vede din cuvintele aceluiași cronicar. „*La acea dată (7071) sf^ătuindu-se boierii țerei, d'impreună cu Episcopii, ce vor face cu acest risipitor de lege²*”. Dacă Ungurii mai pe urmă a^u voit să introduc^ă în România protestantismul, nu este un lucru de mirare. Aceștia, în luptele ce a^u avut să susțină cu Turcii, nevoiți fiind a cere în contra acelora sprijinul Moldo-

¹) Letopisețele de d. M. Cogalnic. t. II, pg. 185.

²) Letopisețe loc. cit. pg. 211.

venilor, n'au crezut că pot mai bine să le mulțumescă de cât încercând să-l facă protestanți.

Din faptul că Eraclide Despota era prieten cu Melanchton¹⁾ și cu ginerele acestuia Caspar Paucer, putem afirma că luteranismul a fost în fiore sub domnia acestuia, cel puțin la curtea și la școala din Cotnar, unde erau mulți Sași și Unguri, și unde profesorii erau protestanți. În o epistolă a lui Melanchton, intitulată *Ad Henricum Buscoducensem*, din 1556, și publicată de d. Emile Legrand²⁾, Melanchton după ce ôre-cum recunósce drepturile acestuia, căci spune că „*fuitque pater ejus δεσπότης Sami et marchio Pari*“, adaugă despre el că „*vir honestus et eruditus est et habet testimonia de genere suo et de exilii causis et de virtute militari digna fidé*“. Dacă deci Melanchton mărturisește despre acest aventurier așa fel, nu încape îndoială că la rîndul său Eraclide să fi căutat al răsplăti între altele prin încercarea ce se face d'a introduce protestantismul aci. Tótă sfortărea acestui principe protestant în convingerile sale, n'au putut să stabilească în Moldova un curent protestantic, de și acordase spese de învățătură aceloră dintre Moldoveni, pe cari cu sila 'i făcea să urmeze cursurile acelei școle.

Iată, în adevăr, ce ne spune Sommer în «*Vita*

¹⁾ Trecînd din Franția în Germania cu Comitele Worland de Mansfeld, a făcut prietenie cu Melanchton, cu care se întreținu asupra mai multor cestiuni filosofice și religioase, Emile Legrand, *Deux vies de Jacques Basilicos*, Paris 1889.

²⁾ Ibid pg. 281—282.

*Jacobi Despotae*¹⁾: «*Scholam item in oppido Cottanar, quod ferme a Saxonibus et Hungaris habitatur. erigere coeperat, collectis passim ex provincia pueris quos docere, ali, vestiri ex suo curabat aerario, constituto satis liberali magistris pro ea discentium paucitate, stipendio...*» Din acésta rezultă că Eraclide a căutat să facă din Cotnar focarul protestantismului, căci, după cum s'a dis mai sus profesorii scólei erau protestanți. Dacă Sommer nu spune pe față planul lui Eraclide, este că acesta a căutat să aducă numai laude domniei lui, fiind și secretarul său. Nu uită și nici că putea nici Sommer să spună că: «*Casparum Peucerum. Melanchtonis gene.um; humanissime scriptis litteris Witeberga evocabat, Ioachimum item Raeticum, in mathematicis disciplinis virum celeberrimum, viatico misso, Cracovia excitare conabatur, plurimum enim studiis illis delectabatur et instrumenta artis magno undique pretio conquirebat*».

Multă vreme nu l'a putut suferi Moldovenii pentru a-l lăsa să favorizeze pe protestanți. Luându-și soție din țara Leșască, având în serviciul său mai mulți Unguri, înființându-și în palatul său o capelă, organizată după constituția luteranilor, a trebuit să sufere în urmă ura poporului; și atunci când și-a propus să se pórte cu boerii ca cu proștii, cum dice Șincăiu, în ceea-ce privesce căsătoria, oprind divorțurile, atunci și

¹⁾ Emile Legrand, loc. cit. pg. 35.

²⁾ Ibid. pg. 44 cum și Gratiani de Iacob. Basilico pg. 185.

popor și boerime s'au revoltat contra sa. Se scie cum Eraclide adusese din țera Leșască pe ¹⁾ un óre-care Lusinie, episcop cu muere, cum 'l numesce Sincaiū, și după sfatul acestuia să fi decretat ca femeile ce vor voi să se despartă de bărbat să plătescă a treia parte dintr'un galben de aur ²⁾ și cum ajunseră pînă a desbrăca și biserițele ortodoxe³⁾. In urmă a pus pe spătarul Barnowschi de a otrăvit pe acest Lusinie, din cauză că scia secretele lui.

Dacă este să credem că episcopul lui Despot-Vodă a împărtășit ideile lui Calvin, cum se spune în *Gratiani*, de *Iacobo Basilico* pg. 179, «*doctrinaea Ioanne Calvino inventae magistrum, et alio sejus dem sectae homnes in dicendo exercitatos, e Polonia acciverat, per quos his de rebus populos erudiretur*», atunci putem conchide că protestantismul sub forma calvinismului, să fi fost răspândit la noi de către acesta. Pe acest Lusinie la cronicari 'l găsim mai adesea Lusinie ⁴⁾ sau și I. Luscinie ⁵⁾.

Unealta acésta a protestantismului perdându-și tronul și viața ⁶⁾, România scăpă de încercarea ce avuse

¹⁾ Cronic. an. 1563. Emile Legrand, *Sommeri Vita Iacobi Basilici*, pg. 92. Gratianus 'l numesce Lismaninum, nescio quem, ibid. *Gratiani de Iacobo Basilico* pg. 179.

²⁾ Ureche. t. 2. pg. 230.

³⁾ Ibid. t. 2. pg. 321.

⁴⁾ *Cronica* ed. II, t. II, pag. 335.

⁵⁾ V. A. Ureche, op. compl. t. II, pg. 321.

⁶⁾ Emile Legrand *Gratiani de Iacobo Basilico* pg. 206. „Tum Stephanus, tyrannidem ei et impietatem objiciens, canem (quae vox apud barbaros plena est contumeliae) appellans, equobus populū stavitque resurgentem clava percussit, et ut cum occi-

să îndure sub el, adică d'a-și perde religiunea ce moștenise.

Sub *Ștefan Tomșa*, protestantismul este înlăturat cu totul. Acesta atât de mult să fi fost contra apucăturilor lui Despot-Vodă, în cât luând frânele guvernului și punând să i se aducă înaintea sa pe Eraclide-Despota, i-a făcut o grósnică muștrare, și între altele l'ar fi muștrat că *și-a ris de lege și a prădat bisericile* ¹⁾. Din acésta se vede pentru noi că urmașul lui Eraclide n'a putut suferi să se întindă, în dauna legii strămoșești, propaganda ce făcuse acela și apăsările lui pentru a protegia lățirea protestantismului.

În timpul lui *Alexandru IV* încercările protestanților rămaseră zadarnice, căci acesta era cu totul contrar ideilor lor. În adevăr, el a mers până a ordona prinderea lui Wolfgangus ²⁾ pentru a nu putea mai mult să-și exercite comerțul său cu vinderea de cărți luterane, ceea-ce era, după părerea domnului, în dauna țerei sale. Urmele protestantismului se mai văd sub *Iancu-Vodă*, care fiind nēm de sas, a fost partisan al

deret servo a pedibus natione Tartaro imperavit ; qui stricto gladio, unico ictu, cervicem praebenti abscidit, caputque, ut ab omnibus spectaretur, hastae superfixit. Cadaver spoliatum atque multis vulneribus-concissum terrae mandarunt.

¹⁾ V. A. Ureche, op. cit., pag. 329.

²⁾ *Crussius* in *Turco Graecia* pag. 492 despre acest Wolfgang Schreiber, ne spune : „Die 22 Febr. 1565 Albertus de Wyss literas Constantinopoli germanie scripsit ad D. Primum Truberum, pagi nobis, vicini Doeringae concionatorem, quas ego 27 Augusti 1566 legi. In iis erat de Wolfgango Schreiber, qui captus fuerat a despota Moldaviensi, quod pios libros a D. Primo in schlavonicam linguam conversos (qui hic auspiciis generosi D. Io. Ugnadii excudebantur) in illis locis distrahere voluisset. Sed postea dimissus est (ut ex ipso D. Primo 1581 audiui) venditis illis libris (novo Testamento et loccis communibus S. Scripturae) quos etiam Turcae (qui cirulicis literis excusi) legerunt.“

lor. Cum însă protestantismul n'a găsit teren favorabil aci, așa că încercările sale aũ rămas zadarnice, se vede din faptul cum a fost tratat Eraclide-Despota și aceea aũ voit ca cu sila să introducă noua lege, să pôte vedea din următorul citat a lui Miron Costin ¹⁾ „*In anul 7153 (1645) a făcut nuntă Vasile-Vodă fiicei sale cei mai mari dómnei Mariei după Knézul Ragivil, om de casă mare din Knezia Litvei. Numai cu ce inimă și cu ce sfat aũ făcut acea casă după om de lege calvinescă care lege este scornită de un popă din Flandria... De mirat a rămas veacurilor acéstă casă, cum aũ putut suferi inima lui Vasile-Vodă să se facă; și multă vreme s'aũ frământat acest lucru în sfat, și câți-va pe atunci apëra acest lucru să nu fie, ales Thoma Vornicul și Iorgaki Visternicul; érá capete ca acelea abia de aũ avut țera când-va, saũ de va mai avea. Ei ȑicea lui Vasile-Vodă și pentru legea rătăcită, și un lucru nu fără de grijă despre împërăția Turcului. Eară Todirașco Logofătul și Ureche Vornicul sta asupra acestei nunte să se facă.*” De și d. V. A. Ureche, fără a bănuir că se inspiră de la Vornicul Ureche, reproducând acest citat ²⁾ caută să aducă o apërare cronicarului M. Costin, ȑicând că se abate de la tolerantism în materie de religiune, de órece era sub influența *mijlocului social*, totuși, cred, că M. Costin împărtășa însuși vederile acestea ca ade-

¹⁾ Letopisetele Țerei Mold. pag. 311.

²⁾ V. A. Ureche, op. cit. pg 361.

vărate și folositore. În adevăr, dacă Românii n'ar fi ținut cu sântenie la legea strămoșască, ar fi fost martorii multor scene neplăcute, ce resultaū din schimbările religioase. Nu voiū însă cu acesta să ȃic că sunt adeptul ne-toleranței religioase.

Din raportul făcut mai sus de M. Costin se vede că Vasile-Vodă, de sigur din motive politice, cum și P. Movilă, din istoria acestei căsătorii, să fi fost pentru căsătoria mixtă, fără a mai cere protestanților d'a se boteza din nou. Ce este mai mult, Petru Movilă să fi venit însuși la Vasile Lupul ca să mijlocască această căsătorie și să se fi consultat cu Meletie Sirigul asupra cestiunei ereticilor, lucru ce reese din o scrisore a lui M. Sirigul către Țarul Moscovei și datată din 15 Decembre 1644 ¹⁾. Se vede deci că Românii, de și toleraū pe protestanți, totuși nu puteaū să privască cu binc orice unire între ei. Deja înainte de Vasile-Vodă, pe timpul Mitropolitului Georgie Movilă (1581—82, 1584—90), acesta împreună cu albanezul Bartolomeu Bruth, aū căutat să stărpască urmele protestantismului în această țară ²⁾.

Cum am văduț pînă aci protestantismul era fără nici un ecoū în România, și tot așa în genere în biserica orientală, afară de Țerile Române de peste munți. Pozițiunea lor fiind sdruncinată în Orient, cato-

¹⁾ P. S. Melhiseddec., *Notițe ist. și areheol.* Buc. 1885 pg. 205: Am fost scris înaintea prea lunatei vōstre împărății din Țara Moldovei. În scrisorea mea cea mai dinainte vō facem cunoscut că am compus în Iași cu prea sf. Mitropolit al Kievului, o carte despre catehisarea ereticilor.

²⁾ Confes. ortod. de dr. B. Constantinescu, *Prefața*, pag. 5, nota.

lici! aveau încă o armă puternică ca să le ȃică, că inv    turile lor sunt departe d'a  nf     a doctrina adeveratei biserici,  i din acest punct de vedere protestanții erau redu i  re-cum la tăcere, înainte de domnia lui Va ile Voevod. A fost de ajuns ca patriarhul din Constantinopol *Ciril Lucaris* să încline către calvinism, pentru ca protestanții prin catehismul protestant ¹⁾ apărut sub numele acestuia  i tipărit la Geneva (1630), să pună înainte a Romei pe  nsu i patriarhul Orientului ca adept al protestantismului. Orientul ca  i occidentul se ridică contra acestui patriarh, care în cele din urmă pe drept sau pe nedrept ²⁾ suferă m rtea, din cauza  vinuirilor ce i se aduceau, iar catehismul ac sta, atribuit lui, fu condamnat de un sinod ținut în Constantinopol (1630) sub, Ciril Contari, succesorul lui Ciril Lucaris. Nesiguran a ac sta în care se găsea biserica de Orient, căci n'avea o confesiune cu care săi presinte protestan ilor inv    turile lor, dădea puțința acestora d'a- i întemeia aser iunile lor, că ortodoc ii cred ca  i ei dar că nu sci  că ast-fel cred.

Pentru a pune capăt încercărilor protestante pe de o parte, pentru a răspunde pe de altă parte at t acestora cât  i tuturor apusenilor că cred  i nu sci  ce cred s'a sim it nevoia unei formulări a credin ei care să sf r esc  ac st  stare de lucruri, pun nd la dispo i ia ortodoxilor invățătura ce să cuvine să cred ,

¹⁾ Cunoscut sub titlul «*Ανατολική δ  ολογία τ ς χριστιανικ ς π στεως*» în 18 capete  i 4 întrebări.

²⁾ Chronica Hușilor de Pr. Sf. Melchisedec, Buc. 1856 pg. 115 spune că confesiunea ac sta i-a fost  nsu it  prin intrigile Iesui ilor.

pentru ca să scie ce să credă și să pótă spune și altora ceea ce cred. Necesității aceștia răspunse opera lui Petru Movilă, fiul domnului Moldovei, Simion Movilă, și Mitropolit al Kievului, dând la lumină opera sa «'Ορθοδοξος ὁμολογία τῆς καθολικῆς καὶ ἀποστολικῆς ἐκκλησίας τῆς ἀνατολικῆς», operă ce s'a recunoscut ca coprinde învățătura bisericeii ortodoxe de către episcopii Rusiei mici, la 8 Septembrie 1641, cunoscută atunci sub numele de „*Espunere a credinței Rușilor*“ și trimisă în urmă în limba grécă și latină patriarhului de Constantinopol Parteniū spre aprobare.

Turburărilor produse de protestanți în Moldova, prin încercările ce făceau d'ăi atrage la confesiunea lor, le puse capăt „*Răvnitorul și apărătorul santei esevii răsăritene*”¹⁾ Vasile-Voevod, care în înțelegere cu patriarhul din Constantinopol adună Sinodul de la Iași²⁾, ținut în biserica Trei-Ierarhi (1642), sinod, care condamnă învățătura coprinsă în catehismul lui Ciril Lucaris și aprobă confesiunea lui Petru Movilă, cum s'a dis mai sus.

La acest sinod, au luat parte trimiși patriarhului *Profiriū*, fost episcop al Niceei, și *Meletiu Sirigul* († 1664); delegații bisericeii rusești *Isaia Trofim*, rectorul academiei teologice din Kiev, *Ignatiu Xenovici*, predicatorul, și *Iosif Conovici*, arhimandritul; *Varlaam*, Mitropolitul Moldovei, *Eulogiu*, episcop de

¹⁾ Cum se vede din o inscripție zugrăvită pe perete în biserica sântilor Trei Ierarhi din Iași.

²⁾ Dr. B. Constantinescu. Conf. ort. Prefație pg. 16. *Philippus Cyprius* in *Chronico Eccles. Graece* pg. 478. *Michael Lequien* in *oriente christiano*, tom. I, pg. 1253.

Roman, *Anastasiu* al Rădăuților și *Georgiu* al Hușilor, cum și *Sofronie* ieromonahul și egumenul mănăstirei Trei sf. Arhieriei din Iașiul Moldovei.

Țările creștine de peste Dunăre au fost și ele chieamate a lua parte la Sinod. Decisiunea Sinodului s'a adus la cunoscința generală prin președintele Sinodului, patriarhul din Constantinopol, și s'a tipărit în tipografia domnască ¹).

Sinodul, după ce și-a terminat lucrările, a adresat lui Vasile-Voevod următoarea scrisoare ²):

¹) Tot acum s'a decis ca Mitropol'a Moldovei să fie în relațiune cu patriarhul de Constantinopol în locul arhi-Episcopiei de Ochrida, *Cantemir*, Desc. Mold. pg. 160.

²) Ilustrisimului și prea marelui duce, iubitorului de Dumneșu și egemon a totă Moldovlachia, domnului Domn Ion V. Voevod, mântuire de la Dumneșu.

Ție a fost dat, cu adevărat Duce prea mareș a răspândi un tipar și aceste scrisori sinodice fiind-că ție ți-a oferit Domnul semnul de a fi sprijinitorul bisericeii sale și brav nimicitor al eresurilor; pre tine numai dintre toți egemonii pământului, alegându-te ca bine-plăcut lui, cuî altuia i s'ar cădea a proscie și a stigmatiza opiniunile false, dacă nu în adevăr minței tale geniale cei iubitori de D-șu. Care vedând Bisericele lui Christos perturbate din cauza capitulelor de curând ivite, cu cuprins calvinesc, pretindând a fi ale noastre sub titlu: „*Mărturisirea orientală a credinței creștine*“. Nu te-ai lenevit de loc, ci făcând toate chipurile, nu te-ai lăsat de ostenelă pînă a nu chieama locoțiitoriu a Prea sf. apostolicului tron ecumenic și a întregului sânt Sinod de pe lângă el, cum și din Rusia reprezentanți ai Bisericeii de acolo. Și așa cu aceștia ai sfășiat toate dogmele lor false admitând și întărind prin cărți publice dogmele curate ale Bisericeii orientale, și așa descoperind veninul cel ascuns în acele capitule tuturor fiilor ortodoxi ai creștinilor, ai ordonat a se face cunoscută în public socotința ce are despre aceste dogme Biserica noastră cea mare a lui Christos. Pentru ca așa să potă cunoște turma Domnului de pretutindene, de care mîncări trebuie a se feri, și spre ce pășuni sigure a se apropia.

De aceea mulțămind lui Dumneșu de cele economisite nouă de El prin tine, îl rugăm din tot sufletul a-ți dărui viața presintă îndelungată și pacinică înfrumusețând cu charul tău tronul ege-

Cum însuși Sinodul recunoște prin epistola de mai sus, cu sinodul din Iași se lasă posibilitatea răsăritenilor d'ași avea adunate și stabilite învățăturile de credință și se îndeplinesce lacuna mult simțită, probând prin Petru Movilă răsăriteni, că nu sunt vrednici de învinuirile ce li se fac de apusenii. Catechismul calvinesc aflat în Târgoviște la 1645 de Varlaam a fost combătut de acesta în răspunsurile ce le dă calvinilor și tipărite la Sucéva în 1645. Cum se exprimă Mitropolitul în prefața ce o face la acele răspunsuri se poate vedea în cronica lui Șincaiă pg. 70—71.

Ne învinuesc însă protestanții dicându-ne că dacă am rămas în urmă cu cultura, acesta se datoresce îndărătnicieii d'a nu ne uni cu ei. Starea nesigură în care se găsea principatele la ivirea protestantismului și la încercările lor d'a ne uni cu ei, ne îndreptățește a crede că n'am fi câștigat din această unire. Mă înșel când ȋic nimic. Este drept c'am fi câștigat ceva: lupte intestinale între fiii aceluiași țeri, care ar fi ruinat-o în interior, mai rău cum străinii căutaă s'o ruineze din afară. Și apoi schimbările acestea nu se poruncesc nici se decretază. Poporul Român ar fi fost prea egoist de sine ca să renunțe la o religiune și la un cult ce-l animase în tot-d'a-una în ocasiunile grele prin care a trecut. Intoleranța protestanților Unguri față cu Românii din Transilvania, dispozițiile îndreptate de aceia contra acestora prin atâtea articole din anii 1568 pînă la

moniei pînă la sfîrșit, și în viața viitoare a te permuta de la cele pămîntesci la împărăția cerescă. Subscriși reprezentanții Bisericei din Constantinopol, și cei din Rusia.

1665, numai pentru cuvîntul că sunt ortodoxi, probéază orî-cuî la ce s'ar fi expus Romîniî când ar fi aprobat în fruntea Statului un principe protestant cu apucăturile celor din Transilvania.

Papii de la 1523—1655

Clement VII (1523—34), *Paul III* (1534—49), *Iuliu III* (1550—1555), *Marcel II* (1555), *Paul IV* (1555—59), *Piu IV* (1559—65), *Piu V* (1566—72), *Gregoriu XIII* (1572—85), *Sixt V* (1585—90), *Urban VII* (1590), *Gregoriu XIV* (1590—91), *Inocențiu IX* (1591—92), *Clement VIII* (1592—1605), *Leon XI* (1605), *Paul V* (1605—21), *Gregoriu XV* (1621—23), *Urban VIII* (1623—44) și *Inocențiu X* (1644—55), sunt papii din acest timp în ordinea cronologică. Luați în deosebî, fie-care își are însemnătatea sa. Așa *Clement al VII-lea* încoronă la Bolonia pe Carol al V-lea deși suferise din partea sa pentru că luase parte în liga contra Germaniei, formată din statele italiene, Anglia și Francia.

Paul al III-lea se ocupă puțin de afacerile bisericeî, îngrijindu-se de a-și îmbogăți rudele. El dete bula «In Coena Domini», prin care susținea că papa nu pôte fi chemat înaintea sinodului. Paul al III-lea recunoscî ordinul Iesuiților (1543).

Iuliu III și *Marcel II* n'au aprôpe nicî o importanță.

Paul V, mai înainte Petru Caraffa, este însemnat prin măsurile ce luă pentru înlăturarea abusurilor ¹⁾

¹⁾ Bula dată de el „Cum ex apostolatus officio“ susține teoria că papa are stăpînire peste nêmurî și regate.

El este însă și un inamic al curentului nou, care cerea să se facă reforme în biserică.

Piu IV și *Piu V* lucră pentru formarea catehismului ce se hotărîse de către sinodul de la Trident ca să se facă (catechismus romanus), și în același timp se sirguiră pentru combaterea Musulmanilor, cari nemulțumiau pe creștinii.

Gregoriu XIII este reformatorul calendarului iulian, iar *Sixt V* inițiatorul revizuirii textului biblic al Vulgatei. El lucră mult și pentru răspândirea culturii în cler. Sixt — în deosebi — luă măsuri severe pentru ca hoțiile să înceteze în Italia. El înființă 15 Congregațiuni, cu ajutorul cărora credea că va înlesni mersul afacerilor și își dădea silința ca să susțină autoritatea pontificală cu toate greutățile și crizele politice din timpul său, avînd o purtare foarte prudentă față de Enric de Navara, ajuns rege al Franciei, căci socotea că o vor primi să susțină papalitatea.

Gregoriu al XIV-lea ¹⁾ și *Clement al VIII-lea* ²⁾ lucră din toate puterile pentru ca protestantismul să nu facă progrese, în care scop intrară în ligile catolice, formate pentru combaterea protestanților, dându-le tot ajutorul. În 1597 Ferrara trecu sub stăpînirea Papei.

După 20 de zile ale pontificatului lui Leon al VI-lea urmă papa *Paul al V-lea*, un mare sprijinitor al papalității. El și-a manifestat autoritatea sa în cestiu-

¹⁾ Urban al VII-lea nu lucră nimic ca papă, de ore-ce muri înainte de a i se face instalarea.

²⁾ Inocențiu al IX-lea care urmă lui Gregoriu al XIV-lea este de puțină însemnătate.

nea ridicărei de biserică și a vinderei proprietăților în Veneția ¹⁾).

Sprijinit pe autoritatea sa, Paui escomunică pe Venețieni. Impăcarea nu se făcu de cât prin intervenirea lui Enric al IV-lea, regele Franciei.

După Paul al V-lea urmă *Gregoriu al XV-lea*, al căruî pontificat nu presintă vre-o însemnătate óre-care iar după el, *Urban al VIII-lea*, care se opuse descoperirei lui Copernic și avu multe neînțelegeri cu ducele de Parma ²⁾. Acest papă a fost un prieten de aprópe al Francezilor și unul dintre persónele ce s'a îngrijit mult de rudele sale, mergěnd până a înstrěina din proprietățile bisericeî, în folosul lor. Urban al VIII-lea prin bula «In coena Domini» dete forma definitivă breviarului roman ³⁾.

Cérta cu ducele de Parma, împăcată de Enric al IV-lea, regele Franciei, sub Papa Paul al V-lea, se reîncepu în timpul lui Inocențiu al X-lea, din familia Pamfili, unul dintre papii ce aũ lucrat întru cât-va pentru interesele papalității, cu tótă aplecarea sa de a fi condus în afacerile publice de vederile rudelor sale.

Ordinele religióse

Dorința papilor de a face ca ómenî devotați bisericeî Romei și intereselor sale, să se răspândescă în tóte

¹⁾ Guvernul din Veneția oprise ridicarea bisericilor fără învoirea sa și nu mai permitea clericilor să cumpere proprietăți. Clerul, afară de Iesuiți și Capuțini, se declară adept al guvernului.

²⁾ Sub pontificatul lui Urban al VIII-lea Roma moșteni ducatul Urbino.

³⁾ Veđi Hist. de l'Eglis par Hemmer.

straturile societății, spre a căuta prin diferite mijloce să dobândescă o influență bine-făcătoare, care să se răsfrângă asupra Romei, i-a îndemnat să încuviințeze înmulțirea ordinelor religioase. Știindu-se că prin instrucțiune și ajutorarea suferinzilor s'ar ajunge mai lesne la scopul ce urmăreau, se înființară mai multe ordine religioase, pe care le menționăm aci: Ordinul *Surorilor engleze*¹⁾ (1609), al *Visitandinelor*²⁾ (1610), al *Lazariștilor*³⁾ (1624), al *surorilor de caritate*⁴⁾ (1633), al *bartelemiților*⁵⁾ (1640) al *suplicienilor*⁶⁾ (1640), al *clericilor Sănței Cruce*

¹⁾ Ordinul *surorilor engleze* este înființat de Maria Ward odată cu M-reă Sântului Omer, în scopul de a face educațiunea fetelor. Ordinul se disolvă în 1631.

²⁾ Ordinul *Visitandinelor*, al căruia sediu era Annecy, este întemeiat de Francisc din Sales și Francisca Chantal, în scopul de a ajuta pe săraci și pe bolnavi, purtând o haină neagră. În 1726 ordinul primește o organizație monastică. Ordinul se răspândește în Italia, Franța, Austria, Elveția, America de Nord, etc., ocupându-se cu educația fetelor.

³⁾ Ordinul *Lazariștilor* sau al preoților Misiuneii, au de întemeietor pe Vincentiu Paul, care stabili acest ordin în strada Sântul Dionisie din Paris, dându-i de scop educațiunea poporului. Numele lor și l-au luat de la locul în care s'au stabilit și care înainte fusese colegiul Sântului Lazar. Ei se răspândiră în Franția, Turcia, Grecia, Egipt, Abisinia, China și Persia.

⁴⁾ Ordinul *Surorilor de caritate* înființat de Vincentiu Paul și Ludovica Legras, își avea sediul la Paris. Scopul lor era de a ajuta pe bolnavi și săraci.

⁵⁾ *Bartelemiții* întemeiară societatea lor în scopul de a forma predicatori și confesori. Intemmeetorul acestei societăți este Bartolomeu Holzhauser din Salzburg. Ordinul avea un președinte și depindea de episcopul locului în afacerile spirituale. La finele secolului al XVII-lea și începutul celui al XVIII-lea ordinul se disolvă.

⁶⁾ Asociația *Sulpicienilor* este înființată de I. Olier din Paris, în scopul de a răspândi moralitatea în clerul și poporul francez. În 1791 Sulpicienii fac o școală pentru pregătirea clericilor în Statele-Unite.

și a *patimei Mântuitorului*¹⁾ (1737) etc.

Sinodul de la Trident

Ideile religioase ale reformatoarelor secolului al XVI-lea făceau dănilor și mari progrese în dauna autorității bisericești române. Impasibilitatea Romei nu putea să se continue fără pagube mari pentru biserica sa. De aceea ponteficii romani care până aci nu vroiau să audă de convocarea unui sinod general, în scopul de a reforma biserica în întregime sa, încep a se deprinde cu cerința drăptă a aceloră ce vedeau că starea rea a bisericești îi aduce o sigură cădere. Era însă greu de a se da o formă concretă aspirațiilor generale. Papii nu se puteau obicinui cu ideea că însuși papalitatea a depășit scopul său și a căzut în o situație ce lovește în demnitatea și prestigiul bisericești. Numai progresele reformei și dorința de a readuce pe protestanți în sinul bisericești române îi face pe papi să se decidă la convocarea unui sinod general, care să se ocupe cu această cestiune.

În 1542 sinodul se adună la Trident, dar nu deschide ședințele sale de cât după 1544 și anume către finalul anului 1545²⁾. Primele preocupări ale

¹⁾ Pentru răspândirea în popor a credinței în patima Mântuitorului se întemeie asociația *Clericilor Săntei Crucii și a patimei Mântuitorului*, de către Paul din Ovada (Sardinia). Sediul lor era la Orbitello (Neapol) și au fost aprobați de papa Benedict al XIII-lea (1725).

²⁾ Luptele dintre imperatorul Carol V al Germaniei și Francisc I-ii al Franceiei, oprise pe părinți de a se aduna. Bătălia de la Crespy, punând sfârșit luptelor începute, sinodul poate în urmă să se întrunească.

Sinodului erau mai mult asupra unor generalități, neglijându-se cestiunile vitale și care cereau o cât mai grabnică rezolvare, ast-fel că se perdea timpul, fără a se atinge scopul convocării Sinodului. Se începură apoi discuțiunile asupra dogmelor și disciplinei din biserică.

După ore-care deliberări Sinodul primesce autoritatea bisericeii ca regulă de interpretare în cestiunile ce au nevoie de interpretare, iar ca text al Scripturii, Vulgata. În opoziție cu Protestanții, Sinodul recunoște autoritatea Tradițiunii. Se luară apoi decisiuni asupra principalelor cestiuni dogmatice și cu pronunțarea lor se condamna doctrinile protestante.

Din Trident sinodul se strămută la Bolonia, după dorințele papei. Episcopii spanioli rămaseră la Trident. Mărtea lui Paul al III-lea și urcarea pe tronul pontifical a lui Iuliu al III-lea readuce pe membrii sinodului la Trident (1551), unde își continuă ședințele pînă în primăvara anului 1552 când le suspendă, din cauză că Mauriciu al Saxoniei, care era șef al protestanților, atacase Tirolul și posesiunile catolice. Așa Piu al V-lea (1559—1565) putu să readune pe membrii sinodului (1562). Între alte măsuri, sinodul decide suprimarea dreptului de a se vinde indulgențe, decide a se face adunare anuală a sinodelor diocesane și la trei ani a celor provinciale, aprobă ca numirea clericilor să se facă prin concurs, ca episcopul să stea la reședința episcopiei, ca să se înființeze școli cu menirea de a educa pe clerici, etc.

În cele 25 de ședințe sinodul regulase cestiunile dogmatice și hotărîse părțile esențiale ale disciplinei

bisericești. Este de notat că Germania nu era reprezentată la acest sinod, de ôre-ce ea era centrul protestantismului.

La sfârșitul ședințelor sale, sinodul decide ca papa să îndeplinescă unele reforme ce se cer de urgență. Piu al IV-lea dete aprobarea sa decisiunilor sinodului.

Iesuiții

Ignațiu Loyola d'impreună cu Francisc Xavier, Lefevre, Lainez și alții trei amici ai săi înființară ordinul Iesuiților¹⁾. Papa aprobă acest ordin prin bula sa «Regimini militantis ecclesiæ» din 1540. Scopul ordinului era întrunirea tinerilor și predicarea cuvîntului lui Dumnezeu. Toți acei ce intrau în asociațiune erau obligați a declara supunere papei. Prin instruirea tinerimei și predică iesuiții ajung a se răspândi în toate părțile și a dobândi o influență foarte mare. Cele două colegii, colegiul roman și colegiul germanic cele două scôle în care tinerii dobândiau instrucțiunea, sunt înființate la Roma de iesuiți. În dorința de a servi interesele papalității și a opri progresele protestanților, iesuiții fac o mulțime de escese. În calitatea lor de confesori reușiră a se apropia de persoanele cele mai înalte, a le dobândi încrederea și apoi a se folosi de ei în scopul de a nimici pe toți acei ce erau contra Romei. Pentru ca să convertescă pe indienii, iesuiții

¹⁾ Decisiunea de a înființa ordinul o luară cei șase amici ai lui Loyola d'impreună cu el după ce se întruniră la Montmartre (lângă Paris) și declarară că vor întreprinde o cruciată sau o altă însărcinare ce li se va încredința de papa.

întrebuințară mijlôce nu tocmai creștinești. Papa atrage atențiunea ordinului prin bula «Immensa pastorum» (1741). Printr'o ast-fel de purtare, pe lângă temeritatea cu care lucraū în mijlocul societăței, iesuiții își atraseră ura generală. Din toate părțile se dorea disolvarea societății. În Portugalia li se oprește de a mai esista ca asociație (1759). În Francia, parlamentul decretă desființarea iesuiților în 1763 și alungarea lor din țară. Spania, Sicilia, Parma și apoi cele-l-alte state catolice iaū măsuri pentru disolvarea ordinului. Bula papei Clement al XIV-lea din 1773 și intitulată «Dominus ac redemptor» interdicea iesuiților de a mai fi o asociație religioasă. În Austria, Maria Teresa aprobă espulsarea iesuiților, după ce consimți papa. În Germania și Rusia există încă sub un alt nume și supunându-se legilor acelor țări. La 1800, în timpul țarului Paul I, iesuiții obțin voia de a face o scôlă în Petersburg și a avea biserică. Papa Piu al VII-lea ridică măsura luată de Clement al XIV-lea, dar iesuiții nu sunt primiți de cât în Neapol, Modena, Piemont și Ispania. Rușii în 1816, vedând tendința de prosoletism a iesuiților, îi goni din țară. În urmă toate popóarele Europei se revoltară contra lor. La 17 Februarie 1848, Germania oprește de a mai sta iesuiții în țară. Austria urmăzează pe Germania la 6 Aprilie același an. În 27 Septembrie 1848 parlamentul de la Francfort, decide espulsarea iesuiților pentru tot-d'a-una din Germania. În Austria reveniră la 18 August 1855. În 15 Iunie 1872 o legeinspirată în totul de principele de Bismark, aprobă măsura luată la Francfort. În Țările de Jos situația iesuiților este mai

bună. Ludovic al XVIII-lea în Franția la 5 Octombrie 1814 le acordă posibilitatea de a ființa ca ordin religios, în scopul de a îngriji de educarea clericilor. Ludovic Filip fu și mai indulgent. Tiers în 1845 reuși pe lângă papa de a scóte pe iesuiții din Franția. Astă-dí tóte țările nu primesc pe iesuiți avênd în vedere incorectitudinea lor din trecut.

Alte ordine religioase

Pe lângă ordinele amintite pînă aci, mai facem mențiune de *Teatini*¹⁾, *Capucini*²⁾, *Oratorieni*³⁾, *Ursulinile*⁴⁾, *Piaristi*⁵⁾ și *Minoriti*⁶⁾.

1) *Teatini*, ordin înființat în 1524 și aprobat de Clement al VII-lea în 1529. Numele său vine de la episcopul din Theata, care intră în rîndul intemeitorilor și anume între Gaetan din Thienna, Bonifaciu din Colla și Paul.

2) *Capucini*, numiți ast-fel de la acoperemîntul capului lor, care era un capișon (capuchon). Scopul lor era de a reînvia timpurile lui Francisc din Assisi. Papa Paul al III-lea îi dăde cuvenita aprobare în 1536 sub numele de capucini. Capucini se introduc în Germania, Spavia, Franția, America etc.

3) *Oratorieni*, ordin înființat de Filip din Neri, avêndu-și reședința la Roma (1550) și scopul de a ajuta pelerinii ce vizitau Roma. Numele lor de oratorieni, vine de acolo, că șeful lor cheama poporul la rugăciune înaintea ușilor bisericeii.

4) *Ursulinele*, ordin înființat în 1533 de către Angela Merici și pus sub protecțiunea sântului Ursula. Scopul ordinului era de a instrui fetele. Papa Paul al III-lea aprobă ordinul, care nu se deosebea prin exteriorul său de lumea l-altă, dar care era supus ascultărei episcopului respectiv.

5) *Piaristi*, întemeiați de Iosè din Calasanz după 1597 și aprobați de papa Paul al V-lea (1617), avênd ramificațiuni în diferite părți ale Italiei. Instrucțiunea era grija lor principală. Piaristi nu făceau de loc politică.

6) *Minoriti*, au de întemeetori ai ordinului pe Francisc Caracciolo și Ioan Adorno. Membrii acestui ordin pórta numele de clerici regulares minores. În realizarea scopului lor, care era instruirea poporului și a clerului, minoriti au adus frumoșe servicii bisericeii romano-catolice.

Sciința în biserica de Occident

Dacă Occidentul pînă la Reforma religioasă, punea puțin interes pentru sciință, ocupându-sî mai mult cu strângerea de averi, de atunci încôce însă necesitatea de a răspunde protestanților face pe biserica occidentală să se ocupe cu literatura, pentru a nu lăsa lumea contrară ei să rămână sub convingerea că n'are nici o vocațiune în lume, depărtată de învățătura Mântuitorului și streină de cultura timpului.

În diferitele direcțiuni teologice, Roma începe a avea omenî speciali, cărora datorește ridicarea nivelului cultural. Dogmatistii, luând de basă doctrina apostolică, explicară protestanților că sunt greșiți când combat învățăturile sale. Apologiștii luară apărarea Romei față cu atacurile contrarilor. Exegeții și Canoniștii interpretară biblia și desvoltarea bisericei în decursul timpurilor, arătând că se întemeiază pe doctrina veche. Diferitele scrieri ale bărbaților însemnați, cu osebite ale realiștilor, sunt date la ivelă și se încercară scriitorii apusenî să dovedescă pe cale istorică veritatea adevărurilor susținute de ei.

Între diferitele persoane cu ore-care însemnătate vom menționa pe iesuiții Vasquez († 1604) și Petan († 1652), pe dominicanul Melchior Cano († 1560), cardinalul Du Perron († 1618), Bossuet (1690), Maldonat († 1583), Calmet († 1757), Busenbaum († 1668), Prosper Lambertini (Benedict al XIV-lea), Richard Simon (1712). Massillon († 1742), A. Bosio (1632), Launoi și alții.

Starea bisericeî de Ortodoxe

În timpurile acestea biserica ortodoxă era mai liniștită ca Roma. Ea 'și căuta în pace să se ocupe de interesele sufletești ale credincioșilor, păstrând destulă indiferență protestanților, cari doreaŭ de a o atrage în partea lor. Este adevărat că nu în totul starea bisericeî orientale erau bună. Așa de ex. cuceririle Turcilor în Europa aduseră destule pagube creștinătății și opuseră rezistență desvoltărei bisericeî. Este însă adevărat că Turcii n'aŭ lovit fără cruțare în biserica creștină, mulțumindu-se ca aceștia creștinii să le recunoscă stăpânirea lumescă.

Cît privește partea practică, lasă de dorit. Conrupțiunea și mai ales Simonia se încuibase și în inima acestei bisericeî așa că acestor rele se datorește înjosirea ei Biserica rusă ese de sub jurisdicția Constantinopolului în 1589 sub Țarul Ivan al IV-lea și Mitropolitul Iob, care fu ridicat la trépta de patriarh cu învoirea lui Ieremia al II-lea de la Constantinopol. În timpul lui Petru cel Mare patriarhia este desființată (1721) și puterea trecu în mâinele unui Sinod, în care țarul are destulă autoritate, fiind reprezentat printr'un procuror general și considerându-se pe sine ca șef al bisericeî ¹⁾.

¹⁾ Secte în Rusia sunt multe. Vom aminti pe *Starowerzi*, (*staionovtsi*) și *Rascolnicii*. Între *Staianovtsi*, *pôpowzy* sau *popoatzî* sunt o parte a clericalilor, cari aŭ cultul și liturgia veche, iar *bezpôpowzy* sau *bezpoportzi* cari n'aŭ preoți și sunt împărțiți în *duchobovtzi* sau soldații spiritului, *subotnichi* (sabbatiști), *iconobartzi* (iconoclaști). Mai sunt apoi *skopzi* sau eunuții,

Statul însă lucrează independent numai în ceea ce privește raporturile esteriore ale bisericeî cu societatea civilă. În cestiunile relative la partea dogmatică și interioară a bisericeî, hotărăsce sinodul. În Grecia și România este o unire mai strînsă între biserică și Stat, întrucît Statul recunoște și legiferază dispozițiunile bisericeî, de și această legătură nu este așa de aprópe ca în statele slavone ortodoxe.

Sinodul Rusiei se compune din Mitropoliții din Petersburg, Moscova și Kiev, din arhiepiscopul din Twer și alți episcopi și clerici.

În Grecia diececele sunt foarte mici avînd în termen mediu 45000 locuitori, și Sinodul este pus sub președenția Mitropolitului din Atena, fiind compus din cinci episcopi. Prin Constituția de la 29 Octombrie 1864 religiunea ortodoxă este proclamată ca dominantă, fără însă a se atinge de libertatea conștiințelor. Din bugetul Statului nu se folosește dintre culte de cît biserica ortodoxă.

Biserica Occidentală (1648—1758)

Starea bisericeî Occidentale din acest timp nu este satisfăcătoare. Ideile reformatóre ale secolului al XVI-lea î aduseră o sumă de nemulțumiri. Francia nu putea se aibă bune relațiuni cu papalitatea, din cauza purtărei aceștia față de ea în diferitele ocațiuni. Mai ales în timpul lui Ludovic al XIV-lea, Roma nu'și putea de loc esercita influința de odinioară. Acest rege absolut, nu putea cu nici un preț să refuze amestecul

fără control al papei în interiorul Franciei. Inclinarea către casa Bourbonilor a papei Clement al XI-lea, aduce o răceală din partea imperatorului Austriei, Iosef I, care are de rezultat atacarea statelor papale. Un conflict cu Sicilia, unde ducele Victor Amedeu al II-lea de Savoia, bazat pe dreptul ce-l avuse mai înainte Roger, nu lăsa papei dreptul de a decide definitiv în unele cestiuni religioase, fără consimțământul său, are drept urmare interdictul cu care papa lovi această țară. Ruperea relațiunilor cu papa și purtarea temerară a papei, face pe șeful statului Sicilian de a alunga din țară sa pe toți clericii supuși papei. Incurcăturile politice din acest timp se resfrâng și asupra papalității. Succesiunea pe tronul Poloniei, la care Austria nu putea suferi amestecul Franciei, aduce un resboi în care Francia unită cu Spania și Sardinia lucrează contra Austriei. Papa, de și vede, în urma tratatului de pace de la Viena (1738), că sunt lovite unele din drepturile sale are prudența de a nu se grăbi în rezoluțiunile ce ia trecând ast-fel, mai mult tacit, prin situația precară ce i se crease.

Înțelept și cu multă precauțiune este și papa Benedict al XIV-lea, sub pontificatul căruia Europa este destul de agitată cu cestiunea resboiului de succesiune pe tronul Austriei.

În general situația bisericei Romei, cum am dis mai sus, este păgubitoare intereselor ei. Dificultățile politice din acest timp opresc pe ponteficele roman ca se-și mențină puterea ce o esercita pînă aci.

Iată numele papilor din acest timp : *Inocențiu al X* (1644—55 ¹), *Alexandru al V-lea* (1655—67 ²), *Clement al IX-lea* (1667—69 ³), *Clement al X-lea* (1670—76 ⁴), *Inocențiu al XI-lea* (1676—89 ⁵),

¹) Asupra lui *Inocențiu al X-lea* să se vadă pag. . . .

²) *Alexandru al VII-lea* a fost un papă înțelept și sever, oprind pe cît se pôte luxul și corupția de la curtea Romei. Cardina-lul Mazarini, primul Ministru al lui Ludovic al XIV-lea, i-a făcut destul rău lui Alexandru, reușind pe lîngă rege ca să se trimită ambasador la Roma ducele de Créqui. Acesta nu căuta de cît ocasiunea pentru ca se dea naștere la incidente pe care le inter-pretă în detrimentul papei, spre a face în urmă pe acesta ca se'i arate supunere și umilintă. Nu puțin rău i-a făcut papei și Venetia și Portugalia, care doriau a nimici puterea papală și a întrona puterea șefului statelor respective.

³) *Clement al IX-lea*, om învățat, a studiat dreptul și teolo-gia și dupe ce a fost arhiepiscop în Tars și Nunciu al papei Inocențiu al X-lea și secretar intim al lui Alexandru al VII-lea, ajunge papă în 1667. Europa în timpul lui era foarte neliniștită. Mizeria ce plana asupra Romei cum și succesele Turcilor în Italia, silesc pe papa să ia măsuri urgente pentru înlăturarea a-cestor rele. Iubitor de săraci, cum spune D-l Polz, Clement hră-nea zilnic 12 săraci în palatul său. Ca se cunoscă nevoile tutu-ror, papa acorda audiențe la toți de două ori pe săptămână și se ducea însuși se vadă pe suferinzii de prin spitale. Prin blân-dețe și bunătate reușește se înlătore resbóele dintre Francia și Spa-nia (1668). Pentru a pune capăt certelor dintre Iansenisti și Iesuiți, Clement câștigă în partea sa pe episcopii ce erau contra sa și obține așa numita pace a bisericei, de și pentru scurtă durată.

⁴) *Clement al X-lea*.—Dupe 5 luni de la mórtea lui Clement al IX-lea, este ales papă cardinalul Emil Altieri, sub numele de Clement al X-lea, un om vîrsat în cunoștința dreptului canonic și civil, dar prea înaintat în vîrstă, ca se pótă pune în prac-tică aceea ce 'i detese cunoștințele dobândite în scólă. Acest papă este liberal în ideile sale, însă nu avea tária de a persista în decisiunile ce lua. Din cauza rolului ce juca pe lîngă el car-dinalul Paluzio-Paluzzi lumea de pe acea vreme spunea că de fapt acesta era papă, pe cînd Clement nu era de cît de drept. În diferitele cestiuni, care erau la ordinea zilei, în timpul pon-tificatului său, Clement al X-lea tot-d'auna se arată omul păcei. Prin bula «Superna magni» Clement mări drepturile Clerului parohial.

⁵) *Inocențiu al XI-lea*.—Unul dintre papii cari au încercat se înlătore din Roma favorurile, și se desființeze usul ca rudele pa-

Alexandru al VIII-lea ¹⁾ (1689—91), *Inocențiu XII-lea* ²⁾ (1691—1700), *Clement al XI-lea* ³⁾

pilor se tragă toate beneficiile curței romane este Inocențiu al XI-lea. Pentru a face față împrejurărilor timpului, Inocențiu înființă școle și decise ca viitorii clerici să nu se aleagă de cât dintre acei ce vor termina aceste școle. Inocențiu nu putea suferi pe Iesuiți și de aceea prin bula sa din 2 Martie 1679, se pronunță contra 62 propozițiuni, susținute în scrierile acestora. În lupta ce avu cu Ludovic al XIV-lea, care susținea puterea regală asupra Clerului frances, papa se arată calm și prudent, dar nu vroește cu nici un preț se cedeze din autoritatea sa. În timpurile din urmă Inocențiu nu aprobă pe Ludovic al XIV-lea pentru revocarea edictului de Nantes.

¹⁾ *Alexandru al XVIII-lea*.—Mai tenace ca Inocențiu al XI-lea Alexandru al VIII-lea. acest venețian, care reuși a se alege papă prin stăruințele Domnului de Chaulnes, ambasador al Franciei, după cum spune dr. Ch. Schmidt, nu vroi cu nici un preț se cedeze lui Ludovic al XIV-lea în ceea ce privește drepturile ce acesta își luase încă de sub pontificatul lui Inocențiu al XI-lea. Cât a trăit el, a combătut actul regal din 1673, care atingea libertățile bisericești galicane. Bula sa din 1691, numită „Inter multiples“ este o dovadă despre statornicia sa.

²⁾ *Inocențiu XII-lea*.—Ca și Inocențiu al XI-lea, acest papă opri favorurile la curtea papală. El sili pe toți cardinalii să urmeze hotărârea sa și pentru a nu se face cheltueli fără folos, suprimă o sumă de însărcinări, cari nu erau de cât sinecure. Sub Inocențiu al XII-lea se împăcară relațiunile cu regele Franciei, iar episcopii din Francia, ce luaseră parte la decisiunile curței, în cestiunea drepturilor regale, obținură recunoșterea canonică. Abil în politica urmată de el și ducând o viață curată, Inocențiu al XII-lea trece între papii cei mai însemnați ai Romei.

³⁾ *Clement al XI-lea*, ajuns papă în 1700, este un cunoscător în teologie, dreptul civil și artele frumoase. Poziția sa era dificilă. Principii Europei, nu prea respectau pe sântul părinte. În 1705 papa rupe relațiunile cu imperatorul Austriei, Iosif I-iu, mal ales că acesta pusese imposibile asupra ducatelor de Parma și Piacența, ambele de sub stăpânirea Romei. Pacea din 15 Ianuarie 1709 este o probă că papa era lăsat de ai săi. El este nevoit să recunoască pe Carol al III-lea ca rege al Spaniei, dar în urmă ajung

(1700—21), *Inocențiu XIII-lea*¹⁾ (1721—24), *Benedict al XIII-lea*²⁾ (1724—30), *Clement al XII-lea*³⁾ (1730—40) și *Benedict al XIV-lea*⁴⁾ (1740—58).

rivali din cauză că regele nu respecta prerogativele papei. În 1719 Sicilia trece de sub autoritatea papei și după ea și Parma și Piacența. În 1713 Septembrie 10 papa promulgase bula sa „Unigenitus“ contra scrierei lui Pascal Quesnel. „Reflexiuni morale asupra Noului Testament.“ Protector al artelor și științelor, Clement al XI-lea institui așa numitul collegium mathematicum“ cu scopul de a aduce reforma calendarului Gregorian. Academii de pictură și arhitectură de la Bolonia sunt înființate de el.

¹⁾ *Inocențiu al XIII-lea*, mai mult bolnav de cât sănătos, nu putu să îndeplinească speranțele cardinalilor, cari în 8 Maiu 1721 l' aleg papă. Este totu-și un adept al bulei „Unigenitus“ și un apărător al drepturilor de stăpânire ale papilor, pentru care și protestă contra acelor ce răpise ducatele de Parma și Piacența.

²⁾ *Benedict al XIII-lea*. Acest papă este dintre aceia ce au lucrat cu căldură pentru interesele bisericei romane. El știa că biserica suferă de lipsa de disciplină. Și nu a esitat de a lucra pentru a readuce timpurile ei, când se afla în stare înfloritoare. Ca și predecesorele său, Benedict aprobă bula „Unigenitus“ și merse pînă a i da recunoșcere în sinodul de la Latran (1725). Diferitelor cestiuni politice, acest papă reuși de a le da un curs favorabil pentru sine și cei ai săi.

³⁾ *Clement al XII-lea*, de loc din Florența, este un papă cunoscător în știința teologiei și a dreptului, îndeplinind sub Benedict al X-III-lea însărcinarea de cardinal-episcop în Frascati, iubind știința și artele. Ca papă ușură cheltuelile, desființând funcțiunile ce nu folosiau cum și cheltuelile zadarnice. Caracter nedecis, slab pentru lucruri mai însemnate, Clement al XII-lea nu pôte săvârși lucruri, care să l' ridice mai pre sus de timpul de grele încercări pentru Roma. în care se găsia. Nu este însă mai puțin adevărat că a dorit și a căutat să realizeze reforma moravurilor și a disciplinei clerului. Intre altele Clement al XII-lea se încercă să aducă o împăcare între Roma și Constantinopol, în care scop înființă un seminariu la Bssignano (Calabria). Față de protestanți fu foarte prudent și politicoș. El muri la vârsta de 88 ani.

⁴⁾ *Benedict al XIV-lea*, teolog și cunoscător pe terenul dreptului canonic, ajunsese la demnitatea de papă, după ce trecu mai prin toate gradele ierarhice. Prudent, pios și mai pre sus de toate prevădător, Benedict al XIV-lea știu să ridice opiniunea Romei

Biserica protestantă

Din espunerea ce am făcut asupra mersului reformei religioase în diferite state, s'a putut constata lipsa de unitate ce domnea între protestanți. Acestei lipse de unitate se datorește slăbiciunea lor în fața bisericii romano-catolice și ea a dat posibilitate Romei de a combate pe protestanți, arătându-i ca pe niște ambițioși, ce n'aū principii fixe și statornice, ci se învârtesc în jurul unor idei vagi, cari fac din religiune obiectul unor discuțiuni zadarnice și în același timp păgubitoare pentru doctrina divinului Mântuitor. Cu trecerea timpului însă, protestanții înțeleg situația falsă în care se găsesc. Nu pot însă să se unescă pe baza unor principii, care să facă din ei un partid puternic și o religiune cu viitor, mai ales că în dezvoltarea teoriilor lor se depărtaseră prea de tot de învățăturile bisericii timpurilor primitive, așa că ei în loc s'aducă puritatea bisericii, aū ajuns a desconsidera tot aceea ce era în ființa ei. Este adevărat, trebuie să recunoștem, că în secolul al XIX-lea protestanții își manifestă dorința de a nu se mai certa între ei și a se

în fața lumii catolice. El și-a pus totă osteneala să se ocupe de lucruri serioase pentru biserică și în acest scop zidi și restaură biserici și se îngriji de educația clerului. Benedict condamnă francmasoneria. Lui în mare parte se datorește reușita societății ce se înființă în Ungaria în scopul de a lucra pentru dezvoltarea bisericii romane. Tot el știu să restabilească raporturile dintre Roma și Portugalia cum și între Roma și Sicilia. Lucrând pentru știință, acest papă înființă o societate de arheologie și făcu un obelisc al zodiacului.

uni pe baza unor legături de apropiere, care să ți facă mai puternici. Sinodul din Nassaū (1817) fu convocat pentru acest sfârșit. Imperatorul Germaniei Frederic Vilhelm al III-lea credea că va putea înlătura deosebiriile dintre diferitele confesiuni protestante.

Încercările lui Frederic au ca prim rezultat că în 1822, în Prusia se uniră protestanții pe bazele unei confesiuni care împacă și pe luterani și pe reformați. Împăcarea nu ținu multă vreme. În 1841 luteranii se separă și își formează o biserică aparte, cu toate încercările de a rămânea uniți și cu toate silințele sinodului din Berlin de la 1846 cum și ale «alianței evanghelice» înființată la Londra de Chalmer și în Germania la 1848.

Ideile timpului fac ca protestanții să se depărteze de tot de creștinism. Spiritul de libertate rău înțelesă dă prilej așa dișilor protestanți liberali să se îndrumeze pe o cale cu totul în afară de doctrina creștină. În ura lor către catolici, protestanții merg pînă a se aduna în o societate cu scopul de a înlătura orî-ce influență a Romei (1887).

Ideile raționaliste se ved în mișcarea partidului Broad-Church din Anglia (1866). În 1865 secta «Salvation-Army» (armata mîntuirii) începe o activitate misionară puternică, grupând în jurul său o sumă de oameni, cari să lucreze din toate puterile pentru a edifica poporul în sensul vederilor lor protestante.

Raționalismul protestant are de rezultat în cele din urmă, mai ales în Anglia, ivirea a o sumă de secte unele mai curioase ca altele atît în privința teoriilor ce profeșau, cît și asupra practicelor ce urmau.

Este destul să amintim de Mormonii¹⁾, societate care are de întemeietor pe Ioseph Smith, spre a ne convinge asupra acestui adevăr.

Nu se poate nega că protestanții n'au lucrat pentru răspândirea Scripturii în țările cele mai depărtate. Societatea biblică britanică²⁾, înființată la Londra în 1804, a lucrat și lucrăză cu stăruință în această direcțiune.

La noi în țără Societatea are un deposit de biblii și cu un preț de tot scăzut le vinde lumii, care are nevoie și care le cumpără, fără a'și da seamă, în cele mai multe cazuri, că traducerea aceasta a bibliei este tendențioasă.

¹⁾ *Mormonii* de la cuvintele more, în engleza more (mai) și de la egiptianul mon, (bun) s'au societatea celor mai buni. Ioseph Smith, fiul unui agricultor din New-York, este înființatorul ordinului. În 1830 a ieșit la lumină „Cartea lui mormon“, un roman istoric asupra Indienilor, scris în felul scripturei. Tot în acest timp se înființă și o biserică a Mormonilor în orașul Fayette din New-York — Pentru ei Dumnezeu nu este de cât un om perfecționat, așa că fie-cărui om îi este deschis drumul de a ajunge un Dumnezeu. Mormonii cred în răscumpărare, pe care o interpretează după placul lor. Ei privesc viața viitoare ca o continuare a acelei prezente și admit chiliasmul. Pentru Mormonii, Dumnezeu, care este, cum am dis, un om perfecționat, e cel mai egoist dintre cei-l'alți oameni. Pentru ei grija este de a se înavuți și a avea femei cât de multe. Este adevărat că plătesc regulat dările și predică un patriotism foarte mare. În afacerile societății au un colegiu de trei persoane, în numele Trinității, apoi 12 inși ce pot să revărsiască misterele, 70 pentru predicarea sectei și patriarhatul care dă bine-cuvântarea. Mai sunt Episcopi, preoți, diaconi etc.

²⁾ Societatea din Londra și-a făcut sucursale în diferite țări. Așa la 1814 la Berlin, la 1817 la New-York și așa mai departe. În România, față cu societatea britanică, care caută să introducă pe nesimțite vederi streine ortodoxismului, s'a tipărit o ediție populară a Noului Testament, care însă lasă de dorit din punctul de vedere al traducerei și al limbei. Este totuși un bun început, care va da roade mai bune în viitor.

Cum vedem biserica protestantă n'a câștigat aceea ce dorea, adică unitatea. Din această cauză, politicește posibilitatea sa a fost și este dificilă, pentru că șefii diferitelor state nu pot să o considere așa după cum ar trebui în cazul când toți protestanții ar fi uniți.

Din punctul de vedere *doctrinar* protestanții, s'aû deosebit între ei. Așa d. ex. în privința învățăturai relative la Euharistie.

Reformatorii resping transubstanțierea; Luteranii primesc teoria impanațiunei, dupe care corpul Mântuitorului este present în pâine sub forma și substanța ei. Antinomisții cu Ioan Agricola din Eisleben ¹⁾, Adiaforisții ²⁾, Osiandriștii ³⁾, Sinergiștii ⁴⁾, Sincretiștii ⁵⁾, A-

¹⁾ *Antinomisții*. — Luter în atacurile sale contra catolicilor, înlăturând teoria necesității faptelor pentru mântuirea omului, ajungea cîte o dată se spună că Legea, care le comandă, este un cuvînt de perzanie. Combătând Legea, „care dupe Luter, nu putea constrânge pe creștini a se supune ei, face pe Ioan Agricola din Eisleben, se susțină că în afară de credință nu este nimic ce ar putea se oblige pe creștini. Agricola fu combătut de Melancton la conferința din Torgau (1527). După ce fu chie-mat predicator la Berlin (1540), Agricola retractă din doctrina sa. Pe urmele sale, în susținerea teoriilor antinomiste, merse amicul lui Luter Amsdorf și Otto din Nordhausen.

Opiniunile lui Agricola se vîd în scrierea sa „Positiones inter fratres sparsae“.

²⁾ *Adiaforisții* de la cuvîntul (ἀδιάφορος, indeferent). Flacius, un doctor în teologie, dimpreună cu Amsdorf, Gallus, I. Wigană și alți teologi, avînd în vedere că prin interimul de la Lipsca se decisese că în lucrurile esterne, fie-care pôte a crede și în-vêța cum va vroi, deteră nascere sectei aceștia. Sectarii respin-geau decisiunile de la Lipsca, părăndu-li-se a fi niște concesii prea mari, întru cît prin lucruri indiferente se înțelegeau nu numai cultul și ceremoniile, dar și Mir-Ungerea, Penitența, Mas-lul, liturgia și icónele. Abia prin art. 10 din Formula Concordiei se liniștiră lucrurile, hotărîndu-se că șiîn lucrurile indeferente nu trebuie a ceda inamicilor chiar în timpurile de persecuție. Se a-

nabaptiștil⁶⁾ și Baptiștil⁷⁾, Puritani⁸⁾, Swenckfeldien⁹⁾,

probă însă că cultul și ceremoniile nu sunt poruncite în Sf. Scriptură și ca atare sunt indeferente pînă la un punct.

⁸⁾ *Osiandriștii* dătoresc întemeierea sectei lui A. Osiander (1498—1557). Partisan al lui Luter el predică luteranismul în Nuremberg. Pentru el Dumnezeu impută credincioșilor dreptatea lui Christos, iar nu meritul sacrificiului efectuat de el. De asemenea înveța că cine primește cu credință cuvîntul primește pe chiar Mântuitorul. Dieta de la Augsburg (1530) nu recunoscuse ideile sale. Din Nuremberg Osiander se duce la Königsberg unde susține cu tărie că justificarea omului este tot atît cît ertarea păcatelor sale. Omul este drept după cum i se impută meritele lui Christos, sau după cum Dumnezeu ne consideră de drepti și ne dispensază de sîntîre. Nu ne-a justificat Mântuitorul, adăogă el, prin imputarea din afară a meritelor sale, ci prin unirea sa cu noi.

După mórtea lui Osiander, a căruia doctrină fu combătută de protestanți, șeful Osiandriștilor deveni predicatorul curței numit Ioan Funck, care în 1566 muri pe eșafod.

⁹⁾ *Sinergiștii* cari învățau că omul trebuie se aibă și voința sa în opera de mântuire, sunt o sectă contrară Luteranilor. Melancton în 1535 prin scrierea sa „Loc¹” primește pe lângă Evanghelie și Sf. Spirit, voința omului de a-și dobîndi mântuirea, de și în urmă el mai atenuă voința. Ioan Pfeffinger, profesor la Lipsca, Gheorghe Major, Victoriu Strigel, Paul Eber și alții înființară secta acésta. Ei susțineau că în om nu s'a alterat cu totul libertatea în urma păcatului, ci are numai nevoie de puterea lui Dumnezeu spre a lucra binele.

⁶⁾ *Sincretiștii*. Deosebiriile dintre protestanți, care 'i presenta ca pe un partid slab, trebuiau să se înlătore. În acest scop, G. Calist profesor la universitatea din Helmstädt își propune de a aduce o împăcare între ei. Calist găsi mai mulți aderenți la ideea sa, cu deosebire pe Hugo Grotius. Cunosător al celor mai însemnați bărbați ai romano-catolicilor, după ce studie scrierile Săntilor părinți ajunse la convingerea că Tradițiunea are aceeași autoritate ca Scriptura. Luteranii 'i fac opoziție. La conferința de la Thorn, Calist este combătut de Abraham Calov și fu acusat de sincretism, de înșelător al poporului și om care caută a se uni cu Judeii, Turcii și alte religii. Calist este combătut apoi la Wittemberg și Lipsca, iar ideile lui Calist găsiră inamici și după mórtea sa. O scriere „Consensus repetitus Fidei vere Lutheranae” espunea erorile calixtinilor. Numai asupra justificărei și faptelor bune erau învinuiți că au cădut în 16 erori. Fiul lui Calixt, anume Frederic Ulrich, făcu un răspuns la scrierea de mai sus.

Antitrinitarii¹⁰⁾, Independenții¹¹⁾, Arminienii¹²⁾, Pietiștii¹³⁾,

*) *Anabapțiștii*. Secta Anabapțiștilor reboteza pe adulți. La practica acésta, ei erau îndreptățiți de credința că botezul copiilor nu pôte avea vr'o valóre. În timpul reformei religioase, Thoma Münzer din Zwickaü era un ardent șef al Anabapțiștilor din Germania, învățând o doctrină care divinisa pe om și da inspirațiunei personale o autoritate mai mare ca a Scripturei. Anabapțiștii sunt bătúți cu desevărsire la Frankenhausen (1525', iar Munzer cu tovarășul său Pfeifer, fură prinși și uciși. Melchior Hoffmann respândi Anabaptismul în Terile de jos.

*) *Bapțiștii* învățau că botezul trebuie să se facă prin afundare și că nu se pôte da de cît adulților. Secta acésta se arată în 1521 și câștigă adepți dupe 1535, fiind aduse într'o stare mai înfloritoare, de către Menno Simonis, un preot d'î Wiltmarsen. În 1618 se găsește o comunitate baptistă în Anglia. Impărțiți în particular-baptists (calviniști) și general-baptists (arminieni) se continuă până astă-dí. Ei se înmulțesc cu deosebire în America, unde au și o sumă de societăți biblice.

*) *Puritanii* sunt o sectă înființată de protestanții întorși din esil în Anglia pe timpul reginei Elisabeta. Teoriile lor coprindeau calvinismul cel mai curat, înlăturând ori-ce învățături veneau de la papa. Puritanii nu recunoșteau bilul celor 39 articole al Elisabetei cu tóte amenințările ei, de óre-ce, diceau ei, este în interesul creștinătății să se înlătore tóte adaosurile ce s'au făcut bibliei. Ei nu admiteau superioritatea episcopilor asupra preoților, combătând tóte desvoltările luate de biserică, de și unele erau întemeiate pe practica apostolică. Sub Guillaume d'Orange Puritanii obțin liberul esercițiu al religiunei lor. Ei esistă pină astă-dí.

*) *Schwenckfeldienii* își trag origina de la Gaspard din Schwenckfeld (1490 — 1561), cleric la Liegnitz, care susținea că Sânta Scriptură este mai puternică ca inspirațiunea Sântului Spirit. După el Dumnezeu se pune în contact cu fie-care om, iar mântuirea omului nu se face prin mijlocele din afară ale Grației, ci prin puterea cuvintului intern. În Euharistie, dicea el, nu este prezența reală a Mântuitorului. Prietenii lui Schwenckfeld răspândesc doctrina acestuia în Silesia și Suabia.

*) *Antitrinitarii*. Acești sectanți combăteau dogma Sântei Treime, purtând numele de *Socinieni*, de la Leliu și Faust Socin, cari se puseră în fruntea lor. Secta se răspândi în Transvania și Polonia. Catehismul de la Rakau (1605) reunea pe adepții lui Faust Socin pe basa învățăturilor coprinse în el.

*) *Independenții* sunt o sectă religioasă și politică, care avea de scop combaterea bisericei catolice în Scoția și a regilor ce o sprijinea; ei nu primeau episcopatul. În 1638 con-

Quakerii ¹⁴⁾ Hernhuțienii ¹⁵⁾, Metodiștii ¹⁶⁾ și Swedenbor-

damnară papismul și cereau apărarea religiunii adevărate și a regelui, dacă acesta nu dă sprijin catolicilor și acelor ce vroesc a răpi libertățile. După 1639 ei fac opoziție față regelui, având în fruntea lor pe Robert Brown și John Robinson. Declarându-se o comunitate religioasă independentă, sectanții resping autoritatea sinodelor și susțin libertatea tuturor, afară de a romano-catolicilor.

¹⁴⁾ *Arminienii*, o sectă care combate predestinațiunea, având de întemeetor al ei pe Arminiu, un profesor din Leyda. Ei se bazează în susținerea doctrinei ce profesau pe faptul că dacă s'ar admite predestinațiunea, s'ar ajunge la o combatere a dreptății și a înțelepciunii divine. După Arminiu urmă Barneveld, sub care Arminienii sunt curățați sub numele de remonstranți. Ei învățau: 1) că omul nu poate obține grația numai prin puterile lor naturale; 2) că de bine-facerile morții lui Iisus Christos nu se bucură de cât adevărații credincioși; 3) că omul prin păcat pierde grația; 4) că omul trebuie să facă și fapte pentru a obține mântuirea. Sinodul din Dordrecht (1618) condamnă pe arminieni și primește teoriile lui Gomar din Leyda. La 1630 abea pot să fie tolerați în țară.

¹⁵⁾ *Pietiștii* admiteau coruperea absolută a omului prin păcatul original, justificarea prin credință și autoritatea sântei Scripture. Ei mergeau până la estaz în susținerea adevărurilor ce predica. În Germania certa pietistă se începe sub Filip Iacob Spener, care prin întrunirile așa numite „collegia pietatis,” ajunge să ceară readucerea timpurilor primitive ale bisericii. Spener înlătura ierarhia și susținea că fie care creștin are în el spiritul sacerdotal. În Lipsca se formă collegium philobiblicum, care nu ținu de cât de la 1686 până la 1690. Pietismul se menține în Halle ca un ordin religios ce avea menirea se educe tinerimea.

¹⁶⁾ *Quakerii* (tremurătorii) au de întemeetor pe G. Fox (1624—90). Ei se numesc ast-fel de la „toquake” a tremura. Secta crede pe Fox de trimis al lui Dumnezeu și totă puterea principală a doctrinei consistă în iluminarea internă, prin care se manifestă lumina divină. Ei resping orice ceremonie și misterele, de asemenea clerul; iar biblia și pe Iisus Christos le primesc ca un ce istoric. Ei țin la predică, pe care o spun în urma iluminăției interne, pe care, dic ei, o primesc stând în estaz. Quakerii sunt o sectă cu totul spiritualistă. Doctrina lor este coprinsă în „teologie vere Christianae” de Robert Barclay. G. Penn (1644—1718) a dus quakerismul în Pensilvania, care i-a fost dată de regele Angliei.

¹⁷⁾ *Herrnhuțienii* au de întemeetor al lor pe comitele Zinzendorf (1700—60). Ei țin tot de pietiști. Zinzendorf dăte fraților moravi proprietatea Hutberg (Lusacia) și aci se întemeie secta. Ei admit credința în răscumpărătorul și un devotament nemăsurat către

gienii¹⁷⁾, sunt atâtea secte, eşite din sînul protestantismului, care toate ne dovedesc starea în care se găseşte protestantismul şi principiul falş de la care pleacă, principiu care are de rezultat diferite partide religioase dupe diferiţii bărbaţi, cari sunt în capul mişcărilor religioase.

Biserica Romînă

Mitropoliile şi Episcopiile.—Mitropolia Ungro-Vlaheiei era de aproape cercetată de către patriarhia grécă pentru ca să nu se deslipescă de ea. Mitropolitul ţerei Valahiei era în tot-d'auna ademenit cu titluri onorifice, ca bu-

El. În sectă intrară diferite individe cu credinţe felurite. Centrul lor de jurisdicţiune era la Berthelsdorf, unde îşi avea sinodul întrunirile sale. Membrii sectari coprindeau bărbaţi, femei, văduvi, copii. Ei aveau în biserici rugăciunea şi cîntarea şi fie-care membru trebuia să cunoscă Vechiul şi Noul Testament.

¹⁶⁾ *Metodiştii* au origina lor în Oxford (1729) şi sunt numiţi aşa de la regula lor de purtare „methodus vitae“. Intemeetorii sectei sunt fraţii Wesley şi Whitfield. Metodiştii aveau în cult rugăciunea, cîntarea şi predica. Unii dintre ei admiteau predestinaţia, alţii o combăteau. Metodiştii nu luaş parte la petreceri, nu strîngeau averi şi nu purtau haine scumpe. Căderea omului în păcat şi rescumpărarea le admiteau Metodiştii. Pentru cel ce vroeste să se mântuiască, Wesley recomandă credinţa în el.

Metodiştii, divisaţi în clase, sunt conduşi de laici. Ei s'au înmulţit destul de tare în America.

¹⁷⁾ *Swedenborgienii* sunt sectanţi cari au de intemeetor al lor pe Emanuel Swedenborg din Stockholm (1688—1772). Sectanţii primesc Trinitatea, rescumpărarea, predestinaţia şi justificarea prin credinţă. Ei se cred trimişi a da adevărata espicare a Scripturei. Pentru ei Dumnezeu este de o aparenţă omenescă, format din materie corporală cerescă. Prin Trinitate ei înţelege un singur Dumnezeu, care apare ca Dumnezeu în Tatăl, ca om în Fiul şi ca putere divină în Sf. Spirit.

Sectanţii se răspîndesc în Suedia, Anglia, Germania şi cu osebite în America.

nă-óră acel de „Mitropolit al Nicomidiei”, sau al „Ancirei”. Severinul, perde scaunul mitropolitan în suta a XV-a ¹⁾, ast-fel că rămâne o singură Mitropolie.—În schimb însă se adaugă Mitropoliei Valahiei *episcopii* din *Râmnic* și *Buzea* pe la începutul veacului al XVI-lea. În 1793 se înființă episcopia *Argeșului*. Episcopiei de Râmnic i-a rămas titlul de episcopia „Noului Severin,” spre aducere aminte că în părțile acestea a fost Mitropolia Severinului. Strămutarea mitropoliei la Târgoviște se face la 1517, iar la București în 1665.

Cît pentru *Mitropolia Moldovei*, ea își schimbă reședința din Suceava la Iași în 1565. Pe lângă această Mitropolie se înființară episcopii din *Roman* și *Rădăuți* ²⁾, iar cam pe la 1592 și acea de la *Huși*.

Maî era apoi o mitropolie a Brăilei și o episcopie în Hotin (1713), pe care o transformară la 1812 Rușii și făcură din ea arhiepiscopia Kișiněului. În 1864 se înființă Episcopia Dunărei de jos, avěndu-și scaunul la Ismail, iar după 1878 la Galați, de óre-ce Ismailul este luat de Ruși.

Mitropoliții Principatelor, cari depindeau de Constantinopol ³⁾, se socotiau de vicari ai patriarhului în Ungaria. Transilvania și Podolia. Mitropoliții se alegeau de Divanul boerilor și se confirmau de Principe. În rugă-

¹⁾ Este cu greú a determina locul unde s'a dus Mitropolitul de aci după dărămarea Severinului de către Turci și Unguri (1479).

²⁾ Trecěnd Bucovina sub Austriaci, reședința episcopiei de la Rădăuți se mută la Cernăuți (1784).

³⁾ Actele relative la acest fapt însemnat în istoria bisericeii române sunt publicate într'o broșură aparte. De și ar fi necesar se fac o schițare a lor, totuși avěnd scopul de a da la lumină în curind un manual de istoria bisericeii române, le las pentru a le arăta acolo.

ciunile ce fac către Dumnezeu nu uită nici odată a 'și aduce aminte pentru pomenirea patriarhului. Domnitorul Alexandru Ión Cuza rupe dependența bisericeî de patriarhie și nu mai rămase alt-ceva ca reminiscență a acestei dependențe de cât luarea Sântului Mir de la patriarhie. În 1882 reposatul Mitropolit Calinic Miclescu, în înțelegere cu Ministrul Cultelor d. D. A. Sturdza, pregăti actele necesare pentru Sântirea Mirului în Țeră, sântire care are loc spre mulțumirea sufletescă a tuturor Românilor, la 25 Martie 1882. În 1885 Patriarhia recunosc autocefalia bisericeî române. ¹⁾ Că bisericește Româniî au atârnat de Ohrida, am văduț la locul respectiv. ²⁾ Istoriciî Golubinski, Drinow și Melchisedec, susțin cu multe argumente acestă afirmațiune, basați și pe titlurile ce purtau de «Arhiepiscopiî al Ohridei și Ungro-Vlahiei,» pe lângă acel de «al primei justiniane, Bulgarilor și Sêrbiilor.» Cu tîmpul însê biserica ese de sub atîrnarea Ohridei și trece la Constantinopol.

¹⁾ Reposatul mitropolit Calinic Miclescu stăruî pe lingă guvern pentru deschiderea unui credit necesar la efectuarea sântirei Mirului. Prin adresa No. 293 din 25 Ianuarie 1882 se cere facerea obiectelor, care erau indispensabile pentru acestă lucrare, iar prin adresa No. 689 din 23 Februarie telegrafic se intervine la Primul Ministru I. C. Brătianu, care se găsea la Florica, de a pune la dispoziția I. P. S. Sale creditul cu care să se facă sântirea Mirului.

Odată lucrurile stabilite în înțelegere cu guvernul, I. P. S. Mitropolitul Calinic prin adresele Sinodului No. 64 și 65 din 18 și 24 Martie invită pe P. P. S. S. Arhieriei și P. P. S. S. Episcopiei de a lua parte la Sântirea Mirului, care se făcu în ziua de 25 ale aceleiași lune.

²⁾ De pe tîmpul lui Ștefan cel Mare se găsește o corespondență cu Dosoteiî al Ohridei, din care se vede că acest arhiepiscop învoește episcopului locului în unire cu Mitropolitul din Valahia să sântescă pe Mitropolitul ce era de lipsă.

Clerul înalt

Mitropoliții mai însemnați din Muntenia.—Urmând cunoștințelor ce avem despre diferiții mitropoliți ai României, nu vom da aci biografia lor în mod cronologic, pentru că pe de o parte din documentele aflate este încă îndoială asupra unora, iar pe de alta cerința este ca să se dea notițe asupra celor mai însemnați dintre ei. Dacă lăsăm persoanele din veacul al XIII-lea și al XIV-lea asupra cărora este încă nevoie de cercetări, găsim că pe timpul lui Radu cel Mare, Domnul Munteniei (1494—1507) se afla Mitropolit al Ungro-Vlahiei *Nifon*, distituit de Turci din demnitatea de patriarch al Constantinopolului și ajuns mitropolit prin cunoștințele ce avea cu Radu cel Mare. Venirea lui Nifon deschide porțile Munteniei Grecilor, cari acum însoțesc pe Nifon, dar în urmă vor începe a veni în Principate spre a le spolia. Influența grecească se resimte pe timpul acestui Mitropolit, care în cele din urmă este nevoit a se retrage la Muntele Atos, de ore ce domnul nu putea se primescă amestecul său în cele lumești și pe de alta nu vroia—nici el—nici boerii—ca divorțurile se fie desființate prin procedarea lui Nifon, care nu permise desfacerea căsătoriei între Bogdan și soția sa, de și știa că domnul se interesază de acesta, dorind a mărita pe sora sa după acest Bogdan.

Oasele lui Nifon au fost aduse în țară din indemnul și stărința lui Neagoe Basarab (1512—21), care trimise într'adins pe fratele său Danciu la Muntele

Atos, însoțit de câți-va boeri. În timpul acestui domn s'a făcut sântirea Mirului în țară de către Partenie, patriarhul din Constantinopol, chîemat de Neagoe.

Urmaș al lui Nifon fu *Maxim* (sau Maximian) care este ales mitropolit după dorița domnitorului. Maxim este de origină sârbă. El ajunge mitropolit la 1507. Maxim interveni pe lîngă Radu al IV-lea și Bogdan Incrucișatul de a se încheea pacea între ei, căci acești domnitori se luptau pentru cuvîntul că Radu al IV-lea cerea a se înapoia Munteniei Putna, care trecuse în stăpînirea Moldovei de pe timpul lui Ștefan cel Mare. Mitropolitul Maxim o duce fôrte rău cu Mihnea (1507—1511). Acest domnitor se spune că a tăiat nasurile tuturor preoților de prin sate și 'și proiectase de a arde pe toți egumenii de pe la monastiri. Mihnea era aplecat mai mult spre romano-catolic; de și puse să se tipărăscă o liturgie ortodoxă cu litere slavone.

În timpul lui Neagoe Basarab și după ce Maxim se retrage în Sirmiu, se sânteste mitropolit *Macarie* de către patriarhul din Constantinopol Pahomiu, care se afla în țară, chîemat de domnitor spre a face sântirea Mirului.

Alt mitropolit¹⁾ pe care 'l cunoștem cînd a fost pe-

¹⁾ În Lesviodax, Bucuresci, 1845, pag. 398 și 399 se înșiră următorii mitropoliți, după Macarie, fără a se spune data pastoririi lor: Varlaam, Simeon, Mitrofan, Mihail și Ieremia; apoi în 1524, Ilarion; în 1554, Anania; în 1560, Efrem; în 1566, Daniil; în 1569, Eftimie; în 1578, Serafim; în 1586, Mihail; în 1590, Nichifor; în 1595, Eftimie; în 1605, Luca; în 1629, Gregoriu și în 1637 Teofil.

scaunul mitropoliei, căci cu el începe condica sântă a mitropoliei Ungro-Vlahiei este *Stefan* (1648—1664), fost episcop al Buzăului (1640—48). Cu concursul domnitorului Matei Basarab, Stefan lucră la redeschimbarea neamului românesc, prin tipărirea cărților bisericesci în limba română¹⁾ oprind încercările protestanților de a strica legea prin răspândirea unor scrieri în care strecuraseră erorile lor. El dice: «nu se cade vouă dreptilor mei fi ai pravoslaviei se vă împocisați și să vă scârbiți în potriva păstorului vostru, căci am dres rânduelile și le-am propus pe românește»

Înrîurirea slavonă însă este mare. Abia mitropolitul *Teodosie* (1669—1673 și 1679—1709) înlătură obiceiul ca Simbolul Credinței, ce 'l spuneau arhieriei și episcopii la sacraarea lor să se mai țină în slavonește²⁾. Nu trecu mult și veni influența grecască, cu toate silințele românilor de a scote streinismul din țară³⁾ Teodosie a fost sacrat în ziua de 21 Maiu 1669.

Teodosie este din Monastirea Cozia, ajungând egu-

¹⁾ Că esista tipografie în țările române mai înainte de Matei Basarab și Vasile Lupu se vede din registrele de socoteli ale Brașovului, 11 Iuniu și 12 Decembre 1573, în care se dice: „a venit un popă de la Alexandru Vodă pentru tipografie“ și „ar fi venit diaconul Vlădică-i, care este tipograf pentru un teasc“ vede A. D. Xenopol, Ist. Rom. din Dac. Tr. t. IV, p. 73. În susținerea acestei afirmațiuni mai găsim și aflarea unei tipografii în monastirea Govora de peste Olt (1634—40). În 1642 se tipăresc „învătăturile peste toate dăilele; în 1643 la Iași, cazania; în 1645, răspunsurile lui Varlaam la catehismurile calvinești; în 1652, Pravila mare.

²⁾ Vezi *condica sântă* de Ghenadie Craioveanu, p. 24.

³⁾ Forma dată de Teodosie se continua pînă în 1705 când mitropolitul Antim face o altă traducere a simbolului, care se întrebuințează pînă astăzi.

men la Monastirea din Argeș, iar apoi mitropolit. Înlocuit în 1673 printr'un óre-care Dionisie, Teodosie revine la scaunul mitropoliei abea în 1679, dupe ce patriarhul de la Constantinopol, judecând motivele înlocuirii, l-a găsit nevinovat. Dionisie era deja mort și în locu'l venise Varlaam al Rîmnicului ¹⁾. După întórcerea sa a făcut metocul Mitropoliei de la Cetățuia de lângă Rîmnic și a luat pe lângă sine pe Antim Ivirénul, urmașul său ²⁾. Din mărturisirea de credință ce face Teodosie cu ocasiunea sacrării sale, se vede că mitropolia Ungro-Vlahiei era sub autoritatea patriarhiei din Constantinopol.

Mitropolitul Teodosie a lucrat mult pentru răspândirea limbii române. El a pus să se tipărească cărțile de ritual și a reușit să vadă în timpul său Apostolul și Evangelia în românește, împărțite după ȕilele și săptămânile anului. În 1688 s'a tipărit în românește biblia.

Dionisie, care înlocuise pe Teodosie la 1673, era egumen al monastirei sf. Treime de lângă București (Văcărești), și în condica sântă se găsește profesiunea sa de credință în trei limbi: grécă, slavonă și română. Actul alegerii nu este transcris în condica mitropoliei. Dionisie este cel d'întăiū mitropolit grec al Ungro-Vlahiei.

Varlaam, care a urmat lui Dionisie (1673), este ridicat la trépta de mitropolit din aceea de episcop al Râmni-

¹⁾ Alegerea mitropoliților se face prin înțelegerea patriarhului de la Constantinopol cu domnitorul țerei; Episcopi însă se alege prin înțelegerea mitropolitului cu domnitorul. La alegere luaū parte clericii și boierii din adunarea obștésză.

²⁾ Teodosie se intitula: „Arhiepiscop și mitropolit a tótă țera Munténo-Românésză.“

cului (1671 – 1673); dar elementul grecesc fiind învins, Teodosie se reîntorce în țară, cum ȕis mai sus, iar el r  m  ne pe din afară. După Dionisie urm  z   *Antim II* din Ivir (  n Georgia), fost episcop al R  mnicului (1705—1708) unde a sporit averea episcopiei cu mo  iele Bu-jorenilor, R  mnicului   i Mih  e  ti¹⁾. Din cunosc  n  ele   e avem asupra lui Antim²⁾ rezultă că el era un mitropolit destoinic, vestit prin predicile sale   i în-s  mnat ca artist   i sus  in  tor al tipografiei, av  nd tipografi   la Snagov, R  mnic   i Bucure  ci pentru imprimarea în limba română a c  r  ilor biserice  ti, fiind   i un cunoscător al limbelor clasice. Antim a fost   neecat în Dunăre din ordinul lui Nicolae Mavrocordat între anii 1716   i p  n   la 1738 se aflară pe scaunul Mitropoliei Ungro-Vlahiei *Mitrofan* (1716), *Daniil* (1720)   i *Stefan* (1732). Mitrofan a primit de silă Mitropolia, retr  g  ndu-se în 1720 la M-rea Sinaia. Sub Daniil se tip  re  te o parte din Triod   i se repară paraclisul Mitropoliei.

La 1738   i p  n   la 1754 avem pe *Neofit*, care dete concursul se   domnitorului de pe acele vremuri Constantin Mavrocordat, pentru a face unele   mbun  -

¹⁾ în timpul lui Antim tipografiile din Muntenia făceau tipărituri românește, grecește, slavone  te   i ar  pe  te. Vezi *Melhisedec*, Didah, Bucur. 1888.

²⁾ *Filaret Scriban*   n istoria sa biserice  c   spune că Antim s'ar fi numi *ivirenu* de la faptul că ar fi originar din monastirea Ivir (Muntele Atos). Este însă o opinie care s'a discreditat în timpul din urmă prin cercetările b  rba  ilor competen  i.

³⁾ Cronicarul *Radu Popescu* pe nedrept spune că Antim era un bărbat uneltitor. El a făcut M-rea Antim   i a început acea a S  n  ilor, ambele în Bucure  ci.

tăţiri ţerei ¹⁾. El este de loc ²⁾ din insula Crit şi un cunoscător al sciinţei, de şi o întrebuinţa mai mult pentru interesele Grecilor. Din timpurile acestui Mitropolit intră calculul anilor de la Christos. Neofit bucurându-se de influenţa fanarioţilor ajunge ca se aibă o autoritate foarte mare.

În 1760 se află Mitropolit *Gregbriu al II-lea* ³⁾, care continuă până la 1783 ⁴⁾. El este un mitropolit bun, dând sprijinul său pentru îmbogăţirea literaturii bisericeşti în limba patriei. Gregoriu mai înainte de alegere, fusese egumen al Monastirei Colţa ⁵⁾ din Bucureşti. În politică acest Mitropolit înclina spre Rusia. Sub el s'a adus mōştele Sf. Dumitru Basarabov, care se afla în Rusia, şi s'a aşezat într'un sicriu de lemn, pînă când I. P. S. Mitropolitul Primat Ghenadie, fiind episcop al Argeşului, a făcut racla ce se vede şi astăzi.

La 1768 Gregoriu se duce în Rusia cu visternicul M. Cantacuzin şi logofătul N. Brâncovénu, în timpul resboiului Ruşilor cu Turcii, şi locu-î geră afacerile pînă se întor-se (1770) Gregoriu, fost episcop la Rîmnice. Dupe el urmă *Gosma* (1787) fost episcop al Buzeului ⁶⁾, iar după el

¹⁾ Cu numirea lui Neofit pe tronul Mitropoliei Ungro-Vlahiei începe dominaţia Grecilor asupra Mitropoliei.

²⁾ Să se vadă Biserica ortodoxă română An. II şi III,

³⁾ Cum se vede din condica Sântă pag. 50 şi 51 şi altele Neofit hirotoniseşte episcopi din diecesa patriarhului.

⁴⁾ Înainte de el fusese *Filaret* (1754).

⁵⁾ Din timpul acestui Mitropolit remase obiceiul ca Mitropolitii Ungro-Vlahiei să se intituleze «loco-ţiitori ai Cezariei Capadociei», «căci Sofronie, patriarhul Constantinopolei, i detese titlul acesta (1776), în urma intervenirii Domnitorului Alexandru Ipsilante.

⁶⁾ O Mitra care se află la Mitropolia din Bucureşti se dice că este lucrată de Cosma.

Filaret, fost episcop al Râmnicului. Impulsiunei date de el se datorește tipărirea Mineiului.

În 1793 se urcă pe tronul Mitropoliei *Dosoteiū Filitis*, care stă în scaun pînă la 1810. Om învățat și doritor de a vedea prosperând biserica și țera sa el lasă totă averea pentru instruirea tinerimei în streinătate. În timpul și din îndemnul său se înființă episcopia de Argeș ¹⁾, deși în actul de fundație se dice „se rămână pentru vecie arhimandriție“. Cu toate că era grec, Dositeiu simțea românește și intră în partidul ce se formase contra Grecilor. Sub el se tipări Kiriacodromiul. În 1798 Februarie 23 pentru prima oră patriarhul dă voe Mitropolitului țerei de a hirotoni un arhiereu.

La 1810 Ianuarie 15, Dosoteiū fu înlocuit cu ocașunea intrării în țară a armatelor rusești și după el urmă Ignatie de la Arta pînă în 16 Decembre 1812, cînd episcopul Nectarie de la Rîmnic se urcă pe tronul Mitropoliei, sub domnia lui Ion Caragea. În timpul revoluției de la 1821 trece la Brașov, unde muri.

Dionisie Lupul (1819 — 21). În 1819, luna Maiu, Domnitorul Alexandru Nicolae Șuțu printr'o anafora, care se vede transcrisă în Condica Sântă la pagina 173, convócă divanul spre a alege mitropolit în locul lui Nectarie. Divanul alege pe Dionisie, de nēm român, purtând mai înainte titlul de '«Sevastia», iar domnitorul 'l întărește în scaun. Patriarhul Gregoriu din Constantinopol aprobă alegerea prin actul din 9 Maiu 1819. La 1821, în timpul revoluțiunei, Dionisie trece la Brașov, iar la 1823 se alege

¹⁾ Dosoteiū ia ca motiv depărtarea județelor Olt și Argeș.

în locu-î *Gregoriu*, de óre-ce Dionisie n'a vroít se revină în scaun cu tótă chiemarea lui Gregoriu Ghica Voevod. Intors în țeră la 1827 i s'a dat M-rea Dealul (din Dîmbovița). spre a putea din veniturile ei se su-pórte cheltuelile dîlnice. El a trimís în Italia pe arhimandritul Efrosin Poteca și pe cîîl-va tineri boerî ca să se instruiască spre folosul țerei. În 1831 Gregoriu muri și fu înmormântat la biserica Sf. Mitropolîi.

La 1823 pînă la 1834 păstori mitropolia *Gregoriu al IV-lea*, călugăr din Monastirea Neamțul, însemnat încă de aci pentru dorul seîu de a retipări în limba țerei cărțile de ritual bisericesc. Este însemnată polemica ce avu cu grecul Duca, cu care ocasiune scrise «despre feciorie» ¹⁾. Acest Mitropolit este recunoscut prin bunătatea și filantropia sa.

Mitropolitul *Neofit II* (1840—49), este însemnat prin rolul ce jucă în timpul revoluției de la 1848. Nu era însă ferm în hotărîrile ce lua și de aceea a avut a suferi multe neajunsuri. El este scos din scaun de către patriarhul din Constantinopol.

La 1850 se urcă pe scaunul mitropolitan *Nifon* ²⁾

¹⁾ D. *Lesviódacs*, op. cit. pag. 415 dă activitatea literară a lui Gregoriu și arată că el a tipărit: 1) Kiriacodromion, 2) Teofilact, 3) Teologia lui I. Damascen, 4) Adunarea dogmelor după Atanasie, 5) Tâlcul antifónelor, 6) Despre preoție a sf. Gregoriu Nazianzénul și Ión Gură de aur, 7) Despre Armeni, 8) A lui Kasian Rêmlénul, 9) Ecsaimeron al sf. Basiliu c. M., 10) Cuvintele sf. Ión Gură de aur, 11) 12 Cărți Vietile Părinților etc.

²⁾ Să se vadă pentru cine dorește a cunoște cu deamênuntul alegerea mitropolitului Nifon, dosarul din 1850, ce se află la sf. mitropolie. Nifon a fost ales la balotagiũ de divan cu 22 glasuri, din 38 votanți, și a fost întărit cu decretul No. 1192 din 14 Septembrie 1850.

care conduse destinele bisericeî pînă la 1875. El a fost unul dintre acei cari n'au fost mulțumit cu politica bisericească a lui Cuza. În timpul său se făcu legea sinodală și mai multe regulamente pentru punerea ei în aplicare. Nifon este un bărbat bun și temător de Dumnezeu și în același timp un vrednic sprijinitor al drepturilor bisericeî. Tot timpul vieței s'a gândit cum mai bine ar putea să lucreze pentru dezvoltarea culturală a clerului. Ultima sa voință pentru ajutorarea celor în nevoie, atât dintre rude cât și dintre streini, cum și pentru înființarea unui seminariu complet din care să iasă preoții, sunt o probă că Nifon a știut destul de bine să 'și regulezeza ceea ce cu greutate s'adunase. Seminarul «Nifon mitropolitul» din Bucuresci și dispozițiunile lui testamentare spun astă-dî și vor spune timpului viitor osărdia cu care acest prelat a lucrat pentru interesul bisericeî¹⁾.

După Nifon, colegiul electoral, convocat conform legii, cu decretul No. 946 din 4 Maiu 1875, alege mitropolit primat pe mitropolitul Moldovei *Calinic Miclescu*, sub care se face deplina autocefalie a bisericeî române, recunoscându-se și de patriarhul din Constantinopol. El conduce biserica pînă la 1886, când móre și este înmormântat la mănăstirea Némțului. Sub mitropolitul Calinic s'a făcut sântirea Mirului la 25

¹⁾ Averea lăsată de repozatul formeză două fonduri: unul laic pentru diferite ajutoare, și altul ecclesiastic, pentru seminaru. El se administrează de o epitropie, care se alege de corpul didactic al seminarului, avënd ca efor supraveghetor pe mitropolitul primat al țerei. Actualmente epitropia este formată din d-nii I. Rozescu, C. Gogu și C. Enescu. În timpul acestui mitropolit s'a făcut legea organică pentru construirea Sântului Sinod.

Martie 1882, și el are meritul de a fi stăruit din toate puterile pentru înființarea facultății de teologie, care însă din împrejurări politice nu putu să 'și aibă existența legală de cât sub urmașul său *Iosif Georgian*, ales Mitropolit la 22 Noembre 1886 din episcop al Dunărei-de-Jos, conducând cârma mitropolie cu destulă vrednicie pînă la Aprilie 1893, când demisionază și se retrage la mănăstirea Căldărușani, unde petrece și acum.

Om pios, de o bunătate esemplară și versat în ale teologiei, Mitropolitul Iosif este autorul unei traduceri «papalitatea» a alteea «Espunerea Doctrinei bisericeii creștine ortodoxe» după W. Guetée, a unei lucrări «Viața repausașilor» și al unei lucrări despre «Iisus Christos» de Didon, care încă este în manuscris.

Ghenadie Petrescu.—După demisiunea mitropolitului Iosif Georgian, marele colegiu electoral alege la 18 Maiu 1893 pe episcopul de Argeș Ghenadie al II-lea, pentru demnitatea de mitropolit al țerei. Mitropolitul actual este un vrednic păstor; el este cunoscut pentru filantropia și pentru grija ce pune pentru interesele bisericeii. Încă de pe când era episcop al Argeșului și-a făcut un nume în istoria bisericeii naționale, lucrând pentru îmbunătățirea clerului și a bisericilor. Sub păstoria sa de la Argeș s'a restaurat catedrala de la Curtea de Arges, monumentul cu care se fălește țara. Mitropolitul Ghenadie este un naționalist înfocat. În predicile sale, cu cari a inaugurat o direcție prea folositore, prelatul se silește în tot-d'auna de a atrage lumea la biserică și a o detrage de la căile cele rele, iar prin cărțile sale pastorale în tot-d'auna combate vițiile și îndemna la

virtute. Din fondurile sale, pe lângă alte îmbunătățiri a acordat cîte-va stipendii studenților teologi, pentru a 'și urma cursurile, ca unul ce este ocrotitor al acelor ce se devotază științei.

*Mitropolia Moldovei*¹⁾. Este dovedit istoricește că Mitropolia Moldovei își are o origină foarte veche, în care timp depindea de Ohrida, de ôre-ce Constantinopolul sta rău din împrejurări politice. Scaunul Mitropoliei din timpul lui Iuga Vodă, despre care se vorbește în Cronicarul Ureche, a fost în Suceava pînă în 1564, unde era și reședința domnitorilor²⁾. După datină biserica își avea scaunul ei acolo unde era și al domnitorilor și de aceea după strămutarea domnului din Suceava la Iași, mitropolia se mută, urmând pe domn, la Iași³⁾.

Actele relative la istoria Mitropoliei Moldovei lipsesc pînă la Dositei, de ôre-ce tot ce se găsea a fost luat de acesta, cînd s'a dus în Polonia cu Sobieschy, cum se vede din condica moșilor Mitropoliei Moldovei⁴⁾. Reședința mitropoliei în Iași era la biserica Albă, dăruită de vornicul Ursachi. Pe timpul lui Dositei reședința era la Cetățuia, lângă Iași.

De la 1677 și pînă la construirea bisericei mitropoliei, reședința era la sfântul Nicolae Domnesc, lîngă care era și palatul domnitorilor⁵⁾. Anastasia, dîmna

¹⁾ De consultat asupra acestei Mitropolii: *N. Sriban* „Scurtă istorie pentru începutul creștinății ierarhiei Moldovei“; *Melhi-sedec*, *Cronicele Hușilor și Romanului*; *Erbiceanu C.*, *Ist. Mitrop. Moldovei*; *Golubinski*.

²⁾ *Ureche*, ad. I. pag. 112.

³⁾ *Șincai*, vol. II, pag. 225.

⁴⁾ Acesta reese din actele sinodului de la Florența, la care sinod participă Damian.

⁵⁾ Biserica sfîntului Nicolae este zidită de Ștefan cel Mare la 1491.

lui Ión Duca, a construit biserica mitropoliei, pe locul care este și astă-zi, desființându-se biserica Albă, zidită de Ștefan cel Mare. Biserica acesta a ținut pînă în timpul mitropolitului Gavriil, care făcu biserica sfântul Gheorghe, ce a servit de catedrală, deosebită prin zid de cea veche. Biserica făcută de dómna Anaștasia fu desființată la 1833 de mitropolitul Veniam, care făcu catedrala ce se vede astă-zi, însă restaurată sub îngrijirea actualului mitropolit D. D. Iosif Naniescu. De bună sémă însă că în decursul timpului s'aũ adus și pînă la 1833 unele îmbunătățiri.

Pe timpul lui Alexandru Lăpușneanu mitropolitul Moldovei se intitula (în 1564), „mitropolit al Moldo-Valahiei și loco-țitor al mitropolitului din Sabastia ¹⁾. Pe timpul lui Varlaam se intitula «Mitropolit al Sucevei și a tótă Moldova și Exarh al plaiurilor²⁾. De Mitropolia Moldovei, se pare că ținea și Podolia, de ore-ce în 1657 mitropolitul din Iași sãntește un episcop pentru Tzernigow (Cernicov).

Intre *Mitropoliții însemnați*³⁾ avem pe *Varlaam*

¹⁾ Sã se vadã actele sinodului de la Iași

²⁾ În aceste documente la pag. 856 se citește că Dosoteiũ a luat și scrisorile sfintei Mitropolii. Veđi C. Erbicenu, op. cit. pag. 86.

³⁾ Iată lista mitropoliților, cu datele cronologice: Iosaf, Calistrat Macarie, Macarie, Varlaam, Mitrofan, Eutimie Munténul și Stetan Munténul, Teoctist I (1399), Iosif I (1402) Gregorie I 1435), Damian (1439) Calist, Teoctist II (1454). Filoteiũ, Teofan I, Gheorghe I, Teodosie I, Ghedeon I, Pahomiu, Varlaam I, David (1478), Teoctist III (1509) Neofit, Mitrofan, Gheorghe II, Gheorghe III, Anastasie I (1541), Gregoriu II (1551) Gheorghe IV (1552), Gregoriu II a doua orã (1558), Teofan (1561), Macarie Milostivul (1562), Teofan a doua orã (1564) Gheorghe III (1570) Anastasie II (1672), Teofil (1575) Anastasie II a doua orã (1577) Eftimiu Munténul (1578), Gregoriu III (1580) Gheorghe Movilã V (1581),

(1632—53), sub care biserica Moldovei părăsește Ohrida spre a se alipi de Constantinopol, fără însă a 'și perde independența, în ceea ce privește alegerea și confirmarea Mitropoliților și episcopilor, de ore-ce nu aștepta înțărirea de la patriarhie, cum se obicinuia în Muntenia. În timpul lui s'a făcut și Sinodul din Iași, care a condamna terorile protestante și a stabilit doctrina bisericeii în confesiunea ortodoxă ¹⁾).

Mitropolitul Varlaam, din familia Moțocenilor ²⁾, a fost monah în Monastirea Secul din județul Némțul. Nu cunoscem despre el nici anul născereii, nici cari aũ fost părinții sei, dupe cum nu putem sci nici unde și-a făcut studiile sale ³⁾. Varlaam a fost sãntit mitropolit la 23 Septembrie 1632, cu care ocasiune a predicat Meletie Sirigul din Constantinopol ⁴⁾, în timpul domniei lui Alexandru Iliași în domnia sa de a doua

Nicanor (1582), Gheorghe V Movilã a doua orã (1584), Anastasie III (1590), Teodosie Barbovski II (1605), Anastasie Crimca IV (1609), Teofan III (1617), Anastasie Crimca IV (1620) pentru a doua orã, Atanasie (1631) Varlaam II (1632) Ghedeon II (1655), Sava I (1660), Dositeiũ (1673) Teodosie III (1674), Dositeiũ (1675), Ión de la Risca, Teofan IV de la Slatina, Sava II (1691) Mihail (1702), Ghedeon III (1708), Gheorghe VI (1723), Nichifor (1740), Iacov I (1750), Gavriil Calinah I (1758), Leon I 1786 Ambrosie (1788), Gavriil II (1792), Iacov Stamate II (1792), Veniamin Cose tache (1803), Gavriil II a doua orã (1808), Veniamin Costach- (1812), Meletie (1844), Sofronie Miclescu (1851), Calinic Miclescu (1863), Iosif Naniescu (1875). — Veđi Ist. Mitropoliei Moldovei, op. cit. pag. 55 sqs.

¹⁾ Veđi asupra sinodului din Iași lucrarea mea „Istoria Dog- melor bisericeii ortodoxe de răsãrit“ pag. 207 sqs. Sinodul din 1645 a condamnat catehismul racoțian gãsit de Varlaam în Târ- goviște la Udrisce Nãsturel.

²⁾ *Hajdeu*, arhiv. ist. t. I, p. I. p. 80.

³⁾ Prin deducțiune se poate dice cã a studiat în Polonia, de ore ce era obiceiul ca boerii s'și trimitã copii în acẽstã țerã.

⁴⁾ *Melhisedec* „Not. ist. și arh.“

oră. Ridicarea lui la această înaltă treptă fără a fi episcop, este o dovadă despre erudițiunea sa, pe care a pus-o în calitate de mitropolit spre ridicarea bisericeii și înavușirea literaturii bisericești. Pentru meritele sale el a fost bine văduț de domnitorul Vasile Lupu și de boerii. Sub arhipăstoria sa s'a făcut alegerea lui Petru Movilă de Mitropolit al Kievului, sântindu-se la Lemberg de către Varlaam, de și P. S. Enăceanu spune că sântirea i s'a făcut de Jeremia Tisarovski, mitropolitul din Lemberg.

Varlaam și-a pus toate silințele pe lângă Vasile Lupu ca să se înființeze școla de la Trei Ierarhi. Nu puțin l-a ajutat și Petru Movilă pentru înființarea acestei școle. Tot acum s'a adus și tipografia din Iași, trimise de Petru Movilă de la Kiev. Cea mai veche carte bisericească este lucrarea lui Varlaam, Carte românească de învățătură.»

Timpul păstoriei lui Varlaam este un timp greu pentru țerile române. Pe de o parte erau lupte între ele, pe de alta Turcii, Tătarii, Cazacii le încălcară și le pricinuiră o sumă de rele. Cu toate acestea Varlaam a știut se lucra pentru biserica sa. În 1644 el a scris «despre cele șapte taine», iar în 1645, răspunsurile la eresurile calvine. În 1653 s'a retras din scaun la Mănăstirea Secul și muri acolo, fără a se cunoște anul morței.

*Dosoteiū*¹⁾.—Este greu a ne pronunța asupra tim-

¹⁾ *Hajdeu*. Arhiv. istor.; *Sincaiū*, Cronic.; *Melhisedec*, Cronica Romanului și a Hușului; *Golubinschi*, Ist. bis. Iași 1854. *Misail*, Epoca lui Vasile Lupu și Matei Basarab; *Lesviodax*,

pului născerei și a tinereții lui Dosoteiū, pentru că datele sigure ne lipsesc și acele puține câte sunt nu conșună între ele. Se pare că studiile și le-a făcut în Iași, la Trei Ierarhi, de și am fi conduși a susține că a învățat în Polonia, după cunoștințele întinse ce posedă. În 1649 îl găsim la Monastirea Probata, ca ieromonah. Dosoteiū este de neam bun. Inzestrat cu o mare inteligență, cunoscător al mai multor limbi, prudent și doritor de a lucra pentru binele țerei și al bisericei sale, Dosoteiū ajunge episcop al Hușilor, de aci al Romanului și apoi mitropolit al Moldovei. Printr'un act din 1677 Dosoteiū închină Monastirea Probata bisericei de la Mormîntul Domnului. Călugăr desevărsit, cucernic și blând ca un miel, cum spune Neculcea în cronicile sale, Dosoteiū lucrează pentru înlăturarea re-
lelor de care suferia biserica, dând el exemplu de virtute și de moralitate, spre a face și pe cei păstoriți de el să-și lase unele obiceiuri rele, pe care le împrumutaseră de pe la grecii ce erau în țără.

Dosoteiū fu ridicat la demnitatea de episcop al Hușilor în 1658, iar la 1660 îl găsim episcop al Romanului, în care demnitate fiind a restaurat monastirea Probata și a adus mai multe îmbunătățiri locului său de călugărie. În 1671 Dosoteiū este mitropolit al Moldovei, stând în scaun pînă la Decembrie 1673, când fuge în Polonia, iar în locul său vine Teodosie al III-lea episcopul Romanului. În iarna anului 1675 se reîntorce Dosoteiū și Teodosie este înlăturat din scaun.

op. cit.; *A. D. Xenopol*, Ist. Rom. din Dac. Tr.; *Erbicénu C. Istor. Mitr. Mold.*—*M. Cogălnicénu*, Cronic., București, t. II, p. 233.

Dosoteiū a doua oră păstorește mitropolia moldovei pînă la 1686, când se duce iarăși în Polonia cu Sobieski, pentru care este destituit de domnitorul Cantemir, punënd în locu-î pe Sava, episcopul de la Roman. Dosoteiū plecând în Polonia a luat cu el tôte actele mitropoliei, obiectele de preț și mōștele sântului Ion de la Sucēva, pe cānd Tătariî făceau pârjol în țară, dānd foc la o mulțime de curți boerești șindrilite, cum spune cronicarul Neculcea, spre ale deosebi de casele țărănești, care erau acoperite cu stuf.

Dosoteiū este însemnat atāt în biserică cāt și pentru interesul ce pōrtă țerei sale. El încă de pe cānd era ieromonah la Probata, se ocupa cu limbele spre a se putea folosi în urmă la lucrările ce face. Lui se datorește aducerea unei tipografii la mitropolie, tipărindu-și în ea mal multe din cărțile sale.

Iată scrierile lui Dosoteiū : Psaltirea în versuri, Uniev, 1673; Un acatist, tot la Uniev, 1673; O liturgie, Iași, 1679; Un Euhologiu, Iași, 1680; Psaltirea în prosă, Iași 1680; Un molitvelnic, Iași, 1681; Viețile sântilor, Iași, 1683; Un paremiar, Iași, 1683, și altele în manuscripte păstrate parte în Iași, parte în Rusia.

Versurile lui Dosoteiū, cum spune d-nu A. D. Xenopol, îi împinseră (pe romāni) să 'și iubescă limba, întărind prin acēsta și mal mult iubirea nēmului însuși¹⁾.

Nichifor ²⁾.—In timpul resboiului dintre Nemți și

¹⁾ In Convorbiri literare, Iași, 1872, pag. 157 sqs. se spune că d-nu D. Sturdza are originalul Psaltirei în versuri a lui Dosoteiū.

²⁾ Nichifor nu este un mitropolit însemnat, dar l'am menționat aci pentru că este pus în programa seminariilor.

'Turci, Mitropolitul Antonie plécă din țără și lasă scaunul, tocmai când interesele reclamaū ca el se dea sprijinul său țerei. Spre acoperirea numelui de hainlic a lui Antonie, cum spun cronicarii, se alese mitropolit Nichifor, grec de nēm și de loc din Mōrea. La alegerea sa adunarea bisericească (soborul) învoise venirea lui în scaun, dar 'l pusese obligațiune de a căuta să se alégă în locu-ī un pămîntén. Nichifor nu s'a prea ținut de vorbă. Imbătrânit de anī și vroind a se retrage din scaun, el intrase în tratative ca un grec, care era episcop la Roman, spre a'l lăsa în locu-ī, în schimbul unei sume de bani. Soborul simte planurile lui Nichifor și-l oprește de a și le realiza. În sinodul Mitropolitului Iacob Putnénul se spune că mitropolit grec numai acesta a fost în Moldova. Actele strămutărei sale în scaunul mitropoliei sunt scrise românește¹⁾. Cu tōtă origina sa grecescă, Nichifor n'a putut lucra de cît în folosul țerei, fiind ținut de aprōpe de către episcopī și boerī.

În dimisia ce Nichifor își dă din scaunul de mitropolit al țerei recunōște că este drept și spre lauda și folosul țerei ca se fie Mitropolitul dintre pămîntenī.

Un sinod, ținut la Iași în 1752 sub mitropolitul Iacob, hotăraște ca «din pămîntenī să se alégă mitropolit, iar străiniū nicī o dată să nu se primescă»²⁾.

¹⁾ Un act al acestui Mitropolit din 7 Iuliū 1749 arată mēsurile luate de el pentru ca copiii sē învețe carte, dintre carī acei de preoți se învețe până la etatea de 20 anī și mai mult. Preoților li se învoi a lua 2 parale de tot copilul și din tōtă cununia, la botez o para, — Actul avea grija să se îndeplinească acestea mai ales la Sfîntul Nicolae, Sfînta Vinerī și Sfîntu Sava din Iași.

²⁾ Vezi Ist. Mitropol. Mold. de C. Erbiceanu pag. 24.

Hotărîrea acésta este călcată sub domnitorul Ioan Calimach, care aduce mitropolit în 1758 pe fratele său Gavriil, care era mitropolit în Tesalonic. Se susține totuși că Calimach este român de nēm. Actul sacrărei lui Gavriil este scris în grecește, avēnd și o traducere românească.

Leon (1786) a fost un mitropolit bun, înțelept și evlavios, ocupēnd mai înainte scaunul episcopiei de Roman. Patriarhia nu vroește a' l recunōște sub motiv că a intrat în scaun mai înainte de a primi scrisōrea patriarhului. Boerii intervin la Pōrtă, arătând că așa este obiceiul pămētului, fără ca vre-o dată să se aștepte responsul patriarhiei, afară de casul cu mitropolitul Gavriil, care fusese mai înainte mitropolit la Tesalonic. La mōrtea sa vroia se lase în loc pe episcopul de Roman, care era grec, dar episcopii și boerii cer domnitorului și apoi Porței de a nu se aproba venirea unui strein.

Iacob Stamate (1792—1803), de loc din Transilvania se face călugăr, încă de când era tînēr, la Monastirea Neamțului, venind din țara sa de copil. El fu episcop la Huși, unde stete pînă la ocupația rusescă din 1788. Când Rușii plecară din țēră, Iacob ajunse Mitropolit, distingēndu-se pentru felul cu care lucra pentru ridicarea bisericeii și progresul șcōlelor romīne, spre a se scăpa țara de influența grēcă. El a avut de învățecel al său pe Veniamin Costache, care datorește creșterea și cultura sa lui Iacob. Tot lui Iacob se datorește și ȓidirea palatului mitropolitan din Iași și a caselor ce se află încă și astă-ȓi la Mitropolie. În timpul său se imprimară mai multe cărți. El a căutat a pune scōla din Iași pe un drum curat românesc. De

la el ne-a rămas «Bucvariu» saŭ «începere de învățatură celor ce vor să învețe carte cu slove slovenești». Apoi o infruntare a Jidovilor asupra legii și obiceiurilor lor cu dovezi din Sânta Scriptură, 1803.

Iată ce spune Iacob despre învățemîntul timpului său: «Pînă acum în școlile noastre se învăța cu numiri și cu canóne și cu mulțime de cuvinte, insercinând mintea ucenicilor și poruncindu-le acele numai date lor să cetască și ca păpagali să le învețe pe de rost, nimica cu totul știind saŭ înțelegînd din cele ce învață, din care pricină mai și dece și doi-spre-dece ani îmbătrânesc în gramatică ucenicii ¹⁾).

Veniamin Costache ²⁾, este cel mai însemnat Mitropolit al Moldovei. El s'a născut la 1768 și a murit la 1846. Aplicat spre viața monahală, Veniamin deși era din o familie de nobili, totuși părăsi pe al săi, spre a se duce la monastire. Studiile și le făcu la monastirea Secul și apoi la Putna, iar în urmă la Iași. Neputînd suferi brutalitatea dascălilor academiiei din Iași, fugi cu scopul de a se duce la monastirea Némțului. Nu și-a putut realiza pe deplin dorința de cît după ce dobîndi învoirea părinților săi. Prin meritele sale fu ales episcop la Huși în 1792 și stete pînă la 1796, iar de acum trece la episcopia Romanului, unde rămîne pînă la 1803. La această dată, devenind vacant scaunul de mitropolit al Moldovei, Veniamin fu ales mitropolit și stete în scaun pînă la 1808, cînd împrejurările politice l siliră a se retrage la Monastirea

¹⁾ Vezi Uricariul, t. III.

²⁾ Să se vadă viața Mitropolitului Veniamin de A. Vizanti.

Némțul. De aci se întorce la 1812 și continuă a păstori eparhia Mitropoliei până la 1842. Fiind înaintat în etate și neliniștit în scaun, Veniamin se retrage la monastirea Slatina în 1842 și petrece până la stârșitul vieții sale, anul 1846.

De acușățiunile ce i se aduc, și care 'l silesc a părăsi scaunul în 1808, este apărat de boerii țerei¹⁾. Adevărul este că Veniamin nu putea urma sfaturile partidului rusesc și de aceea era rău vădută.

Apărătorii săi declară că mitropolitul țerei nu este întru nimic vinovat; din contră el a înfrumusețat, bisericile, a făcut Seminarul de la Socola, pentru a eși din el preoți luminați, a ajutat pe toți cari au apelat la el. Apărarea n'a avut nici un rezultat și Veniamin se retrage la monastire, dându-i se veniturile Monastirei Slatina pentru traiul său și până la moarte. La 1 Octombrie 1812 boerii țerei 'l rechemă pe scaunul mitropolitan, când și Ieșeniș se unesc a cere Domnitorului reîntorcerea lui Veniamin. Prin stăruința lui Veniamin, Domnitorul Sandu Sturdza dă în hrisov din 8 August 1826 spre a se începe dădirea Mitropoliei, dar nu se poate începe lucrarea de cît la 1833, de ore-ce împrejurările politice n'au fost favorabile.

Mitropolitul Veniamin a fost fericitul și demnul urmaș al lui Iacob Stamate, reușind cu totă influința grecască și cu toate greutățile politice se înființeze Seminarul Socola de lângă Iași²⁾.

¹⁾ Veđi Ist. Mitrop. Mold. pag. 46.

²⁾ Astă-dî Seminarul este strămutat în Iași, avându-și localul său propriu, grație stăruințelor neîncetate ale I. P. S. Mitropolit Iosif Naniescu.

Acest mitropolit este însemnat atît pe terenul cultural bisericesc cît și pe cel general al școlilor.

Pe timpul lui (1813) se înființază și cursurile de inginerie în limba română, unde Gheorghe Asachi avea conducerea. În 1803 de și se înființaseră cursuri de limba română la Galați, Botoșani, Focșani, Bărlad și pela episcopii, totuși aveau alipite și cursuri de limba grăcă. Este de remarcat că în 1820 adunarea Moldovei respinge cererea de a se înființa un episcopat latin în țară.

Prin hrisovul No. 27 din 28 Ghenarie 1842 Domnitorul Mihail Grigorie Sturdza Voevod face cunoscut că s'a primit dimisiunea Mitropolitului Veniamin și i se hărăzește pe totă viața Monastirea Slatina cu toate veniturile ei. Retras la această monastire, demnul prelat trăește ca simplu monah pînă la mórtea sa.

Iată scrierile lui Veniamin : 1) Explicarea celor șapte Taine, Iași, 1807 ; 2) Chiriacodromion, Monastirea Némțului, 1811 ; Octoihul, Iași, 1814 ; O explicare a dogmelor, monastirea Némțului, 1816 ; un Ceasoslov, Iași, 1817 ; o liturgie, Iași, 1818 ; un apostol, Iași, 1819 ; o istorie a Vechiului Testament, Iași 1824 și una a Noului Testament, 1836 ; Teologia lui Platon Iași, 1839 ; o istorie bisericească, Iași, 1841—43 ; Pravila mare, 1844 ; Explicarea Psaltirei, Iași, 1850 ; o antologie, diferite cărți de rugăciune, un hronograf, predice, niște anale ale istoriei bisericești, omiliile Sântului Ión Hrisostom, diferite manuscrite etc.

Meletie (1844) a fost episcop al Hușilor (1803)

Asupra istoricului Seminarului de la Socola să se consulte lucrarea d-lui profesor C. Erbiceanu, relativă la acest subiect,

apoi al Romanului, de unde trecu la mitropolia Moldovei. De la dimisiunea lui Veniamin pînă în 1844 afacerile mitropoliei au fost conduse de un comitet

Sofronie Miclescu, din episcop al Huşului s'a urcat pe tronul mitropoliei în 1851. Acesta este un mitropolit pios, în acelaşi timp un încurajator al ştiinţei, dând atenţiunea pentru dezvoltarea culturii teologice. În cestiunea unirei principatelor, Sofronie la început nu era favorabil, de ôre-ce credea că prin unirea sub un domn strein s'ar aduce jignire bisericei. Cînd însă i s'a explicat de Victor Place, consulul Franciei pentru Moldova, că nu este justă temerea sa, mitropolitul devine apărătorul din inimă al unirei.

Din cauza opoziţiunei ce a făcut Domnitorului Cuza în cestiunea secularisărei averilor monastireşti, Sofronie a fost trimis la monastirea Slatina (1860).

Mitropolia este administrată de Meletie Sardion, apoi de Chesariu Sinadon şi la 1865 se alege mitropolit nepotul lui Sofronie, anume Calinic Miclescu, locotenent al acelei Mitropolii de la 1863, Maiu 5, şi care la 1875 trece mitropolit Primat, iar la Iaşi se alege mitropolit Iosif Naniescu, episcopul Argeşului, care se află pînă astăzi.

În *afară* mitropolia Moldovei depindea de Constantinopol, dar alegerea clerului şi căpeteniilor sale se făcea de ţeră, patriarhul numai aprobând alegerea, aşa că poziţia bisericei din Moldova era mai independentă ca în Muntenia. Este drept, că în timpurile de tot vechi, mitropolia atârna de Ohrida¹⁾ şi apoi de Haliciu. Cu tim-

¹⁾ Vezi Pravila din Târgovişte relativ la afirmaţiunea lui Mateiu Vlăstare.

pul Constantinopolul reuși și aci a'și dobândi ore-care autoritate, întâmpinând însă o vie opozițiune, când era vorba de a i se trimite mitropoliți sau episcopi streini. Afirmățiunea că mitropolia Moldovei era independentă de Constantinopol, de ore-ce mitropolitul subscrie «Arhiepiscop și Mitropolit» nu este întemeiată. A admite această ar fi a opune o părere contra adevărului și ar trebui să scotem pe toți arhiepiscopii de sub dependența patriarhilor respectiv¹⁾.

În secolul al XVIII-lea pe lângă mitropolia din Iași avem episcopia Romanului, a Rădăuților și a Hușilor. Pe lângă acestea mai era mitropolia Brăilei, care însă era sub stăpânirea turcescă, supuse patriarhiei și n'avea legături directe cu Moldova. Reședința mitropoliei era la Galați. Că mitropolia Moldovei ținea mult la nea-târhnarea sa, primind numai autoritatea nominală a patriarhiei, se vede din faptul că n'au vroit să primescă în 1786 pe mitropolitul grec Iacov. Regulamentul organic puse capăt încercărilor patriarhiei. Prin el se regulă modul alegerilor mitropoliților și episcopilor, cari trebuiau să fie aleși de divanul boerilor și confirmați de domnitori, iar patriarhiei i se comunica alegerea, și ea trimitea actul recunoșterii (Εκδοσις).

În 1753 se stabili alegerea mitropoliților și episco-

¹⁾ *Cantemir*, în opera sa „Descrierea Moldovei“ ar vroi să stabilească cum că mitropolia Moldovei a fost supusă patriarhului din Constantinopol de către Vasile Lupu. Mai înainte însă, pe la 1590, se găsește scris în actele patriarhiei mitropolitul Moldovei Gheorghe ca făcând parte dintre mitropoliții jnrisdicției patriarhiei

Pe timpul mitropolitului Dosoteiū se intitula „... exarh al bisericei mari din Constantinopol.“

pilor numai dintre pământenii, de și cu greu se putea păstra regula acésta, de óre-ce domnitorii erau greci.

Pentru a putea stórce bani de la aleșii de mitropolii și episcopi, cari aveau nevoie de confirmarea domnăscă, grecii pun dări mari pe pământenii, cum este bună-óră casul cu mitropolitul Meletie (Istrati).

Situația se îmbunătățește începând cu Alexandru Ioan Cuza, de și în impulsul lui averile unor episcopi se întrebuintară în mod arbitrar de către autoritatea civilă, totu-și buzunăreia din trecut încetă. Cu venirea domnitorului Carol I lucrurile iaă o altă față prin legea organică de la 1872.

În *interior* mitropolitul din Iași are jurisdicția asupra celor-l-alți episcopi, cari sunt sufragani ai săi. Dintre Episcopii aceea a Romanului își are întâetatea. Titularul acestei episcopii și mitropolitul aveau mitre. Cu timpul deosibirile încetăză. Se păstrează un fel de întâetate eșită din vechimea scaunelor episcopale. Atât mitropoliții cât și episcopii erau în mare cinste și cei d'ântăiū între sftnicii țerei. Mitropolitul presida adunarea obștăscă.

Veniturile mitropoliilor și episcopiilor erau administrate de titularii lor, de și nu arare-ori domnitorii se amestecau în afacerile acestea, ba câte o-dată lăsaū vacante unele scaune spre a se folosi de averi. Se întrebuintăū însă și pentru scóle și bine-faceri.

Monastirile și Tipografiile

În *Muntenia*, cele mai vechi monastiri sunt Prislupul, Motru, Vodița și Tismana, apoi dupe acestea

Cozia și Tismana, care își trag originea de pe timpul lui Mircea cel Mare ¹⁾). Sub pioasa domnie a lui Neagoe Basarab se înființează M-reia Argeșului, unde este frumoasa biserică ȱidită de Neagoe și reconstruită în anii din urmă sub augusta domnie a Majestății sale Regelui Carol I-^u, fiind episcop Ghenadie al II-lea Petrescu. Influența grecescă, care începe de sub Neagoe Basarab, are de rezultat că o sumă de monastiri se închină Sântelor locuri, trecându-se sub jurisdicția bisericească a grecilor. Matei^u Basarab, care s'a sirguit mult pentru deșteptarea simțimintelor naționale în ț^{er}ă, a lucrat și pentru înlăturarea influenței grecești, fără însă a reuși în totul.

În timpul lui Matei^u Basarab găsim o *tipografie* la Govora, de aci la Târgoviște și în urmă la Bucurescⁱ. Cu ivirea tipografiilor se începe tipărirea cărților în limba română, unele în slavona. În acest timp găsim Pravila mică, Govora, 1640; o Cazanie, 1642; Inv^{et}ătură de t^ote ȱilele, 1642; Pravila mare, 1652, Târgoviște; O tălcuire ȱin evangeliⁱ, Bucurescⁱ, 1678; liturgia slavonă, 1680; Evangelistarul și Apostolul, Bucurescⁱ, 1684; Biblia, 1688; Mineile, Buzeu, 1698; apoi viețile Sântilor.

¹⁾ În timpul din urmă monastirele se înmulțesc, av^{en}d fie-care averile sale donate de pioși creștini. Peste 16 monastiri ale ț^{er}ei și 47 închinat^e la Muntele Atos și monastirelor din Rume^lia, patriarhiilor orientale, la Muntele Sinai, aduc^{en}d aproximativ un venit anual de 12-15 milioane lei v. Se regulă ca averile monastirilor ț^{er}ei ca și a Mitropoliilor și Episcopiilor să se administreze de Mitropolit și de logofătul bisericesc, av^{en}d fie-care egumenul s^{eu}. În 1847 se restrîng drepturile de administrare și se decide ca veniturile să se verse în casa Statului, dându-se pentru cheltuelile episcopilor cîte 100 mii lei pe an și pentru mitropolii cîte 200 mii lei.

În *Moldova* există din timpuri foarte vechi monastirile Neamțul și Bistrița din județul Neamțul. Monastirea Neamțul este întemeiată de călugări Sofronie, Silvan și Pimen, veniți de peste Dunăre; iar Bistrița de Alexandru cel Bun. După aceea s'a înființat Monastirea Bisericanii. Monastirile întemeiate de călugări slavonî, ajung un focar al slavonismului. Mai în urmă influința grecască le ia de sub înrîurirea slavonă ¹⁾. Tipografiile din monastirea Neamțului și din Iași au folosit mult literatura.

Pentru îmbogățirea literaturii au lucrat mult mitropoliții Varlaam și Dosoteiș, cari au stabilit câte o tipografie, în care s'au tipărit lucrări importante și între care vom menționa: «Cartea românească de învățătură al lui Varlaam» și «Psaltirea» lui Dosoteiș. De asemenea renumitul mitropolit Veniamin Costache.

Începînd cu Mateiș Basarab literatura bisericească, câștigă pe terenul limbei patriei.

Cele mai vechi scrieri românești sunt manuscriptul de la Voroneș și acel al Psaltirei scheeane, cari sunt traduse în Transilvania după slavonește; apoi este psaltirea lui Coresi. Pe timpul lui Mateiș Basarab se traduc românește sfaturile ce Neagoe Basarab la dă fiului său. Între scrierile profane în limba română aflăm: Alexandria, Zodiile și Flórea darurilor.

¹⁾ În *Moldova* găsim monastiri închinatc încă din timpurile vechi. Așa sub Mateiș Basarab: Golia, Galata, Sf Sava, Pângărați și Secul. În *Muntenia*; Tismana: Argeșul, Govora, Bistrița, Cozia, Snagov, Delul, Glavacioc, Răncăciouul, Mislea, Valea. Cotmăna, Căldărușani, Bolintin, Cămpulung, Patocul, Gura Motrului, Arnata, Tînganul și Nucetul.

Clerul și bărbații mai însemnați pe terenul bisericesc

Pentru păstorirea credincioșilor creștini și pentru satisfacerea trebuințelor lor religioase, era clerul mirean. Este cu greu să ne dăm seama, cum era clerul înainte de regulamentul organic, de și în legiuirile lui Constantin Mavrocordat găsim unele indicii. Ceea ce putem spune este că puțin interes se punea pentru educațiunea acelor ce intrau în cler, cât și pentru existența lor; totuși este adevărat că avea să plătească adese-ori taxe puse de domnii săi de kiriarhi, fie pentru susținerea școlilor, care, pînă la Gheorghe Lazăr (1818) erau lipsite de spiritul național, fie pentru a mări veniturile mitropoliților și episcopilor. Timpul aduce să se dea ore-care îngrijire și pentru cler. Cu regulamentul organic se înființează seminarul din București (1834) la început o școală de gramatică, apoi cu un curs de 4 clase și în cele din urmă, după organizarea din 1892 cu un curs de 5 clase, avînd un curs inferior cu 3 clase la seminarul din Curtea de Argeș¹⁾. După înființarea seminarului din București, se înființează și la celelalte episcopii câte un seminario. De acum înainte se ridică și dările impuse de Mavrocordat și se obligă proprietarii să dea fie-cărui preot o porțiune de pămînt cât se dă unui locuitor cu 5 vite. Tot de acum preoții se scutesc și de orî-ce dare către stat Afacerile bisericești, în ceea-ce privea justiția, se regu-

¹⁾ Reorganizarea seminariilor în 1893 s'a făcut de guvern, fiind ministru de culte d. Tache Ionescu.

laŭ de consistorii, cari se înființeză pe lîngă episcopii și mitropoli.

Cu tîtă situația rea în care se găsea clerul nu lipsesc bisericeii bărbați destoinici, cari să se ocupe cu literatura teologică, mai ales după înființarea seminariilor, pe lîngă episcopii. În 1855, după ideea domnitorului Grigore Ghica, 'și începu existența seminarul din monastirea Neamțului, continuând pînă la 1860—61. Cum seminariile nu puteau da clericii necesari, se înființară așa numitele scîole catehetice. Clericii erau supuși jurisdicțiunei episcopului. Mitropolitul cu episcopii aveau pînă în 1865, pe lîngă alte afaceri, și căsătorii; de la 1865 ele trec la ofițerul stărei civile.

În ceea ce privește literatura bisericească și persoanele mai însemnate care s'au ocupat cu ea, să se vadă la paragraful relativ de mitropoliile din Muntenia și Moldova. Afară de aceștia putem menționa pe Radu Greceanu, Dimitrie Cantemir, Ioanichie al Romanului, Paisie, starețul de la monastirea Neamțului, Vartolomei Măzăreanu, starețul monastirei Putna, care a tradus liturgierul arhieresc slavon; Amfilohie al Hotinului, traducătorul unei geografii, ieromonahul Gherontie din monastirea Neamțului, care a lucrat mult cu mitropolitul Gregoriu; Sofronie Bărbosul, renumit pentru elocința sa; Filaret Scriban și fratele său Neofit; Melchisedec, fost episcop al Romanului, unul dintre bărbații însemnați ai bisericeii române, care a scris mai multe lucrări de valoare ca cronica Hușilor și cronica Romanului, cum și diferite publicațiuni în analele Academiei-

Pentru studiul istoriei bisericești noi ne putem folosi ca de *ajutóre literare* pe lângă scrierile de mai sus și de ziarele Preotul (1861—65), Eclesia (1866—67), și Monitorul Oficial pentru părțile relative la cestiune și de istoria lui Kiriakos. Nu de puțină importanță sunt și lucrările (monografii) studenților teologi, cu care 'și obțin titlul de licențiați în teologie.

Propaganda Romei pentru a supune bisericile din țările române

În *Muntenia*.—Biserica Romei era foarte nemulțumită că țera românească nu era alipită la jurisdicția ei și că nu primea doctrina sa. Scim că Românii au părăsit Transilvania și au venit în aceste locuri, întemeind principatele, numai pentru ca se scape de Unguri, prin cari Roma le impunea religia romano-catolică.

Necesitățile prin care treceau Principatele a făcut pe domnitori se primescă cite odată pe misionarii catolici și să le lase posibilitatea de proselitism. Așa se vede pe timpul lui Petru Cercel (1583), care era nevoit se facă pe placul Romei, de ôre-ce avea nevoie de sprijinul ei și al statelor catolice vecine. Ast-fel se esplică de ce la Argeș esista o episcopie catolică, care era combătută însă de autoritatea bisericească ortodoxă ce depindea când de Ohrida, când de Constantinopol. Incercări de unire se vîd de pe timpul lui Alexandru Basarab, care avea de soție pe Clara, ce era romano-catolică și în 1369 oferă ôre-care drepturi misionariilor Romei. Sub Vladislav Basarab, se vede aceeași

tendință din partea papei Urban al V-lea. Papa Gregoriu al IX-lea restabili arhiepiscopia romano-catolică a Milcoviei. Bonifaciu al IX-lea numește un episcop în Argeș (1390), pe Francisc din ordinul Carmeliților, ceea ce adeverește existența episcopiei, despre care s'a vorbit mai sus. În 1400 episcopia acésta nu mai există, căci papa dice că «este fostă diecesă a Argeșului». În ajutorul propagandei catolice folosise mult și regiul Ungariei. De cât nu puteau se reușască în țările române, de ore-ce locuitorii țineau mult la legea străbună. Pentru administrarea catolicilor din Muntenia și Moldova era în 1439 episcopul romano-catolic al Severinului și al părților Transalpine.

În timpul lui Mihnea (1507—11) Romano-Catolicii au fost bine primiți în țară, dupe cum au fost și pe timpul lui Cercel. Mihaîl Vitézul nu era contra catolicilor, de ore-ce împrejurările politice 'l sileau; totuși papismul nu făcea progrese ¹⁾. Gregorie Ghica pentru a putea dobândi domnia se declară că primește religia romano-catolică. În timpul acestui domn s'a făcut prima încercare de a se construi o biserică catolică în București. Tot pentru romano-catolici fu și Șerban Cantacuzen (1679—88) și Constantin Brancovénu (1689—1714), sub care s'a restaurat biserica lor din Târgoviște. Totuși episcopiile din Severin (1479) și a Milcoviei (1526) se desființeze și ei nu rămân de cât cu câțiva adepți în Câmpu-lung, Târgoviște, Rîmnic, Copăceni, Brădiceni și Dragoșutești.

¹⁾ *Revista Nouă*, 1912, 91, o lucrare a d-lui G. I. Ionescu Gion

O încercare mai puternică se face pe timpul cînd Oltenia cade sub stăpînirea Austriacilor (1718—93), fără însă a reuși. Oare-care beneficii materiale și scutiri de dări capătă Clerul catolic sub Alexandru Ipsilante; de asemenea sub Mihail Șuțu.

Romano-Catolicii, cari își aveau un episcop la Nicopol, 'l strămută lângă Bucuresci, la satul Ceoplea. În 1861 își ia sediul în Bucuresci, unde 'l are pînă astăzi. De cîtiva ani episcopul din Bucuresci, și-a arogat fără vre un drept recunoscut titlul de arhiepiscop al Bucureștilor.

În *Moldova*¹⁾. Biserica Moldovei n'a fost cruțată de propaganda papiștașă. Nereușita papei Eugeniu al IV-lea de a atrage în partea sa pe mitropolitul de pe acele vremuri Gregorie, nu 'l descurajaze²⁾. Obținînd adesiunea lui Damian, la sinodul din Florența, se pun bazele unirei, care însă rămîne ideală, de ore ce clerul și poporul n'a, primit-o și însuși subscritorii actului de unire sunt siliți a 'și retrage semnăturile, spre a scăpa de furia poporului. Pe lângă acestea papii se folosiră de propaganda Iesuiților, cari reușiră—ici coala—în planurile lor, dar nici o dată n'a putut scote poporul din credința străbună.

Romano-Catolicii reușesc a înființa episcopate la Siret (1371) și Bacău (1401). Cel I-îu episcop la Siret fu un ore care Vareto. Polonii deteau și ei sprijinul lor Romei, dar nu pentru minorități, ci pentru do-

¹⁾ Să se vadă încercările de unire și sinodul din Florența, pag...

²⁾ Încă de pe timpul lui Lațcu (1365—74) Moldovenii erau persecutați de regii Ungariei și siliți a trece la catolicism. Călugării minorități făcură proseliți.

minicanî. Episcopul din Bacău îngrijea și de episcopia de la Sirét.

Sub Alexandru cel Bun romano-catolicii sunt favorizați, din cauză că cele 2 soții ale lui au fost catolice. Stefan cel Mare (1457—1504) de și apelase la Roma în câte-va rînduri, spre a cere ajutor, totuși a susținut temeinic legea străbună, ba locuitorii în timpul său erau așa de porniți contra catolicilor în cît au ucis pe un episcop al lor în satul Orăștii (Județul Némțului). Iesuiții ajungînd stăpîni peste Polonia, încep a 'și întinde mrejele lor în Moldova, pe timpul lui Petru Schiopul, fiind de partea lor și mitropolitul Gheorghe Movilă, dar numai împins de împrejurările grele prin care trecea țara. Movileștii au dat întru cît-va concurs catolicilor. La Cotnari se afla un episcop catolic și catolici din ordinul Franciscanilor. În 1662 era o monastire romano catolică în Bacău, al căruî episcop era autorizat de domn ca să judece cestiunile de căsătorie dintre sași și unguri, iar după Miron Costin episcopul din Bacău, avea titlul de episcop al bisericilor din totă țara Moldovei. În 1741 esista un episcop al Băcăului. Atît Grigore Ghica cît și Ioan Mavrocordat au acordat unele privilegii romano-catolicilor. De la 1750 încôce șeful catolicilor din Moldova purta titlul de «prefect,» căruia iesuiții i-au făcut multe neajunsuri. El însă este favorizat de domnitori.

În 1815 divanul țerei respinge cererea catolicilor de a se stabili în Moldova un arhiereu latin, ceea ce se aprobă și de Pórtă. În 1840 sa afla la Iași un

vicar apostolic anume Antonio de Stefano, însă șederea sa aci era neautorisată.

Fără a mai ține socotélă de protestările țerei, vicarii aceștia continuă a rezida la Iași, unde au un seminariu catolic. În Bucuresci se află de asemenea un seminariu.

Cu toate eforturile ce fac atât prin predice, cât și prin scóle, Romano-Catolicii nu prea fac mare progres în țară, unde pentru a câștiga proseliți unii dintre preoții lor au luat unele obiceiuri ale clerului local. Este totuși în interesul liniștei țerei de a se pune stavilă proselitismului catolic și a se controla scólele catolice de către autoritatea înaltă bisericească, mai ales că în ele se educă fetele și, după cum dice apostolul Paul, bărbatul se sântește prin femei.

Episcopia Bacăului există pînă în primele decenii ale secolului al XIX-lea (1836), de și numai cu numele, de óre-cc episcopii steteau în Polonia. Cel din urmă episcop este așa numitul Zabervani. De la 1843 se află un episcop în Iași, cum s'a dis mai sus, și care poartă titlul de episcop «in partibus.»

Impărțirea Moldovei în Episcopii

Episcopii titulari

Iată episcopiile care formau Mitropolia Moldovei dupe 1700 :

1) *Sucéva*, de care depindea Hărlăul, Némțul, Iași, Cărligătura și Orheiul.

2) *Roman*, de care depindea Vasluiul, Pătna, Bacăul, Tecuciu, Tutova și Covurluiul.

3) *Huși* cu Fălciul și câte-va orașe de peste Prut.

4) *Rădauți* de care depindea Cernăuți, Dorohoiu și Hotin.

În Eparhia **Proilaviei** era Mitropolia Brăilei cu districtele Brăila și Covurluiul, și parte din Basarabia.

Astăzi Mitropolia are în dependență de ea: 1) Districtele Mitropoliei și 2) episcopiile de Roman, Huși și Dunărea de Jos ¹⁾.

Pe lângă episcopi și Mitropoliți sunt și episcopi titulari, cari erau streini și veniți în calitate de inspectori ai monastirilor din țară, închinatelor Sântelor locuri. În țară însă nu se da titlul acesta, de cât dupe ce se lepăda de toate drepturile ce le avea ²⁾.

Acești arhieri titulari aveau să administreze monastirele și cum acestea erau închinatelor locurilor Sante, pentru a nu se aduce vre-o jignire autorității episcopale din țară, era neapărat necesar ca să se desbrace de orice drepturi ar fi avut în țară.

Istoria Mitropoliei Transilvaniei

Starea Românilor din Transilvania nu era îmbucurătoare. Catolicii căutați din timpurile cele mai vechi (suta a XII), cu orice chip ați atrage în partea lor. Poporul resistă, de și nobilimea trece de bună voe

¹⁾ Actualmente la Iași este mitropolit I. P. S. Iosif Naniescu; la Roman este episcop P. S. Inocențiu Moisiu, la Huși, P. S. Silvestru Bălănescu și la Dunărea-de-Jos, P. S. Partenie Clinceni.

²⁾ În 1819 și 1826 sunt două cazuri de cereri de această natură.

la catolicism, pentru ca ast-fel să pótă mai bine stórce pe țeranî, dând mîna cu Ungurii ¹⁾).

Atuncî poporul fuge din calea cotoșitorilor de ním și de legé. Cei rěmași nevoind să se supună a trece la catolicism, sunt persecutați în tóte chipurile; ba în 1575 se decide că «secta Románilor atát va sta în țară cît vor voi nobili și principele Ungurilor.»

Pe lângă catolicism în Transilvania strěbătu și calvinismul, care fu îmbrățișat tot de nobili, ast-fel că, din punctul de vedere al religiunei, nobilimea era de tot nestatornică și se alipia la acea confesiune, care îi da garanții pentru purtarea titlurilor de nobleță. Incercările calvinilor de a atrage poporul în partea lor să vėd din faptul traducerei în limba română a catehismului ortodox ²⁾ și a cărților bisericești în timpul lui George Racóți (1631—48) Aceste cărți sunt: Cazania lui Coresi (1546—60), Tetravanghelul și Faptele Apostolilor, traduse de Coresi, Psaltirea din 1577 și Cazania de Brașov din 1580. Mitropolitul *Ilie Ioresti* (Iorist) în 1643 își perde scaunul pentru că n'a vroit se dea aprobare catehismului calvinesc ³⁾. În locul sěu este așezat un óre care *Ștefan Simon* (Simionovici), întărit de Racóți la 10 Octombre 1643, dăndu-i-se sub a sa păstorire: Alba, Krasna, Solnokul interior, Kluj, Tarnava, Dobâca, Turda, Bârsa, Kióra, Bistrița, Oraștie, Alamor, Hateg, Ilie, Hinedóra, Kriș;

¹⁾ *Baritz Gh.*, Transilv. 1874.—*Cipariu*. Act. și fragm.

²⁾ Ediția primă s'a perdut. O altă ediție este făcută în 1657.

³⁾ *Jorist* este destituit de sinodul preoților români. Veđi Șincaî III, 37—40; *Cipariu*, Arhiv. p. 611.

iar în Făgăraș numai ce Ți va învoi, episcopul reformat. Mitropolitul Ștefan fu nevoit se subscrie un act în 15 articole, prin care era îndatorat a nu eși din marginele angajamentului ce își lua, între care articole era unul (al X-lea) prin care se obliga a *lăsa pe preoți și mirenii a trece la episcopia reformată, de vor dori acésta* și un altul (al XI-lea) că *la sinodul ce va ține în fie-care an, va asculta de episcopul reformat*. Acest mitropolit a condus biserica 8 ani (1643—1651). De la el ne-a rămas o traducere în limba română a Testamentului Noŭ, tipărit la Alba Iulia în 1648 ¹⁾. Lui Ștefan urmă *Danii* ²⁾ (1651—61), care avu să sufere tot aceeași stare nenorocită pentru biserică ³⁾. În 1566 se urcă pe scaunul mitropolitan *Saba I Brancovici* (1656—80), bărbat deștept și învățat, de nēm sîrb. Prin prietenia ce legase cu principele Acatius Barcsai și cu Mihail Apafi reuși a face ca biserica română din Transilvania să se bucure de mai multe privilegii, care însă nu deteaŭ nici un beneficiu în părțile unde veniturile se micșoraŭ prin scuti-rele ce se făceaŭ preoților ⁴⁾. Saba opunându-se unel-tirilor Calvinilor fu pârît la curte și în cele din urmă tratat fôrte barbar și aruncat în închisórea de la Blaj, de unde nu putu scăpa de cât prin mijlocirea lui

¹⁾ Tot mitropolitului Simionovici i se impunea ca serviciul di-vin se-l facă în limba română, pentru ca cu modul acesta să distrugă pe Români de la unirea cu ortodoxii și a face ca „să se producă eresuri între Români“ cum dice Papiu Ilarian în Istoria Rom. din Dacia Superióră, Viena, 1852.

²⁾ Se dice, dar nu se scie cu siguranță, că Daniil amărit a venit în Muntenia.

³⁾ *Hurmuzacki*, Fragm. II, 4 sqs.

Șerban Cantacuzen, principele Munteniei. Vrajmașul său fu cu osebire superintendentul calvin Mihail Tui-feiuș, (Tofeu), care reuși în lipsa sa din țară, fiind dus în Rusia, să adune ajutóre pentru reșidirea bisericeii și reședinței sale episcopale, ce fuseseră arse de Turci și Tătari, și să atragă în partea sa pe proto-popi; dar fu destituit tot prin sinodul preoților români. Dupe Saba urmază *Varlaam* (1687), iar în 1688, terminându-se resboiul început de liga sântă contra Turcilor, în favorul Austriacilor, aceștia prin pacea de la Carlovitz (1699) devin stăpâni asupra Transilvaniei, administrând-o prin principii numiți de ei, cari purtau titlul de principii ai Ardélului. Varlaam a fost sântit episcop de către Mitropolitul din Têrgoviștea ¹⁾, purtând titlul de Mitropolit și Arhi-episcop al sântei Mitropolii a Belgradului, Vadului, Silvașului, Fagarașului, Maramureșului și al episcopilor din țera ungurască ²⁾. De și Varlaam era credinceos corónei habsburgice, totuși n'a putut se dobândescă îmbunătățirea necesară pentru liniștea și prosperarea bisericeii sale. Prin diploma lui Leopold I din 1690 se acordă națiunei Ilirice și bisericeii de rit oriental mai multe beneficii și înlesniri, fără înse a se putea bucura de ele, de óre-ce aflându-se între catolici și calvinii nu știaū încotro se apuce de prigonirile lor. Cronicarul ungar Cserei merge mai departe și afirmă că însuși împăratul

¹⁾ Sântirea episcopilor din Transilvania se făcea prin Mitropolitul din Muntenia, care era privit ca Exarh al Patriarhului din Constantinopol. Veđi Cron. Valah. pag. 19, 20, 21, 22 și 24.

²⁾ Acest titlu este vedut în Molitvelnicul din 1689, Belgrad.

a scris generalului Rabutin, pentru a nu esecuta edictul dat de el, în favorul Românilor ¹⁾.

Luț Saba urmă Mitropolitul *Teofil* (1692—1697), bărbat devotat bisericei sale, dar în urmă câștigat în partea Catolicilor, pentru care adună sinodul din 1697, care în ședința de la 21 Martie, după ce espusese toate nevoile și greutățile prin care trecea biserica sa, cere și obține unirea cu Roma, primind învățătura că «Papa este capul vădut al întregii biserici» (primatul papal), că «la Euharistie se poate întrebuința azimă» «că există purgatoriu» și «adaosul Filioque» la Simbol. În 4 Martie 1695 imperatorul Leopold I reînvoie diploma de mai înainte și acordase arhiepiscopului sârbesc Arsenie Cernovici mai multe privilegii. de care însă nu se pot bucura de cît Românii din Ienopolia, Lugos și Oradea-mare ²⁾. Unirea de la 1697 nu este espresiunea adevăratei dorințe a poporului, de, aceea nici nu este temeinică; ba, preoțimea adunată la Alba-Iulia, nu se mulțumește cu primirea celor *patru puncte*, ci cere în schimb asigurare de la împăratul că: 1) nu va fi vre-o deosebire între preoții români, cari se vor bucura de aceleași drepturi ca și cei-l-alți preoți din imperiū, 2) că acești preoți vor fi în ascultare numai de episcopul lor și 3) că fie-care din ei va avea casă parohială, în localitățile unde se află biserici. Cu totă unirea făcută liniștea nu se putu dobândi, de și Românii credeaū că prin ea vor scăpa de asupririle calvinilor. Poporul român ținea mai mult la religia

¹⁾ Hurmuzaki, *Fragm.* II, pag 28.

²⁾ Hurmuzaki, *Docum. asupra Ist. Rom.* V, 440.

străbună, de cît la apropierea ce se făcuse de catolici. În Iuliu 1697 muri Teofil și în locul lui se urcă pe scaunul mitropolitan *Atanasiu Anghel* (1697—1714), care își primi sacrarea de la mitropolitul Ungro-Vlahiei ¹⁾. La început Atanasiu părea favorabil Calvinilor; în urmă trecu cu totul în partea catolicilor și la 7 Octombrie 1698, un sinod, ținut sub președenția sa, aprobă unirea făcută la 1697, numai în ceea ce privește primatul papal. Împăratul Leopold prin decretul său din 16 Februarie 1699 aprobă lucrările sinodului din 1698, dând preoților uniți aceleași drepturi, pe care le aveau și cei catolici; pe când ortodoxii rămăneau tot iobagi, în urma unei decisiuni a nobilimei, luată în dieta de la 8 Septembrie 1699. Pentru ca Românii ortodocși se fie lipsiți de preoți ortodocși, guvernul întăresce cordonul militar, de pe la granițe; dar partea cu desevârșire mare a Românilor «a respins cu toate acestea unirea, a sângerat prin trecători, ca să-și aducă preoți, cari să-i boteze copii și și-a îngropat morții mai bucuros neprohodiți de cît să primiască sacrameinte de la preoții uniți ²⁾». În mai multe părți ale Transilvaniei unirea a produs un efect rău și a dat naștere la împotriviri. Nobilii unguri erau și

¹⁾ Cu ocazia sântirei sale de arhiereu, Atanasiu făcu jurămintă chiar înaintea patriarhului de la Ierusalim Dosoteiu, care atunci se afla în Bucuresci, că va păstra cu sântenie legea ortodoxă. Tot atunci i se dete instrucțiuni în această privință, pentru ca ast-fel biserica din Transilvania să fie în liniște. Hirotonia sa s'a făcut la 22 Ianuarie 1698 în Bucuresci. Să se vadă condica Mitropoliei de Bucuresci, fila 19.

²⁾ *Slavici*, *Ardélul*, stud. ist. Bucuresci, 1893, p. 35.

ei contra unirei și ajută pe ortodocși la resvrătire, căci sperău a-i avea în partea Calvinilor.

Biserica din Transilvania era încă în legătură cu mitropolia Ungro-Vlachiei. Principele Ion Constantin Basarab dăruiesce bisericei arhiepiscopale moșia Mărișeni din județul Argeș, pe lângă alte lucruri prețioase ce trimite lui Atanasie (13 Iunie 1700). Cu toate acestea nu aproba unirea cu Roma, probă că episcopul Râmnicului Ilarion, care era adept al unirei, este destituit de un sinod ținut în București ¹⁾.

Un nou Sinod ținut la Alba-Iulia—în 4 Septembrie 1700—luă din nou în dezbateră cestiunea unirei și confirmă lucrările Sinodului din 1697, rămânând ca ritualul și disciplina să nu se schimbe ²⁾. Tot în acest sinod se primiră un număr de 28 canóne propuse de Atanasie. Imperatorul, pentru această străduință a lui Atanasie, 'l primi foarte bine la Viena și 'l decoră. Un decret imperial din 19 Martie 1701 regulă ca Atanasie și cei după el, cum și preoții ce sunt de aceeași confesiune cu el, să fie sub jurisdicția arhiepiscopului din Strigoniu.

Principatele Române

Situația Românilor din acest timp este de tot anevoioasă. Turcii în scopul de a aduna bani nu căutau de loc la interesele Principatelor, care erau sub suzeranitatea lor. Trimiterea Fanarioților în Țeră, și purta-

¹⁾ *Cipariu*, Act și fragm.

²⁾ Actele Sinodului sunt subscrise de 54 protopopi și 1563 preoți.

rea neomenosă a acestora dovedesce în destul că în zadar Românii își pusese ră speranțele în ei. Timpul domniei Fanarioților este un timp de sleire a Principatelor, căci, cum dice Neculcea, Grecii mâncau lefii tot din vistierie și câte dregătorii la margine tot Grecii le ținea¹⁾. Domniile nu se deteau de cât pe bani: Domnul Muntén detea bani spre a nu fi strămutat în Moldova. Acel din Iași detea bani pentru a fi strămutat în Bucuresci²⁾, și vici-versa. Amestecul Rușilor în Principate nu avu mai bune rezultate. Rușii, profitând de încurcăturile Turcilor, caută să le declare resboi pentru a neliniști și pe Români³⁾. Tot de încurcăturile Turcilor profitară și Austriacii, cari prin pacea de la Passarovitz (1718), luară de la Turci mai multe teritorii. Prin acest tratat li se dete și Oltenia⁴⁾, pe care însă o perde la 18 Septembre 1739 prin tratatul de pace de la Belgrad. Austria nu privea cu ochi bun așezarea Rușilor în Principate. Ea negocia cu Turcia și la 4 Martie 1775 primesce responsul acesteia că consimte la cedarea Bucovinei, iar la 7 Martie același an se și încheie actul de cesiune⁵⁾. Gregoriu Ghica, domnul Moldovei, cade în cursa

¹⁾ *Letopisete*, II, 413.

²⁾ *A. D., Xenopol* Ist. Rom. V, 65.

³⁾ Un exemplu ni-l dă purtarea generalului Münnich, care se purta foarte aspru cu boerii, nu vroi să serute crucea când i se presintă cu evangelia de Mitropolit și rise de cuvintele Mitropolitului: Domnul să bine-cuvinteze intrarea și eșirea ta. Veđi Hammer, *Hist. de l'empire ottoman*.

⁴⁾ Oltenia avea 200000 ómeni în acest timp.

⁵⁾ Iată cele patru articole ale acestui act: 1) Se cedeză pentru tot-d'a-una Austriei pămînturile dintre Nistru, hotarele Pocuției, Ungariei și Transilvaniei, și de la marginele Transilvaniei la

Turcilor, pentru că se arătase contrar răpirei Bucovinei și la 12 Octombrie 1777 fu decapitat.

Ce fel era starea Munteniei, ne spune Dionisie Eclesiarhul, când dice că «averile monastirilor și ale boerilor erau pe mâinile lor, și nevoea era așa de mare pe țără, că nimenea nu mai gândea că va scăpa de turci¹⁾. De la 1788 și până la 1792 Principatele sunt ocupate de Ruși și Austriaci. suferind foarte mult de jafurile lor²⁾. De la 1792 începe a se arăta influința Francesilor, care detea sprijin Turcilor, din motive interesate, iar nu din iubire, urând puterile de la Nord. În timpul domniei de a II-a oră a lui A. Moruzi (1799—1801) se întâmplă neorânduile lui Pasvanoglu, din care reeși pustiirea orașului Târgul-Jiu și apoi a Craiovei³⁾. Domniile lui Caragea, Hangerli și Moruzi sunt uitate în timpul domniei lui Șuțu, care—comparativ—s'a purtat mai blând și mai înțelepțește. După 1798 Francia, care avea interese în

păriul Teșna cu satele Căndreni, Stulpicanii, Capul Codrului, Suceva, Siretiu și Cernăuți . . . » 2) Austria nu va putea ține cetăți în aceste localități. 3) Se hotăresc granițele Transilvaniei 4) Orșova rămâne tot în stăpânirea Turcilor.

¹⁾ *Dionisie Eclesiarhul*, *Tesaur de monum.* cit. a lui Papin, Buc. 1862, II.

²⁾ D-l A. D. *Xenopol*, op. cit. spune că în Bucuresci poporul și cu osebire femeile mai uitaă de relele stăpânirei străine în baluri și petrecerile date de Nemți, ceea ce arată cât de jos căzuse simțimentul național sub stăpânirea grecăscă.

³⁾ *Zilot Romanul*, 33—34 spune că „coprindend Craiova ca înt'o clipă i-a dat foc din tôte părțile; apoi s'a făcut trupuri, unii ducendu-se direct la metocul episcopiei. cu socotélă să prinda pe caimacanul, alții au năvălit asupra orașului după jajuri, alții iarăși pe la casele boerești. Spun unii din cei ce au fost vędători prăpădenii Craiovei că așa îndată au aprins'o, în cât socotea cine-va că nu ómeni'o au aprins'o, ci foc din cer a căzut peste ea.“

Egipt, în timpul când Napoleon I întreprinde lovirea Angliei în coloniile sale din Indiă, strică prietenia cu Turcia, care în schimb câpătă pe a Rusiei. Prin tratatul de la 1802 însă Francesii se împăcău cu Turcii, în schimbul stăpânirii ce obțineau asupra țărilor române, unde de acum domniile nu se pot schimba fără consimțământul Rusiei. La 30 Noembrie 1806 Mustafa Bairactar cu 12000 de turci intră în Muntenia, dar la Ferbinți sunt bătută de ruși, cari la 23 Decembrie intraseră în București, având conducător pe generalul Miloradovici. Tratatul de pace de la Tilsit lăgă și mai mult prietenia francesilor cu rușii. Prin tratatul Dardanelelor de la 5 Ianuarie 1809, Turcia se împacă cu Anglia. În 24 Aprilie 1812 se trimite ultimatul lui Napoleon către Alexandru al Rusiei, după care se începe vestita campanie din Rusia, ruina și întunecarea gloriei lui Napoleon¹⁾. De la 1806 până la 1812 ține ocupația rusescă timp de jale și grea cumpănă pentru Principate. Călugăriile greci în acest timp fura fără jenă tot avutul monastirilor, iar rușii, protectorii românilor, pe lîngă alte neajunsuri ce făceau Principatelor, patronau aceste hoții. Până aci nu era nimic. Răpirea rușilor merse până a lua partea însemnată din Moldova, Basarabia (1812). Cu anul 1812 țările române reintră sub suzeranitatea Porței. Domniile Principatelor, dupe învingerea lui Napoleon, se apropiară de Austria. Sunt însemnate domniile lui Caragea (1812—19) și Scarlat Calimah (1812—19) prin facerea codicilor de legi ce

¹⁾ Vezi *Hist. univers. par Duruy*.

pórtă numele lor, dar pe care le publicară în grecește. În 1821 se întêmplă revoluția grecescă, în care se vede rolul românilor contrar grecilor din Fanar și purtarea nestatornică a turcilor. Revoluția lui Tudor Vladimirescu este punctul de trecere către o periódă de desvoltare a poporului român și are multă însemnătate în istoria acestui popor. Cu urcarea pe tron a lui Ión Sturdza în Moldova și Grigore Ghica în Muntenia (1822—28), se restabilește domnia pămêntenă. În 1827 se înființă în Bucuresci o societate literară, la a căria formare a lucrat fórté mult Constantin Golescu. Cultura din timpul fanariot îndruméză întru cât-va pe români către cultura francesă ¹⁾. Domniî români nu erau favorabilî rușilor, după cum nu putéu suferi nici pe greci. Călugăriî greci fură alungați și monastirile trec sub administrația țerei, dându-le câte 100.000 lei pe an din fie-care principat. În 1828, după intervenirea rușilor, domniî primesc porunci de la sultán că să dea îndărăt grecilor monastirile. Prin pacea de la Adrianopol (²/₁₄ Septembre 1829) se decide ca domniî să se alégă pe viață, afară de casurile de abdicare și destituire. Ocupația rusescă fu fórté rea pentru Principate, care ajung într'o stare desnădăjduită. În timpul acesta (1828—34) se face regulamentul organic, lucrat de comisiunile alese de generalul Ialtutin, acela care spusese mitropolitului Grigorie, când apelasă la mila lor pentru a înlătura jafurile; «Nu ne pasă să știm cine fac slujbele, ómenî saũ dobitócele, numai ordinele

¹⁾ A. D. Xenopol, op. cit., VI, 35.

să fie executate.» Comisiunile alese pentru a întocmi regulamentul sunt presidate de generali ruși. Ion Văcărescu protestând această procedare, contrară obiceiului țării, care cerea ca mitropolitul să fie președinte, este înlăturat din adunare și surghiunit. Regulamentul organic este pus în aplicare la 1831 în Muntenia și la 1832 în Moldova¹⁾ Cu anul 1834 încep domniile regulamentare și se continuă. Întâi la 1848. În Muntenia de la 1834—42 domnește Alexandru Ghica și de la 1842—1848, Gheorghe Bibescu; iar în Moldova Mihail Sturdza (1834—49). În timpurile lui Bibescu, ideile liberale luând avânt, revoluția izbucni în mai multe părți și la 11 Iunie 1848, domnul este nevoit a iscăli constituția, care abroga dispozițiunile regulamentului organic, și formează ministerul din N. Bălcescu, Tell, N. Golescu. Ștefan Golescu, Heliade și C. Roseti, după care la 14 Iunie se retrage în Transilvania. Cât pentru Moldova, M. Sturdza face o serie de reforme în toate ramurile administrației. În 1844 se votă legiuirea prin care averea mitropoliei de Iași trece la departamentul bisericesc. Domnia lui Sturdza este înrăuită de Rusia prin consulul care l' avea în București. În 1848 are loc revoluția românilor din Ardeal și apoi în Principate, aducând cu ea redeșteptarea națională. Regulamentul organic este desființat cu toate încercările Rusiei de a l' menține. Prin convenția de la Balta Liman (1 Mai 1849) Rusia în înțelegere cu Turcia, decide ca pe viitor domni să fie numiți

¹⁾ Să se vadă dispozițiunile cuprinse de el în broșura «Regulam. org.» și Istoria Românilor de d. A. D. Xenopol.

de acésta din urmă pe un timp de şapte ani. În Muntenia vine domn Barbu Ştirbei (1849—56), iar în Moldova Grigore Ghica (1849—56), luându-se decisiunea de a se revizui regulamentul organic. Resboiul din 1853, care se finesce cu pacea de la Paris din 1856, scóte Principatele de sub stăpânirea turcilor şi ruşilor, de şi întru cât-va -rămâneaū în óre-care legătură cu Turcia. Francia nu puţin a sprijinit pe români în dobândirea drepturilor ce aveaū. Incercările partidului liberal, eşit de sub tutela apăsătoare a pravoslavniciei Rusii, nū sunt incununate de succesul deplin de cât în 1858, când Principatele se unesc şi sub conducerea lui Alexandru Ioan I Cuza încep o nouă viaţă, prosperă şi demnă de un popor de ginte latină. Domnia Principelui Cuza este însemnată prin mai multe îmbunătăţiri. În 1866 Cuza demisionă şi Ţéra consultată alese de Principe al ei pe Carol de Hohenzollern, alegere ce se ratifică în urmă de puterile Europene. Principele Carol dete probă de multă pricepere şi bărbăţie. Pe lângă îndrumarea către progres a Ţérei, sciu se facă faţă cu destulă prevedere şi cu mult curaj evenimentelor din 1877-78 şi conducând la glorie armata română în resboiul Ruso-Turc, ca aliat al Ţarului Alexandru II, obţinu pentru România independenţa şi apoi Regalitatea, la 14 Martie 1881. Pentru a vedea dinastia Hohenzollern că se perpetuă pe tronul României, Regele Carol îşi designă de urmaş pe nepotul Seu Ferdinand, principe de România, care prin căsătoria ce făcu cu principesa Maria de Marea-Britanie, legă relaţiunile României cu Statul Britanic şi Rusia.

Astă-dî principele de corónă are un fiu, botezat în religia ortodoxă. purtând numele de Carol.

Papii din timpul din urmă

Clement al XIII-lea (1758-69), următorul lui *Benedict al XIV-lea*, este de puşină însemnătate. Tot ast-fel şi *Clement al XIV-lea* (1769-74). Lui *Clement al XIII-lea* se datoreşte reconstruirea Civitei Vechi şi lucrările Panteonului. Fôrte sever, el opri pe clerici de a merge la teatru. *Clement* a susşinut pe Iesuişii cu tôte că regele *Franciei* şi *Parlamentul* s'aş pronunşat contra lor. *Ordinul* este desfiinşat sub *Clement al XIV-lea*, în interesul păcei şi a liniştei creştinătătii. Acest papă este un om fôrte bun şi un amic al toleranşei.

Biserica Romei se ridică prin *Piu al VI-lea* (1775-99), care se ocupă atît cu îmbunătătirea administraşiei bisericeşti şi a *Clerului* în genere, cît şi cu înfrumuseşarea Romei prin organisarea museului pioclementin.

Piu al VII-lea (—1823) şi *Leon al XII-lea* (1823—29) încercară de a da Iesuişilor tôte puterea de care se bucurăş în timpurile lor de splendóre, sciînd că prin autoritatea ordinelor religiöse, papalitatea va putea trage beneficii mari, papii aceştia daş tot sprijinul pentru ca ele să se ridice la o stare cât de înfloritoare.

Gregoriu al XVI-lea (1830—46), care urmă lui *Piu al VIII-lea* (1829—30), avu o mulşime de nemulşumiri în timpul pontificatului seş. *Spiritu*i de care erau însufleşii *Italianii*, lovea fôrte mult interesele

papei. Nemulțumirea ce aveau de Roma, ajungând până a da naștere la turburări și revoluțiuni, se înțelege că Gregoriu al XVI-lea trebui se aibă destulă mahnire, mai ales că vedea drepturile bisericei atacate. Supărarea papei era și mai mare, fiind-că spiritul de opozițiune 'l întâlnea în Francia, Austria și alte țări, unde catolicii aveau altă dată destulă influință.

În 1846 se urcă pe tronul pontifical *Piu al IX-lea*, continuând a avea cârma bisericei până în 1878. Situația în Roma era mai înrăutățită acum de cât sub Gregoriu al XVI-lea, cu totă încercarea papei de a calma spiritele prin blândeța și prudența sa.

Papa în urma revoluției din 1848 părăsi Roma și nu se întorce de cât în urma intervenției Franciei, care trimisese în acest scop pe generalul Oudinot cu 25,000 oameni. Liniștea lui Piu al IX-lea merse pînă în 1860 cînd regele Victor Emanuel ia papalității mai multe posesiuni. Orî ce încercare a papei nu are nici un rezultat satisfăcător. Garibaldi era în fruntea mișcării, pentru a lovi în papa. Dupe 1867 papa nu rămâne de cât cu reședințele sale din Vatican și Latran. De atunci papa a protestat mereu contra spoliațiunelor, așa numite de el, ce i s'a făcut, fără însă a obține vr'o satisfacere. Pentru a nu consimți, tacit la actele sevărșite în dauna puterei papale, Piu al IX-lea refușă se primescă suma de 3225000 lei, ce i se recunosc anual prin o lege din 1871 ¹⁾.

¹⁾ De și în 1804 papa primi cererea lui Napoleon I-iu Bonaparte de a'l sacra împărat al Franciei, totuși în 1809 raporturile între el și împărat sunt atît de rele, în cît statele pontifi-

Sub acest papă se primi de către un sinod adunat în Vatican (1868) infailibilitatea papei ca o dogmă a bisericei romano-catolice, de și se făcu mare opozițiune din partea sinodului contra acestei false doctrine. Primirea infailibilității adăose un nou punct de acuză Romei și îi causă pe lângă o sumă de proteste din partea clerului apusan și oriental, stricarea raporturilor cu statele în care Roma avea pînă aci legături de prietenie, cum d. ex. în Prusia și Austria.

În 1878 urmă lui Piu al IX-lea papa *Leon al XIII-lea*, om drept și cu multă prudență, dar în același timp un aprig susținător al drepturilor și prerogativelor papale. Prin diferite enciclice, Leon al XIII-lea sciū se dea proba priceperii sale.

În timpul din urmă s'a alipit de republica Franciei și prin unele concesii ce îi face și-a asigurat prietenia guvernului frances. În Germania ca și în Austro-Ungaria, partidul catolic este destul de considerat și guvernele Țărilor simt necesitatea de a lucra în înțelegere cu reprezentanții catolicilor.

De și batrân papa este încă în putere și nu lasă

cale sunt unite la regatul Italiei. Escomunicarea papei are de rezultat că clerul frances trebui să se despartă de papa și să se unescă cu imperatorul. Sinodul din Paris de la 1811 ia decisiunea că Mitropolii, în cazul cînd papa n'ar răspunde timp de 6 luni de la alegerea episcopilor, pôte se'i sacreze, fără vre-o altă autorizare. În 1814 se făcu un concordat al imperatorului cu papa, prin care se jigneau multe din prerogativele papale, dar pe care papa îl primi, pentru ca în urmă s'el renege.

Concordatul coprinde 17 articole și are încă putere în Franția.

Papa are un puternic sprijin în cardinalul *Lavigerie*. Monseigneurle Freppel este iarăși un bărbat destoinic de a ținea sus prestigiul bisericei.

nicî o ocasiune pentru a se presenta lumii catolice, arătându-î că este în stare de a ținea cu demnitate înalta însărcinare de șef al catolicilor.

Raționalismul

Inamicii creștinismului încercară aî da o lovitură puternică în numele dreptei judecăți. Nu era la început vorba de a nimici creștinismul, căci nu se puteau încerca direct la acesta. Ei însă caută pe alte căi să-și ajungă scopul. Deci, se adresează la istorie și critică spre a face lumina, pe care o doriau. Aceste mijloce, care ne dau adevărurile așa cum ele au fost, sunt în mâna raționaliștilor o armă puternică contra adevărului. L. Schmidt și I. Chr. Edelmann în 1731 se sforțaze a dovedi că creștinismul n'are nicî o înrîure-binefăcătoare. ba din contra ține în loc mintea și o face a rămâne tot în starea de ignoranță din timpurile de copilărie ale omenirii. Diferitele fapte miraculoase ale Mântuitorului sunt tăgăduite de raționaliști, cu deosebire de Reimarus. Universitățile chiar devin centrul doctrinelor contrarii creștinismului, dând ast-fel naștere unui curent ce face opoziție sistematică bisericeî¹⁾. Necredincioșii se înmulțesc în Franția sub Ludovic al XIV-lea și Ludovic al XV-lea, luând în sprijinul lor curentul filosofic al timpului, cum este scepticismul

¹⁾ Universitățile din Lipsca, Halle și Goettingue sunt în fruntea celor-l-alte în respândirea teoriilor anticreștine, cu tot edictul din 1784, care căuta se pună sfârșit direcțiunei acesteia periculoase. În Austria „Illuminații” înființând societatea lor în 1775, fac un progres destul de mare pînă în 1785 cînd un decret regal oprește această societate de a esista.

lui Fontenelle și Bayle. Mai cu deosebire purtarea incorectă a clerului înalt romano-catolic, pune în pozițiune pe Montesquieu, Voltaire (1694—1778), Diderot (1715—84) și J. J. Rousseau (1712—78) ca atât în vorbă cât și în scris se atace pe reprezentanții bisericeii și cu ei biserica și însuși creștinismul. Raționaliștii reușeau a strânge în jurul lor pe creduli mai ales prin apelul ce făceau la știință și prin primirea cea bună ce o arătau acelora, cari luaă parte la discuțiunile și discursurile lor. Mai periculos a fost Renan în Franția, care prin scrierea sa «Viața lui Iisus» (1863) și altele ce au urmat aceștia, a căutat să înegrască în ochii lumii nu numai pe urmașii lui Christos, dar chiar pe El însuși, luându-i caracterul de Dumnezeu și nelăsându-i nimic din aceea ce biserica creștină recunoște în persóna și doctrina sa.

Incerările Raționaliștilor n'au avut succesul dorit. Ele dau putere Romei ca să se ridice din starea de mai înainte și prin știință și devotament către biserică se dovedească năzuințele periculoase ale acestora. Scriitorii romano-catolici aduseră mare serviciu bisericeii lor. Chateaubriand, († 1843), Ravignan († 1858), I. A. Moehler († 1838), Lamennais († 1854), H. Clée († 1840), J. Perrone († 1876), Gousset, L. Hug († 1846), B. Welte († 1885), J. J. Doellinger († 1890), K. J. Hefele, P. Martin († 1890), Freppel († 1891) ¹⁾ și alți bărbați însemnați puseră tot talentul și știința lor, pentru ca prin predicele și scriirile ce au dat la lumină

¹⁾ Să se vadă asupra tuturor biografiile ce se găsesc în scriirile romano-catolicilor din timpul din urmă.

se înlătore—pe cît posibil—curentul greșit al acelora ce subminaă creștinismul, arătând lumii doctrinele creștine așa cum sunt și folósele ce le trag popórele din urmarea lor.

Între scriirile bărbaților, contrari creștinismului, cari forméază *'literatura anticreștină* vom menționa „*Creștinismul tot așa de vechiú ca și creațiunea*“ de Tindal (1720), *Fragmentele din Wolfenbüttel*, publicate de Lessing, o scriere asupra *pluralității lumilor* de Fontenelle, *Dicționarul* lui Bayle, *Lettres persanes* de Montesquieu, *Lettres anglais* de Voltaire, *Lettre sur les aveugles à l'usage de ceux qui voient* de Diderot, *l'Encyclopédie* (1751—72) la care lucrará mai mulți bărbați de valóre, *De l'ésprit* de Helvetius, *Emile*, de Rousseau, etc.

Biserica Română în timpul din urmă

În urma tratatului din Paris și a reușitei Românilor de a uni principatele, România începe o altă viață, are alt rol în concertul, țărilor europene, și —încetul cu încetul— pășește către un viitor demn de numele urmașilor lui Traian. Unirea Moldovei cu Valahia le dă puterea de care aveau nevoie spre a scăpa de sórta de pînă aci.

Pe cît de înainte merse desvoltarea Țerei pe tere-nul laic, pe atît de îndărăt remase pe acel bisericesc. Mai mult, fostul domnitor Alexandru Ión I-iú Cuza, uită că pentru prosperarea țerei sale era necesitate de a asigura poziția bisericei. Amestecul mai departe

în afacerile direct eclesiastice, cu numirea prin decret domnesc a episcopilor, Cuza apare în fața istoriei ca un domnitor ce a impietat asupra drepturilor bisericești. Apoi, sub pretext că averile țerei se duc în streinătate, fără ca țera se beneficieze, secularizaze averile monastirești, fără a stabili ca din veniturile lor să se reserve un fond bisericești, spre a putea fi puse în pozițiune de a-și crea o sôrtă, conform cu necesitățile timpului. Că nu interesul unei bune administrațiuni a averilor monastirești era gândul domnitorului Cuza, se vede și din actele arbitrării cu care a supus jurisdicțiunei statului monastirile din Moldova, ce se administrau prin ele și în folosul lor și care nu erau închinat Grecilor, dându-le în schimb un buget anual aprôpe de tot insuficient. Protestul energic al Mitropolitului Sofronie, are drept rezultat depunerea sa din scaun și trimiterea sa la M-rea Slatina din Județul Sucéva.

Pentru a arăta că nu dă îndărăt față de protestările ierarhiei bisericesci, Cuza în 1865 numesce el singur pe Mitropolitul Moldovei și pe episcopii din Buzeu, Argeș, Roman, Huși și Dunărea de Jos ¹⁾. Cuza a înființat un sinod mixt, pentru resolvarea afacerilor bisericești, și la alegerea membrilor ce-l compunea

¹⁾ Episcopia acésta a Dunărei de jos de la 1864 înființată din districtele Basarabiei de sud (Belgrad și Ismail) date la 1856 României, și din districtele Covurluiului și Brăilei, luate de la episcopii de Huși și Buzeu, continuă ast-fel pină la 1880, când reședința episcopiei se strămută din Ismail la Galați, de ôre-ce partea din Basarabia fu luată de Ruși, în schimbul Dobrogei care actualmente cu Braila și Covurluiul forméază episcopia acésta, avându-și reședința în Galați.

era admis principiul electivității. Tot el a dat primul impuls pentru autocefalia bisericeî.

Cu urcarea pe tron a principelui *Carol I-iu de Hohenzolern* se îndreptară relele administrațiunei în ceea ce privește biserica. Prin Mesagiul Său din Iunie 1866 domnitorul declara că va readuce biserica pe bazele ei canonice. Biserica română este declarată de dominantă prin Constituțiune, este neatârnată de vr'o autoritate streină, având numai a păstra unitatea dogmelor cu biserica din Constantinopol.

Prin legea organică a bisericeî se institui un sinod, compus din opt episcopi eparhioți și opt arhierei titulari, care sinod are jurisdicția asupra bisericeî. (Decembre 1872). După această lege Mitropoliți și episcopi se aleg de marele colegiu compus din membrii Sântului Sinod, din deputați și senatori, cu majoritate de voturi și sub președenția Mitropolitului Primat ¹⁾. Alegerea se întâresce de Domnitor (astă-dî Rege) și el îl face investitura, când îl dă cărja episcopală. Mitropoliți trebuie se fie români din țără, având etatea de 40 ani, îndeplinind aceste condițiuni și episcopi și arhierei. Lucrările Sinodului se fac cu majoritate de

¹⁾ Prin legea organică modificată în 1893 se prevede că arhierei nu se pot alege de cît dintre licențiați sau doctorii în teologie de la o facultate ortodoxă și după ce numărul membrilor sinodului va ajunge a fi de unsprezece licențiați sau doctori, nu se vor mai alege nici episcopi dintre arhierei netitrați. Modificarea făcută era cerută neapărat, de ôre-ce în legea de la 1872 se prevedea urcarea pe scaunul episcopal, dupe 20 ani de la promulgarea ei, numai a titraților pe când arhierei le lăsa ușa liberă de a se alege și fără titluri. Asemenea dispoziție era o scăpare din vedere, care strica iconomia legei, sciut fiind că episcopi se aleg dintre arhierei.

voturi și la ședință trebuie se asiste cel puțin doi-spre-dece membri. La desbaterile Sinodului ia parte și Ministrul Cultelor, dacă este ortodox, și are numai vot consultativ ¹⁾. Ședințele Sinodului se deschid și se închid prin decret regal. Sinodul ține ședințele sale de două ori pe an: Primăvara și Toamna. Sinodul constituit pe baza legii organice a făcut mai multe regulamente privitoare pe bunul mers al administrațiunei Clerului, de care numai amintim aci, fără a le spune, fiind prea restrâns cadrul nostru.

Clerul și instrucția sa.—Legea Clerului. Până în anul școlar 1893|94, din cauza unei dispoziții a ministrului de Culte Tell, Seminariile aveau o programă ciuntită, scos fiind din ea limbele moderne și științele fizice și matematice. În anul acesta școlar s'au reorganizat seminariile și s'au pus pe un piceor de egalitate cu celelalte școli. Numărul lor s'a redus la două superioare: unul la București și altul la Iași, având fie-care câte cinci clase mai sunt apoi două inferioare câte cu trei clase, unul la Curtea de Argeș și altul la Roman. De o cam dată a rămas și Seminarul de la Râmnicul Vâlcei, având și el trei clase.

Clerul mirean, care suferea din cauza nesiguranței în care se găsea și a relei stări de cerșetorie, fără ași avea un remunera fix, ci lăsat la voia creștinilor, dobândi în 1893 legea, care stabilește modul alegerii, salariile, obligațiunile sale și dă un impuls către o dezvoltare culturală, de orice stabilește categorii, remunerând pe preoți după titlurile ce au. Prin legea

¹⁾ Când nu este ortodox este suplinat de un alt ministru.

acésta Statul își rezervă sie-și o parte din controlul ce pînă aci era rezervat exclusivamente numai bisericelei, și, lămurind pînă unde se întinde autoritatea laică și cea bisericească, arată în același timp posibilitatea de a lucra împreună și a concura la binele bisericeii naționale.

Legea Clerului este un început bun. Ea ne dă speranță că cu timpul—cu scăderea numărului mare al preoților care este astă-dî—ne vom găsi în plăcuta pozițiune de a vedea pe preotul român în starea aceea de a reprezenta cu totă demnitatea nobila misiune ce are în societate.

Iată în întregimea lor atît legea ¹⁾ cît și regulamentul pentru punerea ei în aplicare :

L E G E

ASUPRA

CLERULUI MIREAN ȘI SEMINARIILOR

CAPITOLUL I

Parochiile și personalul lor

Art. 1. Numărul parochiilor din tota țera se fixază la 297 urbane și 2.734 rurale.

Tote bisericile din țeră, afară de Mitropolii și Episcopii, fac parte dintr'o parochie.

Nu fac parte din parochii bisericile de la monastirile și schiturile de monachi și monachii cari, conform regulărei Sf. Sinod din ședințele de la 8 și 9 Decembre 1888, nu sunt biserici parochiale.

Art. 2. Parochiile de cari se vorbeste la art. 1 sunt cele fixate de Sf. Sinod în ședințele sale de la 8 și 9 Decembre 1888.

Se va putea modifica, înainte de punerea în aplicare a acestei

¹⁾ Legea este sancționată cu înaltul decret regal No. 2230 din 29 Maiu 1893, publicat prin Monitorul Oficial No. 47 din 1 Iuniu 1893..

logi, de către Sf. Sinod, în acord cu ministerul, circumscripțiunile parohiilor, fără însă a împuțina numărul lor.

Norma dupe care se vor putea face modificările va fi, pentru parochiile rurale, pe cât posibil, comuna; iar pentru cele urbane numărul de 400 familii minimum.

După punerea în aplicare a acestei legi nici o modificare nu se va putea aduce acestor parochii de cât prin lege. În cazul, însă, în care se înființază o comună nouă, de acord cu Sf. Sinod, se poate înființa o nouă parochie prin simplu decret regal.

Art. 3. Bisericele sunt parohiale și filiale.

Bisericele filiale, cari se găsesc în alte cătune de cât biserica parochială, se vor întreține și de aci înainte.

Art. 4. Nimeni nu poate înființa o biserică nouă de cât cu voia episcopului respectiv și a ministerului cultelor, și cu obligația, dacă acea biserică nu se zidesce ca să înlocuiască o biserică parochială, sau una din filialele prevăduțe la art. 3, alin. II, ca acele o înființază să asigure un venit suficient pentru întreținerea bisericeii, și a personalului ei, conform acestei legi.

În aceleași condițiuni particularii pot, cu autorisația episcopilor respectiv și a ministerului cultelor, lua asupra lor o biserică filială.

Paraclisele și bisericile particularilor nu intră în numărul biserialor parohiale sau filiale. Orî-cine poate face asemenea paraclise sau biserici particulare cu autorisația episcopului respectiv. Când însă particularii voesc a avea la paraclise sau bisericile particulare un personal clerical permanent, deosebit de acela al bisericilor din parochie, ei vor fi datorî a se supune obligațiunilor coprinse în acest articol pentru cei ce doresc să înființeze biserici noi.

Art. 5. În fie-care parochie va fi un preot paroch și două cântăreți.

Fie-care biserică urbană va avea un paracliser.

În fie-care comună urbană, reședință de județ, care nu este sediul unei Mitropoli sau Episcopii, va fi un diacon la biserica de căpetenie, desemnată de episcopul respectiv.

Bisericile cari au fonduri proprii, indestulătoare spre a plăti un diacon, îl vor putea avea.

Până când numărul preoților va scădea la cel fixat prin legea

de față, va fi câte un cântăreț de fie-care biserică filială urbană care are preot.

Comunelor nu le este interzis ca din budgetul lor să plătescă mai mulți cântăreți.

Art. 6. La Mitropolii vor fi câte 4 preoți și câte 4 diaconî; la Episcopii 3 preoți și 2 diaconî.

Art. 7. Bisericile ale căror fonduri particulare ajung spre a plăti câte 3 preoți și un diacon, și se administrează prin epitropii altele de cât cele prevădute de art. 12 din această lege, îi vor putea avea.

Până la stingerea personalului adî în ființă, ele vor putea păstra numărul actual de preoți și diaconî, chiar dacă ar trece peste cifrele de mai sus.

Art. 8. Monastirile de maici vor avea câte două până la patru preoți și un diacon, după însemnătatea lor.

Ei vor fi plătiți ca parochi rurali.

Până la stingerea personalului adî în ființă, preoții de la monastirile de maici vor putea să rămână tot acolo, chiar dacă ar fi mai numeroși, considerați ca preoți supranumerari.

Preoții de la monastirile de călugări nu intră în prevederile acestei legi. Ei nu vor primi nici o plată deosebit de întreținerea lor monachală și nu vor putea trece la Mitropolii și Episcopii de cât dacă întrunesc condițiunile de admisibilitate prevădute în această lege.

În nici un caz ei nu vor putea fi numiți preoți parochi pe la parochii.

Art. 9. Bisericile de la cimitirele din comunele urbane vor fi deservite pe rînd de toți preoții din acea comună.

Art. 10. Toți preoții adî în ființă, cari trec peste numărul parochiilor, vor fi adăugați, cu titlul de preoți supranumerari, la bisericile parochiale sau filiale, după regulile relative la numirea parochilor.

Art. 11. Până ce se va ajunge a nu avea mai mulți preoți de cât numărul fixat prin această lege, nu se vor mai face chirotoniri de cât cel mult una la patru vacanțe în fie-care eparchie.

Când numărul preoților va ajunge la cifra stabilită prin această lege nimeni nu va putea fi chirotonit dacă nu va fi vacant un loc de paroch.

Nici o chirotonie, afară de cele din monastirile de călugări, nu se poate face de cât cu autorisația ministerului cultelor, care însă, nu o va putea refuza de cât dacă este contrarie legilor și regulamentelor.

Chirotonia în, contra dispozițiunilor din acest articol constituie un abus de putere și va fi pedepsit conform art. 147 din codul penal.

Art. 12. În fie-care parohie se institue o epitropie însărcinată cu administrarea bisericilor din acea parohie, și compusă din 3 membri : preotul-paroch, un membru numit de prefect în parochiile rurale, de primar în parochiile urbane, și un membru ales de parochieni pe 5 ani.

Un regulament va determina modul alegerii și atribuțiunile lor.

Se exceptează bisericile cari au o epitropie specială instituită prin actul lor de fundațiune.

CAPITOLUL II.

Numirea și datoriile parochilor

Art. 13. Pentru a fi numit paroch sau diacon într'o parohie urbană se cere a fi român și a avea diploma de licențiat sau doctor în teologie de la o facultate ortodoxă.

Pentru a fi numit paroch într'o parohie rurală se cere a fi român și a avea diploma de absolvire a unui seminar complet.

Se exceptează de la obligațiunile impuse prin acest articol toți cei cari au fost chirotoniți preoți sau diaconi înainte de promulgarea acestei legi cari au cel puțin 4 clase seminareale.

Se mai cere asemenea, pentru a fi numit paroch, să nu fi fost condamnat pentru vr'o crimă sau pentru vre-unul din delictele următoare: fals, furt, înșelăciune, abus de încredere, mărturie mincinoasă, atentat la bunele moravuri, delapidare de bani publici mituire și spargere de sigiliu, sau la o pedepsă mai mare de 15 zile închisore pentru orî-ce alt delict prevădut de codul penal.

Aceleași condițiuni se cer și pentru a fi chirotonit.

Seminariștii absolvenți a 4 clase, nechirotoniți până la promulgarea acestei legi, vor putea fi primiți în școlile normale de învățători după normele ce se vor statua în legea învățământului.

Art. 14. Până ce numărul preoților va scădea la numărul normal, la cas de vacanță se vor preferi licențiați în teologie, după

dânșii preoții supranumerari actuali și cei chirotoniți în viitor, conform acestei legi.

Prăotul supranumerar, care refuză de a accepta transferarea ca paroch la o parochie vacantă, perde dreptul la lăfă. El nu mai numără la fixarea locurilor vacante prevădute în art. 11.

Art. 15. Numirea parochilor, a diaconilor și a celor-alți preoți se face de către episcopul respectiv în înțelegere cu ministerul cultelor.

Cântăreții și paracliserii se numesc de episcopii respectiv după recomandațiunea epitropiilor. Ei pot fi revocați de către episcopul respectiv.

Personalul clerical al bisericilor ce se susțin din fonduri particulare se numesc de către episcopii respectiv în acord cu reprezentanții legali ai fondului din care se susține biserica.

Art. 16. Protoerul se numesc de către episcopul respectiv în înțelegere cu ministrul cultelor. Confirmarea i se va da prin decret regal.

Nu pot fi numiți protoerei de cât absolvenții a cel puțin unui seminar de gradul 2-lea.

Protoerul poate fi revocat de către episcop printr'o decisiune motivată. Când protoerul va fi eșit din sfera activității sale bisericesci, va putea fi reoccat de către ministrul cultelor, dacă episcopul va fi refuzat să'l revoce în urma adresei ministrului.

Art. 17. Pe lângă cele-alte pedepse prevădute de regulamentele Sf. Sinod se mai poate aplica parochului, diaconului și preotului supranumerar și pedepsa suspendării temporale sau a suprimării lefei.

Aceste pedepse li se pot aplica în casurile în cari au comis veri-una din vinele prevădute prin regulamentele Sf. Sinod, sau în casurile în cari dâșii s'ar fi făcut vinovați de neîndeplinirea veri-uneia din obligațiunile lor impuse prin această lege sau alte legi ale țerei, precum și de orî-ce alte vini de natură a le perde caracterul.

Suspendarea sau suprimarea lefei, precum și pedepsele prevădute în regulamentele Sf. Sinod, se vor pronunța de către consistoriile eparhiale, cari se vor compune din trei membri clerici, numiți pe 3 ani de către episcopul respectiv în înțelegere cu ministrul cultelor. Membrii acestor consistorii nu pot fi revocați

înainte de expirarea termenului de 3 ani de cât de comun acord între episcopul respectiv și ministrul cultelor. Ei vor primi o diurnă pentru zilele în cari țin ședințe și cheltueli de transport, fără a se considera această îndatorire ca o altă funcțiune publică.

Sentințele consistoriilor eparchiale, în ceea ce privește suspendarea sau suprimarea lefeii, vor fi aduse la îndeplinire de către ministrul cultelor. În privința celorlalte pedepse prevădute de regulamentele Sf. Sinod, sentințele consistoriale vor fi aprobate și aduse la îndeplinire de către episcopul respectiv. În cas de caterisire, osânditul are dreptul să facă recurs la Sf. Sinod. Acesta, dacă va găsi că procedura nu a fost bine îndeplinită, sau că legile ori regulamentele nu au fost bine aplicate, ori că s'au comis un exces de putere, va avea dreptul să caseze și să trimită cauza a se judeca de un alt consistoriū dintr'o eparhie limitrofă, care va judeca definitiv.

Dreptul de a trămite d'înaintea consistoriilor eparchiale îl are atât episcopul respectiv, cât și ministrul cultelor; iar pentru personalul clerical de la bisericile cari, având fonduri particulare, se vor găsi administrându-se de către epitropii sau eforii, constituite prin actul însuși de fundațiune, acest drept îl vor avea și epitropii acelor biserici.

Când trămiterea în judecată se face de ministru, sau de către epitropii bisericilor prevădute mai sus, acusațiunea d'înaintea consistoriilor eparchiale se va susține de către defensorii eclesiastici, cari se vor înființa pe lângă ministerul cultelor, și cari vor trebui să fie ortodocși. Când însă episcopul a trămis în judecată, acusațiunea se va susține de către revisorii eparchiali, cari se vor înființa pe la fie-care eparhie. În acest cas, defensorii eclesiastici au dreptul de a asista la judecată.

Un regulament va determina procedura.

Martorii chemați d'înaintea consistoriilor eparchiale vor fi datorți să se înfățișeze sub aceleași sancțiuni ca și d'înaintea instanțelor judecătorești.

Suprimarea lefeii pentru tot-d'a-una se aplică de drept de către ministerul cultelor parochului, diaconului și preotului supranumerar care a fost condamnat de către justiție într'unul din cazurile prevădute la art. 13.

Condamnarea unui paroch într'unul din casurile prevădute la art. 13 atrage de drept și pierderea pozițiunei sale de paroch.

Art. 18. Parochul este dator să îndeplinescă toate oficiile religioase pe rând, în diferitele biserici din parochia sa.

El este dator să servescă fără plată toate oficiile acelui dintre parochienii săi cari nu va fi în stare să plătescă.

El este dator a preda învățământul religiunei în școlile primare, dacă acesta i se va cere de către ministerul cultelor.

CAPITOLUL III

Despre Seminarii

Art. 19. Instrucțiunea personalului clerical inferior se dă numai în seminarii.

Seminarul coprinde un curs complet de 8 ani, împărțit în cursul inferior de trei ani și cursul superior de cinci ani.

Vor fi în România, de o cam dată, două seminarii cu curs inferior, și anume la Roman și Curtea-de-Argeș, și două cu curs superior la Iași și la București.

Elevii seminarului Nifon vor fi asimilați color de la seminariile Statului.

Art. 20. Materiile ce se predau în seminarii vor fi: limba română, limba latină, limba elină, limba francesă sau germană istoria, geografia, matematica, științele fizice și naturale, noțiuni de agronomie, horticultură și viticultură, noțiuni de medicină populară și veterinară, igiena, filosofie, pedagogie, istoria sacră, istoria bisericască, confesiunea ortodoxă, teologia dogmatică, morală și pastorală, dreptul canonic, omiletica, liturgica, exegeza și patrologia, musica vocală și bisericască, desemnul, lucrul manual, gimnastica și jocurile gimnastice.

Programul seminariilor se va alcătui ca și programul celor-alte școli secundare, luându-se și avisul facultăței de teologie.

Pe lângă fie-care seminar cu curs superior va fi și o școală de aplicație dirésă de către profesorul de pedagogie, care, pentru acesta îndatorire, va fi retribuit cu o diurnă egală cu léfa unui institutor.

Art. 21 Pe lângă absolvenții cursului inferior ai seminariilor se vor putea priimi în cursul superior, și numai pentru locurile

pe cari nu le vor putea umple absolvenții seminarului inferior, și absolvenții ai unui curs secundar în urma unui examen, al cărui program se va determina prin regulament.

Art. 22. Școlarii seminariilor superioare nu pot trece la licee sau la alte școli secundare, nici a se presenta la bacalaureat, de cât după ce vor fi restituit Statului suma ce a cheltuit cu întreținerea lor.

Diploma de absolvire a seminarului, care se va da în urma unui examen general, ale căruia condițiuni se vor determina prin regulament, nu deschide nici o funcție publică, afară de aceea de membru al corpului didactic, pe care absolventul seminarist o va putea căpăta în limitele ce se vor statua prin legile asupra instrucțiunei publice.

Art. 23. Directorul fie-cărui seminar va fi un cleric; oincă ani după promulgarea acestei legi, el va trebui să aibă și un grad academic.

Inspecțiunea seminariilor se va face de către ministrul cultelor și de către episcopul respectiv.

Art. 24. Numirea și disciplina corpului didactic al seminariilor se vor regula de legea asupra învățământului secundar.

Regulamentul de punere în aplicare a acestei legi va fixa numărul profesorilor și orelor de lucru, luând drept normă ceea ce se va statua și pentru profesorii celor-alte școli secundare.

Art. 25. Seminaristii se vor primi dintre absolvenții claselor primare în urma unui concurs, ale cărui condițiuni se vor determina printr'un regulament.

Seminaristii vor fi interni, bursieri și solvenți.

Art. 26. Seminaristii de la seminariile ce se desființază pe ziua de 1 Septembrie 1893 vor fi trecuți la seminariile ce rămân, în clasele respective.

Art. 17. Ministrul cultelor este autorizat, dacă va crede cu cale, să trecă din oficiu la o altă catedră din învățământ pe profesorii provisorii sau definitivii ai seminariilor ce se desființază.

CAPITOLUL IV

Întreținerea parochiilor

Art. 28. În parochiile urbane fie-care paroch priimesce o lăfă de două sute lei pe lună, dacă este licențiat sau doctor în teo--

logie, una sută lei pe lună dacă este absolvent al seminarului complet, șese-deci lei pe lună dacă este absolvent al seminarului de grad inferior; iar fie-care preot supranumerar lei 150 dacă este licențiat sau doctor în teologie, lei 80 dacă este absolvent al seminarului complet și lei 40 dacă nu are nici unul din aceste titluri.

În aceleași parochii diaconul, dacă este licențiat sau doctor în teologie, primesce 200 lei lăfă pe lună; dacă nu are aceste titluri primesce 100 lei pe lună, cântărețul lei 50 și paracliserul lei 30 pe lună.

În parochiile rurale parochul primesce lei 80 pe lună dacă are seminarul complet, 50 lei dacă nu are de cât seminarul inferior și 30 lei dacă este supranumerar.

În aceleași parochii cântăreții au câte 11 lei pe lună.

În parochiile cari nu au pământ, părochul, preotul supranumerar și cântărețul primesc un spor de 25 lei la sută asupra remunerărilor de mai sus.

Preoții și diaconii de la monastirile de maici vor primi lăfă unui paroch rural; iar supranumerarii de la aceste monastiri lăfă unui supranumerar de parochie rurală.

Preoții și diaconii de la Mitropolii și Episcopii vor primi aceleași lefuri ca și parochii și diaconii urbanii.

Diaconii supranumerari se asimilază preoților supranumerari.

Preoții și diaconii de la bisericile cari se întrețin din fonduri particulare vor primi cel puțin lefurile prevădute în legea de față.

Comunele sunt libere de a da un spor de lăfă peste ceea ce se prevede în această lege, cu condițiune a plăti egal pe toți preoții din aceeași categorie din comună.

Preoții și diaconii de la Mitropolii, Episcopii, precum și preoții și diaconii din Dobrogea, vor primi un spor de 30 la sută asupra lefurilor prevădute în această lege.

Preotul supranumerar care se va transfera la o parochie vacantă conform art. 14, va primi o indemnitate de transport ce se va fixa prin regulament.

Protoereii vor primi o lăfă de 300 lei pe lună.

Preoții și diaconii de la bisericile ađi întreținute de Stat, cari se vor găsi funcționând la punerea în aplicare a acestei legi, vor primi de la Stat, peste lefurile ce li se fixează prin această

lege, un spor de lăfă viager, socotit ast-fel în cât să le împlinască lefurile de care se bucurau la punerea în aplicare a acestei legi. Cântăreții ca și întregul cler, vor fi scutiți de strajă și de dăile de prestații.

Art. 29. După deuce ani de funcționare de la promulgarea prezentei legi, parochul și supranumerarii au drept la o sporire de lăfă de 20 la sută, după alți deuce ani la o sporire de lăfă de alți 20 la sută.

Art. 30. Legea pensiunilor se va aplica și parochilor, diaconilor și preoților supranumerari, cu deosebire că anii serviți nu se vor număra de cât de la data punerii în aplicare a acestei legi, și că parochul, diaconul și preotul supranumerar nu vor putea valora drepturile lor la pensiune de cât la vârsta de 70 ani, sau și mai înainte dacă se va constata că din infirmități incurabile nu mai pot continua serviciul lor.

Pentru preoții și diaconii astăzi întreținuți de Stat se va adăuga și anii serviți înainte de punerea în aplicare a acestei legi, și în cursul cărora li s'au făcut rețineri conform legii pensiunilor.

Comunele urbane cari, conform prezentei legi, vor plăti personalul clerical din acele comune, sunt datore a le da pensiuni dupe normele stabilite de legea pensiunilor funcționarilor Statului și de legea de față, fiind autorizate a face reținerile prevădute prin aceeași lege.

Art. 31. Deosebit de lefurile fixate prin prezenta lege, parochul și supranumerarii se vor bucura de veniturile epitrahilului, oprit fiind de a cere taxe mai mari de cât cele ce se vor fixa prin regulamentul de aplicare a acestei legi.

La parochiile urbane reședințe de județe taxele se vor spori cu 50 %.

Produsul acestor taxe se va împărți ast-fel:

$\frac{3}{4}$ de o potrivă parochului și supranumerarilor și $\frac{1}{4}$ cântăreților și paracliserului.

Art. 32. Pentru întreținerea bisericilor în parochiile urbane vor fi cel puțin 20 lei pe lună de biserică, în cele rurale cel puțin de deuce lei pe lună de biserică.

Art. 33. Folosința pământurilor bisericilor rurale o va avea de

o potrivă trei sferturi parochul și preoții supranumerari și un sfert cântăreții.

Art. 34. Bisericile cari au venituri proprii vor trebui să întrebuințeze acele venituri pentru plata personalului, sub controlul primăriilor respective.

Dacă acele venituri prisosesc, prisosul se va face fond destinat cu precădere la repararea și întreținerea bisericeii și a celorlalte aședăminte de bine-facere și cultură deja întemeiate de acele biserici.

Nici o altă destinațiune nu se va putea da fondului său venitului fondului fără autorizarea ministrului cultelor.

Se exceptează de la prescripțiunile acestui articol bisericile pe cari legea comunală le exceptează de la controlul primăriilor.

Art. 35. Bisericile sunt persoane juridice.

Averile lor se administrează de epitropii conform actelor de donațiune și testamentelor și sub controlul primăriilor respective.

Bisericile ale căror venituri vor fi suficiente spre a acoperi cheltuelile prevădute în această lege nu vor mai primi plată pentru personal sau material nici de la Stat, nici de la comună.

Art. 36. În parochiile urbane plata personalului clerical și a întreținerii bisericilor cade în sarcina comunelor.

Se exceptează bisericile declarate monumente istorice, a căror întreținere materială va fi în sarcina Statului.

Sumele necesare pentru acest sfârșit se vor înscrie din oficiu în bugetele comunelor.

Plata se va face prin epitropiile parochiilor, cărora comunele vor remite sumele necesare în rate trimestriale.

Comuna care va întârzia cu plata unei rate trimestriale va pierde dreptul de a face dânsa plata către epitropii. În acest cas sumele necesare se vor înscrie din oficiu în bugetul comune și vor fi vârsate Statului, care le va preda epitropiilor parochiilor.

Statul înscrie în bugetul ministerului cultelor o subvențiune de lei 500.000 pe an, care se va împărți comunelor urbane în proporție cu numărul parochiilor lor.

Comunele urbane sunt datorce să întrețină și de aci înainte corurile la bisericile foste întreținute de Stat, cari se vor găsi având coruri în momentul punerii în aplicare a acestei legi.

Art. 37. În parochiile rurale plata personalului clerical se face de ministerul cultelor. Întreținerea bisericilor însă este în sarcina comunelor, afară de acele biserici cari ar fi declarate monumente istorice. Plata se va face prin percepătorii Statului, cărora ministerul cultelor va remite sumele necesare.

Art. 38. Întreținerea personalului și a bisericilor prevădute în art. 1, alin. 3, va fi în sarcina Statului.

Dispozițiuni diverse

Art. 39. Când ministrul cultelor ar fi de o altă confesiune de cât cea ortodoxă, el se va înlocui cu un altul dintre colegii săi ortodocși, în tot ce privește îndeplinirea atribuțiunilor ce se dă prin această lege ministrului cultelor.

Art. 40. Regulamentele prevădute în art. 12 și 17 vor fi alcătuite de ministrul cultelor împreună cu o comisiune aleasă de Sf. Sinod.

Dispozițiuni transitorii

Art. 41. Pentru acoperirea acestor cheltueli, taxele adi în us se transformă într'o dare de patru lei pe an asupra tuturilor contribuabililor de rit ortodox din comunele rurale, până ce se va aduce o lege de impozit care să înlocuiască aceste dări printr'un impozit general.

Art. 42. Un regulament va determina modul de aplicare al acestei legi; același regulament va determina condițiunile de admisibilitate și atribuțiunile defensorilor eclesiastici.

Art. 43. Tote legile și regulamentele contrarii legii de față sunt și rămân abrogate.

Art. 44. Personalul din direcțiunea cultelor a ministerului cultelor va putea fi sporit pe cale bugetară peste prevederile legii de organizare a acestui minister.

Art. 45. Această lege se va pune în aplicare la 1 Aprilie 1894, afară de partea relativă la chirotonii, care se va aplica o-dată cu promulgarea legii și de partea relativă la seminarii, care se va pune în aplicare la 1 Septembre 1893.

Până atunci se vor alcătui programele seminariilor și se vor adapta localurile la nouile nevoi.

Până ce se vor zidi localuri încăpătore pentru nouile seminarii, se va putea menține drovisoriu unul sau mai multe din seminariile de gradul I, astăzi în ființă.

Art. 46. Ministerul instrucțiunii publice este autorizat, în limitele creditelor acordate pentru seminarii în bugetul anului 1893—94, să aplice dispozițiunile din această lege relativă la seminarii.

Art. 47. Parochii cari se vor găsi funcționând la punerea în aplicare a acestei legi vor rămâne la locurile lor.

Art. 48. Cinci ani dupe promulgarea acestei legi, licențiații și doctorii în teologie vor putea fi chirotoniți și peste regula fixată de art. 11.

De asemenea în același period de timp pentru parochiile din Dobrogea se va putea, cu autorizarea ministerului cultelor, chirotoni și seminariștii cu patru clase. Acesta însă numai în cas de a nu se găsi candidați cu titlurile conforme cu această lege și cu condiție ca acești chirotoniți să nu pôta mai târziu trece la veră-o parochie de dincóce de Dunăre.

Ministru cultelor și instrucțiunei publice

Take Ionescu

CAROL.

No. 2230.

REGULAMENT

P E N T R U

PUNEREA IN APLICARE A LEGEI CLERULUI MIREAN

CAPITOLUL I.

Parohiile și personalul lor.

Art. 1. Parohie să numește comunitatea credincioșilor creștini pendinte de o biserică parohială.

În privința religioasă această comunitate are drepturi și îndatoriri isvorite de însuși dreptul de membru al Bisericei lui Christos și în special al bisericeii parohiale.

Drepturile și îndatoririle comunității creștine sau parohiale sunt cuprinse în legile și regulamentele bisericești.

Art. 2 Fie-care parohie este deservită de un personal bisericesc, hotărît de biserică și de sântele canóne bisericești, care personal se va arăta mai la vale.

Art. 3. Numărul parohiilor în totă țara este de urbane 375 și rurale 3.301. Bisericile parohiale sunt cele declarate de S-tul Sinod în sesiunea de toamnă a anului 1893, și publicate în „Monitorul oficial“ al Statului.

Tóte cele-l-alte biserici din țară, cari nu sunt declarate parohiale, servesc cu titlul de biserici filiale alipite de biserică parohială, afară de paraclisele și de bisericile particulare cari, în urma întrebărei ce ministerul cultelor va face proprietarului lor vor rămâne numai biserici particulare.

Art. 4. Circumscripția parohiilor rurale este hotărîta de S-tul Sinod prin tabloul publicat în „Monitorul oficial“ de la . . . și în care se arată cătunele ce compun fie-care parohie.

Circumscripția parohiilor urbane se va determina, în termen de o lună de la publicarea prezentului regulament, de către primar, în acord cu chiriarhul respectiv prin „Monitorul oficial“, după ce va fi fost adusă la cunoștința ministerului cultelor.

Art. 5. Când o parohie rurală să compune din câtune aparținând la mai multe comune, parohia se consideră ca aparținând de comuna în care se află biserica parohială.

Art. 6. Nu fac parte din parohii bisericile catedrale ale Mitropoliilor și Episcopioilor.

De asemenea, nu fac parte din parohii bisericile de la monastirile și schiturile de monahii și monahe cari conform regulărei S-tului Sinod din ședințele de la 8 și 9 Decembre 1888, nu sunt biserici parohiale.

Art. 7. Când să înființeze o comună nouă, să poată crea și o nouă parohie.

Acea nouă parohie să face prin decret regal, după ce va fi luat aprobarea S-tului Sinod.

Procedarea care se va urma la ast-fel de împregiurări este cea următoare :

Când Ministerul de interne va comunica Ministerului cultelor că o comună nouă s'a înființat, care-și are biserica sa, ministerul cultelor va comunica de acesta S-tului Sinod în cea dintâi sesiune a sa și va cere să se declare biserica acestei comune ca parohială.

Art. 8. Nimeni nu poate înființa o biserică nouă de cât cu voia. Episcopului respectiv și a Ministerului cultelor, și cu obligația dacă acea biserică nu să zidește ca să înlocuiască o biserică parohială sau una diu filialele prevădute la art. 3, alin. II din legea clerului mirean, că cel ce o înființeze să asigure un venit suficient pentru întreținerea bisericeii și personalului ei, conform legii.

În aceleași condițiuni, particularii pot, cu autorizațiunea Episcopilor respectiv și a Ministerului cultelor, lua asupra lor o biserică filială.

Paraclisele și bisericile particularilor nu intră în numărul bisericilor parohiale sau filiale. Ori-cine poate face asemenea paraclise sau biserici particulare cu autorizația Episcopului respectiv. Când însă, particularii voesc a avea la paraclise sau bise-

ricile particulare un personal clerical permanent, deosebit de acela al bisericilor din parohie, ei vor fi datorii a se supune obligațiunilor cuprinse în acest articol, pentru cei ce doresc să înființeze biserici noi.

Art. 9. Asigurarea plăței personalului clerical și a întreținerii biserice, de care să vorbește în articolul precedent, se va face fie prin constituire de ipotecă asupra unui imobil, fie prin depunere la casa de depuneri a unui fond în bani sau efecte publice care să producă un venit suficient.

Atât constituirea de ipotecă, cât și depunerea fondului la casa de depuneri, în forma unui act de donație, se vor face în folosul biserice reprezentată spre a accepta constituirea de ipotecă sau cuantumul donațiunei sunt de ajuns ca să acopere cheltuelile de întreținerea personalului clerului și a biserice.

Art. 10. Particularii, cari voiesc să aibă la bisericile lor particulare sau la paraclise un personal clerical permanent, deosebit de acela al bisericilor din parohie, se vor supune obligațiunilor din precedentul articol, cu deosebire că dâșii vor putea să asigure întreținerea acelui personal numai pe timpul vieții personalului clerical ce înființază, și că, în loc de constituire de ipotecă sau donațiune de fond, ei pot să dea o simplă obligațiune, bine înțeles, ca ministrul cultelor să o considere suficientă.

Art. 11. Cel ce vrea să zidească o biserică nouă, numai ca să înlocuiască o biserică parohială sau una din filialele prevădute la art. 3, alin. II din legea clerului mirean, adică una din filialele parohiilor rurale care să găsește în alt cătun de cât biserica parohială, nu are altă formalitate de îndeplinit de cât să obțină autorizarea Episcopului respectiv și a ministerului cultelor.

Acastă autorizare nu se va da până ce nu se va lua și avisul primarului localității.

Art. 12. Afară de cazul prevădut la art. 7 nici o modificare nu se va putea face circumscripțiilor actuale ale parohiilor de cât prin lege.

Art. 13. În fie-care parohie va fi un preot paroh și doi cântăreți.

Fie-care biserică urbană va avea un paracliser.

În fie-care comună urbană, reședință de județ, care nu este

sediul unei mitropolii s'au episcopii va fi un diacon, la biserica de căpetenie desemnată de Episcopul respectiv.

Bisericile cari au fonduri proprii îndestulătoare pentru a plăti și un diacon, îl vor putea avea.

Până când numărul preoților va scădea la cel fixat prin legea clerului mirean va fi câte un cântăreț de fie-care biserică filială urbană care are preot.

Comunelor le este interzis ca, din bugetul lor, să plătescă mai mulți cântăreți.

Drepturile și datorțiile parohilor, diaconilor, cântăreților și paraclicerilor se vor fixa mai la vale.

Art. 14. La mitropolii vor fi câte patru preoți și câte patru diacon; la Episcopii trei preoți și trei diacon.

Art. 15. Bisericile, ale căror fonduri particulare ajung spre a plăti câte trei preoți și un diacon și se administrează prin epitropii, altele de cât cele prevădute în art. 12 din legea clerului mirean, îi vor putea avea.

Până la stingerea personalului ađi în ființă, ele vor păstra numărul actual de preoți și diacon, chiar dacă ar trece peste cifrele de mai sus.

În cazul acesta epitropiile acestor biserici sunt dator să se conforma în totul prescripțiunilor legii clerului mirean, atât în ceea ce privește condițiunile de admisibilitate a preoților cât și a onorariului ce urmează a servi acestora. Este bine înțeles că, cu aprobarea ministrului cultelor și a Chiriarhului respectiv, aceste epitropii pot plăti personalul lor clerical și mai mult, însă într'un mod egal pe toți servitorii bisericești de aceeași categorie.

Art. 16. Monastirile de monahii vor avea câte două până la patru preoți și un diacon, după însemnătatea lor.

Ei vor fi plătiți ca parohi rurali. Până la stingerea personalului ađi în ființă, preoții de la monastirile de monahii vor putea să rămână tot acolo, chiar dacă ar fi mai numeroși, considerați ca preoți supranumerari. În capitolul următor se vor arăta drepturile și datorțiile lor.

Preoții de la monastirile de monahi nu intră în prevederile acestui regulament. Ei rămân și mai departe supuși în totul prescripțiunilor regulamentului S-tului Sinod pentru disciplina monahală și nu vor primi nici o plată deosebită de întreținerea

lor monahală, neputând trece la Mitropolii și Episcopii de cât dacă întrunesc condițiunile de admisibilitate prevădută în legea clerului mirean.

În nici un cas ei nu vor putea fi numiți preoți parohi pe la parohii.

Art. 17. Bisericele de la cimitirile din comunele urbane vor fi deservite pe rând de toți preoții din-aceea comună.

Dacă, însă, Episcopul respectiv va găsi cu cale, că în bisericile cimitirelor nu este trebuință a se servi tot-deuna, atunci va putea regula serviciul ast-fel, ca toți creștinii să-și facă pomenirile repausaților lor la biserica parohială unde se află ca enoriași, și apoi cu preotul paroh să se transporte la biserica cimitirului pentru împlinirea rugăciunilor obicinu'te la mormintele repausaților.

Art. 18. Potrivit sântelor canóne și regulamentelor în vigóre ale S-tului Sinod, nu este permis nici unui preot din altă parohie să primescă a sêvârși la biserica sa pomenirile repausaților ai căror membri din familie se află în altă parohie, afară numai dacă pentru acest sfârșit este poftit special de parohul respectiv spre a sêvârși aceste pomeniri.

Contravenitorii acestei dispozițiuni vor fi trimiși judecâtei consistoriului și pedepsiți conform cerințelor sântelor canóne.

Art. 19. Toți preoții, ađi în ființă, cari trec peste numărul parohilor sunt adăogați, cu titlul de preoți supranumerari, la bisericile parohiale sau filiale, după regulile relative la numirea parohilor.

Art. 20. Până ce se va ajunge a nu avea mai mulți preoți de cât numărul fixat de legea clerului, nu se vor mai face hirotonii de cât cel mult una la patru vacanțe în fie-care eparhie.

Când numărul preoților va scădea până la cifra stabilită de lege nimeni nu va putea fi hirotonit dacă nu va fi vacant un loc de paroh.

Nici o hirotonie, afară de cele din monastirile de călugări, nu se póte face de cât cu autorisația ministrului cultelor, care, însă, nu o va putea refusa de cât dacă este contrarie legilor și regulamentelor.

Hirotonia în contra dispozițiunilor din acest articol constituie

un abus de putere, și cel ce a dat hirotonia va fi pedepsit conform art. 147 din codul penal.

Art. 21. Orî ce cerere de hirotonie, adresată de către Episcop ministerului cultelor, va arăta și numele preoților a căror mîrtie saŭ demisiune a provocat cele patru vacanțe cerute de lege.

Ministrul, aprobând hirotonia, va compta aceste vacanțe și va șterge din state pe titularii locurilor devenite vacante.

CAPITOLUL II

Numirea și datoriile parohilor și diaconilor.

Art. 22. Pentru a fi numit paroh saŭ diacon într'o parohie urbană să cere a fi român și a avea diplôma de licențiat saŭ doctor în teologie de la o facultate ortodoxă.

Pentru a fi numit paroh într'o parohie rurală să cere a fi român și a avea diploma de absolvire a unui seminar complet.

Se excepteză de la obligațiunile impuse prin acest articol toți cei cari aŭ fost hirotoniți preoți saŭ diaconi înainte de promulgarea legii clerului, și cari aŭ cel puțin patru clase seminariale.

Se mai cere asemenea, pentru a fi numit paroch, să nu fi fost condamnat pentru verî-o crimă saŭ pentru verî-unul din delictele următoare: fals, furt, înșelăciune, abus de încredere, mărturie mincinosă, atentat la bunele moravuri, delapidare de bani publici, mituire și spargere de sigiliu, saŭ la o pedepsă mai mare de 15 zile închisore pentru orî-ce alt delict prevădut de codul penal.

Aceleași condițiuni se cer și pentru a fi hirotonit.

Art. 23. Numirea parochilor, diaconilor și celor-l-alti preoți se face de către Episcopul respectiv, în înțelegere cu ministrul cultelor.

În acest scop, Episcopul respectiv, după ce se va fi asigurat, că candidatul întrunește condițiunile cerute de legi și regulamente, va recomanda ministerului pe candidat. Ministerul este dator să se pronunțe cel mult în termen de 10 zile de la primirea recomandărei. Dacă ministerul nu consimte aprobarea sa, Episcopul este dator a recomanda un alt candidat, și așa mai înainte.

Art. 24 La vacanța de paroch Episcopul respectiv trebuie să urmeze, în recomandarea ce face ministerului, ordinea prevădută

în art. 14 din legea clerului mirën și să menționeze că a urmat această ordine.

Preotul supranumerar, care refuză mutarea ca paroch la o parochie vacantă din aceeași eparhie, perde dreptul la léfă. Episcopul este dator să comunice acest refuz ministrului, ca ministrul să 'l ștérgă din state pentru pentru tot-d'a-una.

Preotul supranumerar, care refuză înaintarea sa ca paroch la o parochie vacantă din aceeași eparhie, nu mai se numără printre preoții dintre cari trebuiesc să se ivescă patru vacanțe ca să se o hirotonire. Faptul refuzului său se consideră deja ca o vacanță printre numărul preoților supranumerari, așa că, îndată ce patru preoți supranumerari ar refusa asemenea mutări, se ivește un loc de hirotonie în sensul art. 11 din lege.

Art. 25. Preotul supranumerar, care este înaintat ca paroch în o parochie vacantă, alta de cât în aceea care slujea ca supranumerar, va primi o îndemnităte de transport de 100 lei.

Art. 26. Cântăreții și paracliserii se numese de Episcopii respectivi după recomandațiile epitropiilor și parochiilor. Ei vor putea fi revocați de către Episcopul respectiv. Atât numirea cât și revocarea se vor comunica, spre știință, ministerului cultelor.

Art. 27. Personalul clerical al bisericilor ce se susțin din fonduri particulare se numește de către Episcopii respectivi, în acord cu reprezentanții legali ai fondului din care se susține biserica.

Procedura este aceeași ca cea din art. 23.

Art. 28. Parochul, fiind de drept membru al epitropiei bisericești, are îndatorirea impusă de regulamentul epitropiilor bisericești ca să administreze împreună cu epitropii constituiți ai bisericești, avutul bisericesc și a raporta protoiereului, la finele fie-cărui an, sumele asupra veniturilor și cheltuelilor anului expirat, subscris fiind raportul de el și de cei-l-alți două epitropi ai bisericești ca, apoi, protoiereul să pôta întocmi tabloul general de venituri și cheltueli al parochiilor din județul său, pe care 'l va înainta, un exemplar Episcopului, iar altul ministrului cultelor.

Art. 29. El este obligat, împreună cu cei-l-alți epitropi, a ține un inventar în regulă de toate obiectele bisericești și a înscrie în el, fără întârziere, toate adausurile și a însemna toate lipsurile cu descrierea amănunțită a împrejurărilor ce au pricinuit adaosul sau lipsa făcând, despre fie-care adaos, raport protoiereului, ca

acesta, apoi la rândul său, să facă cunoscut Episcopului și ministrului cultelor, arătând cu această ocaziune valoarea obiectului adăos, cum și numele celui ce a făcut donațiunea.

Ministrul cultelor va dispune să se aducă mulțumiri, prin *Monitorul oficial*, tuturilor pioșilor donatori ai bisericilor, iar Episcopul prin revista *Biserica Ort. Română*.

Art. 30. La fie-care parohie va fi o bibliotecă parochială, care se va înființa treptat.

Asupra stărei acestei biblioteci, parochul este dator ca, din trei în trei ani, să raporteze protoiereului, trimițându-i și o listă de cărțile ce se află în bibliotecă, cu arătare precisă de adaosurile ce a primit bibliotecă.

Art. 31. Parochul este dator să țină registre în regulă de botezați, cununări și înmormântări ce se ivesc în parohia sa, de asemenea să țină un registru de numărul tuturilor parohienilor.

Art. 32. El este obligat să dea un certificat, atât celui nou botezat, cât și celui cununat, prin care să se adeverescă oficierea botezului său și a cununiei.

Certificatul de botez va fi redactat astfel :

Parohia bisericească , din comuna , plasa , județul

C e r t i f i c a t

Subsemnatul preot, paroh al bisericești parohiale , din comuna , plasa , județul adeveresc prin aceasta că am săvârșit botezul pruncului , fiul d-lui și al d-nei , din această parohie, după ce s-au îndeplinit formalitățile cerute de legile civile cum se dovedește cu actul de naștere No. din și a primit din botez numele de , asistând ca naș d. , din comuna jud.

Drept care am eliberat acest certificat sub propria mea iscălitură și întărit cu șigiliul parohiei, astăzi, în luna , anul , No.

La copii nelegitimi se va menționa numai numele mamei.

Certificatul de cununie va fi redactat astfel :

Parohia bisericească , din comuna , plasa , județul

C e r t i f i c a t

Sub-semnatul preot, paroh al bisericeî , din comuna , plasa , jud. . . . adevăresc prin acesta că am citit taina cununiei religioase d-lui , cu d-ra din această parohie, după ce s'a îndeplinit formele cerute de legile civile, cum se dovedeşte cu actul de căsătorie No. . . . din , asistând ca nuni D. . . . şi d-na din comuna plasa , judeţul

Drept care am eliberat acest certificat sub propria mea iscălitură şi întărit cu sigiliul parohiei, astăzi în luna , anul . . . , No. . . .

Art. 33. Registrele de botezaţi, cununaţi şi înmormântaţi vor trebui să fie numerotate, şnuruite şi sigilate de autoritatea bisericească.

Art. 34. Parohul este dator a face cunoscut, atât Episcopului cât şi ministrului cultelor, prin Chiriah, datele trebuitoare pentru statistica anuală, în care se va cuprinde : numele parohiei, numărul familiilor şi al sufletelor din parohie, înmulţirea sa şi împuţinarea lor faţă cu anul trecut, anul zidirei, hramul bisericeî numele şi pronumele parohului, numele şi pronumele celor-l'alţi servitori bisericeşti, cum şi al epitropilor bisericeî.

Art. 35. Parohul de asemenea este obligat a ţine o cancelarie a parohiatului său, care va fi prevădută cu registre de intrare şi eşire a tuturor hârtiilor oficiale ce primeşte de la autorităţile bisericeî sau civile, constituite, ale Statului.

Art. 36. Orî-ce hârtie oficială emanată din cancelaria parohiatului, fie către protoiereu, Episcop sau cele-l'alte autorităţi, va purta număr oficial ca şi toate cele-alte hârtii eşite din oficiile publice, având grije parohul ca să păstreze în arhiva cancelariei, copia de pe hârtia ce trimite.

Formularul hârtiei va purta, la colţul de sus din stânga, următoarea etichetă :

România

Parohia bisericeî

din

Comuna plasa

judeţul

No.

Anul , luna ziua

Art. 37. Parochul este dator să-și îndeplinească toate oficiile religioase pe rând, în diferitele biserici din parohia sa.

El este dator să servescă fără plată, toate oficiile aceluia dintre parohienii săi care nu va fi în stare să plătescă.

Aprecierea sărăciei parohianului se face de către Epitropia parohiei, dacă parohul pretinde că cel ce 'i reclamă serviciul gratuit este în stare să plătescă.

Pentru înmormântări sau alte servicii religioase urgente, primarul comunei poate îndatora pe paroh să facă serviciul gratuit, chiar fără a consulta epitropia, sub reserva ca primăria să indemniseze pe paroh, conform acestui regulament, dacă epitropia va constata că cei pentru cari a oficiat parohul erau în stare să plătescă.

Art. 38. Parohul este dator a preda învățământul religios, în școlile primare publice, dacă acesta 'i se va cere de către ministrul cultelor.

Cântăreții și paracliserii

Art. 39. Cântăreții, ca și paracliserii, sunt servitori bisericești, ale căror atribuțiuni sunt regulate de tipicul bisericesc.

Art. 40. Cântăreții și paracliserii sunt datorii să fie nelipsiți de la postul lor ori de câte ori parohia îi va anunța, și a-și îndeplini cu pietate toate îndatoririle ce li se impune de tipicul bisericesc.

Ei sunt datorii să fie supuși, în toate, ordinelor parohului, și, fără încuviințarea lui, nimic să nu facă, nici în biserică nici în parohie.

Art. 41. Cu deosebire paracliserii sunt obligați a ține în cea mai perfectă curățenie biserica și odóarele bisericești, a fi cu băgare de seamă ca să nu lipsescă nimic din ceea ce este al bisericeii, cunoscând că, la caz contrariu, vor fi responsabili direct de ori-ce lipsuri s'ar observa.

CAPITOLUL III

Protoiereii

Art. 42. Protoiereii sunt cei dintâi între preoții unei eparhii. Ei se numesc de către Episcopul respectiv, în înțelegere cu

ministru cultelor, și să confirme prin decret regal, prevădându-se în urină și cu o anumită diplomă din partea Episcopului.

Procedura de urmat este aceeași ca cea prevădută de art. 23.

Art. 43. Nu pot fi numiți protoîereii de cât absolvenții a cel puțin unui seminar de gradul al douălea.

Art. 44. Protoîereul poate fi revocat de către Episcop printr'o decisiune motivată. Când protoîereul va eși din sfera activității sale bisericesti, el va putea fi revocat de către ministru cultelor, dacă Episcopul va fi refuzat să'l revoce în urma adresei ministrului.

Revocarea se va încunoștiința Episcopului ca să recomande un alt protoîereu.

Art. 45. Drepturile și datoriile protoîereilor sunt următoarele :

Să privilegheze asupra preoților din județul ce administrează ca să 'și îndeplinescă datoriile. fiind cu atențiune ca armonia și frățietatea dintre preoți să nu fie turburată.

Protoîereul este dator a semna în condica parohială și a face observațiunile sale asupra stărei morale în care a găsit parohia și pe paroh.

Art. 46. Protoîereii sunt dator să viziteze protopiatul lor cel puțin o dată pe an și să cerceteze, cu acest privilegiu, zidirile bisericesti, registrele de botezați, cununați și înmormântări, condica de venituri și cheltueli a parohiilor și alte acte parohiale mai însemnate precum și totă activitatea și purtarea preotului.

Art. 47. Protoîereul este dator să cerceteze mersul moral și material al fie-cărei parohii, și raportează Episcopului respectiv despre toate lipsurile și neajunsurile respectivei parohii.

Art. 48. Protoîereul este obligat a primi toate plângerile slujitorilor bisericesti ce 'și fac unii contra altora, sau ale credincioșilor contra lor.

Art. 49. Protoîereul este dator să introducă sau să instaleze pe paroh în parohia sa, citind în auzul parohienilor, în biserică, la care va asista și autoritatea comunală, decretul de numire din partea Episcopului respectiv, în care, pe scurt, se vor arăta drepturile și datoriile parohului.

Cu această ocaziune protoîereul predă cu inventariu noului paroh totă dota bisericeii parohiale.

Art. 50. Pe lângă cele cuprinse în articolul precedent, protoîe-

reul este dator să țină socotélă de aprópe ca să nu lipséscă nimic din avutul bisericeî parohiale, dacă parohul acestei parohiî s'a transferat în altă parte.

În acest cas el este obligat ca, împreună cu reprezentantul puterei executive din localitate, să someze pe fostul paroh a desdauna parohia și biserica parohială de tóte lipsurile pricinuite pe timpul parohiatului său.

Art. 51. Protoîereul este dator să raporteze Episcopului respectiv, carele, la rândul său, va încunoștiința și pe ministrul cultelor despre încetarea din viață a verî unui preot, cu care ocaziune va urmări de aprópe, împreună cu epitropiî bisericeî, ca să scótă din urmărire tóte acele obiecte ce nu aparțineau defunctului și cari sunt ale bisericeî și ale parohiei.

Protoîereulia în séma sa parohia vėduvită de paroh și îngrijește de interimatul ei până la așeședarea definitivă a unui alt paroh.

Art. 52. Protoîereul raportéză Episcopului despre tóte trebile mai importante ce le observă în protopopiatul său, propunând și opinia sa în soluțiunea ce urmăzá să se dea cestiunei.

Art. 53 Protoîereul este dator să ancheteze, saú singur, faptele ce se denunță în sarcina preoților și a celor-l'alți servitori bisericești, saú în delegațiune cu alți delegați, fie din partea Episcopului fie din partea ministerului.

Resultatul anchetei protoîereul îl consemnézá într'un proces-verbal, dresat la fața locului, în care însereză tóte declarațiunile verbale ale martorilor apărării saú acusării cum și declarațiunea împricinaților, cari sunt datorî a semna imediat după deposiția ce au făcut.

El póte primi și declarațiuni în scris, semnate de acei cari le dau și autentificate de autoritatea civilă locală.

La sfârșitul anchetei și a redactării procesului-verbal, protoîereul este dator să întrebe pe părțile împricinate dacă mai au ceva de adgăogat, cum și dacă să mulțumesc saú nu cu ancheta făcută, și dacă nu se mulțumesc să întrebe din nou în ce anume puncte nu sunt mulțumiți?

Art. 64. Protoîereul înaintéză Episcopului respectiv, cu raport în regulă, procesul-verbal dresat la localitate, iar Episcopul dispune asupra casului cele de cuviință.

Art. 55. Anchetarea faptelor imputate preoților saú celor-l'alți.

servitori bisericești protoiereul o face saă în urma primirei ordinului din partea Episcopului său. saă chiar din inițiativa sa, dacă faptul imputat i se denunță lui mai întâi ; de toate acestea, însă, este obligat a raporta Episcopului spre a hotări cele de cuviință.

Art. 56. Protoiereul este dator să aducă la îndeplinire toate ordinele primite de la autoritățile bisericești constituite și veghiază ca aceste dispozițiuni să se îndeplinească.

El primește toate nedumeririle ce pot să aibă preoții protopopiatului său, și, saă le deslăgă însuși, saă le face cunoscut Episcopului pentru cuvenita deslegare.

În casuri urgente, protoiereul poate lua singur o hotărîre oarecare, privitoare la parohiile protopopiatului său, având grija ca să cêră în urmă de la Episcop aprobarea definitivă a cestiunei.

Art. 57. Protoiereul este dator ca, în exercitarea atribuțiunilor sale oficiale, să se îngrijescă numai de ceea ce legea clerului mirân și dispozițiunile regulamentelor bisericești îl pun ca însărcinare.

El nu trebuie să se abată nici un moment din sfera activității ale bisericești ; căci, la cas contrariu, cade sub previziunile alin. III din art. 16 al legi clerului mirean.

Protoiereii vor avea o lăfă de 300 lei pe lună.

CAPITOLUL IV

Revisorii eclesiastici

Art. 58. Pe lângă fie-care Mitropolie și Episcopie sa înființeză câte un revisor eparhial.

Art. 59. Revisorii eparhiali au dreptul de a asista tot-déuna la ședințele consistoriilor și a susține acușațiunea în procesele ce se înfățișeză pentru diferite pricină.

Art. 60. Orî de câte orî este contestată, de către părțile împriinate, o cercetare făcută de protoiereu, Episcopul poate însărcina cu cercetarea din nou a causei pe revisorul eparhial.

În casul acesta, revisorul va urma aceeași procedură la anchetarea faptelor imputate ca și procedura ce o urmăză protoiereul, și care e prevădută în regulamentul consistoriilor eparhiale.

Art. 61. Revisorul eparhial este dator să studieze toate actele ce i se trimit de Episcop, privitoare la o cauză ce urmează a se supune judecăței consistoriului, și face însemnările sale privitoare la proces, și apoi înmânează președintelui consistoriului dosarul cauzei, cerând chemarea în judecată a părților înpricinate.

Art. 62. Revisorul eparhial are datoria ca, din trei în trei luni, să inspecteze toate protopopiile eparhiei respective și a raporta Episcopului rezultatul dobândit din aceste inspecțiuni.

Cu această ocaziune revisorul își va îndrepta atențiunea cu deosebire dacă cancelaria protopopiatului să țină, în regulă, cum și dacă toate cele ce li impun protoîereilor, prin legi și regulamente, s'au executat la timp și întocmai.

Art. 63. La finele fie-cărui an, revisorul este obligat a prezenta Episcopului său un raport amănunțit, care va cuprinde două părți :

a) Partea privitoare curat la administrația generală a eparhiei, și

b) Partea privitoare la toate cauzele ce s'au prezentat spre judecare consistoriului eparhial.

În acest raport revisorul va constata cum a mers administrația bisericească în decursul întregului an, cum și din ce cauze mai ales au provenit vinele ce s'au supus judecăței consistoriului.

CAPITOLUL V.

Defensorii eclesiastici.

Art. 64. Pe lângă ministerul cultelor și instrucțiunii publice să înființeze, de o cam dată, trei posturi de defensori eclesiastici pentru întreaga țară.

Art. 65. Defensorii eclesiastici au, sub ordinile ministrului, exercițiul inspecțiunii eclesiastice în limitele stabilite de legea clerului mirean și seminariilor.

Art. 66. Defensorii eclesiastici sunt împărțiți pe circumscripțiuni, și anume :

a) *Circumscripțiunea Craiova*, cuprindând județele : Mehedinți, Gorj, Valcea Dolj, Romanați, Argeș, Muscel, Olt și Teleorman, cu reședința în *Craiova*.

b) *Circumscripțiunea București*, cuprindând județele : Dâmbo-

vița, Prahova, Vlașca, Ialomița, Ilfov, Buzău, Rîmnicu-Sărat, Putna, Covurlui, Tulcea, Constanța și Brăila, cu reședința în *București*.

c) *Circumscripțiunea Iași*, coprinzând județele : Iași, Botoșani, Dorohoi, Suceava, Neamțu, Roman, Bacău, Tecuci, Tutova, Fălciu și Vaslui, cu reședința în *Iași*,

Art. 67. Defensorii eclesiastici represintă pe ministru în atribuțiunile ce'și fixéză prin regulamentul de față.

Cei pasibili de inspecțiune, după lege și acest regulament, sunt datorî a le purta respectul cuvenit.

Autoritățile din țară, la cas de trebuință, îi vor ajuta în îndeplinirea misiunei lor.

Art. 68. Ministrul, orî de câte orî va crede de cuviință, va trimite pe defensorii eclesiastici în inspecțiuni și cercetări speciale în circumscripțiunile respective.

Art. 69. Defensorii eclesiastici sunt datorî să înainteze ministerului tot-déuna rapôrte asupra rezultatului inspecțiunilor făcute. Asemenea rapôrte se vor înainta în tot casul din trei în trei luni.

Ei au dreptul de a face propunerî.

Art. 70. La sfârșitul anului, defensorii sunt obligați a înainta ministerului un raport general asupra stărei morale și materiale a clerului din circumscripțiunea respectivă, cari rapôrte se vor publica în buletinul ministerului.

Art. 71. Fie-care defensor eclesiastic are cancelaria sa la reședința circumscripției.

Cancelariile acestea trebuiesc ținute în cea mai bună ordine.

Art. 72. Defensorii să pot adresa direct la orî-ce autoritate din țară, cerënd ajutor, dacă va fi trebuință, pentru îndeplinirea îndatoririlor lor.

Art. 73. Defensorii eclesiastici nu vor putea ocupa altă funcțiune publică, sau exercita un comerciū sau industrie.

Dacă ei, însă, vor fi luați din corpul didactic, vor fi supliniți din oficiū la catedrele lor.

În casul acesta suplinitorul va primi léfa întregă ce se cuvine suplinitului, iar gradația va fi a titularului.

Timpul cât defensorii vor funcționa pe lângă minister le va fi ținut în sémă la aplicarea drepturilor la gradațiune.

Art. 74. Pentru a putea fi numit defensor să cere a fi cetățean român, de religiune creștină ortodoxă de răsărit, a poseda diploma

de doctor sau licențiat în teologie de la o facultate de teologie ortodoxă și a avea etatea de cel puțin 30 ani.

Art. 75. Defensorii eclesiastici sunt datorî să privegheze ⁴⁾, pentru îndeplinirea datoriilor ce privesc pe protoiereu, parohî, preoți supra-numerari, diaconî și, în genere, pe toți acei asupra cărora ministrul are dreptul de control, în marginile legii clerului mirean și a seminariilor.

Art. 76. Deosebit de îndatoririle ce li se impun de art. 17 din legea clerului, defensorii eclesiastici veghiază pentru stricta observare a legii, a regulamentelor și dispozițiunilor ministeriale, față de cei menționați în articolul precedent.

Art. 77. Pe lângă acestea, defensorii eclesiastici vor mai priveghia :

1) Asupra purtării morale a clericilor, raportând pe dată ministrului ori de câte ori vor constata alunecări contrare chemării clericale ;

2) Asupra buneî întrețineri materiale nu numai a bisericilor parohiale, ci și a celor filiale cari să găsească în alte cătune de cât biserica parohială ;

3) Asupra obligațiunei preoților de a îndeplini pe rând oficiile religioase în diferitele biserici ale parohiilor.

4) Asupra datoriei impuse preoților de a servi fără plată toate oficiile religioase acelor dintre parohieni cari nu vor fi în stare să plătească ;

5) Asupra împărțirii, după lege, a veniturilor epitrahilului provenitoare din taxele fixate prin acest regulament ;

6) Asupra folosinței pământurilor bisericilor rurale, conform art. 33 din lege ;

7) Asupra imunităței prevădută în ultimul alineat al art. 28 din lege ;

8) Asupra modului de predare a studiului religiunei în școlile publice primare, dacă o asemenea predare se va cere verî-unuia dintre parohî de către ministru ; în fine,

9) Asupra a tot ce, în vederea legii și a regulamentelor ei și dispozițiunilor ministeriale, poate cădea în resortul unei minuțioase și conștiințioase inspecțiuni bisericești *circa sacra*

Art. 78. Numărul defensorilor eclesiastici se poate mări prin legea

⁴⁾ Modificat în sensul că «Defensorii sunt datorî să raporteze ministrului. . . . »

budgetară, după necesitatea ce va provoca serviciul de inspecție ecleziastică.

Art. 79. Apuntamentele defensorilor se vor fixa prin legea budgetară. În tot cazul, ei vor primi o lefă minimum de 400 lei și o diurnă de 200 lei pe lună. Pe lângă acestea, defensorii vor mai avea și bilet de liber parcurs pe toate liniile ferate din țară.

CAPITOLUL VI

Despre consistoriile eparhiale

Art. 80. În fie-care eparhie se înființează, pentru judecarea parohilor, diaconilor și preoților supranumerari, câte un consistoriu. compus din trei membri clerici, numiți pe trei api de către Episcopul respectiv în înțelegere cu ministerul cultelor. Procedura de urmat este aceeași ca la art. 23 din acest regulament.

Membrii acestui consistoriu nu pot fi revocați înainte de expirarea termenului de trei ani, de cât de comun acord între Episcopul respectiv și ministrul cultelor.

Art. 81. Consistoriile eparhiale judecă pe preoți și diaconii ori de câte ori au călcat ver-una din obligațiunile lor impuse prin legile țării, au comis ver-una din vinile prevădute prin regulamentele Sântului Sinod.

Pedepsele ce consistoriile sunt îndrituite a pronunța sunt, afară de cele prevădute prin regulamentele Sântului Sinod, și pedepsa suspendării temporale sau suprimării lefei.

Art. 82. Membrii consistoriilor primesc o diurnă de 15 lei pe zi, pentru zilele în cari țin ședințe, și cheltueli de transport dacă nu 'și au domiciliul în orașul în care se află consistoriul.

Acastă diurnă nu face ca îndatorirea de membru într'un consistoriu să fie considerată ca o altă funcțiune publică.

Art. 83. Consistoriile eparhiale sunt sesizate, fie de către Episcopul respectiv, fie de către ministrul cultelor. Pentru personalul clerical de la bisericele cari, având fonduri particulare, se administrează de epitropii sau eforii, constituite prin însuși actul de fundațiune, dreptul de a sesiza consistoriul îl au și epitropii acelor biserici.

Atât ministrul cultelor, cât și epitropii bisericilor prevădute în aliniatul precedent, sesizează consistoriul prin Episcopul respectiv. Iar dacă Episcopul respectiv nu înaintază consistoriului cererea minis-

trului său episcopului, în termen de trei zile de la primire, ministrul său episcopii sesizează direct consistoriul.

Art. 84. Defensorii eclesiastici asistă în tot-d'a-una la şedinţele consistoriilor eparhiale. În acest scop, fie-care defensor se va înţelege cu episcopii din circumscripţia sa ca zilele de judecată ale consistoriilor eparhiale să fie ast-fel distribuite în cât dînsul să pîta asista la tîte şedinţele.

Art. 85. Dinaintea consistoriilor eparhiale, pe lîngă partea reclamantă, — dacă este o parte reclamantă, — acuşaţiunea se va susţine de către revisorii eparhiali cînd darea în judecată s'a făcut de către Episcop, de către defensorii eclesiastici cînd darea în judecată s'a făcut de către ministru său de către episcopii.

Art. 86. Martorii chemaţi d'inaintea consistoriilor eparhiale sunt datorî să se înfăţişeze sub aceleaşi sancţiuni ca şi d'inaintea instanţelor judecătoreşti.

Mandatele de aducere, date de către consistoriul în contra martorilor carî refuă de a veni, se vor aduce la îndeplinire prin parchetele locale.

Amendile pronunţate de către aceste consistorii se vor trimite la perceptor spre a fi îndeplinite.

Drepturile consistoriilor, faţă de martor, sunt cele prevădute prin art. 155 şi 156 din condica de instrucţie criminală, adică: pentru cea d'antîi lipsă ei vor fi osîndiţi la amendă, iar pentru cea de a doua oră vor fi aduşi prin strîngere corporală.

Martorul care dovedeşte în urmă că cauza nevenirei sale la prima chemare a fost bine-cuvîntată pîte fi dispensat de consistoriul de amenda pronunţată contr'î.

Consistoriul pîte de asemenea, în casul în care martorul să află într'o localitate prea depărtată sau în neputinţă de a veni, să ordone ca dînsul să fie ascultat, tot sub prestare de jurămînt, dinaintea urui alt cleric din acea localitate, desemnat de cătră consistoriul.

Art. 87. Instrucţiunea causer aduse în cercetarea consistoriilor să face, după deosebiriile prevădute în lege şi acest regulament, de cătră protoierei, revisorii, defensori eclesiastici sau episcopii.

Art. 88. Sentinţele consistoriilor, în ceea ce priveşte suprimarea sau suspendarea lefei, se aduc la îndeplinire de cătră ministru cultelor îndată ce ele au fost pronunţate.

În acest scop, atât președintele consistoriului, cât și defensorul eclesastic sunt datorî a comunica aceste sentințe ministerului treî ȃile dupę pronunțarea lor. Când persóna osândită face parte dintr'o parohie urbană, ministerul comunică imediat hotărîrea primarului spre a suspenda sau suprima léfa.

Art. 89. Orî de câte orî un paroh, un diacon sau un preot supranumerar va fi fost condamnat de către justiție pentru verî o erimă sau pentru verî unul din delictele: fals, furt, înșelăciune, abus de încredere, mărturie mincinosă, atentat la bunele móravuri, delapidare de banî publicî, mituire și spargere de sigiliu, sau la o pedépsă mai mare de 15 ȃile închisóre, pentru orî ce alt delict prevęđut de codul penal, ministrul cultelor, independent de orî-ce altă pedépsă s'ar da vinovatului de către consistoriile eparhiale, va suprima pentru tot-déuna, léfa vinovatului; iar dacă face parte dintr'o parohie urbană sau să găsește la o biserică administrată prin epítropî, deosebit de cele înființate prin legea clerului mirean, va comunica imediat primăriei sau epitropiei ca să suprimе, pentru tot-déuna, léfa vinovatului.

Pentru exacta îndeplinire a acestei dispozițiunii, protoîereiî, revisoriî eparhiali și defensoriî sunt datorî să comunice, de urgență, ministrului cultelor casurile cari le cad în cunoștință. De asemenea tribunalele și curțile sunt datóre să comunice ministerului cultelor orî-ce sentință penală, fie de achitare, fie de condamnarea a orî-cărui membru din clerul român.

Îndată după punerea în aplicare a acestui regulament să va cere D-lui ministru al justiției să dea un ordin circular în acest sens tuturor instanțelor judecătorești.

Art. 90. În casurile prevęđute de articolul precedent, dacă osânditul este paroh, el își perde de drept funcțiunea sa de paroh. Locul său devine vacant și, conform cu dispozițiunile din acest regulament, să numește un al paroh.

Art. 91. În ceea ce privește pedepsele prevęđute de regulamentele S-tului Sinod, sentințele consistoriale vor fi aprobate și aduse la îndeplinire de către Episcopul respectiv.

Episcopul respectiv va comunica ministerului cultelor aducerea la îndeplinire a sentinței, pentru ca să se facă mențiune de acesta în condicile ministerului.

Art. 92. În cas de caterisire, osânditul are dreptul să facă recurs

la S-tul Sinod. Acesta dacă va găsi că procedura n'a fost bine îndeplinită sau că legile orî regulamentele n'au fost bine aplicate, orî că s'a comis un exces de putere, va avea dreptul să caseze și să trimită cauza a se judeca de un alt consistoriū dintr'o eparhie limitofă, care va judeca definitiv.

Art. 93. Cancelaria consistoriilor eparhiale va fi ținută de cătră personalul cancelariei Episcopiei.

Procedura de urmat în judecare dinaintea consistoriilor eparhiale să fixéză printr'un deosebit regulament.

CAPITOLUL VII.

Intreținerea parohiilor.

Art. 94. În parohiile urbane, fie-care paroh primește o léfă de 200 lei pe lună dacă este licențiat sau doctor în teologie, 100 lei pe lună dacă este absolvent al seminarului complet, 60 lei pe lună dacă este absolvent al seminarului de grad inferior; iar fie-care preot supranumerar lei 150 dacă este licențiat sau doctor în teologie, lei 80 dacă este absolvent al seminariului complet și lei 40 dacă nu are nici unul din aceste titluri.

În aceleași parohii diaconul, dacă este licențiat sau doctor în teologiei, primește 200 lei léfă pe lună; dacă nu are aceste titluri, primește 100 lei pe lună; cântărețul 50 lei și paracliserul 30 lei pe lună.

În parohiile rurale, parohul primește 80 lei pe lună dacă are seminarul complet, 50 lei dacă nu are de cât seminarul inferior și 35 lei dacă este supranumerariu.

În aceleași parohii cântăreții au 11 lei pe lună.

În parohiile cărî nu au pămînt, parohul, preotul supranumerariu și cântărețul primesc un spor de 25 lei la sută asupra remunerariilor de mai sus.

Preoții și diaconii de la monastirile de maici vor primi léfa unui paroh rural, iar supranumerarii de la aceste monastiri léfa unui supranumerariu de la o parohie rurală.

Preoții și diaconii de la mitropolii și episcopii vor primi aceleași lefurî ca și parohii și diaconii urbanî.

Diaconii supranumerari se asimileza preoților supranumerari.

Art. 95. Preoții și diaconii de la bisericile cărî se întrețin din

fonduri particulare vor primi cel puțin lefurile prevădute în articolul precedent.

Art. 96. Comunele sunt libere a da un spor de lăfă peste ceea ce se prevede în art. 94, cu condițiune a plăti egal pe toți preoții de aceeași categorie din comună.

Art. 97. Preoții și diaconii de la mitropolii și episcopii, precum și preoții și diaconii din Dobrogea vor primi un spor de 30 lei la sută asupra lefurilor prevădute mai sus.

Art. 98. Preoții și diaconii de la bisericile ce au fost întreținute de Stat pînă la 1 Aprilie 1894, data punerii în aplicare a legii clerului, și cari se vor găsi funcționând, vor primi de la Stat, peste lefurile ce li se fixează prin lege, un spor de lăfă viager, socotit astfel în cât să le împlinescă lefurile de cari se bucurau la punerea în aplicare a legii clerului.

Pentru acest sfârșit, în budgetul ministerului cultelor și instrucțiunii publice se va înscrie acest spor, care se va împărți celor în drept, prin parohii respective, în rate trimestriale.

Art. 99. Cântăreții ca și întregul cler, vor fi scutiți de straje și de dăile de prestație.

Art. 100. După 10 ani de funcționare de la promulgarea legii clerului, parohul și supranumerarii au drept la o sporire de lăfă de 20 la sută, după alți 10 ani la o sporire de lăfă de alți 20 la sută.

Împlinirea termenului de 10 și 20 ani nu se socotește din ziua pînă în ziua, ci pe ani bugetari, așa că cel ce împlinește anii de gradație în cursul anului bugetar nu va avea drept la gradație de cât de la începutul viitorului an bugetar.

Art. 101. În fie-care an, cel mult pînă la 1 Septembrie, episcopii sunt datorți a înainta ministerului cultelor lista preoților cari vor împlini termenele de gradație pînă la 1 Aprilie al anului următor.

Ministerul va înscrie acea gradație în budget dacă este vorba de un preot rural, sau o va comunica comunei respective dacă este vorba de un preot urban.

Tot așa vor urma episcopii și cu orice alte modificări s'ar întempla în personalul clerical din eparhia P. P. S. S. Lor, de natură a modifica alcătuirea bugetară a Statului său a comunelor, cum, de exemplu, căpătarea din partea unui preot a unui titlu teologic superior.

Art. 102. Legea pensiunilor se va aplica și parohilor, diaconilor

și preoților supranumerari, cu deosebire că anii serviți nu se vor număra de cât la 1 Aprilie 1894, data punerii în aplicare a legii, și că parohul, diaconul și preotul supranumerar nu vor putea valora drepturile lor la pensiuine de cât la vârsta de 70 ani, sau și mai înainte, dacă se va constata că din infirmități incurabile nu mai pot continua serviciul lor. Infirmitățile incurabile se constată printr'un proces-verbal dresat de un medic în serviciul Statului și aprobat de epitrop și de ministerul cultelor.

Art. 103. Pentru preoții și diaconii întreținuți de Stat până la 1 Aprilie 1894 se vor adăoga și anii serviți înainte de punerea în aplicare a legii, și în cursul cărora li s'au făcut rețineri, conform legii pensiunilor.

Comunele urbane cari, conform legii, vor plăti personalul clerical din acele comune, sunt datore a le da pensiuini după normele stabilite de legea pensiunilor funcționarilor Statului și de legea clerului, fiind autorizate a face reținerile prevădute prin aceeași lege.

Art. 104. Deosebit de lefurile fixate prin legea clerului, parohul și supranumerarii se vor bucura de veniturile epitrahilului, pentru care se va încasa taxă fixă, și anume:

a) În comunele rurale:

1) Pentru botez 2 lei; 2) Pentru cununie 4 lei; 3) Pentru sfințirea apei (sfeștanie) 1 leu; 4) Pentru paraclis 1 leu; 5) Pentru parastas cu slujbă 3 lei; 6) Pentru o privighere 5 lei; 7) Pentru maslu (de preot) 1 leu; Pentru înmormintare 3 lei; 9) Pentru citirea rugăciunilor după naștere 50 bani.

b) În comunele urbane:

1) Pentru botez 3 lei; 2) Pentru cununie 6 lei; 3) Pentru sfințirea apei 2 lei; 4) Pentru paraclis 2 lei; 5) Pentru parastas cu slujbă 4 lei 50 bani; 6) Pentru o privighere 7 lei 50 bani; 7) Pentru maslu (de preot) 1 leu 50 bani; 8) Pentru înmormintare 5 lei; 9) Pentru citirea rugăciunilor la 40 zile după naștere 1 leu.

Produsul acestor taxe se va împărți astfel: $\frac{1}{4}$ de o potrivă parohului și supranumerarilor, și $\frac{1}{4}$ cântăreților și paracliserului¹⁾.

Art. 105. Pentru taxele epitrahilului să va ține, în fie-care parohie, fie un registru în care se va însemna sumele încasate, fie o cutie în care să vor vërsa sumele încasate, și care va fi închisă de că-

¹⁾ Acest articol este modificat în sensul că taxele epitrahilului la comunele rurale s'a înjumătățit, iar la cele urbane s'au suspendat.

tră paroh și cei-l-alti epitropi. Acesta după cum va găsi en cale majoritatea personalului care să bucure de veniturile epitrahilului.

Produsul epitrahilului să împarte la finele fie-cărei săptămâni. Când sunt contestații decide epitropia.

Art. 106. Comunele sunt datore să înscrie în bugetele lor suma necesară pentru întreținerea bisericilor atât parohiale, cât și filiale din acea comună conform legii.

Sumele pentru întreținerea bisericilor să vor vârsa la casa epitropiei bisericești, care va dispune să se aprovizioneze biserica cu toate cele trebuincioase serviciului, înaintând în urmă primăriei socotela și acte justificative de întrebuințarea acestor sume.

Art. 107. Folosința pământurilor bisericilor rurale o va avea de o potrivă, trei sferturi parohul și preoții snpranumerari și un sfert cântăreții.

Art. 108. Pământurile acestor biserici nu se vor arenda sau închiria nici de primăriile comunelor, nici de epitropii ca până acum, ci, precum s'a specificat în cele precedente, ele vor rămâne exclusiv în folosul preoților și slujitorilor bisericești ai parohiei.

Preoții și cântăreții, însă, dacă cred că le va fi mai avantajos a nu lucra însiși pământul, ci a-l închiria o vor putea face, fără însă a-l închiria vr'o dată pe un termen mai lung de 5 ani.

Art. 109. Bisericile sunt persoane juridice. Averele lor să administrează de epitropii, conform actelor de donațiuni și testamentelor, și sub controlul primăriilor respective.

Art. 110. Orî-cine poate face donațiune sau legatură unei biserici, obligat fiind a îndeplini, în asemenea împrejurări, toate cerințele legilor civile privitoare la donațiuni.

Acceptarea donațiunei sau legatului să face de epitropie cu autorizația prevădută în legile civile.

Art. 111. Indată ce epitropiile unor biserici au aflat de o donațiune sau un legat, ele sunt datore a face lucrul cunoscut ministerului cultelor spre cuvenita regulă.

Petru acest sfârșit, la direcția cultelor din minister să va țină o anumită condică pentru înscrierea tuturor actelor de donațiune făcute bisericilor.

Art. 112. Când din donațiuni sau din sporirea capitalului unei biserici s'au creat venituri suficiente pentru plata personalului parohial și al întreținerii bisericești, potrivit legii clerului, atunci nu se

va mai plăti de Stat saū de comune plată nici pentru personal, nici pentru material. Când veniturile există, dar nu ajung. Statul saū comuna nu vor mai plăti de cât restul.

Art 113. Bisericile cari au venituri proprii sunt datore să întrebuințeze acele venituri pentru plata personalului parohial sub controlul primăriilor respective.

Dacă acele venituri prisosesc, prisosul să va face fond destinat cu precădere la repararea și întreținerea bisericei și a celorlalte aședămintele de bine-facere și cultură deja întemeiate de acele biserici.

Fondul va fi depus la casa de consemnațiuni, iar recepisa să va păstra de epitropi.

Nici o altă destinațiune nu să va da fondului saū venitului fondului de cât cu autorisațiia ministerului cultelor.

În acest cas, pentru ori-ce trebuință va avea, epitropia va cere, prin deosebit raport, la ministerul cultelor, ca să autorizeze întrebuințarea sumei necesară. Raportul va cuprinde toate motivele legale pentru acordarea sumei

La finele fie-cărui an bugetar, primăriile vor fi obligate ca să înainteze ministerului cultelor o dare de sémă de sumele ce s'au dat de epitropi pentru plata personalului bisericesc și întreținerea bisericei, cum și care este prisosul rămas.

Să exceptéză de la prescripțiunile acestui articol bisericile pe cari legea comunală le exceptéză de la controlul primăriilor.

Art. 114. În parohiile urbané plata personalului clerical și a întreținerii bisericilor cade în sarcina comunelor.

Se exceptéză bisericile declarate monumente istorice, a căror întreținere materială va fi în sarcina Statului.

Sumele necesare pentru acest sfârșit se vor înscrie din oficiu în bugetele comunelor.

Plata se va face prin epitropiile parohiilor, căroră comunele va remite sumele necesare în rate trimestriale.

Art. 115. Comuna care va întârșia cu plata unei rate trimestriale va perde dreptul de a face dēnsa plata către epitropii. În acest cas sumele necesare se vor înscrie din oficiu în bugetul comunei și vor fi vărsate Statului, care le va preda epitropiilor parohiilor.

Art. 116. Statul înscrie în bugetul ministerului cultelor o subvențiune de 500,000 lei pe an, care se va împărți comunelor urbane în proporție cu numărul parohiilor lor.

Art. 117. Comunele urbane sunt datore să întrețină și de aci înainte corurile la bisericile, foste întreținute de Stat, și cărî, până la 1 Aprilie 1894, au avut coruri.

Art. 118. In parohiile rurale plata personalului clerical se face de ministerul cultelor.

Întreținerea bisericilor, însă, este în sarcina comunelor, afară de acele biserici cărî ar fi declarate monumente istorice. Plata se va face prin percepții Statului, cărora ministerul cultelor va remite sumele necesare.

Plata se va face trimestrial.

În acest scop epitropiile bisericilor vor înainta protoiereilor lista pentru preoții bisericilor și celui-l-alt personal bisericesc; iar protoiereul formând stat general pentru toți preoții și cei-l-alți slujitori bisericești din județ îl va înainta, prin chiriarchul respectiv, cu raport, ministerului, cerënd ordonanțarea sumei.

Mandatul se va libera de minister pe numele casierului respectiv, care va avisa pe percepții Statului ca, la prezentarea epitropilor bisericești cu chitanță, conform modelului eliberat de minister și vădate de primarul respectiv, să achite retribuțiunile.

Art. 119. Personalul de la mitropolii, episcopii și de la monastirile și schiturile de monahi și monahe se va plăti de ministerul cultelor conform fegei.

Pentru acest sfârșit, în budgetul ministerului cultelor se va înscrie sumele necesare pentru plata acestui personal.

CAPITOLUL VIII

Personalul direcțiunei cultelor

Art. 120. Personalul actual al direcțiunei cultelor din ministerul cultelor și instrucțiunei publice se sporește:

- 1) Cu un șef de biuroù la personal;
- 2) Cu un șef de biuroù la ordonaoțare;
- 3) Cu trei sub-șefi de biuroù, din cărî: unul la personal și două la ordonaoțare;
- 4) Cu cinci copisti.

Art. 121. Atribuțiunile personalului cultelor prevăduț în articolul precedent vor fi aceleași cu atribuțiunile personalului din cele-l-alte direcțiuni, potrivit legei și regulamentului de organizare al ministerului.

Art. 122. Numirea acestui personal se va face în conformitate cu dispozițiunile legii de organizare a ministerului cultelor și instrucțiunei publice.

Dispozițiuni transitorii

Art. 123. Cinci ani socotiți de la promulgarea legii clerului mîrîn și seminariilor, licențiații și doctorii în teologie vor putea fi hirotoniți și peste regula fixată în art. 11 din lege.

De asemenea, în același period de timp, pentru parohiile din Dobrogea se vor putea, cu autorisația ministerului cultelor, hirotoni și seminariștii cu patru clase.

Acésta însă, numai în cas de a nu se găsi candidați cu titlurile conforme cu acéastă lege și cu condiție, ca acești hirotoniți să nu pótă mai târziu trece la veră-o parohie de dincóce de Dunăre. În acest scop se va face mențiune de acésta în cartea lui de hirotonie.

Art. 124 și ultimul. Ministru Nostru secretar de Stat la departamentul cultelor și instrucțiunei publice este însărcinat cu executarea decretului de față.

Dat în București, la 22 Decembre 1893,

CAROL.

Ministru cultelor și instrucțiunei publice,

Take Ionescu.

No. 4531

EPITROPIILE BISERICESTI

CAPITOLUL I

Compunerea epitropiei și alegerea epitropilor bisericești

Art. 1. În conformitate cu art. 12 din legea clerului mirean și seminariilor, în fie-care parohie din țară să institue o epitropie însărcinată cu administrarea materială a bisericilor din acea parohie, și compusă din trei membri, preotul paroh, un membru numit de prefect în parohiile rurale, de primar în parohiile urbane și un membru ales de parohieni pe 5 ani.

Art. 2. Preotul paroh este președintele acestei epitropii.

El ține cancelaria epitropiei și este dator a stăruia ca să se respecte și să se îndeplinească în totul, fără nici o știrbire, legile și regulamentele privitoare la cler și la avutul bisericesc.

Art. 3. Întru cât epitropii bisericești, împreună cu parohul, constituiesc sfatul strâns parohial, sânt chiemați a ajuta sarcina parohului în conducerea spornică a intereselor morale și materiale ale bisericilor din parohia, și a creștinilor enoriași. Epitropii urmăresc să aibă reputațiune religioasă, morală, nebanuită, să se bucure de încrederea obștei parohiei, și să aibă tragere de inimă pentru tot ce privește mersul regulat al intereselor bisericești.

Art. 4. Durata epitropiei bisericești este de 5 ani.

După acest termen să procede la reconstituirea ei, afară de preotul paroh, care rămâne de drept și mai departe membru al epitropiei.

Acești cinci ani încep de la 1 Aprilie.

În cas de vacanță saū revocare a epitropului ales și de noui ale-

geri, mandatul noului epitrop durază numai până la împlinirea termenului de cinci ani ce mai avea de împlinit epitropul primitiv, astfel că, în toate parohiile din țară, reînnoirea epitropiilor să aibă loc în aceeași dată.

Tot așa să urmeze și cu epitropul numit.

Art. 5. Spre a putea alege sau a fi ales membru în epitropia bisericească să cere a fi enoriaș al bisericeii parohiale sau filiale, a fi de religie ortodoxă de răsărit și a nu fi fost condamnat de justiție pentru crime sau delictes.

Art. 6 Listele enoriașilor vor cuprinde pe toți românii majori, necăduți în verii una din incapacitățile prevădute în legea electorală comunală, și cari domiciliază în cuprinsul parohiei, sau dacă nu domiciliază acolo au proprietate mobilă în cuprinsul parohiei.

Listele să alcătuesc în fie-care an de către epitropie și să indică și afișeze la primărie și la biserica parohială la 1 Decembrie al fie-cărui an. Nemulțumiții le pot contesta în termen de 10 zile, fie la epitropie, fie direct la primărie.

La 12 Decembrie, epitropia înainteză listele împreună cu contestațiile primite și judecate, primăriei locale, care hotărăște definitiv până la 25 Decembrie.

Listele astfel rămase definitive sunt valabile pentru un an, și orî-ce alegere în cursul aceluși an se va face pe baza acelor liste.

Art. 7. Alegerea epitropului de către enoriași se face în prima zi de Duminică după 1 Ianuarie și după ce s'a făcut cunoscut în trei Duminici consecutiv, atât din partea primarului, prin afișare în localul primăriei, cât și din partea parohului, de pe anvonul bisericeii parohienilor săi, lipsa de epitrop și trebuința de a se completa locul vacant.

În cas de alegere provocată prin revocarea epitropului ales sau vacanța a acestui epitrop, alegerea se va face într-o zi de Duminică sau sârbătoare, fixată de primar, și afișată, cum s'a dîs în aliniatul precedent. În nici un cas alegerea nu se va efectua mai târziu de două luni de la ivirea vacanței.

Tot astfel se va urma și cu epitropul numit.

Art. 8. La data hotărîită toți alegătorii se adună în localul desemnat de primărie, și se constituie un birou de alegere, sub președinția delegatului primăriei, care își numește un secretar dintre enoriași cu știință de carte.

Art. 9. Alegerea se face prin vot secret.

Buletinele de vot se distribuie de la biuroul de alegere.

Fie-care buletin va purta ștampila parohiei sau a primăriei.

Buletinele neștampilate se consideră albe și fără nici o valoare.

Art. 10. Fie-care alegător scrie pe buletinul de vot numele și pronumele persoanei ce voește să se aleagă în epitropie, după care, apoi, depune în urnă buletinul său.

Alegătorul fără știință de carte să pôte adresa la alt cine-va dintre alegători cu știință de carte, care îi pôte scrie buletinul după ceea ce îi va propune alegătorul.

Art. 11. Urna pentru votare va fi deschisă de la 10 ore dimineața și până la 5 ore după amiază.

La 5 ore după amiază să face apelul nominal al alegătorilor cari n'aū votat, și după ce votează toți cei cari mai sunt prezenți, să despoie scrutinul. Președintele numără buletinele de vot și dă citire fiecărui buletin în parte, iar secretarul biuroului însemnă într'o listă numele și pronumele celui votat.

La sfârșitul citirei tuturor buletinelor, să proclamă ales cel ce a întrunit mai multe voturi.

Art. 12. Actele alegerii să trimit, de către biuroul de alegere, primarului, care verifică operația alegerii, și găsind'o în regulă, întărește pe cel ales, făcându-i cunoscut oficial această întărire. Primarul pôte casa alegerea dacă s'a făcut în neregulă și provoca o altă alegere.

Art. 13. Parohul primind de la primărie știință despre confirmarea membrului din epitropie, ales de enoriași, comunică protoiereului știința aceasta, iar protoiereul o aduce la cunoștința chiriarhului respectiv. Același lucru se va urma și cu membrul numit de primar sau de prefect.

De asemenea primarul în parahiile rurale, după ce a dat confirmare legală actului alegerii epitropului, comunică prefectului județului alegerea făcută, iar prefectul aduce la cunoștința ministerului cultelor și instrucțiunei publice alegerea sêvêrșită, cum și numele și pronumele celui ales.

Tot așa să va urma și cu membrul numit de prefect.

În comunele urbane, primarul, după ce a dat confirmarea legală epitropului ales de enoriași, este obligat a comunica ministerului

cultelor și instrucțiunei publice această confirmare, făcându-i cunoscut numele și pronumele celui ales.

Același lucru să va urma și cu membrul numit de primar, conform legei.

Art. 14. Orî de câte ori devine un loc vacant în epitropia bisericeî, parohul este dator a încunoștiința, prin chiriarhul respectiv, pe primarul comunei în parohiile rurale, după cum este vorba de un membru ales, sau de un membru numit. Aceștia vor lua dispozițiunile necesare, conform cu legea și cu acest regulament, pentru ocuparea locului vacant.

CAPITOLUL II.

Drepturile și datoriile epitropilor bisericilor.

Art. 15. Toți membrii epitropiei sunt egali între ei. Faptul că parohul este președinte nu-i dă nici un drept mai mare de cât celorlalți epitropi în administrarea avutului bisericesc.

Parohul, ca președinte al epitropiei, are căderea de a aduce la îndeplinire, față cu autoritățile civile și eclesiastice, hotărârile luate de către epitropie.

Art. 16. Epitropilor bisericilor li se vor încredința de către epitropii cari să retrag, spre păstrare și administrare, avutul bisericeî parohiale și a celorlalte biserici filiale ale parohiei. Primarul său delegatul său va asista la această operațiune.

Protoiereul său delegatul său pot de asemenea asista.

Art. 17. Epitropia bisericeî trebuie să aibă cel puțin trei registre: două de cancelarie, (unul de intrare și altul de eșire a hârtiilor oficiale) și unul de venituri și cheltueli.

Art. 18. În registrele de venituri să va înscrie, fără nici o întârziere, tot ceea ce a venit în profitul bisericeî, fie de la proprietățile ce ar fi posedând acele biserici, fie de la ofrandele în bani sau din obiecte ce se dau de pioșii creștini în folosul bisericilor, sau de la venitul pangarului.

Să excepteză ofrandele ce să dau preoților și celorlalte persoane bisericești pentru sănatele serviciu, ofrande cari rămân în profitul lor.

Venitul pangarului să va socoti la finele fie-cărei luni și să va trece în socotelă.

Art. 19. În același registru să va înscrie de asemenea, fără nici

o întârziere tot ceea ce s'a cheltuit cu întreținerea bisericeî și a trebuințelor parohiei.

Art. 20. Registrele trebuie să fie ținute în bună stare, fără nici o ștersătură sau corectură de cifre.

Toți epitropiî sunt răspundători pentru îndeplinirea acestor dispozițiuni.

Art. 21. Epitropiî sunt datorî să țină un inventariu exact despre zestrea bisericeî, cuprindînd atât lucrurile mișcătore, cât și nemișcătore, precum și numerariul său efectele publice ale bisericeî.

În acest inventariu se va trece, fără de nici o întârziere, orî-ce obiect s'ar oferi de către pioșii creștinî pentru biserică, afară de lumanări, unt-de-lemn, smirnă și tămăe, cari se vor trece numai la venituri.

Inventariul trebuie să fie făcut în triplu exemplar.

Un exemplar se va păstra de epitropie; unul se va trimite ministerului cultelor spre a se păstra în arhiva ministerului, și altul se va trimite chiriarhului respectiv spre a se păstra în arhiva chiriarhieî.

Orî-ce adaose sau scăderî la acest inventariu se vor comunica tot ast-fel.

Art. 22. În privința reguleî comptabilităței și administrărei avutului bisericesc, toate legile, cari sunt în vîgore pentru Stat, sunt de drept obligatoriî și pentru epitropiile bisericești.

Art. 23. Imobilele bisericești, atât în privința închirierilor, cât și a arendărilor sunt supuse legeî comptabilităței. Resultatul licitațiunilor este supus aprobărei primarului în parohiile urbane și sub-prefectului în parohiile rurale.

Fondurile de bani ale epitropiilor nu pot fi plasate de cât în împrumuturi cu ipotecă cu aprobarea primarului în parohiile urbane și a sub-prefectului în parohiile rurale, sau în cumpărare de efecte publice, orî depunere la casa de depuneri, orî la casa de economie.

De asemenea bunurile bisericești nu pot fi vîndute sau ipotecate de cât cu autorisația consiliilor comunale, a ministerului cultelor și a celor-l-alte instanțe a căror aprobare este de nevoie pentru înstreinarea sau ipotecarea bunurilor comunale.

Art. 24. Fie-care epitrop are dreptul de a propune în consiliul epitropiei tot ceea ce va crede că este de interes obștesc pentru biserică parohială și pentru bisericile filiale din parohie, cerînd mijlôce, dacă ele vor fi, pentru urmărirea și ajungerea acestui interes obștesc.

De asemenea fie-care membru din epitropie are dreptul de a controla orî și cînd registrele de venituri și cheltueli, cum și toate proprietățile și inventariul bisericeî parohiale, spre a se convinge în persoană dacă toate sunt în bună regulă și cu severitate conservate.

Art. 25. Una din datoriile de căpetenie ale epitropilor este de a îngriji, ca pămînturile date bisericeî după legea de împroprietărire de la 1864, să fie în mod conștiincios împărțite între parohul bisericeî, în conformitate cu art. 33 din legea clerului mirean, și orî de cîte orî vor dovedi că această dispozițiune nu se urmăzeă întocmai va raporta minîsterului, cerînd punerea ordineî în această cestiune.

Art. 26. Epitropiî sunt datorî a observa, că tot ceea ce se încaseze de la serviciile bisericescî pentru trebuințele creștinilor, cum spre exemplu: botez, cununie, maslu, înmormîntare, parastas, să se repartizeze, conform art. 31, alin. ultim, din legea clerului mirean.

În acest scop epitropia va îngriji să se îndeplinescă dispozițiunile art. 105 din regulamentul legeî clerului mirîn.

Art. 27. La finele fie-căruî an, epitropia va încheia un compt de toate veniturile și cheltuelile anuale făcute pentru biserica parohială și cele-l-alte bisericeî filiale, și le va depune la primărie spre aprobare.

Compturile trebue să fie făcute în dublu exemplar, din carî unul va rămîne în arhiva primărieî respective, și altul în arhiva bisericeî parohiale.

Se dispenseze de aprobarea primărieî socotelile bisericeî pe carî legea comunală le excepteze de la controlul primăriilor.

Art. 28. Epitropiile bisericeî cari au fondurî particulare vor încheia budgete anuale în luna lui Februarie și le vor supune aprobărei primăriilor, afară de bisericele prevădute în ultimul aliniat în articolul precedent.

În budgetele bisericeî cu fondurî propriî se va trece la cheltueli personalul bisericesc, conform dispozițiunilor art. 7 și 35, alin III, din legea clerului mirîn.

Art. 29. Excedentele ce ar urma la finele anului din veniturile bisericești se vor depune de epitropie la casa de depunerî și consemnațiunî, și procentele lor se vor trece între veniturile anuale bisericești.

Recepisele de la casa de depunerî și consemnațiunî se vor păstra de epitropiî.

Capitalul depus la casa de depunerî și consemnațiunî se pôte lua numai la trebuințele urgente ale bisericeî, constatate de autoritatea

eparhială și comunală, pentru care se va cere autorizarea ministerului cultelor și instrucțiunei publice.

Art. 30. Reparațiunile și alte îmbunătățiri la biserica parohială și la bisericile filiale, se vor face tot după cererea episcopilor, când ei vor găsi cu cale, și după ce vor fi dobândit, atât învoirea primăriei respective, cât și a chiriarhului.

În cazul în care acele biserici sunt declarate monumente istorice, să va cere și autorizația ministerului cultelor și al instrucțiunei publice.

Art. 31. Epitropiile vor introduce pangarul în toate bisericile, fie urbane, fie rurale, pentru cari ele vor avea un deposit de luminări bune de ceară curată pentru trebuințele religioase ale enoriașilor.

Ele vor putea introduce de asemenea și vânzarea de icoane aprobate de S-tul Sinod, și profitul din această vânzare să va face venit întocmai cum s'a stabilit la art. 18 din acest regulament, pentru profitul din pangar.

Art. 32. Fie-care epitropie va avea, pe cât posibil, o ladă de fer cu trei încușetori diferite, în care să vor păstra banii și documentele bisericești.

Cheile de la ladă vor fi împărțite între membrii epitropiei.

Când suma în deposit, fie în bani, fie în efecte, va trece peste suma de lei 2000, epitropia o va depune spre păstrare la casa de depuneri sau la orî-ce altă bancă de Stat.

Art. 33. În parohiile urbane plata personalului bisericesc, cum și cheltuelile bisericești, făcându-se de primărie, conform. art. 32 din legea clerului mirean, epitropiile sunt datorî a forma stat trimestrial pentru plata personalului bisericesc al parohiei, precum și compturi în regulă pentru cheltuelile bisericești, pe cari le vor înainta cu raport primăriei, cerînd eliberarea sumei alocate în budget pentru trimestrul respectiv.

Art. 34. În parohiile rurale, plata personalului clerical să face de ministerul cultelor.

Întreținerea bisericilor, însă, este în sarcina comunelor, afară de acele biserici cari ar fi declarate monumente istorice. Plata să va face prin percepșorii Statului, cărora ministerul cultelor va remite sumele necesare.

Plata să va face trimestrial.

În acest scop epitropiile bisericilor vor înainta prototereului lista

pentru preoții bisericilor și celui-l-alt personal bisericesc, iar protolereul formând stat general pentru toți preoții și cei-l-alți slujitori bisericești din județ îl va înainta, prin chiriarchul respectiv, cu raport, ministerului, cerând ordonanțarea sumei.

Mandatul se va elibera de minister pe numele casierului respectiv, care va avisa pe percepătorii Statului ca, la prezentarea epitropilor bisericești cu chitanțe, conform modelului eliberat de minister și vădate de primarul respectiv, să achite retribuțiunile.

Art. 35 Parohiile rurale, ale căror cătune aparțin la diferite comune, să considere, pentru tot ce privește drepturile și obligațiunile primarului, prevădute în lege și acest regulament, ca aparținând comunei în teritoriul căria să afle acea biserică.

Art. 36. Epitropii bisericilor cari au fonduri proprii sunt obligați, ca excedentul ce ar avea să-l întrebuințeze cu precădere la reparări, întreținerea bisericeii și a celor-l-alte așezăminte de bine-facere și de cultură deja întemeiate de acele biserici.

Nici o altă destinațiune nu se va da fondului, sau venitului fondului, fără autorizarea ministerului cultelor, conform art. 34 din legea clerului mirean.

Să excepteze bisericiile pe cari legea comunală le exceptează de la controlul primăriilor.

Art. 37. Bisericiile cari au fonduri proprii și prin actul lor de fundațiune au o altă epitropie de cât cea prevădută prin acest regulament, să vor administra și pe viitor de acele epitropii, conform actelor de fundațiune.

Atât bugetele lor, cât și socotelile acestor biserici, afară de cele exceptate prin legea comunală, vor fi supuse aprobării consiliului comunal. Ele sunt supuse la toate prescripțiunile din acest regulament, cari nu sunt incompatibile cu actele lor de fundațiune. De asemenea ele sunt supuse la dispozițiunile legii clerului mirean relative la întrebuințarea fondului și a prisosului venitului fondului.

CAPITOLUL III

Ședințele epitropiei

Art. 38. O dată în fie-care lună, epitropia bisericeii va ține ședință în care se va pune la cale tot ceea ce privește mersul regulat și eficace al intereselor materiale ale bisericeii. La fie-care trei luni,

epitropia este obligată a face o dare de sémă, atât protoîereului județului, cât și primarului comunei, despre mersul moral și material al bisericeî parohiale și filiale, cât și al parohieî însăși.

Art. 39 Pentru ori-ce încheiere a epitropieî se va dresa proces-verbal.

Incheierea nu este valabilă dacă nu a întrunit cel puțin voturile a două membri din epitropie.

Ședințele se pot ține și cu două membri, cu condițiune, însă, ca cel de al treilea să fi fost înștiințat la timp și să fi arătat motivul nevenireî sale la ședință sau locul de al treilea să fie vacant.

Art. 40. La finele fie-cărui an, epitropia va înainta protoîereului și primarului un raport despre starea parohieî în cursul întregului an.

Protoîereul va raporta la rëndul său Episcopului.

Primarul va comunica în copie raportul epitropieî ministerului cultelor d'a dreptul în comunele urbane, prin prefect în comunele rurale.

CAPITOLUL IV

Dispozițiuni generale

Art. 41. Epitropiî sunt datorî a conduce cu onestitate și temere de Dumnezeu toate interesele materiale ale bisericeî parohiale.

Ei sunt răspundători de ori ce neregularități s'ar ivi în administrarea bunurilor bisericilor.

Art. 42. Epitropiile bisericesti fiind niște micî administrațiuni publice, risipa sau réua întrebuințare a averilor bisericesti se vor considera ca risipe și deturnări de bani publici și culpabiliî vor fi urmăriți conform legeî penale.

De asemenea ori-ce abatere a epitropului de la dispozițiunile acestui regulament, va avea drept rezultat revocarea lui.

Art. 43. Dreptul de a revoca pe epitropi când aceștia nu'si îndeplinesc datoriile lor față cu legea și cu prescripțiunile acestui regulament, îl are pentru parohiile din comunele rurale prefectul.

În ultimul cas, primarul din comuna rurală este obligat a raporta sub-prefectului, și acesta prefectului, abaterea epitropului său a epitropilor, cerënd destituirea.

Prefectul cercetază casul și găsind întemeiate acușațiunile, dispune cele legale în consecință.

Asemenea și primarul în comunele urbane, cercetând vina adusă epitropilor săi epitropului și găsind-o întemeiată dispune depărtarea epitropilor săi epitropului.

În parohiile urbane revocatul, dacă este epitrop ales, are dreptul de a apela la ministerul cultelor în termen de cinci zile de la comunicarea revocării.

Hotărârea ministerului este definitivă. Ea va fi dată în termen de cel mult 10 zile de la data primirei apelului.

În acest termen locul de epitrop va rămâne vacant și atribuțiile epitropiei vor trece în mâinile epitropilor săi epitropului rămas.

Art. 44. Tote dispozițiunile regulamentelor anterioare, privitoare la epitropiile bisericilor, ce sunt contrarii dispozițiunilor acestui regulament, sunt și rămân abrogate.

Dispozițiuni transitorii

Art. 45. Până la 15 Februarie 1894, se vor întocmi listele electorale prevădute de art. 6 din acest regulament.

În prima Duminică, după 15 Martie 1894, se vor alege epitropii în toate parohiile din țară.

La această dată se vor numi și epitropii cari, conform cu legea, sunt a fi numiți de către prefect sau primar.

Nouile epitropii vor intra în funcțiune la 1 Aprilie 1894.

Art. 46. și ultimul. Ministrul Nostru secretar de Stat la departamentul cultelor și instrucțiunei publice este însărcinat cu executarea decretului de față.

Dat în București, la 22 Decembre 1893.

CAROL.

Ministru cultelor și instrucțiunei publice,

Tache Ionescu.

No. 4350.

APENDICE

Iată după Almanahul Cultelor, starea intelectuală și materială a Clerului din țările ortodoxe¹⁾

Grecia

Partea intelectuală

Trebuința unui cler luminat, care să fie pătuns atât de misiunea sa cât și să aplice cu folos tot aceea ce este chemat a aduce în mijlocul societății creștine, ca moraliitate și învățătură temeinică religioasă, s'a simțit nu numai de occidentul cult, dar chiar și în orientul creștin.

Impregiurările însă de nesiguranță și greutate sub care s'a putut chema la viața modernă acest orient au făcut ca și sub raportul cultural religios să fim multă vreme înapoi de occidentul luminat. Cu toate acestea, necesitatea acesta au simțit-o de mult țările ortodoxe, căci la 1837 s'a întemeiat la Athena o facultate de teologie dupe modelul universităților germane.

Admisibilitatea în această facultate era condiționată, și este chiar, de absolvirea cursurilor gimnasiale, care în Grecia începe cu un fel de progimnasiu, numite școle elinesci, cu un curs de 3 ani și se finesce la gimnasiu cu un curs de 4 ani. Limba greacă nouă și veche, religiunea, geografia și istoria, aritmetica, elementele istoriei naturale și ale fizicii, limba franceză, începuturile limbei latine, musica, desemnul și cali-

¹⁾ Memoriul acesta este redactat de d-nii profesori I. Cornoiu și C. Erbiceanu.

grafia sunt obiectele învățământului din progimnasiile, pe când în gimnasilor sau licee se propun tot acele obiecte din liceele noastre, iar pentru viitorii studenți în teologie se propune și ceva din limba ebraică. Studiul la facultatea de teologie din Athena durează trei ani, pentru candidații de doctorat patru ani, în care timp studentul teolog este dator să audieze și la facultatea de filosofie: psihologia, logica, metafisica, filosofia morală, filosofia dreptului, istoria universală, matematica elementară, fizica experimentală, limba latină și limba greacă, iar la facultatea de drept: dreptul bisericesc.

Cu toate că această facultate durează de la 1837, ea însă nu a putut produce clerul de parochii din cauza modestei remunerațiunii a preotului. Pentru care sfârșit, adică pentru producerea clerului parochial, există în Grecia o școală teologică mijlocie și patru clase teologice inferioare. Cea d'ânteiu se află la Athena și se numește «Școală clericală Rizariană», fiind îndestrată de către patrioții frați Rizari. În ea se primesc absolvenții progimnasiilor, cari fac apoi în timpul celor d'ânteiu patru ani studii gimnasiale, iar în anul al 5-lea studii teologice. Școlile clericale cele inferioare cu cursuri de patru ani nu sunt de cât nisce progimnasilor în cari se împărtășește și un învățământ elementar în teologie. Atât școla Rizariană cât și școlile clericale cele inferioare sunt tot odată numite seminariile de băieți. Dar și absolvenții acestor școle se hotărăsc numai foarte greu a intra în serviciul bisericesc plătit atât de puțin, lăsând preoția la omeni cari n'au măcar nici studii progimnasiale, și dând ast-fel lumii dovadă că nu

este de ajuns să aibă o țără numai școli teologice pentru ca să aibă un cler cult, ci mai trebuie pentru acesta și o corespunzătoare întreținere pentru cler.

Partea materială

Din cele șise se pôte vedea că, în ceea ce privesce, partea materială, în Grecia, preoțimea stă foarte rău, așa că dacă Episcopii abia primesc de la Stat un modest salariu, preoții sunt condamnați a trăi numai din taxa de epitrachil, adică din serviciul bisericesc ce este chemat a'l sêvîrși pe la creștinî.

R u s i a

Partea intelectuală

În Rusia drept facultăți de teologie ortodoxă funcționează patru școle teologice înalte, separate de universități, numite academii spirituale sau bisericesci, și anume: la Petersburg, Moscova, Chiew și Cazan.

Tôte școlele bisericesci sunt supuse, nu ministerului instrucțiunei, ci Sinodului, care stă nemijlocit sub Țar. Menirea principală a școalelor bisericesci este a da cultura trebuincioasă copiilor de funcționari bisericesci, cu toate că și celor-alți copii le sunt deschise aceste școle.

Școlele bisericesci se împart în *institute* sau progimnasii bisericesci, în *seminarii* bisericesci și în *academii* bisericesci.

În *institutele* sau progimnasiile bisericesci se primesc copii de la 10—12 ani, cari știu citi și scrie și cari posedă cele mai neapărate cunoștințe religioase.

Cursul institutelor durează 4 ani și coprinde, pe lângă învățământul de religione, de ritual și de cântare bisericească, încă și învățământul de limba rusescă, cea slavonă bisericească, cea latină și cea greacă, precum și de aritmetică, geografie și caligrafie.

Cei ce au absolvit aceste progimnasii pot trece la școlile bisericești propriu zise numite seminarii, de cari se află în Rusia 53, și în cari, dupe reforma de la 1867, se face mai întâi un curs gimnasial de 4 ani și apoi un curs teologic de 2 ani, căpătându-și absolventul dreptul pentru serviciul bisericesc cel comun.

Obiectele ce se învață în cei patru ani d'ântei sunt: limba și literatura rusescă, limba latină și cea greacă, limba germană sau francesă (dupe voia seminaristului), matematica, fizica, istoria universală și cea rusescă, logica, psihologia, privire asupra sistemelor filosofice și explicarea santei scripturi; iar obiectele celor două ani din urmă sunt: limba ebraică și explicarea santei scripturi, istoria grecă universală și cea rusescă, teologia fundamentală, teologia dogmatică și cea etică, citirea părinților bisericești grece dupe textul original, liturgica pastorală, pedagogia, omiletica și didactica, cântarea bisericească, desemnul și gimnastica.

Aceste din urmă se propun în tot seminarul.

Dintre seminaristii absolvenți cei mai aleși se trimit ex officio la școla bisericească cea mai înaltă, la una din cele patru academii, spre a primi acolo cultura teologică cea mai deplină unde sunt 460 de bursieri (la toate academiile).

Cursul este de trei ani, iar pentru cei ce aspiră la un grad academic, de patru ani.

Cultura teologică la aceste academii nu este universală, adică pentru întreaga teologie, ci fiind lăsat dreptul studentului de a se specializa în una din disciplinele teologice, urmăzând evident că academiile teologice în Rusia producând numai specialiști, cultura așa zisă teologică, mai mult sa-ă mai puțin completează o capătă' cine-va numai în seminarii.

Förte bine înzestrate sunt academiile bisericesci în Rusia cu personalul învățătoresc și cu aparatul științific.

La fie-care academie sunt 9 profesori ordinari, 9 profesori extraordinari, 8 docenți salariați, și pentru limbile moderne străine 3 lectori. Docenți privați pot fi și mai mulți.

Partea materială

În Rusia aproape trei părți ale imperiului erau proprietatea bisericei. Înstrăinându-se de către guvern și chiar de către Țară pe fie-carn an și pe nesimțite din aceste proprietăți, a pus în pozițiune pe șefii bisericei ca în comun acord să vîndă toate aceste proprietăți imobiliare și să formeze un fond bisericesc, care există și acum în Rusia în sumă de la 25 — 30.000.000 ruble.

Din acest fond bisericesc se plătesc :

1. Mitropolitul de Petersburg cu 100.000 ruble;
2. Mitropolitul de Moscova cu 40.000 ruble;
3. Mitropolitul de Kiev cu 35.000 ruble;

4. Ceî-alîi Arhiepiscopî şi Episcopî ai imperiului se plătesc între 20.000 şi 32.000 ruble ;

5. Patru academii teologice ;

6. Seminarile proteologice (seminariî cu 4 clase) ;

7. 3.000 şcole parohiale ;

8. Comitetul şcolar bisericesc, controlul bisericesc, serviciul ecumenic bisericesc, cancelaria Sântului Sinod, două sucursale ale Sântului Sinod : în Moscova şi Tiflis ;

9.200 monastiri, din cari 4 lavre : *a*) la Petersburg ; *b*) lângă Moscova (lavra Sântu Sergiu) ; *c*) Chiew (Pecersca) ; *d*) Cazan şi Poceai (în Volunia) ; monastirile de bărbaţi de prima clasă, la număr 200, din cari 7 stavropighiale, restul de clasa II şi a III. Apoi monastiri de călugăriţe, din cari 40 de clasa I, restul de clasa II şi a III. În total întreţine cu sume prevădute în Stat 600 monastiri ;

10. *Preoţimea de mir* se plătesce dupe studiile teologice făcute de preot, şi anume : cei cu titlul academic primesc cam 300 ruble, iar cei ce au absolvit seminariul complet, neavând dreptul să fie preoţi de cât la sate, primesc 100 ruble, plus una sută fălcă pământ şi casă parochială. Salariile se dau de perceptor în înţelegere cu ministerul finanelor şi cu Sântul Sinod. De la enoriaşi pot primi daruri şi ajutoare, dar nu au dreptul să pretindă ;

11. În guberniile mai puţin însemnate salariul variază.

Aşa că, în aceste comune, ele sunt obligate a plăti pe preot cu cel puţin 50 ruble şi 33 fălcă de pământ,

și unde comunele nu sunt în stare să plătescă, plătesce Statul din fondul bisericesc.

Notă. Dreptul de a alege pe preoți în Rusia este al poporului, care îl recomandă Episcopului spre sântire și confirmare. Preoții se judecă de consistoriile eparhiale în prima instanță, așa ca și la noi; iar în ultima instanță Sinodul se pronunță. Sinodul este compus din trei Mitropoliți aleși pe viață și din trei Archiepiscopi și 3 Episcopi. Acești din urmă se schimbă din 2 în 2 ani.

În Rusia, dupe cum s'a vădut, sunt și mai multe *monastiri*. Acestea sunt datore să ție saū o școlă, saū spital, saū asil pentru infirmii. Excepție de la această obligațiune o fac numai veri-o 20 monastiri, cari, plătind o sumă ore-care la casa centrală a fondului bisericesc, sunt scutite de a ține școli etc., etc.

Notă. Neavând de o cam dată la îndemână nici un isvor de unde am fi putut afla cu siguranță cum și cât este plătit clerul parochial în Rusia, de ore-ce nici în dreptul canonic al lui Berdincov, tradus de P. S. Episcop al Hușilor, Silvestru, nu să spune nimic privitor la această cestiune, am luat de bune informațiunile ce ni s'aū dat de un fost student al școlelor teologice din Rusia, cu privire la salariarea preoților în Rusia, de aceea această informațiune o dăm și noi sub cuvenita rezervă, de ore-ce ni se pare cam exagerată.

S e r b i a

În Serbia se cere absolvirea gimnasiului inferior spre a fi primit la institutul teologic din Belgrad, al cărui curs durează 4 ani.

Din numărul absolvenților acestui institut teologic, care în tot cazul corespunde cu seminariile noastre de 7 clase, se recrutează membrii clerului în Serbia.

Partea materială

În ceea ce privește partea materială, clerul bisericei Serbiei stă cam pe aceeași linie cu clerul bisericei române. O parte din preoți se plătesc de Stat cu maximum pînă la 100 lei lunar, iar marea majoritate se plătesc, de comune. ca și la noi, pe baza unor învoeli stipulate în contracte.

B u l g a r i a

Bulgaria a căpătat în anul 1883 o lege organică care statuează modul întreținerii clerului. Așa, ca să nu vorbim despre toate treptele ierarhice ce primesc salariu fixat prin această lege și despre celelalte instituțiuni de administrație și de judecată bisericească, ne mărginim a arăta numai în ceea ce privește pe clerul parochial.

Art. 12 din lege țice: Preoții se vor întreține afară de taxele mai jos notate, pentru serviciile religioase și de o subvențiune a guvernului, cum urmează:

Art. 13 Subvențiile pentru preoții de sat sunt de 850 franci și pentru orașe de 1.200.

Art. 14. A patra parte din subvențiune se va plăti preoților enoriași de orașe, din veniturile bisericești, iar celelalte trei părți se vor plăti de tesaurul public.

Art. 15. Subvențiunile se vor plăti de Stat în trei

termene, și anume: la 1 Maiu, la 1 Septembrie și la finitul lunii Decembrie.

Sumele compunând subvențiunea se vor percepe de la toți ortodocșii împreună cu dările fiscale și în același mod.

Art. 16. Casieriele generale locale, în baza adreselor consiliilor eparchiale, vor elibera sumele pentru plata subvențiunilor, sub luare de chitanță, locuitorii-
Archiereilor, precum și casierilor eparchiali, pentru plata preoților din plășile enoriale.

NB. Un regulament special va stabili modul plăților.

Art. 23. Darurile care au existat pînă acum în natură în dare de grâu și piei, cu promulgarea prezentei legi, se abrogă.

Art. 9. Este interzis preoților perceperea unei taxe mai mari de cît cele arătate mai jos.

a)	Pentru botez	1 fr.
b)	» cununie	8 »
c)	Pentru Inmormântări mari	6 fr.
d)	» Imorm. mici de 15 ani	3 »
e)	» sînt. apeî dupe chemare	50 b.
f)	» parastas cu slujbă	3 fr.
g)	» » fără slujbă	20 b.
h)	» sîntirea apeî bobeî	40 »
i)	» rugăciuni obișnuite	50 »

Art. 2. Enoriile în orașe nu pot exista dacă n'au 200 case, iar ele nu pot avea mai mult de 300 case.

Enoriile, în cas de trebuință și cu permisiunea au-

torităților eclesiastice, mai cu deosebire la sate, vor putea exista și cu 150 case.

Veniturile bisericilor în Bulgaria

Art. 8. Veniturile pe cari le administrează epitropia bisericească sunt următoarele :

- a) Veniturile din sumele legate sau iconomisite ;
- b) Veniturile din sumele dăruite bisericeii ;
- c) Veniturile din stalurile bisericesci ;
- d) Veniturile din discuri ;
- e) Veniturile din lumînările de ceară ;
- f) Veniturile din certificate de botez cari se eliberează copiilor botezați ;
- g) Veniturile din darurile voluntarie, cum sunt nunțile și altele ;
- h) Veniturile acelor biserici cari au trăsuri mortuare.

Art. 9. Este interzis particularilor a face și a vinde lumînări de ceară bisericesci.

În centrul fie-cărui județ și plăși se va înființa de către epitropia bisericeii o fabrică de lumînări de ceară. De la această fabrică vor cumpăra toate epitropiile ce se găsesc în plăși și județe ; lumînările vor fi de ceară curată.

B u c o v i n a

Partea intelectuală

Avantagiul cel mai mare de a-și cresce totă preoția mea la o Universitate îl are în totă biserica ortodoxă

numai archidieceasa Bucovinei. Avantagiul acesta îl asigură archidiecesei din împregiurarea că în țără există o Universitate cu o facultate teologică, precum și faptul că clerul este foarte bine plătit. Așa că în Bucovina astăzi putem dice că nu se mai admit la chirotonie de preoți, fie la sate, fie la orașe, de cât acei ce vor proba că au absolvit liceul, au bacalaureatul, precum și licența în teologie.

Actualmente însă în Bucovina sunt și preoți mai bătrâni cari n'au licența în teologie, dar fiind-că la admiterea în așa numitul institut teologic care a premers facultăței de teologie li se cerea tot absolvirea cursurilor liceale, evident că nici aceștia, sub raportul fondului intelectual, nu staū cu mult mai jos de cât cei eșiți din facultatea de teologie.

Partea materială

În Bucovina în toate satele, ca și în orașe, sunt declarate parochii cu câte un paroch, și acolo unde populația trece peste 2.000 suflete se adaugă încă un preot ajutor (cooperator). Mijlocele de întreținere a clerului sunt mai bine stabilite de cât ori și în care altă țără ortodoxă.

De la încorporarea Bucovinei la Austria sub Împăratul Iosif toate moșiile monastiresci și veniturile lor s'au concentrat într'un fond religionar din care se plătesce preoțimea și școlele naționale din Bucovina.

Parochii din Bucovina priimesc o susținere numită Congruă, dupe hotărîrea împărătescă din 5 (17) Septembrie 1862, pentru cei din orașe și pentru cei din

ținutul Câmpu-Lungului rusesc de 630 fiorinî anual, pentru cel din ținutul Câmpu-Lungului românesc 500 fiorinî și pentru cel de aiurea 420 fiorinî. iar pentru cel de sistemul vechi de învățătură 300 fiorinî. Printr'o altă hotărîre împăratăscă din 23 Ianuarie 1875 s'a fixat pentru parochî 700 fiorinî anual cu două adausuri decenale de 200 fiorinî; iar pentru unele orașe și sate mai însemnate s'a mai adaos, pe lângă sumele de mai sus, încă 200 fiorinî.

Tóte aceste cheltueli se acoper :

- 1) Din venitul din însăși parochia ;
- 2) Dacă parochia nu pôte acoperi suma trebuitóre, se adaugă acésta din fondul religionar, numit acest adaos întregire de congrua.

Veniturile din parochie sunt :

- 1) Veniturile din lucrurile saũ oficiele religióse parochiale :

Din taxele parochiale, și anume :

a) din taxele pentru funcțiunile leturgice, numite taxe de epitrachil; *b)* din taxele de cancelarie, pentru eliberarea biletelor materiale; *c)* din dările anuale a fie-cărei case din parochie, cari constaũ din 48, 24 și 12 creițari; *d)* din producerile bisericesci; *e)* veniturile din pămîntul dat bisericei care constă din 24 fãlci numit *sesie parochială*.

2) Pentru parochii emeritate este dator ministerul de culte al monarchiei Austro-Ungare să le dea un adaos la salariũ, arêtat mai sus, de 100 fiorinî;

3) Parochului trebuie să i se dea spre locuință și o casă, numită casă parochială ;

4) În lipsă de casă parochială, ministerul regulează a se da parochului o despăgubire în bani pentru chirie de 300, 200 sau 100 florini anual;

5) Pe moșiile fondului religionar i se dă parochului și 72 cară cu lemne.

6) Parochii care nu mai sunt în stare a funcționa se pun din oficiu la pensie, cu cel de sistemul nou de învățatură, cu 315 florini pe an, iar cel de sistemul vechiu cu 236 florini.

Murind un paroch de sistemul nou de învățatură, sau un protoereu, primesce familia pentru înmormântare un ajutor de 42 florini, iar văduvele lor primesc pînă la mörte o pensie de 236 florini, iar minorii, pînă la etatea de 20 ani, un ajutor de creștere de 31 florini, 50 creițari.

Murind un paroch de sistemul vechiu, se dă și familiei acestuia un ajutor de înmormântare de 42 florini, iar văduva lui primesce ca pensie anuală numai 125 florini.

Preoții ajutători sau cooperatori

Am dis mai sus că în Bucovina, dacă populația unei parochii trece peste 2.000 suflete, se dă parochului încă și un preot ajutător numit cooperator.

Raportul dintre acesta și paroch este foarte bine stabilit prin hotărîrile consistoriului archidieceșan, în unire cu guvernul țerei.

Ei se plătesc cu 400 și 500 florini anual din fondul religionar și au dreptul a beneficia de o pătrime din toate veniturile parochiale enumerate mai sus. Lor

li se mai dă și o indemnisație de chirie, care variază între 200 și 300 fiorini anual. El stău direct sub autoritatea parochului, și de este chemat a face însuși serviciile bisericesti, apoi nu pôte priva pe paroch de dreptul de tîei părți ce i se cuvine din venitul parochiei sale de la orî ce serviciu preoțesc.

Cine alege și numesce pe preoți în Bucovina ?

În biserica Bucovinei s'a respectat cu sântenie legiurile vechi canonice, și în deosebî cele ce provin de la Justinian, cu privire la alegerea și numirea preotului. Dacă Justinian a prevădu în legiurile sale restricțiunea de alegere și numire numai în ceea ce privesce pe Episcopi, apoi biserica Bucovinei, călăuzită de un uz fôrte vechi, a lărgit dreptul acesta și asupra preoților de enorie pe basa așa numitului drept de patronat.

În Bucovina însă, unde o bună parte a țerei este proprietatea fondului religionar, sunt două feluri de patroni. și anume: patronul real și patronul public sau privat.

Patronul real este proprietarul unei moșii pe care se află biserica parochială sau cititorul de drept al bisericeî care a fondat'o și a îndestrat'o.

Patronul public sau privat este Împăratul, care își exercită dreptul acesta prin guvernul său din ducatul Bucovinei.

Patronatul îl pôte câștiga cine-va și prin dreptul de prescripțiune sau învechire, și îl pôte și pierde dacă. nu a uzat un timp mai îndelungat de acest drept.

Dupe codul civil austriac. ajung în regulă 30 ani spre a câștiga saŭ și pierde cine-va acest drept. Patronatul se pôte pierde și prin o hotărîre judecătorească, dacă patronul a devenit abusiv.

Așa fiind, patronii aŭ și drepturi și datorii.

a) *Dreptul de presentare al parohului bisericeii de patronat.*

Dreptul de presentațiune dupe nuvela 123 a lui Justinian constă întru aceea că patronul are dreptul să alégă pe clericul ce are să fie numit la biserica lui de patronat, și episcopul trebuie să îl chirotonisască dacă îl crede vrednic, iar de nu, să stăruiască a se alege altul mai demn.

Dreptul acesta, dupe nuvela lui Justinian, îl avea numai acela care fonda o biserică și o susținea împreună cu clericii ei.

Pe moșiile private în Bucovina exercită dreptul de patronat proprietarul moșiei.

Pe moșiile fondului religionar, dreptul de patronat îl exercită Impăratul prin organele puterii executive, saŭ prin guvernul țerii în prima instanță, saŭ prin ministerul cultelor în ultima instanță.

Dreptul de presentațiune, atât public cât și privat, actualmente se exercită în Bucovina ast-fel: Consistoriul archidiececan propune patronului trei candidați, și acesta, dupe titlurile și meritele candidatului, alege unul, pe care îl recomandă chiriarchului spre numire și confirmare.

Pe moșiile fondului religionar acest drept de a alege

dintre candidații cei trei propuși îl are Impăratul prin guvernul țerei.

Dacă candidații, în privința meritelor ce au sunt egali între ei, atunci locul vacant se ocupă prin concurs între ei.

Dacă patronul, fie el public sau privat, temporisază cu cererea de numire a preotului, atunci, după așa numitul *Jure devolutio*, episcopul are dreptul a numi din cei trei pe cel pus întâi pe listă.

Pe lângă aceste drepturi patronul mai are și alte drepturi cu privire la administrația averii bisericii după proprietatea sa.

b) *Datoriile patronului*

Patronul este obligat a contribui la zidirea și restaurarea bisericii și casei parohiale, la plățirea chiriei de casă pentru paroh și la cumpărarea celor trebuincioase din interiorul bisericii.

Consistoriile administrative și judiciare în Bucovina

Tóte cestiunile de ordine administrativă și judiciară în Bucovina se tranșează de către Consistoriul arhidieceșan, care este ast-fel întocmit :

1) Din archimandritul consistorial, protoereul catedral, patru consilieri consistoriali salariați și doi consilieri onorari luați dintre profesorii facultății de teologie.

Din cestiunile administrative și judiciare sunt unele ce sunt pur de competența Mitropolitului, și sunt u-

nele asupra cărora Mitropolitul nu se poate rosti fără avisul Consistoriului.

Iar aceste din urmă sunt :

- 1) Epistole și povețe arhiepiscopale ;
- 2) Visita canonică ;
- 3) Sănțirî de biserică, antimise, altare și cimitire ;
- 4) Chirotonii și chirotesii, precum și acordări de demnități sau ranguri bisericești.
- 5) Denumirile sau confirmările parochilor și ajuto-
rilor lor

Mitropolitul mai are dreptul de a micșora pedepsele disciplinare date de Consistoriū.

De asemenea el are dreptul a presida Consistoriul.

Tóte cestiunile ce sunt supuse aprobărei Consistoriului sunt împărțite în șese secții, cari sunt: iconomatul, sachelariatul, schevafilachiatul, cartofelachiatul, protecdicatul și protopresbiteratul. Hotărîrile Consistoriului se iaū în ședințe plenare, la cari trebuie să asiste cel puțin patru membri; sunt însă unele cestiuni cari nu se pot rezolva de cît în asistența tuturilor celor opt membri ai Consistoriului și cari, când nu pot fi de față, se suplinesc prin alții din oficiū.

O hotărîre a Consistoriului nu pôte fi executată dacă n'are aprobarea Mitropolitului.

Dacă Mitropolitul dupe 2—3 (ședințe) tratări a unei cestiuni în ședințe plenare a Consistoriului nu se împacă cu hotărîrea luată de acest Consistoriū, atunci supune casurile de ordine spirituală instanței sinodale; iar în cele-alte afaceri ministerului de culte, cerënd hotărîrea lor ca ultima instanță apelativă.

Orî-ce executare a hotărîrilor Consistoriului trebuie să pörte formula:

«*Auđind pe Consistoriul eparchial*».

Dacă cine-va nu se împacă cu o hotărîre a Consistoriului, atunci pöte face apel contra acestei hotărîri la instanęele mai superiöre sau la ministerul de culte în termen de 30 ęile de la pronunęarea hotărîrei.

Recursul trebuie să fie dat tot prin Consistoriü.

Mitropolia Bucovinei are ca Episcopi sufragani pe episcopi din Dalmaęia cu care împreună compun Sinodul spiritual ce se ține o-dată pe an la Viena.

În cestiune de ordine spirituală, Sinodul acesta este suprema instanęă.

Toți membrii Consistoriului primesc un salariü de 600 lei lunar, iar Mitropolitul salariul de 18.000 fiorini anual, plătibil din fondul religiosar.

G r e c i a (Supliment)

Grecii s'aü declarat independenęi bisericesce la 1833 și li s'a recunoscut autocefalia de patriarchatul din Constantinopol la 1850.

Autoritatea supremă eclesiastică este Sinodul, compus din cinci membri: Mitropolitul din Athena, președinte perpetuü, cei-alți membri se schimbă succesiv; amploiați sunt teologi (hirotonisiți). Guvernul este reprezentat prin un epitrop regal, care este prezent la ședințe și obligator, fără ca el să voteze; dar decisiunile nesubscrise de epitrop sunt fără putere de lege. Afacerile interne bisericesci se resolvă de Sinod; iar cele externe în coînțelegere cu guvernul.

Jurisdicțiunea Sinodului se întinde asupra regatului întreg.

Penalitățile de suspensiune și de închideri în monastiri a preoților se execută cu consimțământul ministrului cultelor de la 15 zile pînă la 2 luni; peste acest termen cu consimțământul regelui. Orice hotărîre sinodală se sîvîrșesce cu conlucrarea și consimțământul guvernului. Cel caterist pöte apela la Rege și acesta are dreptul de a forma alt tribunal spiritual, schimbînd membrii ce au dat prima hotărîre de caterisire. Sinodul nu pöte aforesi pe nimeni fără voia guvernului; în töte cestiunile de drept privat, de fapte imorale prevăduite prin legile țerei, clericii sunt judecați de tribunalele civile. Sinodul fiind permanent, președintele este plătit cu 250 lei lunar, iar membrii 200.

Fie-care eparchie are un decasteriü; președinte este episcopul, dar hotărîrile sale sunt apelabile la Sinod, dacă penalitatea este mai mult de 7 zile.

Clerul se judecă de tribunalele bisericesci în töte cestiunile pur religioase și de cult; clerul se recrută dintre seminariști sau dintre cei ce au făcut școla grecască (gimnasiul). Töte hirotoniile se fac cu învoirea Sinodului. Episcopi sunt obligați în fie-care an a face o vizită canonică în eparchie.

Fie-care episcopie are un predicator care umblă prin eparchie și predică.

Protoerei nu sunt, nefiind nici eparchii. Preoții sunt și învățători rurali. Numirea parochilor se face de episcop. Pînă cînd Statul va avea mijloce de a plăti

pe preoți, aceștia se întrețin din contribuțiile anuale ale creștinilor cari variază dupe localități din veniturile stolei (epitrahilului), și din mila creștinilor. Enoțiașii unei biserici sunt obligați, prin guvern, a plăti preoților suma pe care o plătesc din vechime, fie în bani, fie în produse.

Cultura clerului. Există un seminariu mare și o facultate de teologie în care se cultivă clerul din regatul Greciei, ba și din tot Orientul. *In Turcia* nu există de cât un seminariu mare la Halche.

Clerul trăesece din mila creștinilor.

In Rusia. Autoritatea supremă este Sinodul, care e permanent și e compus din 7 membri. Tote aface-rile juridice ale imperiului, disciplinare, administrative, școlare și economice sunt de atributul sântului Sinod. Autoritatea sântului Sinod este mărginită prin drepturile ce le are ober-procurorul în sântul Sinod.

Tote cestiunile se propun în sântul Sinod de ober-procuror, care e dator a asista fără a vota la toate desbaterile; toate decisiunile sântului Sinod trebuie să poarte subsemnătura lui și se dau în numele împăra-țului. Episcopii nu hirotonisesc de cât cu voia sântu-lui Sinod. Sunt obligați a face anual visite în eparchii și a raporta Sinodului atât de starea clerului, cât și a școlelor. Fie-care episcop are un vicar, ale cărui drepturi și datoriri depinde de episcop. Invățământul reli-gios depinde direct de sântul Sinod. Episcopul este ajutat în partea administrativă și juridică de un Con-sistoriu.

Pentru supravegherea mersului regulat al disciplinei

eclesiastice există protopopi, cari au pînă la 30 biserici sub administrația lor și cari rapoartă episcopului toate casurile și acesta Sinodului.

Instituirea și desființarea parohiilor se face prin Sinod.

Administrația veniturilor parohiei se face prin epitropi, care varsă venitul adunat la banca Statului, pentru că clerul este plătit din venitul fondului ecleziastic și c' Stat. Preotul parochial este obligat a învăța pe enoriași rugăciunile și a preda în școală religia. Pot fi și mai mulți parochi în o parohie, când este prea mare.

Tot clerul este justițiabil înaintea Consistoriilor în materii pur clericale. Procedura în judecata clericilor este cea canonică. Cel condamnat prin o decisiune consistorială are dreptul la apel la sântul Sinod timp de o lună. Când un cleric este acusat de fapte contrarii legii civile, apoi reprezentanții administrației civile (poliția în asistența unui delegat clerical) instruesce cauza și îl dă pe vinovat judecăței civile.

Atât în Grecia cît și în Rusia între legile civile și canóne există un acord complet, așa că nu sunt antinomii ca la noi, la Români.

Preoții atît în Grecia cît și în Rusia se bucură de drepturile civile, participă la afacerile județiane și comunale. Preoții în Rusia au dreptul de pensie. Bisericile parohiale au și pămînturi. Apărarea drepturilor bisericesci și a canónelor, cum și călcarea legilor Statului de către cler este de atributul ober-procuro-rului în sântul Sinod.

Tóte confesiunile creștine sunt în Rusia controlate de guvern asupra afacerilor administrative și judiciare bisericescî.

L a R o m â n î

Pînă la instituirea Sinodului în biserica română clerul nostru parochial sta sub autoritatea imediată a episcopului respectiv.

Hirotoniile se făceau de episcop independent. De aceea găsim că pe la începutul secolului erau pînă la 18.000 preoți în Principate. Judecata se făcea fără apel. Statul percepea bir de la preoți; mai apoi a fost prefăcut birul în bani pentru susținerea școlilor. Calitățile culturale ale candidatului de preoție erau să scie a citi, scrie, cânta și a cunósce serviciul bisericesc.

Episcopii erau de drept membri în Obștésca Adunare și Mitropolitul președinte. Administrația se făcea prin protoereî, dar carî nu erau plătiți. Salariî se dau numai preoților de la curtea Domnăscă și de la monastirî. Parochii trăiau din veniturile epifrahilului și cultivau pămîntul bisericesc.

Cu începutul secolului s'a înființat seminariile și de la acest timp avem și preoți mai culți.

Statul a avut mare înrîurire la români în biserică, pentru că clerul a fost național.

Biserica Romano-Catolica în România

Administrația bisericească a Romano-Catolicilor din România se împarte în două: o parte care este sub

jurisdicția episcopului din Bucuresci, și alta sub acea a episcopului din Iași ¹⁾). Episcopia din Bucuresci are 27 biserici și capele ²⁾ cu 35 preoți și 2 sub-diaconi, toți romano-catolici și un preot greco-catolic. Pentru admiterea în cler se cer anume studii, pe care candidații le fac în Seminare ³⁾. Pentru întreținerea clerului și a bisericii, romano-catolicii au pământul dat de guvernul român bisericii din Cioplea (17 pogone) și celei din Malcoci (5 hectare), apoi niște case în Bucuresci și câte-va bunuri în Câmpu-Lung și Râmnicul-Vâlcea.

Comunitățile religioase ale romano-catolicilor sunt patru cu numele de «Institutul Sânta Maria», dintre care două în Bucuresci, una în Craiova și alta în Brăila.

Comunitatea evanghelică din Bucuresci

Comunitatea evanghelică se administrează din punctul de vedere religios de două parohii, aleși de ea și afacerile ei sunt lasate la îngrijirea unui comitet de 18 membri ⁴⁾. Parohiile, aleși de comunitate, sunt plătiți de ea prin contribuții benevole.

¹⁾ Episcopul din Bucuresci are Muntenia și Valahia iar cel din Iași, Moldova.

²⁾ Aceste biserici și capele sunt repartisate astfel: 7 în Bucuresci, 2 în Brăila, 2 în Craiova și câte una în T.-Severin, Ploesci, C.-Lung, R.-Vâlcea, Tîrgoviște, Pitești, Giurgiu, T.-Măgurele, Sulina, Tulcea, Malcoci, Cataloi, Constanța, Caramurat, Cioplea și Popești.

³⁾ Seminariul din Bucuresci are 5 clase gimnasiale, două ani de filosofie și 3—4 ani teologie.

⁴⁾ În Bucuresci este o comunitate anglicană, una Germano-evangelică și alta ungaro-evangelică, independente una de alta.

Consiliul bisericesc din Berlin instalază pe parohii celor trei comunități germano-evangelice din țară, iar pentru Bucuresci, acest drept 'l are comunitatea. Parohii primesc 3000 lei pe an, plus locuința, taxele pentru oficiile religioase și un adaos quinquenal de 300 lei. Pentru pastorii evangelicî candidații se recrutează din Austria și Germania, de ore-ce în țară nu sunt școle.

Comunitățile evangelice se îngrijesc foarte mult de școle. In Bucuresci sunt 7 școle de fete inferioare și 6 superioare. Pînă în 1889 aceste școle erau subvenționate de statul român.

Parohii din Bucuresci au mărginite drepturile lor numai aci; prin delegațiune însă pot esercita funcțiunile lor și în altă parte unde nu este comunitate evangelică.

Comunitatea este pusă sub protecția Austriei și Germaniei și personalul administrativ ca și parohii trebuie să fie aprobat de reprezentanții acestor State, cărora li se face și darea de sémă asupra gestiunei financiare.

Biserica Arménă din Bucuresci

In Bucuresci este o biserică armenescă al căruia paroh se alege de epitropia comunității și se întărește de primarul Capitalei. Bisericele armenes din alte părți stau în afară de acesta din Bucuresci. Administrația se face de către epitropia alésă de comunitate, care împreună cu Primăria Capitalei are dreptul de control asupra modului cum epitropia știe se întrebuin-

țeze fondurile atât cele destinate bisericeî cît și cele pentru scôlê.

În ceea ce privesce administrația bisericească, biserica arménă este supuse ordinelor ce primește de la patriarhia din Constantinopol, care confirmă și pe preoți. Tôtă partea materială se administrează de epitropie și sub controlul primăriei. Atît preoți cît și cei-l-alți servitori ai bisericeî sunt aleși de epitropie cu consentimentul comunității. Preoți își fac studiile inferiôre în seminariile din Constantinopol, Ierusalim și Turcia, iar cele superiôre la facultatea de teologie din Ecimiadzin (Rusia).

MEMBRII SANTULUI SINOD ¹⁾

Înalt Prea sfințitul Mitropolit Primat *Ghenadie Petrescu* s'a născut la anul 1836 în Capitala Bucurescî. Studiele și le-a făcut în țeră. În anul 1854 a intrat în schima monahală în monastirea Căldurășanî, și la anul 1859 s'a hirotonisit diacon, apoi la 1860 preot. De la 1875 a funcționat ca mare eclesiarh la Mitropolia din Bucurescî sub decedatu întru fericire Mitropolit Nifon. La anul 1875 a fost ales și întărit de Archiereu și la 1876 a fost ales de marele colegiu la scaunul de Episcop al eparhiei Argeșului. Sub păstoria Prea Sfinției Sale s'a clădit localul seminarului din Curtea de Argeș cum și s'a restaurat biserica Curtea de Argeș, acastă operă națională, întreprinsă prin inițiativa Majestății Sale Regelui Carol I, și inaugurată în anul mântuirii 1886, Octombre în 12. În 1893 marele colegiu l' a ales Mitropolit Primat, în care demnitate se găsește până în prezent.

I. P. S. Mitropolitul Moldovei și Sucevei *Iosef Naniescu*, s'a născut în anul 1820, în Basarabia de Sus, a fost adus de mic în Moldova de unchiul său ce era Archimandrit la Sf. Spiridon din Iași, unde a învățat cântările bisericesci. După mórtea acestuia a trecut la Episcopia de Buzău, la renumitul Episcop Chesarie. Aci a fost călugărit și hirotonit în diacon, urmând și cursul seminarial. După finirea seminarului și-a continuat instrucția în școala Sf. Sava din București sub protecția Episcopului Chesarie. Apoi a fost numit Egumen la Găiseni, profesor la liceul Matei Basarab și Seminarul Central din Bucurescî. Sub Mitropolitul Nifon a fost hirotonit Arhieru și ales Episcop de Argeș. Curând însă după aceea a fost ales Mitropolit al Moldovei și Sucevei, unde păstorește până în prezent.

Prea Sfințitul Episcop *Partenie* s'a născut la 1847 în satul Clinceni din județul Ilfov. Primele noțiuni de carte i s'a dat de către părintele său preotul Stancu Neculai, pe slove chirilice de reformă, scrise de mână. Cartea de rugăciuni a învățat-o la dascălul Călin de

¹⁾ Datele biografice ce publicăm sub această rubrică sunt luate după Almanahul Cultelor, edit. oficială.

la biserica Ghencea din București. Începutul claselor primare le-a făcut în satul Clinceni la fratele său Alexandru, care era învățător; iar restul cursului primar l'a făcut la școala primară din culórea de verde din București. La anul 1868 a terminat cursul celor șapte clase seminariale în seminariul central din București. În același an s'a căsătorit și hirotonit diacon pe séma bisericeii Mihaiu-Vodă din București. De la anul 1870 până la 1872, a urmat cursul universitar la facultatea de litere din București. În anul 1873, în urma concursului ce a depus, a obținut o bursă cu care s'a dus la facultatea de teologie din Athena și după patru ani de studiu, adică la anul 1877, s'a reîntors în țară cu diploma de licențiat în teologie. Tot în același an, peste câte-va luni de la întórcerea sa în țără, a fost tuns în rasofo. apoi hirotonit preot, în sfânta Mitropolie din București, de către însuși reposatul întru fericire și mult regretatul Mitropolit Calinic Miclescu. În anul 1878 a plecat în Germania cu grad onorific de protosingel, ca superior al Capelei române din Lipsca, și în scop de a își completa studiile theologico-filosofice. Apoi la 1880 a fost numit superior al Capelei române din Paris, unde a stat până la anul 1885, când a fost ales de Arhiereu cu titlul de Bacaón și la anul 1886 ales și chemat la demnitatea de Episcop al Eparhiei Dunării de jos în care demnitate păstorește și în prezent.

P. S. Ghenadie Episcop de Râmnic și Nou-Severin s'a născut la anul 1837 în orașul Iași. El 'și a făcut studiile claselor primare în școala națională Trei-Erărhî, și Seminarul de patru clase în Seminarul Socola din Iași. La anul 1856 a fost tuns în monahism cu rangul de rasofo în biserica Seminarului Socola și trimis la Athena pentru studiarea teologiei și a literaturii elenice. Dupe trei ani de zile s'a întors în țară și a ocupat postul de profesor la Seminarul Socola. De la 1860—1865 a făcut studiile în Academia spirituală diu Orașul Chiev și pe la finele anului școlar 64—65 a depus disertația pentru gradul de candidat cu dreptul la magistru. Reîntors în țară la anul 1865 a mai ocupat în mod suplinitor postul de profesor la Seminarul Socola și Buzău și în mod provisoriu la Seminarul central din București. Apoi a mai fost profesor și director la Seminarul Nifon. El a ocupat mai mult timp postul de director al tipografiei cărților bisericești, care s'a înființat prin stăruința Prea Sfinției Sale. La 1883 a fost hirotonit Arhiereu ocupând și postul de profesor la facultatea de teologie din București până la anul 1886, când a

foșt ales de marele colegiū electoral Episcop al Eparchiei Râmniculuș și Noului-Severin, unde păstorește până în present.

P. S. Silivestru Episcopul Hușilor s'a născut la anul 1838 în cătuna Pângărăciuru din jud. Némțu și 'și-a făcut cursul claselor primare la un dascăl din orașul Piatra și la un călugăr din Monastirea Pângărații, care avea școlă; iar cursul seminarial de 7 clase în Seminarul Veniamin din Iași. La anul 1849 a fost tuns în monahism în Monastirea Bisericană și apoi hirotonit Ierodiacon și Ieromonah pentru biserica din Monastirea Socola, unde a servit până în anul 1868 ca preot și eclisiarh. El a mai ocupat și postul de pedagog și profesor suplinitor la seminarul din Socola. Intors din Chiev unde obținuse diploma de licență (candidat) în theologie, a fost numit profesor și director la seminarul central din București; la anul 1879 a fost ales arhieru și la anul 1886 marele colegiū electoral l'a ales episcop al eparhieii, Hușilor unde păstorește până în present.

P. S. Inocentie Episcopu Romanuluș s'a născut la anul 1832 în satul numit Cervicești din jud. Botoșani. El a urmat clasele primare în Botoșani, apoi a studiat cursul inferior în Seminarul Veniamin din Monastirea Socola, Iași. La anul 1853 a îmbrățișat schima monahală în Socola, unde a servit bisericeii șapte ani ca Ierodiacon și duoș ca Preot Ieromonah. Tot în acelaș an a fost numit profesor la Seminarul Socola și în anul 1862 fu numit profesor și director la Seminarul de Huși, unde a stat, cu întrerupere de 4 ani (în care timp fu directorul Episcopiei Hușilor), până la 1880, când fu ales și hirotonit Arhieru, și tot-o-dată Vicar al Mitropoliei Ungro-Vlahiei, unde a stat până la anul 1892, când a fost ales de marele colegiū episcop al Eparchiei Romanuluș¹⁾.

Prea Sfințitul Episcop al Buzeuluș *Dionisie Climescu* s'a hirotonisit preot la anul 1868, când s'a numit învățător la comuna Berzuntiu din județul Bacău, unde a funcționat ca preot și învățător pînă la anul 1871, când a fost transferat în aceeași calitate (preot și învățător) la comuna Moinești, același județ. La anul 1877 acastă școlă rurală transformându-se în școlă urbană, Prea Sfinția Sa a fost numit, în urma concursulu depus, institutor de clasa III și a IV și director al acelei școle; aci a funcționat în acastă calitate cum și

¹⁾ În momentul de a eși de sub tipar lucrarea de față P. S. Inocențiu nu mai trăește. El a murit la 6 Aprilie, orele 4 dimineța și s'a înmormântat cu cheltuiala Statuluș la monastirea Cernica (Ilfov).

preot până la anul 1887, când a fost ales și întărit de arhiereu cu titlu de Craiovean. Tot în același an a fost numit și ca rector al seminarului central din București. Studiile sale sunt seminarul de gradul I și cursul preparator al școlii normale din Bêrlad. Este ales episcop al Buzeului la 14 Martie 1894.

Prea Sfințitul *Gherasim Pitișteanu*, episcop al Argeșului, s'a născut la anul 1849 în Iași. Cursul primar și l'a început în Iași și terminat în monastirea Neamțu. Cursul Seminarului de patru clase l'a făcut în seminarul Socola, și la anul 1871 sa hirotonit diacon și tot în același an, pierdându-și soția, s'a reîntors în seminar și și-a completat studiile de 7 clase. La anul 1874 s'a înscris la facultatea de litere din Iași și în anul următor s'a permutat ca arhidiacon la Mitropolia din Bucuresci, când a și primit tunderea monahală în biserica Sf. Gheorghe din monastirea Cernica unde își are, metania. Apoi a fost numit predicator și în anul 1880 a fost trimis la Cernăuți pentru completarea studiilor teologice. La anul 1884 s'a reîntors cu titlu academic de doctor în teologie, când a fost și hirotonisit preot și numit profesor suplinitor la facultatea de teologie din Bucuresci, ridicându-se și la gradul bisericesc de arhimandrit. La anul 1886 a fost ales și hirotonit arhiereu cu titlu de Pitișteanu. El a mai ocupat și postul de director al internatului de teologie și decan al facultății de teologie și în anul 1892 a fost numit profesor provisoriu la catedra facultății de teologie, pe care deja o ocupase înainte ca suplinitor. Este ales episcop la 14 Martie 1894.

Prea Sfințitul Arhiereu *Valerian Râmniceanu* s'a născut la anul 1828, în comuna Gârșina, județul Neamțu. Dupe terminarea claselor primare a intrat în seminarul Socola unde a urmat cursul inferior. La anul 1850 a fost hirotonit preot pentru o biserică din orașul Piatra, județul Neamțu. El a ocupat mai multe funcțiuni și anume scriitor de cancelarie, catihet, institutor și director la școla a treia primară din Bacău și în urmă protoereu la Bacău și Roman timp de 19 ani. La anul 1875 a fost tuns în schima monahală la Sfânta Episcopie de Roman unde a fost numit și arhimandrit de scaun, și la anul 1879 ales și hirotonit arhiereu cu titlu de Râmniceanu, titlu ce îl poartă până în prezent. El a mai ocupat timp de 8 ani trecuți și funcțiunea de egumen la biserica Sf. Spiridon din Iași.

Prea Sfințitul Arhiereu *Iónichie Bacaónu* s'a născut la 1836 în comuna Trifești, județul Roman. El a început studiile elementare la

școala sătescă din comuna Trifești și le-a terminat la școala Domnăscă din orașul Roman, apoi a intrat la școala catihetică de pe lângă Episcopia de Roman, în care timp, a ocupat și postul de canonarh la Episcopie. În urmă a intrat în Seminarul Socola și a terminat 7 clase. În anul 1861 s'a hirotonit diacon și preot cum și numit profesor la seminarul din Roman și de la 1883 director al aceluși seminar, posturi ce le ocupă și astăzi. La anul 1867 a intrat în schima monahală și a fost ales arhieru cu titlu de Bacaon, titlu ce îl posedă până în prezent. El a mai ocupat și postul de protoereu, protopsalt și profesor de musica bisericăscă la seminarul Socola. Asemenea a fost ales în anul 1865 de colegiile electorale ale eparhiei Romanului, ca membru în Sinodul general al țerei. Și la anul 1892 a fost numit locotenent de episcop al eparhiei Romanului, post devenit vacant prin încetarea din viață a Eminenței Sale Episcopului Mellisedec, care locotenență a durat până în Decembre același an, când a fost ales titular la acea eparhie Prea Sfințitul Inocenție Ploesteanu Vicarul Sf. Mitropolii din București.

Prea Sfințitul Arhieru *Dositei Botoșeneanu* s'a născut la anul 1838 în satul Perieți din județul Ialomița. Cursul seminarial de građul I și al II l'a făcut în seminarul Socola din Iași, iar cursul de teologie la facultatea din Athena, de unde a luat diploma de licențiat în teologie. La anul 1862 a primit tunderea monahală în mănăstirea Căldărușani unde 'și are și metania. La anul 1870 a fost hirotonit diacon și luat la Mitropolia din București, la anul 1874 a fost preot și numit predicator tot la Mitropolia din București. Apoi la anul 1886 permutat în aceeași calitate la Mitropolia din Iași, unde s'a hirotonit și archimandrit. În același an a fost ales și hirotonit arhieru cu titlu de Botoșeneanu, titlu ce îl posedă și astăzi. Actualmente mai ocupă postul de Vicar al Mitropoliei din Iași și Egumen la Sf. Spiridon din Iași.

Prea Sfințitul Arhieru Calistrat *Orleanu Bărlădeanu* s'a născut la anul 1849, în Ploesci. El a terminat clasele primare în Ploesci și seminarul central din București. În anul 1866 s'a căsătorit, și tot în același an s'a hirotonisit diacon și preot, pe sēma bisericeii Sfinții Impērații din Ploesci. În anul 1873, rămāind vėduv a obținut prin concurs de la Stat o bursă, pentru studiul theologiei la universitatea din Athena, de unde, întors în țēră după patru ani, cu titlu de licențiat în theologie, a fct numit superior al Capelei romāne din Pa-

ris. Aci i s'a oferit gradul de Arhimandrit de către Mitropolitul Calinic Miclescu. În anul 1880 a fost ales și întărit de Arhiereu cu titlu de Bărlădeanu, titlu ce îl poartă și astăzi. El mai ocupat prin concurs postul de profesor de religie la liceul din Ploesci, și la înființarea facultății de teologie din București a predat în mod gratuit cursul de patrologie timp de două ani.

P. S. Arhiereu *Ieronim Ploestenu* s'a născut la 1835 în comuna Poiana, județul Prahova, având studiile seminarele gradul I, precum și studiul științelor veterinare. La 1864 a fost numit de Eforia școlilor ca institutor la școala de băieți «Domnița Bălașa». El a aplicat metoda de învățământ intuitiv în această școală pentru care ministerul cultelor l-a adus mulțumiri, aprobându-i și metoda sa de acest fel de învățământ și recomandându-l tuturor celorlalte școli din țară. La 1878 a ținut conferințe cu învățătorii din județele Ilfov, Vlașca, Prahova și Buzău pentru care de asemenea i s-au adus mulțumiri de minister. El a format o leturghie în două voci pe muzica vocală, cu destinație numai pentru bisericile din comunele rurale, care leturghie s'a predat normaliştilor cu ocazia mergerei lor ca învățători spre a forma coruri vocale prin sate. Aceste leturghii s-au predat gratuit învățătorilor. La 1883 a fost premiat de guvern cu medalia Bene-Merenti, «Coroana României» și altele, tot pentru metoda sa de învățământ intuitiv. La 1880 a fost medaliat de către societatea «Concordia Română» și în 1889 premiat de Expoziția Universală din Paris, tot pentru acest metod intuitiv. La 1892 a fost ales și hirotonit arhiereu cu titlul de Ploesteanul, titlu ce îl poartă până în prezent¹⁾.

¹⁾ Actualmente sunt numai 12 membri în Sfântul Sinod, lipsind episcopul de Roman și arhiereii titulari de la Galați, Pitești și Craiova.

PRIMII IERARCHI

aî celor 15 Biserici autocefale ortodoxe, şi a celor 2 Biserici semi-autocefale ortodoxe ¹⁾

— —

1) Intru tot Prea Sântul *Neopolet*, arhiepiscop al Constantinopolului, Romei nouë, Patriarch ecumenic cu reşedinţa în Constantinopol, capitala Imperiului Turciei.

2) Prea fericitul *Sofroniū*, arhiepiscop al Alexandriei, Patriarch al Egyptului, Papă, al 13-lea din apostoli, cu reşedinţa în Cair, capitala Egyptului, supus Turciei şi Angliei.

3) Prea fericitul *Spiridon*, arhiepiscop al Antiochiei, Patriarch al Syriei, cu reşedinţa în Damasc, capitala Syriei, supus Turciei.

4) Prea fericitul *Gerasim*, arhiepiscop al Ierusalimului, Patriarch al Palestinei, cu reşedinţa în Ierusalim, capitala Palestinei, supusă Turciei.

5) Inalt Prea Sântitul *Palladiū* (Raev), Mitropolit al Petresburgului şi Ladogei, prim membru al întru tot prea sântului Synod administrator permanent al Bisericei autocefale ortodoxă a tuturor Ruşilor, cu reşedinţa în Petersburg, capitala Imperiului Rusiei.

6) Inalt Prea Sântitul *German* (Calligas), arhiepiscop al Atenei, Mitropolit al Greciei, preşedinte al sântitului Synod administrator permanent al Bisericei autocefale ortodoxă din Regatul Helladei, cu reşedinţa în Atena, capitala regatului Helladei (Greciei).

7) Inalt Prea Sântitul *Sofroniū*, arhiepiscop al insulei Cypru, cu reşedinţa în Leucosia, capitala Cyprului, supus Angliei.

8) Inalt Prea Sântitul *Porfiriū*, arhiepiscop al peninsulei Sinaii şi al Raithei cu reşedinţa în monăstirea St. Ecaterina, la poalele muntelui Sinaii, în Arabia supusă Turciei.

9) Inalt Prea Sântitul *Gennadiū* (Petrescu), Arhiepiscop şi Mitropolit al Ungro-Valachiei, Exarch al Plaiurilor, Primat al României, preşedinte al sântului Sinod al Bisericei ortodoxă autocefală Română, cu reşedinţa în Bucureşti, capitala Regatului României.

¹⁾ Dupe ziarul „Constituţionalul“.

10) Inalt Prea Sântitul *Miron* (Romanul), arhiepiscop al Sibiului, Mitropolit al Transilvaniei, Banatului și al tuturilor românilor, aflători în Regatul Ungariei, cu reședința în Sibiu (Hermanstadt), capitala Transilvaniei, Austro-Ungaria.

11) Inalt Prea Sântitul *Sylvestru* (Morariu), arhiepiscop al Cernăuților, Mitropolit al Bucovinei și Dalmației cu reședința în Cernăuți, Bucovina, Imperiul Austro-Ungariei.

12) Inalt Prea Sântitul *Michael* (Iovanovitz), arhiepiscop al Belgradului, Mitropolit al Serbiei, cu reședința în Belgrad, capitala Regatului Serbiei.

13) Inalt Prea Sântitul *Mitrofan* (Ban), arhiepiscop al Cetiniei, Mitropolit al Muntenegrului, cu reședința în Cetinia, capitala principatului autonom al Muntenegrului.

14) Inalt Prea Sântitul *George* (Brancovitz) arhiepiscop al Carlovezului, Mitropolit—Patriarch al sârbilor ortodoxi din regatul Ungariei, cu reședința în Carlovetz (Carlovitz), Ungaria, Imperiul Austro-Ungariei.

15) Inalt Prea Sântitul *Iosif* arhiepiscop al Lóveei, Mitropolit—Exarch al Bulgarilor, cu reședința în Constantinopol, imperiul Turciei, iar nu în Sofia, capitala principatului autonom al Bulgariei.

16) 1. Inalt Prea Sântitul *Vladimir* (Bogoiavlensky) arhiepiscop al Cartalinei și Chachetiei, Exarch al Georgiei, cu reședința în Tiflis, capitala Caucasiei, semi-autocefale, supus Synodului din Petersburg.

17) 2. Inalt Prea Sântitul *Serafim* (Petrovitz) arhiepiscop al Seraevului, Mitropolit al Bosniei, Exarch al Bosniei, Herzegovinei și sandiacului Novi-Pazar, cu reședința în Seraev, capitala anticului regat al Bosniei, supus Turciei, dar acum (de la 1878) ocupat de Austro-Ungaria; semi-autocefal, bisericește depinde de patriarchul din Constantinopol, iar politicește de guvernul Austro-Ungar.

TABLA DE MATERII

	<u>pagina</u>
Introducerea. Biserica, Definițiunea și obiectul istoriei bisericesci	7
Modul cum trebuie să se studieze istoria bisericească	8
Impărțirea.	9
Isvorele	10
Științele ajutătoare.	12
Pregătirea pentru primirea Răscumpărătorului lumii	13
<i>Istoria veche.</i> Mântuitorul Iisus Christos, Apostolii, întemeierea bisericei în ziua cinci-decimei	19
Biserica în Ierusalim și predicarea creștinismului în alte părți ale Palestinei	21
Apostolul Paul	24
Apostolul Petru.	28
Cei-l-alți apostoli.	30
Organizarea bisericei.	34
Ierarhia bisericească	36
Alte oficii bisericesci.	37
Bazele doctrinei creștine	40
Lupta și reacțiunea judaismului și păgânismului contra creștinismului. I) din partea judeilor	41
II) Din partea păgânilor : a) pe cale materială. Persecuțiunile	45
b) pe cale intelectuală	56
Părinții apostolici.	59
Epistola către Diognet	64
Neînțelegerile asupra învețătorei bisericei. Antitrinitarii	69
Ereticii.	72
Gnosticismul.	75
Schisme.	79

II

	<u>pagina:</u>
Apologetii	80
Cultul divin. Liturgia.	89
Misterele	91
Modul efectuării serviciului divin public.	97
Serbătorile	99
Serbarea învierii (Pascele)	100
Locul de înmormântare	102
Pictura	103
Monahismul	104
Statul și Biserica. Raportul dintre ele	106
Păgânismul învins. Religia creștină dominantă.	108
Urmașii lui Constantin cel Mare	111
Creștinismul în Dacia	118
Creștinismul în afară de imperiul roman	120
Invățătura bisericeii creștine	141
Școala din Alexandria.	144
Școala din Antiohia	153
Școala din Africa	154
Disputele teologice. Noțiuni preliminare.	157
Disputele trinitare.	159
Arianismul după sinodul I-îu ecumenic și până la Grațian.	
Sinodul al II-lea ecumenic.	163
Disputele origeniste	172.
Apolinarie.	174
Sinodul al III-lea ecumenic. Nestorianismul	176
Eutichie și Dioscor. Combaterea lor. Decisiunile Sinodului	
al IV-lea ecumenic.	179
Monofisitismul special	182.
Imperatorul Justinian. Părerile sale asupra cestiunilor reli-	
gioase ale timpului său	185.
Cele trei capitole. Sinodul al V-lea ecumenic.	187
Monoteliții	189
Clerul	193
Sinódele	195
Disputele antropologice	197
Cultul	206
Serbătorile bisericești	207
Iconele.	216

	pagina
Oficiul divin. Cetirea, predica. Imnologia și Psalmodia.	218
Bisericile	220
Viața creștină și disciplina bisericească	221
Donatiștii	224
Deosebiri ale bisericii occidentale de cea orientală	227
<i>Istoria medie</i>	233
Luptele iconoclastice.	233
Schisma între biserica orientală și cea occidentală.	237
Biserica orientală. Literatura bisericească la Români de la 680 și până în secolul al XIV-lea.	247
Români de dincolo de Dunăre	248
Istoria românilor de dincoace de Dunăre	251
Știința la greci. a) Timpul de la 700—850.	257
Știința la greci. b) Timpul de la 850—1050	260
Știința la greci. c) Timpul de la 1054—1453.	262
Cultul	265
Monahismul	266
Tendințe de reconciliere între biserica orientală și cea occi- dental. a) Timpul de la 1098—1261.	267
Idem b) Timpul de la 1274—1430.	269
Idem c) Timpul de la 1438—1439.	270
Istoria mitropoliei Transilvaniei.	274
Biserica occidentală. 1) De la 800—1294.	275
Idem. Starea clerului	290
Ordinile monahale.	293
Serviciul divin. Disciplina penitenței. Sărbătorile. Artă creș- tină. Moravurile creștinilor	295
Scriitorii însemnați din secolul al IX-lea—XI-lea	300
Disputele teologice. Secolul al X-lea și XI-lea	303
Scolastica și mistică.	306
Biserica occidentală de la 1294—1453	308
Papii la Avignon	311
Marea Schismă în biserica occidentală	315
<i>Istoria modernă</i>	323
Starea bisericii apusene înainte de reforma religioasă a seco- lului al XVI-lea	325
Clerul și monahismul	331

	pagina
Indulgențele	334
Disciplina. Cultul și arta	337
Reforma religioasă. Tendințe spre reformă	341
Umanismul	345
Luter. Nașterea și educația sa. Luter călugăr și preot	347
„ profesor. combaterea Romei. Indulgențele.	348
„ la Worms. Dieta de la Nüremberg și Ratisbona	352
„ Dieta de la Spira și Augsburg. Pacea de la Nüremberg	354
Reforma în Elveția	358
„ în Geneva	362
„ în Franția	366
„ în Spania	375
„ în Țările-de-Jos	376
„ în Anglia	380
„ în Danemarca și Suedia	384
„ în Rusia.	386
„ în Polonia	388
„ în Italia.	389
„ în România	390
Papii de la 2523—1655	405
Ordinile religioase.	407
Sinodul de la Trident	409
Iesuiții	411
Alte ordine religioase.	413
Știința în biserica de occident	414
Starea bisericeii ortodoxe	415
Biserica occidentală (1648—1758)	416
Biserica protestantă.	421
Biserica română. Mitropoliile și episcopiile.	428
„ „ Clerul înalt în Muntenia	431
„ „ „ „ Moldova	441
„ Monastirile și Tipografiile.	454
„ Clerul și bărbații mai însemnați	457
Propaganda Romei în Muntenia.	459
„ „ în Moldova	461
Impărțirea Moldovei în Episcopii	463
Istoria Mitropoliei Transilvaniei	464

	pagina
Principatele 'Române	470
Papii din timpul din urmă	477
Raționalismul	480
Biserica Romană în timpul din urmă	484
<i>Lege asupra clerului mirean și seminariilor</i>	488
Parochiile și personalul lor	488
Numirea și datoriile parohilor.	491
Despre Seminarif	494
Întreținerea parohiilor - - - - -	495
Dispozițiuni diverse - - - - -	499
Dispozițiuni transitorii - - - - -	499
<i>Regulament pentru punerea în aplicare a legii clerului mirean</i> - - - - -	501
Parochiile și personalul lor - - - - -	501
Numirea și datoriile parohilor și diaconilor - - - - -	506
Cântăreții și paracliserii - - - - -	510
Protoiereii - - - - -	510
Revisorii eclesiastici - - - - -	513
Defensorii „ - - - - -	514
Despre consistoriile eparchiale - - - - -	517
Întreținerea parohiilor - - - - -	520
Personalul direcțiunei cultelor - - - - -	525
<i>Epitropiile bisericesti</i> - - - - -	527
Compunerea epitropiei și alegerea epitropilor bisericesti - - - - -	527
Drepturile și datoriile epitropilor bisericelor - - - - -	530
Ședințele epitropiei - - - - -	534
Dispozițiuni generale - - - - -	535
Dispozițiuni transitorii - - - - -	536
APENDICE.— <i>Grecia</i> . Partea intelectuală - - - - -	537
Partea materială - - - - -	539
<i>Rusia</i> . Partea intelectuală - - - - -	539
Partea materială - - - - -	541
<i>Serbia</i> - - - - -	543
Partea materială - - - - -	544
<i>Bulgaria</i> - - - - -	544
Veniturile bisericilor în Bulgaria - - - - -	546
<i>Bucovina</i> . Partea intelectuală - - - - -	546

VI

	Pagina
Partea materială - - - - -	547
Preoții ajutători sau cooperatori - - - - -	549
Cine alege și numesce pe preoți în Bucovina - - - - -	550
Dreptul de prezentare al parohului bisericeii de patronat - - - - -	551
Datoriile patronului - - - - -	552
Consistoriile administrative și judiciare în Bucovina - - - - -	552
<i>Grecia</i> . Supliment - - - - -	554
<i>La Români</i> - - - - -	558
Biserica Romano-Catolică în România - - - - -	558
Comunitatea evanghelică din Bucuresci - - - - -	559
Biserica Arménă din Bucuresci - - - - -	560
Membrii Sântului Sinod - - - - -	562
Primii Ierarhi - - - - -	568

